

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย
การพัฒนาและยกระดับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ประเด็นการท่องเที่ยวโดยชุมชนสู่ความเป็นวิชาการ

โดย

นางสาวพจนา สวนศรี และคณะ

สิงหาคม 2554

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย

การพัฒนาและยกระดับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ประเด็นการท่องเที่ยวโดยชุมชนสู่ความเป็นวิชาการ

คณะผู้วิจัย

1. นางสาวพจนา	สวนศรี	สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน
2. นางสาวอนงนาฏ	ปัญญาใหญ่	สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน
3. นายปีเตอร์	ริชาร์ด	สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน
4. นายสมพงษ์	หลี่เคระห์	ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.สตูล
5. นายทัพไท	ชุ่นนาเสียว	ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.อุบลราชธานี
6. นายธนนชัย	มั่งจิต	ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.แม่ฮ่องสอน
7. ผศ.พีรชัย	กุลชัย	ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น พระจอมเกล้าฯ
8. ผศ.ไพโรจน์	แสงจันทร์	ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภาคตะวันออก
9. ผศ.จิตศักดิ์	พุดจระ	มหาวิทยาลัยศิลปากร
10. ผศ.ดร.ชุตีรัตน์	จันทร์เชื้อ	มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
11. ดร.จิตติ	ฐิติจำเริญพร	มหาวิทยาลัยพายัพ
12. ดร.ปริยพันธ์	สิทธิจินดาร	มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
13. ดร.ปวิวรรต	สมนึก	มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
14. ดร.อรุณศรี	อื้อศรีวงศ์	มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

ที่ปรึกษาโครงการ

1. นายภราเดช พยัฆวิเชียร	อดีตผู้ว่าการ	การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
2. ดร.อนุชา เล็กสกุลดิolk		สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย
3. ดร.สินธุ์ สโรบล		วิทยาลัยบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป” กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่น่าเน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมใน กระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็น รูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มีความเข้มแข็งในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่นๆ ใน ท้องถิ่น โดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึง อยู่ที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้ งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย “เวที” (การประชุม เสวนา พุดคุยถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิกอบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆ เข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ “ปัญญา” ใน กระบวนการวิจัย

“กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น” หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะ ประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่นๆ หรือพื้นที่อื่นๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย “ผู้ที่สงสัย” ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงเป็นงานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ใน ตัวคนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ไขปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึก และวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาด อยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการ ดังกล่าวมาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่า ชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงาน ด้วยการบอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันก็พบว่า การเขียนรายงาน เป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจ ให้แก่นักวิจัยเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อ

ท้องถิ่น จึงได้ปรับรูปแบบการเขียนรายงานวิจัย ให้มีความยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนองานออกมาใน รูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมายสำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่าผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย โดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้นักวิจัยให้มีความสามารถเขียนรายงานที่นำเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ ซึ่งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงโครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของโครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Node และนักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าวได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียนโครงการวิจัยสู่การเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอาจไม่สมบูรณ์แบบดั่งเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการโดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหา ศึกษา และเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

คำนำ

โครงการวิจัย “การพัฒนาและยกระดับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นการท่องเที่ยวโดยชุมชนสู่ความเป็นวิชาการ” เป็นงานวิจัยที่ให้ความสำคัญกับงานทุกระดับ ตั้งแต่งานระดับชุมชนท้องถิ่นที่มี “รูปธรรม” ความสำเร็จ โดยการใช้ “นักวิชาการ” จากภายนอกเข้าไปศึกษาเบื้องหลังความสำเร็จ แล้วเขียนออกมาเป็นกรณีศึกษา ในระดับที่สอง คือ การจัดเวทีแลกเปลี่ยนในระดับภาค ระดับนานาชาติ และระดับประเทศ ซึ่งทำให้เกิดการถกเถียงแลกเปลี่ยนในหลากหลายกลุ่ม ทั้งชุมชนผู้ปฏิบัติการ ผู้ประกอบการ นักวิชาการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และสื่อมวลชน มีหนังสือเล่มเล็ก “CBT มีมิติ” สรุปย่อผลการวิจัย และมีโปสเตอร์สรุปภาพรวมเชิงรูปธรรมของความสำเร็จต่างๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการตลาด สำหรับเผยแพร่และให้หน่วยงานต่างๆ นำไปเผยแพร่

“การท่องเที่ยวโดยชุมชน” ยังคงทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนและคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ให้สามารถดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของโลกาภิวัตน์ และยังคงบทบาทการสร้างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับแขกผู้มาเยือน โดยที่ยังมีการบริหารจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

งานวิจัยชิ้นนี้ ได้รวบรวมแนวคิดและกรณีศึกษาไว้อย่างเป็นระบบและมีรายละเอียด เป็นงานวิจัยที่มีทีมงานกระจายทั่วประเทศ เป็นทั้งอาจารย์ในมหาวิทยาลัยและพี่เลี้ยงนักวิจัยชุมชน ความท้าทายของงานชิ้นนี้ คือ ทำอย่างไรให้องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งการเผยแพร่ผ่านหนังสือเล่มเล็ก การนำเอาความรู้สู่การเรียนการสอนของนักวิจัยที่มีบทบาททางวิชาการในมหาวิทยาลัย การนำความรู้ไปถ่ายทอดสู่ชุมชนอื่นๆ และหน่วยงานต่างๆ ของสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างต่อเนื่อง ก็น่าจะเป็นหลักประกันได้ในระดับหนึ่งว่าความรู้ที่ได้จากงานวิจัยได้นำไปใช้ประโยชน์และตอบโจทย์การพัฒนาสังคม

พจนา สวนศรี

ผู้อำนวยการสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน

หัวหน้าโครงการวิจัย

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ (Introduction)	1
1.1 ความเป็นมา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการ	8
1.3 กรอบแนวคิดในการทำงาน	8
1.4 กระบวนการทำงาน	10
1.5 กลุ่มเป้าหมาย	11
1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับ	12
1.7 ผู้รับผิดชอบโครงการ	12
1.8 ที่ปรึกษาโครงการ	13
1.9 ระยะเวลาดำเนินงาน	13
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย (Review of Literatures)	14
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น	14
- แนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Based Research : CBR)	14
- แนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ประเด็นการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism Research)	15
- กระบวนการจัดระบบความคิดงานวิจัยการท่องเที่ยวโดยชุมชน	15
2.2 แนวคิดการพัฒนาชุมชน	17
2.3 แนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนและการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน	17
2.4 แนวคิด Triple Bottom Line	18
2.5 แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน	18
- แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเพื่อแก้ไขความยากจน (Pro-Poor Tourism - PPT)	18
2.6 แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวที่รับผิดชอบต่อ (Responsible Tourism)	19
2.7 แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism)	19
2.8 แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism : CBT)	20
- นิยามการท่องเที่ยวโดยชุมชน	20

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
- องค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน	20
- หลักการของการท่องเที่ยวโดยชุมชน	21
2.9 แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน	22
2.10 แนวคิดเรื่องการประเมิน Cost and Benefit	23
2.11 แนวคิดเรื่องแนวโน้มและความต้องการของนักท่องเที่ยว	26
2.12 แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์จากการจัดการการท่องเที่ยว	27
2.13 แนวคิดความเป็นวิชาการ	31
- ความหมายของงานวิชาการ	31
2.14 สรุปจากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง	32
บทที่ 3 วิธีดำเนินงานวิจัย (Research Methodology)	34
3.1 ขอบเขตการศึกษา	34
3.2 กระบวนการวิจัยและวิธีการวิจัย (Research Process and Methodology)	34
บทที่ 4 ผลการศึกษาวิจัย (Results of Research)	47
ส่วนที่ 1 ท่องเที่ยวโดยชุมชน : ความเป็นวิชาการว่าด้วยการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น	48
ส่วนที่ 2 ความเป็นวิชาการ	56
- กรอบคิดเรื่อง “ความเป็นวิชาการ”	56
- วิชาการกับการรับใช้สังคมและการเปลี่ยนแปลงทางนโยบาย	58
- สรุปภาพรวม การยกระดับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ประเด็นการท่องเที่ยวโดยชุมชน สู่ความเป็นวิชาการ	60
ส่วนที่ 3 สถานการณ์การท่องเที่ยวโดยชุมชนทั่วประเทศไทย	60
- ประมวลภาพชุมชน CBT	60
- ชุมชน/หน่วยงาน นิยาม CBT อย่างไร	62
- หน่วยงานใช้กระบวนการทำงานอย่างไร	63
- ความก้าวหน้า/พัฒนาการ	64

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
- ต้นแบบ/นวัตกรรม	64
- CBT ในต่างประเทศ (รูปแบบ, ความเคลื่อนไหว)	65
ส่วนที่ 4 กรณีศึกษาชุมชนต้นแบบ CBT	66
- ตอนที่ 1 ผลการศึกษาการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการส่งเสริมเศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพชีวิตชุมชนท้องถิ่น	67
- ตอนที่ 2 ผลการศึกษาการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน	96
- ตอนที่ 3 ผลการศึกษาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการสร้างพันธมิตร ทางการตลาดโดยชุมชน	129
- ตอนที่ 4 ผลการศึกษาการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการมีส่วนร่วมในการ พัฒนาคนของชุมชน	154
- ตอนที่ 5 ผลการศึกษาการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการอนุรักษ์และส่งเสริม วัฒนธรรมชุมชน	171
ส่วนที่ 5 กรณีศึกษาต่างประเทศ	197
- กรณีศึกษาประเทศกัมพูชา : Community Based Tourism Entrepreneurship and Market Access	198
- กรณีศึกษาประเทศอินโดนีเซีย : Making the dream closer to reality	202
- กรณีศึกษาประเทศสาธารณรัฐประชาชนลาว : Alleviating Poverty and Protecting Cultural and Natural Heritage through Community Based Ecotourism in Luang Namtha	204
- กรณีศึกษาประเทศเนปาล : Capacity Building and Human Resource Development Initiatives A paradigm shift for Community Based Tourism Development in Nepal	206
- กรณีศึกษาประเทศศรีลังกา : Community tourism as a strategy for poverty alleviation	209

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ส่วนที่ 6 การสัมมนา “การยกระดับ CBT สู่ความเป็นวิชาการ ประสบการณ์จากประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน”	213
- นำเสนอประเด็นการศึกษาเอกสารและสรุปประสบการณ์	213
“การท่องเที่ยวโดยชุมชน ความเป็นวิชาการว่าด้วยการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น”	
- นำเสนอกรณีศึกษาชุมชนท่องเที่ยวประเทศไทย 5 กรณีศึกษา	216
- นำเสนอกรณีศึกษาประเทศเพื่อนบ้าน 5 กรณีศึกษา	224
- นำเสนอประสบการณ์การทำงาน	232
“การท่องเที่ยวโดยชุมชนในกระแสโลกาภิวัตน์ และ ห่วงโซ่อุปทานของการท่องเที่ยว” ช่องว่างและความท้าทาย ภายใต้แนวคิดเรื่อง การท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT)	
- ประเด็นความท้าทาย และความคิดเห็น โดยนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิ	239
ส่วนที่ 7 การประชุมทางวิชาการ “การท่องเที่ยวโดยชุมชนท่ามกลางโลกไร้พรมแดน”	246
- ปาฐกถาพิเศษ “การท่องเที่ยวโดยชุมชน จาก Localization สู่ Globalization จะหยั่งยึดยั่งยืนได้อย่างไร”	246
- มุมมองของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย	254
- เสวนา “การท่องเที่ยวโดยชุมชน จากรากหญ้าถึงนโยบาย”	255
ส่วนที่ 8 ข้อค้นพบจากงานวิจัย	261
- แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน	262
- กระบวนการทำงาน	264
- ผลที่เกิดขึ้น	268
- ความเป็นวิชาการว่าด้วยการท่องเที่ยวโดยชุมชน	272
- ความสำเร็จในการดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชน	277
บทที่ 5 บทสรุปและอภิปราย (Conclusions)	279
5.1 ความคิดที่แตกต่าง...บนความห่วงใยและท้าทาย	279
5.2 บทเรียน ประสบการณ์ และข้อค้นพบ	280
5.3 องค์ความรู้สู่การพัฒนา	282

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5.4 CBT Model :	282
5.5 องค์ประกอบของความสำเร็จในการทำการท่องเที่ยวโดยชุมชน	283
5.6 กระบวนการในการเตรียมความพร้อมชุมชน	283
5.7 การท่องเที่ยวโดยชุมชน ต้องการวิชาการในการขึ้นนำสังคม	284
5.8 การท่องเที่ยวโดยชุมชนกับนโยบายสาธารณะ	285
5.9 แนวทางการทำงานกับหน่วยงานต่างๆ	286
5.10 แนวทางการขยายผลงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นบนฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนสู่ชุมชนอื่น	288
บรรณานุกรม	289
ภาคผนวก	
- ภาคผนวก ก ฐานข้อมูลชุมชน CBT และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในประเทศไทย	
- ภาคผนวก ข ฐานข้อมูลชุมชน CBT และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในต่างประเทศ	
- ภาคผนวก ค โครงการคัดเลือกชุมชนตัวอย่าง ต้นแบบและกรณีศึกษา : การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน	

สารบัญภาพ

		หน้า
รูปภาพที่ 1	เส้นทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวิจัยการท้องเทียบบนฐานทรัพยากรของชุมชน	16
รูปภาพที่ 2	สรุปผลการสังเคราะห์งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น การท้องเทียบบนฐานทรัพยากรของชุมชน	16
รูปภาพที่ 3	ลำดับชั้นความต้องการของมาสโลว์ประยุกต์ใช้ในการอธิบายการท้องเทียบบนฐานทรัพยากร	26
รูปภาพที่ 4	ข้อสรุปองค์ประกอบหลัก สำหรับนักท้องเทียบบนฐานทรัพยากร	27
รูปภาพที่ 5	Model การพัฒนา CBT	33
รูปภาพที่ 6	กระบวนการทำการศึกษาวิจัย	35
รูปภาพที่ 7	แผนที่แสดงที่ตั้งของหมู่บ้านที่เป็นกรณีศึกษา	42
รูปภาพที่ 8	ประเทศเพื่อนบ้านในเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ร่วมเสนอกรณีศึกษา	45
รูปภาพที่ 9	องค์ประกอบและความสำคัญของคำว่า “วิชาการ”	57
รูปภาพที่ 10	แผนที่ชุมชนห้วยแร้ง จ.ตราด	99
รูปภาพที่ 11	แนวปฏิบัติพัฒนาของกลุ่มท้องเทียบบนฐานทรัพยากรเชิงนิเวศตำบลห้วยแร้งโดยยึดหลัก 3 ประการ	109
รูปภาพที่ 12	กิจกรรมท้องเทียบบนฐานทรัพยากรโดยชุมชนห้วยแร้ง	111
รูปภาพที่ 13	โครงสร้างกลุ่มฯ และเครือข่ายที่เชื่อมโยงกับกลุ่มท้องเทียบบนฐานทรัพยากร	113
รูปภาพที่ 14	กลไกหลักในการแก้ปัญหาและเรียนรู้ปัญหา	122
รูปภาพที่ 15	ทฤษฎีสามเหลี่ยมเอนกภาพของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี	127
รูปภาพที่ 16	โครงสร้างบุคลากรผู้บริหารการท้องเทียบบนฐานทรัพยากรโดยชุมชนบ้านผาหมอน	136
รูปภาพที่ 17	แผนที่ชุมชนบ้านภูโดยสังเขป	176
รูปภาพที่ 18	ภาพของนักท้องเทียบบนฐานทรัพยากรที่มาร่วมชุมชนบ้านภู	184
รูปภาพที่ 19	การแต่งกายของชาวภูไทบ้านภูที่เป็นเอกลักษณ์	195

สารบัญภาพ (ต่อ)

		หน้า
รูปภาพที่ 20	โลกาภิวัตน์ด้านการท่องเที่ยวและอำนาจการจัดการโดยชุมชนท้องถิ่นท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงและการปรับตัว	214
รูปภาพที่ 21	วาทะกรรมว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงด้านการท่องเที่ยวและผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่น	215
รูปภาพที่ 22	Model ของชุมชนลีเล็ด	222
รูปภาพที่ 23	โครงสร้างของคำนิยาม-แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ปลูกฝังในภูมิภาค	232
รูปภาพที่ 24	วิธีวิทยาสำหรับ CBT ควรเป็นอย่างไร	240
รูปภาพที่ 25	กระบวนการเรียนรู้ PLAR กับ การถอดบทเรียน	242
รูปภาพที่ 26	ข้อค้นพบและองค์ความรู้จากการวิจัย	262
รูปภาพที่ 27	กระบวนการในการเตรียมความพร้อมชุมชน	267
รูปภาพที่ 28	กระบวนการเตรียมความพร้อมชุมชนด้วยกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น	268

สารบัญตาราง

		หน้า
ตารางที่ 1	องค์ประกอบหลัก 5 ด้านของการพัฒนาชุมชน	22
ตารางที่ 2	ผลกระทบจากการท่องเที่ยวทางเศรษฐกิจ, วัฒนธรรม, สังคม และสิ่งแวดล้อม	23
ตารางที่ 3	ภาพรวมการท่องเที่ยวโดยชุมชน	61
ตารางที่ 4	จำนวนนักท่องเที่ยวและรายได้จากการท่องเที่ยวของหมู่บ้านแม่กำปอง	70
ตารางที่ 5	จำนวนหมู่บ้านและจำนวนประชากร ตำบลห้วยแร่ จังหวัดตราด	98
ตารางที่ 6	ปัญหาและอุปสรรค ที่พบในการทำงานการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนห้วยแร่	123
ตารางที่ 7	การจัดการผลประโยชน์ของการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านผาหมอนในปี 2551 และ 2552	143
ตารางที่ 8	ผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวที่กระจายโดยตรงไปสู่ชุมชนบ้านผาหมอนในปี 2551 และ 2552	143
ตารางที่ 9	ข้อมูลนักท่องเที่ยวและรายได้ของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูในปี พ.ศ. 2551	185
ตารางที่ 10	ข้อมูลนักท่องเที่ยวและรายได้ของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูในปี พ.ศ. 2552	186
ตารางที่ 11	เปรียบเทียบบริบทการพัฒนาการท่องเที่ยว 5 หมู่บ้านกรณีศึกษา	273
ตารางที่ 12	เปรียบเทียบผลที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว 5 หมู่บ้านกรณีศึกษา	276

บทที่ 1

บทนำ

(Introduction)

1.1 ความเป็นมา

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ริเริ่มสนับสนุน “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” เมื่อเดือน ตุลาคม พ.ศ. 2541 โดยมีการจัดตั้งสำนักงานภาค ซึ่งปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็น สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยมียุทธศาสตร์ที่สำคัญ เน้นการมุ่งเข้าไปเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนท้องถิ่น โดยเน้นให้ “คน” ในชุมชนท้องถิ่นใช้ประโยชน์จากงานวิจัย ด้วยการเข้าร่วมกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอน เริ่มตั้งแต่การ วิเคราะห์ชุมชนเพื่อกำหนดโจทย์/คำถามวิจัย การทบทวนทุนเดิมในพื้นที่ การออกแบบการวิจัย และการ วางแผนปฏิบัติการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล การทดลองปฏิบัติจริงเพื่อสร้าง รูปธรรมในการตอบโจทย์วิจัยหรือแก้ปัญหาในพื้นที่วิจัย การประเมินและสรุปบทเรียน เน้นให้เกิด กระบวนการเรียนรู้ระหว่างนักวิจัยชาวบ้าน คนในชุมชนท้องถิ่น นักวิชาการ ข้าราชการ นักพัฒนา และผู้ทรงคุณวุฒิที่จะได้เรียนรู้ร่วมกัน เพื่อสร้างความรู้และกลไกการจัดการปัญหา เพื่อนำไปสู่การ พึ่งตนเองของชุมชนในพื้นที่การวิจัย คุณูปการจากการขับเคลื่อนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ใน **การเข้าไปเพิ่ม ขีดความสามารถของชุมชนท้องถิ่น โดยเน้นให้ “คน” ในชุมชนท้องถิ่นใช้ประโยชน์จากงานวิจัย ทำให้ชุมชนท้องถิ่นมีที่อยู่ที่ยืน ได้พัฒนาทักษะ ในการแก้ปัญหาของตนเอง**

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้เปิดโอกาสให้ชุมชนในท้องถิ่นได้ทำวิจัยเพื่อค้นหาแนวทางแก้ปัญหา ตัวเอง เกิดการค้นพบกระบวนการทำงานอย่างเป็นขั้นเป็นตอน เกิดการพัฒนาและสร้างคน และที่สำคัญ ที่สุดได้นำองค์ความรู้เดิมของชุมชนผสมผสานกับความรู้สมัยใหม่สู่องค์ความรู้ใหม่ เพื่อนำกลับมาปรับใช้ ในการสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในชุมชน

กว่า 10 ปีที่การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism – CBT) ได้ก่อกำเนิดขึ้นใน ประเทศไทย งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ในประเด็นเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน ภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้เข้ามามีบทบาทในการเป็นเครื่องมือพัฒนาคนและพัฒนา ชุมชน การท่องเที่ยวโดยชุมชนเปรียบเสมือนสะพานเชื่อมโยงคนต่างวัฒนธรรมให้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ยังเป็นการเผยแพร่ สร้างการรับรู้และความเข้าใจให้แก่นักท่องเที่ยวเรื่องการ จัดการทรัพยากรโดยชุมชน การอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

หากมองเรื่องสถานการณ์ด้านการท่องเที่ยว สำหรับประเทศไทยแล้ว ตั้งแต่เริ่มมีแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 - 9 อาจกล่าวได้ว่า อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวถือว่าเป็นแหล่ง รายได้หลักที่สำคัญส่วนหนึ่งของประเทศ อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวที่ผ่านมาได้ส่งผลกระทบต่อ

ทรัพยากร สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีของประเทศ อันเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดการปรับตัวของระบบการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก และหากพิจารณาถึงองค์ความรู้ทางด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนรวมทั้งกระบวนการบริหารจัดการแล้ว พบว่าหน่วยงานภาครัฐเอกชน รวมทั้งผู้ประกอบการที่ให้การสนับสนุนและใช้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวในรูปแบบดังกล่าว กลับยังมีความไม่ชัดเจนในแนวคิดและหลักการ วิธีการ กระบวนการ รวมทั้งการบริหารจัดการฐานทรัพยากรการท่องเที่ยว และการกระจาย ผลประโยชน์ ให้ชุมชนท้องถิ่น

จากความสำคัญดังกล่าว สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) จึงได้สนับสนุนให้เกิดการวิจัยและพัฒนา เพื่อสร้างทางเลือกให้กับระบบการท่องเที่ยวแนวใหม่ที่แตกต่างจากเดิม โดยเน้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในรูปแบบของ “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” โดยมุ่งพัฒนาให้ “คนในชุมชน” เป็นหัวใจสำคัญของการจัดการท่องเที่ยว และไม่เพียงแต่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวเท่านั้น แต่ได้เน้นถึงการสร้างศักยภาพของคนในท้องถิ่น ผู้ประกอบการ ผู้ให้บริการ โดยใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือสร้างกระบวนการเรียนรู้ ให้คนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว เพื่อนำสู่การดูแลรักษาและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยให้มีความสอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม รวมทั้งการเกื้อกูลต่อเศรษฐกิจของชุมชนในอนาคต ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่างานวิจัยและพัฒนาที่ดำเนินงานมา 10 ปี เป็นการวางรากฐานความรู้ และประสบการณ์ที่หน่วยงานด้านนโยบายการท่องเที่ยวสามารถเข้ามาเชื่อมร้อย และนำไปสู่การสร้างรูปแบบการท่องเที่ยวของประเทศได้เป็นอย่างดี

และจากการสังเคราะห์ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคเหนือ “10 ปี งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น คุณค่า พลังความสุข” เมื่อเดือนธันวาคม 2551 ที่ผ่านมาทางสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้สังเคราะห์งานวิจัยผ่านบทเรียนการทำงานร่วมกับชุมชนท้องถิ่นในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ผลจากการสังเคราะห์พบว่า

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism – CBT) การท่องเที่ยวที่คำนึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน (โครงการท่องเที่ยวชีวิตธรรมชาติ-REST, 2540) องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นที่เป็น องค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

1. ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม

- ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์
- มีวิธีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน
- ชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

2. องค์การชุมชน

- ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน
- มีปราชญ์ หรือผู้มีความรู้ และทักษะในเรื่องต่างๆ ที่หลากหลาย
- ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

3. การจัดการ

- มีกฎ-กติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและการท่องเที่ยว
- มีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการท่องเที่ยวและสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้
- มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม
- มีกองทุนของชุมชนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

4. การเรียนรู้

- ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการรับรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิต และวัฒนธรรมที่แตกต่าง
- มีระบบการจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน
- สร้างสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมทั้งในส่วนของชาวบ้าน และผู้มาเยือน

ความแตกต่างระหว่างการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการท่องเที่ยวกระแสหลัก

การท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นเป็นการจัดการทรัพยากรของชุมชนแบบยั่งยืน โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการฟื้นฟู ดูแล รักษาและจัดการร่วมกันของชุมชนโดยเน้นความยั่งยืน โดยคนท้องถิ่นเป็นผู้บริหารจัดการ ซึ่งหลักในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นเน้นหลัก 4 ด้าน ได้แก่

ด้านการบริหารจัดการ

การท่องเที่ยวโดยชุมชน ให้ความสำคัญของการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมและเน้นความยั่งยืน

การท่องเที่ยวกระแสหลัก เน้นการบริหารจัดการที่ให้ความสำคัญกับการแสวงหาประโยชน์เพียงอย่างเดียว

ด้านการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวโดยชุมชน ให้ความสำคัญกับการสร้างคุณค่าของท้องถิ่น

การท่องเที่ยวกระแสหลัก เน้นเรื่องมูลค่า รายได้ และเม็ดเงินในเชิงธุรกิจ

ด้านชุมชน

การทองเที่ยวโดยชุมชน	เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิต ให้มีความสำคัญกับคนท้องถิ่นใน การเข้ามามีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของการท่องเที่ยวนั้นๆ
การท่องเที่ยวกระแสหลัก	ชุมชนมักเป็นผู้ถูกท่องเที่ยว

ด้านการจัดการทรัพยากร

การทองเที่ยวโดยชุมชน	ชุมชนใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการรักษาสีทิวในการ ปกป้องและจัดการทรัพยากรของชุมชน
การท่องเที่ยวกระแสหลัก	การจัดการทรัพยากรในการท่องเที่ยวเป็นอำนาจของผู้มี อำนาจในทรัพยากร

นอกจากนี้ยังพบว่า รูปแบบ (Model) การจัดการทองเที่ยวโดยชุมชนที่มีอยู่ในประเทศไทยนั้น มี 4 รูปแบบ ตั้งแต่กระบวนการก่อเกิดการจัดการ ตลอดจนการสนับสนุน ได้แก่

รูปแบบที่ 1 ผ่านกระบวนการทำงานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR)

การทองเที่ยวโดยชุมชนบนฐานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้น เกิดขึ้นจากโจทย์และความต้องการหรือ ปัญหาที่เป็นของชุมชนอย่างแท้จริง ชุมชนเป็นผู้กำหนดประเด็น ความต้องการในการพัฒนาการ ทองเที่ยว และร่วมกันกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาการท่องเที่ยวร่วมกัน โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม และมีการทำงานที่มีแบบแผน เป็นขั้นตอน โดยแบ่งกระบวนการทำงานออกเป็น 3 ระยะ คือ

กระบวนการค้นหาทาง	การวิเคราะห์พื้นที่ ประเด็น พัฒนาโจทย์วิจัย และมีการกำหนด เป้าหมาย วิสัยทัศน์ร่วมกันโดยคนท้องถิ่น
กระบวนการกลางทาง	การวิเคราะห์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง การออกแบบงานวิจัย และการ รวบรวมข้อมูลแบบมีส่วนร่วม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาศักยภาพในการ บริหารจัดการ และจัดระบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับชุมชน
กระบวนการปลายทาง	เป็นการพัฒนาศักยภาพ เติบโตเสริม สร้างบทเรียนการทำงาน ประสาน พันธมิตร ยกระดับ และขยายผล เพื่อสร้างภาคีในการทำงานต่อไปใน อนาคต

รูปแบบที่ 2 CBT ผ่านการหนุนเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ

การทองเที่ยวโดยชุมชน ในชุมชนที่มีการพัฒนาจากภาครัฐนั้น ส่วนมากเป็นการพัฒนาที่ระบุ พื้นที่มาจากคนนอก หรือเป็นนโยบายของหน่วยงานที่ต้องการเข้ามาพัฒนา ซึ่งการทำงานสนับสนุน การทองเที่ยวโดยชุมชนของหน่วยงานรัฐนั้นมี 2 ลักษณะ คือ หน่วยงานนั้นๆ เข้ามาส่งเสริมและ สนับสนุนชุมชนเอง กับการจัดจ้างผู้เชี่ยวชาญเข้ามาดำเนินงาน โดยส่วนมากเป็นนักวิชาการจาก มหาวิทยาลัยต่างๆ ซึ่งกลุ่มเป้าหมายหรือพื้นที่ในการพัฒนานั้นกระจาย กว้าง เน้นในเชิงปริมาณ ให้

ครอบคลุมจังหวัดนั้น โดยบางครั้งหลงลืมประเด็นความสนใจหรือความต้องการของชุมชนไป เน้นคำสั่งที่มาจากนโยบายของหน่วยงานนั้นๆ ในการกำหนดพื้นที่ และวิธีการในการสนับสนุนชุมชนนั้น มักเป็นการจัดประชุม สัมมนา อบรมให้ความรู้เป็นหลัก ขาดความต่อเนื่องของพี่เลี้ยง ทำงานตามนโยบายและงบประมาณที่มีเท่านั้น และที่สำคัญยังขาดการสร้างภาคี พันธมิตรให้กับชุมชนหลังหมดนโยบายของหน่วยงานนั้นๆ

รูปแบบที่ 3 CBT ผ่านการหนุนเสริมจากองค์กรพัฒนาอิสระ (NGOs)

การท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ผ่านการสนับสนุนของนักพัฒนาอิสระนั้นมีกระบวนการคล้ายกับชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ต่างกันตรงการตั้งโจทย์ ซึ่งชุมชนที่ผ่านการสนับสนุนโดยนักพัฒนาอิสระนั้นไม่ได้ให้ความสำคัญกับที่มาของโจทย์ในการพัฒนาว่าต้องเป็นความสนใจและความต้องการของชาวบ้าน เพราะนักพัฒนามักมีโจทย์ในใจและมุ่งเน้นการพัฒนาในเชิงยุทธศาสตร์ มีการคัดเลือกพื้นที่ยุทธศาสตร์ และมีการประเมินความเสี่ยงในการลงทุนหรือการพัฒนา มีการเตรียมความพร้อมในการทำงานเพื่อมุ่งสร้างขีดความสามารถของชุมชนให้สามารถจัดการท่องเที่ยวได้ คาดหวังผลลัพธ์ที่ชุมชนจัดการท่องเที่ยวได้ เน้นการเรียนรู้ท่ามกลางการปฏิบัติจริง โดยมีพี่เลี้ยงในการทำงาน และช่วงท้ายของงานมีการประสานทรัพยากร ต่อยอด ต่อเนื่อง และขยายผล สร้างเครือข่ายฯ ในการทำงาน

รูปแบบที่ 4 ชุมชนจัดการด้วยตัวชุมชนเอง

ชุมชนที่ต้องการพัฒนาชุมชนให้เป็นชุมชนท่องเที่ยว โดยไม่มีพี่เลี้ยง หากเพียงแต่ลองผิดลองถูกในการทำงานด้วยตัวของชุมชนเอง ลักษณะนี้จะเกิดขึ้นจากการต่อยอดจากการพัฒนาด้านอื่นๆ มาแล้ว และต้องการต่อยอดในการสร้างและพัฒนาให้เป็นชุมชนท่องเที่ยว ซึ่งชุมชนลักษณะนี้มักจะเกิดขึ้นบนฐานความรู้ และความไม่รู้ และที่สำคัญมักจะโดดเดี่ยว ซึ่งมีปัจจัยทั้งภายในและภายนอกมาเป็นตัวกำกับการพัฒนาของชุมชน

องค์ความรู้ที่ได้จากการสังเคราะห์ในแง่ของ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชุมชนท่องเที่ยวต่างๆ สามารถสรุปเป็นขั้นตอนได้ ดังนี้

1. การวิเคราะห์พื้นที่ และศึกษาความเป็นไปได้
2. การพัฒนาโครงการวิจัยนั้น เป็นช่วงของการพูดคุย ทำความเข้าใจรูปแบบ เงื่อนไข และลักษณะของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น รวมทั้งทีมวิจัยต้องร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ ปัญหาของพื้นที่ประกอบกับวิเคราะห์สถานการณ์การท่องเที่ยวของพื้นที่ประกอบกันเพื่อ ค้นหาและกำหนดประเด็นในการวิจัยที่ตรงความต้องการ
3. การกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัยการท่องเที่ยวโดยชุมชน
4. การวิเคราะห์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

5. กระบวนการออกแบบงานวิจัย
6. การศึกษารวบรวมข้อมูลแบบมีส่วนร่วม และปฏิบัติการ
7. การสรุปบทเรียนและสะท้อนกลับ
8. การพัฒนาศักยภาพและเติมเต็มทีมวิจัย
9. ประสานพันธมิตรสืบทิต
10. ยกระดับและขยายผล

ทิศทางในอนาคตของการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้น มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความเห็นไว้ว่า การที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้เกิดความยั่งยืนนั้นต้องเกิดขึ้นบนฐานแนวคิดเรื่อง**ความพอเพียง** โดยให้ความสำคัญของคุณค่ามากกว่ามูลค่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนไม่สามารถเป็นรายได้หลักได้ และไม่ใช่คำตอบสุดท้ายในเชิงธุรกิจ ที่สำคัญกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วม ภายใต้กระบวนการเตรียมความพร้อมอย่างมีขั้นตอนและแบบแผน และชุมชนต้องสามารถบริหารจัดการได้เองตั้งแต่การจัดการภายในชุมชนจนถึงระบบการตลาด การท่องเที่ยวโดยชุมชน จึงจะประสบความสำเร็จ

ที่สำคัญต้องมีการประสานภาคีความร่วมมือในการทำงานร่วมกันในรูปของเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อไม่ให้เกิดการพัฒนาอย่างโดดเดี่ยว และมีแรง มีพลังในการประสานระดับนโยบายได้ และสุดท้าย ต้องมีความเป็นวิชาการ และการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ มีที่อยู่ที่ยืนท่ามกลางกระแสการท่องเที่ยวหลัก และเป็นองค์กรอิสระที่สามารถดูแลตัวเองได้ จึงน่าจะเป็นอนาคตของการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่จะเกิดความยั่งยืนต่อไป ซึ่งข้อสรุปจากการสังเคราะห์นั้นสอดคล้อง กับข้อเสนอแนะจาก **ศ.ดร.เสน่ห์ จามริก ประธานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ** จากการประชุมสัมมนาวิชาการ 10 ปี งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น คุณค่า พลัง ความสุข ที่กล่าวไว้ว่า งานในอีก 10 ปีข้างหน้าของ สกว. นั้น **โจทย์ที่มองต้องเป็นโจทย์ในเชิงนโยบายสาธารณะ โดยประมวลความรู้ต่างๆ ที่มีอยู่แล้วในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาว่า ทำอย่างไรจะให้ผลงานวิจัยที่มีอยู่นำไปสู่โจทย์ใหม่ เพื่อที่จะมีการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง และจะต้องมีนโยบายสาธารณะจะปรับเปลี่ยนหรือสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นจริง**

สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT-I) มีเครือข่ายกับประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชีย ในปี 2547, โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ หรือ REST (องค์กรภาคีก่อนมาร่วมกับ Node ท่องเที่ยว จัดตั้ง CBT-I) เป็นเจ้าภาพร่วมกับ UNEP (United Nations Environment Programme), TIES (The International Ecotourism Society), CI (The Conservation International) และ ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (RECOFTC) จัดประชุมนานาชาติเรื่อง Community Based Ecotourism in South East Asia ในวาระที่สหประชาชาติประกาศให้ ปี ค.ศ. 2002 ปีการ

ท่องเที่ยวเชิงนิเวศสากล (The Year of Ecotourism) โดยมีตัวแทนประเทศต่างๆ ในภูมิภาคเข้าร่วมจำนวนกว่า 60 คน ผลสืบเนื่องจากงานนั้น คือ พื้นที่ CBT กลายเป็นแหล่งเรียนรู้-ดูงานให้กับประเทศเพื่อนบ้าน องค์กรได้รับเชิญไปร่วมประชุมสัมมนานานาชาติ ในต่างประเทศหลายครั้ง

นอกจากความเชี่ยวชาญเรื่องงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น(CBR) แล้ว สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT-I) ยังพัฒนาโครงการความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ในระดับสากล อาทิ ในปีพ.ศ. 2550 มีการจัดทำโครงการ CBT SPRING ที่ทำร่วมกับ The Travel Foundation ของสหราชอาณาจักร เพื่อเชื่อมโยงความร่วมมือของผู้ประกอบการท่องเที่ยวสหราชอาณาจักรสู่ชุมชน CBT ไทย ในปี พ.ศ. 2552 ทางสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้ร่วมมือกับสมาคมไทยท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และผจญภัย มูลนิธิใบไม้เขียว และ European Centre for Eco and Agro Tourism (ECEAT) จัดทำโครงการความร่วมมือในห่วงโซ่อุปทานการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและยกระดับความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม (Corporate Social Responsibility and Market Access Partnerships : CSR-MAP) โดยได้รับการสนับสนุนจากสหภาพยุโรป มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน และสร้างความร่วมมือในห่วงโซ่อุปทานของการท่องเที่ยวที่เน้นความรับผิดชอบต่อสังคมระหว่างประเทศไทยกับประเทศแถบยุโรป โดยการสร้างการยอมรับของตลาดยุโรปต่อเรื่องมาตรฐานการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนของไทย

ในระดับความร่วมมือของภาคีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยวในประเทศไทย CBT-I ได้รับความไว้วางใจจาก ททท. ในการเป็นคณะกรรมการคัดเลือกชุมชนดีเด่นด้านการท่องเที่ยว ได้รับเป็นที่ปรึกษาให้กับสำนักพัฒนาการท่องเที่ยว (สพท.) เรื่องมาตรฐานโฮมสเตย์ และการวิจัยการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนประเทศไทย

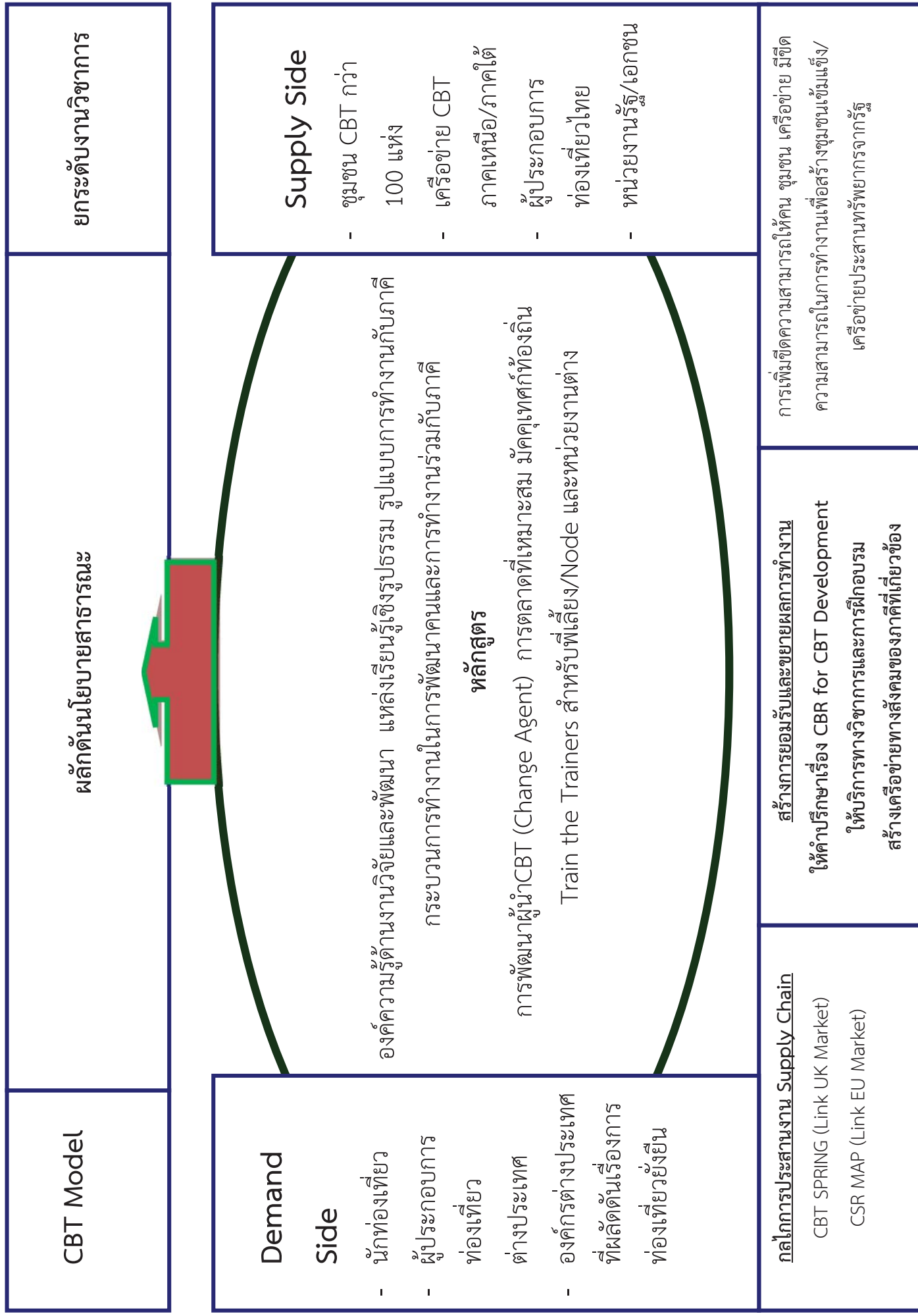
ในช่วงปี 2552 - 2553 ทางสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้พิจารณาแล้วว่า องค์ความรู้ด้านงานวิจัยและพัฒนา แหล่งเรียนรู้เชิงรูปธรรม และรูปแบบการทำงานกับภาคีต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนกระบวนการทำงานในการพัฒนาคนและการทำงานร่วมกับภาคีต่างๆ ที่สถาบันฯ นำมาจัดทำหลักสูตร อาทิ การพัฒนาผู้นำ CBT (Change Agent) การตลาดที่เหมาะสม มัคคุเทศก์ท้องถิ่น และ Train the Trainers สำหรับพี่เลี้ยง/Node และหน่วยงานต่างๆ เป็นชุดความรู้ที่เป็นที่ต้องการของสังคม วงการวิชาการ งานพัฒนาทั้งในระดับประเทศและสากล

เพื่อเป็นการสร้างพื้นที่ทางสังคมและยอมรับทางวิชาการ ต่องานวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นการท่องเที่ยวโดยชุมชน การจัดสัมมนาวิชาการที่จะเกิดขึ้นดังกล่าวผ่านกรณีศึกษาที่เป็นตัวอย่างความสำเร็จ (Best Practice) ของไทยและประเทศเพื่อนบ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศเพื่อนบ้านในกลุ่มน้ำโขงและประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มีองค์ความรู้และประสบการณ์ด้านนี้เป็นระยะเวลายาวนานใกล้เคียงกับประสบการณ์ของประเทศไทย น่าจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม โดยนำเอาประสบการณ์และบทเรียนที่ผ่านมาสู่การวางแผนในเชิงนโยบายระดับประเทศ และระดับภูมิภาคต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการ

1. เพื่อยกระดับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นการท่องเที่ยวโดยชุมชน ให้เป็นงานวิชาการและเกิดการยอมรับจากเวทีวิชาการ
2. เพื่อสร้าง Best Practice ที่ต่อยอดจากรูปแบบ (Model) การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มีอยู่ นำเสนอต่อสาธารณะและเวทีวิชาการระดับนานาชาติ
3. เพื่อหาแนวทางผลักดันงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ประเด็นการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้เป็นนโยบายสาธารณะ

1.3 กรอบแนวคิดในการทำงาน (บนฐานองค์ความรู้และเครือข่ายงานของ CBT-I เป็นจุดเริ่มต้น)

1.4 กระบวนการทำงาน

องค์ความรู้เอกสารวิชาการ

1. ประธานนักวิชาการชั้นนำของประเทศด้านการท่องเที่ยวร่วมวางแผนการทำงานทั้งกระบวนการ
2. นำเสนอเอกสารที่ผ่านการสังเคราะห์เรื่อง “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” กรณีประเทศไทย โดยสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT-I)
3. นักวิชาการเข้าร่วมประชุมคัดเลือกพื้นที่กรณีศึกษา โดย CBT-I ร่วมกับคณะกรรมการที่ปรึกษา
4. นักวิชาการร่วมลงพื้นที่กรณีศึกษาก่อนการสัมมนา 1 - 2 พื้นที่
5. เข้าร่วมสัมมนาทางวิชาการ CBT Forum
6. นักวิชาการประมวลสังเคราะห์องค์ความรู้เรื่องท่องเที่ยวโดยชุมชนทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศจากสัมมนาทางวิชาการ CBT Forum
7. จัดทำเอกสารเผยแพร่ทางวิชาการต่อสาธารณะทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ

Thai Best Practice

1. เชิญผู้เชี่ยวชาญเป็นคณะกรรมการคัดเลือก (Committee) สร้างเกณฑ์เพื่อประกาศรับสมัครกรณีศึกษา (Best Practice)
2. เปิดรับสมัครชุมชน CBT ที่สนใจเสนอกรณีศึกษา
3. คัดเลือกพื้นที่กรณีศึกษา โดย CBT-I ร่วมกับคณะกรรมการที่ปรึกษา
4. ลงพื้นที่ๆ ได้รับการคัดเลือก เพื่อจัด workshop เขียนกรณีศึกษาให้สมบูรณ์ และเตรียมการนำเสนอ (ผู้นำเสนอ/เอกสารประกอบการนำเสนอ/สื่อนำเสนอ)
5. นำเสนอเอกสารทางวิชาการ (CBT paper) สำหรับ Best Practice ที่ผ่านการคัดเลือก

Regional Best Practice

1. ทำ Social Mapping เพื่อคัดเลือกประเทศที่น่าสนใจ มีประสบการณ์ใกล้เคียงกับไทยมาเสนอกรณีศึกษา
2. แนะนำโครงการฯ และเชิญผู้แทนองค์กรที่มีบทบาทในการส่งเสริม CBT ในประเทศเป้าหมายเข้าร่วมในลักษณะโครงการความร่วมมือ สร้างเกณฑ์การพิจารณาโดยการปรึกษาหารือร่วมกันกับ CBT-I ประกาศเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือกกรณีศึกษา (Best Practice)
3. คัดเลือกพื้นที่กรณีศึกษา โดย CBT-I ให้สิทธิกับองค์กรในประเทศความร่วมมือคัดเลือกกรณีศึกษาได้ด้วยตนเอง
4. นำเสนอเอกสารทางวิชาการ (CBT paper) สำหรับ Best Practice ที่ผ่านการคัดเลือก

CBT Forum

1. ดำเนินการจัดทำ Social Mapping หน่วยงาน องค์กรภาคีด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน
2. ทำความเข้าใจและประสานความร่วมมือกับหน่วยงาน องค์กรภาคี ด้านการท่องเที่ยวทั้งระดับภาค ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสานและภาคใต้) รวมทั้งเวทีประสานความร่วมมือระดับประเทศ รวมจัดเวที 5 ครั้ง กระตุ้นให้แต่ละภาคนำเสนอสถานการณ์ท่องเที่ยวและกรณีศึกษา
3. จัดเวทีทำความเข้าใจและวางแผน Co-Funding จากหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการจัดเวทีสัมมนาวิชาการ และเชิญผู้เชี่ยวชาญเป็นคณะกรรมการคัดเลือก
4. จัดเวทีประชุมคณะทำงานเพื่อวางแผนการจัดงานสัมมนาทางวิชาการ CBT Forum
5. จัดประชุมคณะกรรมการคัดเลือก เพื่อสร้างเกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกกรณีศึกษา
6. คัดเลือกกรณีศึกษา
7. จัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการในพื้นที่กรณีศึกษา เพื่อจัดทำกรณีศึกษาให้สมบูรณ์ ทั้งด้านเอกสาร การนำเสนอ สื่อการนำเสนอ
8. เชิญหน่วยงานต่างๆ ที่คาดว่าจะสนใจและมีบทบาทที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมสัมมนา รวมทั้งเปิดโอกาสให้บุคคลทั่วไป และสื่อมวลชนเข้าร่วม โดยต้องเสียค่าลงทะเบียน โดยแบ่งออกเป็น การเข้าร่วม Pre Trip (หากสนใจ) และเข้าร่วมสัมมนา
9. จัด Pre Trip ลงพื้นที่กรณีศึกษาก่อนการสัมมนา 1 - 2 พื้นที่ (ขึ้นอยู่กับงบประมาณ)
10. ดำเนินการจัดงานสัมมนาทางวิชาการ CBT Forum จำนวน 3 วัน
11. สรุปการสัมมนาและรวบรวมเอกสารทางวิชาการจาก 10 Best Practice เพื่อนำเสนอสู่สาธารณะวงกว้าง ทาง website ของ CBT-I www.cbt-i.org
12. สรุปงานร่วมกับองค์กรภาคี

1.5 กลุ่มเป้าหมาย

- ชุมชน CBT ของประเทศไทยที่มีการจัดการการท่องเที่ยว 5 ชุมชน (10 คน)
- ชุมชน CBT ต่างประเทศที่มีการจัดการการท่องเที่ยว 5 ชุมชน (5 คน)
- หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานของโครงการ ได้แก่ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หน่วยงานละ 3 คน CBT-I และ สกว. รวม 10 คน
- หน่วยงาน องค์กรภาคีที่เกี่ยวข้องจากประเทศเพื่อนบ้านที่มีศักยภาพเรื่อง CBT 5 คน
- ชุมชน พี่เลี้ยง หน่วยงานด้านการท่องเที่ยวชุมชนที่จะนำความรู้ขึ้นไปขยายผลจำนวน 30 คน
- นักวิชาการด้านการท่องเที่ยวชุมชนของประเทศไทยและต่างประเทศจำนวน 20 คน

1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

มิติวิจัย

1. เกิดองค์ความรู้รูปแบบ (Model) การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงในชุมชนที่สนใจ
2. เกิดรูปธรรม (Best Practice) อย่างน้อย 10 Case ทั้งจากประเทศไทยและต่างประเทศ
3. ได้เอกสารทางวิชาการ การท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่สามารถเผยแพร่สู่สาธารณะและวงวิชาการทั้งในและต่างประเทศต่อไป
4. ได้ฐานข้อมูลเครือข่ายนักวิชาการประเด็นการท่องเที่ยวชุมชน

มิติพัฒนา

1. เกิดการยอมรับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ประเด็นการท่องเที่ยวโดยชุมชนในแง่ของงานวิชาการ
2. เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในหลากหลายมิติจากหลากหลายประเทศ
3. เกิดการประสานความร่วมมือกับเครือข่าย องค์กรด้านการท่องเที่ยวระดับประเทศไทย เพื่อสร้างความร่วมมือกันต่อไปในอนาคต

1.7 ผู้รับผิดชอบโครงการ

1. นางสาวพจนา	สวนศรี	สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน
2. นางสาวอนงนาฏ	ปัญญาใหญ่	สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน
3. นายปีเตอร์	ริชาร์ด	สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน
4. นายสมพงษ์	หลี่เคราะห์	ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดสตูล
5. นายทัพไท	ชุ่นนาเสียว	ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดอุบลราชธานี
6. นายธนนชัย	มั่งจิต	ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน
7. ผศ.พีรชัย	กุลชัย	ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นพระจอมเกล้าฯ
8. ผศ.ไพโรจน์	แสงจันทร์	ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคตะวันออก
9. ผศ.จิตศักดิ์	พุดจระ	มหาวิทยาลัยศิลปากร
10. ผศ.ดร.ชูลีรัตน์	จันทร์เชื้อ	มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
11. ดร.ฐิติ	ฐิติจำเริญพร	มหาวิทยาลัยพายัพ
12. ดร.ปริยพันธ์	สิทธิจินดาร์	มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
13. ดร.ปวิวรรต	สมนึก	มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
14. ดร.อรุณศรี	อื้อศรีวงศ์	มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

1.8 ที่ปรึกษาโครงการ

1. นายภราเดช พยัฆวิเชียร	อดีตผู้ว่าการ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
2. ดร.อนุชา เล็กสกุลติลก	สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย
3. ดร.สินธุ์ สโรบล	วิทยาลัยบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

1.9 ระยะเวลาดำเนินงาน

ตั้งแต่ 1 กันยายน 2552 ถึง 31 สิงหาคม 2553

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย (Review of Literatures)

แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้เป็นแนวทางในการวิจัย (Conceptual Framework)

ในการศึกษาวิจัยโครงการ “การพัฒนาและยกระดับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นการท่องเที่ยวโดยชุมชน สู่วิชาการ” มีเป้าหมายเพื่อ ยกระดับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นการท่องเที่ยวโดยชุมชน ให้เป็นงานวิชาการและเกิดการยอมรับจากเวทีวิชาการ งานวิจัยได้รวบรวมแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน การท่องเที่ยวรูปแบบต่างๆ รวมทั้งแนวคิดในการประเมินผล ตลอดจนแนวทางในการทำให้ผลงานได้รับการยอมรับว่าเป็น “วิชาการ” มาศึกษาเพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์และขยายมุมมองเพิ่มขึ้นในการวางตำแหน่ง (Positioning) ของการท่องเที่ยวโดยชุมชนในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว และผลกระทบของการท่องเที่ยวโดยชุมชนต่อสังคม

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

- แนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Based Research : CBR)

งานวิจัย โจทย์ควรมาจากชุมชนท้องถิ่น ทำแล้วก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในชุมชน ทำให้คนในชุมชน ได้เรียนรู้และเก่งขึ้น บนฐานคิดตามความหมาย การวิจัยของศาสตราจารย์เฮนรี่ จามริก ที่ได้กล่าวไว้ว่า “วิจัยที่แท้จริงนั้น จะต้องเป็นการวิจัย ที่หมายรวมถึงการแสวงคำตอบที่เป็นระบบเปิด และเรื่องของการพัฒนาจะต้องตั้งโจทย์ที่เป็นระบบเปิด เพราะฉะนั้น นอกจากเข้าใจปัญหา และมองแนวทางในการแก้ปัญหา เราก็มองโจทย์ ในการวิจัยนั้น ซึ่งได้ชี้ช่องทางให้เราเห็นถึงแนวทางการพัฒนา หมายความว่า เป็นการพัฒนาต่อไป เป็นการกำหนดแนวทาง การพัฒนาที่ขึ้นอยู่กับศักยภาพของท้องถิ่น โดยเฉพาะ การทำงานวิจัยในรูปนี้ เราจะต้องมองเงื่อนไข ศักยภาพ เพื่อที่จะให้ท้องถิ่น สามารถพัฒนาตัวเองต่อไปได้” ท้ายที่สุดแล้ว เมื่อมีงานวิจัย มีข้อมูลและประสบการณ์จากหลายๆ พื้นที่ หลายๆ ชุมชน ทั่วประเทศเพียงพอ ก็คาดว่า จะสามารถนำไปสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ เพื่อผลักดันสู่การเปลี่ยนแปลงนโยบาย ในระดับภาค ระดับประเทศ ทำให้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นคลี่คลายในที่สุด

ในการสังเคราะห์งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคเหนือ (2551) มีข้อสรุปว่า “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ถูกกำหนดมาจากความต้องการของชาวบ้าน ที่ผ่านการวิเคราะห์ปัญหาสาเหตุอย่างรอบด้านและถูกการตัดสินใจร่วมกันที่จะใช้กระบวนการวิจัยเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลง เกิดผลลัพธ์ (Output) ทั้งด้านองค์ความรู้ การแก้ปัญหาของชุมชน สร้างคน/กลุ่ม/เครือข่าย และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (Outcome) และ

Impact) ในเรื่องการพัฒนาคน การเป็นพื้นที่เรียนรู้ การทำงานร่วมกับภาคีต่างๆ ก่อเกิดคุณค่า พลัง และความสุข จากการทำงาน

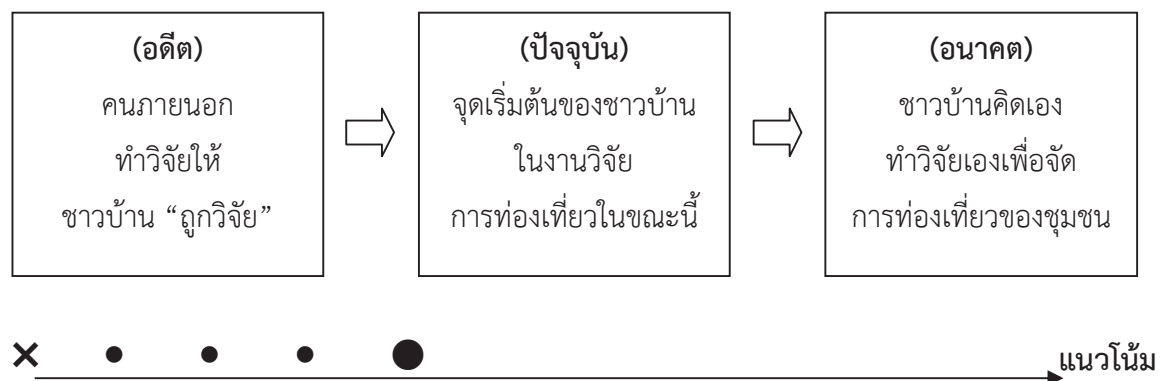
- **แนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ประเด็นการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism Research)**

ท่ามกลางกระแสท้องถิ่นนิยม ที่มุ่งเน้นให้มีการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น และให้ความสำคัญกับสิทธิชุมชนท้องถิ่น ดังจะเห็นได้จากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ในมาตรา 46 และมาตรา 56 ที่ได้กล่าวถึงการให้สิทธิชุมชนท้องถิ่นในการมีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน มีการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นพึ่งตนเองและการตัดสินใจในกิจการท้องถิ่นตามมาตรา 78 รวมทั้งกระแสการเรียกร้องของชุมชนท้องถิ่นท่ามกลางแนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ดังนั้น เครือข่ายการเรียนรู้และประสานงานวิจัยการท่องเที่ยวโดยชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค จึงให้ความสำคัญกับบทบาทของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวของตนเอง ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญและกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกดังกล่าว ทั้งนี้ได้ประมวลนิยามและให้ความหมายเชิงปฏิบัติการของการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-based Tourism) ว่าหมายถึง “ทางเลือกในการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนเข้ามามีส่วนกำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวบนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยว โดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตและวิถีการผลิตของชุมชน มาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถและบทบาทที่สำคัญในการดำเนินงานตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน การสรุปบทเรียน และมุ่งเน้นให้เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกหลานและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ”

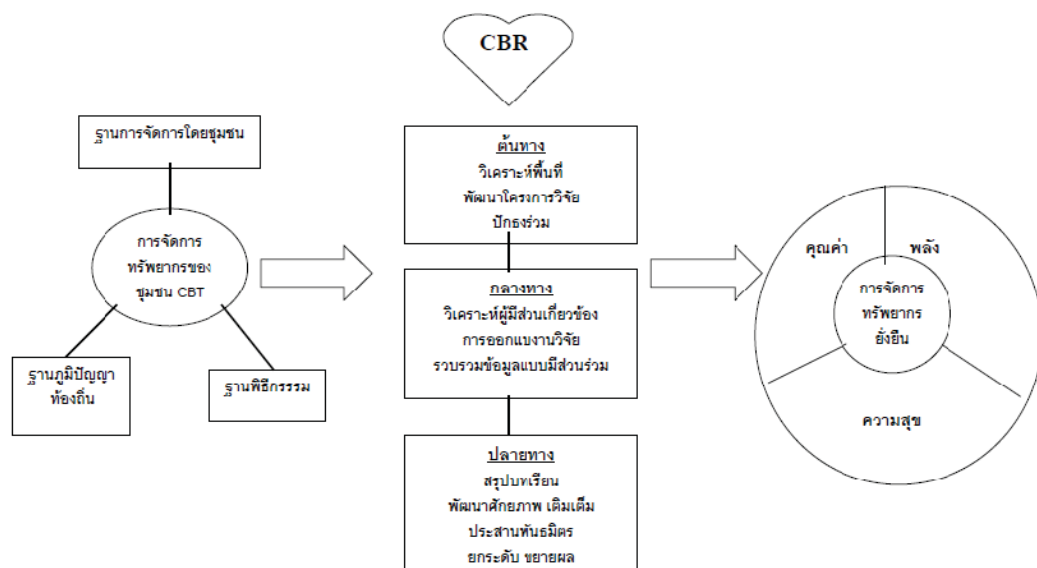
- **กระบวนการจัดระบบความคิดงานวิจัยการท่องเที่ยวโดยชุมชน**

กระบวนการจัดระบบความคิด (Conceptualization) การวิจัยการท่องเที่ยวโดยชุมชนนี้ มักจะใช้เวลาหลายเดือนแต่ก็จำเป็น ทั้งนี้เพื่อให้แน่ใจว่าชุมชนมีโอกาสระบุความต้องการที่แท้จริง และมั่นใจว่ามีแกนนำที่จะเป็นทีมวิจัย ซึ่งประกอบด้วย “ชาวบ้าน” และ “ภาคี” ที่พร้อมเข้ามาร่วมคิด ร่วมทำงาน ร่วมวิเคราะห์เพื่อหาทางออกหรือทางเลือกในการแก้ไขปัญหา เป็นการสานความเข้าใจของทุกฝ่าย นักวิจัยหรือนักพัฒนาเองก็ต้องเปิดใจกว้าง พร้อมทั้งจะเรียนรู้จากชาวบ้านและปรับปรุงประเด็นให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ทีมผู้ประสานงานจำเป็นต้องสนับสนุนให้เกิดการ “คิดเป็นหมู่ ทำเป็นหมู่” โดยการพัฒนาระบบการเรียนรู้ร่วมกัน

การมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยของชาวบ้านมีหลายระดับตามความเข้มข้น (ดังรูปภาพที่ 1) ตั้งแต่การเป็นผู้ “ถูกวิจัย” (ปลายซ้ายสุด) ซึ่งเป็นภาพในอดีต ไปจนถึงการคิดงานวิจัยเอง ทำงานวิจัยเองได้ (ปลายขวาสุด) ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในมิติการท่องเที่ยวในอนาคต แต่ในปัจจุบันรูปธรรมชัดเจนที่มักพบคือ จุดที่อยู่ระหว่างปลายทั้งสอง กล่าวคือ ชาวบ้าน “ร่วม” เป็นผู้วิจัย “ร่วม” ตัดสนใจในกระบวนการวิจัย เลือกรูปแบบการแก้ปัญหาของตนเอง โดยยังต้องมีคนภายนอกช่วยเหลืออยู่บางส่วน อย่างไรก็ตามสถานภาพนี้ควรจะเคลื่อนไปทางขวาเรื่อยๆ เมื่อชาวบ้านมีประสบการณ์และความชำนาญมากขึ้น...(สินธุ์ โรบล, 2546 : 16 – 18)

รูปภาพที่ 1 เส้นทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวิจัยการท่องเที่ยวบนฐานทรัพยากรของชุมชน (ปรับปรุงจาก ปิยะวัติ บุญหลง และคณะ, การวิจัยเพื่อท้องถิ่น, 2543)

รูปภาพที่ 2 สรุปผลการสังเคราะห์งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น การท่องเที่ยวโดยชุมชน (บทสังเคราะห์ งานวิจัยท้องถิ่นภาคเหนือ, 2551)

2.2 แนวคิดการพัฒนาชุมชน

เดช พุ่มทูล นักพัฒนาอาวุโส ได้สรุปไว้ว่า การพัฒนาชุมชน หมายถึง การแปรรูปการกระทำที่รับผิดชอบต่อชีวิตเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของหมู่บ้านในการดำรงชีพ โดยอาศัยคนนอกและคนในชุมชนร่วมกันทบทวนสถานการณ์ตัวชี้วัด การพัฒนาให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ต่อเนื่อง และทำให้ทุกอย่างเป็นไปอย่างมีชีวิตชีวา (2553)

การพัฒนาเป็นกระบวนการคิด วางแผน ดำเนินงาน ก่อให้เกิดประโยชน์ และรักษาให้ต่อเนื่อง ซึ่งจะต้องยึดกุมหัวใจการพัฒนา 3 อย่าง ได้แก่ ปรัชญา (คนมีศักดิ์ศรีพัฒนาได้) ปณิธาน (คนนอกเป็นผู้ช่วย คนในเป็นตัวเอก) และปฏิบัติการ (การทำงานอย่างเป็นระบบ)

2.3 แนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนและการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

เมื่อสมัชชาโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ที่องค์การสหประชาชาติจัดตั้งขึ้น ได้พิมพ์เอกสารชื่อ “Our Common Future” ออกเผยแพร่เมื่อปี 2530 โดยมีสาระเรียกร้องให้ชาวโลกเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตที่ฟุ่มเฟือยและวิถีทางการพัฒนาเสียใหม่ ให้ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อมและข้อจำกัดของธรรมชาติให้มากขึ้น พร้อมกับได้ให้นิยามการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาที่สนองต่อความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดทอนความสามารถในการที่จะตอบสนองความต้องการของตนเอง”

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ที่นำความหมายดังกล่าวมาอธิบายให้ง่ายขึ้นว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืนมีลักษณะที่เป็นบูรณาการ คือทำให้เกิดเป็นองค์รวม กล่าวคือ การพัฒนาที่ยั่งยืน จะต้องเป็นการพัฒนาที่ก่อให้เกิดความสมดุลหรือมีปฏิสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันในระหว่างมิติอันเป็นองค์ประกอบที่จะทำให้ชีวิตมนุษย์อยู่ดี มีสุขคือ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม จิตใจ รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งต่อคนในรุ่นปัจจุบันและคนรุ่นอนาคต”

จากการประชุมระดับโลกระื่องสิ่งแวดล้อมโลก “Earth Summit” ในปี 2535 นับเป็นจุดเริ่มต้นในการผลักดันความคิดเรื่อง “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ส่งอิทธิพลถึงการให้ความสำคัญเรื่อง “การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน” จากกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยว 3 ประการ กล่าวคือ

1. กระแสความต้องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. กระแสความต้องการของนักท่องเที่ยวที่สนใจการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้
3. กระแสความต้องการในการพัฒนาคนและให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

2.4 แนวคิด Triple Bottom Line

สฤณี อาชวานันทกุล (2551) เขียนไว้ในหนังสือ “ทุนนิยมมีหัวใจ” โดยอ้างคำพูดของ John Elkington ว่า **Triple Bottom Line** คือการสร้างสมดุลกับมุมมองทั้ง 3 ด้าน คือ เศรษฐกิจ สังคม และ สิ่งแวดล้อม จากเดิมที่ธุรกิจมุ่งเน้นเฉพาะผลตอบแทนทางการเงิน พัฒนาเป็นการสร้างมูลค่าผสม (financial value to blended value) ให้แก่ People (ประชาชน – สิทธิมนุษยชน), Planet (โลก- การชานรับกับปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมต่างๆ) and Profit (นักลงทุน – ที่มีความรับผิดชอบต่อกฎหมาย การจ่ายภาษี และระบบบัญชีที่โปร่งใส) Triple Bottom Line ไม่ใช่ผลกำไรของบริษัท แต่หมายถึง ผลตอบแทนสุทธิที่บริษัทส่งมอบต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

2.5 แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเพื่อแก้ไขปัญหาคความยากจน

ปัจจุบันได้มีแนวคิดใหม่ในการแก้ไขปัญหาคความยากจน โดยในมุมมองใหม่นี้ไม่ได้พิจารณาเฉพาะ การมีรายได้น้อยหรือการบริโภคน้อยเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงมิติอื่นๆ ที่มีใช้ตัวเงิน (Non-monetary Dimension) ดังที่ปรากฏอยู่ในคำนำของรายงานการพัฒนาโลก 2000/2001 การขจัดความยากจน ดังนี้

"ความยากจน มิได้จำกัดแต่เพียงการมีรายได้น้อยและการบริโภคน้อยเท่านั้น หากยังครอบคลุม ถึงการขาดโอกาสด้านการศึกษา การรักษาพยาบาล และโอกาสอื่นในการพัฒนาคน การไร้ซึ่งอำนาจ การขาด สิทธิขาดเสียง ตลอดจนการตกอยู่ในความเสี่ยง และความหวาดกลัว" เมื่อนิยามความยากจนอิงกับมิติ ด้านอื่นๆ ที่กว้างขึ้น เช่น ความขาดแคลนโอกาสในด้านต่างๆ และขาดแคลนอำนาจและสิทธิของบุคคล เครื่องมือที่ใช้ในการวัดสถานะความยากจนจึงกว้างขึ้นเช่นกัน นั่นคือดูที่ศักยภาพของคนจนว่าได้รับการ เสริมสร้างและพัฒนาอย่างไร เช่น การขยายโอกาสในการเข้าถึงบริการพื้นฐานทางสังคมต่างๆ ของรัฐ อาทิ การศึกษา การสาธารณสุข ควบคู่ไปกับการเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงปัจจัยการผลิต เช่น ที่ดิน ทุน และตลาด ตลอดจนการกระจายอำนาจการบริหารจัดการทรัพยากรและอำนาจทางการเมืองให้กับ ท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมมากขึ้น

- **แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเพื่อแก้ไขความยากจน (Pro-Poor Tourism - PPT)**

เป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งให้เกิดผลประโยชน์ต่อคนยากจนมากที่สุด เป็นวิธีการการพัฒนาและการ จัดการการท่องเที่ยวที่ส่งเสริมการเชื่อมโยงระหว่างธุรกิจการท่องเที่ยวกับคนยากจน เพื่อให้การ ท่องเที่ยวได้มีส่วนลดความยากจนและคนจนมีโอกาสนในการมีส่วนร่วมพัฒนาการท่องเที่ยว เชื่อมโยงกับ หลายภาคส่วนในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว รวมทั้งสาธาณูปโภคต่างๆ เพื่อให้คนจนสามารถเข้าถึง ภาคเอกชนและบริษัททุกประเภทสามารถที่จะมีส่วนร่วมในการสร้างการท่องเที่ยวประเภทนี้ เช่น ที่พัก ขนาดเล็ก โรงแรมในตัวเมือง บริษัททัวร์ และผู้รับเหมาก่อสร้างสาธาณูปโภค ปัจจัยชี้ขาดมิใช่อยู่ที่

ประเภทของธุรกิจหรือประเภทของการท่องเที่ยวแต่อยู่ที่ประโยชน์ที่จะเกิดกับคนยากจน

2.6 แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวที่รับผิดชอบต่อสังคม (Responsible Tourism)

การท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบต่อสังคม คือ การท่องเที่ยวที่ช่วยพื้นที่ท่องเที่ยวที่น่าอยู่อาศัยและน่าท่องเที่ยวขึ้น ในปฏิญญาเคปทาวน์ ค.ศ. 2002 ว่าด้วยการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบต่อพื้นที่ท่องเที่ยวได้นิยามลักษณะของการท่องเที่ยวที่รับผิดชอบต่อสังคมไว้ ดังนี้

- ลดผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและสังคม
- ก่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจต่อชุมชนท้องถิ่นและส่งเสริมชีวิตที่ดีสำหรับชุมชนแหล่งท่องเที่ยว
- ปรับปรุงสภาพการทำงานให้ดีขึ้นและการเข้าถึงอุตสาหกรรมมากขึ้น
- เปิดโอกาสให้คนท้องถิ่นมีส่วนในการตัดสินใจในสิ่งที่กระทบต่อวิถีชีวิตและโอกาสต่างๆ
- ก่อให้เกิดผลกระทบเชิงบวกต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ โดยอยู่บนพื้นฐานของความหลากหลาย
- มอบประสบการณ์ที่ดีและมีความสุขให้กับนักท่องเที่ยวผ่านการสัมผัสกับคนท้องถิ่นและความเข้าใจในประเด็นทางวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อมและสังคมท้องถิ่น
- หยิบยื่นโอกาสให้กับคนทุกหมู่เหล่า โดยเฉพาะคนพิการในสังคม
- มีความอ่อนน้อมทางวัฒนธรรมดังนั้นจึงต้องส่งเสริมความเคารพซึ่งกันและกันระหว่างนักท่องเที่ยวและเจ้าบ้าน ขณะเดียวกันก็ต้องสร้างความภูมิใจและมั่นใจในความเป็นท้องถิ่นด้วย

2.7 แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism)

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นกระแสหนึ่งเพื่อขานรับเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศถือว่าการท่องเที่ยว รูปแบบหนึ่งในรูปแบบต่างๆ ของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ในปี 2538 - 2539 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้จัดทำแผนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติขึ้น และให้คำนิยาม “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” ว่าหมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่นเพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน ครอบคลุมองค์ประกอบหลัก 4 ด้าน คือ 1) การท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ 2) เป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน 3) เป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา 4) เป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

2.8 แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism : CBT)

การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นความพยายามหนึ่งของการสร้างทางเลือกในการพัฒนาในประเด็นการท่องเที่ยวที่ให้แก่คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์จากท่องเที่ยว และมีบทบาทในการกำหนดทิศทางการพัฒนา

● นิยามการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางการพัฒนา จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชนและชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน (โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ (REST), 2540)

● องค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

องค์ประกอบหลักของ CBT มีอยู่ 4 ด้าน กล่าวคือ 1) ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม 2) องค์กรชุมชน 3) การจัดการ 4) การเรียนรู้

ประเด็นสำคัญของแต่ละองค์ประกอบของ CBT ได้แก่

ด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม

- ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และมีวิถีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน
- ชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

ด้านองค์กรชุมชน

- ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน
- มีปราชญ์ หรือผู้มีความรู้ และทักษะในเรื่องต่าง ๆ หลากหลาย
- ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

ด้านการจัดการ

- มีกฎ-กติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว
- มีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยว และสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้
- มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม
- มีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

ด้านการเรียนรู้

- ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวน่าสนใจสามารถสร้างการรับรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง
- มีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน
- สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

● หลักการของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนมีหลักการ ดังนี้

1. ชุมชนเป็นเจ้าของ
2. ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและตัดสินใจ
3. ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง
4. ยกระดับคุณภาพชีวิต
5. มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม
6. คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น
7. ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม
8. เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
9. เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนท้องถิ่น
10. มีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน

การที่จะให้ชุมชนดำเนินการท่องเที่ยวตามหลักการดังกล่าวข้างต้น มีความจำเป็นที่จะต้องเตรียมความพร้อมและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว ในขณะเดียวกันก็ต้องรณรงค์กับคนในสังคมให้เห็นความแตกต่างของการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการท่องเที่ยวทั่วไป กระตุ้นให้คนในสังคมเห็นความสำคัญและเป็นนักท่องเที่ยวที่สนใจการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเจ้าของบ้านกับผู้มาเยือน นอกจากนี้ยังเป็นการเพิ่มการรับรู้และความเข้าใจในบทบาทของชุมชนท้องถิ่นต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและเป็นการกำลังใจหรือสนับสนุนให้เกิดความต่อเนื่องในการทำงานอนุรักษ์ทั้งด้านธรรมชาติและวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวโดยชุมชนไม่ได้เกิดจากการตอบคำถามว่า “ชุมชนจะได้ประโยชน์อย่างไรจากการท่องเที่ยว” แต่เป็นการสร้างโจทย์ใหม่ว่า “การท่องเที่ยวจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนได้อย่างไร”

นอกจากนี้ ยังมองว่าการท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม เนื่องจากทรัพยากรการท่องเที่ยวกับทรัพยากรที่ชุมชนใช้เป็นฐานการผลิตเป็นทรัพยากรเดียวกัน

วัฒนธรรมธรรมและสังคมเป็นตัวขับเคลื่อนเรื่องจิตวิญญาณของชุมชนในการสร้างสัมพันธ์กันภายในชุมชนและการสัมพันธ์กับภายนอก ควรจะเชื่อมโยงให้เห็นการท่องเที่ยวเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม และเห็นแนวทางการใช้ CBT เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนได้

ตารางที่ 1 องค์ประกอบหลัก 5 ด้านของการพัฒนาชุมชน

ด้านเศรษฐกิจ	● มีรายได้จากการผลิต ● มีการพัฒนาด้านเศรษฐกิจที่หลากหลาย ● พึ่งตนเองได้
ด้านสังคม	● คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ● ดำรงความยุติธรรมในสังคม ● มีคุณภาพชีวิตที่ดี ● มีองค์กรชุมชน
วัฒนธรรม	● การศึกษา ● การรับรู้ ถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ● การอนุรักษ์วัฒนธรรม
สิ่งแวดล้อม	● สิทธิในการจัดการทรัพยากร ● การดูแลเอาใจใส่ด้านสิ่งแวดล้อม ● การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
การเมือง	● การมีส่วนร่วมของชุมชน ● การพัฒนาจากความต้องการของประชาชน ● ความเป็นประชาธิปไตย

2.9 แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน

การจัดการท่องเที่ยวชุมชน ควรจะมีองค์ประกอบ 3 คุณลักษณะ คือ ความพอประมาณ ความพอดี เรียบง่าย มีความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในชุมชนและระหว่างคนกับธรรมชาติ มีการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมการท่องเที่ยว จัดการท่องเที่ยวแบบรักษาสีสิ่งแวดล้อม ใช้ของดีที่มีในชุมชนเป็นจุดขาย พึ่งพาภูมิปัญญาและทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของตน ลดทุนการดำเนินงาน กำหนดบทบาทหน้าที่ของผู้มีส่วนร่วม **ความมีเหตุผล** มีการกำหนดกฎกติกาที่นำมาใช้จัดการการท่องเที่ยวชุมชน มีการวางแผน

ดำเนินงาน และจัดกิจกรรมร่วมกัน **การมีภูมิคุ้มกัน** มีระบบการบริหารจัดการที่ดี มีผู้นำดี มีคุณธรรม มีลูกบ้านเป็นผู้ตามที่ดี มีส่วนร่วมในการดำเนินการ มีการบริหารจัดการทรัพยากรส่วนรวมอย่างมีคุณค่า จัดการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้วยสันติวิธี ในส่วนองค์ประกอบสองเงื่อนไข คือ **ความรู้** มีการส่งเสริมการเรียนรู้พัฒนาโดยการอบรม สัมมนา ดูงาน และ**คุณธรรม** ผู้นำดีมีคุณธรรม ซื่อสัตย์สุจริต ไม่คดโกง ไม่ลำเอียง มีความโปร่งใส กระจายรายได้จากการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรม มุ่งผลประโยชน์โดยรวมของชุมชนเป็นที่ตั้ง

2.10 แนวคิดเรื่องการประเมิน Cost and Benefit

จากปัญหา “การท่องเที่ยวเกินขนาด” ที่ผ่านมามีทุกแห่งเกิดจากผู้ประกอบการนอกพื้นที่ เข้าไปแสวงหากำไรโดยไม่คำนึงถึง “ต้นทุนที่มองไม่เห็น” ที่ตัวเองไม่สนใจ เพราะไม่ใช่คนในพื้นที่และไม่ต้องรับผิดชอบต่อความอ่อนแอของกฎหมายและกลไกกำกับดูแลของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นต้นทุนด้านสิ่งแวดล้อมหรือการเบียดเบียนคนในพื้นที่ (เช่น สูบน้ำไปให้โรงแรมใช้จนเกษตรกรในละแวกนั้นมีไม่พอใช้) เป็นที่มาของแนวคิด “การพัฒนาจากฐานราก” ที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและได้ประโยชน์อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย เพราะคนในพื้นที่ย่อมมีแรงจูงใจมากกว่า นายทุนนอกพื้นที่อยู่แล้วที่จะอนุรักษ์ท้องถิ่น และถ้าพวกเขามีกำไรจากการท่องเที่ยวในฐานะผู้ประกอบการรายย่อย ไม่ใช่ค่าจ้างในฐานะพนักงานของนายทุนต่างถิ่น ก็จะสามารถนำกำไรนั้นมาอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวและขยายกิจการได้

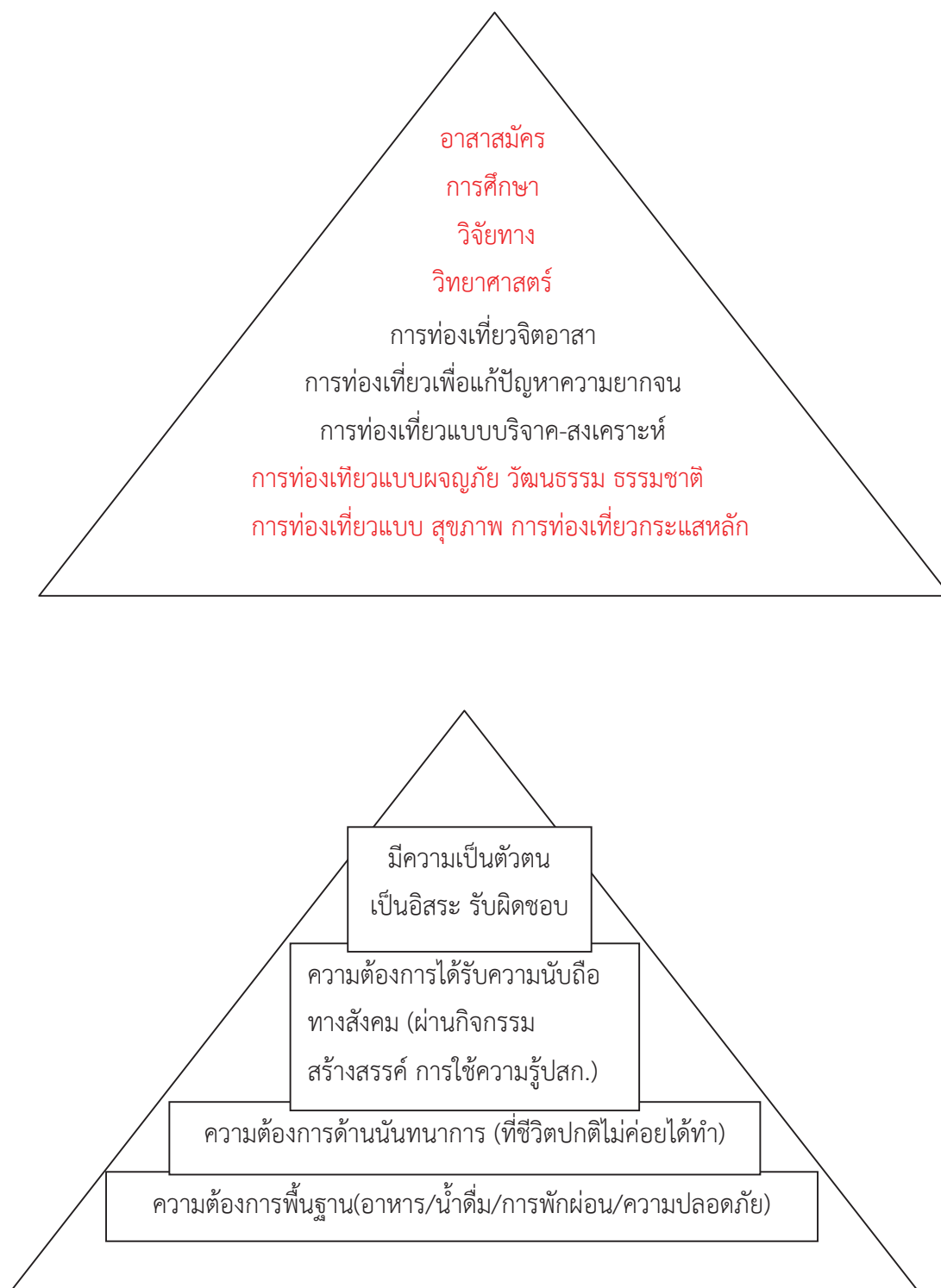
ตารางที่ 2 ผลกระทบจากการท่องเที่ยวทางเศรษฐกิจ, วัฒนธรรม, สังคม และ สิ่งแวดล้อม

ข้อดี	ต้นทุน
ผลกระทบจากการท่องเที่ยวทางเศรษฐกิจ	
1. ด้านการเงิน - เพิ่มรายได้จากต่างประเทศ - เพิ่มผลิตภัณฑ์มวลรวม - เพิ่มภาษีของรัฐ - รายได้ ทั้งภาคธุรกิจและปัจเจกชน 2. ดุลการชำระเงิน	1. ด้านการเงิน - การไหลย้อนกลับของรายได้และเกิดผลกระทบของดุลการชำระเงินติดลบ การนำเข้า และการไหลย้อนกลับของผลกำไรไปต่างประเทศ - ต้นทุนทางโอกาส (เช่น ความขัดแย้งทางด้านวิถีชีวิต, ต้นทุนทางการลงทุน, ต้นทุนทางการบำรุงรักษา สาธารณูปโภค) - เงินเฟ้อ - ราคาที่ดินสูงขึ้น

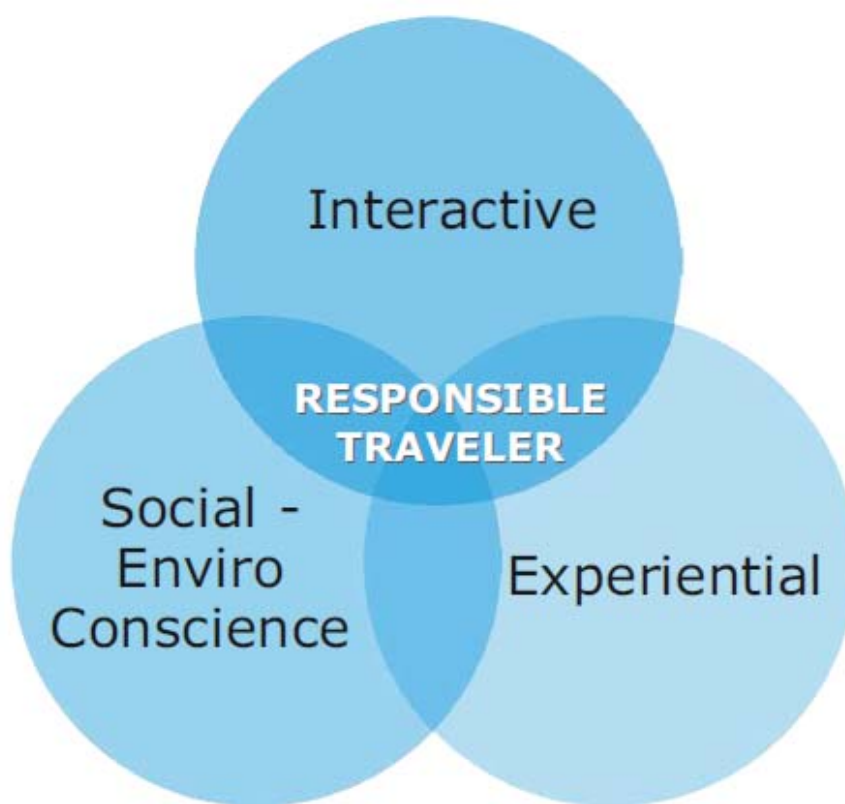
ข้อดี	ต้นทุน
	- ความแปรปรวนในด้านรายได้มีสูงขึ้นอยู่กับฤดูกาลหรือภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจ
2. การจ้างงาน - สร้างงาน - โอกาสในการฝึกอบรม	2. การจ้างงาน - มักจะเป็นลักษณะงานไม่เต็มเวลา - ค่าจ้างต่ำ - ใช้ทักษะน้อยกว่าลูกจ้างชาวตะวันตก - ขึ้นอยู่กับฤดูกาลท่องเที่ยว
3. การพัฒนา - ช่วยสร้างฐานเศรษฐกิจให้กว้างขึ้น (เช่น ความหลากหลายในช่องทางการงานหรือมีโอกาสในงานหลากหลายขึ้น) - เกิดการเชื่อมโยงกับหลายภาคส่วนเกิดผลกระทบแบบทวีคูณ ส่งเสริมกิจกรรมที่เป็นวิสาหกิจชุมชน - มีการปรับปรุงด้านสาธารณูปโภคต่าง ๆ ปรับปรุงการบริการทางสังคม ส่งเสริมการพัฒนาระดับภูมิภาคในเขตพื้นที่ด้อยพัฒนา	3. การพัฒนา - อันตรายจากการพึ่งพิงมากเกินไปและลัทธิอาณานิคมรูปแบบใหม่กับการเข้ามามีกรรมสิทธิ์ของต่างชาติหรือมีใช้คนท้องถิ่น - เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและความสะอาดและสาธารณูปโภคไม่เพียงพอ
ผลกระทบจากการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม	
1. การสูญเสียหรือการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเป็นสินค้านำมาซึ่งการสูญเสียธรรมชาติที่แท้จริงของศิลปะและดนตรี หัตถกรรมต่างๆ การเต้นรำ พิธีกรรม สถาปัตยกรรม การแต่งกาย อาหาร	1. การต่อต้านและการรักษาไว้ซึ่งศิลปะหัตถกรรมต่างๆ การเต้นรำ พิธีกรรม การฟื้นฟูอนุสาวรีย์ต่างๆ
2. นักท่องเที่ยวเกิดการต่อต้านมิติวัฒนธรรมของท้องถิ่น เช่น การล่าสัตว์, การเกษตรแบบไร้แอลกอฮอล์	
ผลกระทบจากการท่องเที่ยวทางสังคม	
1. การไม่พอใจของท้องถิ่นวัดได้จากการประท้วง	1. ผู้หญิงได้เข้ามามีส่วนร่วมและมีบทบาทในการพัฒนา

ข้อดี	ต้นทุน
2. ปัญหาทางศีลธรรม อาชญากรรม โสเภณี การพนัน ความเชื่อและศาสนาดั้งเดิมได้รับการนับถือน้อยลง	
3. ปัญหาทางสุขภาพ เช่น โรคเอดส์	
4. การจ้างงานในการท่องเที่ยวทำให้ลดคุณค่า ความเป็นมนุษย์ลงไป	
5. เกิดความขัดแย้งในครอบครัวและชุมชน	
6. การแสวงหาเมืองขึ้นรูปแบบใหม่ กัดกร่อน อำนาจของท้องถิ่น	
7. เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงาน/นำเข้าแรงงานข้าง นอกเข้ามาทำงานในท้องถิ่น	
ผลกระทบจากการท่องเที่ยวทางสิ่งแวดล้อม	
1. ต้นทุนทางพลังงานในการขนส่ง	1. เกิดการอนุรักษ์ธรรมชาติและสัตว์ป่า
2. การสูญเสียคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์	2. เกิดความขัดแย้งกับสภาพแวดล้อม
3. เสียงดัง	3. การฟื้นฟูและการซ่อมแซมอาคารเก่า ๆ
4. น้ำเสียและเกิดขยะมากขึ้น	4. นำการจัดการและการวางแผนเข้ามาใช้
5. กระทบต่อระบบขยายพันธุ์/พฤติกรรมของสัตว์	
6. ทำลายป่า	
7. กระทบต่อพืชจากการเก็บของป่า	
8. การทำลายแหล่งท่องเที่ยว เช่น ชายหาด ปะการัง และพื้นที่ป่า	

2.11 แนวคิดเรื่องแนวโน้มและความต้องการของนักท่องเที่ยว

รูปภาพที่ 3 ลำดับชั้นความต้องการของมาสโลว์ประยุกต์ใช้ในการอธิบายการท่องเที่ยว

รูปภาพที่ 4 ข้อเสนอองค์ประกอบหลัก สำหรับนักท่องเที่ยวรับผิดชอบ

2.12 แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์จากการจัดการการท่องเที่ยว

- **ระดับการมีส่วนร่วม**

แบบที่ 1 ทั้งชุมชนมีส่วนร่วมในโครงการ

แบบที่ 2 บางส่วนของชุมชนหรือครอบครัวเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการ

แบบที่ 3 ร่วมกันระหว่างชุมชน หรือสมาชิกบางส่วนในชุมชนกับหุ้นส่วนทางธุรกิจจากภายนอก

- **แนวคิดเรื่องการติดตามประเมินผล**

มีปัจจัยหลายประการที่เกี่ยวข้องกับการติดตามประเมินผล เช่น ความเท่าเทียมทางเพศ การบรรเทาความยากจน ความยั่งยืนทางธุรกิจ และการพัฒนาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น หน้าต่อไปนำเสนอข้อมูลภาพรวมแนวคิดหลักเหล่านี้โดยยืนอยู่บนพื้นฐานของดัชนีวัดของการท่องเที่ยวโลก (ค.ศ. 2004) จากคู่มือการติดตามประเมินผลของ SNV เมื่อปี ค.ศ. 2007 สรุปได้ว่า

แนวคิดที่ 1 : การติดตามประเมินผลโดยให้ความสำคัญของความเท่าเทียมทางเพศ

โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้หญิงให้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาและการรวมกลุ่มทางสังคม

แนวคิดที่ 2 : การบรรเทาความยากจน

ก. ประโยชน์ด้านการจ้างงาน ประเด็นสำคัญที่จะต้องศึกษาในด้านการบรรเทาความยากจนและการจ้างงานมี ดังนี้

- จำนวนงานที่เกิดจากการท่องเที่ยวชุมชนโดยตรงและโดยอ้อม
- สัดส่วนของคนท้องถิ่นและคนภายนอกที่ทำงานในการท่องเที่ยวในชุมชน
- สัดส่วนของโอกาสในการจ้างงานแบบดั้งเดิมกับโอกาสการจ้างงานในการท่องเที่ยว
- สัดส่วนรายได้ของคนงานด้านการท่องเที่ยวท้องถิ่นมีค่าจ้างต่ำ ปานกลาง หรือสูง
- จำนวนโอกาสทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องเนื่องที่ที่เกิดจากการท่องเที่ยว

ข. ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การมีรายได้ควรได้รับการพิจารณาไว้ในฐานะเป็นรายได้รวมทั้งหมดของชุมชนและควรคำนึงถึงการกระจายรายได้ในหมู่สมาชิกชุมชนประเด็นสำคัญที่ควรพิจารณา

- รายได้ทางตรงหรือทางอ้อมจากการท่องเที่ยวในชุมชน
- จำนวนและประเภทของธุรกิจเล็ก ๆ ที่มีในชุมชน
- สัดส่วนของธุรกิจเล็ก ๆ ที่ให้บริการการท่องเที่ยว
- สัดส่วนของครัวเรือนรายรับต่ำที่สุดที่ได้รับประโยชน์เชิงเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยว
- สัดส่วนของรายรับครัวเรือนที่มาจากการท่องเที่ยว ต่ำปานกลางหรือสูง

ค. ด้านคุณภาพชีวิต ครัวเรือนที่ยากจนที่สุดมักจะไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมโดยตรงในกิจกรรมการท่องเที่ยวแต่ก็ยังจะได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวจากการยกระดับสาธารณูปโภคและในการบริการของชุมชน ประเด็นที่ควรพิจารณามี ดังนี้

- ครัวเรือนที่ได้ปรับปรุงเชิงโครงสร้างของบ้านในปีที่แล้ว
- ครัวเรือนที่พลอยได้รับประโยชน์จากการปรับปรุงสาธารณูปโภคในบริเวณใกล้เคียงด้วย

แนวคิดที่ 3 : ความยั่งยืนของภาคธุรกิจ

ความยั่งยืนทางธุรกิจเป็นประเด็นสำคัญต่อโครงการท่องเที่ยวชุมชน ที่จะให้ประโยชน์ต่อการบรรเทาความยากจนในชุมชน อุปสรรคสำคัญประการหนึ่งที่จะกั้นมิให้ธุรกิจของการท่องเที่ยวชุมชนประสบความสำเร็จคือ แนวโน้มที่โครงการท่องเที่ยวชุมชนจะหันมาเน้นการเอาความต้องการของนักท่องเที่ยวเป็นตัวนำ การท่องเที่ยวจะประสบความสำเร็จได้ขึ้นอยู่กับความสามารถในการเข้าถึงความ

ต้องการของนักท่องเที่ยวหรือไม่ ในเงื่อนไขที่ต้องแข่งขันและเป็นพลวัตรอย่างชัดเจนจำเป็นต้องมีการสร้างดุลยภาพระหว่างความต้องการของตลาดกับขีดความสามารถในการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน

ก. วิสาหกิจชุมชน วิสาหกิจทางการท่องเที่ยวที่ประสบความสำเร็จขึ้นอยู่กับโครงการการท่องเที่ยวชุมชนที่ประสบความสำเร็จด้วย เมื่อสามารถวัดความเข้มแข็งของวิสาหกิจและศักยภาพของอุตสาหกรรมได้ก็สามารถที่จะระบุดัชนีความยั่งยืนของโครงการการท่องเที่ยวชุมชนได้เช่นกัน ประเด็นสำคัญที่ต้องพิจารณาถึงมี ดังนี้

- จำนวนวิสาหกิจการท่องเที่ยวเริ่มต้น
- ความยาวนานของธุรกิจการท่องเที่ยว (อัตราการยุติกิจการ)
- อัตราการลาออกของลูกจ้าง
- รายได้ที่เจริญเติบโต
- ปริมาณงบประมาณที่ใช้ในการลงทุนและปรับปรุง

ข. ศักยภาพในการแข่งขัน เมื่อเปรียบเทียบกับประเด็นการท่องเที่ยวเชิงยั่งยืนด้านอื่นๆ แล้ว การวัดศักยภาพในการแข่งขันมีลักษณะเชิงสัมพัทธ์ คือ ขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย ขึ้นอยู่กับแหล่งท่องเที่ยวทำได้ดีแค่ไหนเมื่อเปรียบเทียบกับแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ หากการท่องเที่ยวจะยั่งยืนแล้ว ภูวจะต้องไม่ใช่แค่เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังสามารถแข่งขันได้อย่างประสบความสำเร็จกับแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ ในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ หรือระดับภูมิภาค ในด้านราคา ความน่าดึงดูดของสินค้า และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว ประเด็นสำคัญที่จะต้องพิจารณาถึงเกี่ยวกับศักยภาพในการแข่งขันมี ดังนี้

- อัตรา ต้นทุน ราคาของที่พัก แหล่งท่องเที่ยว ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวหรือรายการแบบ
- แพคเกจเมื่อเปรียบเทียบกับรูปแบบอุตสาหกรรมอื่นๆ หรืออัตราส่วนในผลิตภัณฑ์
- เหมือนกันในแหล่งท่องเที่ยวอื่น
- ลักษณะเด่นของแหล่งท่องเที่ยว
- ระดับคุณค่า ราคาที่ระบุโดยนักท่องเที่ยว
- ข้อมูลของนักท่องเที่ยวและระยะเวลาการเข้าพักเมื่อเปรียบเทียบกับแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ

ค. ความพึงพอใจของลูกค้า เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะช่วยให้ธุรกิจสามารถอยู่ได้ ลูกค้าที่พึงพอใจจะพักนานขึ้น ใช้จ่ายมากขึ้นและเมื่อกลับไปแล้วก็มีคำแนะนำต่อไปยังเพื่อน ๆ ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเป็นผลมาจากการผสมผสานกันอย่างลงตัวในหลายๆ ปัจจัย ซึ่งรวมทั้งประสบการณ์ก่อนหน้านี้นี้และความคาดหวังของนักท่องเที่ยว เช่นเดียวกับประสบการณ์ที่แท้จริงในพื้นที่ ยิ่งกว่านั้น ประเด็นสำคัญของความพึงพอใจที่สามารถตรวจสอบในระดับการท่องเที่ยวโดยชุมชนมี ดังนี้

- ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวโดยทั่วไปแบ่งตามสัญชาติและวัตถุประสงค์ของการเที่ยว
- ความรู้สึกของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับการได้รับคุณค่าคุ้มค่ากับเงินหรือไม่

- การให้คะแนนของแหล่งท่องเที่ยวในเชิงภาพรวมของนักท่องเที่ยว
- การเปลี่ยนแปลงของจำนวนนักท่องเที่ยวที่กลับมาเยือนแหล่งท่องเที่ยวอีกครั้ง
- จำนวนนักท่องเที่ยวผู้ที่ได้รับ "การแนะนำ จากเพื่อนหรือสมาชิกในครอบครัว" เป็นเหตุผลหลักในการมาเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ

ง. การตลาด การตลาดมีความสำคัญต่อความอยู่รอดของวิสาหกิจในฐานะที่รับผิดชอบโดยตรงในการสร้างภาพลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวมายังโครงการการท่องเที่ยวชุมชน ความเข้มแข็งของภาพลักษณ์ทางการตลาดสามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างดีต่อความสำเร็จของแหล่งท่องเที่ยว ประเด็นที่ควรพิจารณาในการติดตามประสิทธิภาพของการตลาดมี ดังนี้

- จำนวนงบประมาณที่ใช้ไปในการตลาดต่อนักท่องเที่ยวในระดับแหล่งท่องเที่ยวและธุรกิจ
- จำนวนค่าใช้จ่ายด้านการตลาดในการเริ่มต้นของสหกรณ์ (หรือเปล่า)
- จำนวนค่าใช้จ่ายของรัฐที่จัดสรรไว้สำหรับการตลาดแหล่งท่องเที่ยว
- นักท่องเที่ยวผู้ที่ "อ่านเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวในโบรชัวร์หรือเว็บไซต์"

แนวคิดที่ 4 : การพัฒนาศักยภาพของท้องถิ่น

ความแตกต่างหลักของการท่องเที่ยวโดยชุมชนจากการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นๆ คือ การให้ความสำคัญกับการสร้างศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นที่จะบริหารธุรกิจการท่องเที่ยวของตนเอง การพัฒนาศักยภาพท้องถิ่นผ่านการสร้างจิตสำนึก การให้การศึกษาด้านการท่องเที่ยวและรายการฝึกอบรมต่างๆ และการเตรียมการให้คำปรึกษาทางธุรกิจ สามารถช่วยให้ชุมชนสร้างความมั่นใจ องค์กรความรู้และความสามารถของชุมชนในการควบคุมและจัดการกับการพัฒนาของตนเอง ในทางกลับกันเป็นการเพิ่มความภาคภูมิใจของท้องถิ่น เพิ่มความร่วมมือระหว่างสมาชิกชุมชนด้วยกันเอง และปรับปรุงการปกครองท้องถิ่นให้ดีขึ้น

ก. การควบคุมท้องถิ่น ผลลัพธ์สำคัญในการพัฒนาศักยภาพท้องถิ่นอย่างประสบความสำเร็จ คือ การควบคุมการบริหารการท่องเที่ยวของท้องถิ่น สามารถตรวจสอบได้ ดังนี้

- สัดส่วนของคนในท้องถิ่นกับนักลงทุนภายนอก
- จำนวนเงินในการลงทุนจากท้องถิ่นเปรียบเทียบกับจากภายนอก
- สัดส่วนของธุรกิจที่บริหารโดยคนท้องถิ่น
- สัดส่วนของลูกจ้างในภาคการท่องเที่ยวที่มาจากท้องถิ่น
- ข. การปกครอง นอกเหนือจากการบริหารธุรกิจให้ประสบความสำเร็จแล้ว ศักยภาพของท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมักจะเกิดขึ้นมาจากการมีส่วนร่วมของการปกครองชุมชน ศักยภาพและกระบวนการตัดสินใจในท้องถิ่น ประเด็นสำคัญบางส่วนที่สามารถติดตามได้ในหัวข้อนี้มี ดังนี้

- ความหลากหลายของภาคีการท่องเที่ยวในการตัดสินใจ
- การมีแผนการท่องเที่ยว
- มีกระบวนการวางแผนการท่องเที่ยวที่มาจากข้อเสนอของท้องถิ่น
- สมาชิกชุมชนพึงพอใจกับตัวแทนการท่องเที่ยวระดับท้องถิ่น
- สมาชิกชุมชนรู้สึกได้ว่าชุมชนของตนมีสิทธิมีเสียงในระดับการปกครองท้องถิ่น

2.13 แนวคิดความเป็นวิชาการ

● ความหมายของงานวิชาการ

งานวิชาการ หมายถึงงานเขียนเพื่ออธิบายเรื่องที่ผู้เขียนได้ศึกษาค้นคว้า หรือแสดงความคิดเห็น ให้คำแนะนำ ข้อคิด หรือข้อเตือนใจ โดยมีทฤษฎีหรือหลักการอย่างใดอย่างหนึ่งสนับสนุน มีแหล่งข้อมูล แหล่งอ้างอิง และวิธีค้นคว้าที่เป็นระบบ ในการนำเสนอผู้เขียนอธิบายเนื้อหาและขยายความอย่างชัดเจน เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องนั้นได้ ส่วนภาษาที่ใช้ส่วนใหญ่มักเป็นภาษาระดับทางการ (ลลิตา กิตติประसार ,2537 : 439)

งานวิชาการมีหลายประเภท ดังนี้

1. หนังสือวิชาการ ตำรา เอกสารคำสอน เอกสารประกอบการสอน
2. บทความวิชาการ
3. รายงานวิชาการ
4. รายงานวิจัย
5. รายงานการประชุมสัมมนาทางวิชาการ

ลักษณะงานวิชาการพิจารณาจากองค์ประกอบ ต่อไปนี้

1. เนื้อเรื่อง

- มีความใหม่และทันสมัยทั้งในด้านแนวคิดและข้อมูลที่นำมาใช้ในการสร้างสรรค์งาน
- ถูกต้องตามหลักวิชา
- มีการอ้างอิงทฤษฎี งานวิจัย ตลอดจนแหล่งความรู้อื่นอย่างกว้างขวาง ครอบคลุมและเป็นระบบเพื่อให้ผลงานน่าเชื่อถือและเป็นที่ยอมรับ
- มีการเรียงลำดับเนื้อหาที่เป็นระบบระเบียบชัดเจน เป็นขั้นตอนตามลักษณะของการนำเสนอเนื้อหาในแต่ละสาขาวิชา เพื่อให้ผู้อ่านติดตามและเข้าใจเรื่องได้ง่าย
- มีการนำเสนอเนื้อหาโดยแยกกล่าวเป็นประเด็นอย่างชัดเจน มีการขยายประเด็นด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อเรื่องได้ชัดเจน

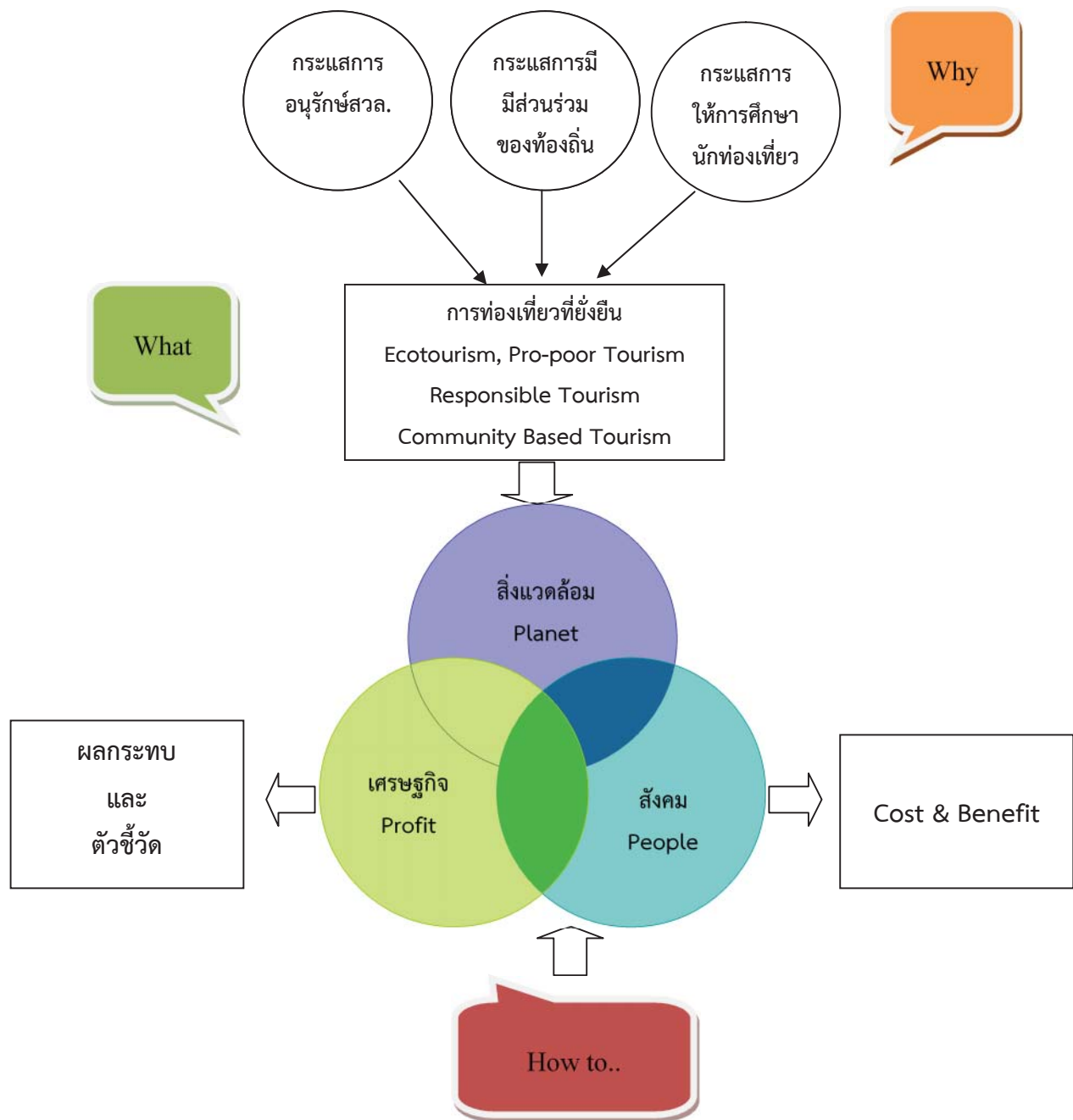
- การเขียนยึดหลักเอกภาพ สัมพันธภาพ และสารัตถภาพเพื่อให้ผู้อ่านมองเห็นประเด็นสำคัญของเรื่องที่น่าเสนอได้ชัดเจนและสอดคล้องสัมพันธ์กันตามโครงเรื่องที่วางไว้ ผู้อ่านสามารถติดตามและเข้าใจเรื่องได้ง่าย
- อาจมีส่วนประกอบอื่นๆ เพื่ออธิบายเนื้อหาให้เข้าใจยิ่งขึ้น เช่น กราฟ แผนภูมิ แผนผัง สถิติ ตารางข้อมูล ภาพประกอบ เป็นต้น โดยผู้เขียนต้องอธิบายเพื่อเชื่อมโยงส่วนประกอบเหล่านี้ให้สัมพันธ์กับเนื้อหาด้วย

2. การใช้ภาษา

- ส่วนใหญ่ใช้ภาษาระดับทางการในการอธิบายเพื่อแสดงความรู้ ความคิดเห็น หรือให้ข้อเสนอแนะ
- อาจมีการใช้ศัพท์ทางวิชาการเฉพาะสาขาในการสื่อความหมายกับผู้อ่าน

2.14 สรุปจากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง นักวิจัยได้นำความรู้ดังกล่าวมาเป็นแนวทางการศึกษา โดยผ่านกรณีศึกษา เพื่อจะค้นหา Model การพัฒนา CBT ผ่านการสังเคราะห์โดยใช้ความรู้ต่างๆ ที่ศึกษามาข้างต้นเป็นแนวทางการสังเคราะห์ Model

รูปภาพที่ 5 Model การพัฒนา CBT

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methodology)

จากการที่งานวิจัยโครงการนี้ เป็นงานวิจัยที่ทีมวิจัยมีทั้งนักพัฒนา อาจารย์ผู้สอนเรื่องการท่องเที่ยว และพี่เลี้ยงนักวิจัยที่มีการทำงาน มีการเรียน-การสอน หรือมีงานวิจัยที่ต้องเป็นพี่เลี้ยงในประเด็นเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนอยู่เป็นทุนเดิม แต่อยู่กระจายตามภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศ ทำให้การออกแบบงานวิจัยเป็นไปในลักษณะร่วมกันคิด แบ่งงานกันทำ นำผลงานมาแลกเปลี่ยน เขียนรายงานเป็นทีม โดยให้ครอบคลุมทั้งประเทศและเทียบเคียงกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์ให้การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ตอบวัตถุประสงค์ของโครงการใน 3 เรื่อง คือ

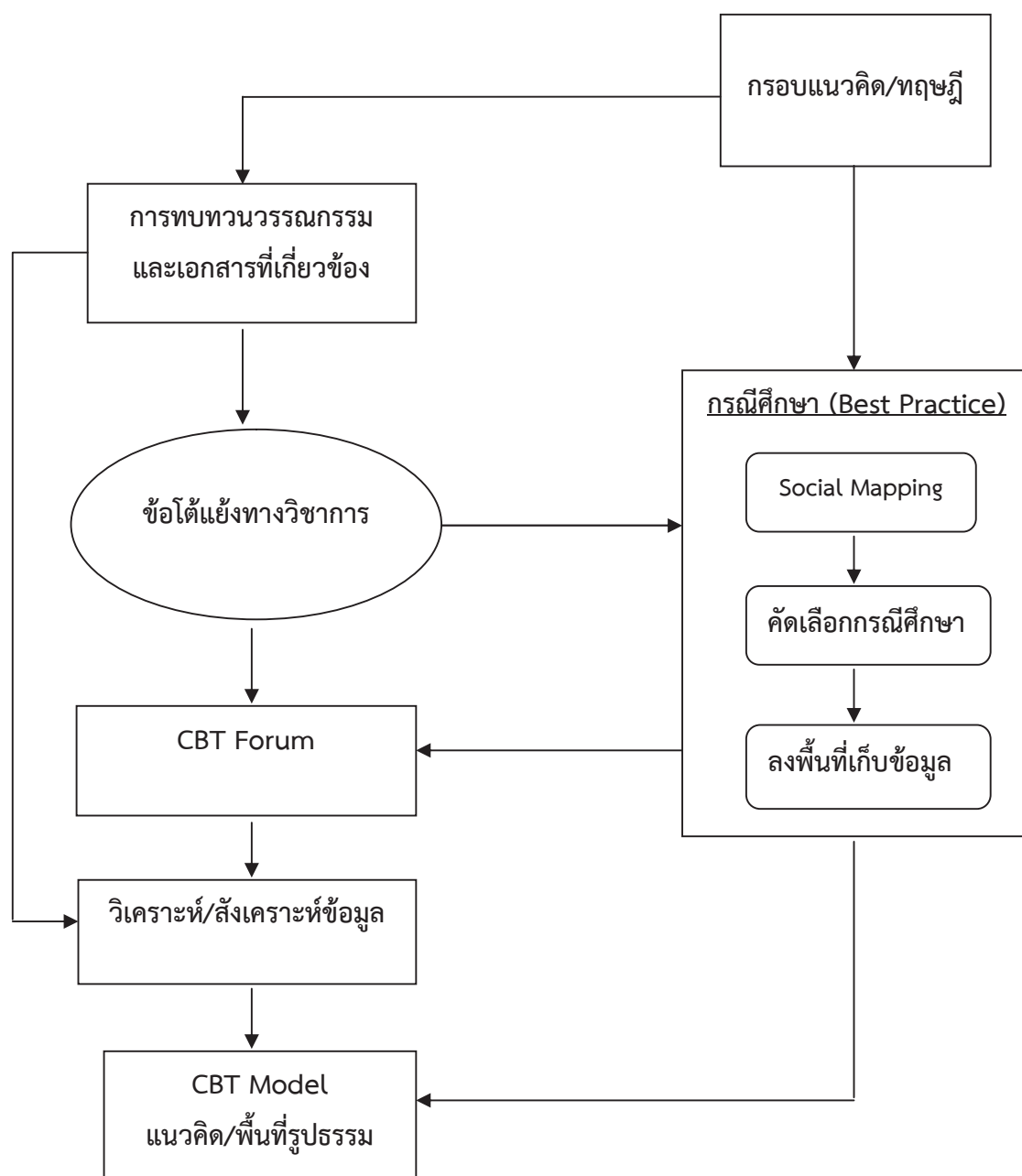
1. การยกระดับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นการท่องเที่ยวโดยชุมชน ให้เป็นงานวิชาการและเกิดการยอมรับจากเวทีวิชาการ
2. ศึกษา Best Practice ที่ต่อยอดจากรูปแบบ (Model) การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มีอยู่ นำเสนอต่อสาธารณะและเวทีวิชาการระดับนานาชาติ
3. หาแนวทางผลักดันงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ประเด็นการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้เป็นนโยบายสาธารณะ

3.1 ขอบเขตการศึกษา

จำนวนชุมชนที่ทำเรื่องการท่องเที่ยวมีเป็นจำนวนมาก และยังไม่มีการสำรวจอย่างจริงจังจึงยังเป็นจำนวนเท่าไร ในการศึกษาครั้งนี้ทีมวิจัยมีการกระจายตัวทั่วประเทศและนักวิจัยในทีมเองโดยส่วนใหญ่มีบทบาทในการสนับสนุนเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนในภาคต่างๆ ในการเลือกพื้นที่เป้าหมายเพื่อการศึกษาวิจัย จึงใช้การ Mapping พื้นที่จากฐานงานของนักวิจัยเป็นหลัก นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาเอกสารเพิ่มเติมในกรณีที่เป็นกรณีศึกษาจากต่างประเทศ โดยกำหนดประเทศเป้าหมายในทวีปเอเชียที่มีการทำเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน

3.2 กระบวนการวิจัยและวิธีการวิจัย (Research Process and Methodology)

การศึกษานี้มีการออกแบบโดยใช้ทั้งผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการทำงานภาคสนาม และการศึกษาแนวคิดที่มีการถกเถียงหรือโต้แย้งในวงวิชาการด้านการท่องเที่ยวไทยและสากล โดยมีกระบวนการวิจัยดังแสดงในภาพที่ 6 ดังนี้

รูปภาพที่ 6 กระบวนการทำการศึกษาวิจัย

1. ศึกษากรอบคิดเรื่อง “ความเป็นวิชาการ”

นักวิจัยและที่ปรึกษาโครงการ ได้ศึกษาและเติมความรู้กรอบคิดเรื่อง “ความเป็นวิชาการ” เพื่อให้มองเห็นภาพในการเชื่อมโยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นการท่องเที่ยวโดยชุมชน กับความเป็นวิชาการ เมื่อวันที่ 16 ตุลาคม 2552 ณ ห้องประชุม บ้านพักน่านาชาตภราดรภาพ มหาวิทยาลัยพายัพ จ.เชียงใหม่

จากเวทีครั้งนี้ นักวิจัยและที่ปรึกษาโครงการ มีความเข้าใจและมองภาพของ “ความเป็นวิชาการ” ในการเชื่อมโยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นการท่องเที่ยวโดยชุมชนสู่ความเป็นวิชาการ ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ (1) งานวิจัย (2) หลักสูตรการเรียนการสอน และ (3) การบริการชุมชน

2. จัดทำฐานข้อมูลชุมชนท่องเที่ยว และ หน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนการท่องเที่ยว

จัดเวที Social Mapping ชุมชนท่องเที่ยว หน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้องเรื่องการท่องเที่ยว เพื่อประมวลภาพชุมชน CBT และหน่วยงานทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ เพื่อจัดทำฐานข้อมูลชุมชนท่องเที่ยว และหน่วยงานองค์กรที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนการท่องเที่ยว โดยได้นำมาวางแผนการทำงาน เมื่อวันที่ 16 ตุลาคม 2552 ณ ห้องประชุม บ้านพักนานาชาติภราดรภาพ มหาวิทยาลัยพายัพ จ.เชียงใหม่

ในเวทีประชุมได้ประมวลภาพชุมชน CBT และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ โดยได้กำหนดเกณฑ์ในการแบ่งระดับความเข้มข้นของชุมชน และระดับบทบาทของหน่วยงาน ดังนี้

ระดับความเข้มข้นของชุมชน

- ระดับ 1 เป้าหมายชัด ระบบบริหารจัดการชัด บุคลากรชัด มีการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง (เข้มแข็ง)
- ระดับ 2 เป้าหมายชัด มีระบบบริหารจัดการ มีบุคลากร ขาดการจัดการอย่างต่อเนื่อง หรือมีทัวร์เข้ามาต่อเนื่อง แต่การบริหารจัดการยังไม่เข้มแข็ง หรือขาดการมีส่วนร่วม (ต้องการหนุนเสริม)
- ระดับ 3 เพิ่งเริ่ม ค้นหาศักยภาพ กำหนดเป้าหมายและเตรียมความพร้อม หรือว่ายังเป็น Mass อยู่ระหว่างปรับแนวคิด/ทัศนคติ (เพิ่งเริ่มต้น)

ระดับบทบาทของหน่วยงาน

<u>พี่เลี้ยง</u>	หน่วยงาน/บุคคลที่ทำงานใกล้ชิดกับชุมชน เป็นที่ปรึกษาและทำงานต่อเนื่องกับชุมชน
<u>พันธมิตร</u>	หน่วยงาน/บุคคลที่มีส่วนได้-ส่วนเสียกับชุมชน หรือเข้าช่วยเหลือชุมชนเมื่อภาวะวิกฤต และค่อนข้างมีความต่อเนื่องในการลงไปคลุกคลีกับชุมชน
<u>ความร่วมมือ</u>	หน่วยงาน/บุคคล ที่ทำงานร่วมกันเป็นครั้งคราวหากต้องการความช่วยเหลือหรือคำแนะนำ

3. จัดเวทีประชุมคณะทำงานเพื่อวางแผนการจัดงานสัมมนาทางวิชาการ

จัดประชุมทีมวิจัยและที่ปรึกษา จำนวน 2 ครั้ง เพื่อวางแผนการและเตรียมความพร้อมในการจัดประชุมสัมมนาทางวิชาการ รวมทั้งแบ่งบทบาทหน้าที่รับผิดชอบในการประสานงานระหว่างก่อนการจัดประชุม และในเวทีการประชุม

เมื่อวันที่ 27 มกราคม 2553 ณ ห้องประชุม 1 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) กรุงเทพฯ ...จากการประชุมครั้งนี้ นักวิจัยและที่ปรึกษาโครงการได้ร่วมกันกำหนดเป้าหมายของการจัดเวทีสัมมนาทางวิชาการคือ ยกระดับสร้างการยอมรับ การท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) ที่ก่อผลกระทบต่อการพัฒนา รวมทั้งได้ยกร่างกำหนดการและออกแบบการจัดเวที โดยกำหนดจัดเวทีสัมมนาทางวิชาการในวันที่ 19 – 20 สิงหาคม 2553 จัด Pre Trip ในวันที่ 17 – 18 สิงหาคม 2553 และ การคัดเลือกกรณีศึกษาวันที่ 8 มิถุนายน 2553 ณ ห้องประชุม A207 ชั้น 2 อาคารเจ้าคุณทหาร คณะเทคโนโลยีการเกษตร สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง กรุงเทพฯ จากการประชุมครั้งนี้ นักวิจัยและที่ปรึกษาโครงการได้ร่างกำหนดการเวทีสัมมนาวิชาการอย่างละเอียด และร่วมกันพิจารณากลุ่มเป้าหมายของผู้เข้าร่วม และผู้ทรงคุณวุฒิที่จะมาร่วมเวที รวมทั้ง แบ่งบทบาทหน้าที่รับผิดชอบของทีมวิจัย

4. จัดทำ Positioning Paper

จัดทำ Positioning Paper การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทไทย โดยเปรียบเทียบกับสถานการณ์ท่องเที่ยวสากล เกิดเอกสารทางวิชาการเพื่อยกระดับงานการท่องเที่ยวโดยชุมชนสู่ความเป็นวิชาการ และถูกผลักดันสู่ระดับนโยบาย โดย ดร.สินธุ์ สโรบล ที่ปรึกษาโครงการฯ

5. การคัดเลือกกรณีศึกษา (Best Practice) การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

กระบวนการทำงาน

1) สร้างเกณฑ์การคัดเลือกกรณีศึกษา

จัดเวทีประชุมที่วิจัยร่วมกับที่ปรึกษา เพื่อร่วมกันพิจารณา “Themes” การจัดทำกรณีศึกษา กรอบการพิจารณากรณีศึกษาและกรอบการเขียนกรณีศึกษา รวมทั้งได้วางกระบวนการรับสมัครคัดเลือกชุมชน CBT และกระบวนการตัดสินคัดเลือกกรณีศึกษา เพื่อเป็น Best Practice นำเสนอในเวทีสัมมนาทางวิชาการ เมื่อวันที่ 27 มกราคม 2553 ณ ห้องประชุม 1 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) กรุงเทพฯ

เวทีในครั้งนี้ นักวิจัยและที่ปรึกษาโครงการได้ร่วมกันพิจารณาถึงกรอบของกรณีศึกษา จะต้องเป็น CBT แสดงให้เห็น/มีตัวชี้วัดผลสำเร็จของชุมชน และมีกระบวนการสร้างความเข้มแข็งที่เป็นทั้ง CBR และ ไม่ใช่ CBR โดยได้ยกร่าง Theme เพื่อให้ชุมชนที่สนใจเสนอผลงานได้ประเมินตนเองและส่งชุมชนเข้าร่วมเสนอกรณีศึกษา 8 ประเด็น คือ

1. CBT กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และความมั่นคงทางอาหารและการใช้ที่ดิน
2. CBT กับการพัฒนาคนและชุมชนในด้านความรู้และทักษะ
3. CBT กับการส่งเสริมความเข้มแข็งในการพัฒนาเยาวชน ผู้หญิง ผู้อาวุโสและชนเผ่า
4. CBT กับการอนุรักษ์และสนับสนุนวัฒนธรรมของท้องถิ่น
5. CBT กับการสนับสนุนส่งเสริมเศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพชีวิตชุมชนท้องถิ่น
6. CBT ในการทำงานร่วมกับพันธมิตรทางการตลาดเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

7. CBT ในการพัฒนาส่งเสริมสุขอนามัยและความปลอดภัยของคนในชุมชน
8. CBT กับการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

อีกทั้งในครั้งนี้ได้ออกแบบกระบวนการรับสมัครและกระบวนการตัดสินใจเลือก

2) คัดเลือกชุมชน CBT ที่สนใจ เสนอ Best Practice

ทีมวิจัยได้จัดประชุมคัดเลือกชุมชนต้นแบบและกรณีศึกษา : การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน ตามรอยภาค โดยมีวัตถุประสงค์

1. เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชนที่จัดการท่องเที่ยว ที่ใช้แนวคิดและกระบวนการวิจัยเป็นฐานพัฒนาชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว และนำมาซึ่งการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมของชุมชน
2. เพื่อส่งเสริมกระบวนการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่เป็นแบบอย่างการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม และเป็นต้นแบบเพื่อการศึกษา (กรณีศึกษา) เน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ในการบริหารจัดการท่องเที่ยวชุมชน
3. เพื่อกระตุ้นการพัฒนาองค์ความรู้ท้องถิ่นจากฐานงานวิจัยท้องถิ่น เชื่อมโยงการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน และคัดเลือกชุมชนที่มีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ถอดบทเรียนและเป็นตัวอย่างกรณีศึกษา (Lesson Learned & Case Study) สำหรับชุมชนที่ต้องการพัฒนาตนเองโดยรูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชน
4. เพื่อคัดเลือกชุมชนตัวอย่างที่เป็นต้นแบบจัดการท่องเที่ยวตามเกณฑ์ที่กำหนด

3) เวทีนำเสนอในภูมิภาค

เป็นการคัดเลือกและเชิญชุมชนที่ผ่านเกณฑ์การคัดเลือกได้นำเสนอผลงาน และเชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในแต่ละภาคเข้าร่วมรับฟังการนำเสนอและให้ความคิดเห็น

- ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อวันที่ 28 เมษายน 2553 ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี จ.อุบลราชธานี
- ชุมชนที่เข้าเกณฑ์พื้นฐานและนำเสนอผลงาน มี 5 ชุมชน ได้แก่ บ้านชะฮอม จ.อุบลราชธานี, บ้านผาชัน จ.อุบลราชธานี, บ้านปลาข้าว จ.อำนาจเจริญ, บ้านกู่กาสิงห์ จ.ร้อยเอ็ด และ บ้านภูจ.มุกดาหาร

- ภาคเหนือ เมื่อวันที่ 2 - 3 พฤษภาคม 2553 ณ โรงแรมอิมพีเรียลเชียงใหม่ รีสอร์ท สปาแอนด์สปอร์ตคลับ จังหวัดเชียงใหม่ (ได้ผนวกกับเวทีของเครือข่ายฯ การท่องเที่ยวโดยชุมชนภาคเหนือ)

ชุมชนที่เข้าเกณฑ์พื้นฐานและนำเสนอผลงาน มี 3 ชุมชน ได้แก่ บ้านแม่ละนา จ.แม่ฮ่องสอน, บ้านแม่กำปอง จ.เชียงใหม่ และ บ้านผาหมอน จ.เชียงใหม่

- ภาคกลาง เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม 2553 ณ ห้อง C411 อาคารเจ้าคุณทหาร คณะเทคโนโลยีการเกษตร สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

ชุมชนที่เข้าเกณฑ์พื้นฐานและนำเสนอผลงาน มี 4 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนสลักคอก จ.ตราด, ชุมชนห้วยแร่ จ.ตราด, บ้านหนองตะพาน จ.ระยอง และ ชุมชนบางน้ำผึ้ง จ.สมุทรปราการ

- ภาคใต้ เมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม 2553

ชุมชนที่เข้าเกณฑ์พื้นฐานและนำเสนอผลงาน มี 3 ชุมชน ได้แก่ บ้านคลองเรือ จ.ชุมพร, บ้านลิเล็ด จ.สุราษฎร์ธานี และ บ้านบ่อเจ็ดลูก จ.สตูล

สำหรับกรณีศึกษาจากต่างประเทศ ได้มีการประสานและส่งหนังสือเชิญไปยังหน่วยงานภาคีประเทศเพื่อนบ้าน โดยตอบรับเข้าร่วมนำเสนอกรณีศึกษาในเวทีสัมมนาทางวิชาการ จำนวน 5 ประเทศ ได้แก่ ประเทศลาว กัมพูชา เนปาล ศรีลังกา และ อินโดนีเซีย

4) คัดเลือกกรณีศึกษา (Best Practice)

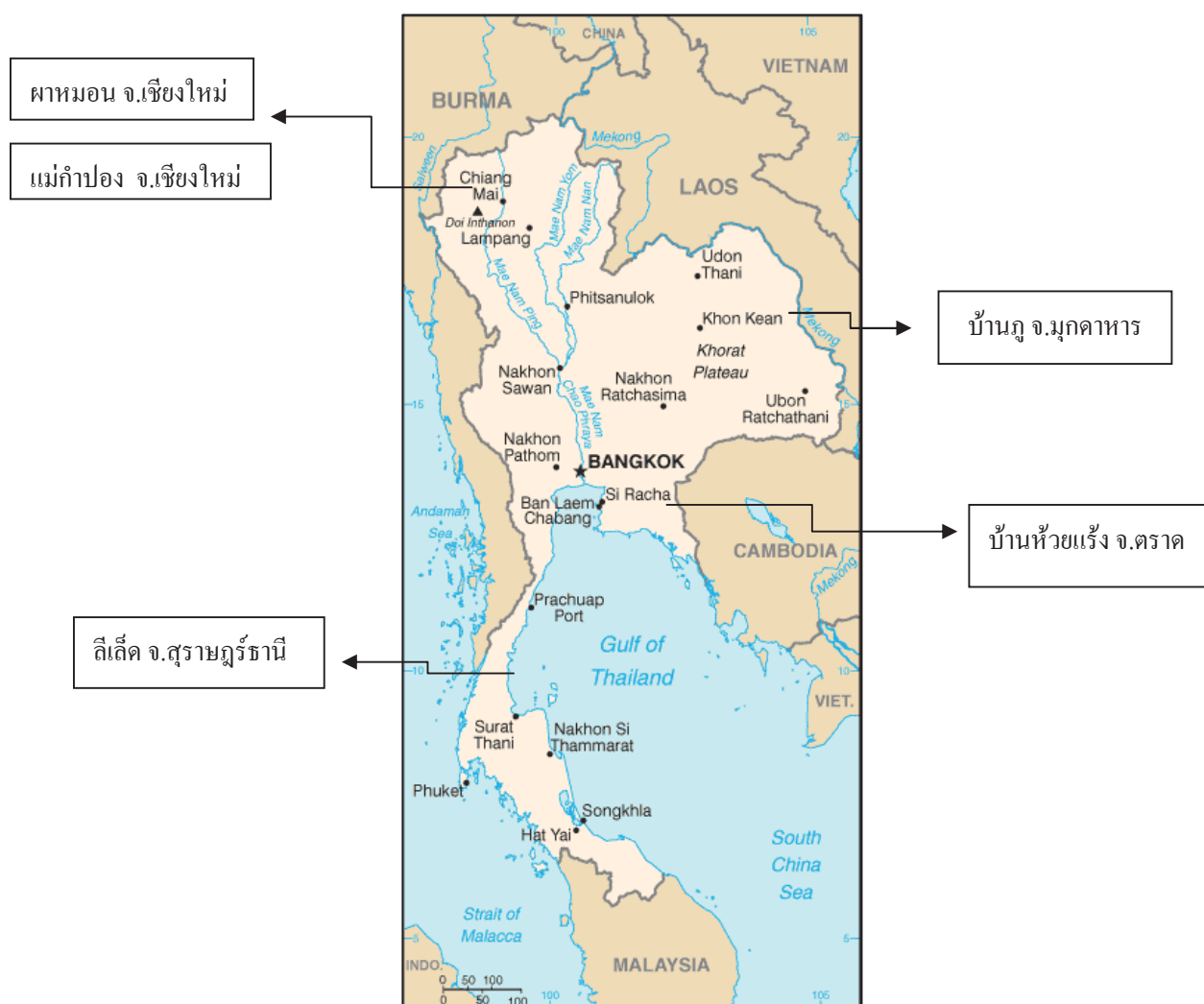
จัดเวทีประชุมที่วิจัยร่วมกับที่ปรึกษา เพื่อร่วมกันพิจารณาคัดเลือกกรณีศึกษาที่ผ่านการคัดเลือกจากรายภาค ให้เหลือเพียง 5 กรณีศึกษา ในการนำเสนอในเวทีสัมมนาทางวิชาการ รวมทั้งได้ร่วมกันพิจารณากรอบการเขียนกรณีศึกษา เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน 2553 ณ ห้องประชุม A207 ชั้น 2 อาคารเจ้าคุณทหาร คณะเทคโนโลยีการเกษตร สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง กรุงเทพฯ

เวทีในครั้งนี้ เป็นการพิจารณากรณีศึกษาที่ผ่านการคัดเลือกในระดับภาคมาแล้ว เพื่อพิจารณาคัดเลือกให้เหลือเพียง 5 กรณีศึกษา เพื่อเป็นตัวแทนในการนำเสนอในเวทีสัมมนาทางวิชาการ นักวิจัยและที่ปรึกษาโครงการได้ร่วมกันพิจารณาโดยใช้ Theme เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือก โดยยกพื้นที่ที่มี Theme เดียวกันมาเปรียบเทียบ ผลการคัดเลือกกรณีศึกษา (Best Practice) ดังนี้

1. CBT กับการส่งเสริมเศรษฐกิจ สังคมและคุณภาพชีวิต : ชุมชนบ้านแม่กำปอง

2. CBT กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และความมั่นคงด้านอาหาร : ชุมชนบ้านห้วยแร่
3. CBT กับพันธมิตรทางการตลาด : ชุมชนบ้านผาหมอน
4. CBT กับการพัฒนาคน : ชุมชนลีเล็ด
5. CBT กับการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรม : ชุมชนบ้านภู

รูปภาพที่ 7 แผนที่แสดงที่ตั้งของหมู่บ้านที่เป็นกรณีศึกษา

5) ลงพื้นที่ เพื่อเก็บข้อมูลกรณีศึกษา และเตรียมการนำเสนอ

ทีมวิจัยได้แบ่งทีมลงพื้นที่ 5 กรณีศึกษา เพื่อศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมสำหรับการเขียนกรณีศึกษา นำเสนอในเวทีสัมมนาทางวิชาการ และเตรียมความพร้อมชุมชนในการนำเสนอกรณีศึกษา ทีมวิจัยแบ่ง

ออกเป็น 5 ทีมๆ ละ 2 ท่าน ในการเขียนกรณีศึกษา โดยแต่ละทีมวางแผนการลงพื้นที่เก็บข้อมูลกรณีศึกษา ดังนี้

- (1) **ลีเล็ด** วันที่ 1 – 3 กรกฎาคม 2553 นำทีมโดย ผศ.จิตศักดิ์ พุฒจร และ คุณสมพงษ์ หลีเคราะห์
- (2) **ห้วยแร่** วันที่ 3 - 4 กรกฎาคม 2553 นำทีมโดย ดร.อรุณศรี อื้อศรีวงศ์ และ ดร.ปรียนันท์ สิทธิจินดาร์
- (3) **ผาหมอน** วันที่ 9 – 11 กรกฎาคม 2553 นำทีมโดย ผศ.พีรชัย กุลชัย และคุณธนันชัย มุ่งจิต
- (4) **แม่กำปอง** วันที่ 15 - 16 ก.ค. 53 นำทีมโดย ดร.ฐิติ ฐิติจำเริญพร และ ผศ.ดร.ชุลีรัตน์ จันทร์เชื้อ
- (5) **บ้านภู** วันที่ 17 -18 ก.ค. 53 นำทีมโดย ดร.ปวีรวรรต สมนึก และ คุณทัฬหะ ชุ่มนาเสียว

6. จัด Pre Trip ในพื้นที่ CBT

มีการจัด Pre Trip ในพื้นที่ CBT เพื่อให้ผู้เข้าร่วมได้รับประสบการณ์และเรียนรู้จากพื้นที่รูปธรรม โดยจัดขึ้นในวันที่ 17 – 18 สิงหาคม 2553 ซึ่งเป็นช่วงต่อเนื่องกับเวทีสัมมนาทางวิชาการ ดังนั้น จึงได้คัดเลือกพื้นที่สำหรับจัด Pre Trip ให้เป็นพื้นที่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ มากนัก ได้แก่

1. **ชุมชนบ้านห้วยแร่ จ.ตราด** CBT กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และความมั่นคงด้านอาหาร

2. **ชุมชนบางน้ำผึ้ง จ.สมุทรปราการ** CBT กับการส่งเสริมเศรษฐกิจ สังคมและคุณภาพชีวิต ถึงแม้ว่าชุมชนบางน้ำผึ้งจะไม่ใช่ 1 ใน 5 กรณีศึกษาที่ได้รับคัดเลือกให้นำเสนอในเวทีสัมมนาทางวิชาการ แต่เป็นกรณีศึกษาที่ได้ผ่านการคัดเลือกในระดับรายการ และถือได้ว่าเป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจ อีกทั้งที่ตั้งไม่ไกลจากกรุงเทพฯ

7. จัดเวทีสัมมนาทางวิชาการ CBT Forum

ดำเนินการจัดประชุมสัมมนาทางวิชาการ “CBT เครื่องมือสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน : กรณีศึกษา บทเรียน และความท้าทายของการพัฒนาการท่องเที่ยวในทศวรรษหน้า เมื่อวันที่ 19 – 20 สิงหาคม 2553 ณ โรงแรมเซ็นจูรี พาร์ค ถนนราชปรารภ กรุงเทพฯ โดยมีวัตถุประสงค์

1. ยกระดับแนวคิด กระบวนการ และผลกระทบของการท่องเที่ยวโดยชุมชนต่อการพัฒนาสังคมและชุมชนท้องถิ่นสู่ความเป็นวิชาการ
2. เพื่อนำเสนอกรณีตัวอย่าง (Best Practice) และรูปแบบ (Model) การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาและขยายผลสู่สถาบันการศึกษาทั้งในประเทศและต่างประเทศ
3. เพื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชน นักวิชาการ และหน่วยงานต่างๆ ที่สนใจและมีบทบาทในการทำงานเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน

กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมมีทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยว สถาบันการศึกษา ภูมิศึกษาต่างประเทศ (5 ประเทศ) ภูมิศึกษาประเทศไทย และตัวแทนชุมชนท่องเที่ยวในประเทศ จำนวน 100 คน

รูปภาพที่ 8 ประเทศเพื่อนบ้านในเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ร่วมเสนอภูมิศึกษา

8. เขียนรายงานภูมิศึกษา

หลังจากเสร็จจากการสัมมนาทางวิชาการ ทีมวิจัยได้มีการสรุปงานและปรับหัวข้อมาเสนอ ภูมิศึกษาให้เป็นไปในแนวทางที่ใกล้เคียงกัน และให้รายละเอียดเรื่องกระบวนการในการศึกษาและทำให้เห็นว่าภูมิศึกษานั้นมีความโดดเด่นใน Theme ที่คัดเลือกมาอย่างไร และแม้ว่าจะมีความโดดเด่นใน Theme นั้นแต่ในข้อเท็จจริงแล้ว CBT เป็นได้หลากหลายและบูรณาการก็ให้นำเสนอด้วย

9. เวทีนำเสนอทางวิชาการ CBT ท่ามกลางโลกไร้พรมแดน

การนำเอากรณีทั้ง 5 มาจัดทำเป็น “หนังสือเล่มเล็ก” เพื่อเผยแพร่กับคนทั่วไปและสรุปเนื้อหา ผลการศึกษาออกเป็นบทความเพื่อให้เห็นข้อมูลโดยสรุปและพัฒนาการของการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ใน กระแสโลกาภิวัตน์ นอกจากนี้ยังมีการจัดเวทีวิชาการและนิทรรศการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอ ผลงานและองค์ความรู้การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ต่อหน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้องด้านการ ท่องเที่ยวทั้งภาครัฐและเอกชน นักวิชาการ นักพัฒนา และผู้ทรงคุณวุฒิ ตลอดจนเกิดการประสานความ ร่วมมือกับหน่วยงานระดับชาติ การสร้างความเข้าใจร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อันจะนำไปสู่การ

ยกระดับการท่องเที่ยวโดยชุมชนสู่ระดับนโยบาย เกิดการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างมีทิศทาง และเกิดความยั่งยืนต่อไป ในวันที่ 29 กรกฎาคม 2554 ณ โรงแรมเชียงใหม่แกรนด์วิว จ.เชียงใหม่ โดย มีผู้เข้าร่วม จำนวน 100 คน

บทที่ 4

ผลการศึกษาวิจัย (Results of Research)

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism) จัดว่าเป็นการท่องเที่ยวทางเลือก (Alternative Tourism) โดยเป็นการท่องเที่ยวเน้นความสนใจของนักท่องเที่ยว (Focused/Niche Tourism) ซึ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชนก็เป็นการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่ทำให้พฤติกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการท่องเที่ยวจากท่องเที่ยวกระแสหลัก (Mass Tourism) เป็นการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ เป็นทางเลือกของนักท่องเที่ยวที่จะสามารถเข้าถึงและเข้าใจวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น โดยที่ CBT เป็นเครื่องมือสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนา และได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว ในขณะเดียวกันในภาพรวมของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวโดยชุมชนได้เข้าไปมีบทบาทในการสร้างคุณภาพใหม่ของการท่องเที่ยว ให้มีความหมายมากกว่าการพักผ่อน ความสนุกสนาน และความบันเทิง หากได้เปิดมิติของการท่องเที่ยวเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเคารพคนในท้องถิ่น

ผลการศึกษาวิจัย ได้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 8 ส่วน ได้แก่ 1) การค้นคว้าข้อโต้แย้งทางวิชาการ เพื่อหา Positioning ของ CBT ในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ภายใต้หัวข้อว่า “ท่องเที่ยวโดยชุมชน : ความเป็นวิชาการว่าด้วยการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น” โดย ดร.สินธุ์ สโรบล 2) สารสำคัญของ “ความเป็นวิชาการ” จากเวทีแลกเปลี่ยนของนักวิจัย นักวิชาการ และผู้ทรงคุณวุฒิ 3) การสรุปสถานการณ์การท่องเที่ยวโดยชุมชนทั่วประเทศไทย และประเมินความพร้อมของชุมชนในการทำการท่องเที่ยว 4) กรณีศึกษา 5 ชุมชน 5 ประเด็น กล่าวคือ การท่องเที่ยวโดยชุมชนได้มีส่วนในการส่งเสริมเศรษฐกิจ สังคมและคุณภาพชีวิตอย่างไร ประเด็นต่อมาการท่องเที่ยวโดยชุมชนทำให้เกิดกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และความมั่นคงด้านอาหารหรือไม่และอย่างไร ประเด็นที่สามในการจัดการพันธมิตรทางการตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนสามารถดำเนินงานได้อย่างไร ประเด็นที่สี่ การท่องเที่ยวโดยชุมชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาคนในชุมชนให้เข้มแข็งได้อย่างไร และประเด็นสุดท้าย การท่องเที่ยวโดยชุมชนได้มีส่วนในการสนับสนุนการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมอย่างไร 5) กรณีศึกษา 5 ประเทศ ได้แก่ ลาว กัมพูชา อินโดนีเซีย ศรีลังกา เนปาล 6) สารสำคัญของการจัดสัมมนา “การยกระดับ CBT สู่ความเป็นวิชาการ ประสบการณ์จากประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน

7) สารสำคัญของการประชุมทางวิชาการ “การท่องเที่ยวโดยชุมชนท่ามกลางโลกไร้พรมแดน” 8) ข้อค้นพบจากการวิจัย

ส่วนที่ 1

ท่องเที่ยวโดยชุมชน : ความเป็นวิชาการว่าด้วยการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น

โดย สันธุ์ สโรบล

● ความนำ

การประชุมสุดยอดว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่ประเทศบราซิล เมื่อปี 2535 หรือที่เรียกว่า The Rio Earth Summit 1992 ได้มีการนำเสนอ the Challenge of Local Agenda 21 อันมีผลทำให้เกิดคณะกรรมการระหว่างประเทศว่าด้วยการทำงานด้านสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น ภายใต้การกำกับดูแลของคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งองค์การสหประชาชาติ ข้อเสนอจากคณะทำงานดังกล่าวมีข้อสรุปว่า รูปแบบการท่องเที่ยวของโลกในศตวรรษที่ 21 กำลังเริ่มเปลี่ยนเป็นการท่องเที่ยวแบบไร้พรมแดนที่ขยายอย่างรวดเร็ว กว้างและส่งผลกระทบแรง ตามความเร็วของการเคลื่อนที่ของนักท่องเที่ยว ซึ่งการวางแผนในการจัดการท่องเที่ยวนั้น นอกจากจะต้องคำนึงถึงคุณค่าในเชิงเศรษฐกิจและสังคมแล้วยังจะต้องคำนึงถึงการรักษาสีเขียวด้วย ด้วยเหตุนี้จึงมีความจำเป็นที่จะต้องใช้หลักการของแผนแม่บทของโลก (Agenda 21) มาเป็นกรอบในการจัดการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Sustainable tourism development) ด้วยการคำนึงถึงหลักการ 4 ประการ กล่าวคือ (1) การดำเนินกิจการการท่องเที่ยวในขอบเขตที่ความสามารถรองรับของธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนจะมีได้ต่อกิจกรรมการท่องเที่ยว (2) ความตระหนักในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่จะมีผลกระทบต่อชุมชน ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนอันเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น (3) การมีส่วนร่วมของเจ้าบ้านและผู้มาเยือนต่อกิจกรรมการท่องเที่ยว (ที่อาจจะมีผลกระทบต่อระบบนิเวศของชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่มีต่อการท่องเที่ยว) และ (4) การเชื่อมประสานความจำเป็นต่อพัฒนาทางเลือกของชุมชนและกำหนดแผนงานทางเศรษฐกิจ การดำรงอยู่ของชุมชน และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

นอกจากนี้สิ่งที่น่าสนใจภายใต้กรอบการดำเนินงานพัฒนาท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Sustainable Tourism Development) อยู่ที่กระบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มการจัดการท่องเที่ยวที่ก้าวหน้าของโลกตะวันตก (ที่มีผู้นำในกลุ่มยุโรป) และโลกตะวันออก (กลุ่มอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง) เพื่อสร้างอุตสาหกรรมท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนทิศทางใหม่ เริ่มมีขบวนการ (Movement) ที่ต่อเนื่องมากขึ้นเป็นลำดับ ดังจะเห็นได้จากการประชุมสัมมนาระดับประเทศ ระดับระหว่างประเทศและระดับภูมิภาค (ดูเหมือนว่าต่างประเทศเคลื่อนไหวและจัดการเรื่องดังกล่าวค่อนข้างเร็วกว่าประเทศไทย) เพื่อกำหนดและสร้างวิสัยทัศน์-วิธการ-กระบวนการ-และปฏิบัติการในพื้นที่ที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็น Responsible Tourism (การท่องเที่ยวที่รับผิดชอบต่อสังคม) Pro-poor Tourism (การท่องเที่ยวเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน) Ecotourism (การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ) Fair Trade Tourism (การท่องเที่ยวที่เป็นธรรมระหว่างผู้มาเยือนและเจ้าบ้าน) Green Tourism (โรงแรมที่มีนโยบายการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในที่พักและมุมพักผ่อน) รวมทั้ง Community-Based Tourism ที่เรียกว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน หรือการท่องเที่ยวที่มีชุมชนท้องถิ่นเป็นฐานในการบริหารจัดการทั้ง 3 มิติของการพัฒนาที่ยั่งยืน

ดังนั้น หากกล่าวโดยภาพรวมของสังคมการท่องเที่ยวโลก จะพบว่า แนวคิดต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ได้ถูกเปลี่ยนถ่ายเข้าสู่อุตสาหกรรมท่องเที่ยวโดยรวมอย่างเป็นลำดับ และกำลังปรับเปลี่ยนสภาพการจัดการโดยผ่านกลไกองค์กรระหว่างประเทศด้านการท่องเที่ยว เพื่อเข้าสู่ยุคใหม่ของกระแสโลกที่เปลี่ยนไปจากเดิม (Paradigm Shift) อันเริ่มเปลี่ยนจากสังคมทุนนิยม บริโภคนิยมเข้าสู่ยุคสมัยสังคมหลังสมัยใหม่อันเป็นสังคมบริการและสังคมฐานความรู้ (Knowledge-based society) ที่คำนึงถึงและมุ่งเน้นสิ่งแวดล้อมและฐานทรัพยากรของพื้นที่ท่องเที่ยวเป็นสำคัญ ดังนั้น ขอบเขตและบริบทของการพัฒนาการท่องเที่ยวในศตวรรษใหม่ จึงครอบคลุมทุกองค์ประกอบทุกส่วนทุกมิติของการท่องเที่ยว หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งหมดกำลังมุ่งสู่ความยั่งยืนของทรัพยากรการท่องเที่ยวนั่นเอง และการท่องเที่ยวของสังคมไทยก็กำลังอยู่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนผ่านดังกล่าวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ คำถามที่สำคัญ คือ เราจะตั้งรับ-ปรับตัว รวมทั้งเตรียมการรับมือและจัดการกับกระแสการเปลี่ยนแปลงการท่องเที่ยวที่กำลังเคลื่อนตัวเข้ามาในสังคมไทยอย่างไร?

● โลกาภิวัตน์กับการพัฒนาที่ยั่งยืน : ความท้าทายต่ออำนาจการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวได้ถูกใช้เป็น “ตัวแทน” ของความเป็นโลกาภิวัตน์ (Globalization) ด้วยการพัฒนาโลกและเครื่องมือการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพจากบริษัทข้ามชาติ ผ่านกลไกการจัดการสินค้าการตลาดและให้บริการแก่ผู้คนที่สามารถเดินทางเชื่อมโยงไปยังแหล่งท่องเที่ยวทั่วโลก นอกจากนี้มีการจัดการเงินทุนข้ามประเทศ รวมทั้งการนำคุณค่าและรูปแบบการบริโภคติดตามไปจุดหมายปลายทางของการ

ท่องเที่ยวในแต่ละครั้ง โลกาภิวัตน์ยังคงเป็นตัวแทนของความยิ่งใหญ่ในระดับโลกและระดับประเทศในแง่ของการดำเนินงานด้านการค้า การลงทุน เงินตราระหว่างประเทศ ข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยีการสื่อสาร รวมทั้งวัฒนธรรมข้ามชาติที่แตกต่างและหลากหลาย อันมีอิทธิพลต่อประเทศกำลังพัฒนาและด้อยพัฒนา

ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า “หลักการแห่งความยั่งยืน (Principle of Sustainability)” ได้กลายเป็นองค์ประกอบที่สำคัญต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ตั้งแต่ปี 2535 เป็นต้นมา และการยอมรับหลักการดังกล่าวได้ถูกเสนอไว้ในเอกสารทางวิชาการหลายฉบับ ดังจะเห็นได้จากงานเขียนของ World Travel and Tourism Council (1991) และ Hotel Catering and Institutional Management Association (1991) รวมทั้ง Dingle (1995) อย่างไรก็ตาม จุดอ่อนของการท่องเที่ยวและความท้าทายของการพัฒนาอย่างยั่งยืนก็คงพบเห็นจากงานวิชาการหลายชิ้นเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทบทวนการจัดการท่องเที่ยวในอดีตที่ผ่านมาโดยนักวิชาการตะวันตก ผ่านมุมมองสถานการณ์ท่องเที่ยวสากลและมีข้อสรุปร่วมกันว่า “โลกาภิวัตน์ด้านการท่องเที่ยว” ทำให้โลกและทรัพยากรของโลกเกิดความไม่ยั่งยืน (จริงๆ) ด้วยเหตุผลหลายประการ กล่าวคือ ประการแรก กิจกรรมหลักของการท่องเที่ยวมีส่วนทำให้เกิดการบริโภคทรัพยากรของโลกค่อนข้างมาก ประการที่สอง กิจกรรมท่องเที่ยวสร้างปัญหามลภาวะในหลายรูปแบบ (ตั้งแต่กระบวนการเริ่มท่องเที่ยว จนถึงการกลับไปยังภูมิลำเนาของตนอง) ประการที่สาม ผู้ประกอบการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับและตอบสนองการท่องเที่ยวจนมีผลทำให้ต้องทำลายทรัพยากรของคนส่วนใหญ่ที่ต้องใช้ร่วมกัน ที่สำคัญประการที่สี่ ทรัพยากรเพื่อการพัฒนาประเทศควรจะนำไปใช้เพื่อการพัฒนาและสร้างความเจริญเติบโตของประชาชน แต่ต้องเข้ากระบวนการแข่งขันกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในรูปแบบของ “ทรัพยากรที่หายาก” นอกจากนี้ ประการที่ห้า การบริหารจัดการของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้ถูกครอบงำด้วยกระแสเศรษฐกิจทุนนิยม ที่มุ่งแสวงหาผลกำไรระยะสั้นมากกว่าการมุ่งประโยชน์กับสังคมในระยะยาว รวมทั้ง ประการที่หก การดำเนินงานธุรกิจในอุตสาหกรรมบริการส่วนใหญ่ถูกควบคุมและจัดการโดยบริษัทข้ามชาติ และการจัดการจากกิจการท่องเที่ยวในรูปแบบของภาคบริการต่างๆ นอกจากนี้ ประการที่เจ็ด นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็น “ผู้บริโภค” มากกว่าผู้ที่เข้าไปศึกษาเรียนรู้จากแหล่งท่องเที่ยวที่ทำหน้าที่คล้ายกับ “นักมานุษยวิทยา” และประการสุดท้าย นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่นิยมชมชอบที่จะแสวงหาแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ สร้างความสนุกสนาน ชอบการบันเทิงเรีงรมย์ มากกว่าที่จะเป็น “นักท่องเที่ยวแบบรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม”

ด้วยเหตุดังนั้น การย้อนกลับไปพิจารณาการตอบสนองของ “ชุมชน” ในฐานะองค์ประกอบหนึ่งของแหล่งท่องเที่ยวและเป็นผู้ดูแลฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวจึงเป็นสิ่งที่นักวิชาการให้ความสนใจ ด้วยเหตุที่ว่า “ชุมชน” เป็นเสมือนจุดดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวที่มีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันและผู้ดูแลรักษาประตูสู่ความเข้าใจในองค์ความรู้ท้องถิ่นของแหล่งท่องเที่ยว นอกจากนี้ “ชุมชน(ท่องเที่ยว)” ทั่วโลกไม่เพียงแต่เป็น

การแสวงหาแหล่งท่องเที่ยวใหม่ๆ สำหรับนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นทุกปี แต่ชุมชนเองก็มีศักยภาพเพียงพอที่จะพัฒนาและปรับปรุงตนเองให้สามารถมีผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจให้กับนักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นผลดีต่อเศรษฐกิจของชุมชนอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม มีคำถามที่สำคัญว่า ใครเป็นผู้ควบคุมการท่องเที่ยวโดยชุมชน? ผลประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการบริหารจัดการท่องเที่ยวจะมีการจัดการสร้างการกระจายไปยังคนในชุมชน (ทุกคน) ได้อย่างไร? การควบคุมการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นแท้จริงแล้วเป็นกลไกเชิงอำนาจที่มีการควบคุมจากภายนอก โดยใช้เงื่อนไขทรัพยากรของชุมชนเพื่อผลประโยชน์ของบริษัทและกลุ่มการเมืองใช่หรือไม่ ด้วยเหตุนี้การท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงไม่ใช่สิ่งที่คนในชุมชนทุกคนต้องการ แต่ก็มีข้อเรียกร้องต่อไปว่า หากการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะเป็นกลไกและเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น รวมทั้งเกิดเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนได้นั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการเพิ่มกระบวนการบริหารจัดการที่จะกระจายผลประโยชน์ไปยังชุมชนเจ้าบ้าน อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ข้อโต้แย้งระหว่างการแสวงหาแหล่งท่องเที่ยวใหม่ด้วยการเข้าไปจางจ้วงการใช้ทรัพยากรท่องเที่ยวจากแหล่งของชุมชน รวมทั้งการใช้การท่องเที่ยวเป็นกลไกการพัฒนาชุมชน และมุ่งที่จะทำให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่จะสอดคล้องกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน (ใน Local Agenda21) จะไม่มีที่ท่าว่าจะยุติกันง่ายๆ แต่นักวิชาการด้านการท่องเที่ยวก็มีข้อมูลที่เสนอและเป็นที่ยอมรับว่า การท่องเที่ยวได้สร้างผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบต่อชุมชนที่เป็นจุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยวเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ด้วยเหตุนี้จึงมีนักวิชาการที่ทำการวิจัยการท่องเที่ยวโดยใช้ชุมชนเป็นฐานจำนวนไม่น้อยได้เสนอว่า หากจะให้ “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” ได้แสดงบทบาทของตนเองในฐานะผู้ดูแลทรัพยากรการท่องเที่ยวและผู้ได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยว จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งต้องเน้นการกระจายอำนาจการพัฒนาท่องเที่ยวออกมาสู่คนในชุมชนให้มากขึ้น รวมทั้งการให้คนในชุมชนสร้าง “ความหมายใหม่” ในมิติของเป้าหมายการพัฒนาท่องเที่ยวที่ใช้ทรัพยากรของชุมชนเป็นฐาน

● การท่องเที่ยวโดยชุมชน : ความยั่งยืนและความสำเร็จ

เป็นเวลามากกว่า 3 ทศวรรษ (30ปี) มาแล้วที่ “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” (Community-Based Tourism : CBT) ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์การระหว่างประเทศโดยมีหลักการที่มุ่งเน้น “การท่องเที่ยว” ในฐานะที่เป็นเครื่องมือและจุดหมายปลายทางของการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาด้านสังคม สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจอันเป็นความจำเป็นพื้นฐานของชุมชน โดยผ่านกระบวนการทำให้กลายเป็น “ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวใหม่” หรือ “สินค้าการท่องเที่ยวในรูปแบบใหม่” ดังนั้น การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะแสดงบทบาทของตนเองบนกระแสของ “การท่องเที่ยวนานาชาติ” (Globalization Tourism) เพื่อตอบสนองการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้ต้องอาศัยศักยภาพการมีส่วนร่วมของ

คนในชุมชนต่อการพัฒนาในระดับสูงมากเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม ที่ผ่านมารวมองเห็นการท่องเที่ยวโดยชุมชนทำได้เพียงในฐานะหนึ่งของส่วนเสียการท่องเที่ยวกระแสหลักเท่านั้น ความหวังในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนก็ทำได้เพียงแต่การสร้างร่วมมือกับบริษัทหรือเจ้าของที่พักตากอากาศ โดยที่คนในชุมชนเข้าร่วมในรูปแบบของการให้ที่พักและรับจ้างเพื่อแลกเปลี่ยนกับค่าแรงในราคาต่ำเท่านั้น ด้วยเหตุนี้แหล่งเงินทุนที่เข้ามาสนับสนุนและส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่แตกต่างกัน (เป็นอย่างมาก) ไม่ว่าจะเป็นการเข้าไปสร้างนวัตกรรมการท่องเที่ยว (แบบใหม่) ร่วมกับปัจเจกบุคคล หรือ กลุ่มบุคคล รวมทั้งการเข้าไปร่วมกับกลุ่มธุรกิจขนาดเล็ก ผู้ประกอบการท้องถิ่น หรือองค์กรสมาคมรวมทั้งรัฐบาลหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตลอดจนการเข้าไปเชื่อมประสานกับชนเผ่าหรือกลุ่มชาติพันธุ์หรือชนพื้นเมืองเพื่อเป้าหมายในการสร้าง “ความประทับใจอันแปลกใหม่” ให้กับนักท่องเที่ยว การดำเนินงานในลักษณะดังกล่าวไม่ได้สร้างความยั่งยืนให้กับชุมชนท่องเที่ยวแต่อย่างใด

อย่างไรก็ดี ความยั่งยืนของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ตามแนวทางของ Local Agenda 21 อาจพิจารณาได้จากมิติด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้

- (1) การพึ่งตัวเองด้านเศรษฐกิจของชุมชนท่องเที่ยว
- (2) กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการตัดสินใจ
- (3) พลังอำนาจในการเข้าไปจัดการและต่อรอง
- (4) การกำหนดบทบาทและตัวตนในระบบการท่องเที่ยวกระแสหลัก
- (5) ความยั่งยืนของระบบนิเวศน์ชุมชน
- (6) ความสามารถของชุมชนในการควบคุมและจัดการ
- (7) ผลประโยชน์กับความสามารถตอบสนองปัจเจกบุคคล
- (8) ความเข้มแข็งของวัฒนธรรมชุมชน
- (9) จุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

มิติของความยั่งยืนในกระบวนการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนดังกล่าว เป็นความพยายามที่สะท้อนให้เห็นถึงการสร้างทางเลือกในการพัฒนาท่องเที่ยวโดยชุมชนท่ามกลางอีกหลายๆ ทางเลือกในการท่องเที่ยวกระแสหลัก

● **ความสำเร็จของการท่องเที่ยวชุมชนในฐานะที่เป็นกลไกและเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น**

ผลการศึกษาล่าสุดเมื่อ ปี 2552 โดย Harold Goodwin และ Rosa Santilli (2009) ได้ชี้ให้เห็นว่า ถึงแม้หน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์การระหว่างประเทศจะมีความพยายามส่งเสริมและสนับสนุนชุมชน โดยเฉพาะประเทศที่กำลังพัฒนาและด้อยพัฒนาใช้ “การท่องเที่ยว” เป็นกลไกและเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น แต่ข้อมูลจากงานวิจัยเชิงสำรวจจำนวน 134 คนจาก นักวิชาการด้านการอนุรักษ์ แหล่งทุนผู้สนับสนุน และนักพัฒนาชุมชน ได้แสดงให้เห็นว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนทั่วโลกได้ประสบความสำเร็จในฐานะที่เป็นกลไกและเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ดังนี้

- (1) การเพิ่มพลังอำนาจของชุมชนและการเป็นต้นทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนา
- (2) การอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน
- (3) การปรับปรุงวิถีชีวิตและมาตรฐานการครองชีพ
- (4) การพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่น
- (5) การพัฒนาธุรกิจการค้าของชุมชนท้องถิ่น และ
- (6) การจัดสรรผลประโยชน์ร่วมของชุมชน

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยเชิงสำรวจดังกล่าว ยังได้ชี้ให้เห็นว่า นิยามและความหมายของ “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” มีความแตกต่างและหลากหลาย รวมทั้งยากที่จะมีความหมายอันเป็นข้อตกลงที่เป็นที่ยอมรับร่วมกัน ในทางตรงข้ามนักวิชาการกลับมีความเห็นว่า การที่จะเรียกชื่อว่า “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” (Community-Based Tourism) ได้นั้นจะต้องมีคุณลักษณะ อย่างใดอย่างหนึ่งที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

- (1) ปังเจกบุคคลและครัวเรือนจะได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวที่ร่วมโครงการ
- (2) ชุมชนได้รับผลประโยชน์ร่วมกันจากการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยว เช่น การปรับปรุงถนน
- (3) มีการกระจายผลประโยชน์ (รายได้) ไปยังทุกครัวเรือนในชุมชน
- (4) มีการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรโดยชุมชน เพื่อผลประโยชน์(จัดใช้)ของชุมชน
- (5) มีการร่วมทุนทางธุรกิจของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว
- (6) ชุมชนเป็นเจ้าของธุรกิจและร่วมจัดการบริหารโดยคนในชุมชน
- (7) มีการพัฒนาธุรกิจร่วมกับคนนอกชุมชนเพื่อผลประโยชน์ของชุมชน
- (8) มีการพัฒนาเครือข่ายผลิตภัณฑ์การตลาดการท่องเที่ยวภายในชุมชนท้องถิ่น
- (9) มีการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนและเปิดให้มีการจัดการร่วมกันในรูปของสหกรณ์
- (10) มีการบริหารและพัฒนาโดยภาคเอกชนบนฐานชุมชนเป็นเจ้าของ

จากการให้คุณลักษณะที่สำคัญของ “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” ข้างต้น อาจกล่าวได้ว่าหน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์การระหว่างประเทศ จะมีการให้คำนิยามและความหมายเชิงปฏิบัติการที่มีความแตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่า หน่วยงานดังกล่าวจะมีความพยายามส่งเสริมและสนับสนุนชุมชน โดยเฉพาะประเทศที่กำลังพัฒนาและด้อยพัฒนาใช้ “การท่องเที่ยว” เป็นกลไกและเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นได้อย่างไร ในรูปแบบวิธีการใดและทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เป็นเงื่อนไขและปัจจัยในการพัฒนาจะเอื้อให้เน้นเชิงเป้าหมายและรูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้อย่างไร?

- **การท่องเที่ยวโดยชุมชน : ความเป็นวิชาการว่าด้วยการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น**

ถึงแม้ว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชน จะมีการกล่าวถึงในส่วนต่างๆของสังคมโลกมาไม่น้อยกว่า 30 ปี โดยเฉพาะในประเทศที่กำลังพัฒนาและด้อยพัฒนา แต่สำหรับในสังคมไทยแล้ว การท่องเที่ยวโดยชุมชนได้เริ่มอย่างเป็นทางการเมื่อ ปี 2538 โดยมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคมได้ทำโครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ (Responsible Ecological Social Tours Project : REST) เพื่อใช้การท่องเที่ยวเป็นช่องทางการเรียนรู้แลกเปลี่ยนระหว่างคนเมืองและคนชนบท นอกจากนี้ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้ให้การสนับสนุนงานวิจัย “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” เมื่อปี 2541 โดยใช้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือให้ชุมชนท่องเที่ยวเข้ามาร่วมกระบวนการคิด การตั้งคำถาม วางแผนและทำวิจัยเพื่อหาคำตอบอย่างเป็นระบบและเรียนรู้การทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ปัจจุบัน “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” ในสังคมไทยได้อยู่ภายใต้การส่งเสริมและสนับสนุนของมูลนิธิสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Foundation for Community-Based Tourism Institute: CBT-I) ซึ่งก่อตั้งขึ้นปลายปี พ.ศ. 2549 โดยความร่วมมือของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น กลุ่มงานวิจัยการท่องเที่ยวโดยชุมชน ภาคเหนือ ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และโครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ (REST) โดยที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า "การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนและเพื่อให้การท่องเที่ยวที่เข้าไปในชุมชนชนบทยั่งยืน ชุมชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว" ทั้งนี้ CBT-I เป็นการประสานความรู้ ความสามารถ และทักษะการทำงานระหว่างองค์กรที่มีภูมิหลังด้านการพัฒนาคน และองค์กรชุมชนด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนมา 12 ปีกับหน่วยงานที่มีพื้นฐานงานทางด้านวิชาการและงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนมากกว่า 5 ปี เข้ามาทำงานร่วมกันเพื่อผลักดันงานการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้เป็นที่ยอมรับทั้งในระดับนโยบาย และสร้างคุณภาพใหม่ของการท่องเที่ยว ที่เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม โดยที่ชุมชนท้องถิ่นเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนา ปัจจุบัน สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT-I) ยังคงทำงานร่วมกับภาครัฐและเอกชน ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อเป้าหมายในการสนับสนุนและ

ส่งเสริมให้ “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” เป็นกลไกและเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทยและกลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน

อย่างไรก็ตาม ในแวดวงวิชาการระดับอุดมศึกษาในต่างประเทศและสังคมไทยได้มีการยกระดับแนวคิด ทฤษฎีและปฏิบัติการเกี่ยวกับ “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” เข้าไปใช้ในการเรียนการสอนและทำการทำวิจัยมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการเปิดรายวิชาพื้นฐานด้านการท่องเที่ยวในเกือบทุกมหาวิทยาลัยที่มีการเรียนการสอนและการวิจัยทางการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็น คณะพัฒนาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น คณะวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏ ทั้ง 41 แห่งทั่วประเทศ รวมทั้งมหาวิทยาลัยเอกชนที่ทำการเรียนการสอนด้านการท่องเที่ยว ต่างก็ต้องมีการให้คำอธิบายเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎีและตัวอย่างของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ความเป็นวิชาการว่าด้วยการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของ “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” ยังคงอยู่ระหว่างทศวรรษแห่งการพัฒนาทั้งเชิงแนวคิด ทฤษฎี และปฏิบัติการเพื่อหาข้อสรุปเชิงรูปธรรมในการนำไปใช้ในการพัฒนาคน สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิถีชีวิตของผู้นในชุมชนท้องถิ่นที่ถูกกระทำโดย “โลกาภิวัตน์ด้านการท่องเที่ยว” ผู้เขียนมีความเชื่อว่า “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” ยังคงใช้เป็นกลไกและเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี แต่ประเด็นที่ทำลายในสังคมไทยก็คือ “การท่องเที่ยวชุมชน” จะสามารถพัฒนาและตอบสนองคนในชุมชนในมิติต่างๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ ระบบการตัดสินใจ อำนาจในการต่อรอง การดำรงอยู่ท่ามกลางการท่องเที่ยวกระแสหลัก การสร้างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเจ้าบ้านกับแขกผู้มาเยือน ตลอดจนการบริหารจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และขับเคลื่อนชุมชนให้มีความยั่งยืนภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกาภิวัตน์

ส่วนที่ 2

ความเป็นวิชาการ

งานวิจัยชิ้นนี้ เกิดขึ้นมาจากความต้องการยกระดับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ในประเด็นการท่องเที่ยว โดยชุมชนสู่ความเป็นวิชาการ ดังนั้น เพื่อให้ให้นักวิจัยที่ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่สนาม ผู้ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น นักวิชาการ และหน่วยงานด้านการท่องเที่ยว เข้าใจถึงความสำคัญและความหมายของ “ความเป็นวิชาการ” จึงได้มีการจัดประชุมเพื่อความเข้าใจและนำไปเป็นแนวทางในการเก็บข้อมูลและเรียบเรียงเป็นบทความหรือรายงานวิจัยต่อไป มีการนำเสนอกรอบแนวคิด โดย ดร.สินธุ์ สโรบล เพิ่มเติมมุมมองจากคุณภราเดช พยัฆวิเชียร อดีตผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และร่วมแลกเปลี่ยนโดยนักวิจัย นักวิชาการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

กรอบคิดเรื่อง “ความเป็นวิชาการ”

โดย...ดร.สินธุ์ สโรบล

ก่อนที่จะพูดถึงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ประเด็นการท่องเที่ยวโดยชุมชนในกรอบวิชาการนั้น ดร.สินธุ์ ได้ฉายภาพให้เห็นว่า Community-Based Tourism นั้นเป็นส่วนหนึ่งของ Alternative Tourism ซึ่งปรากฏให้เห็นในเอกสารทางวิชาการหลายเล่ม ทางเลือกของการท่องเที่ยวในทศวรรษที่ผ่านมาประสบปัญหาระดับโลก ซึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างหนึ่งก็คือการลงทุนของรายได้ส่วนใหญ่อยู่ที่ภาคของผู้ประกอบการ แต่ว่าคนท้องถิ่นไม่ได้รับประโยชน์สักเท่าไร จุดสนใจอยู่ที่ว่า จะทำอย่างไรให้เกิดความยั่งยืนขึ้นมา ถือเป็นประเด็นที่มีการโต้เถียงกันในกลุ่มนักวิชาการของยุโรปและเอเชีย

สำหรับในกลุ่มเอเชียกำลังมองอยู่สองเรื่องก็คือ Community-Based Tourism กับ Ecotourism ซึ่งในวงวิชาการกำลังมองว่าแล้วใครจะเริ่มพูดถึง Pro-poor Tourism, Fair-trade Tourism หรือ Indigenous Tourism และหากกลับมามองต้นทุนที่เรามีอยู่ งานวิจัยประเด็นการท่องเที่ยวโดยชุมชนของสกว. ผวนกับประสบการณ์การทำงานของ โครงการท่องเที่ยวและธรรมชาติ (REST) ที่ทำในพื้นที่การท่องเที่ยวที่จัดการโดยชุมชนมากกว่า 10 ปี ถือว่ามียอดความรู้มากพอสมควร แล้วองค์ความรู้นั้นจะถูกยกระดับเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของ Scenario of Alternative Tourism อย่างไร

ดร.สินธุ์ ได้ให้นิยาม ของคำว่า “วิชาการ” ในปัจจุบันว่าเป็นการผสมผสานระหว่าง การวิจัย การเรียนการสอน และ บริการชุมชน และมองเรื่อง วิชาการ ก็คือ “การสร้าง” “การสั่งสม” “การใช้” และ “ถ่ายทอด”

รูปภาพที่ 9 องค์ประกอบและความสำคัญของคำว่า “วิชาการ”

ซึ่งถ้ามองเรื่อง CBT ในความเป็นวิชาการ เราก็จะอยู่ในฝั่งของการวิจัย และจากการทำงาน CBT ที่เราก็อธิบายได้ว่ามีเรื่องของการบริการชุมชนอยู่ แต่กระบวนการวิชาการยังไม่ครบ ยังไม่มีเรื่องของการเรียนการสอนที่เห็นได้ชัด อาจมีบ้างในบางมหาวิทยาลัยที่มีวิชาเรื่อง CBT เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของรายวิชาการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) ถือได้ว่าการสร้าง สั่งสมความรู้ มาพอสมควร แต่เรื่องของการถ่ายทอด ยังไม่สามารถทำได้ดี อีกประเด็นหนึ่งในเรื่องของความเป็นวิชาการจะต้องตอบคำถามได้และมีความต่อเนื่องของข้อมูล มีข้อมูลใหม่ๆ เกิดขึ้นมาเรื่อยๆ

การมอง CBT ให้เป็นวิชาการ จะต้องมีการ “กรอบคิดทางวิชาการ” (Academy Conceptual Framework) กับข้อโต้แย้งทางทฤษฎี (Argument V.S. Synthesis) และจะต้องมี “คน” (Academy Manage และ Key Persons ในสถาบันต่างๆ) ที่คอยติดตามเรื่อง CBT เพื่อคอยกำกับให้งานเป็นไปตามกรอบคิดทางวิชาการผ่าน Conference

ถ้าเราใช้งานวิจัยที่มีอยู่เดิมมาผนวกกับกรอบคิดใหม่ๆ เพื่อนำสู่วิชาการ อาจจะต้องมองหลายมิติ โดยมิติแรก คือ การสร้างสร้างงานใหม่ๆ ขึ้นมาจากปัญหาวิจัยซึ่งอาจจะซ้ำในอดีต (Innovation --> คำถามวิจัย) มิติที่สองคือ ความน่าเชื่อถือ ซึ่งขึ้นอยู่กับวิธีวิทยาที่นำมาใช้ (Credibility --> วิธีวิทยา) และการเติมทฤษฎีเบื้องหลัง วิธีการหาข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ มิติที่สาม คือ การประยุกต์ใช้ได้หลายมิติ (Utilization --> แปลผลงานวิจัย) โดยแปลผลงานวิจัยให้เป็น (1) ข้อมูลที่สามารถนำไปใช้ได้จริง (Actionable information) (2) หา Concept เพื่อเชื่อมโยงสู่ทฤษฎีใหม่ และ (3) สามารถทำให้ข้อโต้แย้งนำไปสู่การยอมรับโดยทั่วไปได้ (Argument สู่ Generalization)

วิชาการกับการรับใช้สังคมและการเปลี่ยนแปลงทางนโยบาย
โดย...ภราเดช พยัฆวิเชียร

ภราเดช พยัฆวิเชียร อดีตผู้ว่าการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย มองว่านักวิชาการจะทำในเรื่องของวิชาการไปสู่การปฏิบัติจริง และนักปฏิบัติจะทำการปฏิบัติยกระดับสู่วิชาการ เพียงแต่เราจะให้นิยาม (Definition) ในคำว่าวิชาการนั้นไว้อย่างไร ซึ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ผ่านมามีมาแม้ว่าจะยังไม่เป็นวิชาการ แต่มันอาจจะต้องเดินต่อไป และสิ่งหนึ่งที่ขาดก็คือเรื่องของการสังเคราะห์ และจะอย่างไรให้กระบวนการองค์ความรู้ที่เราวิจัยมาเกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคมไปในสิ่งที่ดีได้

การขับเคลื่อนเชิงนโยบายเป็นเรื่องที่สำคัญ การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะต้องเริ่มเปิดประตูไปสู่การผลักดันนโยบายสาธารณะ ไม่ใช่แค่เรื่องวิชาการ แต่เป็นกระบวนการหนึ่งหรือเป็นเครื่องมือหนึ่งที่นำไปสู่ระบบ เป็นต้นว่า นำไปสู่ระบบการเรียนการสอนในทุกมหาวิทยาลัยได้ สามารถให้นักวิชาการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าใจเรื่องนี้และขยายผลมากขึ้น ทำเป็น Best practice หรือ Learning by Example ให้คนอื่นเห็นประโยชน์แล้วสามารถที่จะปรับตัวเองเข้าไปสู่กระบวนการนี้และได้ประโยชน์ด้วย วิธีนี้ก็จะเป็นการลองวิ่งจากฐานล่าง แต่การที่เราจะวิ่งขึ้นไปข้างบนว่าทำอย่างไรนั้นต้องทำให้เรื่องนี้เป็นนโยบายสาธารณะต่อไป

กระบวนการหาความรู้ของการท่องเที่ยวโดยชุมชน จะต้องสร้างสื่อหรือสร้างช่องทางอีกทางหนึ่งที่จะทำให้เกิดการผลักดันขับเคลื่อนในระดับนโยบาย และสิ่งหนึ่งที่ต้องทำให้ชัดนั้นก็คือ เรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว จะต้องให้คนอื่นมองเห็นว่าบริบทการท่องเที่ยว สามารถไปนำสู่การแก้ปัญหาของชาติของคนส่วนใหญ่ของประเทศได้อย่างไร

การท่องเที่ยวโดยชุมชน ไม่ใช่มองที่เป้าของเศรษฐกิจเป็นหลัก แต่เป็นกระบวนการทางด้านความยั่งยืนมีทั้งเป้าหมายทางด้านสังคม เป้าหมายการจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นบริบทของชุมชน เพราะฉะนั้นถ้าการท่องเที่ยวสามารถเป็นเครื่องมือให้ชุมชนอยู่ได้อย่างมีความสุข รู้จักตัวเอง เห็นคุณค่าของตัวเองโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือ ไม่ใช่เอาชุมชนไปเป็นทรัพยากรในการท่องเที่ยวเพื่อหารายได้ แต่มองว่าการท่องเที่ยวจะต้องกลับมาเป็นเครื่องมือที่จะทำให้ชุมชนนั้นมีความเข้มแข็งมีความสุขได้อย่างพอเพียง ช่วยแก้ปัญหาความยากจน และสามารถไปผนวกกับภาคเกษตรในเรื่องของการใช้ทรัพยากรภาคเกษตร

และเราต้องทำให้ภาครัฐเข้าใจว่าเรื่องของการท่องเที่ยวไม่ใช่เรื่องของรัฐเพียงฝ่ายเดียวต่อไป ซึ่งที่ผ่านมาแผนของการท่องเที่ยวทั้งหมดเป็นเรื่องของรัฐ หรือเป็นเรื่องที่รัฐต้องทำ ทำอย่างไรกระบวนการของเราจะเริ่มเปิดประตูออกไปสู่สังคมภายนอก เพราะฉะนั้นทุกกระบวนการต้องเริ่มมองการขับเคลื่อนให้เป็นนโยบายสาธารณะ ที่จะไปเปลี่ยนโครงสร้างของสังคม โดยไม่ใช่ไปเปลี่ยนทั้งหมด แต่เพียงเป็นเครื่องมือตัวหนึ่งเท่านั้นที่สำคัญ เพราะเข้าไปแตะอยู่ที่ฐานส่วนใหญ่ของคนทั้งประเทศ

การเริ่มสร้างแนวร่วมกับหน่วยงาน การผลักดันให้เกิดการขยายผลสร้างภาคี อาทิ กรมพัฒนาชุมชน กรมพัฒนาส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีอำนาจในการตัดสินใจในการจัดสรรงบประมาณจัดทำแผน สถาบันการศึกษา ที่จะนำเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนไปเป็นหนึ่งวิชาในหลักสูตร โดยสรุปแล้ว หากต้องสร้างกระบวนการเพื่อให้เกิดการขยายผล และเกิดเป็นนโยบายสาธารณะ จะต้องมองในเรื่องรูปแบบของการทำงาน การทำงานในแนวราบอย่างไร และการทำงานในแนวตั้งอย่างไร เครื่องมือที่ใช้ อีกทั้งการหาผู้เชี่ยวชาญทางด้าน การสื่อสาร การสร้างประเด็นต่อสังคมให้มากขึ้น และมองในเรื่องของพันธมิตรอื่นๆ และภาคี ให้กว้างขึ้น อย่างค่อยเป็นค่อยไป สำหรับตัวกระบวนการที่เราทำกันเป็นกระบวนการทางด้านสังคมศาสตร์ ยังขาดการกระบวนการทางด้านกายภาพ (Physical Planer) ซึ่งยังไม่ได้ถูกนำมาปรับใช้ ฉะนั้นจำเป็นที่เราจะต้องขยายบริบทของนักวิชาการ นักวิจัยไปในสาขาอื่นๆ ที่จำเป็น อาทิ ด้าน Planning, Zoning นำเข้ามาใช้ร่วมกันให้เป็นประโยชน์ต่อการทำงาน และจะทำให้เราได้เครื่องมือในการทำงานใหม่ๆ

ดร.สมคิด แก้วทิพย์ : รักษาการหัวหน้าสำนักงานภาค (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น มองว่า ความเป็นวิชาการอาจจะต้องมีการเชื่อมโยงไปหาความรู้เดิม สามารถอ้างอิงที่มาที่ไปได้ มีการอธิบายเงื่อนไขปัจจัย มีการรวบรวมให้เป็นองค์ความรู้ได้ ซึ่งจะทำให้มองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างตัวข้อมูล ตัวความรู้และองค์ความรู้ และที่สำคัญคือต้องมีการอธิบายในลักษณะนามธรรมมากขึ้น ซึ่งบางครั้งมีการอธิบายเฉพาะรูปธรรม แต่ขาดมิติของนามธรรม เพราะฉะนั้นการกำหนดตัวแปรต่างๆ ต้องดูว่าตัวแปรอะไรเป็นนามธรรม ตัวแปรอะไรเป็นรูปธรรม ซึ่งโดยมากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมักจะเล่าเรื่องราวที่เป็นรูปธรรม ไม่ค่อยเน้นให้เป็นนามธรรม และเชื่อมโยงไปสู่องค์ความรู้ใหม่

สรุปภาพรวม การยกระดับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ประเด็นการท่องเที่ยวโดยชุมชน สู่วิชาการ
โดย...ดร.สินธุ์ สโรบล

สรุปภาพรวม วิชาการ มีอยู่ 3 ระดับใหญ่ๆ ระดับแรก คือ ระดับชุมชนท้องถิ่น ซึ่งมีความรู้อยู่แล้ว แต่มีกระบวนการที่ทำให้มีการใช้วิธีการทางวิชาการที่เรียกว่าวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เข้าไปดูแล ศึกษา ค้นคว้า แล้วเขียนออกมา วิชาท่องเที่ยวโดยชุมชนหรือวิชาท่องเที่ยว เป็นการผสมกันระหว่างวิชาการต่างๆ แล้วก็นำไปสู่การจัดการการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นการสถาปนาขึ้นมาระดับท้องถิ่นในเรื่องของการท่องเที่ยว โดยชุมชน ระดับที่สอง คือ ระดับสถาบันที่นำไปสู่การจัดตั้งหรือการเรียนการสอน ซึ่งถ้ามองตามแนวคิดของ นักคิดทางตะวันตก จะต้องมีการสถาปนาองค์กรใดองค์กรหนึ่งเข้ามารองรับ นั้นหมายความว่าความรู้ในเวลานี้ ในสังคมโลกมนุษย์ เป็นความรู้ที่ผูกขาดกับอำนาจคือเป็นความรู้ที่ผูกขาดกับตัวสถาบัน เพราะฉะนั้นการที่จะ บอกว่าความรู้ตัวไหนเป็นวิชาการหรือไม่เป็นวิชาการ สถาบันจะเป็นตัวยืนยันให้ ฉะนั้นต้องมีย้อนกลับไปดู ว่าปัจจุบันนี้สถาบันการศึกษาในสังคมไทยให้การยอมรับเรื่องเหล่านี้มาน้อยเพียงใด วิชานี้ได้ถูกบรรจุ หรือมีการคิดหลักสูตรขึ้นมาหรือไม่ และ ระดับที่สาม คือ ความเป็นนานาชาติ การท่องเที่ยวโดยชุมชนมี หลายแบบหลายประเภท และ CBT ของเมืองไทยก็กำลังจะไปสู่ความเป็นนานาชาติ แต่ต้องหาองค์กรหรือ กลไกที่จะนำไปสู่ความเป็นนานาชาติ

ส่วนที่ 3

สถานการณ์การท่องเที่ยวโดยชุมชนทั่วประเทศไทย

● ประมวลภาพชุมชน CBT

ทีมวิจัยได้ประมวลภาพชุมชน CBT และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ โดยได้กำหนดเกณฑ์ในการแบ่งระดับความเข้มข้นของชุมชน และระดับบทบาทของหน่วยงาน ดังนี้

ระดับความเข้มข้นของชุมชน

ระดับ 1 เป้าหมายชัด ระบบบริหารจัดการชัด บุคลากรชัด มีการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง (เข้มแข็ง)

ระดับ 2 เป้าหมายชัด มีระบบบริหารจัดการ มีบุคลากร ขาดการจัดการอย่างต่อเนื่อง หรือมี
 ทัวร์เข้ามาต่อเนื่อง แต่การบริหารจัดการยังไม่เข้มแข็ง หรือขาดการมีส่วนร่วม
 (ต้องการหนุนเสริม)

ระดับ 3 เพิ่งเริ่มค้นหาศักยภาพ กำหนดเป้าหมายและเตรียมความพร้อม หรือว่ามีการ
 ท่องเที่ยวเข้าไปมากแล้ว แต่ต้องปรับแนวคิด/ทัศนคติและการจัดการให้ชุมชนมีส่วน
 ร่วมมากขึ้น (เพิ่งเริ่มต้น/ซ่อมแซม)

ตารางที่ 3 ภาพรวมการท่องเที่ยวโดยชุมชน

หัวข้อ	ภาคเหนือ	ภาคกลาง	ภาคอีสาน	ภาคใต้	รวม
ระดับ 1	20	4	5	10	39
ระดับ 2	24	25	11	17	77
ระดับ 3	18	6	15	2	41
รวมชุมชนรายภาค	62	35	31	29	157
จำนวนจังหวัด	12	18	11	10	51
หน่วยงาน	16	9	6	18	49
สรุปหน่วยงานสนับสนุน	สถาบันการ ศึกษา 18	NGOs 8	หน่วยงานรัฐ 14	เอกชน 6	46 (3)*

*นับซ้ำเนื่องจาก CBT-I ทำงานทุกภาค

ระดับบทบาทของหน่วยงาน

- 1) หน่วยงาน/บุคคลที่ทำงานใกล้ชิดกับชุมชน เป็นที่ปรึกษาและทำงานต่อเนื่องกับชุมชน (พี่เลี้ยง)
- 2) หน่วยงาน/บุคคลที่มีส่วนได้-ส่วนเสียกับชุมชน หรือเข้าช่วยเหลือชุมชนเมื่อภาวะวิกฤต และ
 ค่อนข้างมีความต่อเนื่องในการลงไปคลุกคลีกับชุมชน (พันธมิตร)
- 3) หน่วยงาน/บุคคล ที่ทำงานร่วมกันเป็นครั้งคราวหากต้องการความช่วยเหลือหรือคำแนะนำ (ความ
 ร่วมมือ)

● ชุมชน/หน่วยงาน นิยาม CBT อย่างไร

คุณพจนา สนวนศรี ผู้บุกเบิกเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism – CBT) ในประเทศไทย ได้ทำความเข้าใจนิยามของ CBT ที่โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ (REST Project) ได้นิยามไว้เมื่อปี 2540 ว่า

“การท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชนและชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของ มีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน”

สำหรับเป้าหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทาง CBT-I ได้รวบรวมจากการทำงานชุมชน และใช้เป็นแนวทางในการทำงาน มี 5 ข้อด้วยกันคือ

1. พัฒนาคนและการมีส่วนร่วมของชุมชน
2. การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
3. การอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรม
4. การมีรายได้เสริม
5. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเจ้าของบ้านกับแขกผู้มาเยือน

ในปัจจุบันเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน เริ่มเป็นที่ยอมรับมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยงานของรัฐ และเพื่อให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนพัฒนาไปในทิศทางที่ถูกต้อง สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและเป็นที่ยอมรับของสาธารณชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในปี 2552 - 2553 ทาง CBT-I ได้จัดทำมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนโดยชุมชนมีส่วนร่วมขึ้น ซึ่งในเวทีประชุมผู้แทนชุมชนจำนวน 60 คนจาก 30 ชุมชนทั่วประเทศ ได้ร่วมกันกำหนดนิยามการท่องเที่ยวโดยชุมชน และเป้าหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชนขึ้นดังนี้

“การท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ เครื่องมือในการพัฒนาชุมชน ที่มีการบริหารจัดการโดยชุมชนอย่างมีส่วนร่วม เพื่อกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ประเพณี วิถีชีวิต และวัฒนธรรม”

นิยามการท่องเที่ยวโดยชุมชน :
จากเวทีสัมมนาเชิงปฏิบัติการเพื่อจัดทำมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน 4 ส.ค. 52

พร้อมกันนี้ นักวิจัยได้ร่วมกันกำหนดเป้าหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งได้เป้าหมายร่วมกัน ดังนี้

1. การพัฒนาคน/สมาชิกชุมชน
2. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชนและระหว่างชุมชนกับนักท่องเที่ยว
3. การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน
4. การอนุรักษ์ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิต ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
5. การกระจายรายได้สู่ชุมชนและการสร้างอาชีพเสริม
6. สร้างความภาคภูมิใจให้กับชุมชนของตนเอง

เป้าหมายการท่องเที่ยวโดยชุมชน :

จากเวทีสมมนาเชิงปฏิบัติการเพื่อจัดทำมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน 4 สิงหาคม 52

● หน่วยงานใช้กระบวนการทำงานอย่างไร

รูปแบบที่ 1 ผ่านกระบวนการทำงานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR)

เกิดขึ้นจากโจทย์และความต้องการหรือปัญหาที่เป็นของชุมชน ชุมชนเป็นผู้กำหนดประเด็นความต้องการในการพัฒนาการท่องเที่ยว และร่วมกันกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาการท่องเที่ยวร่วมกัน โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม และมีการทำงานที่มีแบบแผน เป็นขั้นตอน

รูปแบบที่ 2 CBT ผ่านการหนุนเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ

เป็นการพัฒนาที่ระบุพื้นที่มาจากคนนอก หรือเป็นนโยบายของหน่วยงานที่ต้องการเข้ามาพัฒนา ซึ่งการทำงานสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชนของหน่วยงานรัฐนั้นมี 2 ลักษณะ คือ หน่วยงานนั้นๆ เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนเอง กับการจัดจ้างผู้เชี่ยวชาญเข้ามาดำเนินงาน

รูปแบบที่ 3 CBT ผ่านการหนุนเสริมจากองค์กรพัฒนาอิสระ (NGOs)

มีกระบวนการคล้ายกับชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ต่างกันตรงการตั้งโจทย์ นักพัฒนามักมีโจทย์ในใจและมุ่งเน้นการพัฒนาในเชิงยุทธศาสตร์ คาดหวังผลลัพธ์ที่ชุมชนจัดการท่องเที่ยวได้ เน้นการเรียนรู้ท่ามกลางการปฏิบัติจริง โดยมีพี่เลี้ยงในการทำงาน มีความต่อเนื่อง

● ความก้าวหน้า/พัฒนาการ

ภาคเหนือ : เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนภาคเหนือ มีการรวมตัวกัน 7 จังหวัด 33 ชุมชน มีศูนย์ประสานงานเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนทำหน้าที่ประสานงานด้านการตลาด

ภาคกลาง : ชุมชนใน จ.จันทบุรี มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายในระดับจังหวัด เวทีแลกเปลี่ยนและประชาสัมพันธ์ชุมชนเครือข่ายที่ทำท่องเที่ยว

ภาคอีสาน : การท่องเที่ยวในชนบทอีสาน มีทั้งที่ชาวบ้านรวมกลุ่มกันเอง มีโครงสร้างชัดเจน หรือชุมชนและหน่วยงานร่วมกันดำเนินงาน หรือคนบางกลุ่มในชุมชนจัดการเอง ไม่มีโครงสร้างชัดเจน แบ่งได้ 3 ลักษณะ 1)เชิงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นบ้าน 2) การท่องเที่ยวทางธรรมชาติ 3) การท่องเที่ยวทางโบราณสถานและพิพิธภัณฑสถานต่างๆ

ภาคใต้ : เวทีแลกเปลี่ยนในระดับจังหวัด เช่น ชุมพร พังงา อันดามันใต้ (ตรัง/สตูล)โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่อง “การศึกษาและพัฒนาองค์กร CBT ภาคใต้”

● ต้นแบบ/นวัตกรรม

ในช่วง 3 ปีที่ผ่านมา องค์กรที่ดำเนินการเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน และริเริ่มในการสร้างองค์ความรู้-สรุปบทเรียน อย่างต่อเนื่อง คือ CBT-I ซึ่ง CBT-I ได้รวบรวมความรู้และดำเนินการฝึกอบรมสร้างหลักสูตรฝึกอบรมกับกลุ่มเป้าหมายชุมชนและหน่วยงานรัฐ/เอกชน ได้แก่ 1) CBT Marketing Access 2) มัคคุเทศก์ท้องถิ่น (SMS : Safety, Meaning, Service) 3) CBT Facilitator Guide สำหรับมัคคุเทศก์มืออาชีพ 4) CBT Training of Trainer สำหรับหน่วยงานพี่เลี้ยง

นอกจากนี้ ยังได้ทำโครงการนำร่องเพื่อสร้างความร่วมมือทางด้านการตลาดของภาคีที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยว 2 โครงการ คือ CBT SPRING เป็นการเชื่อมโยงบริษัททัวร์อังกฤษ บริษัททัวร์ไทย ทำงานร่วมกับชุมชนจำนวน 15 แห่งทั่วประเทศ และ CSR-MAP เป็นการเชื่อมโยงผู้ประกอบการหลัก 5 กลุ่ม ได้แก่ ชุมชนCBT ร้านอาหารที่เป็นมิตรกับท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม โรงแรมสีเขียว มัคคุเทศก์ด้าน Ecotourism และบริษัททัวร์ที่รับผิดชอบสิ่งแวดล้อมและสังคม ให้ทำงานร่วมกันเพื่อสร้างเส้นทางการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเครือข่าย ได้หนุนเสริมให้เกิดศูนย์ประสานงานเครือข่าย CBT ภาคเหนือ และสร้างเยาวชนคนรุ่นใหม่เข้ามาสานงานต่อจากกลุ่มผู้นำ CBT ภายใต้โครงการ สานพลังเยาวชนร่วมลดโลกร้อน ได้ทุนสนับสนุนจาก สสส.

● CBT ในต่างประเทศ (รูปแบบ, ความเคลื่อนไหว)

โดย ปีเตอร์ ริชาร์ด สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT-I)

การท่องเที่ยวโดยชุมชน มีอยู่ทั่วโลกทั้งในเอเชีย ละตินอเมริกา และแอฟริกา วัตถุประสงค์ของการทำงานใกล้เคียงกัน กล่าวคือ เพื่อสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืน การแก้ปัญหาความยากจน ส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรมและการอนุรักษ์ธรรมชาติ รวมทั้งการเสริมสร้างขีดความสามารถในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม การพัฒนา CBT ของแต่ละประเทศก็มีความแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับบริบททางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ การเมืองของแต่ละที่ ซึ่งความแตกต่างเท่าที่ประมวลได้ มีดังนี้

1. ระดับของการเป็นเจ้าของ การบริหารจัดการ และการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ว่าชุมชนมีอำนาจในการดำเนินการจริงหรือไม่
2. ความคาดหวังเรื่องรายได้ บางประเทศมองว่า CBT ควรจะต้องตอบปัญหาด้านเศรษฐกิจและช่วยแก้ปัญหาความยากจน
3. ความร่วมมือกับภาคีที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ CBT ประสบผลสำเร็จด้านการตลาด

ในเรื่องรูปแบบการดำเนินงานและให้บริการมีแตกต่างกันไป มีทั้งการพักค้างคืนในกระท่อมแบบเรียบง่ายในหมู่บ้าน การมีที่พักที่สะดวกสบายคล้ายรีสอร์ท หรือการแวะเที่ยวระยะสั้นและสนับสนุนสินค้าหัตถกรรมของชุมชน

แหล่งทุนที่เข้ามามีบทบาทในการสนับสนุน ได้แก่ สหภาพยุโรป (EU) ธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย (ADB) USAID, CIDA ในระดับองค์กรความร่วมมือระหว่างประเทศที่สนับสนุนทั้งทุนและผู้เชี่ยวชาญ ได้แก่ SNV, GTZ, UNEP, UNESCO, WWF, IUCN องค์กรในประเทศมีทั้งหน่วยงานรัฐ เอกชน สถาบันการศึกษา ระดับอุดมศึกษา และภาคเอกชน

ประเด็นที่น่าสนใจที่มีอิทธิพลในการขับเคลื่อนงาน CBT และประเทศที่มีจุดเด่นในประเด็นต่างๆ มีดังนี้

- นโยบาย : ลาว, เวียดนาม, อินโดนีเซีย
- การพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว การทำงานแบบพันธมิตร รัฐ/เอกชน/ชุมชน การส่งเสริมการลงทุน : ลาว, อินโดนีเซีย
- การพัฒนามาตรฐาน : เวียดนาม, กัมพูชา, อินโดนีเซีย
- การพัฒนาด้านการตลาด และการทำงานแบบพันธมิตร : เนปาล, อินโดนีเซีย, ลาว
- เครือข่าย : อินโดนีเซีย, กัมพูชา

- การแก้ไขปัญหาความยากจน : ลาว, เวียดนาม
- การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ : อินโดนีเซีย, ลาว, ฟิลิปปินส์
- การส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรม : ลาว, กัมพูชา, บรูไน

ส่วนที่ 4

กรณีศึกษาชุมชนต้นแบบ CBT

ผลการศึกษาวิจัยได้มีความพยายามในการหารูปแบบเชิงวิชาการ 5 ประเด็นกล่าวคือ การท่องเที่ยวโดยชุมชนได้มีส่วนในการส่งเสริมเศรษฐกิจ สังคมและคุณภาพชีวิตอย่างไร ประเด็นต่อมาการท่องเที่ยวโดยชุมชนทำให้เกิดกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และความมั่นคงด้านอาหารหรือไม่และอย่างไร ประเด็นที่สามในการจัดการพันธมิตรทางการตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนสามารถดำเนินงานได้อย่างไร ประเด็นที่สี่ การท่องเที่ยวโดยชุมชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาคนในชุมชนให้เข้มแข็งได้อย่างไร และประเด็นสุดท้าย การท่องเที่ยวโดยชุมชนได้มีส่วนในการสนับสนุนการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมอย่างไร

การนำเสนอผลการศึกษาก็ได้แบ่งออกเป็น 5 ตอน ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1	ผลการศึกษการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการส่งเสริมเศรษฐกิจ สังคมและคุณภาพชีวิตของชุมชน
ตอนที่ 2	ผลการศึกษการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และความมั่นคงด้านอาหารของชุมชน
ตอนที่ 3	ผลการศึกษการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการบริหารจัดการพันธมิตรทางการตลาด
ตอนที่ 4	ผลการศึกษการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคนในชุมชน
ตอนที่ 5	ผลการศึกษการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมชุมชน

ซึ่งรายละเอียดของผลการศึกษา สามารถพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

**ตอนที่ 1 ผลการศึกษาการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการส่งเสริมเศรษฐกิจ สังคม และ
คุณภาพชีวิตชุมชนท้องถิ่น¹**

ผลการศึกษาเป็นการศึกษาถึง แนวคิด การจัดการ และปัจจัยต่างๆที่ทำให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือของการพัฒนา โดยนำเสนอชุมชนบ้านแม่กำปอง จังหวัดเชียงใหม่ ที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่าฝืนวิจัยเพื่อท้องถิ่น ในโครงการวิจัย “รูปแบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบยั่งยืน บ้านแม่กำปอง” หลังจากโครงการวิจัยเสร็จสิ้นในปี พ.ศ. 2545 ทำให้เกิดการพัฒนา รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านแม่กำปอง ซึ่งพัฒนาการท่องเที่ยวจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนในการกำหนดกติกา และระเบียบปฏิบัติสำหรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชน โดยผ่านแนวคิดพัฒนาระบบบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งมี สกว. ฝ่าฝืนวิจัยท้องถิ่น ได้สนับสนุนให้ใช้แนวคิดงานวิจัยท้องถิ่นเป็นเครื่องมือพัฒนาชุมชน เมื่อสมาชิกในชุมชนได้มีความเข้าใจในการประยุกต์ใช้งานวิจัยเพื่อการพัฒนาแล้ว ทำให้เกิดความตระหนักถึงกระบวนการนำความรู้ที่ได้จากการพัฒนามาใช้ประโยชน์ ให้เกิดการพัฒนาพื้นที่ชุมชนรองรับการท่องเที่ยว ชุมชนมีการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และเมื่อได้ดำเนินการท่องเที่ยวในชุมชนมาช่วงระยะเวลาหนึ่ง ยังได้ต่อยอดแนวคิดงานวิจัยท้องถิ่นเพิ่มเติมในประเด็นวิจัย “การค้นหาแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนผ่านการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน” เพื่อค้นหาแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน โดยฐานคิดกระบวนการวิจัย ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญต่อการทบทวนองค์ความรู้ที่เกิดจากการวิจัย และนำไปสู่การนำไปใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาชุมชน ซึ่งผลการศึกษาสามารถพิจารณาได้ตามประเด็นต่างๆ ซึ่งจะได้กล่าวเป็นลำดับ ต่อไปนี้

1. ลักษณะและพื้นที่ทางกายภาพ

บ้านแม่กำปอง ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 3 ต.ห้วยแก้ว อ.แม่ออน จ.เชียงใหม่ ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่โดยผ่านอำเภอสันกำแพง ระยะทาง 50 กิโลเมตร และห่างจากอำเภอแม่ออน 20 กิโลเมตร และอีกเส้นทางหนึ่งผ่านอำเภอดอยสะเก็ด เลี้ยวขวาตรงสามแยกโป่งดิน ระยะทาง 51 กิโลเมตร เป็นถนนลาดยางและเทคอนกรีต สามารถเดินทางได้สะดวกทุกฤดู โดยรถทุกชนิด ลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่ร้อยละ 98 เป็นเขตภูเขาสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1,300 เมตร มีป่าไม้โดยเฉพาะต้นเมี่ยงที่มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ มีเขาม่อนล้าน

¹ ดร.จิตติ จิตติจำเริญพร มหาวิทยาลัยพายัพ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุสิทธิ์ จันทร์เชื้อ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.

ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำ ลำธารหลายสาย ได้แก่ น้ำตกแม่กำปอง และน้ำตกห้วยแก้วไหลลงสู่เขื่อนแม่งวง

บ้านแม่กำปองมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	มีอาณาเขตติดกับ	บ้านแม่ลาย ต.ห้วยแก้ว อ.แม่ออน จ.เชียงใหม่
ทิศใต้	มีอาณาเขตติดกับ	บ้านแม่รวม ต.ออนเหนือ อ.แม่ออน จ.เชียงใหม่
ทิศตะวันออก	มีอาณาเขตติดกับ	ต.แจ้ซ้อน อ.เมืองปาน จ.ลำปาง
ทิศตะวันตก	มีอาณาเขตติดกับ	บ้านธารทอง ต.ห้วยแก้ว อ.แม่ออน จ.เชียงใหม่

2. ประวัติชุมชน

บ้านแม่กำปอง เป็นหมู่บ้านเล็กๆ ก่อตั้งมากกว่า 100 ปี กลุ่มคนเมืองจากอำเภอดอยสะเก็ด เป็นกลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน เข้ามาเพื่อทำสวนเมี่ยงเป็นอาชีพ และตั้งบ้านเรือนบริเวณใกล้ๆ แม่น้ำลำห้วย ซึ่งมีดอกไม้ป่าขนาดเล็ก สีเหลืองแดงขึ้นอยู่ตามริมแม่น้ำลำห้วย เรียกว่า “ดอกกำปอง” ขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก ดังนั้นชื่อของหมู่บ้านจึงได้เรียกตามชื่อของดอกไม้รวมกับแม่น้ำเป็น “บ้านแม่กำปอง”

ต่อมาได้มีกลุ่มขมอพยพมาอยู่รวมกัน เนื่องจากชาวขมไม่มีที่ทำกิน จึงขึ้นมาประกอบอาชีพรับจ้างเก็บเมี่ยง เมื่อนานวันเข้าก็แต่งงานอยู่กับคนพื้นเมืองอยู่รวมกันเป็นครอบครัว และได้ร่วมแรงกันบุกเบิกที่ทำกินและตั้งถิ่นฐานอยู่ที่หมู่บ้าน ปัจจุบันคนขมที่เป็นโดยเชื้อชาตินั้นไม่มีแล้ว เนื่องจากเกิดการผสมผสานกลมกลืนกันทั้งสายเลือดและวัฒนธรรมกลายเป็นคนพื้นเมืองทั้งหมด

3. ลักษณะทางประชากร

บ้านแม่กำปอง มีครัวเรือนทั้งหมด 135 ครัวเรือน ชาวบ้านตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ชิดกันตามเนินเขาติดกับลำห้วยและถนนเป็นหย่อมหรือกลุ่มบ้าน ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ป๊อก” หรือ “ปาง” แบ่งเป็น 6 ปาง ได้แก่ ปางกลาง ปางนอก ปางโตน ปางขอน ปางใน 1 และปางใน 2 ซึ่งแต่ละชื่อปางมีที่มา ดังนี้ คือ ปางกลาง ปางนอก ปางใน 1 ปางใน 2 เป็นการตั้งชื่อตามตำแหน่งป๊อกบ้าน แม้ปางกลางจะไม่ได้อยู่ตรงใจกลางของหมู่บ้าน แต่ก็ยังเป็นจุดศูนย์กลางเริ่มต้นของการตั้งถิ่นฐานจึงได้ชื่อนี้ สำหรับปางขอนนั้นมีที่มาจากสมัยก่อนมีขอนไม้กองอยู่เป็นจำนวนมาก และส่วนชื่อปางโตนนั้นมีที่มาจากการมีบ้านตั้งอยู่เพียงหลังเดียวในตอนแรกที่ตั้งถิ่นฐาน

กลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานในแต่ละปางนั้นมีที่มาแตกต่างกันดังนี้ ปางนอกนั้นเป็นกลุ่มคนที่มาจาก ต.แม่โป่ง อ.ดอยสะเก็ด เกือบทั้งหมด ปางกลาง ปางใน 1 และปางใน 2 มาจาก ต.ป่าป้อง อ.ดอยสะเก็ด สำหรับปางขอนแก่นและปางโตนั่น เป็นกลุ่มชนเผ่าขมุที่มาตั้งถิ่นฐานครั้งแรก

อาชีพหลักของชาวบ้านแม่กำปอง ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน คือ การเก็บใบเมี่ยง (ใบชา) ขายทอดตลาดมาขาย แต่ในช่วงเดือนมกราคมถึงเมษายนจะหมดฤดูกาลเก็บใบเมี่ยง เนื่องจากไม่มีใบเมี่ยงให้เก็บ อาชีพเสริมอื่นๆ คือ การผลิตเครื่องเรือนไม้ไผ่ การจักสานหมวก การทำพื้นสมุนไพร ซึ่งแต่เดิมอาชีพเสริมเหล่านี้เป็นการทำเพื่อใช้สอยในบ้านเรือนเท่านั้น ไม่ได้ทำในเชิงธุรกิจค้าขายแต่อย่างใด นอกจากนี้หมู่บ้านยังได้รับการสนับสนุนจากโครงการหลวงตีนตกให้ปลูกกาแฟเป็นอาชีพเสริมอีกอย่างหนึ่งด้วย

4. สถานการณ์ท่องเที่ยวจังหวัดเชียงใหม่และบ้านแม่กำปอง

สถานการณ์ท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่ในปัจจุบัน (สมาคมธุรกิจท่องเที่ยวเชียงใหม่, 2553) อยู่ในช่วงขา落อย่างต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลา 3 - 4 ปี โดยสังเกตจากตัวชี้วัดจำนวนนักท่องเที่ยวที่ชะลอตัวลง (สำนักพัฒนาการท่องเที่ยว, 2553) ในปีพ.ศ. 2550 มีนักท่องเที่ยวมาเยือนเชียงใหม่จำนวน 1,571,337 คน ต่อมาในปี 2551 มีนักท่องเที่ยวที่มามีเยือนจำนวน 1,528,444 คน และในปี 2552 จำนวนนักท่องเที่ยวลดลงเป็นจำนวน 1,070,243 คน สัดส่วนลดลงร้อยละ -29.98 (เปรียบเทียบกับปี 2551/2552) และสัดส่วนลดลงร้อยละ -31.89 (เปรียบเทียบกับปี 2550/2551) ทำให้รายได้การท่องเที่ยวลดลงจำนวนมาก โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่ลดลงอย่างรวดเร็ว และปัจจุบันได้มีการจัดทำกิจกรรมการตลาดทั้งในเทศกาลท่องเที่ยวเดิมและเทศกาลท่องเที่ยวใหม่เพื่อฟื้นฟูการท่องเที่ยวจังหวัดเชียงใหม่

ทั้งนี้ การท่องเที่ยวจังหวัดเชียงใหม่ที่ชูจุดขายด้านการท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์และผจญภัยในธรรมชาติควบคู่ไปกับความงดงามและโดดเด่นทางวัฒนธรรมล้านนา (Cultural & Nature Tourism) หรือ Ecotourism + Cultural tourism นำมาสู่การเป็นรายได้หลักของจังหวัดเทียบเป็นสัดส่วน 30 - 35% ของผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัด (GDP) ที่มีอยู่กว่าปีละ 100,000 - 120,000 บาท โดยมากที่สุดในภาคเหนือตอนบน 17 จังหวัด เทียบเป็น 55% ของรายได้รวมทั้งภาคเหนือ และเป็นอันดับ 4 ของประเทศรองจากกรุงเทพฯ ภูเก็ตและชลบุรี โดยรวมแล้วเปรียบเทียบได้ว่า 10 อันดับรายได้สูงสุดของประเทศ จังหวัดเชียงใหม่จึงมีตำแหน่งทางการตลาดที่ชัดเจน คือ เมืองท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและธรรมชาติที่เป็นศูนย์กลางของภาคเหนือ และเป็นประตูสู่ภาคเหนือตอนบนไปถึงกลุ่มประเทศอนุภาคลุ่มแม่น้ำโขงและจีนตอนใต้ (GMS)

ตารางที่ 4 จำนวนนักท่องเที่ยวและรายได้จากการท่องเที่ยวของหมู่บ้านแม่กำปอง

ปีพ.ศ.	จำนวนนักท่องเที่ยว(คน)	รายได้จากการท่องเที่ยว(บาท)
2549	1,615	945,215
2550	1,544	996,055
2551	3,767	1,518,960
2552	3,022	1,836,465
2553 (มกราคม-กันยายน)	2,309	1,316,996

ที่มา : จากการสัมภาษณ์คณะกรรมการหมู่บ้านแม่กำปอง, 2552 อ้างใน กรวรรณ สังขกร. (2552), แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับการท่องเที่ยวชุมชน. และจากการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม, 2553.

จากตารางที่ 4 พบว่า จำนวนนักท่องเที่ยวในปีพ.ศ. 2552 ถึงเดือนกันยายนปีพ.ศ. 2553 มีจำนวนที่ลดลงหากเมื่อเปรียบเทียบกับปีพ.ศ. 2549 - 2551 ที่มีอัตราเพิ่มขึ้น ด้วยผลกระทบจากเสถียรภาพทางการเมืองของประเทศไทย ทำให้มีจำนวนนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวลดลง

แต่อย่างไรก็ตาม บ้านแม่กำปองยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่มีความโดดเด่นทางธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นจุดเน้น หรือเป็นสินค้าการท่องเที่ยวตามตำแหน่งทางการตลาดการท่องเที่ยว ที่องค์การภาครัฐและองค์กรภาคเอกชนได้สนับสนุนและส่งเสริมการท่องเที่ยวบ้านแม่กำปอง ให้เป็นที่รู้จักโดยทั่วไปมาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2543 เมื่อเปิดหมู่บ้านเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และได้พัฒนาการท่องเที่ยวโดยฐานคิดและกระบวนการวิจัยท้องถิ่นในปีพ.ศ. 2545 ในระหว่างปี พ.ศ. 2544 - 2545 กรมส่งเสริมสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ผลักดันการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านแม่กำปองเข้าสู่โครงการ 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์ และสนับสนุนงบประมาณในการจัดทำเอกสารแนะนำการท่องเที่ยวและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้เข้ามาแนะนำและประชาสัมพันธ์ ทำให้บ้านแม่กำปองเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวทั้งคนไทยและชาวต่างประเทศ และได้รับความสำเร็จจากการพัฒนาการท่องเที่ยวให้ได้รับการประเมินมาตรฐานการท่องเที่ยวรูปแบบโฮมสเตย์ไทย โดยสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา และได้รับการรับรองมาตรฐานโฮมสเตย์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2547 - 2550 ครั้งที่สองในปีพ.ศ. 2550 - 2552 และในปีพ.ศ. 2552 - 2554 รับรองโดยสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา

ปีพ.ศ. 2549 ได้รับรางวัลหมู่บ้านหัตถกรรมเพื่อการท่องเที่ยว (OTOP Village Champion : OVC) รางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย (Tourism Award) จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ต่อมาในปีพ.ศ. 2550 ได้รับรางวัลชุมชนดีเด่นด้านการท่องเที่ยว จากกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา และในปัจจุบัน

หมู่บ้านแม่กำปองได้รับการรับรองมาตรฐานการท่องเที่ยวโฮมสเตย์อาเซียน (ASEAN Home stay 2010) โดยเป็น 1 ใน 6 ประเทศที่ได้รับการรับรองมาตรฐานการท่องเที่ยวจากประเทศสมาชิก 10 ประเทศ ได้แก่ บรูไนดารุสซาลาม กัมพูชา อินโดนีเซีย ลาว เมียนมาร์ ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ ไทย และเวียดนาม ภายใต้กรอบทำงานร่วมกันระหว่างรัฐบาลและหน่วยงานที่รับผิดชอบการท่องเที่ยวระดับประเทศ นับได้ว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชน ไม่เพียงแต่ประสบความสำเร็จในระดับประเทศเท่านั้น ยังได้รับผลตอบรับเป็นที่รู้จักในระดับนานาชาติ โดยในปีพ.ศ. 2553 ได้รับรางวัล Gold Award ประเภท Cultural (สถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม) โดยสมาคมท่องเที่ยวภาคพื้นเอเชียแปซิฟิก (PATA)

5. บริบทของชุมชนและผลกระทบของการท่องเที่ยว

ชุมชนบ้านแม่กำปอง จัดว่าเป็นชุมชนที่ส่งเสริมการประกอบอาชีพดั้งเดิม คือ การเกษตรกรรม ได้แก่ การปลูกเมี่ยง (พืชเศรษฐกิจของชุมชน) ทั้งการดูแลจัดจำหน่ายแบบธรรมชาติเพื่อการบริโภค หรือการนำไปสู่กระบวนการแปรรูป (ตากแห้งเพื่อทำใบชา) และการนำไปใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตสินค้าหัตถกรรมของชุมชน เช่น หมอนใบชา เป็นต้น ทำให้ชุมชนมีรายได้หลักจากทรัพยากรที่เป็นแหล่งทุนของพื้นที่ทางธรรมชาติเป็นสำคัญ อีกทั้งยังสามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำธรรมชาติ ได้แก่ น้ำตกแม่กำปองนำไปสู่การใช้พลังงานเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้า สำหรับการอุปโภคในครัวเรือน

ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2542 เมื่อมีการท่องเที่ยวในชุมชน ทำให้บ้านแม่กำปองเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศรูปแบบโฮมสเตย์ เป็นชุมชนแห่งแรกๆ ของประเทศในการจัดรูปแบบการท่องเที่ยวที่จัดประสบการณ์สำหรับนักท่องเที่ยว ทั้งกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และเรียนรู้ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศต่างมาเยือนในพื้นที่ชุมชนที่มีความสนใจในการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ได้ติดยึดรูปแบบการท่องเที่ยวกระแสหลัก (Mass Tourism) ที่เน้นการดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยวในการท่องเที่ยวที่มีความหลากหลายในเชิงปริมาณ ซึ่งทำให้การจัดการท่องเที่ยวตามกระแสหลักดังกล่าวขาดคุณค่าของการท่องเที่ยวที่แท้จริง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศรูปแบบโฮมสเตย์จึงเป็นการท่องเที่ยวทางเลือกใหม่ (Alternative Tourism) ที่นักท่องเที่ยวสามารถแสวงหาประสบการณ์แลกเปลี่ยนเรียนรู้และความสนใจไปพร้อมๆ กับการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวควบคู่ไปด้วย และสร้างมูลค่าเพิ่มต่อชีวิตทางการท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยว

6. พัฒนาการของการท่องเที่ยว

ชุมชนบ้านแม่กำปอง กิ่งอำเภอแม่ออน จ.เชียงใหม่ เริ่มต้นแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนโดยมุ่งหวังในการพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นทางเลือกใหม่ของนักท่องเที่ยว จากการท่องเที่ยว

ในแหล่งท่องเที่ยวบริเวณใกล้เคียงชุมชน ได้แก่ หมู่บ้านหัตถกรรมร่มบ่อสร้าง ถ้าเมืองออน น้ำพุร้อนสันกำแพง เป็นต้น จากสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และระบบนิเวศที่มีความสมบูรณ์ ชุมชนจึงมีทุนทรัพยากรธรรมชาติและสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่สามารถพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้

และเมื่อภาครัฐได้มีนโยบายส่งเสริมหมู่บ้านแม่กำปองเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวในระยะแรกนั้น ชุมชนยังขาดความเข้าใจและความพร้อมในการบริหารจัดการทรัพยากรต่างๆ ที่สามารถกำหนดกฎกติกา เงื่อนไขระเบียบหมู่บ้าน เพื่อรองรับการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม อีกทั้งการประชาสัมพันธ์ของภาครัฐในการท่องเที่ยวในชุมชนและการจัดการท่องเที่ยวโดยคนนอกชุมชน ทำให้มีปริมาณคนนอกเข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนในจำนวนที่มากขึ้น และยังก่อให้เกิดผลกระทบต่อการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ ปัญหาขยะในชุมชน และปัญหาต่างๆ ทำให้ชุมชนตระหนักถึงความสำคัญต่อการบริหารจัดการทรัพยากรชุมชนด้วยตนเอง และการเตรียมความพร้อมของชุมชน เพื่อการจัดการทรัพยากร คน รายได้ สำหรับการท่องเที่ยวในชุมชน

7. การก่อเกิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism; CBT) บ้านแม่กำปอง

เริ่มต้นจากปัญหาของการท่องเที่ยวระยะแรก ทำให้ชุมชนได้พูดคุยปัญหาและแสวงหาทางออกในการแก้ไขปัญหาหารือกัน โดยได้รับแนวคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาชุมชน ชุมชนจึงมีคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อแสวงหาหนทางแก้ไขปัญหา และการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน จึงได้มีการศึกษา “รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบยั่งยืนแม่กำปองเป็นอย่างไร” (พรหมินทร์, 2545) โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสิ่งสำคัญในกระบวนการพัฒนาโครงการงานวิจัย และเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจของชุมชนโดยทีมงาน สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ในช่วงแรกเป็นกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพความพร้อมของพื้นที่ท่องเที่ยวด้านกายภาพเป็นหลัก และเมื่อชุมชนมีความเข้าใจและได้เรียนรู้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น นำไปสู่แนวคิดการวางแผนพัฒนาชุมชนโดยนำฐานคิดงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมและมีการปฏิบัติโดยคนในชุมชน เพื่อรองรับการท่องเที่ยว โดยสรุปประเด็นจากกระบวนการวิจัยดังนี้

- เริ่มต้นจากการสร้างความเข้าใจกระบวนการท่องเที่ยวจากกระบวนการวิจัยโดยแกนนำชุมชน
- เสริมสร้างความเข้าใจของคนในชุมชนต่อการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน
- ทบทวนความรู้ความเข้าใจต่อการจัดการทรัพยากรในชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว ได้แก่ การพัฒนาเส้นทางเดินป่าเพื่อศึกษาธรรมชาติ น้ำตก พืชพรรณท้องถิ่น สมุนไพร ชีวิตสัตว์ป่า ดูนกประจำถิ่น วัฒนธรรมประเพณี ประวัติศาสตร์ชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น การประกอบอาชีพ

การแปรรูปผลิตภัณฑ์การเกษตร เป็นต้น โดยกระบวนการสัมภาษณ์ผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำอาสา ผู้นำทางศาสนา นำไปสู่การรวบรวมข้อมูลศักยภาพชุมชนด้านต่างๆ ได้แก่ ศักยภาพด้านพื้นที่ ศักยภาพด้านคน ศักยภาพด้านการเกษตร เพื่อเผยแพร่ความรู้และความเข้าใจให้ชุมชนได้รับรู้ อย่างทั่วถึง

- สรุปบทเรียนที่ได้จากกระบวนการรวบรวมข้อมูลทั้งคนนอกและคนในชุมชน และเผยแพร่ให้เป็นที่รับรู้ของทุกคนในชุมชนอย่างทั่วถึง ยังได้นำไปสู่เวทีพูดคุยร่วมกันของทีมวิจัยและชุมชน เพื่อกำหนดกฎกติกา ระเบียบชุมชน และรูปแบบบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีการทดลองปฏิบัติและสรุปการดำเนินการร่วมกัน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและเป็นไปตามความต้องการที่ชุมชนกำหนด พัฒนาปรับปรุงตามขั้นตอนจนได้รูปแบบการท่องเที่ยวของชุมชน

จากกระบวนการวิจัยท้องถิ่นทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน โดยทำให้การคิดแก้ไขปัญหาชุมชนร่วมกันผ่านกระบวนการวิจัย ค้นพบความรู้ในชุมชน ตรวจสอบความรู้ความเข้าใจชุมชนด้านประวัติศาสตร์ ประเพณีวัฒนธรรม และการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวที่จัดการโดยชุมชน

8. ความเข้าใจของชุมชนต่อความหมายและนิยามการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนที่มีการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วม เพื่อกระบวนการเรียนรู้ วิถีชีวิต การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ประเพณีและวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งกำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน โดยทำงานครอบคลุม 5 ด้าน พร้อมกัน ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วิถีวัฒนธรรมชุมชนและสิ่งแวดล้อม

9. เป้าหมายการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ลักษณะเฉพาะของนักท่องเที่ยวชุมชน (CBT Tourists) คือ นักท่องเที่ยวที่สนใจและค้นหาประสบการณ์การท่องเที่ยว โดยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์จากกิจกรรมท่องเที่ยวร่วมกับชุมชน ดังนั้น พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวในชุมชนบ้านแม่กำปอง จึงมุ่งค้นหาประสบการณ์และเรียนรู้วิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น จากกิจกรรมท่องเที่ยวที่หลากหลายทั้งด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนักท่องเที่ยวและชุมชนท้องถิ่น ได้แก่ การเดินป่าศึกษาธรรมชาติผ่านการบอกเล่าเรื่องราวจากมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ซึ่งเป็น การศึกษาวิถีชีวิตของชุมชน การพักอาศัยใน

บ้านเรือนชุมชน การรับประทานอาหารท้องถิ่น พืชสมุนไพร การมีส่วนร่วมในกิจกรรมอาชีพการเกษตร เข้าป่าเก็บเห็ด เห็ดพืชผักสมุนไพร เพื่อการรับประทานและประกอบอาหารร่วมกัน เป็นการท่องเที่ยวที่ ค้นหาประสบการณ์จากการเรียนรู้เป็นสำคัญ พฤติกรรมนักท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับการท่องเที่ยวรูปแบบนี้ คือ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทั้งนี้ไม่ได้แสวงหาการท่องเที่ยวที่สนองตอบ ความต้องการของนักท่องเที่ยวเป็นหลัก แต่เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการปรับตัวเพื่อการเรียนรู้และโดยไม่ มุ่งเน้นความต้องการของนักท่องเที่ยวเช่นเดียวกับการท่องเที่ยวตามกระแสหลักทั่วไป

นักท่องเที่ยวชุมชนที่มีความชอบส่วนตัวในการท่องเที่ยวรูปแบบนี้ โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รูปแบบโฮมสเตย์ที่เน้นกระบวนการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ จึงเป็นการท่องเที่ยวที่แสวงหาสิ่งแปลกใหม่ ตามความสนใจและเป็นไปตามที่ชุมชนเป็นผู้จัดหาประสบการณ์ผ่านกิจกรรมท่องเที่ยว

ส่วนฤดูกาลท่องเที่ยวที่เหมาะสมของชุมชนบ้านแม่กำปอง นักท่องเที่ยวสามารถท่องเที่ยวได้ตลอด ทั้งปี เนื่องจากสภาพของภูมิประเทศอยู่ในบริเวณหุบเขาสูงและมีแหล่งน้ำธรรมชาติจากต้นน้ำ ทำให้มีสภาพ ภูมิอากาศเย็นสบาย แต่อย่างไรก็ดีความปลอดภัยในการเดินทางและการจัดกิจกรรมสำหรับนักท่องเที่ยวจึง เป็นสิ่งสำคัญ ช่วงที่เหมาะสมสำหรับการท่องเที่ยวบ้านแม่กำปอง จึงควรเป็นปลายฤดูฝนเข้าสู่ต้นฤดูหนาว (กันยายน - กุมภาพันธ์) จนถึงช่วงเข้าสู่ฤดูร้อน (มีนาคม - พฤษภาคม) เนื่องจากเป็นช่วงที่ชุมชนยังต้องเข้า ป่าเก็บเห็ดซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจชุมชนและเก็บหาสมุนไพร เพื่อการแสวงหาปัจจัยยังชีพหลัก และเพื่อการ ปรับสภาพเส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติที่คงไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ เพื่อรองรับการท่องเที่ยวที่เป็นรายได้ เสริมของเศรษฐกิจชุมชน และการกระจายผลประโยชน์ที่ได้รับร่วมกันของชุมชน

รูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านแม่กำปอง ที่ได้จากผลการวิจัยท้องถิ่น จัดแบ่งประเภท ได้ดังนี้

1. แบบไปกลับวันเดียว (Day Trip) หรือจะเรียกว่า ทักนเจอร์ (Excursion) โดยเป็นนักท่องเที่ยว ที่มาเยือนโดยไม่ได้แจ้งกำหนดการท่องเที่ยวล่วงหน้า
2. แบบพักค้างคืน (Home stay) เป็นนักท่องเที่ยวที่มาเยือนทั้งคนไทยและต่างชาติที่ติดต่อผ่าน ผู้ประกอบการท่องเที่ยวที่มีการแจ้งกำหนดการและจองที่พักล่วงหน้า โดยนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้ จะเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่รู้จักหรือมีประสบการณ์การท่องเที่ยวรูปแบบโฮมสเตย์
3. แบบทัศนศึกษา (Study Tour) เป็นนักท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาดูงานระบบการ บริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มนักเรียนนักศึกษาในระดับต่างๆ เพื่อการเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนและทำกิจกรรมร่วมกับ ชุมชน กลุ่มภาครัฐภาคเอกชนและองค์กรต่างๆ ที่ศึกษาดูงานและพัฒนาแนวคิดของกลุ่มผ่าน การศึกษาดูงานในชุมชนบ้านแม่กำปอง

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศรูปแบบโฮมสเตย์บ้านแม่กำปอง เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว โดยจากผลการศึกษาวิจัย (ฐิติ, 2551) พบว่า นักท่องเที่ยวทั้งคนไทยและคนต่างชาติ มีระดับความพึงพอใจในเรื่องอรรถาธิบายไมตรีของเจ้าของบ้าน (Host-Guest Relationship) ในระดับมาก ซึ่งจัดได้ว่าเป็นสินค้าหลักที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศรูปแบบโฮมสเตย์ และนักท่องเที่ยวมีรูปแบบประสบการณ์ท่องเที่ยวผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่เจ้าของบ้านเป็นผู้จัดประสบการณ์ให้กับนักท่องเที่ยว ได้แก่ การทำอาหารร่วมกันกับเจ้าของบ้าน การเดินท่องเที่ยวภายในหมู่บ้าน การเดินท่องเที่ยวร่วมกับมัคคุเทศก์ท้องถิ่นในเส้นทางท่องเที่ยวที่จัดไว้ของชุมชน การร่วมกิจกรรมประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นตามเทศกาลสำคัญทางศาสนาและชุมชน เป็นต้น

ดังนั้นนักท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการท่องเที่ยวรูปแบบโฮมสเตย์นี้ จึงเป็นกลุ่มที่สนใจความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น พร้อมทั้งจะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ร่วมกับเจ้าของบ้านในชุมชนท่องเที่ยวที่จัดโดยชุมชน นักท่องเที่ยวประเภทนี้จึงเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักของการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวรูปแบบนี้ และในขณะที่นักท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์มาเยือนหมู่บ้านเพื่อการศึกษาดูงานหรือกิจกรรมอื่น ก็จัดเป็นกลุ่มเป้าหมายที่มีศักยภาพอีกกลุ่มหนึ่ง ที่ให้ความสนใจการท่องเที่ยวเช่นกัน แต่การดำเนินกิจกรรมทางการตลาดผ่านผู้ประกอบการท่องเที่ยวจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่กลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีศักยภาพได้เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชน รวมทั้งการติดต่อโดยตรงกับผู้นำชุมชนหรือกลุ่มบริหารการท่องเที่ยวโฮมสเตย์ของชุมชน

ความเป็นพิเศษหรือความเป็นเอกลักษณ์ของการท่องเที่ยวรูปแบบโฮมสเตย์ที่ได้กล่าวมาแล้ว ทำให้เห็นถึงความแตกต่างของการท่องเที่ยวชุมชนเปรียบเทียบกับการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นๆ ที่มีจะเน้นเชิงปริมาณ (Mass Tourism) อาจจะได้ไม่เจาะจงเส้นทางท่องเที่ยว กิจกรรมท่องเที่ยวเฉพาะ หรือมีการจองที่พักในชุมชนล่วงหน้า จึงทำให้การท่องเที่ยวนี้เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญของการเตรียมตัวของนักท่องเที่ยวก่อนการเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน โดยไม่เป็นแบบที่ผ่านมาแล้วแวะพักเช่นเดียวกับแหล่งท่องเที่ยวทั่วไป นักท่องเที่ยวจึงทำความรู้จักชุมชนและแจ้งกำหนดการเดินทางท่องเที่ยวให้ชุมชนรับทราบ เพื่อการจัดบริการการท่องเที่ยวของชุมชนสำหรับนักท่องเที่ยวที่ได้แจ้งล่วงหน้า

10. บทบาทงานวิจัยท้องถิ่น (CBR) ต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT)

CBT ของชุมชนบ้านแม่กำปอง เริ่มจากการส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนโดยหน่วยงานภาครัฐ โดยขาดการมีส่วนร่วมและความเข้าใจต่อกระบวนการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน จึงทำให้เกิดผลกระทบต่อการทำลายทรัพยากร และความไม่เข้าใจต่อการเข้ามาเยือนของนักท่องเที่ยว ชุมชนยังขาดความพร้อมทำให้การตักตวงนักท่องเที่ยวยังไม่เป็นระบบชัดเจน จึงเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพื่อค้นหาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนและการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจของการจัดการท่องเที่ยว โดยเน้น

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้มีฐานคิดและความเข้าใจร่วมกันในการกำหนดงานวิจัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งเป็นผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน

CBR (Community Based Research) จึงมีบทบาทต่อการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมและรับรู้ เพื่อให้มีความเข้าใจต่องานที่ทำร่วมกัน และนำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านกระบวนการวิจัย ซึ่งเริ่มตั้งแต่การพัฒนาผู้นำ หรือแกนนำชุมชน เพื่อให้รับรู้และมีความเข้าใจในกระบวนการพัฒนาผู้นำ โดยการเสริมของพี่เลี้ยง สกว. เพื่อเตรียมความพร้อมและพัฒนาคนไปพร้อมกับชุมชน หากผู้นำชุมชนหรือตัวแทนทำงานของชุมชน ไม่ได้ยอมรับแนวคิดกระบวนการทำงานร่วมกันแล้ว เป้าหมายการทำงานยังไม่ชัดเจน จะทำให้กระบวนการพัฒนาขาดประสิทธิภาพและจะกระทบต่อการทำงานในภาพรวม การทำงานระหว่างพี่เลี้ยงนักวิจัยชุมชนโดยการหนุนของทีม สกว. (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย) หรือนักวิชาการที่เป็นคนนอกชุมชน ต้องมีความเข้าใจและมีวิธีการสื่อสารความเข้าใจทั้งทีมวิจัยพี่เลี้ยงกับทีมวิจัยชุมชน ทั้งการค้นหาความรู้ภายในชุมชน การเรียนรู้จากการดูงาน การพัฒนาแนวคิดร่วมกันต่อการทำงานวิจัยจากสิ่งที่ได้ค้นพบและเรียนรู้ร่วมกัน เป็นแนวทางที่ชุมชนสามารถเรียนรู้และใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนาชุมชน รวมทั้งการสร้างเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการและการท่องเที่ยวระหว่างชุมชน เพื่อเรียนรู้กระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

11. สภาพการท่องเที่ยวชุมชน การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและวิธีการจัดการท่องเที่ยว

● การจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติ

ป่าไม้

ป่าไม้ในเขตของหมู่บ้านแม่กำปอง ยังคงความอุดมสมบูรณ์ประมาณ 70% และบางส่วนหน่วยอนุรักษ์ต้นน้ำได้ปลูกป่าสนขึ้นทดแทน ลักษณะป่าไม้เป็นป่าเบญจพรรณ มีหลากหลายชนิด ทายอดกันผลัดใบ ป่าจึงเขียวชอุ่มตลอดทั้งปี หลังจากได้จัดทำวิจัยส่งผลให้ชุมชนมีจิตสำนึกในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ มีระเบียบในการนำมาใช้ เช่น การสร้างบ้านต้องขออนุญาตจากคณะกรรมการของหมู่บ้าน การดูแลรักษาและมีการรณรงค์ปลูกป่าเพื่อให้ทุกคนมีจิตสำนึก รักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติ เช่น โครงการคืนไม้สู่ป่า, ปลูกป่าเทิดพระเกียรติปลูกพืชสมุนไพร ตลอดจนการป้องกันรักษาป่าโดยมีการทำแนวกันไฟในช่วงฤดูร้อนของทุกปี, กำหนดพื้นที่ทำกิน พื้นที่ป่าไม้อย่างชัดเจน เพื่อป้องกันการขยายพื้นที่ทำกินและป้องกันการบุกรุกทำลายป่า, สนับสนุนการเพาะกล้าไม้ เช่น กล้าไม้กฤษณา เป็นต้น ซึ่งสามารถสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านอีกทางหนึ่งด้วย

สัตว์ป่า

ชาวบ้านในชุมชนบ้านแม่กำปองบางคนในอดีตนั้นเคยมีอาชีพเป็นนายพรานล่าสัตว์ แต่ในปัจจุบันหลายคนเลิกประกอบอาชีพนายพรานแล้ว ทำให้ทราบว่าในพื้นที่ป่าบริเวณนี้มีสัตว์ป่าต่างๆ มากมาย ดังนี้ เสี่ยงผา, หมูป่า, เม่น, อีเห็น, เก้ง, อ้น, หมี, กระรอก, หอน, นิ่ม, หมี, ไก่ป่า และประเภทสัตว์ปีก นกนานาชนิด ที่มีอยู่ทั้งนกท้องถิ่นและนกอพยพ คือ นกโพระดก, นกแอ่นฟ้า, นกหัวขวาน, นกเขาเขียว, ไก่ป่า, นกเขา, นกปรอด, นกปี๊ดตะลิว, นกขมิ้น, นกแซว, นกอุ้มบาตร, นกกระปูด, นกพิราบป่าหรือนกเป่า, นกเอี้ยงถ้ำ และ นกเป็ดน้ำ เป็นต้น การจัดการเกี่ยวกับสัตว์ป่านั้น ทางชุมชนได้มีการขอความร่วมมือจากชาวบ้านในการห้ามล่าสัตว์ เนื่องจากสัตว์ป่าใกล้สูญพันธุ์ มีการณรงค์ให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของสัตว์ป่า

ดอกเอื้อง

เป็นดอกกล้วยไม้ชนิดหนึ่ง ซึ่งภายในหมู่บ้านมีหลากหลายชนิด เช่น

1. ดอกเอื้องดิน ดอกเป็นสีม่วง – ขาว มีความยาวประมาณ 75 – 80 ซม. มีอายุประมาณ 2 เดือน ใน 1 ปี ดอกจะบานอยู่ 1 ครั้ง ราคาอยู่ที่ประมาณ 100 – 500 บาท
2. ดอกเอื้องหงส์ทอง ดอกเป็นสีเหลืองเข้ม ช่อดอกยาว บานอยู่ปีละครั้งเหมือนดอกเอื้องดิน
3. ดอกเอื้องป่า มีหลากหลายสายพันธุ์ จะเกาะอยู่ตามต้นไม้ใหญ่ๆ อยู่ในป่า

ปัจจุบันมีการสนับสนุนให้ชาวบ้านเพาะขยายพันธุ์ดอกกล้วยไม้ให้เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะดอกเอื้องดิน ซึ่งกำลังเป็นที่ต้องการของตลาด และสามารถช่วยสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านด้วย

น้ำตก

น้ำตกแม่กำปอง ที่มีต้นกำเนิดมาจากต้นน้ำรากไม้เหลือง มีทั้งหมด 7 ชั้น สภาพของน้ำตกทั่วไปใสสะอาด มีต้นไม้ต้นเฟิร์น ตะไคร้น้ำขึ้นอยู่ทั่วไป ปริมาณน้ำมีมากในช่วงฤดูฝน ส่วนในฤดูแล้งน้ำค่อนข้างน้อย การเดินทางสามารถนำพาหนะไป หรือเดินจากหมู่บ้านไปได้ ซึ่งเป็นเส้นทางที่นักท่องเที่ยวขึ้นไปเที่ยว และเป็นเส้นทางเดินป่าที่ผ่านไปถึงจุดชมวิวยอดดอยม่อนล้าน หลังจากทำวิจัยได้มีการพัฒนาปรับปรุงภูมิทัศน์ เช่น การปลูกไม้ดอกไม้ประดับ 2 ข้างทาง โดยใช้พืชพันธุ์ไม้ในท้องถิ่นเป็นหลัก การจัดทำป้ายบอกทาง จัดทำถังขยะเพิ่ม สร้างศาลาที่พัก ปรับปรุงเส้นทางขึ้นน้ำตก ต่อเติมบันไดให้ถึงชั้นสุดท้าย จัดทำแอ่งน้ำที่เล่นน้ำ ปรับปรุงสถานที่จอดรถ-กัลป์รถ ปรับปรุงห้องน้ำให้มิดชิดและสะอาด

สมุนไพร

ภายในหมู่บ้านนอกจากจะมีสมุนไพรที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติแล้ว ชาวบ้านยังได้กันพื้นที่บริเวณที่มีสมุนไพรเป็นสวนสมุนไพรของหมู่บ้าน ซึ่งมีเนื้อที่ทั้งหมด 200 ไร่ โดยมีการจัดทำเป็นแปลงเพาะ และปลูกเสริม

ในบริเวณพื้นที่ที่มีอยู่แล้วด้วย สมุนไพรที่เด่นและมีมาก ได้แก่ อบเชย, ม้ากระทืบโรง, สาบเสือ และนางพญาเสือโคร่ง เป็นต้น ปัจจุบันทางหมู่บ้านได้ตั้งกลุ่มหมอเมืองหรือกลุ่มสมุนไพร ได้ผลิตยาสมุนไพรออกมาจำหน่ายไม่ว่าจะเป็นยาทา ยารับประทานบำรุงร่างกาย

● กาแฟและการแปรรูป

การทำสวนกาแฟ พันธุ์กาแฟที่ปลูกของชุมชนเป็นพันธุ์ราบิเก่า โดยการส่งเสริมของโครงการหลวง ใช้เวลาปลูก 2 ปี ก็สามารถเก็บผลผลิตได้ นิยมเก็บผลผลิตในช่วงปลายเดือนพฤศจิกายน ถึง เดือนมกราคม ช่วงหน้าฝนเป็นช่วงของการดูแลดิน ตั้งแต่เดือนมิถุนายน ถึง เดือนพฤศจิกายน ขั้นตอนการผลิตกาแฟของหมู่บ้านหลังจากที่ปลูกคือ เก็บเมล็ดกาแฟสด จากนั้นนำไปโม่เปลือกที่เป็นสีแดงออก แล้วนำไปหมักไว้ 1 คืน ล้างเมือกออกจนสะอาด แล้วนำไปตากจนแห้ง ขั้นตอนต่อไปคือ โม่เอากะลาออก นำไปคั่ว และนำไปแพ็คสำหรับขายต่อไป

● วัฒนธรรมและประเพณี

- การฮ้องขวัญ (ร้องขวัญ) นิยมทำเวลาที่มีผู้เจ็บไข้ได้ป่วยและหายป่วยหายไข้ ก็จะมีการฮ้องหรือเรียกขวัญ เพื่อเป็นการเรียกขวัญกลับมา แต่ปัจจุบันเริ่มมีการบายศรีสู่ขวัญ แบบวัฒนธรรมของภาควันออกเฉียงเหนือ ทำขึ้นเพื่อเป็นกิจกรรมหนึ่งในการจัดการการท่องเที่ยว ใช้สำหรับต้อนรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามายังชุมชนบ้านแม่กำปอง โดยเพิ่มคำอธิบายความหมายในพิธีให้นักท่องเที่ยวฟังเกี่ยวกับฝ่ายที่นำมาใช้มัดข้อมือ ว่ามีความสำคัญอย่างไรจึงต้องบายศรีสู่ขวัญ
- การฟ้อนแบบต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนนิยมนำมาฟ้อนในงานประเพณีปอยหลวง อาทิ ฟ้อนสาวไหม/ฟ้อนเล็บ/ฟ้อนดาบ/ฟ้อนจ้อย/ฟ้อนเทพบันเทิง
- งานปอยหลวง การทำบุญเฉลิมฉลองเวลาที่มีการสร้างศาสนสถานอะไรต่างๆ ของวัด
- ดนตรีพื้นเมือง
- โบสถ์กลางน้ำ (อุทกเสมา) ของวัดคันธาพฤกษา (วัดแม่กำปอง) จัดได้ว่าเป็นงานสถาปัตยกรรมที่สำคัญของชุมชน เป็นโบสถ์ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา โดยปลูกไว้กลางน้ำ และมีน้ำเป็นโบเสมา ในภาคเหนือเท่าที่พบยังเหลืออยู่ 2 แห่งคือ ที่ อ.แม่แจ่ม และที่บ้านแม่กำปอง

ประเพณี รอบ 12 เดือน (1 ปี)

- มกราคม (เดือนสีเป้ง) วันขึ้น 15 ค่ำ พิธีตานข้าวใหม่ ใส่บาตรข้าวสารและข้าวสุกหลังฤดูเก็บเกี่ยว
- เมษายน วันปีใหมเมืองตามประเพณีล้านนาทั่วไปของภาคเหนือ

- **กรกฎาคม** วันเข้าพรรษา มีพิธีทำบุญตักบาตร
- **กันยายน** (สิบสองเป็ง) มีประเพณีตานก๋วยสลาก คือ การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว และการตานเจตีย์ทราย คือ การก่อกองทรายภายในวัด เหมือนเช่นช่วงเทศกาลปีใหม่เมือง หรือเทศกาลสงกรานต์
- **ตุลาคม** วันออกพรรษา มีการทำบุญตักบาตร และตานหรือให้ทานของของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว
- **พฤศจิกายน** (ยี่เป็ง) ประเพณีลอยกระทง และในช่วงนี้ก็จะมีการทอดกฐิน มีกิจกรรมฟังเทศน์ ฟังธรรม พิธีกรรมเข้าวังกต หรือการเข้าไปเดินในแนวเขตล้อมผ้าที่ทางวัดจัดทำขึ้น เป็นทางเดินปริศนาธรรม หากผู้ใดหาทางออกได้ก็จะถือว่าเป็นผู้มีศีล สมาธิ พิธีกรรมนี้จะทำอยู่ 3 วันและกำหนดทำขึ้น 3 ปี ต่อ 1 ครั้ง

12. กระบวนการและกลไกบริหารจัดการพื้นที่ท่องเที่ยวโดยชุมชน

● *ความสามารถในการรองรับของพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวและการกำหนดพื้นที่ใช้ประโยชน์*

ชุมชนแม่กำปองสามารถบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยการกำหนดพื้นที่สำหรับกิจกรรมท่องเที่ยว ได้แก่ เส้นทางเดินป่า เส้นทางเดินท่องเที่ยวในชุมชน เส้นทางน้ำตก สถานที่จัดกิจกรรมสำหรับนักท่องเที่ยวด้านพิธีกรรมศาสนาและความเชื่อ รวมทั้งการจัดบริเวณลานแสดงทางวัฒนธรรมประเพณีสำหรับนักท่องเที่ยว ปัจจุบันสามารถรองรับนักท่องเที่ยวในพื้นที่ได้ในระดับปกติ ประมาณ 50 คนต่อวัน และรับได้สูงสุดจำนวน 100 คนต่อวัน โดยมีจำนวนบ้านพักรองรับนักท่องเที่ยวที่เป็นสมาชิกกลุ่มโฮมสเตย์จำนวน 19 หลัง

● *การจัดการความขัดแย้งภายในชุมชนและการจัดการสรรการใช้ประโยชน์ของชุมชน*

การจัดการท่องเที่ยว เพื่อให้มีระบบการดำเนินการที่เหมาะสมและเป็นธรรมแก่สมาชิกในชุมชน มีการกระจายรายได้อย่างทั่วถึงและยุติธรรม ผลกำไรที่ได้กระจายสู่ชุมชนอย่างแท้จริง ประชาชนเป็นผู้ดำเนินการท่องเที่ยว และควบคุมการเติบโตของการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตน โดยไม่ขัดแย้งกับการรักษาฐานทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม เปิดโอกาสให้ชาวบ้านทุกครัวเรือนเข้ามามีส่วนร่วมในเชิงปฏิบัติ ชาวบ้านบางคนอาจจะรับหน้าที่เป็นผู้ดูแลที่พัก หมุนเวียนกันทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น พานักท่องเที่ยวไปดูนก เดินป่าศึกษาธรรมชาติพืชพรรณไม้ หรือพืชพรรณ สมุนไพร ฯลฯ กิจกรรมที่แต่ละคนหมุนเวียนกันรับผิดชอบช่วยให้มีรายได้อย่างทั่วถึง ลดช่องว่าง ระหว่างคนมีโอกาสด้อยโอกาส คนรวยกับคนจน และลดความขัดแย้งหรือความแตกแยกในชุมชน อีกทั้งในกรณีที่ปัญหาเกิดขึ้นในชุมชนสามารถบริหารจัดการหรือการแก้ไขข้อขัดแย้งโดยแกนนำหรือคณะกรรมการบริหารชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหา

เบื้องต้น แต่หากไม่สามารถดำเนินการได้ก็จะมีการหารือในที่ประชุมประชาคมของชุมชน เพื่อให้มีการเสนอความคิดเห็นร่วมกันว่าจะแก้ไขหรือมีแนวทางดำเนินการอย่างไร โดยเสียงส่วนใหญ่ของที่ประชุมเป็นที่ยุติข้อขัดแย้งได้ (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แกนนำชุมชน)

● **การกำหนดกฎกติกาและระเบียบชุมชน (ผ่านกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยชุมชน)**

(1) มาตรการ ของชุมชนบ้านแม่กำปอง

1. มาตรการรักษาความปลอดภัยให้ชุมชนและนักท่องเที่ยว

- 1.1 สร้างป้อมยามจุดตรวจ จำนวน 2 จุด คือ ก่อนเข้าถึงหมู่บ้านปางนอก 1 จุด และท้ายหมู่บ้านก่อนข้ามห้วยถึงน้ำตกอีก 1 จุด โดยให้มีกรรมการท่องเที่ยวฝ่ายรักษาความปลอดภัยทำหน้าที่ ดูแลตรวจเช็คยานพาหนะ ผู้คนนักท่องเที่ยวเข้าออกหมู่บ้าน และเก็บบัตรค่าบำรุงสถานที่ และคอยตรวจป้องกันมิให้ผู้ใดลักลอบนำทรัพยากรออกจากพื้นที่ก่อนได้รับการอนุญาต
- 1.2 ทำป้ายจราจร สัญลักษณ์ เตือนภัยตามจุดที่อาจเกิดอุบัติเหตุได้ง่าย
- 1.3 การเข้ามาท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ ต้องแจ้งให้คณะกรรมการรับทราบก่อนล่วงหน้าไม่น้อยกว่า 2 วัน
- 1.4 ห้ามพกพาอาวุธทุกชนิดเข้ามาในหมู่บ้าน
- 1.5 เมื่อเข้ามาในเขตของหมู่บ้านไม่ให้ขับเร็วเกิน 35 กม./ชม. เพราะถนนคับแคบคดเคี้ยวขึ้นลงเนินเขา ให้ระมัดระวังตามป้ายบอกเตือน และให้จอดรถชิดขอบทางพอให้คันอื่นสวนมาได้หรือตามจุดที่กำหนดไว้
- 1.6 การเดินป่าต้องมีมัคคุเทศก์หรือผู้นำทางของหมู่บ้านเข้าร่วมทุกครั้งโดยใช้ 1 คน ต่อนักท่องเที่ยวไม่เกิน 5 คน

2. มาตรการอนุรักษ์ บริเวณ อาคารสถานที่

- 2.1 ไม่ให้ทิ้งขยะ กิ่งไม้ใบหญ้า สิ่งปฏิกูลเรื้อราตบริเวณสาธารณะ หรือในลำน้ำห้วย ฝ่าฝืนให้ปรับตามกฎหมาย
- 2.2 จัดตั้งร้านค้าสิ่งของ ในที่สาธารณะตามจุดที่กำหนดไว้
- 2.3 ไม่ให้นำ อาหาร เครื่องดื่ม เข้าไปกินในเขตบริเวณที่กำหนดห้าม
- 2.4 เจ้าของบ้านเรือนต้องปรับปรุง ตกแต่งบ้านของตนเอง ให้สะอาด ถูกสุขลักษณะอนามัยอยู่เสมอ
- 2.5 ช่วยกันจัดหาไม้ดอกไม้ประดับมาปลูกตกแต่ง บริเวณบ้านเรือนที่อยู่อาศัย หรือแหล่งท่องเที่ยวให้ เป็นเอกลักษณ์สวยงาม ตลอดปี

3. มาตรการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

- 3.1 ไม่อนุญาตให้บุกรุกพื้นที่ทำกิน เกินขอบเขตครอบครองของตนเองตามกฎหมาย/สิทธิที่มีอยู่เดิม
- 3.2 ไม่ให้ตัดไม้นอกเขตพื้นที่สิทธิของตนเอง หรือหากเป็นเขตสิทธิพื้นที่ของตนเองต้องได้รับการอนุญาต ก่อนทุกครั้ง
- 3.3 ไม่ให้ เหยียบย่ำทำลายพืชพรรณไม้ทุกชนิด หรือตัดต้นไม้ทำลายป่ายกเว้นต้นไม้พรรณไม้ที่ปลูกทดแทนขึ้นได้ในเวลาอันรวดเร็ว เช่น ไม้ไผ่ ต้นกล้วย ต้นหวาย หรือ กิ่งแขนงไม้ต่างๆ เพื่อนำมาทำเป็นผลิตภัณฑ์ ขาย แต่ต้องไม่กระทบต่อสภาพสิ่งแวดล้อม และต้องอยู่ในความดูแลของคณะกรรมการหมู่บ้าน

4. มาตรการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์ป่า

- 4.1 ไม่ให้มีการล่า จับ ทำลาย สัตว์ป่าทุกชนิด
- 4.2 กำหนดให้พื้นที่ในหมู่บ้านเป็นเขตอภัยทาน ปลอดจากการล่าทำลายและรังแกสัตว์ป่า

5. มาตรการอนุรักษ์ แม่น้ำลำห้วย

- 5.1 ไม่ให้ปลูกสิ่งก่อสร้างใดๆ ส่วนบุคคล ใกล้ลำน้ำห้วยเกินกว่า 2 เมตร
- 5.2 ไม่ให้ทิ้งขยะ สิ่งปฏิกูลอื่นใดลงในลำน้ำห้วย ฝ่าฝืนปรับตามกฎหมาย
- 5.3 ไม่ให้ทิ้งน้ำเสียสิ่งสกปรกลงในลำน้ำห้วยโดยตรง หรือก่อนได้รับการบำบัดให้สะอาด
- 5.4 ไม่ให้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเส้นทางเดินของลำน้ำห้วย เพื่อประโยชน์ของตนเอง

6. มาตรการอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่น

- 6.1 ไม่ประทุษร้ายประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น
- 6.2 ไม่กระทำการสิ่งผิดกฎหมายในหมู่บ้าน
- 6.3 แต่งกายตามวัฒนธรรมของท้องถิ่น ต้องพุดจาดด้วยอัธยาศัยไมตรีที่ดีงามกับนักท่องเที่ยว

7. มาตรการจัดหารายได้เพื่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของหมู่บ้าน

- 7.1 เก็บค่าบริการบำรุงสถานที่ท่องเที่ยว เด็ก 5 บาท ผู้ใหญ่ 10 บาท
- 7.2 ค่าบริการห้องน้ำ 2 บาท / คน
- 7.3 บริการที่จอดรถ จักรยานยนต์ 5 บาท / คัน รถยนต์ 10 บาท / คัน
- 7.4 ค่าเช่าที่ขายของ ล้อคละ 20 บาท/วัน (ไม่ให้สิทธิเช่าถาวรเกินครั้งละ 1 เดือน ยกเว้นไม่มีผู้เช่า) และต้องรักษาความสะอาดให้เรียบร้อย
- 7.5 ผู้นำทาง มัคคุเทศก์ ลูกหาบ 200 บาท/วัน/คน ค้างคืนเพิ่มอีก 100 บาท

7.6 นักท่องเที่ยวต้องเสียค่าเช่าที่พัก บำรุงสถานที่ และค่าบริการอื่นๆ ตามที่ต้องการ ก่อนที่ตกลงใช้บริการนั้น

7.7 การจัดบริการเพื่อหารายได้ ขยายของต่างๆ สงวนไว้ให้แก่บุคคลในหมู่บ้านเท่านั้น และต้องแบ่งปันรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวทุกประเภท เข้าสู่สหกรณ์กองกลางการท่องเที่ยว ร้อยละ 5 บาท

(2) ระเบียบปฏิบัติของการท่องเที่ยว

1. การเข้ามาเที่ยวแบบโฮมสเตย์ มีระเบียบดังนี้

1.1 ติดต่อแจ้งล่วงหน้าให้คณะกรรมการรับทราบก่อน (0-5322-9526)

1.2 กรอกใบสมัครข้อมูลและชำระเงินค่าใช้จ่าย ก่อนเข้าพักอาศัย มีรายละเอียด คือ

- ค่าอาหาร มื้อละ 50 บาท/คน
- ค่าที่พักโฮมสเตย์ คืนละ 100 บาท/คน
- ค่าบริการเจ้าของบ้าน วันละ 100 บาท/วัน
- ค่าบำรุงกิจกรรมที่พาชม 100 บาท/คน
- ค่าผู้นำเที่ยว กลางวันๆ ละ 200 บาท เลยเข้าถึงช่วง กลางคืน (กรณีพักในป่า) เพิ่มอีกคืนละ 100 บาท
- ค่าเช่าเต็นท์รวมทั้งบำรุงสถานที่ 150 บาท/วัน แต่นำเต็นท์มาเองคิดค่าบำรุงสถานที่ 50 บาท/วัน
- ค่าดูชมการแสดงและร่วมพิธีบายศรีสู่ขวัญ ชุดเล็ก ชุดใหญ่ ชุดละ 600 - 1,500 บาท
- ค่าดูชมการแสดงดนตรีพื้นเมือง ครั้งละ 1,000 บาท
- ค่าดูชมการแสดงศิลปการฟ้อนพื้นบ้าน (ฟ้อนเล็บ ฟ้อนเทียน ฯลฯ) ครั้งละ 1,000 บาท
- ค่าเช่าพาหนะ 100 - 1,000 บาท/วัน (ตามประเภทที่ใช้บริการ)

หมายเหตุ ทุกอย่างชำระเงินตามที่ท่านใช้บริการจริง เพราะกิจกรรมการท่องเที่ยวนี้เป็นของชุมชนต้องการให้มีการกระจายรายได้ให้ชุมชนอย่างทั่วถึงและเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย

2. ให้ใช้ผู้นำเที่ยวของหมู่บ้าน เป็นมัคคุเทศก์ อัตรา 1 ต่อ นักท่องเที่ยว 5 คน และใช้เส้นทาง

ตามที่กำหนดไว้ ทั้งนี้ก็เพื่อป้องกันความปลอดภัย การพลัดหลง และคอยดูแลรักษาผลกระทบที่อาจจะเกิดกับธรรมชาติ

3. ตลอดเส้นทางไม่ทิ้งขยะ โดยเด็ดขาด ให้นำไปทิ้งตามจุดที่กำหนดไว้
4. ไม่ยิงปืน ทำเสียงดัง เป็นการรบกวนสัตว์ป่า และนักท่องเที่ยวอื่น
5. ไม่ก่อไฟก่อนได้รับการอนุญาต และต้องดับสนิทเมื่อเสร็จภารกิจแล้ว
6. ต้องดับบุหรี่ให้สนิทก่อนทิ้งตามจุดที่กำหนดไว้
7. ไม่อนุญาตให้ขีดเขียน ทำสัญลักษณ์อื่นใด ที่เป็นการทำลายธรรมชาติ สภาพสิ่งแวดล้อม
8. ไม่อนุญาตนำสิ่งของอื่นใดในป่าออกจากพื้นที่
9. พ่อค้าแม่ค้าที่นำของมาขาย ต้องเสียค่าบำรุงสถานที่ วันละ 20 - 100 บาท และต้องขายในจุดที่กำหนดให้ ตลอดทั้งดูแลความสะอาดในจุดบริเวณของตนเอง
10. เกือบัตรค่าบำรุงสถานที่ท่องเที่ยว เด็ก 5 บาท ผู้ใหญ่ 10 บาท
 - ค่าบริการห้องน้ำ 2 บาท/คน
 - บริการที่จอดรถ จักรยานยนต์ 5 บาท/คัน รถยนต์ 10 บาท/คัน
11. ไม่กระทำการอันใดที่ผิดจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นไทย
12. เมื่อนักท่องเที่ยวจะเดินทางกลับออกจากหมู่บ้าน ต้องได้รับการตรวจสอบเพื่อมิให้นำทรัพยากรธรรมชาติ หรือสิ่งอื่นใดออกจากพื้นที่ก่อนได้รับการอนุญาต
13. เพื่อความปลอดภัยของ บุคคลนักท่องเที่ยว และทรัพยากรอันมีค่า ผู้ที่จะเข้ามาท่องเที่ยวในหมู่บ้านทั้งก่อนและเข้าและออกไปต้องได้รับการตรวจสอบซักถาม จากคณะกรรมการฯ ณ จุดด่านตรวจของหมู่บ้านก่อนทุกครั้ง
14. นักท่องเที่ยวทุกคนพึงต้องช่วยกันเสียสละเงิน เพื่อเป็นการบำรุงรักษา และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของหมู่บ้านให้ยั่งยืนต่อไป ตามอัตราค่าธรรมเนียมที่ประกาศไว้
15. ไม่ให้พกพาอาวุธต้องห้ามตามกฎหมาย
16. โปรดขับรถด้วยความเร็วไม่เกิน 35 กม./ชั่วโมง เนื่องจากถนนแคบและคับแคบ
17. ไม่กระทำการอันใดให้เป็นที่รบกวน ผู้คนนักท่องเที่ยว หรือสัตว์ป่าทุกชนิด
18. ไม่ทิ้งขยะเรี่ยราด
19. ไม่ประพฤติดิฉิธรรม จารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น

20. การเดินทางท่องเที่ยวเข้าไปในเขตป่า ต้องมีัคคเทคค์ของหมู่บ้านนำไปทุกครั้ง
21. จัดตั้งร้านค้า รับประทานอาหารตามเขตบริเวณที่กำหนดเท่านั้น มิให้นำติดตัวเข้าไปกินในเขตหวงห้าม
22. การจัดทำธุรกิจท่องเที่ยวทุกชนิดของสงวนสิทธิ์ ให้เป็นของหมู่บ้านเท่านั้น
23. การเข้ามาตั้งเต็นท์พักผ่อน เข้าบ้านพัก หรือพักแบบโฮมสเตย์ ในที่สถานที่ต่างๆ ต้องมาติดต่อคณะกรรมการฯ และต้องได้รับการอนุญาตก่อนทุกครั้ง

13. งานวิจัยท้องถิ่นต่อกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและความเป็นอยู่ของชุมชน

หมู่บ้านแม่กำปองทำการท่องเที่ยวมานานกว่า 7 ปีแล้ว จากวิถีดั้งเดิมที่ทำไร่ชา กาแฟ หางของป่า เมื่อมีการท่องเที่ยวเข้ามาก็ทำให้ ชาวแม่กำปองมีรายได้มากขึ้น เกิดการหวงแหน ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน แต่เมื่อมีความเจริญเข้ามาประกอบกับรายได้ที่เพิ่มพูน ค่าใช้จ่ายต่างๆ ก็มากขึ้นเป็นเงาตามตัว

ในวันนี้ชาวแม่กำปองจึงรวมกลุ่มกันจัดประชุมระดมความคิดเห็นถึงเรื่องแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงผ่านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนขึ้น การพูดคุยของชาวบ้านทำให้เข้าใจในปัญหาที่เกิดขึ้น ค่าใช้จ่ายที่หนักหนาที่สุดคือค่าส่งเสียบุตรหลานในการเล่าเรียนซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็น ส่วนค่าใช้จ่ายอื่นๆ นั้นเป็นค่าใช้จ่ายเล็กๆ น้อยๆ ประจำวันที่ไม่แน่นอน ทางชาวบ้านจึงตกลงที่จะทดลองทำบัญชีครัวเรือน เพื่อที่จะได้ทราบถึงรายได้และค่าใช้จ่ายที่แท้จริงของตน ส่วนไหนที่ฟุ่มเฟือยจะได้ตัดทอนใช้ให้น้อยลง สิ่งไหนไม่จำเป็นไม่เกิดประโยชน์ก็จะได้ลด แล้วอีก 3 เดือนข้างหน้าทุกคนจะกลับมาสรุปผลร่วมกันว่า การทำบัญชีครัวเรือนนั้นเกิดประโยชน์หรือไม่ นอกจากนี้เมื่อทุกคนลองกลับเข้ามามองในส่วนของการท่องเที่ยวที่มีขึ้นในหมู่บ้านพบว่ารายได้จากค่าอาหารที่เก็บจากนักท่องเที่ยวนั้น ถูกผันออกนอกหมู่บ้านจะเป็นส่วนใหญ่ในรูปของค่าวัตถุดิบในการประกอบอาหาร ไม่ว่าจะเป็นผัก ปลา หมู เห็ด เป็ด ไก่ ที่ต้องออกไปซื้อที่กาดหลวง จากจุดนี้จึงทำให้เกิดความคิดที่จะรวมตัวกันตั้งกลุ่มขึ้นมาภายในชุมชน โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มหมู ไก่ และผัก เพื่อทำการเกษตรในรูปแบบของกลุ่มตน ผลผลิตที่ได้มานอกจากจะรับประทานเองภายในครัวเรือนแล้ว ที่เหลือก็นำมาขายกันเองในชุมชนเป็นการหมุนเวียนเศรษฐกิจภายในชุมชนได้อีกทาง ประโยชน์อีกทางหนึ่งก็คือความสดสะอาดปราศจากสารพิษ จากการปลูกผักไร้สาร การเลี้ยงไก่ และการเลี้ยงหมูหลุมที่มีกระบวนการเลี้ยงที่ไม่มีการปนเปื้อนของสารเคมีเข้ามาในวงจรชีวิตสัตว์ ก็น่าจะทำให้สุขภาพและคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้นได้อีกด้วย

จากหมู่บ้านกลางหุบเขาสู่การท่องเที่ยววิถีอนุรักษ์ จากการขับเคลื่อนโดยผ่านกระบวนการวิจัย ภายใต้การสนับสนุนจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย ทำให้ทุกวันนี้ชาวแม่กำปองมีฐานแนวความคิดที่ดี ต่อยอดศักยภาพชุมชนมาสู่เรื่องของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนขึ้นได้ด้วยตัวเอง หมู่บ้านแม่กำปองทุกวันนี้จึงเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง

14. บทบาทของการท่องเที่ยวโดยชุมชนในอนาคต พื้นที่แม่กำปอง

การประกอบอาชีพ ชาวบ้านมีการประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นหลัก โดยเฉพาะอาชีพของชาวบ้านแต่ดั้งเดิมเมื่อเริ่มตั้งเป็นชุมชนก็คือ การทำสวนชาหรือเหมียง ตามความหมายของชาล้านนา ซึ่งในพื้นที่บริเวณที่ตั้งชุมชนมีคำบอกเล่าจากผู้เฒ่าผู้แก่ที่บอกเล่าแก่ลูกหลานต่อๆ มาพอจะสืบทราบได้ว่า ต้นชาหรือเหมียงนั้นมิเกิดขึ้นมาบังแล้วในพื้นที่ และเมื่อมีการอพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่จึงมีการปลูกเพิ่มขึ้น ทำเป็นรายได้หลักของชุมชน และมีการนำไปจำหน่ายในชุมชนเมืองแถบดอยสะเก็ด โดยชาวบ้านหาบลงมาขายเอง

ต่อมามีการเดินทางโดยม้าและวัวต่างตามลำดับในอดีต ซึ่งชาวบ้านบางส่วนมีอาชีพเป็นพ่อค้าวัวต่าง แต่ปัจจุบันพัฒนารูปแบบใช้การขนส่งโดยรถยนต์ และมีการทำการเกษตรด้านอื่นด้วยเช่นกัน อาทิ การปลูกกาแฟ และผลไม้เมืองหนาวบางชนิด

การประกอบอาชีพ

ภาคการเกษตร ชาวบ้านแม่กำปอง 100% มีอาชีพ ทำสวนเหมียง สวนกาแฟ ไม่มีการปลูกข้าว เนื่องจากสภาพพื้นที่ไม่เหมาะสมและไม่ต้องการให้มีการตัดโค่นต้นไม้ทำลายป่า ซึ่งเป็นแหล่งของต้นน้ำลำธาร ส่วนการแปรรูปผลผลิต คือ

เหมียง ชาวบ้านจะเก็บใบอ่อนมานึ่งแล้วนำไปมัดเป็นกำๆ หมักให้มีรสชาติ จึงนำส่งขายให้พ่อค้า

กาแฟ ชาวบ้านจะเก็บผลผลิตเม็ดสด ส่งขายให้พ่อค้าหรือโครงการหลวง

นอกจากภาคเกษตร ขณะนี้ชาวบ้านยังไม่มีรายได้หรืออาชีพเสริม

การลงทุน

การปลูกสวนเหมียง ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะไม่ลงทุนในด้านตัวเงิน แต่จะใช้แรงงานของครอบครัว ไม่ใช่ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ไม่ใช้ยาฆ่าแมลง ดังนั้นการลงทุนจึงเป็นด้านแรงงานทั้งหมด เมื่อนำผลผลิตเหมียงขายได้จึงพอเพียงแก่การดำรงชีพตามอัตภาพ การปลูกสวนกาแฟ ชาวบ้านจะลงทุนในด้าน แรงงาน ปุ๋ย แต่เมื่อเก็บผลผลิตขาย หักค่าต้นทุนแล้วจะให้ผลตอบแทนดีกว่าการปลูกเหมียง

ปัจจุบันความเจริญทางด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทางด้าน ไฟฟ้า ถนนหนทางดีขึ้น ความต้องการในการบริโภค เครื่องสิ่งอำนวยความสะดวกของชาวบ้านมีมากขึ้น ค่าใช้จ่ายของครอบครัวมากขึ้น การศึกษาสูงขึ้น ส่งผลให้ บางครอบครัวเริ่มมีหนี้สินจากการกู้ยืมเพิ่มขึ้น

15. ผลตอบแทนของกระบวนการ CBT ต่อชุมชนบ้านแม่กำปอง

CBT กับการกระจายรายได้

การจัดระบบการบริหารจัดการรายได้จากการท่องเที่ยว (บททวนจากงานวิจัยการค้นหานวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนผ่านการจัดการ การท่องเที่ยวโดยชุมชน บ้านแม่กำปอง)

กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านแม่กำปอง มีคณะกรรมการบริหารจัดการ และมีฝ่ายต่างๆ ที่เป็นสมาชิกในกลุ่มประกอบด้วย กลุ่มผู้นำเที่ยวชุมชน บ้านพักโฮมสเตย์ แม่บ้านทำอาหาร และกลุ่มอาชีพ โดยมีการบริหารจัดการแบบระบบสหกรณ์ เป็นการระดมทุนและหักไว้กองกลางสำหรับการพัฒนาด้วย โดยจากรายได้ที่ได้รับ ค่าบริการท่องเที่ยว กรณี 2 วัน 1 คืน 550 บาท เป็นค่าอาหาร 150 บาท ค่าที่พัก 100 บาท ค่าบริการเจ้าของบ้าน 100 บาท และเข้าหมู่บ้าน 100 บาท ค่ากิจกรรมพาชม 100 บาท แรกเริ่มดำเนินการจัดการท่องเที่ยวรูปแบบโฮมสเตย์ มีการหัก 5 เปอร์เซ็นต์ ในส่วนของเจ้าของบ้านเข้ากองกลาง ต่อมาในปี พ.ศ. 2551 มีการปรับปรุงแบบการบริหารจัดการใหม่ เป็นครั้งที่ 3 ตั้งแต่มีการท่องเที่ยวเกิดขึ้น การบริหารจัดการ 25% เข้าหมู่บ้าน 25% สวัสดิการชุมชน 10% และหัก 15% เป็นโบนัสของคณะกรรมการ และเข้าสหกรณ์ 25%

อัตราค่าบริการ

โปรแกรมท่องเที่ยว 2 วัน 1 คืน (550 บาท/คน)

1. ที่พัก (1 คืน) 100 บาท
2. อาหาร (3 มื้อ) 150 บาท (50 บาท/มื้อ)
3. ค่าบริการเจ้าของบ้าน 100 บาท
4. กิจกรรมพาชม 100 บาท
5. บำรุงพัฒนาหมู่บ้าน 100 บาท

*** พักคืนที่ 2 (350 บาท/คน) โดยคิดค่าบริการเฉพาะข้อ 1. 2. และ 3.

ค่าใช้จ่ายอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมบริการท่องเที่ยวโดยชุมชน

1. นักสื่อความหมาย 200 บาท/คน/วัน (นักท่องเที่ยว 5 คนต่อไกด์ 1 คน)
2. การแสดง ดนตรีพื้นเมือง 1,000 บาท/ชุด

3. การแสดง ฟ้อน 1,000 บาท/ชุด
4. พิธีบายศรีสู่ขวัญ (ชุดเล็ก 600 บาท, ชุดใหญ่ 1,000 – 1,500 บาท)
5. นวดแผนไทย 120 บาท

การกระจายรายได้ที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวชุมชน จำแนกเป็นกลุ่มได้ดังนี้

1. บ้านพัก Homestay (มีการจัดลำดับตามคิวการเข้าพักของนักท่องเที่ยวที่จองล่วงหน้า)
2. นักสื่อความหมาย
3. กลุ่มดนตรีพื้นเมือง
4. กลุ่มเยาวชน
5. ร้านค้าในชุมชน
6. กลุ่มแม่บ้าน
7. กลุ่มนวดแผนไทย
8. กลุ่มอาชีพ ผลิตภัณฑ์ชุมชน
9. กลุ่มไม้ดอกพะยอม
10. กลุ่มจักสาน
11. กลุ่มเฟอร์นิเจอร์ไม้ไผ่

ในอดีตนั้นมีการกระจายรายได้ในข้อ 1. ถึง ข้อ 5. ต่อมาเมื่อเกิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนและมีนักท่องเที่ยวเข้ามาอย่างสม่ำเสมอ ทำให้เกิดกลุ่มต่างๆ ขึ้น และเกิดการกระจายรายได้ไปยังกลุ่มอื่นๆ ด้วย

CBT กับสุขภาวะของชุมชนและผู้มาเยือน

งานวิจัยโครงการแรก (พรมมินทร์ และคณะ, 2545) ที่ชุมชนได้พัฒนาแนวคิด รูปแบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบยั่งยืนบ้านแม่กำปอง ทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาและเตรียมความพร้อมของชุมชน และการจัดการที่พักสำหรับนักท่องเที่ยวให้มีความเหมาะสมและมีสุขอนามัยพื้นฐาน คือ ความสะอาดของสภาพแวดล้อม สภาพบ้านพัก ที่นอน ห้องส้วม อุปกรณ์รับประทานอาหาร และคุณภาพอาหาร ที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ในการใช้บริการท่องเที่ยวรูปแบบโฮมสเตย์ของชุมชน

CBT กับการจัดการสวัสดิการชุมชน

จากข้อมูลงานวิจัยของชุมชน (พรมมินทร์ และคณะ, 2552) พบว่า กระบวนการวิจัยช่วยให้ชุมชนสามารถพัฒนากอบแนวคิดเชิงระบบ ให้สามารถจัดสรรรายได้และผลประโยชน์ของการท่องเที่ยวอันเป็น

ประโยชน์ร่วมที่ทุกคนในชุมชนได้รับ และมีระบบการติดตามตรวจสอบข้อมูลรายได้ที่ได้รับตามระบบบัญชีสหกรณ์ เพื่อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน และชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน ดังที่ได้มีกระบวนการคิดร่วมกันและวางกฎกติกาจัดสรรรายได้เพื่อเป็นสวัสดิ การชุมชน ดังนี้

การจัดสรรรายได้

อดีต : มีการจัดสรรรายได้เข้ากองทุนหมู่บ้าน ดังนี้

- บ้านพัก 5%, ค่าบริการเจ้าของบ้าน 5%, นักสื่อความหมาย 5%
- รายได้เข้ากองทุนหมู่บ้านต่อเดือน จะถูกจัดสรรออกเป็น 3 ส่วน คือ
1. เข้าสหกรณ์ 40% ซึ่งจะปันผลในสิ้นปีให้กับสมาชิกสหกรณ์
 2. พัฒนาหมู่บ้าน 30%
 3. ผู้บริหารจัดการ 30% (คุณพรมมินทร์ พวงมาลา)

ปัจจุบัน : มีการจัดสรรรายได้เข้ากองทุนหมู่บ้าน ดังนี้

- กิจกรรมพาชม 100 บาท/คน และบำรุงพัฒนาหมู่บ้าน 100 บาท/คน
- รายได้ที่เข้ากองทุนหมู่บ้านต่อเดือน จะถูกจัดสรรออกเป็น 5 ส่วน คือ
1. เข้าสหกรณ์ฯ 30% (ปันผลเมื่อสิ้นปีให้กับสมาชิกสหกรณ์)
 2. พัฒนาหมู่บ้าน 20%
 3. ผู้บริหารจัดการ 25% (คุณพรมมินทร์ พวงมาลา)
 4. สวัสดิการคณะกรรมการ 15%
 5. โบนัสคณะกรรมการ 10%

ผลตอบแทนจากการกระจายรายได้ในชุมชนบ้านแม่กำปอง สำหรับครอบครัวที่เป็นสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวโฮมสเตย์ จะได้รับต่อครัวเรือนเมื่อหักค่าใช้จ่ายจากนักท่องเที่ยวตามเกณฑ์จัดสรรของสหกรณ์ฯ แล้ว ครอบครัวละ 250 บาท ซึ่งเป็นรายได้เสริมจากการประกอบอาชีพหลัก และครอบครัวที่เป็นบ้านพักโฮมสเตย์ จะมีรายได้เสริมเฉลี่ยต่อเดือน 2,000 หรือเฉลี่ยต่อปี 20,000 บาท (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์)

หากสมาชิกชุมชนที่ไม่ได้จัดบ้านพักอาศัยของตนเป็นที่พักโฮมสเตย์สำหรับนักท่องเที่ยว จะมีรายได้หลักจากการประกอบอาชีพดั้งเดิม หรือการเปิดร้านขายของชำสำหรับบริการสมาชิกชุมชนและนักท่องเที่ยว โดยมีรายได้จากการขายสินค้าโดยเฉลี่ย คือ การขายสินค้าการเกษตร ขายใบเมี่ยง เฉลี่ยต่อครัวเรือนครอบครัวละ 50,000 - 60,000 บาทต่อปี (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์)

16. บ้านแม่กำปองกับการใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือพัฒนาเศรษฐกิจและชุมชน

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบบูรณาการ ดำเนินไปภายใต้การประสานประโยชน์ของการพัฒนาต่างๆ เข้าด้วยกัน ครอบคลุมทั้งมิติด้านสิ่งแวดล้อม มิติด้านเศรษฐกิจและมิติด้านสังคมและวัฒนธรรม อันเป็นการผสมผสานการพัฒนาต่างๆ อย่างเป็นองค์รวมสำหรับมิติด้านสิ่งแวดล้อม มุ่งกระตุ้นชาวบ้านในชุมชนให้ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ และการคุ้มครองด้านสิ่งแวดล้อมก่อให้เกิดการเรียนรู้และร่วมมือกันในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ระบุปัญหาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมจากการท่องเที่ยว เพื่อจำกัดการพัฒนาและดำเนินการจัดการท่องเที่ยว โดยพยายามหลีกเลี่ยงให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุด

มิติด้านเศรษฐกิจ มุ่งให้ชาวบ้านมีรายได้เสริมจากการท่องเที่ยว โดยนำฐานทรัพยากรซึ่งเป็นสินทรัพย์ร่วมหรือสมบัติสาธารณะมาเป็นต้นทุนในการจัดการท่องเที่ยว มีการกระจายรายได้อย่างเสมอภาคและยุติธรรม และที่สำคัญชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชนเห็นพ้องต้องกัน ที่จะนำฐานทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ทั้งธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และสถานที่ทางประวัติศาสตร์มาพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน โดยมีการประชุมปรึกษาหารือระดมความคิด สร้างฉันทานุมัติกันว่า การพัฒนาพื้นที่ในชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เป็นความต้องการของชาวบ้านส่วนใหญ่อย่างแท้จริงและชาวบ้านเข้าใจตรงกันว่า การท่องเที่ยวเป็นเพียงช่องทางหนึ่งในการเสริมสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน มิใช่มุ่งให้เป็นรายได้หลักของชุมชนแต่อย่างใด

ที่ผ่านมาการท่องเที่ยวนำมาซึ่งรายได้เข้าประเทศมากเป็นอันดับหนึ่ง สูงกว่าการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมและพืชผลการเกษตร แต่เมื่อมองให้ลึกลงไปจะพบว่ารายได้จากการท่องเที่ยวดังกล่าว ยังไม่มีการกระจายสู่ชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรท่องเที่ยวเท่าที่ควร ส่วนใหญ่แทบทั้งหมด ล้วนกระจุกตัวอยู่เฉพาะในวงจรธุรกิจของผู้ประกอบการด้านท่องเที่ยวเป็นหลัก ในการจัดการท่องเที่ยว เพื่อให้มีระบบการดำเนินการที่เหมาะสมและเป็นธรรมแก่สมาชิกในชุมชน ควรมีการกระจายรายได้อย่างทั่วถึงและยุติธรรม ผลกำไรที่ได้กระจายสู่ชุมชนอย่างแท้จริง ประชาชนเป็นผู้ดำเนินการท่องเที่ยว และควบคุมการเติบโตของการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตน โดยไม่ขัดแย้งกับการรักษาฐานทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ประเพณีอันดีงาม เปิดโอกาสให้ชาวบ้านทุกครัวเรือนเข้ามามีส่วนร่วมในเชิงปฏิบัติ ชาวบ้านบางคนอาจจะรับหน้าที่เป็นผู้ดูแลที่พัก หมุนเวียนกันทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น พานักท่องเที่ยวไปเดินป่าศึกษาธรรมชาติพืชพรรณไม้ หรือพืชพรรณสมุนไพร ฯลฯ กิจกรรมที่แต่ละคนหมุนเวียนกันรับผิดชอบช่วยให้มีรายได้อย่างทั่วถึง ลดช่องว่างระหว่างคนมีโอกาสกับคนด้อยโอกาส คนรวยกับคนจน และลดความขัดแย้งหรือความแตกแยกในชุมชน

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน พบว่า มีการสร้างที่พักอาศัยเพิ่มหรือปรับปรุงบ้านพักและบริเวณ เพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศรูปแบบโฮมสเตย์จากแต่เดิมมีสมาชิกเริ่มต้น (ปีพ.ศ. 2545) จำนวน 12 หลังคาเรือน จนถึง ณ ปัจจุบัน (พ.ศ. 2553) มีจำนวนสมาชิกบ้านพักโฮมสเตย์ 20 หลังคาเรือน และมีรายได้ที่เกี่ยวข้องจากการท่องเที่ยวในชุมชนในกลุ่มต่างๆ ที่เป็นสมาชิกชุมชน ได้แก่ กลุ่มแม่บ้าน (ดูแลการจัดบริการอาหารสำหรับนักท่องเที่ยวกลุ่มศึกษาดูงานที่เป็นคณะ) กลุ่มนวดแผนไทย กลุ่มอาชีพผลิตภัณฑ์ชุมชน กลุ่มไม้ดอกพะยอม กลุ่มจักสาน กลุ่มเฟอร์นิเจอร์ไม้ไผ่ ที่เป็นการจัดตั้งกลุ่มเพื่อเป็นการหารายได้เสริม อีกทั้งยังพบว่า ครัวเรือนที่ได้เปิดเป็นบ้านพักรูปแบบโฮมสเตย์นั้นได้มีการปรับปรุงบ้านพัก ห้องนอน เครื่องนอน ห้องครัวและห้องน้ำห้องส้วม ให้มีความสะอาดตามเกณฑ์พิจารณาคุณลักษณะบ้านพักโฮมสเตย์สำหรับนักท่องเที่ยว และพัฒนาสมาชิกด้านการต้อนรับนักท่องเที่ยวด้วยอัธยาศัยไมตรีของเจ้าของบ้าน

ทั้งนี้ยังพบว่า มีการนำเงินรายได้ส่วนหนึ่งที่เป็นรายได้กองกลางนำมาใช้จ่ายเพื่อการพัฒนาบริเวณชุมชนร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแก้ว และยังได้มีการนำความคิดเห็นของสมาชิกชุมชนที่ได้จากการประชุมประชาคมของหมู่บ้าน เพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณหมู่บ้านซึ่งเป็นงบประมาณปกติขององค์การบริหารส่วนตำบลฯ ได้แก่ การทำป้ายบอกชี้ทางหมู่บ้าน การจัดทำบริเวณกำจัดขยะ การพัฒนาโรงเรียนชุมชนให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เพื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนและสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น (ส่วนหนึ่งมาจากโครงการวิจัยการค้นหาแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนผ่านการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน) ทั้งนี้สมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวรูปแบบโฮมสเตย์ ได้หักรายได้ส่วนหนึ่งเพื่อชำระภาษีท้องถิ่นให้กับองค์การบริหารส่วนตำบล คริวเรือนละ 250 บาทต่อปี

17. ปัญหา อุปสรรค และแนวทางแก้ไข

1. ปริมาณเข้าออกของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาทำกิจกรรมท่องเที่ยวของผู้ประกอบการท่องเที่ยวภายนอกที่มาเช่าพื้นที่ชุมชน (Flight of the Gibbons) จะกระทบต่อสภาพแวดล้อมและผืนป่าธรรมชาติอย่างไร

จากข้อสังเกตข้อ 1 พบว่าปริมาณเข้าออกของรถรับส่งนักท่องเที่ยวที่มีจำนวนมากขึ้น ก่อให้เกิดมลภาวะทางเสียง เนื่องมาจากเสียงเครื่องยนต์ที่มีจำนวนรถผ่านเข้าออกต่อวันจำนวนมาก จำเป็นต้องกำหนดอัตราความเร็วของรถให้เหมาะสมและไม่ส่งเสียงแตรรบกวนชุมชน อีกทั้งการกำหนดพื้นที่ปลอดเสียงและพื้นที่จอดรถรับส่งนักท่องเที่ยว รวมทั้งจัดบริเวณที่จอดรถสำหรับรถนักท่องเที่ยวที่ไม่กระทบต่อกิจกรรมทางศาสนาบริเวณวัด รวมทั้งบริเวณที่สูบบุหรี่ของนักท่องเที่ยวและผู้ให้บริการท่องเที่ยว รวมไปถึงการกำหนดพื้นที่เส้นทางเดินในชุมชนที่เส้นทางเดินรถต้องไม่ทับเส้นทางเดินทำท่องเที่ยวและเส้นทางสัญจรปกติ เพื่อไม่ให้กระทบต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน รวมทั้งการตรวจสอบ

ติดตามมาตรการดูแลรักษาพื้นที่ธรรมชาติ และมาตรการดูแลรักษาความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวว่ามี มาตรการป้องกันและวิธีการแก้ไขปัญหาอย่างไร เพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของชุมชนในการ จัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้

2. การกำจัดขยะภายในชุมชน และพื้นที่ท่องเที่ยวจะเป็นอย่างไร

จากข้อ 2 พบว่ามีปริมาณขยะที่มีจำนวนมากขึ้นในบริเวณที่เป็นศูนย์ท่องเที่ยว หรือจุดพัก รับประทานอาหารของนักท่องเที่ยว แม้ว่าจะมีระบบการกำจัดขยะของชุมชนอย่างเป็นระบบ แต่ควร จัดระบบการคัดแยกขยะให้สามารถนำไปใช้ประโยชน์และเป็นรายได้เสริมจากการประกอบอาชีพหลัก และลดปริมาณขยะที่นักท่องเที่ยวนำมาเข้ามาในชุมชน รวมทั้งจัดบริเวณที่ตั้งถังขยะรองรับขยะในบริเวณ ชุมชนที่สังเกตได้ง่าย และมีฝาปิดมิดชิด เพื่อป้องกันกลิ่นและสัตว์ที่รบกวนได้

3. ความโดดเด่นของพื้นที่ (สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ การเดินทางสะดวก) ทำให้มีคนนอกเข้ามา แสวงหาประโยชน์จากชุมชนมากขึ้น ได้แก่ สร้างบ้านอยู่ถาวร (อาจจะซื้อจากเจ้าของถิ่น) การเข้า มาทำธุรกิจ (ร้านค้าแพ ที่พัก ขายของ) ทั้งเช่าพื้นที่และซื้อขายที่ทำกินเพื่อประโยชน์ทางธุรกิจ

จากข้อ 3 ชุมชนมีมาตรการป้องกันปัญหาของชุมชน โดยเจ้าของพื้นที่หรือบ้านพักอาศัยคนใด จะมีข้อตกลงซื้อขายที่ดินหรือที่อยู่อาศัยใดๆ ควรแจ้งให้ที่ประชุมสมาชิกชุมชนทราบหรือได้รับความ เห็นชอบจากชุมชนก่อน หรือหากได้เจ้าของที่พักอาศัยใหม่ สมาชิกชุมชนเดิมควรให้ความเข้าใจระเบียบ ปฏิบัติของชุมชนสำหรับสมาชิกใหม่ เพื่อให้มีความเป็นอยู่ที่เป็นระบบสอดคล้องกับระเบียบปฏิบัติของ ชุมชน โดยเคารพสิทธิและรับฟังความเห็นซึ่งกันและกัน

ทั้งนี้การศึกษาพื้นที่ชุมชนพบว่า มาตรการและระเบียบปฏิบัติสำหรับนักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยว ในหมู่บ้านแม่กำปอง ยังคงมีการกำหนดเป็นระเบียบปฏิบัติปกติสำหรับนักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยวใน ชุมชน และผ่านกระบวนการบริหารจัดการของชุมชนบ้านแม่กำปอง แต่เมื่อมีการท่องเที่ยวที่มี ผู้ประกอบการท่องเที่ยวภายนอกเข้ามาเช่าพื้นที่เพื่อทำกิจกรรมท่องเที่ยวในชุมชนนั้น มาตรการและ ระเบียบปฏิบัติหลายประการที่เปลี่ยนแปลงไปกับสภาพการท่องเที่ยวในปัจจุบันดังได้ระบุไว้ดังข้อความ ที่ปรากฏในระเบียบปฏิบัติของชุมชน โดยเฉพาะข้อความที่ระบุจุดเน้น เช่น

- ต้องดับบุหรี่ให้สนิทก่อนทิ้งตามจุดที่กำหนดไว้ (นักท่องเที่ยวสูบบุหรี่ในพื้นที่ชุมชนทั่วไป เป็นตัวอย่างที่ไม่ดีแก่ผู้คนในชุมชน อาจจำเป็นต้องจัดพื้นที่เฉพาะสำหรับสูบบุหรี่)
- ไม่อนุญาตนำสิ่งของอื่นใดในป่าออกจากพื้นที่
- เก็บบัตรค่าบำรุงสถานที่ท่องเที่ยว เด็ก 5 บาท ผู้ใหญ่ 10 บาท
- ไม่กระทำการอันใดที่ผิดจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นไทย

- เมื่อนักท่องเที่ยวจะเดินทางกลับออกจากหมู่บ้าน ต้องได้รับการตรวจสอบเพื่อมิให้นำทรัพยากรธรรมชาติ หรือสิ่งอื่นใดออกจากพื้นที่ ก่อนได้รับการอนุญาต
- เพื่อความปลอดภัยของ บุคคลนักท่องเที่ยว และทรัพยากรอันมีค่า ผู้ที่จะเข้ามาท่องเที่ยวในหมู่บ้านทั้งก่อนและเข้าและออกไปต้องได้รับการตรวจสอบซักถาม จากคณะกรรมการฯ ณ จุดด่านตรวจของหมู่บ้านก่อนทุกครั้ง
- โปรดัขัรบรด้วควมร็วไมเกิน 35 กม./ช่วโมง เนื่องจากถนนคดเคี้ยวและคับแคบ
- ไม่กระทำการอันใดให้เป็นที่รบกวน ผู้คนนักท่องเที่ยว หรือสัตว์ป่าทุกชนิด
- การจัดทำธุรกิจท่องเที่ยวทุกชนิดขอสงวนสิทธิ์ ให้เป็นของหมู่บ้านเท่านั้น

เนื่องจากไม่ได้ควบคุมหรือมีการบริหารจัดการโดยชุมชนเป็นหลัก ซึ่งเป็นการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยคนนอกชุมชน ที่ไม่ได้ให้ความใส่ใจและระมัดระวังผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชน ตัวอย่างที่ปรากฏว่าเป็นข้อห้ามสำหรับนักท่องเที่ยวที่พักบ้านพักโฮมสเตย์ หากจะดื่มเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์จะกำหนดให้ดื่มได้ในบริเวณบ้านพักเท่านั้น และไม่เกินเวลา 22.00 น. แต่นักท่องเที่ยวทั่วไปที่มาใช้บริการท่องเที่ยว (แบบไป-กลับ) ของผู้ประกอบการท่องเที่ยวในพื้นที่ สามารถซื้อเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์เพื่อการบริโภคได้ง่ายจากร้านขายของชำภายในชุมชนโดยทั่วไป และถือดื่มไปกับตนเองในเวลาท่องเที่ยวช่วงกลางวัน เป็นภาพที่ไม่น่าดูนักและเป็นแบบอย่างที่ไม่ดีสำหรับเยาวชนในชุมชน ซึ่งไม่เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติและวัฒนธรรม หากปล่อยปละละเลยโดยไม่ให้ความเคารพต่อกฎกติกาที่ชุมชนกำหนดแล้ว ต่อไปผลที่เกิดต่อชุมชนคงเป็นปัญหาที่ยากต่อการทำความเข้าใจ เพื่อการดำรงชีวิตปกติสุขของชุมชนที่ผ่านกระบวนการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชน ที่ได้มีกระบวนการทำงานร่วมกันของชุมชนแบบมีส่วนร่วมที่สามารถนำแนวคิดกระบวนการวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่นเป็นประโยชน์ต่อชุมชนเป็นสำคัญ แม้ว่าจะมีผลประโยชน์เชิงเศรษฐกิจต่อชุมชนแต่สภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนคงเปลี่ยนแปลงไปโดยไม่สามารถควบคุมหรือบริหารจัดการได้ด้วยตนเอง

หากว่าไม่ได้คำนึงถึงมาตรการและระเบียบปฏิบัติของชุมชนที่กำหนดไว้แต่ต้น และทั้งนี้สิทธิของสมาชิกชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรอันมีค่าของตนเองอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องมีการทบทวนเพื่อทำความเข้าใจร่วมกันทั้งชุมชน และผู้ใช้สิทธิในการจัดการท่องเที่ยวภายในชุมชน แม้ว่าจะได้รับการอนุญาตให้ใช้สิทธิ (เข้าพื้นที่) ดังกล่าว แต่ก็ควรเคารพสิทธิความเป็นเจ้าของชุมชนที่แท้จริงโดยไม่กระทบกระเทือนวิถีชีวิตที่เป็นปกติสุขและคำนึงถึงการใช้อย่างรู้ค่า มากกว่าการดักตวงผลประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชนโดยปราศจากความรับผิดชอบที่พึงมีต่อชุมชนที่เป็นเจ้าของพื้นที่

18. แนวโน้มและประเด็นท้าทาย

วงจรชีวิตของคนมีการเกิด เจริญเติบโต และตาย ซึ่งกระบวนการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านแม่กำปองได้ผ่านมา 2 ช่วงเวลาแล้ว คือ ช่วงที่ 1 การเกิด ซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาเริ่มต้นขององค์กร เป็นการสร้างรากฐานชุมชนท่องเที่ยว เพื่อเติบโตอย่างมั่นคง ชุมชนมีการแบ่งภารกิจหน้าที่ร่วมสร้างผลงาน และประชาสัมพันธ์ บุคลากรและแกนนำชุมชนทำงานหนัก อุดหนุน ทูมเทให้กับงานพัฒนาท่องเที่ยวอย่างเต็มที่ด้วยกระบวนการ CBR จนเป็นที่ยอมรับจากสังคม และปัจจุบันเปลี่ยนผ่านมาสู่ช่วงที่ 2 คือ ช่วงการเจริญเติบโตขยายตัว ซึ่งสอดคล้องตามแนวทฤษฎีวงจรชีวิตแหล่งท่องเที่ยวตามแนวคิดของ Butler (1980 : 5 - 12) ปัจจุบันชุมชนบ้านแม่กำปองอยู่ในช่วงเวลาที่มีย่อเยี่ยง มีผลงาน ได้รับการยอมรับ บุคลากร ผู้ปฏิบัติงานของชุมชนทำหน้าที่ด้วยความชำนาญ มีการพัฒนาส่งเสริมความรู้ประสบการณ์ และมุ่งมั่น กระตือรือร้นที่จะพัฒนาสร้างสรรค์ผลงานบริการแก่นักท่องเที่ยวด้วยนวัตกรรมทางการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับบริบทที่เป็นทุนของชุมชนอยู่เสมอ

ถามความรู้สึกบอกว่ายินดีด้วยกับชุมชนแม่กำปอง แต่ในขณะเดียวกันรู้สึกกังวล เป็นห่วงว่าจะรักษาสภาพความเป็นที่หนึ่งเช่นนี้ได้อีกได้นานเพียงใดจะดำรงสู่ระยะที่ 3 คือ การเสื่อมสลายหรือดับสูญหรือไม่ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ไม่มีใครอยากให้เกิดขึ้น สำหรับวงจรชีวิตของคนเลี้ยงไม่ได้ แต่การดับสูญเสื่อมสลายขององค์กร Butler ให้ข้อคิดว่า เราสามารถหามาตรการดำเนินเพื่อชะลอ หรือยับยั้งการดับสูญหรือเสื่อมสลายได้ ถ้าคนในชุมชนรู้จักบริหารจัดการแบบบูรณาการที่บุคลากรในชุมชนมีสำนึกในการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวต้องมีความเชื่อมโยงและสอดคล้องกัน เพื่อให้มีความเป็นระบบ มีการคงอยู่อย่างเป็นองค์รวม บนพื้นฐานที่คำนึงและตอบสนองความต้องการด้านต่างๆ ของคนในชุมชนด้วย เช่น มิติทางกาย มิติทางจิต ที่ครัวเรือนในชุมชนยังสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุข เกิดความสบาย ผ่อนคลายใจ มิติทางสังคมที่ชุมชนมีความสามัคคี และมิติทางปัญญา (จิตวิญญาณ) ที่สื่อถึงคนในชุมชนมีจิตสาธารณะ เหล่านี้ถ้าแกนนำชุมชนผู้จัดการท่องเที่ยวดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยว ดังที่กล่าวมาแล้วอย่างต่อเนื่อง ชุมชนแม่กำปองจะเป็นองค์กรชุมชนที่มีสุขภาพที่สมบูรณ์ และสามารถยืดเวลาของการเสื่อมสลายดับสูญได้ แกนนำชุมชนจะสามารถสร้างสรรค์ และสร้างความก้าวหน้าให้กับองค์กร (ชุมชน) ของตนได้อย่างสมดุล อีกทั้งการปรับความเข้าใจต่อการท่องเที่ยวภายในชุมชนให้นักท่องเที่ยวได้มีประสบการณ์การท่องเที่ยวที่ได้รับการจัดประสบการณ์โดยชุมชน ไม่ใช่เป็นไปตามที่นักท่องเที่ยวกำหนดความต้องการท่องเที่ยวในชุมชน

ถ้าพิจารณาบ้านแม่กำปองโดยใช้กรอบพิจารณาหรือตัวแบบ (Model) ภูเขาน้ำแข็งในระดับเหนือน้ำจินตนาการเห็นเป็น “ทิศทางอนาคตร่วมของชุมชน” เมื่อได้สอบถามผู้นำชุมชน และแกนนำชุมชนถึงแผนงาน หรือ การจัดลำดับความสำคัญของแผนงาน เช่น แผนการแก้ปัญหาชุมชนและแผนการพัฒนา หรือ

ถามถึงแผนเพิ่มศักยภาพ เช่น 1. กลไกการขับเคลื่อนแผนงาน 2. ข้อมูลพื้นฐาน 3. ภาวการณ์ที่เข้ามาสนับสนุน การดำเนินการ คำตอบที่แกนนำได้ให้ความเห็นว่า “ทั้งหมดไม่มีเป็นรูปธรรม” ถามแกนนำชุมชน ตอบว่า “บอกได้แต่ว่าคิดอยู่เหมือนกัน”

แกนนำและทีมหน่วยสาละวนอยู่กับการให้บริการนักท่องเที่ยว (ชาวต่างชาติ) และกลุ่มศึกษาดูงาน (คนไทยส่วนใหญ่) จิตใจจึงหมกมุ่นอยู่กับความสำเร็จ (เก่าๆ) และผลลัพธ์เชิงเศรษฐกิจ อาจกล่าวได้ว่ายัง หลอกตัวเองว่ายังอยู่ในช่วงเวลาตี่มน้ำผึ้งพระจันทร์ (ฮันนีมูน) ดังนั้นเมื่อเหินน้ำก็ไม่มีแผน ทิศทางในอนาคตจะเป็นอย่างไร ภาวการณ์หลัก ภาวการณ์สนับสนุนคงต้องร่วมกันพิจารณาวางแผนและคาดเดาสถานการณ์ (Scenario Planning) ว่าจะกำหนดกลไกอย่างไรในกระบวนการวางแผน แก้ไขปัญหา และมุ่งมองอนาคต การท่องเที่ยวของการท่องเที่ยวโดยชุมชน คงจะรอฟือหลวงพรมินทร์ + คุณสุรพล + คุณอนันต์ หรือผู้ที่เกี่ยวข้อง มาช่วยกันแก้ไขคงจะไม่ทันต่อความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นนี้

ถึงเวลาแล้วหรือยังที่ควรพิจารณาว่า การแก้ไขสถานการณ์โดยวิเคราะห์ลงไปดูระดับใต้ภูเขาน้ำแข็ง ขอเสนอแนะให้มีทีมทำงานระดับใต้ภูเขาน้ำเป็นจริงเป็นจัง ว่าถึงเวลาที่ผู้กำหนดนโยบายระดับจังหวัด เชียงใหม่ต้องกำหนดไว้ในแผนพัฒนาจังหวัด หรือประเด็นสำคัญให้มีทีมทำงานที่เป็นรูปธรรม เมื่อจังหวัดคิดว่าชุมชนแม่กำปองเป็นตัวอย่าง หน้าตาของความสำเร็จของ CBT ถ้าจังหวัดไม่ทำ ใครก็ได้ที่เห็นความสำคัญ (จะเป็น สกว. หรือใครที่เกี่ยวข้อง) มาร่วมทำงานวิเคราะห์ระดับใต้ภูเขาน้ำของแม่กำปองภายใต้กรอบปรากฏการณ์เหินน้ำของปัจจุบัน โดยเริ่มต้นจากวิเคราะห์สถานการณ์ที่ต้องทำทั้งเชิงเนื้อหา และระดับปฏิบัติการ ซึ่งผ่านกระบวนการของชุมชน สังคมภายใน และภายนอกชุมชน ธุรกิจผู้ประกอบการ ภาวการณ์วิชาการ ภาวการณ์ร่วมพัฒนา โดยทั้งหมดทำงานในลักษณะเชื่อมโยงเครือข่ายการบริหารจัดการ เพื่อหาแนวทางสร้างผลผลิตใหม่ที่จะนำมาปรับใช้กับชุมชนแม่กำปอง เพื่อรักษาความเป็นที่หนึ่งไม่ให้ร่วงสู่ความถดถอยและเสื่อมโทรมตามปริมาณการบริโภคของนักท่องเที่ยวที่เกินความสามารถในการรองรับของพื้นที่ชุมชนในการบริหารจัดการ

งานนี้ไม่ง่ายนัก เพราะต้องสู้กับกระแสความเฝ้าระวังทางเศรษฐกิจที่กำลังถาโถมเข้าสู่ชุมชนบ้านแม่กำปอง โดยที่ยังไม่มีใครคิดถึงผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม และสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นที่กำลังค่อยๆ คืบคลานเข้ามา อีกทั้งอาจจะต้องเจอกับแรงต้านของผู้เสียผลประโยชน์และอื่นๆ อีกหลายด้าน

เมื่อถึงวันนั้นนักท่องเที่ยวไม่เดือนร้อนเขาจะย้ายที่เสพสุขไปที่ใหม่ ทิ้งให้พื้นที่เก่ากร้าง เสื่อมโทรมเฉกเช่น การทำไร่เลื่อนลอยของชนเผ่าที่ราบสูง เมื่อถึงเวลานั้นปรากฏการณ์ภูเขาน้ำแข็งระดับเหินน้ำจะมีสภาพเป็นอย่างไร ผู้เขียนไม่อยากจะเห็น เพียงคาดเดาสถานการณ์ (Scenario) ก็หดหู่และวังเวง ได้แต่ภาวนา

ขอบุญแก่กรรมดี แต่ทว่าหลังของแม่กำปองช่วยแสดงอิทธิฤทธิ์ให้อยู่กับแม่กำปองนานๆ ซึ่งก็คงทำได้แต่เพียงเท่านี้ ณ เวลานั้น เพราะ “เพราะมันเป็นเช่นนั้นเอง”

อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่า ชุมชนบ้านแม่กำปองสามารถใช้แนวคิดที่พัฒนาจากกระบวนการวิจัยเป็นแนวทางในการนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาท้องถิ่น โดยแรกเริ่มได้พัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน ทำให้สภาพแวดล้อมความเป็นอยู่ของชุมชน มีการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจชุมชนได้เป็นอย่างดี มีการจัดระบบบริหารจัดการที่เน้นการมีส่วนร่วมของทุกคนในชุมชนที่ผ่านกิจกรรมและกระบวนการวิจัย อีกทั้งการพัฒนาแนวทางแก้ไขปัญหาหรือผลกระทบด้านเศรษฐกิจชุมชนที่เกิดจากการท่องเที่ยว ก็ยังหาแนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยงานวิจัยเป็นเครื่องมือในการค้นหาแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนผ่านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งได้สรุปแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนผ่านกิจกรรมและกระบวนการวิจัย เพื่อศึกษาแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และการประยุกต์ใช้แนวทาง “การจัดทำบัญชีครัวเรือน” ทำให้การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นหรือคาดว่าจะเกิดขึ้น โดยประยุกต์ใช้แนวทางต่างๆ ที่ได้จากการศึกษาวิจัย มาสู่การนำไปปฏิบัติ ทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และคงไว้ซึ่งสภาพแวดล้อม วิถีชีวิตดั้งเดิมในการอยู่อาศัยร่วมกันในชุมชน ในฐานะเจ้าของชุมชนสามารถตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ที่ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมคิดร่วมทำ ผ่านกระบวนการคิดตามรูปแบบกิจกรรมและวิธีวิจัย อันส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในชุมชน ที่มีระบบ ระเบียบและสามารถบริหารจัดการได้ด้วยตนเอง

ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าบทบาทผู้นำชุมชน และแกนนำชุมชนที่มีความเข้มแข็ง จะทำให้กระบวนการทำงานร่วมกันกับสมาชิกชุมชน โดยใช้เวทีประชาคมชุมชนเป็นศูนย์กลางในการทำความเข้าใจและแก้ปัญหา ร่วมกัน มีการยอมรับกติกาและข้อตกลงร่วมกัน ทำให้กระบวนการวิจัยนำไปสู่การใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชนได้เป็นอย่างดี อีกทั้งโครงสร้างการบริหารจัดการชุมชน ไม่ว่าจะเป็นคณะกรรมการการบริหารหมู่บ้าน คณะกรรมการสหกรณ์ไฟฟ้าโครงการหลวงแม่กำปอง คณะกรรมการกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ทำให้มีการกระจายความรับผิดชอบในการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนในบทบาทที่แตกต่างกัน และยอมรับเงื่อนไขข้อตกลงร่วมกัน บทบาทผู้นำและสมาชิกชุมชนที่มีความตระหนักต่อการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในธรรมชาติ ให้ใช้ประโยชน์และคำนึงถึงผลกระทบที่อาจจะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของชุมชน โดยคุณค่าและประสบการณ์ในการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกัน โดยฐานคิดกระบวนการวิจัยนั้นส่งเสริมให้ชุมชนบ้านแม่กำปองประสบความสำเร็จ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่รู้จักทั่วไปทั้งในประเทศและต่างประเทศ

ผลการศึกษาพบว่า สิ่งที่เป็นกังวลในอนาคตต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยว โดยเฉพาะการท่องเที่ยวที่ผู้ประกอบการท่องเที่ยวภายนอกชุมชนมาใช้สิทธิถือครองพื้นที่เพื่อ

การแสวงหารายได้ที่เป็นผลประโยชน์ของผู้ประกอบการ แม้ว่าจะมีกลไกควบคุมการใช้สิทธิดังกล่าวจากการชำระค่าธรรมเนียมบำรุงสถานที่และการจัดสรรรายได้กับชุมชนส่วนหนึ่ง แต่ชุมชนยังไม่สามารถใช้สิทธิในการปกป้องผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการใช้ประโยชน์ได้ เช่น การควบคุมอัตราความเร็วของรถรับส่งนักท่องเที่ยวไม่เกิน 35 กม.ต่อชั่วโมง หรือเสียงดังจากเครื่องยนต์ หรือควันเสียจากท่อไอเสียรถยนต์ที่สะสมในอากาศ (ขณะที่ติดเครื่องยนต์ขณะรอรับนักท่องเที่ยว) ที่อาจมีผลต่อสุขภาพของคนในชุมชนในระยะยาวได้ เป็นต้น ดังนั้นสิทธิของชุมชนในการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนแท้จริงนั้นยังคงมีอยู่และจะสงวนสิทธิการบริหารจัดการโดยชุมชน แม้ว่าจะมีการให้เช่าสิทธิครอบครองพื้นที่เพื่อการใช้ประโยชน์ในบริเวณที่กำหนด โดยผ่านความเห็นชอบของชุมชน แต่ในเส้นทางที่ผ่านชุมชนนั้นคงจำเป็นต้องพิจารณาข้อตกลงหรือเงื่อนไขการปฏิบัติให้รักษาไว้ซึ่งความเคารพต่อวิถีชีวิตปกติของชุมชนเป็นสำคัญ อาจสรุปว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ทุกคนในชุมชนนั้นมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชนด้วยตนเอง ย่อมจะทำให้ทิศทางการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาของชุมชนสามารถกระทำได้อย่างเป็นระบบและมีความยั่งยืน ทั้งนี้ยังคงสิทธิพื้นฐานของคนในชุมชนต่อการดูแลรักษาและจัดการชุมชนทั้งองค์รวมในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม จะทำให้ชุมชนสามารถคงรักษาความเป็นชุมชนในรูปแบบวิถีชีวิตที่ดั้งเดิมได้ต่อไป

ตอนที่ 2 ผลการศึกษาการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน²

ผลการศึกษาครั้งนี้ มุ่งศึกษาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยกรณี ตำบลห้วยแร้ง จังหวัดตราด เพื่อมุ่งหาคำตอบในวิธีการและกระบวนการใช้การท่องเที่ยวเพื่อเสริมสร้างกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนให้ยั่งยืน ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญต่อการทบทวนองค์ความรู้ที่เกิดจากการวิจัย และนำไปสู่การนำไปใช้เป็นเครื่องมือการจัดการทรัพยากรของชุมชน ซึ่งผลการศึกษาสามารถพิจารณาได้ตามประเด็นต่างๆ ซึ่งจะได้กล่าวเป็นลำดับต่อไปนี้

² ดร.อรุณศรี อัครวิรงค์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ไพโรจน์ แสงจันทร์ และ ดร.ปริญญ์ ลิขิตจินดารม มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.

1. สถานการณ์ของชุมชนก่อนการจัดการท่องเที่ยว

ตำบลห้วยแร้งเป็นตำบลเล็กๆ แห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดตราด มีลำคลองห้วยแร้งไหลผ่านชุมชน และไปบรรจบกับแม่น้ำตราดที่อำเภอเขาสมิง ลำคลองห้วยแร้งนั้นถือว่าเป็นลำคลองที่มีความสำคัญกับชุมชนมาก ชุมชนอาศัยลำคลองหากินบนฐานทรัพยากรที่เคยอุดมสมบูรณ์ ต่อมาความเปลี่ยนแปลงของการพัฒนาจากภายนอกก็ได้เข้ามาสู่ชุมชนเช่นชุมชนอื่นๆ ไปในสังคมไทย เช่นการสร้างเขื่อนและฝายกักเก็บน้ำบริเวณต้นน้ำของลำคลอง การใช้พื้นที่เกษตรดั้งเดิม ซึ่งเคยใช้ในการทำนาและทำสวนเปลี่ยนเป็นนาุ้งตามกระแสเศรษฐกิจ ชุมชนเริ่มได้รับผลกระทบกับทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เริ่มเปลี่ยนไป ความอุดมสมบูรณ์แต่เดิมเริ่มปรากฏให้เห็นว่าลดน้อยลงเรื่อยๆ ระบบนิเวศของลำคลอง 2 น้ำตามฤดูกาล คือน้ำกร่อยและน้ำจืด เริ่มกลายเป็นน้ำเค็ม น้ำกร่อยและน้ำจืด สัตว์น้ำ กุ้ง หอย ปู ปลา ที่เคยหายไปเริ่มลดน้อยลงไป บางครั้งก็ลอยตายเป็นแพก็มี ต้นไม้ พรรณไม้ริมสองฝั่งคลองเริ่มถูกตัดโค่นลงไปเรื่อยๆ เพื่อบุกเบิกแผ้วถางปรับเป็นนาุ้ง การทำสวนของชาวบ้านที่นิยมใช้สารเคมีได้ถูกปล่อยระบายลงมาในลำคลองพร้อมกับกระแสน้ำเสียจากการเลี้ยงกุ้ง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนายทุนภายนอกชุมชนเข้ามาลงทุน วิถีชีวิตที่เคยผูกพันไปมาหาสู่กันโดยใช้ลำคลองเป็นเส้นทางเชื่อมสายจร เริ่มต่างคนต่างอยู่ ไม่มีเวลาที่จะมาสังสรรค์พูดคุยกันเหมือนเดิม ความเปลี่ยนแปลงที่ค่อยๆ เป็นไปเหล่านี้ ชาวบ้านได้รับรู้และเก็บไว้ในความทรงจำมาโดยตลอด แต่ไม่รู้ว่าจะจัดการอย่างไร จนเกิดความกังวลเล็กๆ สะสมอยู่ในความรับรู้ของชาวบ้าน จวบจนกระทั่งได้มีโอกาสพบกับ ดร.อรุณศรี อื้อศรีวงศ์ อาจารย์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี ซึ่งได้มาทำวิจัยด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งอ่าวตราด และได้มีโอกาสไปเยี่ยมเยียนตามคำเชิญของแกนนำชาวบ้านคนหนึ่ง เมื่ออาจารย์อรุณศรี ได้เข้าไปสัมผัส รับรู้ และเห็นถึงศักยภาพของชุมชนไม่ว่าจะเป็นสภาพทางกายภาพของลำคลองห้วยแร้ง ธรรมชาติที่งดงาม 2 ฝั่งคลอง วิถีชีวิตที่เรียบง่าย แต่มุ่งมั่นเอาจริงเอาจังของชุมชน ทำให้เกิดการพูดคุยบนเวทีในการสะท้อนปัญหา และความต้องการจากชุมชน เสียงจากชุมชนส่วนใหญ่ต้องการจัดการท่องเที่ยวให้เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อดึงผู้คนภายนอกมาสัมผัสรับรู้ และชื่นชมกับสิ่งดีๆ ที่มีอยู่ ดังนั้นจึงเป็นที่มาของโครงการวิจัยการหารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนห้วยแร้งในโอกาสต่อมา

2. บริบทชุมชน : ปรากฏการณ์และสภาพทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชน

ปรากฏการณ์และสภาพแวดล้อมของชุมชนของตำบลห้วยแร้ง

ตำบลห้วยแร้งหรือบ้านห้วยแร้งเป็นพื้นที่หนึ่งของ อำเภอเมือง จังหวัดตราด เป็นตำบลที่มีพื้นที่ค่อนข้างมากเมื่อเทียบกับตำบลใกล้เคียงในเขตอำเภอเมืองตราดด้วยกัน ขนาดของพื้นที่รวม 187 ตารางกิโลเมตร หรือ 116,875 ไร่ ประกอบด้วย 11 หมู่บ้าน สำหรับจำนวนประชากรจากฐานข้อมูลบรรยายสรุปขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแร้งสำรวจ วันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2550 จำนวนประชากรทั้งสิ้น 6,914 คน

แบ่งเป็นเพศชาย 3,423 คน เพศหญิง 3,491 คน จำนวนครัวเรือน 2,394 ครัวเรือน สามารถแสดงเป็นรายหมู่บ้านได้ตามตาราง

ตารางที่ 5 จำนวนหมู่บ้านและจำนวนประชากร ตำบลห้วยแร่ จังหวัดตราด

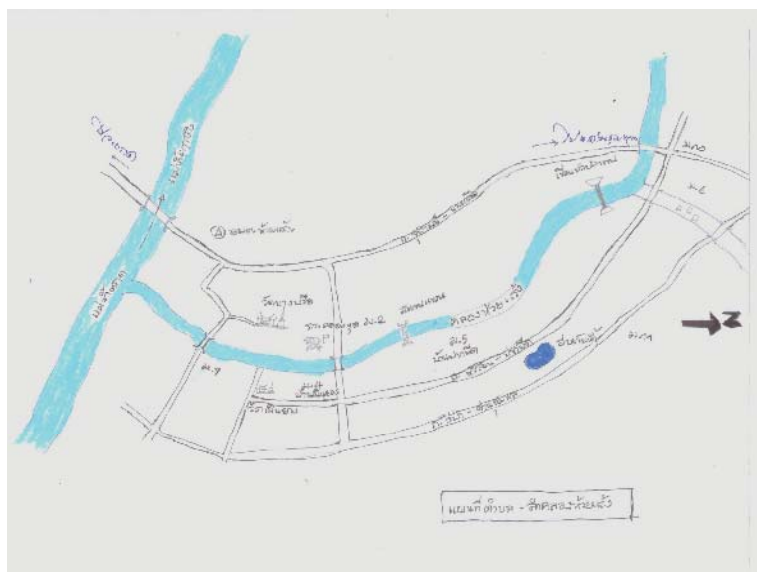
ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนประชากร		รวม	จำนวนครัวเรือน
	ชาย	หญิง		
1. เกาะขวาง	300	314	614	189
2. คลองขุด	242	284	526	169
3. บางปรัง	228	226	496	184
4. เนินยาง	329	306	635	204
5. ปากพืด	338	336	674	258
6. ฉางเกลือ	690	719	1409	432
7. แหลมตอง	152	190	342	122
8. หนองใหญ่	274	270	544	169
9. หินโค้ง	381	340	721	271
10. คลองพืด	373	358	731	282
11. เขาตาโปน	116	108	114	224
รวม	3,123	3,451	6,574	2,504

จากการวิจัยพบว่า ชุมชนห้วยแร่ที่มีจำนวนมากมักอาศัยอยู่ตามริมคลองดังเช่น หมู่บ้านที่มีจำนวนประชากรตั้งแต่ระดับ 500 คนขึ้นไป ประกอบด้วย บ้านคลองขุด บ้านเนินยาง บ้านปากพืด บ้านฉางเกลือ บ้านหนองใหญ่ บ้านหินโค้งและบ้านคลองพืด ด้านลักษณะพื้นที่พบว่าชุมชนในพื้นที่ได้เลือกที่อยู่อาศัยริมคลองห้วยแร่โดยตั้งบ้านเรือนขนานไปกับลำคลอง มีวิถีชีวิตผูกพันกับสายน้ำกับธรรมชาติดังจะได้อธิบายดังต่อไปนี้

ลักษณะทางภูมิประเทศ

ส่วนใหญ่ของตำบลมีลักษณะเป็นพื้นที่ราบลุ่มสลับเชิงเขา ความเด่นชัดทางพื้นที่มีลำคลองห้วยแร่ไหลผ่านในส่วนพื้นที่ตั้งของหมู่บ้านที่มีพื้นที่เชื่อมโยงกับลำคลอง ทางด้านที่ตั้งทางด้านทิศเหนือติดต่อกับตำบลวังตะเคียนอำเภอเขาสมิง ตำบลด่านชุมพลอำเภอบ่อไร่ ทางด้านทิศใต้ติดต่อกับตำบลวังกระแจะ ตำบลเนินทรายอำเภอเมือง ทางด้านทิศตะวันออกติดต่อกับตำบลเนินทราย ตำบลท่ากลุ่ม อำเภอเมือง และทางด้านทิศตะวันตกติดต่อกับตำบลทุ่งนนทรีย์ ตำบลวังตะเคียน อำเภอเขาสมิง ซึ่งตำบลห้วยแร่เป็นพื้นที่รับน้ำจากอำเภอต่างๆ สืบเนื่องจากพื้นที่ของอำเภอบ่อไร่ไม่มีพื้นที่ติดต่อกับแนวเทือกเขาบรรทัดเชื่อมกับอำเภอ

เขาสมิงที่มีเนินเขาสลับพื้นที่ราบระหว่างภูเขา จึงทำให้พื้นที่ของห้วยแร่เป็นแหล่งรองรับน้ำ และทำให้เกิดภูมิประเทศที่มีลำคลองที่ทอดตัวเป็นแนวยาวไหลลงสู่แม่น้ำตราด เชื่อมกับอ่าวตราดที่เป็นส่วนอ่าวในของอ่าวไทยที่มีเกาะช้างและหมู่เกาะต่างๆ เป็นแนวเขตแดนกันทิศทางกระแสน้ำและพายุจากทะเลอ่าวไทยสามารถแสดงภาพภูมิประเทศได้ ดังนี้

รูปภาพที่ 10 แผนที่ชุมชนห้วยแร่ จ.ตราด

สภาพพื้นที่โดยทั่วไปในอดีต

ห้วยแร่เป็นตำบลที่มีเรื่องเล่าสืบทอดมาในพื้นที่หมู่ 4 บ้านเนินยาง มีลำห้วยซึ่งมีปริมาณน้ำน้อย ทำให้ต้นเขินเห็นหินโผล่ขึ้นมา มีลักษณะคล้ายนกอีแร้ง ซึ่งมีนกแร้งลงมากินน้ำในลำห้วย โดยนายประพัฒน์ ฤทธิเดช กล่าวว่า ตนเองมีบรรพบุรุษอพยพมาจากเกาะกง ได้เล่าให้ฟังว่าห้วยแร่เดิมเรียกหนองก๊วน มีรูปอีแร้งหน้าฝนจะแลไม่เห็น หน้าแล้งจะมีรูปอีแร้ง อันสอดคล้องกับบันทึกประวัติของห้วยแร่ ต่อมาในสมัยที่ฝรั่งเศสเข้ามายึดครอง จังหวัดตราด ได้ทำลายหินรูปอีแร้งเพราะเพียงต้องการทำลายความเชื่อของชาวบ้าน

ข้อมูลโดยการเล่าของผู้สูงอายุกล่าวว่า ในอดีตห้วยแร่มีพื้นที่ป่าทึบมีลักษณะ “ป่าล่างสุด หรือเรียกว่าป่าข้างล่างจะมีลักษณะเหมือนเดือนหงายในเวลากลางคืน มองไม่สว่างมีต้นไม้ต้นเล็ก ต้นระกำ ไม้จิก ไม้พอง ไม้ตะขอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าในช่วงฤดูช่วงเข้าพรรษา ระกำจะออกลูกมากแทบจะหาบไม่ไหว ส่วนป่าชั้นกลางก็จะพบไม้ตะบาก ไม้ค่นอง ไม้ตะเคียน แต่โตไม่จริง สำหรับป่าชั้นบนมีไม้ยางแดง ไม้กล่อง ไม้ยางเขา ไม้กะบก ไม้สำโรง”

นอกจากนี้พบหินงอกเป็นรูปอีแร้ง อยู่ในกลางทุ่งนาหนองห้วยแร้งซึ่งเป็นป่าเสม็ด ยังไม่ได้ทำนา ต่อมาฝรั่งเศสเข้ามาครอบครองแล้วมาตีคอหัก (ลุงเพี้ยน การสมัคร ให้ข้อมูล) ตัวอีแร้งจะมีลักษณะยืนสองขา กางปีกหันหน้ามาทางตะวันออก ในปัจจุบันยังคงเหลือเพียงซากหินที่อยู่ลึกในท้องนาหนองก้วนหรือหนองห้วยแร้ง นอกจากนี้ในพื้นที่ตำบลห้วยแร้งในอดีต บ้านเรือนมักตั้งอยู่ริมคลอง มีป่าทึบ ประกอบไปด้วย ไม้ยาง แดง ไม้ตะเคียน ไม้ชันผู้ ไม้พะยอม ไม้บุนนาค ไม้ตะแบก ไม้ตะบาก เกิดขึ้นผสมผสานเป็นป่าทึบ ป่าห้วยแร้ง มี 3 ระดับ

ป่าไม้เหล่านี้จะแสดงถึงความหลากหลายทางชีวภาพสูง ดังจะเห็นได้จากการแสดงความคิดเห็นของ ลุงเพี้ยน การสมัคร ที่ชี้ให้เห็นว่า “ถ้าเจอยางนาในบริเวณนั้นมักจะพบ ต้นคอแรน ต้นสีระมัน ต้นอินทนิล ต้นชันผู้ ต้นตาเสือ กระท่อนป่า ต้นกะลอก ไม้สองสลึง ต้นสาบเสือ ต้นตาเสือ” ส่วนสัตว์ป่าพบจำนวนมาก หลากหลายชนิด ถ้าเดินเข้าป่าจะพบสัตว์พื้นล่าง หากมีจำนวนมาก กระจิง กระตัง เต่า ตะกวด งูเหลือม นกเงือก นกเขา นกกระเจิก นกกระวะ (ก๊วะ) ปัจจุบันสูญพันธุ์ไปแล้ว

ความอุดมสมบูรณ์ของคลองห้วยแร้งบริเวณริมคลอง มีพืชเกิดขึ้นอย่างหนาแน่น ประกอบไปด้วยป่าจากจำนวนมาก ป่าไผ่ ขนานไปกับคลอง การเดินทางโดยทางเรือเท่านั้น ระยะทางจากบ้าน ถ้าเดินทางขึ้นไป ด้านบนเพื่อหาอาหารสัตว์น้ำ จะต้องนั่งเรือขาขึ้น ออกจากบ้านเข้าถึงตะโปนมีด การเดินทางต้องผ่านบ่อน้ำขนาดใหญ่มีสัตว์ร้ายอยู่เรียกว่า “เหรา” ถ้ามีคนไปค้างคืนอยู่ที่นั่นคนจะหายคืนละคน ในตำนานกล่าวถึง ตำนานก๊อก ซึ่งมีตัวเหราลักษณะคล้ายตะพาน้ำใหญ่กินคนอาศัยอยู่ในถ้ำ การเดินทางในสมัยก่อนมีความ ยากลำบากเนื่องจากสภาพพื้นที่มีพื้นที่น้ำ เก่งหินสลับกับห้วงลึกการใช้เรือจึงมีทั้งลากจูงและล่องไปตาม สายน้ำ เมื่อเดินทางถึงคลองปูน น้ำเป็นสีแดงเข้ม ปัจจุบันทำเขื่อนกั้นจึงไม่เห็นคลองปูนอีกต่อไป

ความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายทางชีวภาพ ที่มีผลต่อวิถีชีวิตที่ผูกโยงอยู่กับแหล่งน้ำ ธรรมชาติแห่งนี้ และยังสะท้อนให้เห็นถึงเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันของการนำเอานวัตกรรมใหม่ๆ เข้าไป ทำให้ธรรมชาติถูกทำลายโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างเขื่อน (เขื่อนดินที่กั้นทุกปีและพังทลายทุกปี) เป็นการ สร้างเพื่อปิดกั้นน้ำเค็มไม่ให้ไหลขึ้นไป กระทบต่อชาวสวนของชุมชนที่ปลูกผลไม้ริมคลองห้วยแร้ง นิเวศคลอง ห้วยแร้ง

อดีตภายในลำคลองมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรสัตว์น้ำมากกว่า 200 ชนิดตัวอย่าง เช่น ปลาพลวง ปลาตะพง ปลาสุบ ปลาตุก ปลาช่อน ปลาตะพัด ปลาแรด น้ำหนักตัวประมาณ 2 กิโลกรัม นอกจากนี้ กุ้งหลวงชุกชุมมาก ในเวลากลางคืนต้องใช้ไฟส่องเอาแหลงจับได้เฉพาะตัวโตขนาดที่ไม่สามารถลอดช่อง แหลงได้ ตัวเล็กจะไม่ติดแหลงและถ้าน้ำเค็มจัดจะมีปูดำจำนวนมาก

นอกจากนี้ปลาสวยงามมีหลากหลายชนิด ปลาเป๋า ปลาเสือพ่นน้ำ (ปลาลาย) ปลาผี ปลาเสือดอง และแมงกะพรุน จากสภาพความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าว คลองห้วยแร่มีลักษณะที่ได้ชื่อว่าเป็นพื้นที่ 3 น้ำ นายสัญญา หัสสูงคต ลูกขายนายแก้ว หัสสูงคต ซึ่งปัจจุบันได้เป็นผู้ดำเนินอาชีพตามรอยบิดา ได้กล่าวถึงระบบนิเวศของน้ำในคลองห้วยแร่โดยกล่าวว่า

ในช่วงน้ำหวาน น้ำจะสูงประมาณเดือน 12 ช่วงนี้จะเริ่มมีความเค็มขึ้น แมงตะพรุนจะขึ้นมามาก บางครั้งขึ้นมาเต็มคลองสีขาวเหมือนผ้าขาวผืนใหญ่ เรือวิ่งผ่านแทบไม่มีช่องทางบางครั้งใบพัดเรือตัดแมงตะพรุนขาดเต็มคลองชาวบ้านนำมาดองผาด

ในเดือนมกราคม กุมภาพันธุ์ ความเค็มของน้ำมามากขึ้น น้ำใสสวยงามมากมองเห็นพื้นท้องน้ำชัดเจนเป็นช่วงที่คลองห้วยแร่มีความสวยงามมากที่สุด น้ำใสเห็นตัวปลา ตากุ้งสีแดงยามค่ำคืน ที่สำคัญจะพบหิ่งห้อยจำนวนมากในวงจรของน้ำหนึ่งเดือนน้ำดี 2 ครั้งน้ำเสีย 2 ครั้ง

ในช่วงเดือนมีนาคม น้ำเริ่มขุ่นฝนตกมากขึ้น พื้นดินเริ่มชุ่มชื้นชาวสวนผลไม้เริ่มดูแลสวนปรับปรุง ตบแต่งกิ่งก้าน ในช่วงเดือนเมษายน ถึง พฤษภาคม เป็นช่วงของการเก็บผลไม้ขายไปจนกระทั่งปลายเดือน มิถุนายน ดังนั้นในช่วงระหว่างเดือนเมษายน ถึง เดือนพฤษภาคม จึงเป็นช่วงเวลาที่ชุมชนต้องใช้เวลากับสวนผลไม้อย่างเต็มที่

ในช่วงระหว่างเดือนมีนาคมไปจนกระทั่งถึงเดือนกันยายนกระแสน้ำไหลเชี่ยวกรากมาก ไม่เหมาะในการล่องเรือมีอันตรายสูง ประมาณปลายเดือนตุลาคมน้ำเริ่มใส น้ำลดลงมองเห็นแก่งสวยงาม แก่งต่างๆ จะพบ สลับกับห้วงน้ำ (น้ำลึก) แก่งสวยงามเหล่านี้ประกอบด้วย แก่งตะบก แก่งยายปั่ว ห้วงยายเนียน แก่งแรด แก่งตาปัด ห้วงตาขาว แก่งชะอม แก่งเจ๊กชู่ แก่งท้ายสน แก่งหินดาชล่าง แก่งหินดาชบน แก่งรัง ห้วงขุน แก่งสามชั้น แก่งหัวแตก แก่งตาโหมก ในช่วงนี้พบต้นศรีษะขนาดใหญ่เรียงรายเป็นแถวยาวขนานคลองห้วยแร่ รากของต้นศรีษะมีลักษณะคล้ายฟองน้ำเป็นที่อยู่ของปลาตัวเล็กๆ ลำต้นขนานใหญ่สามคนโอบ ออกดอกสวยงามขาวสะอาดกลิ่นหอมอบอวนทั้งคลองในเดือนกุมภาพันธ์ถึงมีนาคม นอกจากนี้ยังพบว่าดอกจิก ดอกกุ่ม ดอกโคก ต้นแร และดอกไม้ป่าอื่นๆ ชนิดต่างออกดอกและส่งกลิ่นหอมพร้อมมีดอกไม้ร่วงโรยลงสู่ผืนน้ำอย่างสวยงามตามธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์ภาพในอดีตได้

ความสวยงามในธรรมชาติของลำคลองห้วยแร่เป็นที่เล่าขานกันมา ถึงความอุดมสมบูรณ์เพราะ คลองห้วยแร่เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำตราด ไหลมาจากเทือกเขาบรรทัดผ่านหมู่บ้านทั้ง 11 หมู่บ้าน ผ่าน ตำบลเนินทราย และไหลลงสู่อ่าวตราด ดังนั้นการเชื่อมของสายน้ำลงสู่ปากแม่น้ำอ่าวตราดทำให้มีความ อุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำนานาชนิด การเชื่อมของลำน้ำห้วยแร่ จึงมีลักษณะเป็น 2 ส่วน คือน้ำกร่อย กับน้ำจืด ซึ่งบางฤดูกาลน้ำจะเต็ม (ความหมายคือน้ำขึ้น) จะทำให้น้ำทะเลหนุนเข้าไปสู่ลำคลอง แต่ในบางฤดูกาลน้ำจืด

จะมีปริมาณมากไหลลงสู่ทะเล กระบวนการเปลี่ยนแปลงของลำน้ำดังกล่าวจึงทำให้ระบบนิเวศของลำคลอง ห้วยแรงมีความหลากหลาย ตลอดจนธรรมชาติที่สวยงาม

นอกจากนี้ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรแหล่งน้ำ ที่มีจำนวนมาก คือ หอยกาบและหอยขม ซึ่งชาวบ้านบอกว่า ถ้าอยากกินแกงหอยขมรสัก 10 นาที ก็นำมาแกงได้ รสชาติหอยขม หอยกาบ ลำคลอง ห้วยแรง มีรสชาติหอมหวาน (เมื่อปรุงเป็นอาหารแล้ว) ซึ่งชาวบ้านบอกว่าน้ำสะอาดจึงทำให้มีรสชาติดี กุ้งหลวงพันธุ์พื้นเมือง เป็นสัตว์น้ำชุมชน ได้นำมาบริโภคเป็นประจำ เพราะมีจำนวนมากมักจะขึ้นกึ่งกันใน ตอนกลางคืน (กาแพงกุ้ง) โดยมีเครื่องมือที่เป็นแหลม จับได้ที่ละตัว ในการแทงกุ้งในแต่ละคืนจะได้กุ้งวันละ ประมาณ 2 - 3 กิโลกรัม (ราคากิโลกรัมละ 600 บาท) ถ้าไม่ซื้อก็จะมีกินตลอด เป็นคำยืนยันของชุมชน ห้วยแรงที่มีความภาคภูมิใจในพื้นที่ทางธรรมชาติที่เป็นต้นทุนของชุมชน

ความสัมพันธ์ทางพื้นที่กับวิถีชุมชน

วิถีชีวิตคนหาปลาที่ฐานทรัพยากรลำคลองห้วยแรง

พบว่าในวิถีชีวิตของชุมชนการทำมาหากินขึ้นอยู่กับแหล่งน้ำคือ คลองห้วยแรงดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ข้างต้นในความอุดมสมบูรณ์ ในวงจรชีวิตชาวประมงเริ่มต้นจากเดือนมกราคม ระดับน้ำปกติน้ำใสสวยงาม มาก มีพันธุ์ปลาหลากหลายชนิด กุมภาพันธุ์ น้ำเริ่มมีสีดำเขื่อนเริ่มปล่อยน้ำ มีนาคมปลาเริ่มวางไข่ในห้วงน้ำ (บริเวณน้ำลึก) ช่วงนี้เป็นการเริ่มผสมพันธุ์ วางไข่ในช่วงเมษา พอถึงเดือนพฤษภาคม ปลาขึ้นมาวางไข่ตาม อ่างน้ำในช่วงนี้ชุมชนกล่าวว่า น้ำนิ่งไข่เริ่มเป็นตัว มิถุนายนถึงกรกฎาคม ชุมชนเริ่มใช้ลอบดักปลา ในระหว่าง เดือนสิงหาคมถึงตุลาคม พ่อพันธุ์แม่พันธุ์เริ่มขึ้นอยู่ตามแก่งน้ำ ในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคมเป็น ช่วงเดือนที่น้ำหวานปลามาก ปลาสวยงามและกุ้งหลวงมีจำนวนมาก ชาวประมงมักนิยมตกกุ้งยามค่ำคืน ในช่วงดังกล่าวเป็นช่วงที่คลองสวยน้ำใส มีผู้กล่าวว่า “ถ้าจะไปเที่ยวคลองสวยน้ำใสต้องไปห้วยแรง”

การใช้ภูมิปัญญาในการหาปลา ชาวประมงพื้นบ้านที่มีวิถีอยู่กับห้วยแรงมาโดยตลอดได้กล่าวว่า การใช้ภูมิปัญญาในการดูช่วงของระดับน้ำ ถ้าน้ำหวานหมายถึงน้ำกร่อยขึ้นสูง ช่วงนี้ น้ำเริ่มมีความเค็มขึ้น เนื่องจากการดันตัวของน้ำเค็มจากน้ำทะเล น้ำเค็มมากขึ้น ในช่วงเดือนมกราคมถึงกุมภาพันธ์น้ำใสระดับน้ำ พอประมาณในช่วงนี้พบว่ามีแมงกะพรุนขึ้นมาตามคลอง

ดังนั้นในช่วงนี้น้ำหวานห้วยแรงจะพบสัตว์น้ำมากมาย ปลาเกด ปลากระพง ปลาสวยงาม ปลาซ่า ปลา ตะเพียน กุ้งหลวงและปลาชนิดอื่นๆ อีกมากมาย ทำให้ในช่วงระหว่างเวลาดังกล่าวมีความเหมาะสมกับการ ท่องเที่ยวอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการตกกุ้งในเวลากลางคืนที่จะมองเห็นตากุ้งสีแดงชัดเจนนอกจากนี้ ยังพบปูดำ เกาะอยู่ตามริมฝั่งจำนวนมาก

จากที่กล่าวมาข้างต้น เป็นการสะท้อนภาพในอดีตและปัจจุบันอันอุดมสมบูรณ์ของสภาพพื้นที่ทางธรรมชาติที่แสดงถึงระบบนิเวศความหลากหลายทางธรรมชาติของตำบลห้วยแร่ ที่มีผลต่อการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยใช้ฐานทรัพยากรธรรมชาติอันมีคุณค่าของชุมชน

ด้านสภาพภูมิอากาศ

สภาพภูมิอากาศในอดีต ฝนสมัยก่อนถึงหน้าทำนาฝนก็ตกตามฤดูกาล เดือนที่ฝนตกอยู่ระหว่างเดือนพฤษภาคม ถึง เดือนมิถุนายน กรกฎาคม ส่วนในช่วงเดือนสิงหาคมถึงเดือนกันยายน มีฝนน้อยอ้อยข้าวพอเดือนธันวาคมหรือเรียกเดือนสิบสอง ลมว่าลงมาถึงท้องนา ดินแตกระแหง ถ้าถึงเดือนสามขึ้นสามค่ำฝนจะตก แต่มักจะตกในตอนบ่าย ในสมัยอดีตน้ำท่วมแทบทุกปี เวล่าน้ำท่วมสองถึงสามวันถึงจะแห้ง ซึ่งอาชีพทำนาจะทำทุกบ้านเนื่องจากเป็นอาชีพหลักของชาวห้วยแร่ ผสมผสานกับการทำสวนผลไม้ ซึ่งภายในสวนผลไม้จะมีบ่อน้ำใช้รดน้ำสวนผลไม้ของตนเองได้ ถึงพืชพรรณธรรมชาติ จากลักษณะของสภาพภูมิอากาศที่มีลักษณะฝน 8 แดด 4 หมายถึงฝนชุกถึง 8 เดือน ฤดูแล้งมีเพียง 4 เดือน และการนำภูมิปัญญามาใช้ในการประกอบอาชีพจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้สภาพภูมิอากาศของห้วยแร่ทำให้ชุมชนมีวิถีชีวิตในการทำสวนผลไม้ ซึ่งถึงแม้ว่าราคาจะตกต่ำ แต่ชาวสวนก็ยังดำเนินชีวิตเช่นนี้ต่อไปโดยกล่าวว่า ในเมื่อพ่อแม่ทำมาตั้งแต่อดีต ลูกก็ต้องสืบทอดต่อไป

การทำสวนผลไม้โดยใช้ภูมิปัญญาโดยการสืบทอดในระยะเวลา 12 เดือนรอบหนึ่งปี เริ่มจากฝนเริ่มตกในเดือนมกราคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ (อดีตฝนเริ่มตกในเดือนพฤษภาคมตามฤดูกาล) เริ่มมีการดูแลตกแต่งกิ่งไม้ มีนาคนช่วงนี้น้ำไหลช้าในช่วงเช้ามีด มีการรดน้ำปรับกิ่งเพื่อการแตกยอด ต่อมาในเดือนเมษายนผลไม้เริ่มเข้าเนื้อเริ่มสุก ไปจนกระทั่งถึงเดือนมิถุนายน เมื่อถึงเดือนกรกฎาคม เริ่มแต่งกิ่งใส่ปุ๋ยจนถึงเดือนกันยายน ตุลาคมเริ่มออกดอกใส่ปุ๋ยให้ฮอร์โมน พืชจักยาน มีดอกจนกระทั่งถึงธันวาคม มกราคมเริ่มมีผลจนถึงมีนาคม และเดือนเมษายน เก็บผลได้เต็มที่ ดังนั้นในกระบวนการดังกล่าวชุมชนมีความจำเป็นต้องดูแลผลผลิตในช่วงเดือนเมษายนมากที่สุด

ดังนั้นในช่วงเดือนเมษายนจึงเป็นช่วงสำคัญของการเก็บผลจึงทำให้ชุมชนไม่สามารถที่จะเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ได้

ด้านภูมิปัญญาพื้นบ้านและวัฒนธรรม

สำหรับด้านภูมิปัญญาชาวบ้านและวิถีทางวัฒนธรรม ชุมชนตำบลห้วยแร่เป็นชุมชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่กับพื้นที่มายาวนาน สังเกตได้จากประวัติศาสตร์ที่เล่าต่อกันสืบมา โดยพิจารณาจากประวัติห้วยแร่ที่เขียน

ขึ้นโดยนายวิจิตร นองเนื่อง และนายอดิศักดิ์ สุภาลัย ทั้งสองท่านมีอาชีพเป็นครูโรงเรียนบ้านเนินยางได้เขียนภาพสะท้อนประวัติห้วยแร่ โดยสะท้อนให้เห็นภาพในมิติวัฒนธรรมกับอาชีพที่สืบทอดต่อกันมายาวนาน สะท้อนให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ที่มีความหลากหลายตามสภาพทางธรรมชาติของพื้นที่ และได้กล่าวถึงภาพที่ทหารฝรั่งเศสได้เข้ามาทำลายหินรูปปั้นเพื่อต้องการทำลายวัฒนธรรมความเชื่อของชาวบ้าน

ดังนั้นจากภาพแสดงให้เห็นถึงชุมชนมีมิติทางวัฒนธรรมความเชื่อมานาน ซึ่งในช่วงระหว่างการเสียดินแดนของจังหวัดตราดให้กับประเทศฝรั่งเศส นอกจากนี้ชุมชนยังมีวิถีชีวิตวัฒนธรรมจากบรรพบุรุษจนถึงปัจจุบันคือการประกอบอาชีพชาวสวนและทำนา และประการสำคัญคือการนำสมุนไพรในพื้นที่มารักษาดตนเองตราบจนถึงในปัจจุบัน และที่สำคัญของชุมชนตำบลห้วยแร่มีการกลั่นเหล้าขาวนำมาประกอบกับยาสมุนไพรซึ่งในการะบวนการดังกล่าวเริ่มต้นจาก

การกลั่นเหล้าขาวเริ่มต้นจากการนำเอาข้าวมาสีเป็นข้าวกล้องแล้วนำมาหุงให้สุกต่อจากนั้นนำมาผึ่งลมให้แห้ง นอกจากนี้ต้องทำเครื่องตำคือทำเสาเหล้าประกอบไปด้วยข้าวสาร หัวข่า หัวกระเทียม เครื่องเทศชะเอม (เรียกว่าเครื่องเทียบ) ตำให้เข้ากันแล้วนำมาปั่น ตากแดด ก้อนโตแล้วหมักใช้ผ้าปิดให้ระอุบ่มไว้ให้ขึ้นราทิ้งไว้เป็นเวลาสองคืน นำมาตากแดดให้แห้งแล้ว ต่อจากนั้นนำมาตำเคล้ากับข้าวผึ่งลมไว้ด้วยกัน แล้วนำมาใส่ไหหรือโอ่งหมักทิ้งไว้สามคืน นำน้ำตาลแดงมาใส่จำนวนสามกิโลกรัมหมักทิ้งไว้ต่ออีกสามคืน ต่อมานำถึงต้มโดยนำน้ำเย็นใส่ไว้ด้านบนในกระทะและมีที่รองน้ำเหล้าเรียกว่าคงคา ต่อจากนั้นจึงใช้ความร้อนโดยการติดเตาถ่านหรือเชื้อฟืนให้ความร้อน เมื่อเกิดความร้อนจะทำให้เกิดการกลั่นตัวเป็นหยดน้ำซึ่งเรียกว่าเหล้าขาว (ภูมิปัญญาดั้งเดิม) ในปัจจุบันก็ยังคงมีอยู่ในเวลาที่มีเทศกาลของชุมชน

นอกจากนี้การนำภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ซึ่งได้แก่ยาหอมมหาชมพู ยาถอนลำแดง ยาแก้ลม 300 จำพวก จากการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้รักษาในเบื้องต้นของชุมชน ทำให้ชาวห้วยแร่ไม่เคยมีโรคท้องร่วงรุนแรงเกิดขึ้น เพราะจะมียารักษาในชุมชนจำหน่าย ยาชนิดดังกล่าวเรียกว่ายาถอนลำแดง ใช้รักษาเวลากินอาหารผิด ยานี้ได้รับการถ่ายทอดจากบิดา ซึ่งเรียกยาชนิดนี้ว่า ยาหอมมหาชมพู ประวัติของยา ชมพูทวีปเกิดโรคห่า คนที่กินยานี้รอดชีวิตและยานี้สืบทอดมาจากชมพูทวีป ส่วนประกอบหลักๆ ได้แก่ พุงปลา น้ำเต้า เขม่าก้านมะพร้าว รากข้าวฟ่าง ข้าวเดือย ข้าวเรือ (เฉาพะราก) หมายถึงข้าวที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติเป็นข้าวนาตายซาก ตัวยาชี้ผสมน้ำร้อนดื่มเพื่อให้ตัวยาละลาย

กล่าวโดยสรุป บริบทของชุมชนตำบลห้วยแร่ ได้ให้ความสำคัญในเรื่องของฐานทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่าของชุมชนอันประกอบไปด้วย ลำคลองห้วยแร่และภูมิปัญญาพื้นบ้านในวิถีการดำรงชีวิตภายใต้วัฒนธรรมความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย และยังคงรักษาสภาพธรรมชาติไว้ได้จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งการศึกษาบริบททางพื้นที่ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว นำไปสู่การพัฒนารูปแบบการ

จัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลห้วยแร่ ในการดำรงรักษาฐานทรัพยากรโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนา

3. การก่อเกิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนห้วยแร่

จากการที่ชุมชนห้วยแร่ ที่มีต้นทุนและศักยภาพของชุมชนเป็นทุนเดิมอยู่ แต่ยังขาดการกระตุ้นหรือเผยออกมาให้เห็นถึงต้นทุนและศักยภาพของชุมชนอย่างแท้จริง ทำให้ชาวบ้านยังดำรงวิถีในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง และการเข้ามาจัดการพัฒนาจากภายนอกโดยชุมชนไม่รู้สึกรู้ว่าเขาเป็นเจ้าของ และควรต้องลุกขึ้นมาจัดการเรื่องราวของชุมชนเองได้อย่างไร จวบจนกระทั่งนักวิชาการจากภายนอกที่เข้าใจชุมชน กระบวนการพัฒนาที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน คือ ดร.อรุณศรี อื้อศรีวงศ์ ได้รู้จักกับแกนนำชุมชน ในเวทีการเรียนรู้การจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อมอ่าวตราด และอาจารย์ได้เข้าไปเยี่ยมสัมผัสชุมชน และได้เห็นต้นทุนที่มีอยู่มากมายในชุมชน โดยเฉพาะทุนทางทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งชุมชนห้วยแร่จะผูกพันกับลำคลองห้วยแร่ ซึ่งเป็นลำคลองสายหลักของชุมชน ความสวยงามและธรรมชาติของลำคลองห้วยแร่เป็นที่เล่าขานกันมาถึงความอุดมสมบูรณ์ เพราะเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำตราด ไหลลงมาจากเทือกเขาบรรทัดผ่านหมู่บ้านทั้ง 11 หมู่บ้าน และไหลลงสู่อ่าวตราด ดังนั้นการเชื่อมของแม่น้ำและลำคลองสู่ปากแม่น้ำตราด จึงทำให้มีความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำนานาชนิด ประกอบกับแม่น้ำตราดและลำคลองห้วยแร่มีระบบนิเวศ 2 น้ำ คือ น้ำกร่อยในฤดูแล้ง และน้ำจืดในฤดูฝน จึงทำให้เกิดความหลากหลายหลายทางชีวภาพค่อนข้างสูง ชาวบ้านชุมชนห้วยแร่ก็ได้อาศัยลำคลองนี้เป็นที่ทำมาหากิน

สองฝั่งคลอง จะเป็นเรือกสวนไร่ นา สลับด้วยป่าดิบชื้นช่วงต้นน้ำ ทำให้เกิดระบบนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนที่อาศัยหาอยู่หากินอยู่บริเวณลำคลอง เกิดสิ่งสมมุติปัญหาและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน จวบจนปัจจุบัน ซึ่งแม้จะเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่จิตสำนึกส่วนใหญ่ของคนในชุมชนยังคงจดจำและต้องการอนุรักษ์ รักษาและฟื้นฟูวิถีกลุ่มน้ำในลำคลองห้วยแร่กลับคืนมาบ้าง

จุดก่อเกิดของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

เนื่องจากฐานชีวิตวัฒนธรรมและฐานทรัพยากรซึ่งเคยเป็นต้นทุนที่ดึงดูดของชุมชน ได้มีอยู่และกำลังได้รับผลกระทบจากการพัฒนา ซึ่งมาจากภายนอกทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายๆ ประการ คล้ายๆ กันในหลายๆ ชุมชน ของสังคมไทยที่ผลกระทบจากความทันสมัย ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น โดยเฉพาะฐานทรัพยากรธรรมชาติของลำคลองห้วยแร่ ได้รับผลกระทบจากการทำนา กุ้ง การทำสวนที่มุ่งใช้สารเคมี และการทำลายป่าต้นน้ำที่มีมากขึ้นเรื่อยๆ ขณะเดียวกันก็มีบางหน่วยงานที่นำโครงการพัฒนาเข้ามามากมาย

หลากหลายแนวทาง รวมทั้งบางโครงการนั้นก็ยังมีโอกาสเสี่ยงต่อการทำลายความยั่งยืนของระบบนิเวศ เช่น การสร้างเขื่อน และฝายต้นน้ำ เป็นต้น

จากสภาพการณ์หลายๆ อย่างทำให้คนในชุมชนเฝ้ามองและเก็บอัดอันไว้ในใจ และยังไม่เห็นหนทางที่จะพัฒนาอะไรได้เองจนกระทั่งแกนนำได้มีโอกาสพบกับ ดร.อรุณศรี อื้อศรีวงศ์ ซึ่งเป็นนักวิชาการภายนอก และได้ชักชวนอาจารย์เข้ามาเยี่ยมเยียนชุมชน เมื่ออาจารย์เป็นสภาวะบางประการ เช่น ต้นทุนทางธรรมชาติ และแนวความมุ่งมั่นของคนในชุมชน จึงได้จัดเวทีทบทวนสถานการณ์ รวมทั้งชวนคิดชวนคุยในด้านศักยภาพและภูมิปัญญาหลากหลายของชุมชน พร้อมทั้งให้สะท้อนความต้องการที่จะพัฒนาหรือแก้ปัญหาใดๆ ของชุมชนขึ้นมา ซึ่งเสียงของพี่น้องชุมชนส่วนใหญ่ต้องการให้การท่องเที่ยวเป็นปัจจัยในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง และเพื่อต้องการดึงคนจากภายนอกเข้ามาสัมผัสกับวิถีของชุมชนให้มากขึ้น ใช้กระบวนการเก็บข้อมูล องค์ความรู้หลากหลาย และใช้เวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อให้เกิดการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนขึ้นมาจริงๆ การดำเนินงานทั้งหมดนั้น ทำโดยใช้ฐานงานวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมอันเข้มข้นของอาจารย์ ซึ่งเป็นบทวิจัยจากภายนอก และกำหนดบทบาทให้คนภายในชุมชนเป็นคณะผู้วิจัยไปด้วยกัน

ดังนั้น จากความต้องการลึกๆ ของชุมชนที่ต้องการการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาหมู่บ้านของตนให้ดีขึ้นกว่าเดิม จึงต้องนำไปสู่ความร่วมมือร่วมใจในการวิจัยเพื่อจัดการท่องเที่ยวของชุมชนด้วยแรง จงกระทำประสบความสำเร็จระดับหนึ่ง ในด้านการใช้การท่องเที่ยวเพื่อปลูกสำนึกในการอนุรักษ์ ดูแลธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในชุมชนของตนเอง รวมทั้งการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมสร้างสรรค์จัดการท่องเที่ยวของชุมชนด้วยอีกทางหนึ่ง

4. การก่อเกิดอัตลักษณ์การท่องเที่ยวของชุมชนด้วยแรง

จากกระบวนการ ความเป็นมา และแบบแผนการเรียนรู้ของชุมชน โดยผ่านงานวิจัยซึ่งริเริ่มโดย ดร.อรุณศรี อื้อศรีวงศ์ ที่กล่าวมานั้น ทำให้ชุมชนได้ตระหนักถึง แนวคิดหลัก ของการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนนี้ นั่นคือ การจัดการท่องเที่ยวมิได้มุ่งแสวงหารายได้หรือเน้นให้เป็นการประกอบอาชีพของคนในชุมชน แต่มีการยืนยันจากชุมชนว่า การจัดการท่องเที่ยวของตุนั้น ก็เป็นแต่เพียงเครื่องมือในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง โดยเฉพาะจะมุ่งเน้นการสร้างภาพลักษณ์ของชุมชนในการดูแลและเฝ้าระวังฐานทรัพยากรที่มีอยู่ในลำคลองห้วยแร้งเท่านั้น เป็นการจัดการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการไม่ไปทำลายสิ่งแวดล้อม และใช้กิจกรรมการเรียนรู้ในการจัดการท่องเที่ยวเป็นการดึงเอาภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิถีชีวิตของคนในชุมชนให้กลับมาแสดงตัวตนได้อีกดำรงหนึ่ง ซึ่งกิจกรรมที่ชุมชนได้ดำเนินการและสะท้อนเจตนารมณ์หรือแนวคิดหลักดังกล่าว มีอาทิ

1. การสำรวจลำคลองห้วยแร้ง เพื่อให้เห็นจุดสำคัญๆ และสถานการณ์ต่างๆ ที่จะนำมาใช้กำหนดเส้นทางท่องเที่ยว ซึ่งกิจกรรมนี้ทำให้ชุมชนได้เห็นจุดขาย ซึ่งเป็นความหลากหลายตามธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนทั้งดงาม เช่น ต้นศรี๓³ ซึ่งมีดอกที่สวยงาม ปลาตอดเท้า (Fish spa) ซึ่งจะอยู่บริเวณใต้ต้นศรี๓ นอกจากนี้ยังค้นพบฐานทรัพยากรที่มีอยู่มากมาย อาทิ พันธุ์สัตว์น้ำจืด และน้ำกร่อย บริเวณ 2 ฝั่งคลองที่เป็นป่าสลับกับสวนผลหมากรากไม้ของชุมชน ซึ่งระยะหลังๆ ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นนาทุ่งมากมาย นอกจากนั้นชุมชนยังพบว่า ผลจากการเข้ามาสร้างเขื่อนกั้นต้นน้ำนั้นก่อให้เกิดผลกระทบกับระบบนิเวศน์ลำคลองมากมาย เช่น ปลาหมอจีนจะลอยน้ำตายจำนวนมาก และเกิดการหายไปหรือลดน้อยลงหลายชนิด เป็นต้น

2. การปรับตัวของการกำหนดเส้นทางท่องเที่ยวตามลำคลอง เมื่อเกิดการสร้างเขื่อนกั้นบริเวณตอนบนของลำคลองห้วยแร้ง ทำให้ชุมชนต้องปรับเส้นทางท่องเที่ยว โดยเมื่อก่อนจะมีเส้นทางท่องเที่ยวโดยการล่องเรือตลอดลำคลอง แต่เมื่อมีเขื่อนมากีดขวางกั้นเส้นทาง ชุมชนจึงแบ่งโซนการท่องเที่ยวตามลำคลองออกเป็น 2 โซน คือ โซนต้นน้ำ และโซนกลางน้ำถึงปลายน้ำ และได้ดึงกลุ่มเรือหาปลาของชาวบ้าน เข้ามาร่วมจัดการท่องเที่ยวตามลำคลองนี้ด้วย ลักษณะทั้ง 2 โซนดังกล่าว มีการจัดการโดยสังเขปดังนี้

2.1 โซนกลางน้ำ-ปลายน้ำ จะเป็นการล่องเรือชมวิถีชีวิต 2 ฝั่งคลอง ซึ่งเป็นสวนผลไม้และวิถีชาวประมงน้ำกร่อย รวมทั้งได้เข้าชมผลไม้ พร้อมกับการชิมผลไม้ไปด้วย ถ้ามีผู้ต้องการจะเที่ยวให้ถึงต้นน้ำก็จะมีเรือมารับต่อไปอีกทอดหนึ่ง

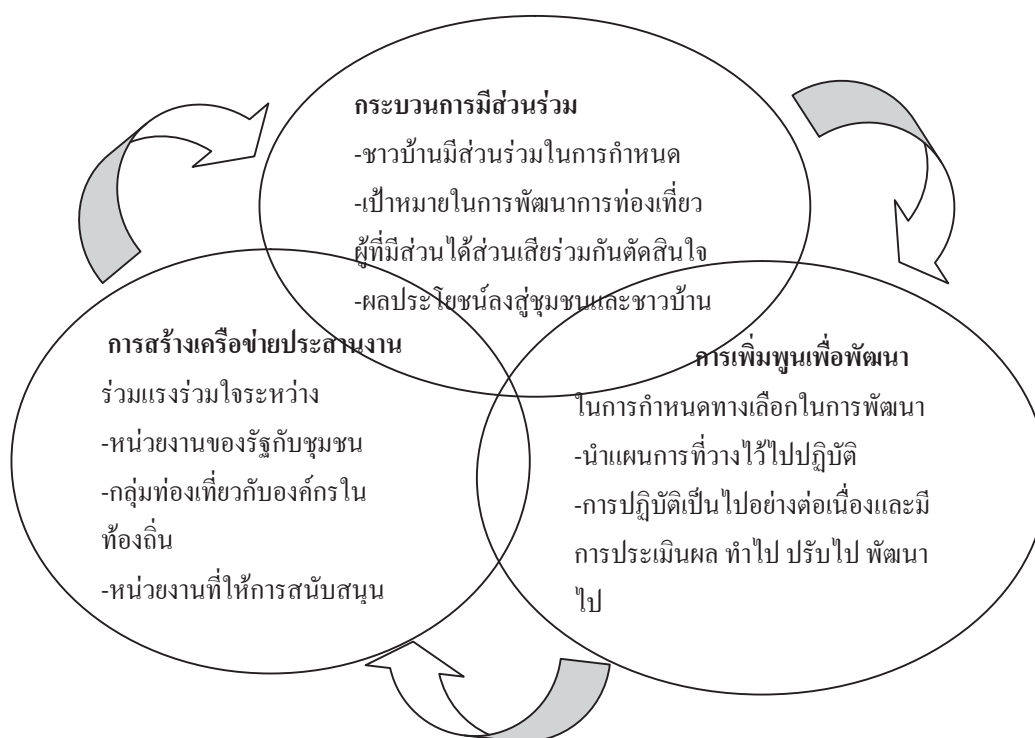
2.2 โซนต้นน้ำ เป็นการรับช่วงจากปลายน้ำ-กลางน้ำ สำหรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการเข้าชมสัมผัสกับบรรยากาศต้นน้ำของลำคลองห้วยแร้ง โดยการล่องเรือซึ่งดัดแปลงจากวัสดุ PVC. โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ่านเกาะแก่ง หินตลอดทางขึ้นไปถึงบริเวณต้นน้ำ ซึ่งจะมีธรรมชาติที่งดงาม มีพรรณไม้สวยงาม และเป็นเอกลักษณ์ เช่น ต้นศรี๓ และปลาสาป รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพ จากพื้นที่ป่าต้นน้ำมากมาย

³ ต้นไม้ยืนต้นที่ขึ้นตามลำคลองห้วยแร้งช่วงต้นน้ำ มีลักษณะดอกสีขาวสวยงาม จะออกดอกช่วงเดือน มีนาคม-เมษายน ชื่อต้นศรี๓ชาวบ้านสันนิษฐานว่ามาจากการเรียกขานต้นไม้ชนิดนี้ของทหารฝรั่งเศสในช่วงที่มายึดคลอง จ.ตราด : ผู้เขียน

5. จากการวิจัยสู่การจัดการทรัพยากรของชุมชน

จากกระบวนการวิจัยดังกล่าวแล้ว ที่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นทาง คือ การร่วมกำหนดประเด็นที่จะพัฒนา ชุมชนได้เสนอความต้องการที่จะจัดการท่องเที่ยวขึ้นในชุมชนด้วยเห็นว่า มีต้นทุนที่เป็นฐานทรัพยากรธรรมชาติ และวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับลำคลองห้วยแร้ง และจะใช้ลำคลองห้วยแร้งเป็นฐานในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน การวิจัยได้ใช้เวทีการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนบ่อยครั้ง จนกล่าวได้ว่าการเปิดพื้นที่พูดคุยแลกเปลี่ยนเสนอปัญหาและหาทางออกกับปัญหานั้น กระบวนการวิจัยได้ใช้เวทีให้ชุมชนเป็นประโยชน์มากที่สุด นอกจากนั้นกระบวนการสืบค้นข้อมูลหรือเก็บข้อมูลของงานวิจัยครั้งนี้ ก็เปิดโอกาสให้ชาวบ้านเป็นผู้เก็บผู้บันทึกเรื่องราวต่างๆ เป็นต้นว่า ประวัติหรือบริบทชุมชน สภาพทางธรรมชาติ และการใช้ประโยชน์จากลำคลองห้วยแร้ง ฐานทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพบริเวณคลองห้วยแร้ง รวมทั้งองค์ความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้านที่จะมีประโยชน์ในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน ด้วยกระบวนการต่างๆ เหล่านี้ ได้ทำให้ชุมชนได้เห็นได้รับรู้ถึงต้นทุนของชุมชนที่มีอยู่มากมาย ได้รับรู้ถึงประวัติและความเป็นมาของชุมชน ได้เรียนรู้ถึงวิถีการดำรงชีวิตที่ผูกพันอยู่กับลำคลอง รวมทั้งความเปลี่ยนแปลงและสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับฐานทรัพยากรและวิถีชีวิตของเขา สิ่งต่างๆ เหล่านี้ ทำให้ชุมชนได้เห็นแนวทางในการจัดการกับต้นทุนที่เขามีอยู่ รวมทั้งได้มีการประยุกต์ใช้ได้อาศัยความรู้และภูมิปัญญาพื้นบ้านที่หลากหลายมาใช้ประโยชน์และสร้างสรรค์ใหม่ให้เกิดประโยชน์และเป็นรูปธรรมมากขึ้น และชุมชนได้เรียนรู้ดีกว่า การจัดการที่ดำเนินการโดยลำพังของชุมชนเองนั้น จะมีขอบเขตและข้อจำกัดมากในการจัดการท่องเที่ยว ชุมชนจึงเริ่มหาแนวร่วมและภาคีภายนอกมากขึ้น โดยการช่วยเหลือประสานงานของอาจารย์อรุณศรี ซึ่งเป็นนักวิจัย

กระบวนการทั้งหมดนั้น ตั้งแต่การเข้าร่วมการวิจัยและนำมาสู่การสร้างการจัดการร่วมกันของชุมชน ใช้แบบแผนและแนวทางตามแผนภูมิดังนี้ :-

รูปภาพที่ 11 แนวปฏิบัติพัฒนาของกลุ่มท่องเที่ยวเชิงนิเวศตำบลห้วยแร่โดยยึดหลัก 3 ประการ

จากลักษณะดังกล่าวจะเห็นว่ามี 3 ส่วน ที่สัมพันธ์เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน คือ

1. การเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม โดยใช้ชุมชนหรือชาวบ้านเข้ามาร่วมคิดเห็น ร่วมกำหนดเป้าหมายการท่องเที่ยว และร่วมตัดสินใจที่จะดำเนินการร่วมกัน
2. การนำเป้าหมายมาคิดแผนปฏิบัติการ เพื่อตอบสนองพัฒนาการท่องเที่ยว และมีการจัดลำดับกำหนดทางเลือก รวมทั้งลงมือปฏิบัติการจริง (True-Action) และประเมินผลโดยการถอดบทเรียน เพื่อนำไปปรับปรุง พัฒนาให้ดีขึ้นในลำดับต่อไป ซึ่งชาวบ้านได้บัญญัติสโลแกนของการทำงานลักษณะนี้ว่า ทำไป ปรับไป พัฒนาไป หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ เรียนรู้ท่ามกลางการปฏิบัติที่เป็นจริงนั่นเอง
3. การสร้างเครือข่าย-แนวร่วม-ภาคีภายนอก ทั้งเครือข่ายภายในชุมชนและภายนอกชุมชน เช่น ภาครัฐ, NGO, นักวิชาการและภาคีความร่วมมืออื่นๆ ขณะเดียวกันก็สร้างกลุ่ม-เครือข่ายของตนเองขึ้นมาด้วย อาทิ กลุ่มเรือประมงน้ำจืด กลุ่มเยาวชน เป็นต้น ซึ่งการเข้าไปเชื่อมโยงกับภาคีหรือเครือข่าย หรือการสร้างกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของตนเองนั้น ผู้วิจัยได้ใช้แนวทาง

จากการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สู่ศูนย์การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและการปฏิบัติการ (From Building Learning Networks to a center of participatory Learning)

กล่าวโดยสรุปคือ การก่อเกิดการท่องเที่ยวของชุมชนห้วยแร่ เกิดจากการที่บุคคลหรือนักวิชาการ ภายนอกเข้าไปกระตุ้นชุมชนให้เกิดการเรียนรู้ และพัฒนาความต้องการของชุมชน ซึ่งมีปัจจัยเริ่มต้นจากงานวิจัย จนกระทั่งสร้างรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนเองได้ คือ

1. ชุมชนห้วยแร่กำลังหาทางออกกับปัญหาและสถานการณ์ของชุมชนอยู่แล้ว
2. เมื่อนักวิจัยและพัฒนาจากภายนอก เข้าไปกระตุ้นหนุนเสริมก็เกิดการสานพลังชุมชนเข้าด้วยกัน และมุ่งมั่นที่จะพัฒนาในเรื่องของการท่องเที่ยว
3. เมื่อพลังชุมชนถูกปลดปล่อย ชุมชนได้เรียนรู้ ได้คิด ได้ปฏิบัติ และเห็นผลร่วมกัน
4. ชุมชนสามารถเชื่อมโยงความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกเข้ามาเสริมได้ อาทิ การท่องเที่ยวจังหวัด, กศน., สภาองค์กรชุมชน, พัฒนาชุมชน, และมหาวิทยาลัย เป็นต้น

6. การพัฒนาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว และกลไกการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน

ดังได้กล่าวมาแล้วชุมชนห้วยแร่มีต้นทุนและศักยภาพในตัวเองอยู่แล้ว เมื่อชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ และมุ่งหมายที่จะจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนโดยมุ่งประเด็นหลัก คือ ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือ เพื่อนำมาสู่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และรื้อฟื้นคุณค่าวิถีชีวิตวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เคยมีอยู่เป็นด้านหลัก ส่วนรายได้จากการท่องเที่ยวเป็นเป้าหมายที่รองลงมา ดังนั้นชุมชนจึงร่วมคิดและวางแผนที่จะนำเอาต้นทุนต่างๆ ที่มีอยู่มากำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยว ดังต่อไปนี้

- ก. จากต้นศรีสุ สู่การตามรอยวิถีชุมชน 2 ฝั่งคลองห้วยแร่โดยการล่องเรือ
- ข. การท่องเที่ยวสวนผลไม้ตามฤดูกาล
- ค. การล่องแก่งตามลำคลองห้วยแร่ตามฤดูกาล
- ง. การตกกุ้งหลวงยามค่ำคืน
- จ. การพักโฮมสเตย์กับชาวบ้าน
- ฉ. ข้าวห่อกาบหามาอาหารกลางวัน
- ช. การเรียนรู้การทำขนมจาก
- ซ. เรียนรู้การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากเปลือกมังคุด โดยภูมิปัญญาชาวบ้าน
- ณ. ชมการแสดงกลองยาว และเพลงรำวงซึ่งเป็นเพลงพื้นบ้าน

รูปภาพที่ 12 กิจกรรมท่องเที่ยวโดยชุมชนห้วยแร่⁴

นอกจากจะกำหนดกิจกรรมหรือโปรแกรมการท่องเที่ยวแล้ว ชุมชนยังได้ดำเนินกิจกรรมที่สะท้อนถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ที่ฟื้นฟูคุณค่าประเพณีและวิถีดั้งเดิมให้กลับมา อาทิ การบวชต้นไม้ การศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟู⁵ การบินขบตาทางเรือของพระ การฟื้นฟูเพลงพื้นบ้าน (เพลงรำวง)

7. การบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

จากการเกิดขึ้นของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนตำบลห้วยแร้งนั้น เกิดจากการที่นักวิชาการภายนอก ดร.อรุณศรี อื้อศรีวงศ์ ได้มากระตุ้นการเรียนรู้ของชุมชนโดยผ่านงานวิจัย PAR นั้น เมื่อชุมชนได้เริ่มเรียนรู้ในช่วงแรกๆ ของของการวิจัยจะเป็นการใช้เวทีการเรียนรู้ในการค้นหาสถานการณ์ ค้นหาต้นทุนหรือสิ่งดีๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อให้ผู้คนในชุมชนได้รับรู้และหาแนวทางหรือทางเลือกในการจัดการและลงมือปฏิบัติการจริง ดังนั้น การวิจัยจึงควบคู่ไปกับการพัฒนา กล่าวคือ ชุมชนร่วมกับการวิจัยจึงควบคู่ไปกับการพัฒนา กล่าวคือ ชุมชนร่วมกับนักวิจัยก็ค้นหาคำตอบไป ขณะเดียวกัน ก็ได้ค้นคิดกิจกรรม วิธีการที่จะสามารถนำไปใช้ในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนได้ และเมื่อลงมือปฏิบัติก็จะกลายเป็นแบบแผนของการบริหารจัดการการท่องเที่ยวชุมชนโดยมีลักษณะ ดังต่อไปนี้

⁴ ภาพจาก <http://www.sadoodta.com>

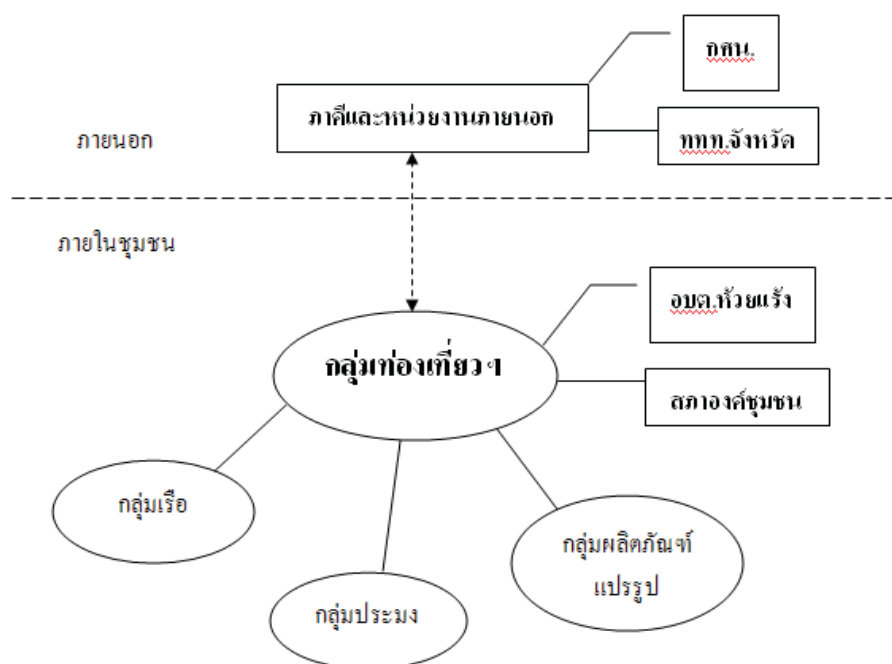
⁵ โครงการนี้ชุมชนได้เสนอเป็นโครงการวิจัยและขอทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

1. ชุมชนได้กำหนดวิสัยทัศน์และเป้าหมายของการท่องเที่ยว ซึ่งวิสัยทัศน์และเป้าหมายดังกล่าวก็คือจะเป็นชุมชนท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ที่คำนึงถึงการอนุรักษ์ดูแลและสร้างความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติพร้อมๆ กับการฟื้นฟูวิถีชีวิต วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการท่องเที่ยว

2. ชุมชนได้พัฒนาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว จากลักษณะของชุมชนห้วยแร่ ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำสวนผลไม้ และมีลำคลองห้วยแร่เป็นเส้นเลือดหล่อเลี้ยงวิถีชีวิตในการหาอยู่หากินได้ในชุมชน ดังนั้นชุมชนจึงใช้ลำคลองห้วยแร่เป็นเส้นทางหลักในการทำกิจกรรมการล่องเรือชม 2 ฝั่งคลอง การดูแลสุขภาพลำคลองและระบบนิเวศน์ 2 ฝั่งคลอง จึงเป็นความปรารถนาของชุมชน และพร้อมกันนั้นก็มีการปรับปรุงสวนผลไม้ บ้านโฮมสเตย์ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวควบคู่กันไป รวมทั้งการสร้างกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์พรรณพืชต้นไม้ในป่าต้นน้ำ และระมัดระวังมิให้เกิดการทำลายหรือสร้างความเสียหายที่เกิดจากการท่องเที่ยว การพัฒนาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่ของชุมชนโดย

- ก. การพัฒนาสภาพพื้นที่ทางกายภาพ เช่น การสำรวจลำคลองเพื่อเป็นเส้นทางเพื่อการล่องเรือ การปรับปรุงสวนผลไม้ให้สะอาดร่มรื่น
- ข. พัฒนาพาหนะ เช่น เรือที่ใช้ในการล่องเรือโดยชุมชนได้ทำการต่อเรือขึ้นเอง โดยใช้วัสดุ PVC และดัดแปลงประยุกต์มาเป็นส่วนประกอบของลำเรือซึ่งมีราคาถูก ทนทานต่อการล่องแก่ง
- ค. พัฒนาโฮมสเตย์ โดยค้นหาบ้านสมาชิกกลุ่มและปรับปรุงเป็นบ้านโฮมสเตย์ที่นักท่องเที่ยวจะได้พักอยู่ชาวบ้านที่เป็นเจ้าของบ้าน
- ง. พัฒนาสวนผลไม้ที่เป็นสมาชิกเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เข้าไปชมเดินในสวนและชิมผลไม้ พร้อมทั้งสัมผัสกับวิถีชีวิตชาวสวนไปด้วย
- จ. พัฒนาประเพณีวัฒนธรรมโดยการฟื้นฟูวัฒนธรรม เช่น การแสดงกลองยาว การฟ้อนเพลงพื้นบ้าน เป็นต้น

3. ชุมชนได้รวมกลุ่มเพื่อรองรับการจัดการท่องเที่ยว ในการเริ่มต้นของการจัดการ ชุมชนได้รวมกลุ่มและจัดตั้งกลุ่มท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ห้วยแร่ขึ้น โดยมีโครงสร้างหลวมๆ แต่ไม่มีประธานเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกันในการดำเนินงาน และเมื่องานไปได้ระยะหนึ่งก็เกิดมีการสร้างกลุ่มย่อยๆ ขึ้นมาเป็นกลุ่มเรือ กลุ่มประมง กลุ่มผลิตภัณฑ์แปรรูปเกิดขึ้น เพื่อมาเสริมการท่องเที่ยวให้เกิดการบูรณาการเชิงการพัฒนาขึ้น

รูปภาพที่ 13 โครงสร้างกลุ่มท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ห้วยแร่ และเครือข่ายที่เชื่อมโยงกับกลุ่มท่องเที่ยว

4. ชุมชนได้สร้างกฎกติกาการท่องเที่ยวในลักษณะต่างๆ

ในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนนั้น ส่วนหนึ่งที่ชุมชนคิดไว้ก็คือ ชีตความสามารถที่จะรองรับนักท่องเที่ยวซึ่งชุมชนได้คำนึงอยู่ 2 ประการ คือ

4.1 ชีตความสามารถของชุมชนหรือกลุ่มผู้จัดการท่องเที่ยว ในการดูแลอำนวยความสะดวกและนำการท่องเที่ยวในลักษณะการเรียนรู้ เนื่องจากสมาชิกของกลุ่มนั้นมีอาชีพหลักคือ เกษตรกรรม ทำสวนผลไม้ หรือหาปลาในลำคลอง ในช่วงฤดูกาลทำสวน ชาวบ้านมักจะไม่ค่อยมีเวลาพอที่จะมาดูแลนักท่องเที่ยวอย่างทั่วถึง ดังนั้น ต้องมีกฎกติกาของการจองล่วงหน้าและการกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวที่เหมาะสม

4.2 ชีตความสามารถของธรรมชาติในการรองรับนักท่องเที่ยวที่จะมาสัมผัสและชื่นชม หรือจัดกิจกรรมที่สนุกสนานที่อาจมีผลกระทบกับธรรมชาติและระบบนิเวศน์ของชุมชน ดังนั้น กลุ่มการท่องเที่ยวของชุมชนจึงได้ร่วมกันกำหนดกฎกติกา เพื่อเป็นหลักปฏิบัติให้แก่นักท่องเที่ยวที่มาเยือน ดังเช่น

1. กฎระเบียบการลงล่องแก่ง
 - 1) ห้ามสวมรองเท้าลงเรือ
 - 2) ต้องใช้ชูชีพระหว่างลงเรือ
 - 3) ห้ามทิ้งขยะลงในน้ำ (ใส่ไว้ในเรือก่อนเพื่อเอาไปทิ้งภายหลัง)

- 4) ห้ามเก็บหินและพันธุ์พืช ห้ามจับสัตว์ ห้ามยิงนก ห้ามจับแมลงในป่าในคลอง
 - 5) ห้ามเดินขึ้นฝั่งไปไกลตามลำพัง เดินได้เฉพาะขอบเขตที่กำหนด
 - 6) ห้ามดื่มสุรา
 - 7) ขึ้นลงเรือด้วยความระมัดระวัง (เรือจอดนิ่ง ห้ามถีบหัวเรือ)
 - 8) เชื้อเพลิงคนเรือ
2. มาตรการจัดการของกลุ่มเรือ
- 1) ผู้มาเยือนต้องแจ้งล่วงหน้า 5 – 7 วัน
 - 2) การควบคุมปรับระดับน้ำแจ้งล่วงหน้า 3 วัน
 - 3) อายุของผู้มาเยือนต้องไม่น้อยกว่า 15 ปี ถ้าต่ำกว่านี้แต่ไม่ต่ำกว่า 10 ปี ต้องมีผู้ปกครองดูแล
 - 4) มีประกันชีวิตและประกันอุบัติเหตุ (บวกในค่าเรือ จะดำเนินการในปี 2552)
 - 5) สามารถท่องเที่ยวได้ระหว่างเดือนพฤศจิกายน ถึง เดือนพฤษภาคม
 - 6) เรือลำดับรับนักท่องเที่ยวตามเบอร์เรือ
 - 7) เรือทุกลำมีอุปกรณ์ปฐมพยาบาล (จะดำเนินการในปี 2552)
3. มาตรการสิ่งแวดล้อมสำหรับกลุ่มเรือ
- 1) ควรมีป้ายบอกสถานที่ท่องเที่ยวจุดสำคัญให้นักท่องเที่ยวได้รู้จัก
 - 2) ควรทำห้องน้ำที่จุดพักให้นักท่องเที่ยว ประมาณ 2 ห้อง บริเวณแก่ง 3 ชั้นและบริเวณท้ายน้ำตกล่าง
 - 3) คนขับควรมีอุปกรณ์บังแดดให้กับนักท่องเที่ยว
 - 4) เรือสามารถรับท่องเที่ยวได้ 60 คน ถ้ารับผู้โดยสารมากกว่านั้นอาจเกิดอันตราย เพราะเรือ 1 ลำ รับผู้โดยสารได้เพียง 2 คนเท่านั้น
 - 5) นักท่องเที่ยวควรเชื้อเพลิงคนขับเรือเกี่ยวกับความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว
 - 6) คนขับรถห้ามดื่มสุราตอนที่รับนักท่องเที่ยวกลุ่ม 4 (เรือ)
 - 7) อยากให้มีเสื้อชูชีพให้พอกับจำนวนคนที่มาท่องเที่ยว
 - 8) ควรมีห้องน้ำไว้ให้นักท่องเที่ยวได้ใช้
 - 9) ในเรือควรมีเบาะรองนั่งเพื่อจะได้นั่งสบายขึ้น ควรขับเรือไปเป็นแถวและไม่แซงกัน

ผลประเมินของผู้มาเยือนจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันกับผู้ต้อนรับ

1. ด้านขีดความสามารถของการท่องเที่ยวทางเรือ ปริมาณจำนวนเรือที่อยู่ในความดูแลของกลุ่มมีอยู่ทั้งหมด 30 ลำ ทำให้สามารถรองรับนักท่องเที่ยวที่ลงไปล่องแก่งหรือชมธรรมชาติคลองห้วยแร้งก็จะมีได้ครั้งละไม่เกิน 60 คน
2. ด้านขีดความสามารถของการพักโฮมสเตย์ เนื่องจากสมาชิกของกลุ่มโฮมสเตย์มีทั้งหมด 15 หลัง สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ครั้งละไม่เกิน 5 คน ดังนั้นจึงสามารถรับนักท่องเที่ยวได้ครั้งละไม่เกิน 75 คน

ระเบียบการพักโฮมสเตย์ มีการสร้างกฎระเบียบ ดังนี้

1. จำนวนนักท่องเที่ยวที่สามารถรับได้โดยชุมชนครั้งละ 75 คน ถ้าประสานกับหน่วยงานป่าไม้อาจรับได้อีก 50 คน
2. ห้ามเล่นการพนัน
3. การช่วยกันรักษาความสะอาดและสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติรอบบ้านพัก
4. ห้ามส่งเสียงดัง
5. ห้ามดื่มสุรา
6. อัตราค่าพักโฮมสเตย์คนละ 200 บาท รวมอาหารเช้า

มาตรการการบริหารจัดการโฮมสเตย์ มีข้อสรุป ดังนี้

1. รับนักท่องเที่ยวได้ครั้งละ 75 คน
2. จัดโซนพักให้นักท่องเที่ยว
3. ดำรวจชุมชนบริการดูแลความปลอดภัย ออกตรวจชุมชน
4. ให้ทุกบ้านมีถังขยะรองรับ
5. ขอความร่วมมือกับ อบต. เพื่อบริการนักท่องเที่ยว
6. จัดสถานที่จอดรถให้เป็นระเบียบ
7. ทำป้ายบอกสถานที่ร้านค้า
8. จัดตั้งศูนย์ประสานงานหาคณะทำงานรับผิดชอบ

ด้านขีดความสามารถของการชมสวนผลไม้ พบว่า สมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะมีสวนผลไม้ภายในพื้นที่ของตนเอง แต่ระยะเวลาที่เก็บเกี่ยวผลไม้อยู่ในช่วงเดือนมีนาคม – มิถุนายน ซึ่งจะเป็นเวลาที่ผลไม้สุกและนักท่องเที่ยวสามารถไปเยี่ยมชมได้ อัตราค่าเยี่ยมชมผลไม้คนละ 50 บาท อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกต จากที่ได้ทดลองขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว การเยี่ยมชมสวนผลไม้ยังไม่มีความเหมาะสมมากนัก เนื่องจากข้อจำกัดด้านระยะเวลาที่ผลไม้สุกระหว่างมีนาคม – มิถุนายนนั้น ชุมชนจะไม่มีค่อยมีเวลาเพื่อมาต้อนรับนักท่องเที่ยว ต้องทำการเก็บผลไม้ และเวลาที่นิยมมาชมคลองห้วยแร้งจะอยู่ระหว่างพฤศจิกายน – กุมภาพันธ์เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากเป็นระยะเวลาที่น้ำในคลองใสมาก กิจกรรมทั้งสองอย่างจึงมีเงื่อนไขเวลาต่างกัน

8. การจัดการโฮมสเตย์

ในกระบวนการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนตำบลห้วยแร้งนั้น นอกจากจะมีโปรแกรม มีเส้นทาง และมีกิจกรรมต่างๆ ในการจัดการท่องเที่ยวแล้ว ชุมชนก็คิดต่อไปว่า การมีโฮมสเตย์ไว้เป็นที่พักค้างคืนของนักท่องเที่ยวนั้นก็เป็นองค์ประกอบที่จำเป็น จึงได้ร่วมมือกับการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดตราด ในการพัฒนามาตรฐานโฮมสเตย์ และใช้การสมัครใจของสมาชิกที่พร้อมจะจัดบ้านพักให้นักท่องเที่ยวได้พักค้าง และสร้างมิตรภาพไมตรีในการเป็นเจ้าบ้านสำหรับผู้มาเยือนได้จำนวน 15 หลังคาเรือน และได้กำหนดจำนวนผู้เข้าพักได้หลังละไม่เกิน 5 คน ดังนั้นจึงสามารถรับนักท่องเที่ยวได้ครั้งละไม่เกิน 75 คน โดยร่วมกันกำหนดกฎระเบียบสำหรับการพักที่โฮมสเตย์ไว้ ดังนี้

1. จำนวนนักท่องเที่ยวที่สามารถรับได้โดยชุมชนครั้งละ 75 คน ถ้าจำนวนเกินกว่านั้น อาจประสานกับหน่วยงานป่าไม้ เพิ่มได้อีกประมาณ 50 คน
2. ห้ามเล่นการพนัน
3. ห้ามดื่มสุรา ที่ส่งเสียงรบกวน
4. ห้ามทำกิจกรรมที่มีเสียงดัง
5. ช่วยกันรักษาความสะอาดและสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติรอบบ้านพัก
6. อัตราค่าพักโฮมสเตย์คนละ 200 บาท รวมอาหารเช้า

มาตรการประกอบในการจัดการโฮมสเตย์

1. จัดอยู่ในโซนที่พักให้เป็นเอกเทศแต่ละบ้านอาจใกล้เคียงกัน แต่มีรถบริการรับ-ส่ง
2. ประสานตำรวจชุมชนช่วยบริการดูแลรักษาความปลอดภัย

3. ให้แต่ละบ้านมีระบบสุขาภิบาล เรื่องความสะอาดเรียบร้อย มีถังขยะทุกบ้าน ห้องน้ำต้องสะอาดพอเพียง
4. จัดบริการสถานที่จอดรถให้เพียงพอ
5. ทำป่านอกสถานที่สำคัญในชุมชน เช่น ร้านค้า
6. ขอความร่วมมือ อบต. ช่วยบริการนักท่องเที่ยวในกรณีที่เกิดกลุ่มร้องขอ
7. จัดตั้งศูนย์ประสานงานและอำนวยความสะดวก

ต่อมาโฮมสเตย์ของชุมชนได้รับรางวัลมาตรฐานที่ดีจากกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา

การประชาสัมพันธ์กับสาธารณะ

การท่องเที่ยวของชุมชนอาจไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลาย ถ้าไม่มีระบบการประชาสัมพันธ์ ให้ภายนอกและบุคคลทั่วไปได้รับทราบ โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวที่อยู่ต่างจังหวัดและส่วนกลางก็ตาม สำหรับการประชาสัมพันธ์ของชุมชนนั้น ชุมชนได้สร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ดังนั้นจึงมีหน่วยงานภายนอก เช่น ททท. ได้นำข้อมูลรายละเอียดของการท่องเที่ยวชุมชนห้วยแร่ลงในเว็บไซต์ ทำให้เป็นที่รู้จัก ประกอบกับเมื่อชุมชนได้รับรางวัลต่างๆ มีสื่อมวลชนมากมายได้มาถ่ายทำบทสัมภาษณ์และสารคดี และนำไปเผยแพร่ เป็นที่รู้จักจากภายนอกมากขึ้น ขณะเดียวกันชุมชนก็จัดทำสื่อต่างๆ เข้ามาเสริม อาทิ แผ่นพับ คู่มือการท่องเที่ยว และปากต่อปาก ซึ่งเกิดจากนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมเยือน กลับไปบอกเล่าต่อๆ กันไป แต่ถึงอย่างไรก็ตามจำนวนผู้เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนห้วยแร่นั้น แต่ละปีก็มีจำนวนเฉลี่ยไม่มากนักและส่วนใหญ่จะเป็นคณะครูและทัศนศึกษาเป็นส่วนใหญ่

9. การสร้างกิจกรรมและรูปแบบการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากร

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า แนวคิดหลักของการท่องเที่ยวของชุมชนก็คือ เพื่อสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนเป็นด้านหลัก เมื่อมีการจัดการท่องเที่ยวขึ้น ชุมชนจึงได้คิดกิจกรรมต่างๆ ที่จะเป็นการดูแลทรัพยากรให้ยั่งยืนยิ่งขึ้น เช่น การสร้างที่อยู่อาศัยของปลาในลำคลองให้มากขึ้น โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยการตัดไม้ไผ่ริมคลองส่วนหนึ่งและหักลงด้านข้างสู่ลงบริเวณลำคลอง ซึ่งจะกลายเป็นที่อยู่อาศัยของปลา ตลอดจนการรณรงค์ไม่ให้นำเอารากไม้ในลำคลองขึ้นมาเพื่อการพาณิชย์ จากนั้นก็จะมีการปล่อยพันธุ์ปลา และสร้างกฎเกณฑ์ของชุมชนในการห้ามจับสัตว์น้ำในฤดูวางไข่ รวมไปถึงการรักษาต้นจากและต้นไม้บริเวณริมคลอง รักษาพื้นที่ธรรมชาติไม่ให้เสื่อมโทรมลงไป และมีกิจกรรม

สนับสนุนการปลูกป่า และการรักษาต้นไม้ในป่าให้มากขึ้น เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อสร้างจิตสำนึกในการเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์ธรรมชาติของชุมชนได้ต่อไป

10. การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชน

ผลที่ได้จากการจัดการท่องเที่ยววันนั้น ดังได้กล่าวแล้วว่า จุดมุ่งหมายหลัก (Theme) ของการจัดการท่องเที่ยววันนั้น เพื่อให้การท่องเที่ยววันนั้นนำผู้คนจากภายนอกเข้ามาเยือน มาชื่นชม สัมผัสกับวิถีชีวิตและธรรมชาติในชุมชน แต่ต้องเป็นไปโดยเน้นการอนุรักษ์ฟื้นฟูและการใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรอย่างยั่งยืน และยังเป็นแรงจูงใจให้เกิดการพัฒนา การค้นคิดกิจกรรมและผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาชาวบ้าน การฟื้นฟู ประเพณี วัฒนธรรมพื้นบ้านและวิถีชีวิตอันดีงามที่เคยมีอยู่และหลงเหลืออยู่บ้างในชุมชนให้เกิดคุณค่าใหม่ และการรับรู้ในชุมชนอีกด้วย ชุมชนได้ค้นคิดกิจกรรมต่างๆ สำหรับการท่องเที่ยวที่บ่งบอกถึงการรื้อฟื้น ภูมิปัญญาและองค์ความรู้ของชุมชนขึ้นมาใช้ในกิจกรรมการท่องเที่ยวประกอบด้วย

1. การตกกุ้งหลวงยามค่ำคืน
2. การเรียนรู้การทำขนมจาก
3. ไหว้พระ 4 วัด และชมวัดภูโบริ
4. เดินป่าและปลูกป่าเขาตะโปน
5. ชื่นชมเพลงรำพา ซึ่งเคยเป็นเพลงพื้นบ้านของชุมชน
6. เรียนรู้เรื่องสมุนไพรในชุมชน
7. สาธิตการทำข้าวห่อโดยใช้กาบหมาก
8. เรียนรู้การแปรรูปจากผลไม้และพืชพรรณสมุนไพร เช่น สบู่มังคุด น้ำมันมะพร้าว น้ำเสริมสุขภาพคลอโรฟิลล์
9. ล่องเรือชมธรรมชาติ 2 ฝั่งคลอง ชมนกน้ำตามลำคลอง
10. ชมแมงกะพรุนขาวในลำคลอง
11. เรียนรู้การขยายพันธุ์และการอนุรักษ์ต้นศรีจุไว้คู่คลองห้วยแร้ง เป็นต้น

จากการกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน ที่ถูกคิดขึ้นจากการประชุมร่วมกันและทดลองทำไปเรื่อยๆ จนทำให้เป็นที่ชื่นชมของนักท่องเที่ยวที่มาเยือน ขณะเดียวกัน เมื่อมีผู้มาเยือนจากภายนอกได้ทำให้ผู้คนในชุมชนเกิดความสำนึกรักหน้าตาและต้องการให้นักท่องเที่ยวรับรู้ในส่วนตัวๆ ของชุมชน ทำให้เกิดผลแห่งความตระหนักสำนึกที่ดีได้เกิดขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นผลลัพธ์และผลกระทบที่ตามมา กล่าวคือ

1) การสร้างจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบของชุมชน แต่จากเดิมลำคลองห้วยแร่จะมีขยะล่องลอยอยู่ตามลำคลองอยู่เสมอ และต้นไม้สองฝากฝั่งได้ถูกโค่นและแผ้วถางจนโล่งเตียน เมื่อเกิดการท่องเที่ยวก็เริ่มตระหนักถึงการรักษาความสะอาด จนทำให้เกิดกิจกรรมร่วมใจกันกำจัดขยะจนน้ำในลำคลองใสสะอาดและเกิดเห็นคุณค่าของต้นไม้ริมฝั่งคลอง ที่ช่วยรักษาริมตลิ่งและรักษาความสวยงามตามธรรมชาติไว้ได้

2) ความร่วมมือภายในชุมชน ก่อนดำเนินการชุมชนชาวห้วยแร่มีลักษณะต่างคนต่างอยู่ เมื่อกระบวนการแบบมีส่วนร่วมถูกนำเข้าไปใช้ประโยชน์ ชาวบ้านได้รับรู้สึกใหม่ในมิติความร่วมมือและอยู่ด้วยกันเป็นประชาคมที่ใกล้ชิด ในการเปิดเวทีชาวบ้านนั้นก็เริ่มมีการนำอาหารไปแบ่งปันกันรับประทาน เกิดความกล้าในการแลกเปลี่ยนในความคิดเห็นและเรียนรู้ร่วมกันอย่างฉันทมิตร และเกิดความร่วมมือกันอย่างไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน

3) กลุ่มวิสาหกิจชุมชน เกิดขึ้นจากกลุ่มองค์กรขยายผลการพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นการแปรรูปมังคุดแบบครบวงจรคือการทำน้ำมังคุด มังคุดกวน สบู่ และครีมทาหน้าจากเปลือกมังคุด การเกิดกลุ่มนี้เนื่องจากชุมชนต้องการผลิตภัณฑ์จำหน่ายเป็นของที่ระลึกแก่ผู้มาเยือน กลุ่มวิสาหกิจนี้เริ่มต้นได้ก็ด้วยการระดมทุนของชุมชนเอง ทำให้เกิดความเป็นหุ้นส่วนขยายตัวขึ้นกว้างขวางออกไป และชุมชนมีความสามารถในการพัฒนาโครงการนี้ให้ได้รับการสนับสนุนดำเนินโครงการ ส่วนหนึ่งจากจังหวัดในโครงการอยู่ดีมีสุขเพื่อส่งเสริมให้กลุ่มได้เกิดการพัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์ในการเพิ่มมูลค่า ก่อให้เกิดรายได้ของชุมชนจากฐานทรัพยากรในท้องถิ่น กลุ่มวิสาหกิจชุมชนได้มีการจดทะเบียนเครื่องหมายการค้าสำหรับสบู่สมุนไพรเปลือกมังคุด สบู่เหลวสมุนไพรเปลือกมังคุด ครีมขัดผิวสมุนไพรเปลือกมังคุดทะเบียนเลขที่ ค 284480 คำขอเลขที่ 671864 กลุ่มแปรรูปนี้มีการระดมหุ้นๆ ละ 300 บาท คนละไม่เกิน 5 หุ้น เป็นการแสดงถึงความเป็นเจ้าของร่วมกัน ปัจจุบันได้ผลกำไรปันหุ้นมาแล้ว 2 ปี ทำให้เกิดการกระจายรายได้อย่างเท่าเทียม

4) กลุ่มนวดบำบัด เกิดขึ้นเนื่องจากความต้องการหากิจกรรมเสริมด้านการพักผ่อนเพื่อการบำบัดให้แก่ผู้มาเยือนและเป็นการเพิ่มรายได้แก่กลุ่มสมาชิกในงานต่างๆ การพัฒนาเริ่มต้นจากสมาชิกจำนวน 18 คน อบรมเชิงปฏิบัติการจำนวน 72 ชั่วโมง โดยวิทยากรจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ให้ความอนุเคราะห์ ต่อจากนั้นกลุ่มร่วมกันกำหนดมาตรการในการฝึกทักษะ โดยกำหนดทุกวันอาทิตย์จะมีการฝึกปฏิบัติให้กับชุมชน ในปัจจุบันสมาชิกเกิดรายได้จากการนวดบำบัดและเป็นอาชีพเสริมให้กับสมาชิก นอกจากนี้ยังทำให้เกิดการขยายกิจกรรมไปยังพื้นที่ใกล้เคียง และเป็นกิจกรรมสำคัญที่ได้รับความสนใจจากชุมชน

5) การฟื้นฟูคลองยาว เกิดขึ้นเพราะชุมชนต้องการให้มีกิจกรรมสนุกสนานร่วมกัน ตลอดจนให้เกิดความบันเทิงแก่ผู้มาเยือน วัฒนธรรมคลองยาวนี้หายไปนานกว่า 40 ปี การจัดตั้งกลุ่มนี้ขึ้นมาส่วนหนึ่งก็ด้วยที่

สมาชิกกลุ่มร่วมกันระดมทุนในการจัดหาอุปกรณ์เพื่อการพัฒนา มีการฝึกอบรมโดยผู้ซึ่งได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกองกลางของกลุ่มอนุรักษ์ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่ได้มาจากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวและการดำเนินการของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ซึ่งเป็นทุนสะสมที่ออมไว้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ปัจจุบันกลุ่มกลองยาวมีรายได้จากการแสดงในงานประเพณีต่างๆ ของชุมชน ซึ่งเป็นรายได้ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้กลุ่มกลองยาวยังได้มีการพัฒนาเด็กเยาวชนให้ได้รับการฝึกอบรม โดยในช่วงเวลาตอนค่ำของทุกวันจะมีการฝึกซ้อมทักษะอยู่สม่ำเสมอ ซึ่งในปัจจุบันกลุ่มได้รับงานแสดงทำให้เกิดรายได้และสิ่งที่สำคัญชุมชนเกิดความภูมิใจในคุณค่าวัฒนธรรมภูมิปัญญา ปัจจุบันกลุ่มกลองยาวได้เข้าร่วมกิจกรรมในเชิงวัฒนธรรมของระดับจังหวัด และได้สร้างชื่อเสียงให้กับชุมชนตำบลห้วยแร่

6) การฟื้นฟูวัฒนธรรมข้าว ในอดีตเมื่อ 20 ปีก่อน ชุมชนห้วยแร่ประกอบอาชีพทำนาและได้เลิกอาชีพนี้ไปทำนาทุ้ง ทำสวนผลไม้ ปลูกสวนยางพารา ก่อนการวิจัยนี้ การปลูกข้าวตามฤดูกาลเหลือเพียง 3 แห่ง ในเนื้อที่ประมาณ 30 ไร่ เมื่อเกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ชุมชนก็เห็นพ้องต้องกันว่าควรมีการฟื้นฟูการทำนา เพื่อเป็นกิจกรรมสาธิตด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านแก่ผู้มาเยือนและศึกษาดูงาน ดังนั้นในฤดูกาลทำนาปี 2550 กลุ่มการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงฟื้นฟูการทำนาขึ้นมาในเนื้อที่ 7 ไร่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อผลิตข้าวที่ปลอดภัยและต้องการฟื้นฟูวัฒนธรรมข้าวที่มีมาตั้งแต่เดิม เมื่อมีการพัฒนาการท่องเที่ยวสมาชิกจึงได้จัดกิจกรรมในการฟื้นฟู โดยเริ่มต้นด้วยการนำเอาผู้สูงอายุที่มีประสบการณ์มาช่วยกัน สมาชิกกลุ่มร่วมเรียนรู้ในกระบวนการโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน เริ่มจากการเตรียมพื้นที่ พอเข้าสู่เดือนสิงหาคม มีการร่วมกันดำนา พอถึงเดือนธันวาคม เก็บเกี่ยว ผลปรากฏว่าชุมชนได้มีการแบ่งปันข้าวให้กับสมาชิกที่มาช่วยกัน

นอกจากนี้ยังมีการคัดสายพันธุ์ข้าวไว้ปลูกต่อไป คาดว่าจะทำกันต่อเนื่องและขยายพื้นที่เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในภาวะที่เกิดวิกฤตการณ์ทางอาหารโลกในเช่นปัจจุบัน ซึ่งในปัจจุบันชุมชนเริ่มให้ความสำคัญกับการปลูกข้าวกันมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากพื้นที่แต่เดิมถูกทิ้งร้างว่างเปล่า แต่ปัจจุบันได้เริ่มกลับมาปลูกข้าวกันมากขึ้น ทำให้พื้นที่เริ่มเปลี่ยนแปลงจากการทำนาทุ้งกลับมาปลูกข้าวเพิ่มขึ้น

7) การฟื้นฟูวัฒนธรรมพื้นบ้านที่เรียกว่าเพลงรำพา แต่เดิมในช่วงเวลาสงกรานต์ กลุ่มชาวบ้านจะมารวมตัวกันยอคำคั่น ถือบไฟที่ประดิษฐ์มาเองไปตามบ้าน แล้วพากันร้องเพลงไปที่หน้าบ้านของทุกหลังคาเรือนในหมู่บ้าน แวะบ้านที่มีเจ้าของบ้านอยู่ แล้วใช้เสียงเพลงขับร้องโดยมีผู้ร้องนำ ในบทเพลงจะกล่าวถึงความสำคัญของงานบุญฉลองทราย เพลงรำพาเป็นสื่อการเชิญชวนทำบุญ การบริจาคเป็นเงินหรือสิ่งของ คณะผู้ร้องเพลงจะเคลื่อนไปบ้านอื่นๆ ทำเช่นนั้นจนสว่าง ในตอนเช้าก็จะนำสิ่งบริจาคเข้าวัดแล้วร่วมกันทำบุญฉลองทรายที่วัด เหตุที่มีการรื้อฟื้นประเพณีนี้ก็เพราะในการเปิดเวทีชาวบ้าน สมาชิกในชุมชนได้เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมดั้งเดิม ซึ่งได้เลือนหายไปจึงต้องรักษาไว้และปรารถนาให้เกิดความชื่นชมแก่ผู้มา

เยือนห้วยแร่ จึงมีการฟื้นฟูเพลงรำพาเกิดขึ้น ปัจจุบันเพลงรำพาได้มีสมาชิก 10 คน โดยนายอุทัย เจริญพืช เป็นผู้สูงอายุที่ได้จุดประกาย และนายประสิทธิ์ ศาสนกิจ เป็นผู้รื้อนำเพลง นอกจากนี้การฟื้นฟูวัฒนธรรมเพลงรำพา นอกจากจะทำให้ชุมชนได้รักษาวัฒนธรรมประเพณีการมีส่วนร่วมเหล่านี้แล้ว ผลพลอยได้คือ อุปกรณ์ที่เป็นคปไฟ ทำขึ้นจากกะลามะพร้าวที่มีอยู่ในท้องถิ่น ดังนั้นกิจกรรมฟื้นฟูวัฒนธรรมนี้จึงเป็นที่น่าชื่นชมของผู้มาเยือน โดยสมาชิกกลุ่มจะนำมาร้องในกิจกรรมต่างๆ ยามค่ำคืนเมื่อมีผู้มาเยือนที่เป็นคณะ

8) เกิดภาวะผู้นำในท้องถิ่น กลุ่มชุมชนห้วยแร่ที่ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในครั้งนี้ได้เกิดกระบวนการเรียนรู้ เกิดความเข้าใจและมีจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมพัฒนา ซึ่งนอกจากจะมีสมาชิกกลุ่มเกิดการพัฒนาศักยภาพในด้านต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ยังพบว่าสมาชิกได้พัฒนาศักยภาพในการเสริมสร้างความมั่นใจให้กับตนเองในการมีบทบาทด้านการทำหน้าที่เป็นผู้ประสานโครงการที่เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวตำบลห้วยแร่ เกิดกลุ่มแกนในการขับเคลื่อนเรื่องการท่องเที่ยว

9) เกิดความสามารถในการนำกระบวนการมีส่วนร่วมไปสู่การจัดทำแผน ชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ในการจัดทำแผนโดยการมีส่วนร่วม ซึ่งนำไปใช้ประโยชน์ในการจัดทำแผนของชุมชนในลักษณะการจัดทำแผนแบบมีส่วนร่วม

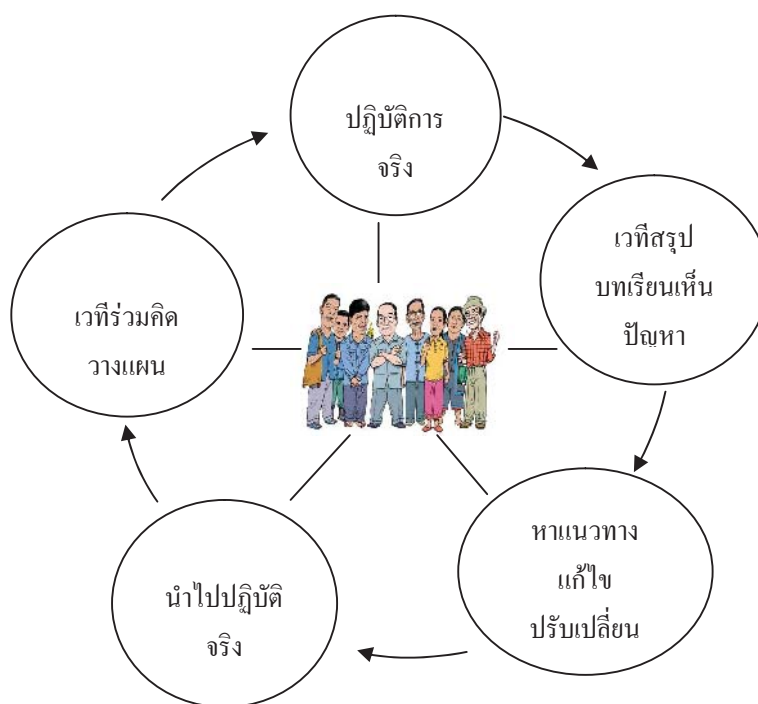
10) ตำบลห้วยแร่ ได้เป็นตัวอย่างของการพัฒนาการรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ซึ่งในปัจจุบันได้เกิดการขยายเครือข่ายการพัฒนาการท่องเที่ยวไปที่อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด ห้วยแร่ได้เป็นพื้นที่ต้นแบบแห่งหนึ่งที่ชุมชนอื่นเข้าศึกษาดูงาน และเรียนรู้ในกระบวนการจัดการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ในปัจจุบันมีสมาชิกเครือข่ายพัฒนาโดยใช้รูปแบบจากห้วยแร่ จำนวน 9 ตำบล เชื่อมโยงพื้นที่จากปากคลองสุป่าชายเลนรอบอ่าวตราด

ปรากฏการณ์อันเป็นผลพวงมาจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ห้วยแร่ เป็นการเกิดพลังอำนาจของชุมชน เพราะมีปัจจัยทางเศรษฐกิจเข้ามาเกี่ยวข้องนั่นคือ การแสดงออกทางคุณค่าของวัฒนธรรมชุมชนและเกิดผลพลอยได้ในทางเศรษฐกิจจากผลผลิตของกิจกรรมดังกล่าว ตลอดจนเป็นปัจจัยเสริมที่ช่วยชี้ถึงการพัฒนาทางการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกับสถานะอันน่าพึงปรารถนาของชุมชนจากอดีตสู่ปัจจุบัน สู่อนาคต การเกิดพลังอำนาจ ปรากฏการณ์ของห้วยแร่ให้โอกาสชุมชนห้วยแร่ได้ริเริ่มด้วยตนเองในการขับเคลื่อนในเรื่องอื่นๆ ต่อไป ยังมีอีกมากมายจากแรงบันดาลใจในคุณค่าของกิจกรรมที่ได้ดำเนินไปดังกล่าว

11) เกิดเครือข่ายร่วมมือการพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยวจากปากคลองสุป่าชายเลน โดยกลุ่มท่องเที่ยวเชิงนิเวศตำบลห้วยแร่ เป็นแกนหลักร่วมกันกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยว จำนวนพื้นที่ที่เข้าร่วมกระบวนการทั้งหมด 15 ตำบลนำร่อง

11. ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการแก้ไข

การทำงานของชุมชนหรืองานใดๆ ก็ตามย่อมจะประสบกับปัญหา และอุปสรรคเป็นเรื่องปกติธรรมดา โดยเฉพาะการทำงานลักษณะรวมหมู่ หรือรวมกลุ่มขึ้นจากผู้คนที่มีจิตอาสาทำงานโดยไม่คิดว่าจะเป็นอาชีพหลัก หรือมุ่งหารายได้อะไร ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นถูกทำให้เป็นเรื่องท้าทาย และเป็นเรื่องของการเรียนรู้ไป โดยกลุ่มการท่องเที่ยวห้วยแร่ ยึดหลักที่ว่า ทำไปแก้ปัญหาก็ได้ หรือทำไปปรับไป ถ้าคิดผิวเผินก็จะดูเป็นว่า เมื่อเผชิญปัญหาค่อยคิดแก้ไข หรือแก้ปัญหาเฉพาะหน้ากันไปพลางๆ ประมาทนั้น แต่ถ้าได้สัมผัสพูดคุยกับชุมชนเชิงลึกจะเห็นว่า “ทำไปปรับไป พัฒนาไป” นี่เป็นวิธีคิดในการทำงานที่อยู่บนพื้นฐานของการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง และไม่ต้องคิดอะไรไว้ให้ไกลเกินความสามารถ หรือเกินความเป็นจริงของชุมชน เป็นการเผชิญกับปัญหาและหาทางออกแบบตรงไปตรงมา แต่เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องของการเรียนรู้โดยใช้เวทีการพูดคุยกันโดยสม่ำเสมอ เป็นกลไกหลักในการแก้ปัญหาและเรียนรู้ปัญหา

รูปภาพที่ 14 กลไกหลักในการแก้ปัญหาและเรียนรู้ปัญหา⁶

⁶ ภาพการ์ตูน จาก <http://www.haii.or.th>

อย่างไรก็ตาม ปัญหาและอุปสรรค ที่พบในการทำงานการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน ดังนี้

ตารางที่ 6 ปัญหาและอุปสรรค ที่พบในการทำงานการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนห้วยแร่

ปัญหาและอุปสรรค	การแก้ไข
1. โครงการพัฒนาของรัฐ เช่น การสร้างฝายหรือเขื่อนต้นน้ำ ส่งผลกระทบต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชน และกลุ่มจัดการท่องเที่ยวเกิดกังวลต่อผลกระทบเชิงนิเวศที่เริ่มเห็นบ้างแล้ว เช่น ปลาตาย ระบบน้ำเปลี่ยนต้นไม้อาจชนิดลดจำนวน เช่น ต้นศรีษะ และเป็น การปิดเส้นทางเดินเรือ	- ชุมชนปรับเส้นทางท่องเที่ยวโดยแบ่งออกเป็น 2 โซน โซนต้นน้ำเหนือเขื่อน และโซนใต้เขื่อนลงมา โดยจัดเรือเตรียมไว้ 2 ส่วน และให้มีโปรแกรมให้นักท่องเที่ยวเลือกในการล่องเรือ 2 โปรแกรม - ความกังวลต่อผลกระทบเชิงนิเวศนั้น ชุมชนต้องการศึกษาข้อมูลของความเปลี่ยนแปลงและสถานการณ์การดำรงอยู่ของความหลากหลายทางชีวภาพของลำคลองห้วยแร่ จนเข้ามาเชื่อมโยงกับศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคตะวันออก เพื่อเสนอทำวิจัยการศึกษาและรูปแบบการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืนของลำคลองห้วยแร่ และกำลังได้รับการอนุมัติโครงการวิจัย
2. กลุ่มที่จัดการท่องเที่ยวในชุมชนห้วยแร่ ส่วนใหญ่จะเป็นเกษตรกรชาวสวนผลไม้ และหาปลา ดังนั้นเวลาที่นักท่องเที่ยวแสดงความจำนงมา อาจไม่สอดคล้องกับวิถีการทำอาชีพของสมาชิกในกลุ่ม ชุมชนจะไม่ค่อยมีเวลามาต้อนรับผู้มาเยือน	- ชุมชนจะจัดสรรเวลาโดยต้อนรับนักท่องเที่ยวบางฤดูกาลหรือหาโอกาส เช่น เวลาที่นิยมกันมาชมลำคลองห้วยแร่จะจัดให้ในช่วงเดือนพฤศจิกายน - กุมภาพันธ์ เป็นต้น - ชุมชนจะสื่อสารประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวบอกหรือจองล่วงหน้าและควรมาเป็นคณะเพื่อสะดวกในการเตรียมตัวของชุมชน
3. กลุ่มชาวบ้านกลุ่มต่างๆ ในชุมชนยังไม่เป็นเอกภาพเท่าที่ควร ทำให้ขาดการเชื่อมต่อ และเชื่อมโยงกัน เช่น กลุ่มอนุรักษ์ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้านต่างๆ หรือแม้แต่กลุ่มท่องเที่ยวก็ยัง	- ใช้เวทีสภาองค์กรชุมชนเป็นพื้นที่เชื่อมประสานและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันไป แต่ก็ยังมีความแตกต่างดำรงอยู่ อนาคตน่าจะดีขึ้นถ้าองค์กรสภาชุมชนดำเนินบทบาทเข้มแข็งกว่าที่เป็นอยู่

ปัญหาและอุปสรรค	การแก้ไข
แยกออกเป็น 2 กลุ่ม เป็นต้น	
4. ขาดวิธีหรือแนวทางการศึกษาสืบค้นข้อมูล เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ เช่น ข้อมูลเรื่องผลกระทบจากโครงการพัฒนาต่างๆ ในชุมชน ข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อนำมาสู่การจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนต่อไป	- กลุ่มได้เสนอโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในโครงการรูปแบบการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพจาก สกว. แล้ว และคิดว่าจะได้เรียนรู้จากการวิจัยมาใช้ในการแก้ปัญหาดังกล่าวแล้ว
5. ขาดอาคารสถานที่ ซึ่งจะเป็นศูนย์เรียนรู้และศูนย์ประสานบริการท่องเที่ยวของชุมชน	- กำลังของงบประมาณ เพื่อการสนับสนุนการก่อสร้างศูนย์การเรียนรู้จากหน่วยงานภายนอก

12. ประเด็นท้าทายและแนวโน้มในอนาคต

การจัดการท่องเที่ยวของชุมชนตำบลห้วยแร่ แม้จะเป็นที่รับรู้จากสาธารณะ และภาคส่วนทั่วไปบ้าง และผลงานของชุมชนได้รับการยอมรับระดับหนึ่ง ดูได้จากผลการได้รับรางวัลต่างๆ ตั้งแต่ รางวัลชนะเลิศหมู่บ้าน OTOP Village Champion (OVC) ปี 2549 ผ่านการอบรมเตรียมความพร้อมชุมชนเข้มแข็งของสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน แหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมจังหวัดตราด รางวัลชุมชนดีเด่นทางด้านการท่องเที่ยว จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ปี 2550 (Thailand Tourism Awards) รางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย (กินรี) ครั้งที่ 8 ด้านการท่องเที่ยวชุมชน จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ประจำปี 2553 เป็นต้น รวมทั้งการได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่จากสื่อต่างๆ ตลอดมานั้น แต่ก็มีข้อจำกัดของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวที่น่าจะเป็นประเด็นที่มองผ่านแนวโน้มในอนาคตได้ อาทิ

1. ความยั่งยืนหรือการคงอยู่ได้ยาวนานและตลอดไปของการท่องเที่ยวโดยชุมชน
2. การตอบโจทย์การพัฒนาที่เป็นความคาดหวังจากภายนอกทั้งภาครัฐ นักวิชาการ หรือนักพัฒนาที่จะให้ชุมชนได้เพิ่มขีดความสามารถในการจัดการเชิงธุรกิจชุมชนให้เข้มแข็งขึ้น ให้เป็นชุมชนประกอบการท่องเที่ยวที่ต้องคำนึงถึงปัจจัยทางการตลาด การบริหารที่เป็นธุรกิจ และตอบเป้าหมายเชิงเศรษฐกิจของชุมชน

ในทั้ง 2 ประเด็นนี้อาจมองถึงภาวะที่เป็นจริงของชุมชนก็คือ

1. กลุ่มที่จัดการท่องเที่ยวของชุมชนนั้นยังจำกัดอยู่ด้วยกลุ่มคนจำนวนหนึ่ง ยังไม่กระจายอย่างทั่วถึง และองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น (อบต.) ก็ยังไม่เข้าร่วมเป็นหลักอย่างจริงจัง รวมทั้งองค์กรภาคีอื่นในชุมชนด้วย
2. กลุ่มที่จัดการท่องเที่ยวมีจุดเน้นเพื่อใช้การท่องเที่ยวในการปลูกจิตสำนึกการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และค่อยๆ ใช้กิจกรรมเชิงพัฒนาในมิติอื่นๆ เช่น วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาของชาวบ้านเข้ามาเสริมการท่องเที่ยว แต่การจัดการเชิงธุรกิจ เช่น ปักจ้ายทางการตลาด หรือการจัดการอื่นๆ นั้น ยังไม่อยู่ในความสนใจของชุมชน เพราะสมาชิกที่เข้ามาร่วมจะมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักอยู่แล้ว ถ้าจะต้องจัดการเชิงธุรกิจชุมชนดูจะยังเป็นข้อจำกัดของชุมชนต่อไป
3. ในระยะเวลาหนึ่ง ถ้าขาดการสืบทอดหรือสืบสานกิจกรรม จากคนรุ่นต่อๆ มานั้น อาจเป็นไปได้ ที่การจัดการท่องเที่ยวจะค่อยๆ ลดทอนความสำคัญ และการทำหายของชุมชนไป และอาจล้มเลิกไปในที่สุดก็อาจเป็นไปได้

แต่ถ้ามองอีกด้านหนึ่งในประเด็นโอกาสที่ทำหาย ก็คือตำบลห้วยแร่เป็นตำบลอยู่ในจังหวัดตราด ซึ่งจะมีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวมากมายโดยเฉพาะที่เกาะช้าง แม้ว่าชุมชนจะอยู่ห่างจากถนนสายหลักมากพอสมควร แต่ก็อาจสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมเยียนได้ไม่ยาก

ความสนใจการท่องเที่ยวทางเลือกของนักท่องเที่ยวจำนวนหนึ่งที่ต้องการเข้ามาสัมผัส และพักผ่อนในชุมชนที่มีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิม คือ เรียบง่ายเป็นธรรมชาติ มีมิตรไมตรี มีเรื่องราวทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจ รวมทั้งธรรมชาติความร่มรื่น และได้มาเสมือนสร้างจิตสำนึกการลดโลกร้อนไปด้วย จะเป็นแรงจูงใจอีกด้านหนึ่งของการท่องเที่ยวในลักษณะนี้

ดังนั้นในอนาคตก็สามารถกระตุ้นชุมชนให้เรียนรู้ต่อไป และต้องมามองประเด็นที่ต้องขยายผลเพิ่มเติมได้บ้าง ก็อาจเป็นทางเลือกที่เหมาะสมกับแนวโน้มเชิงอนาคตข้างหน้า โดยคำนึงถึงปัจจัย ดังต่อไปนี้

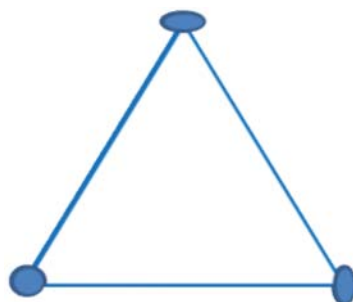
1. การทำให้กิจกรรมการจัดการท่องเที่ยวของคนกลุ่มหนึ่งในชุมชน ให้เป็นนโยบายสาธารณะที่ อบต. ต้องเข้ามาสนับสนุนหลักของชุมชน
2. การท่องเที่ยวของชุมชนห้วยแร่ อาจต้องสร้างแนวทางที่เปิดให้กลุ่มหรือผู้คนที่หลากหลายในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม และได้รับประโยชน์จากกระบวนการนี้ด้วย อาจต้องนำเข้าไปเชื่อมโยงกับกิจกรรมการพัฒนาของหลากหลายกลุ่ม อาทิ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผลิตภัณฑ์ชุมชน กลุ่มอนุรักษ์ ธรรมชาติ กลุ่มวัฒนธรรมพื้นบ้าน กลุ่มสุขภาพ เหล่านี้เป็นต้น จะทำให้เกิดการประสานพลัง (Synergy) กันในชุมชนมากขึ้น เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนด้วย

3. คำนึงถึงการสืบทอดการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนให้คงอยู่จากรุ่นสู่รุ่น โดยอาจดึงกลุ่มเยาวชนหรือคนรุ่นใหม่เข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้ การจัดการและค่อยๆ เป็นแกนหลักของการจัดการท่องเที่ยว โดยมีกลุ่มคนรุ่นเดิมหรือผู้หลักผู้ใหญ่ รวมทั้ง อบต. และหน่วยงานต่างๆ คอยสนับสนุนเป็นพี่เลี้ยงหลักของการจัดการการท่องเที่ยว แต่ไม่ครอบงำเพื่อให้คนรุ่นใหม่ได้ปลดปล่อยความคิดสร้างสรรค์ของตนเองออกมาใช้ประโยชน์ในการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนมากขึ้น จนทำให้การท่องเที่ยวนั้นเข้าถึงประชาชนในชุมชนให้มากที่สุด

อย่างไรก็ตาม จากผลการศึกษาพบว่าการใช้ฐานงานวิจัยโดยนักวิชาการเข้าไปเสริมสร้างการเรียนรู้ในการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนนั้น ได้ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวของชุมชนขึ้นในระดับหนึ่ง ชุมชนได้ถูกปลดปล่อยจากภาวะเห็นปัญหา เป็นการเปลี่ยนแปลงและเห็นผลกระทบกับการเปลี่ยนแปลง แต่ไม่สามารถจัดการกับภาวะต่างๆ เหล่านั้นได้ トラบจนกระทั่งได้เข้าร่วมงานวิจัยในครั้งนี้ จึงได้มีส่วนที่ได้ดำเนินการให้สิ่งที่ตนเองคิดไว้ และต้องการจะทำ และเมื่อทำแล้วปรากฏว่าเป็นที่ประจักษ์และได้รับการยอมรับจากภายนอก ทำให้ชุมชนส่วนหนึ่งเกิดความศรัทธา และมั่นใจในแนวทางที่ตนเองได้ดำเนินการมาจวบจนทุกวันนี้

ประเด็นที่น่าจะตั้งคำถามสำหรับการพัฒนาหรือการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ก็คือถ้าใช้แนวทางการพัฒนาที่เน้นการปฏิบัติการเพื่อแก้ปัญหาตรงๆ นั้น จะเป็นผลในการคลี่คลายปัญหาหรือสร้างนวัตกรรมในการแก้ปัญหาเกิดขึ้นได้หรือไม่ ถ้าสำรวจดูแนวทางการพัฒนาไม่ว่าจะเสนอมาจากแผนชุมชน แผน อบต. หรือแผนระดับจังหวัด ในประเด็นการพัฒนาการท่องเที่ยวนั้น จะเห็นว่าส่วนใหญ่จะเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่รับกับการท่องเที่ยวโดยมิได้เรียนรู้บริบทที่เกี่ยวข้องก่อน เช่น เมื่อเห็นว่าชุมชนมีลำคลอง มีทิวทัศน์ มีต้นทุนทางทรัพยากรก็อาจของบจัดซื้อเรือสำหรับพานักท่องเที่ยว ชมทัศนียภาพตามลำคลอง อาจของบประมาณมาสร้างท่าเรือ หรืออาจของบประมาณจัดเทศกาลแข่งเรือตามลำคลอง เป็นต้น แนวทางลักษณะเช่นนี้ มิให้เห็นดาชดื่นหลายกรณี เมื่อดำเนินการไปสักระยะหนึ่งก็ล้มเหลว กลายเป็นว่างบประมาณที่ถมลงไปนั้น ได้ไปแก้ไขหรือพัฒนาตรงจุดตรงประเด็นหรือไม่ แต่การใช้นงานวิจัยที่ชุมชนมีส่วนร่วม นั้น จะต้องชวนทบทวนสถานะชุมชนกันก่อน ชวนเก็บข้อมูลในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยว รวมกลุ่มคนเพื่อให้เข้ามาร่วมกัน ถอดภูมิปัญญาองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อนำมาพิจารณาพิจารณาใช้ประโยชน์ในการท่องเที่ยว และที่สำคัญกระบวนการวิจัยยังเป็นเสมือนพาหะที่จะนำพาผู้คนเข้ามาเกี่ยวข้องกัน รวมทั้งต้องไปสร้างความเชื่อมโยงเกี่ยวเนื่องกับภายนอกด้วย จากปรากฏการณ์การเรียนรู้ของชุมชนนั้นจะสอดคล้องกับทฤษฎีสามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขาของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี คือ

1. การรวมตัว/เชื่อมเครือข่าย เคลื่อนไหวต่อเนื่อง
มีความเป็นตัวของตัวเอง (อัตลักษณ์)

3. มีฐานทางวิชาการมาเสริม เชื่อมโยงความรู้
ทางวิชาการได้ มีการเชื่อมโยงการทำงาน
กับหน่วยงาน/ภาคส่วนต่างๆ

2. มีข้อมูล, องค์ความรู้ของประชาชน ใน
การขับเคลื่อนและเรียนรู้ที่เป็นระบบ

รูปภาพที่ 15 ทฤษฎีสามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขาของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี

มุมที่ 1 เป็นการรวมกลุ่ม รวมตัวกันขึ้นมา ร่วมทำงานอย่างประสานสัมพันธ์ สร้างการเคลื่อนไหวทางสังคม ค้นหาอัตลักษณ์ของชุมชนห้วยแร้งจนระบุแนวทางหลัก (Theme) ของการจัดการท่องเที่ยวชัดเจน เป็นที่รับรู้ร่วมกันภายในกลุ่มหรือชุมชน ซึ่งหมายถึงชาวบ้านห้วยแร้ง จะดำเนินการจัดการท่องเที่ยวเพื่อดูแลอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศที่สมบูรณ์ของชุมชนให้คงอยู่อย่างยั่งยืน และยังเน้นคุณค่าวิถีชีวิต เรียบง่าย พอเพียง ที่เคยมีเคยเป็นมา เพื่อให้คนภายนอกเข้ามาสัมผัส ศึกษา เข้าใจ และชื่นชมอัตลักษณ์ที่เป็นอยู่ของชุมชนห้วยแร้ง

มุมที่ 2 ต้องใช้ข้อมูลองค์ความรู้ ซึ่งอาจเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน องค์ความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศที่ชุมชนดำรงวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่ตรงนั้น การวิจัยนั้นจะต้องเดินด้วยการสืบค้นข้อมูล เพื่อการตอบปัญหาและแก้ปัญหาได้ ดังนั้นข้อมูลและองค์ความรู้ จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชุมชน

มุมที่ 3 มีฐานทางวิชาการมาเสริม เชื่อมโยงความรู้ทางวิชาการโดยนักวิชาการได้เข้ามากระตุ้น สร้างระบบทางวิชาการ เพื่อให้เกิดการคิด การมองเห็น เช่น สร้างตัวชี้วัดความสำเร็จ การสังเคราะห์ข้อมูล องค์ความรู้ การค้นหาปัจจัยที่สนับสนุนการทำงานของชุมชน เป็นต้น

สิ่งต่างๆ เหล่านี้ ถือว่าอยู่ในกระบวนการวิจัยทั้งหมด ที่ชุมชนได้ขับเคลื่อนร่วมกันกับนักวิชาการ

13. ชุมชนช่วยแรงกับการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชน

ชุมชนช่วยแรง ได้กำหนดแนวคิดหลักของของตนเองในการจัดการท่องเที่ยวไว้ คือ เป็นการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่มุ่งเน้นการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ซึ่งแนวคิดหลักนี้ ได้เข้าสู่การรับรู้โดยทั่วไปของชุมชนจนกลายเป็นจิตสำนึกที่ต้องการการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างหนักแน่นของชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มที่ดูแลการท่องเที่ยว ด้วยเหตุว่าแต่เดิมนั้นชุมชนช่วยแรงมีฐานทรัพยากรและระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์ แหล่งสำคัญก็คือ ลำคลองห้วยแรงที่มีความสำคัญกับวิถีชีวิตของชาวชุมชนช่วยแรงมาตั้งแต่อดีต และแม้ว่าปัจจุบันจะเริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงเกิดมีโครงการพัฒนาจากรัฐ เช่น การสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำ หรือจากการทำมาหากินของชุมชนเองก็ตาม เช่น การเปลี่ยนเป็นนาแก้ง การตัดไม้ทำลายป่า ทั้งต้นน้ำและสองริมฝั่งคลอง ยิ่งทำให้ชุมชนส่วนหนึ่งเกิดความกังวลใจกับอนาคตที่อาจส่งผลกระทบต่อดำรงชีวิต การหาอยู่หากินของชุมชนจวบจนชุมชนได้เริ่มจัดการท่องเที่ยวขึ้นมานั้น ก็มุ่งเน้นทำกิจกรรมที่ไม่กระทบกับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ทั้งสร้างสร้างกิจกรรมความร่วมมือในการรักษาระบบนิเวศ และสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติในหลากหลายกิจกรรมก็คือ

1. ชุมชนมีกฎระเบียบในการท่องเที่ยวที่ระมัดระวังมิให้เกิดผลกระทบกับทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่ชัดเจน
2. ชุมชนได้รณรงค์การดูแลพรรณพืชและความสะอาดบริเวณลำคลองห้วยแรง
3. ชุมชนได้ทำกิจกรรมการอนุรักษ์ธรรมชาติ เช่น การบวชต้นไม้ การงดจับสัตว์น้ำในฤดูการขยายพันธุ์
4. ชุมชนได้เชื่อมโยงกับหน่วยงานภายนอก เพื่อขอความสนับสนุนในการดูแลฐานทรัพยากรสิ่งแวดล้อมของชุมชน เช่น การได้โครงการวิจัยเรื่องการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพบริเวณคลองห้วยแรง
5. ชุมชนได้เรียนรู้การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพของชุมชน เช่น การอนุรักษ์พันธุ์พืชสำคัญๆ และมีจุดเด่นในการท่องเที่ยว เช่น ต้นศรีษะ การสำรวจสมุนไพรและนำมาใช้ประโยชน์ในการดูแลสุขภาพ เช่น การทำคลอโรฟิลล์ เพื่อรักษาสุขภาพ

กล่าวโดยทั่วไปนั้น ผลจากการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนได้ทำให้ชุมชน เกิดความตระหนักสำนึก ในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น จนสามารถเป็นชุมชนตัวอย่างที่เป็นที่ยอมรับจาก สาธารณะชนทั่วไป ดังที่เห็นกันอยู่

ตอนที่ 3 ผลการศึกษาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการสร้างพันธมิตรทางการตลาดโดยชุมชน⁷

ผลการศึกษาเป็นการศึกษาการจัดการตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชน การตลาดการท่องเที่ยวโดย ชุมชน (Community Based Tourism) จัดว่าเป็นการท่องเที่ยวทางเลือก (Alternative Tourism) โดยเป็น การท่องเที่ยวเน้นความสนใจของนักท่องเที่ยว (Focused/ Niche Tourism) ซึ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชนก็ เป็นการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ ที่ทำให้พฤติกรรมนักท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการ ท่องเที่ยวจากท่องเที่ยวกระแสหลัก (Mass Tourism) เป็นการท่องเที่ยวเฉพาะตามความสนใจและตอบสนอง นักท่องเที่ยว (Alternative Tourism) ทำให้กระแสการท่องเที่ยวเปลี่ยนแปลงจากการท่องเที่ยวในรูปแบบ ปกติทั่วไปในเส้นทางท่องเที่ยวหรือกิจกรรมการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่

ในการศึกษาครั้งนี้ได้ คัดเลือกบ้านผาหมอนเป็นชุมชนหนึ่งที่ถูกคัดเลือกให้เป็นตัวแทนของชุมชนที่ใช้ กระบวนการของ CBT ในการทำงานร่วมกับพันธมิตรทางการตลาดเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน จากความสำเร็จที่ โดดเด่นของชุมชนผาหมอน ในการร่วมมือกันทำงานด้านการท่องเที่ยวกับบริษัทไทยแลนด์อูมมอนด์ที่เป็น พันธมิตรทางการตลาดจึงถูกเลือกเป็นกรณีศึกษาซึ่งสามารถพิจารณาได้ ดังนี้

1. สถานการณ์การท่องเที่ยวในพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ และบ้านผาหมอน

พื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ถือได้ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวในลำดับต้นๆ ของประเทศไทยและ จังหวัดเชียงใหม่ ที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเป็นอย่างมาก เนื่องจากมี สถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีความสำคัญของระบบนิเวศที่น่าสนใจอย่างมาก โดยมีนักท่องเที่ยวเข้าไป เที่ยวเฉลี่ยประมาณ 500,000 คนต่อปี และในระยะไม่กี่ปีที่ผ่านมา แนวโน้มของนักท่องเที่ยวที่ขึ้นไปเที่ยว

⁷ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พิรัชย์ กุลชัย สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง คุณธนชัย มุ่งจิต ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.แม่ฮ่องสอน.

บริเวณดอยอินทนนท์ ก็เริ่มเปลี่ยนไปสู่การเข้าท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ดอยอินทนนท์มากขึ้น ทั้งในหมู่บ้านของชนเผ่าม้ง ปกาเกอญอ โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ โดยการนำเสนอของบรรดาบริษัททัวร์นำเที่ยวที่บอกว่าเป็นการเรียนรู้วิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมของชาวบ้าน และดูเหมือนว่าได้รับการตอบรับจากนักท่องเที่ยวเป็นอย่างดีด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตามจากความหลากหลายของกลุ่มนักท่องเที่ยวและความแออัดของนักท่องเที่ยวที่เข้าไปจำนวนมาก โดยเฉพาะช่วงเทศกาลวันหยุดในฤดูหนาวของทุกปี จนทำให้เกิดสภาพปัญหาการจราจรและอุบัติเหตุ ปัญหาขยะล้น ตลอดจนผลกระทบต่อทรัพยากรในแหล่งท่องเที่ยว และชุมชนที่ถูกท่องเที่ยว

2. บริบทชุมชนและผลกระทบของการท่องเที่ยว

ชุมชนบ้านผาหมอน และกลุ่มบ้านอีก 3 หมู่บ้าน คือ บ้านอ่างกาน้อย บ้านแม่กลางหลวง และบ้านหนองหล่ม เป็นกลุ่มชนเผ่าปกาเกอญอที่มีความผูกพันเป็นเครือญาติกัน ที่ตั้งอยู่บนเส้นทางไปอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ก็เป็นอีกหนึ่งพื้นที่ที่ถูกท่องเที่ยวโดยไม่รู้ตัว และได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยวดังกล่าว ซึ่งจะมีนักท่องเที่ยวแวะเวียนเข้าไปเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะคาราวานออฟโรดของกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ รวมทั้งกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ชอบขับรถไต่เขาผ่านเข้าสู่หมู่บ้าน การมาแต่ละครั้งได้สร้างความรำคาญแก่คนในชุมชนเป็นอย่างมาก เนื่องจากไม่คำนึงถึงความปลอดภัยของชีวิตของคนในชุมชน นอกจากนั้นยังเป็นการรบกวนสถานที่ท่องเที่ยว ส่งผลให้ป่าได้รับผลกระทบ นกหลายชนิดเริ่มหายไป จนบางครั้งชาวบ้านต้องนำต้นไม้ไปขวางทางไว้เพื่อไม่ให้รถนักท่องเที่ยวผ่าน

สำหรับหมู่บ้านผาหมอนนั้น ตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ หมู่บ้านอยู่ห่างจากถนนหลักของอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ประมาณ 10 กิโลเมตร เป็นชุมชนชาวปกาเกอญอ ชุมชนเล็กๆ ที่ได้ตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2428 (ค.ศ. 1885) ก่อนที่จะถูกประกาศให้เป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ในปีพ.ศ. 2515 (ค.ศ. 1972) วิถีชีวิตของชาวบ้านเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่ผสมผสานระหว่างระบบเกษตรกรรมเพื่อยังชีพแบบดั้งเดิม เช่น การทำนาแบบขั้นบันได และระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่เพื่อสร้างรายได้ โดยการสนับสนุนจากมูลนิธิโครงการหลวง เช่น ดอกเยอร์บีร่า ลิลลี่ เบญจมาศ และพืชผักต่างๆ เช่น พริกหวาน, Zucchini, แครอท เป็นต้น ซึ่งเจ้าหน้าที่จากโครงการหลวงดูแลช่วยเหลือแนะนำตลอดระยะเวลาการปลูกจนถึงการเก็บเกี่ยว ระบบเศรษฐกิจที่สำคัญของชาวบ้านผาหมอนส่วนหนึ่งจึงมาจากการขายพืชผัก และไม้ดอกไม้โครงการหลวงส่งเสริมสนับสนุน และอีกส่วนหนึ่งมาจากการทำงานรับจ้างในไร่นาของผู้ที่ปลูกพืชผักเหล่านี้ ในส่วนสภาพแวดล้อมของชุมชนนั้น มีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติทั้ง ดิน น้ำ และป่าไม้ที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์ค่อนข้างสูง ขณะเดียวกันผู้คนก็ยังคงรักษาวิถีชีวิตวัฒนธรรมแบบเรียบง่ายของชาวปกาเกอญอไว้ได้เป็นอย่างดี

3. พัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านผาหมอน

เมื่อกระแสการท่องเที่ยวได้เข้ามาพร้อมกับชื่อเสียงของอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ โดยที่ชุมชนยังขาดความรู้ความเข้าใจ ชุมชนจึงถูกท่องเที่ยวโดยไร้รูปแบบรองรับ เช่น การเข้ามาของกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ชอบชี่รตไต่เขา ได้สร้างเสียงดัง ไม่เคารพความเป็นส่วนตัว และไม่คำนึงถึงความปลอดภัยของชีวิตคนในชุมชน ผู้ที่มาเยือนทำตามใจชอบ ผู้มาศึกษาวิจัย เรียนรู้ตามความรู้สึกนึกคิดของตนเอง หลังงานวิจัยจบแล้วไม่เคยคืนข้อมูลหรือความรู้ต่างๆ ที่ได้ทำการศึกษามอบคืนสู่ชุมชนให้ได้ใช้ประโยชน์ ในขณะที่ชุมชนก็ยังไม่มีความรู้เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยว บริษัททัวร์และชุมชนไม่เคยประสานงานกันเกี่ยวกับแนวทางการท่องเที่ยว ชุมชนเองไม่รู้แนวทางการประสานงานกับบริษัททัวร์ และทางบริษัททัวร์คิดแต่เพียงต้องการให้นักท่องเที่ยวได้มาสัมผัสวิถีชีวิตของชาวเขาเท่านั้น

ในปีพ.ศ. 2547 จากการประชุมร่วมกันของชาวบ้านถึงผลกระทบจากการท่องเที่ยว ได้มีความเห็นตรงกันว่า ถึงเวลาแล้วที่ชุมชนต้องร่วมกันหาแนวทางวิธีการแก้ปัญหาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวที่เข้ามาถึงหมู่บ้าน ต้องมีการเตรียมความพร้อม และเข้าไปมีส่วนในการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่บ้านผาหมอนด้วยตัวเอง ชุมชนจึงเริ่มสนใจการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน เนื่องจากพื้นที่มีศักยภาพ และมีโอกาสที่เอื้ออำนวยในการพัฒนาด้านการตลาด เพราะเป็นชุมชนที่อยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ชุมชนจึงได้เริ่มกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวผ่านการทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม “โครงการวิจัยการท่องเที่ยวเชิงศึกษานิเวศและวัฒนธรรมแบบยั่งยืนโดยชุมชนบ้านผาหมอนฯ” ที่ได้รับการสนับสนุนจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มีนายสุรสิทธิ์ ตลใจไพรวัลย์ ชาวปากะเกะอยู่ในหมู่บ้านเป็นหัวหน้าโครงการวิจัย โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนตั้งแต่ขั้นตอนการพัฒนาโจทย์วิจัย การวิเคราะห์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการวางแผน ซึ่งมีกระบวนการโดยสรุป ดังนี้

1. การทำงานของชุมชนได้เริ่มจากการทบทวนตัวเอง ตรวจสอบองค์ความรู้ ภูมิปัญญาต่างๆ ที่เป็นอัตลักษณ์ของชนเผ่าตัวเอง ทั้งในด้าน คน ทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา วิถีชีวิต ชุมชน บนฐานข้อมูล 6 ด้านได้แก่

- 1.1) *ประวัติศาสตร์ชุมชน* ที่มีความโดดเด่นในด้านความเป็นมาของชุมชน ซึ่งให้เห็นการก่อเกิดของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยชุมชนบ้านผาหมอนและชุมชนโดยรอบนั้นมีพัฒนาการด้านการปกครองร่วมกันมาอย่างเป็นระบบ ซึ่งสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางนโยบายของการปกครองทางราชการเมืองไทย เป็นเรื่องเล่าที่สามารถสร้างความรู้และความบันเทิงให้กับนักท่องเที่ยว ด้วยประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง และสามารถเป็นแม่แบบในการขับเคลื่อนชุมชนให้มีความต่อเนื่องในการดำเนินชีวิต เรื่องราวของบ้านผาหมอนนั้นมีความเด่นในด้านการจัดตั้งชุมชนของคนรุ่นแรก และเรื่องราวในการดำเนิน

ชีวิตของดอยอินทนนท์ ที่ดำเนินมายาวนานก่อนที่จะไม่มีใครรู้จักดอยอินทนนท์ จนมาถึงปัจจุบันที่ผู้คนทั่วโลกรู้จัก

1.2) *การเกษตรชุมชน* ที่แสดงถึงจุดแข็งของชุมชนด้านการพึ่งตนเอง ในรูปแบบการทำนาแบบขั้นบันได ที่เป็นการประยุกต์การเกษตรแบบไร่นาเวียนลงสู่การทำเกษตรแบบถาวร ซึ่งเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างสมดุล เพราะปีหนึ่งจะมีการทำนาขั้นบันไดเพียงครั้งเดียว และปล่อยให้ดินฟื้นตัวเองจนถึงฤดูทำนาอีกครั้งหนึ่ง ควบคู่ไปกับการทำการเกษตรในพืชพันธุ์ใหม่เพื่อสร้างรายได้ ซึ่งมีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตในสังคมปัจจุบัน โดยการปรับตัวทางด้านการเกษตรก็เป็นเรื่องราวที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าชุมชนได้มีการปรับตัวให้เหมาะสมกับการดำรงวิถีชีวิตกับสถานการณ์อยู่ตลอดเวลา

1.3) *วัฒนธรรมชุมชน* การดำเนินชีวิตของชุมชนนั้นมียอดประกอบด้านวัฒนธรรมและประเพณีที่เป็นหัวใจสำคัญของชุมชนชาวปกากะญอในการตั้งรับกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การสื่อสารในเรื่องของวัฒนธรรมชุมชนนั้นเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะด้วยสภาพปัจจุบันสังคมของชุมชนเกิดการแทรกแซงจากวัฒนธรรมจากภายนอกโดยตรงและทางอ้อม ซึ่งทำให้วัฒนธรรมชุมชนนั้นเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

1.4) *ป่านิเวศศึกษาชุมชน* ด้วยการใช้ชีวิตส่วนใหญ่ของชุมชนปกากะญอนั้น มีจุดแข็งในความสามารถปกป้องดูแลป่าชุมชนของตนเอง ด้วยระบบตามจารีต ประเพณี บทเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับระบบป่านิเวศนั้น เป็นเรื่องราวที่นักสื่อความหมายท้องถิ่นสามารถที่จะถ่ายทอดให้กับนักท่องเที่ยวเกิดการเรียนรู้ได้

1.5) *นกในภูมิปัญญาปกากะญอ* ด้วยพื้นที่ดอยอินทนนท์มีชื่อเสียงด้านการดูนกที่ติดอีกแห่งหนึ่งของเมืองไทย บนเนื้อที่ของดอยอินทนนท์ บนยอดสูงสุดนั้นมีนกจำนวนมากถึง 170 กว่าชนิด และนกอพยพรวมกับนกท้องถิ่นมีจำนวนมาก 350 ชนิด และค่อยไล่ระดับลงมาเรื่อยๆ จนถึงเขตต่ำสุดคือแนวป่าเต็งรัง ความหลากหลายทางระบบนิเวศบนพื้นที่ดอยอินทนนท์ เป็นจุดแข็งของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

1.6) *หัตถกรรมพื้นบ้าน การจักสาน และทอผ้า* เป็นสิ่งที่ชุมชนมีการใช้และทำอยู่เป็นประจำจนมีความรู้และความชำนาญเป็นพิเศษ ความรู้ด้านหัตถกรรมที่ชุมชนมีอยู่สามารถนำมาใช้ให้เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าวกับชุมชนได้

2. การศึกษาข้อมูลสถานการณ์การท่องเที่ยวในพื้นที่ดอยอินทนนท์ และใกล้เคียง รวมทั้งข้อมูลในประเด็นที่จำเป็นอย่างอื่น เช่น ด้านการบริหารจัดการกลุ่มองค์กร

3. การนำข้อมูลที่ได้มาวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนอย่างเป็นระบบ โดยร่วมกันนำข้อมูลที่ได้มาจัดการให้ความรู้กับคนในหมู่บ้านทุกคนที่เป็นผู้ใหญ่ กลุ่มเด็กและเยาวชนของหมู่บ้าน รวมทั้ง

กลุ่มหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่อยู่รายรอบดอยอินทนนท์ ทั้งอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ โครงการหลวง องค์การบริหารส่วนตำบล ชุมชนอื่นๆ

4. การเตรียมความพร้อมชุมชนในด้านต่างๆ และการเสริมศักยภาพคนในชุมชนในด้านที่ยังขาด เช่น การจัดการบ้านพัก การสื่อความหมาย และการบริหารจัดการกลุ่ม เป็นต้น

5. การประสานภาคีความร่วมมือที่เกี่ยวข้องทั้งในและนอกพื้นที่

6. การทดลองจัดการทัวร์

7. การเชื่อมร้อยชุมชนเครือข่ายการท่องเที่ยว จังหวัดเชียงใหม่ และเครือข่ายฯ ภาคเหนือ

8. การกำหนดแผนการพัฒนาก่อการท่องเที่ยวในอีก 5 ปีข้างหน้าของชุมชน

มีการกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวใน 2 ลักษณะ คือ 1) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประเพณี ตามแต่ละช่วงเดือนที่มีเทศกาล ประเพณี พิธีกรรม และ 2) การท่องเที่ยวเชิงศึกษาธรรมชาติ ตามเส้นทางท่องเที่ยวที่ได้กำหนดขึ้น 3 เส้นทาง ได้แก่

1. เส้นทางตามรอยเสด็จฯ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ ดอยอินทนนท์ พ.ศ. 2507 ระยะทาง 12 กม.

2. เส้นทางเชียงใหม่ – แม่จาง – ปางสมเด็จ – ผาหมอน

3. เส้นทางศึกษาธรรมชาติ “ตามรอยเสด็จฯ โครงการพระราชดำริ” เชียงใหม่ – น้ำตก – บ้านผาหมอน

รวมทั้งการพัฒนาศักยภาพคนในชุมชน ในด้านการเป็นนักสื่อความหมายและการบริหารจัดการในฝ่ายต่างๆ ของกลุ่มท่องเที่ยวหลังจากงานวิจัยจบไปในระยะที่ 1 ทางทีมงานวิจัยพยายามรวบรวมข้อมูลต่างๆ ทุกส่วนที่ได้เก็บมาในระยะแรกนำมาประมวลและแยกข้อมูลต่างๆ ที่ได้ เพื่อที่จะเสนอเป็นแผนงานระยะที่ 2 ทั้งนี้เป็นความตั้งใจอย่างมากต่อการดำเนินงานวิจัยของทีมงานวิจัยชุมชน เพื่อจะนำข้อมูลนามธรรมมาทำเป็นรูปธรรม เป็นการต่อยอดของงานวิจัยระยะแรกให้สามารถนำไปใช้ได้จริง ข้อมูลส่วนต่างๆ ที่ได้มาไม่ว่าความเป็นบริบทชุมชนโดยทั่วไป ประวัติศาสตร์ชุมชน ความชำนาญเฉพาะด้านของชุมชน สภาพสิ่งแวดล้อมทรัพยากรชุมชน บุคลากรชุมชน หน่วยงานราชการส่วนต่างๆ ผู้นำชุมชนในส่วนต่างๆ เหล่านี้เป็นองค์ประกอบสำคัญของการดำเนินงานที่ผ่านมาและงานวิจัยในช่วงระยะที่ 2 ทั้งสิ้น ก่อนงานวิจัยระยะที่ 1 จะสิ้นสุดลง ทีมวิจัยและชุมชนได้จัดเวทีเสนอผลงานวิจัยให้กับหน่วยงานรับฟัง และให้ข้อเสนอแนะทุกหน่วยงานในพื้นที่ให้ความสำคัญกับงานวิจัยในครั้งนี้ ทุกส่วนราชการเข้ามารับฟังและนำเสนอความคิดที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนภายใต้นโยบาย “การท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT : Community Based Tourism)” หน่วยงานต่างๆ ที่เข้าร่วมได้แก่ นายอำเภอจอมทอง ได้เสนอแผนการท่องเที่ยวบนพื้นที่ดอยอินทนนท์โดยรวม หัวหน้าสถานีวิจัยโครงการหลวงอินทนนท์ ได้กล่าวถึงแผนงานการพัฒนาในอนาคตของโครงการหลวงบนพื้นที่ดอยอินทนนท์ หน่วยงานสุดท้ายที่มีความสำคัญต่อการดำเนินงานของชุมชนเป็นอย่างมาก คือ

อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ โดยท่านหัวหน้าอุทยานให้การสนับสนุนกิจกรรมชุมชนที่สร้างสรรค์ และเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ต้องเป็นไปตามกฎหมายอุทยานฯ ว่าด้วยผลกระทบต่อระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม และผ่านการเห็นชอบของอุทยานด้วย คือ ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมต่อการดำเนินงานทั้งชุมชนและหน่วยงานส่วนต่างๆ การนำข้อมูลที่ได้มานำมาพัฒนาให้เป็นรูปธรรมนั้น จึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำเนินงานวิจัยของทีมงานวิจัยของเราอย่างยิ่ง เพราะการพัฒนานั้นต้องอาศัยข้อมูลหลายส่วนเข้ามาประกอบรวม และยึดชุมชนเป็นศูนย์กลางต่อการขับเคลื่อนงาน ชุมชนมีทรัพยากรหลายส่วนที่สามารถขับเคลื่อนระบบการท่องเที่ยวโดยชุมชนเองได้ สภาพโดยรอบของชุมชนนั้นเอื้อต่อการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ชุมชนเป็นเจ้าของกิจกรรมร่วมกัน และที่เน้นเป็นสำคัญคือ “การท่องเที่ยวต้องไม่สร้างผลกระทบต่อระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมชุมชน”

จากศักยภาพที่สำคัญ ชาวบ้านได้ร่วมกันนิยามการท่องเที่ยวของชุมชนผาหมอนขึ้นเป็น “การท่องเที่ยวทำให้ชุมชนเกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม วิถีชีวิต และสร้างรายได้เสริมให้กับคนในชุมชน” และได้มีการกำหนดเป้าหมายไว้ ดังนี้

1. เพื่อการรักษาฐานทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนให้สามารถเกิดการใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน
2. เพื่อการฟื้นฟู วัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิมของชุมชน
3. เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชนและผู้มาเยือน

ซึ่งจากผลการดำเนินงาน ทำให้ชุมชนบ้านผาหมอนสามารถกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบที่อยากให้เกิดขึ้น พร้อมกับการตั้งกฎระเบียบต่างๆ สำหรับคนในชุมชนและคนนอกชุมชน การกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวต่อครั้งไม่เกิน 10 - 15 คนที่จะเข้าไปเที่ยวในชุมชน เป็นต้น

นอกจากนี้ กลุ่มทีมวิจัยบ้านผาหมอน ได้ขยายเครือข่ายและใช้องค์ความรู้เรื่องการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ขยายสู่ชุมชนในพื้นที่เครือข่ายด้วยการไปเป็นวิทยากรให้ความรู้ จัดกระบวนการเตรียมความพร้อมคนกับเรื่องการจัดการท่องเที่ยวให้กับชุมชนบ้านหนองหล่ม ซึ่งมีความต้องการที่จะพัฒนาชุมชนให้คนในชุมชนได้มีความรู้เรื่องการจัดการท่องเที่ยว ให้รู้จักแก้ปัญหาการท่องเที่ยวกระแสหลักที่กำลังจะขยายเข้าสู่ชุมชน รวมถึงนโยบายของภาครัฐที่จะเปิดพื้นที่อุทยานให้สัมปทานกับเอกชนเข้ามาบริหารจัดการพื้นที่ท่องเที่ยว ซึ่งถือเป็นการจัดการเชิงรุกจากความรู้ภูมิปัญญาของชาวบ้านจริงๆ

4. บริบทของชุมชนบ้านผาหมอนกับการจัดการด้านการตลาด

ในช่วงท้ายของกระบวนการดำเนินงานวิจัยนั้น เป็นการวางแผนระยะยาวของชุมชน เพื่อพัฒนางานด้านการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องและมีทิศทาง ซึ่งกระบวนการในการวางแผนนั้น เริ่มจากการใช้เวทีในการสรุปบทเรียนการทำงานตลอดทั้งโครงการร่วมกันของทีมวิจัยและชุมชน ซึ่งทำให้ทราบถึงผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้น สามารถตรวจสอบความพร้อม และความไม่พร้อมในด้านต่างๆ และนำมากำหนดเป็นแผนในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนผาหมอนในอีก 5 ปีข้างหน้า ดังนี้

1. แผนการพัฒนาคน บุคลากร
2. แผนการพัฒนาพื้นที่
3. แผนการพัฒนาด้านการตลาด
4. แผนการเชื่อมประสานหน่วยงานในพื้นที่

เมื่อมีการกำหนดแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนแล้วนั้น มีกระบวนการขั้นตอนในการนำเสนอแผนงานสู่เวทีประชุมนำเสนอผลงานวิจัยของชุมชน ตลอดทั้งโครงการวิจัย โดยได้เชิญหน่วยงานในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องเข้าร่วม อาทิ อบต.บ้านหลวง โครงการหลวง อุทยานฯ หน่วยจัดการต้นน้ำ โรงเรียนนิคมไพรผาหมอน เป็นต้น เพื่อร่วมแลกเปลี่ยน และแสดงความคิดเห็น พร้อมทั้งประสานนโยบายของหน่วยงานนั้นๆ กับแผนงานระยะยาวที่ชุมชนเสนอ เพื่อให้เกิดการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากหน่วยงานในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง นับว่าเป็นการวางแผนของชุมชนในแง่ของกระบวนการวิจัยอย่างมีขั้นตอน เป็นระบบ เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมตั้งแต่แผนงานของโครงการวิจัย จนถึงแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้การพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนเกิดความยั่งยืน ซึ่งชุมชนต้องเตรียมความพร้อมในการรองรับแบบมีเหตุผล ถูกต้องตามกฎหมาย สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน และสอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยว

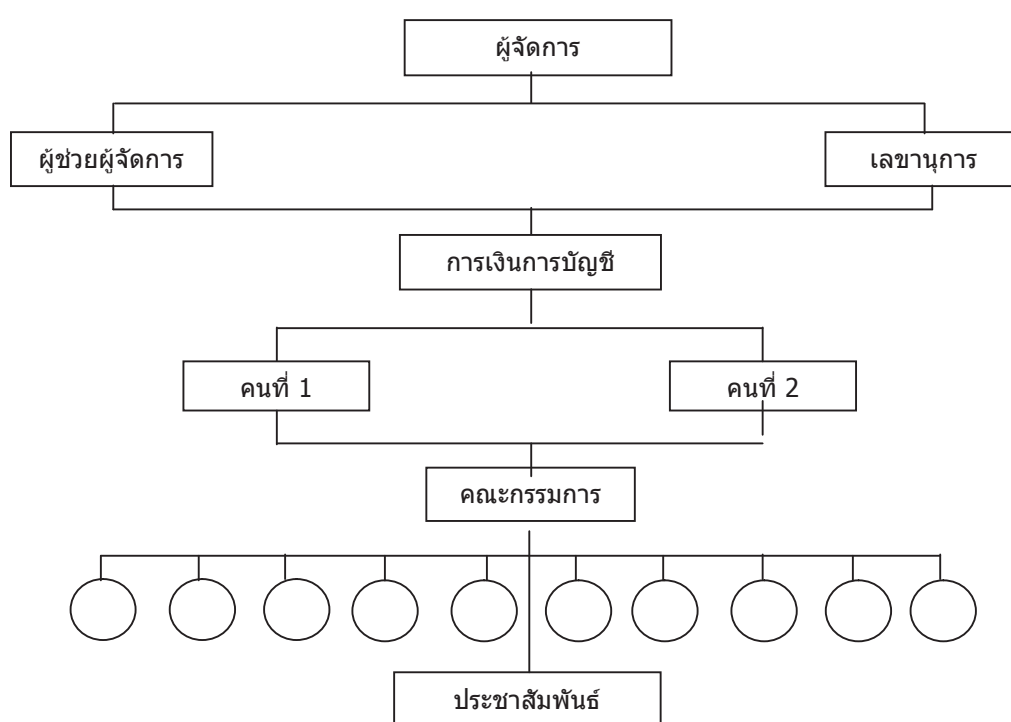
ดังนั้น การศึกษารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนดังกล่าวจึงถือเป็นแนวทางให้ชุมชนได้ตระหนักถึงความสำคัญของวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป และมองเห็นความสำคัญหลายๆ ด้าน เพื่อให้ชุมชนอยู่ร่วมกับสังคมโลกได้อย่างสมดุลดีศรี ตามวิถีชีวิตของคนในชุมชนเอง เพราะหากการท่องเที่ยวที่ไม่ได้เกิดขึ้นโดยชุมชนเอง หรือไม่ใช่เป็นความต้องการของชุมชนเอง การดำรงชีวิตอยู่ก็คงเป็นไปอย่างยากลำบากในอนาคต

5. การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านผาหมอนกับการสร้างพันธมิตรทางการตลาดเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

● กระบวนการพัฒนา CBT และกลไกการจัดการตลาด

ในด้านระบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวและการจัดการด้านการตลาด ชุมชนพยายามที่จะสร้างระบบการบริหารงานแบบชาวบ้านที่เหมาะสมกับความสามารถของบุคลากรในชุมชน ยึดหลักของการร่วมกัน

สร้างกฎระเบียบการท่องเที่ยวโดยชุมชน การสร้างระบบการจัดการรายได้การท่องเที่ยวโดยชุมชน การพัฒนาบุคลากรเบื้องต้น การจัดสร้างศูนย์ข้อมูลการเรียนรู้ สถิติ การทดลองทัวร์ สิ่งเหล่านี้ถูกกำหนดขึ้นมาโดยให้มีความสอดคล้องกับพื้นฐานของชุมชนที่มีอยู่ให้มากที่สุด โดยมีโครงสร้างบุคลากรผู้บริหารการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านผาหมอน ดังรูปภาพที่ 19

รูปภาพที่ 16 โครงสร้างบุคลากรผู้บริหารการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านผาหมอน

เครื่องมือสำคัญของการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนผาหมอน คือการร่างกฎระเบียบการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งเสมือนกับการสร้างกำแพงทางความถูกต้องและเป็นธรรมให้กับชุมชน คนในชุมชนมองว่าการท่องเที่ยวมิได้มีผลดีทั้งหมดและมิได้มีผลเสียไปทั้งหมด ฉะนั้นการสร้างกฎระเบียบจึงมีความจำเป็นต่อการดำเนินกิจการการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างมาก โดยกฎระเบียบต่างๆ เมื่อเข้าสู่ข้อปฏิบัติแล้วจะสามารถสร้างความอุ่นใจให้กับชุมชนในระดับหนึ่ง และเป็นการมิให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเกิดความได้เปรียบเสียเปรียบซึ่งกันและกัน ซึ่งการร่างกฎระเบียบขึ้นมานั้น ชุมชนได้มองกลุ่มเป้าหมายที่อาจก่อความขัดแย้งเข้าสู่ชุมชนได้ในอนาคต โดยได้แยกออกไว้ 5 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

1. กลุ่มผู้ประกอบการภายนอก บริษัททัวร์ สถาบันการศึกษา หน่วยงานรัฐ นักวิจัย ซึ่งเมื่อเข้ามาในชุมชนแล้วต้องปฏิบัติตามข้อบังคับของชุมชน ถ้าไม่มีข้อบังคับให้กับกลุ่มดังกล่าว อาจจะทำหนดและดำเนินกิจกรรมเอง ซึ่งนำไปสู่ความเสียหายให้กับชุมชนได้

2. นักท่องเที่ยว หลายกลุ่มมีความรู้ เข้าใจกับวัฒนธรรมของชุมชนได้อย่างดีพอควร แต่มีอีกหลายกลุ่มที่ได้มาเพื่อการศึกษาหรือเข้าใจวัฒนธรรมของชุมชน หรืออาจรู้จักน้อยนิด จึงมีการปฏิบัติที่อาจก่อให้เกิดความไม่เหมาะสมตามหลักประเพณีอันดีงามของชุมชน และนักท่องเที่ยวเหล่านั้นมีทั้งนักท่องเที่ยวภายในและต่างประเทศที่เข้ามาเที่ยวในชุมชน ในการประพฤติปฏิบัติตนนั้นก็แตกต่างกันไป จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ชุมชนต้องกำหนดกฎข้อบังคับต่อนักท่องเที่ยว และให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับของชุมชนอย่างเคร่งครัด เพื่อให้เกิดความเหมาะสมและเป็นธรรมต่อชุมชน และต่อกลุ่มนักท่องเที่ยวเอง

3. ผู้ประกอบการภายในชุมชน เมื่อมีนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น ความต้องการของนักท่องเที่ยวก็เพิ่มตามด้วย อาจส่งผลให้เกิดผู้ประกอบการเพิ่มขึ้นเช่นกัน ฉะนั้นผู้ประกอบการเองต้องมีการกำหนดกรอบในการดำเนินงานกิจการที่ไม่มีผลกระทบต่อชุมชนของตนเอง และสิ่งแวดล้อมมากจนเกิดผลกระทบอย่างรุนแรงและไม่สามารถรองรับได้ และต้องไม่มีการเอารัดเปรียบนักท่องเที่ยวอย่างเด็ดขาด ทั้งนี้ผู้ประกอบการชุมชนเองต้องมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบชุมชนของตนเองด้วย และต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบชุมชน ไม่ละเมิดกฎระเบียบข้อบังคับการท่องเที่ยวของชุมชน รายได้ส่วนหนึ่งที่เกิดจากผู้ประกอบการต้องมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลกำไรคืนให้กับชุมชน เพื่อนำไปพัฒนาศักยภาพของชุมชน โดยในกฎระเบียบได้กำหนดไว้ว่าผู้ประกอบการใดๆ ในชุมชน รายได้ที่เกิดจากการดำเนินกิจการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ขายของที่ระลึก อาหารและเครื่องดื่ม กลุ่มผู้ประกอบการเหล่านี้ต้องแบ่งปันผลประโยชน์คืนสู่ชุมชนของตนเองเป็นเปอร์เซ็นต์ของรายได้ และที่สำคัญผู้ประกอบการในชุมชนต้องไม่เอารัดเอาเปรียบนักท่องเที่ยว ต้องไม่หลอกหลวงหรือขายสินค้าเกินราคา และไม่มีการเรียกร้องคอมมิชชั่นจากกับมัคคุเทศก์โดยเด็ดขาด ทั้งนี้กฎระเบียบสำหรับผู้ประกอบการจึงเป็นกำแพงให้กับนักท่องเที่ยว และตัวผู้ประกอบการในชุมชนเอง ที่ต้องตระหนักถึงความยุติธรรมของสังคมตนเอง ทั้งผู้มาเยือนและคนในชุมชนมีความรู้สึกที่ดีต่อกัน

4. นักสื่อความหมายท้องถิ่น เปรียบเสมือนมัคคุเทศก์ที่มีศักดิ์เป็นนักการทูตทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่มีส่วนอย่างมากต่อการเสนอภาพพจน์บริบทชุมชนโดยรวมทั้งหมด ต้องมีจิตใจที่มีความรับผิดชอบสูงในการเสนอภาพพจน์อันดีงามของชุมชนตนเอง นักสื่อความหมายท้องถิ่นต้องเป็นกลางในการเสนอสื่อต่างๆ ไม่ก่อความรู้สึกที่อึดอัดใจหรือนำไปสู่ความขัดแย้งทางความคิดสู่นักท่องเที่ยว

5. การจัดการรายได้อย่างเป็นธรรม เงินคือตัวแปรสำคัญที่ก่อให้เกิดผลดีและเสียมากที่สุดในการอยู่ร่วมกัน การจัดการรายได้ที่เกิดขึ้นที่มาจากนักท่องเที่ยวต้องมีความเสมอภาค

เพื่อการจัดการรายได้ที่เป็นส่วนสำคัญของชุมชนในกลุ่มสมาชิกการท่องเที่ยวโดยชุมชน การแบ่งปันผลประโยชน์ที่ลงตัวและมีแนวทางปฏิบัติร่วมกันที่เสมอภาค จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีกฎระเบียบและปฏิบัติร่วมกันอย่างเคร่งครัด เพื่อมิให้เกิดความขัดแย้งต่อกัน

บทสรุปของการสร้างกฎระเบียบ จึงเป็นแนวทางที่สำคัญที่จะกำหนดทิศทางการท่องเที่ยวไปในทางที่ถูกต้องและยุติธรรมให้มากที่สุดทั้งคนในชุมชนเอง ผู้ประกอบการ และนักท่องเที่ยว ซึ่งต่างก็เป็นบุคคลสำคัญต่อการดำเนินกิจการการท่องเที่ยวโดยทั้งสิ้น โดยเมื่อมีกฎระเบียบแล้วก็ต้องมีความชัดเจนต่อการปฏิบัติ มีความยุติธรรมต่อการตัดสิน โดยใช้กฎระเบียบนี้เป็นการตัดสินปัญหา บุคคลทุกส่วนที่เกี่ยวข้องต้องปฏิบัติร่วมกันอย่างเคร่งครัด ซึ่งการดำเนินกิจกรรมใดๆ ก็สามารถทำได้อย่างสันติและความราบรื่นด้วยกันทุกฝ่าย

6. การประชาสัมพันธ์ มีความสำคัญต่อการให้ข้อมูลนักท่องเที่ยวและบุคคลทั่วไปที่มาท่องเที่ยว และการประชาสัมพันธ์ให้ภายนอกรู้จักการท่องเที่ยวของชุมชน การประชาสัมพันธ์ต้องมีประสิทธิภาพและเน้นการให้ข้อมูลเป็นจริงแก่นักท่องเที่ยว โดยเฉพาะพื้นที่ชุมชนบ้านผาหมอนแต่ละช่วงของฤดูกาลต่างๆ ที่มีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ชุมชนไม่ต้องการให้ใครมาบอกแก่นักท่องเที่ยวว่าสามารถทำอะไรได้ทุกอย่าง หรือสามารถเห็นสิ่งที่ลงโฆษณาได้ตลอดเวลา ที่ผ่านมามีการท่องเที่ยวหลายพื้นที่ที่กลุ่มผู้ประกอบการมักบอกสิ่งที่ไม่เป็นจริงตามโปรแกรมที่ได้เสนอให้นักท่องเที่ยว ผลสุดท้ายเป็นชุมชนที่ได้รับการตำหนิจากนักท่องเที่ยว สิ่งชุมชนมีหน่วยงานประชาสัมพันธ์ของชุมชนเอง จุดประสงค์หลักคือ การป้องกันการให้ข้อมูลที่ผิดๆ ที่เกิดผลกระทบต่อการท่องเที่ยวของชุมชน ข้อมูลที่เป็นจริงจึงเป็นสิ่งที่สำคัญต่อชุมชนและนักท่องเที่ยวทั้งสองฝ่าย

● พันธมิตรทางการตลาดของผาหมอน

จากการสัมภาษณ์ Mr.Ben Lefetey ผู้จัดการบริษัท Thailand Autrement Tour operator พันธมิตรทางการตลาดของบ้านผาหมอน ได้สะท้อนให้เห็นความเข้าใจในนิยามของการท่องเที่ยวโดยชุมชน และพันธมิตรทางการตลาด ซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญในการกำหนดทิศทางการทำงานร่วมกันกับชุมชนผาหมอน ได้ให้นิยามและความหมายไว้ ดังนี้

“การท่องเที่ยวในประเทศไทยเป็นการท่องเที่ยวขนาดใหญ่ มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก แต่ก็ยังเป็นการสร้างรายได้ที่กระจุกตัวอยู่ในกลุ่มผู้ประกอบการ เช่น ภูเก็ต เชียงใหม่ ยังขาดกระจายรายได้ไปสู่ชุมชน ดังนั้นจะทำการท่องเที่ยวในรูปแบบใดที่เกิดจากแนวคิดและการตัดสินใจของคนในชุมชน และก่อให้เกิดการกระจายรายได้ต่อคนส่วนมาก จึงตัดสินใจทำการท่องเที่ยวในรูปแบบ การท่องเที่ยว

โดยชุมชน ให้ชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจในการรับนักท่องเที่ยว บริหารจัดการการท่องเที่ยว คิดถึงผลกระทบด้านลบและด้านบวก ส่วนกำไรที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว ชุมชนต้องร่วมกันคิดว่าจะนำรายได้ที่เกิดขึ้นไปช่วยชุมชนได้อย่างไร นอกจากนี้ยังต้องการเปิดตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อเป็นตัวอย่างให้บริษัททัวร์อื่น ๆ เข้าใจและนำแนวคิดในรูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชนมาใช้ในการเปิดตลาดการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้ให้มากยิ่งขึ้น เพราะบางชุมชนก็มีการเปิดท่องเที่ยวโดยชุมชน แต่ไม่มีบริษัทมาช่วยรองรับในการทำการตลาดเพื่อให้รายได้กระจายไปทุกส่วนมากที่สุด เพื่อให้เกิดความยั่งยืน”

และจากการประชุมกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของชุมชนผาหมอนได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับการท่องเที่ยวไว้ดังนี้ การเริ่มทำการท่องเที่ยวของชุมชนผาหมอน เริ่มจากความคิดที่ว่า ถ้าคนในชุมชนไม่ทำการท่องเที่ยวก็อาจจะมีคนอื่นเข้ามาทำ และเห็นตัวอย่างจากการทำงานของหน่วยงานอื่นๆ เช่น โครงการหลวงหรือหมู่บ้านอื่นๆ ในพื้นที่ใกล้เคียง โดยก่อนหน้านี้มีนักท่องเที่ยวจากแม่วางเดินทางผ่านไปผ่านมาที่ผาหมอน แต่หมู่บ้านผาหมอนก็ไม่ได้มีส่วนร่วมอะไรเลย ในอีกกรณีหนึ่งในพื้นที่นี้อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ได้ทำเรื่องการท่องเที่ยว แต่ในชุมชนไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมเป็นเพียงหมู่บ้านที่ถูกท่องเที่ยวเท่านั้น ในขณะที่ชุมชนผาหมอนก็มีทรัพยากร วัฒนธรรม เป็นทุนของชุมชนอยู่แล้ว สามารถจัดการท่องเที่ยวได้ แต่ต้องเน้นว่าการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นต้องอยู่ภายใต้กฎระเบียบที่ชุมชนตั้งไว้ และมีการยอมรับจากชุมชน หลังจากที่มีการทำวิจัยท่องเที่ยวโดยมี สกว. เป็นผู้สนับสนุนและเป็นพี่เลี้ยง ผลจากการเริ่มเปิดการท่องเที่ยวก็ได้ทำให้ชุมชนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เกิดการพัฒนาขึ้น มีการรักษาความสะอาดของชุมชนมากขึ้น

● จุดเริ่มต้นของ “พันธมิตรทางการตลาด”

จากการสัมภาษณ์ พบว่า Mr.Ben เข้ามาในประเทศไทย โดยสนใจการท่องเที่ยวในรูปแบบที่เกิดจากแนวคิด การตัดสินใจร่วมกันของคนส่วนมาก และโชคดีที่ได้เข้ามาเจอชุมชนบ้านผาหมอน ซึ่งเป็นช่วงที่ชุมชนกำลังทำงานวิจัย ได้เข้ามาศึกษาร่วมกับทีมวิจัย ทำให้ Mr.Ben มองว่าการท่องเที่ยวที่เข้าสู่ชุมชนในภาคเหนือยังเป็นการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพต่ำ หมายความว่า การท่องเที่ยวที่ผ่านมา รายได้ที่เกิดขึ้นเข้าสู่ชุมชนน้อยมาก และไม่มีการกระจายรายได้สู่คนส่วนมาก อย่างเช่น การท่องเที่ยวในอำเภอแม่วาง มีการเก็บค่าใช้จ่ายที่ต่ำมาก บ้านหลังหนึ่ง เก็บค่าอาหาร 50 บาท ค่าที่พัก 20 ซึ่งทำให้ไม่มีรายได้มากพอที่จะนำไปพัฒนาด้านการท่องเที่ยวให้ดีขึ้น ในขณะเดียวกันการท่องเที่ยวที่ผ่านมา ทำให้เกิดผลกระทบทางด้านวัฒนธรรม สังคม สิ่งแวดล้อมของชุมชนอย่างมาก

ในช่วงที่ Mr.Ben เข้ามารู้จักบ้านผาหมอนนั้น เป็นช่วงที่ชุมชนกำลังทำงานวิจัย ซึ่งในตอนนั้น Mr.Ben ยังไม่พบชุมชนที่มีแนวคิดที่ต้องการทำท่องเที่ยวในรูปแบบที่ชุมชนคิดและบริหารจัดการท่องเที่ยวเอง หรือตั้งกฎเกณฑ์การท่องเที่ยวด้วยตนเอง โดยที่ไม่ได้อยู่ภายใต้กฎของบริษัททัวร์ จึงเป็นเวลาที่เหมาะที่เข้ามาเจอชุมชนบ้านผาหมอน เนื่องจากขณะนั้นชุมชนกำลังค้นหารูปแบบในการจัดการท่องเที่ยว

ในช่วงก่อนการทำวิจัยของชุมชน หัวหน้าโครงการวิจัย (คุณสุรสิทธิ์) ทำงานอยู่ในร้านอาหาร และได้พบกับ Mr.Peter ชาวแคนาดา ซึ่งรู้จักคลุกคลีอยู่กับชาวเขา และได้มีโอกาสพูดคุยกัน โดยคุณสุรสิทธิ์ได้เคยพูดคุยกับ Mr.Peter ว่าต้องการกลับมาพัฒนาชุมชนของตนเอง และสนใจในด้านการทำท่องเที่ยว หลังจากนั้น Mr.Peter ได้มีโอกาสพบกับ Mr.Ben จึงได้เสนอว่ามีชุมชนที่สนใจในการทำท่องเที่ยว จึงเป็นโอกาสให้ Mr.Ben ได้เข้ามาพบกับบ้านผาหมอน โดยก่อนหน้านี้ Mr.Ben ก็ยังไม่มีความรู้ในเรื่องการทำท่องเที่ยวอย่างชัดเจนนัก แต่ก็มีพื้นฐานและประสบการณ์ของการเป็นนักพัฒนา (NGO) ทำงานด้านการเกษตร และการค้าแบบยุติธรรม มาประมาณ 13 ปี จึงได้ไปเรียนรู้กับเพื่อนที่ทำท่องเที่ยวอยู่ที่บาห์ลีประมาณ 6 เดือน ในลักษณะการทำท่องเที่ยวร่วมกับชาวบ้านที่ทำโฮมสเตย์ และเจาะกลุ่มคนที่ทำงาน NGO ในส่วนหนึ่ง Mr.Ben ได้รู้จักกับเครือข่ายการทำงาน NGO ในหลายภาคส่วน สามารถทำงานกับคนกลุ่มนี้ได้ง่าย เป้าหมายการทำงานในช่วงนั้น คือ จะทำอย่างไรที่จะขยายแนวคิดการทำท่องเที่ยวแบบมีความรับผิดชอบ เกิดการทำงานร่วมกันกับชุมชน โดยให้คิดถึงสิ่งแวดล้อมให้มากที่สุด และจะทำอย่างไรให้นักท่องเที่ยวเข้าใจถึงการท่องเที่ยวแบบมีความรับผิดชอบ

สิ่งที่ท้าทายมากกว่านั้น คือ กลุ่มลูกค้าที่ต้องการจะให้เข้ามาในเมืองไทย มีทั้งกลุ่มลูกค้าทั่วไป และเป็นกลุ่มที่มีภาระงานที่ดี มีรายได้ที่ค่อนข้างสูง เช่น แพทย์ วิศวกร สามารถที่จะเที่ยวในราคาแบบนี้ได้ แต่ในขณะเดียวกันนักท่องเที่ยวในกลุ่มนี้ยังขาดความเข้าใจในการทำท่องเที่ยวแบบมีความรับผิดชอบ ดังนั้นจะทำอย่างไรให้ลูกค้ากลุ่มนี้ได้เข้าใจถึงการท่องเที่ยวแบบมีความรับผิดชอบ ได้เรียนรู้ ได้ศึกษา การจัดการท่องเที่ยวเกี่ยวโยงกันอย่างไรกับการท่องเที่ยวแบบมีความรับผิดชอบ

ในช่วงที่ชุมชนกำลังทำงานวิจัย ชุมชนค้นพบว่าถ้าทำโฮมสเตย์จะขัดต่อวัฒนธรรมของชุมชน เนื่องจากในชุมชนห้ามขายหญิงที่เป็นแขกเยือนนอนร่วมกันในบ้าน จึงมองว่าเป็นไปได้หรือไม่จะสร้างบ้านพักสำหรับนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะ Mr.Ben จึงได้มองตลาดของตนเองว่าถ้าทำในลักษณะของโฮมสเตย์ นักท่องเที่ยวที่สนใจจะมาเที่ยวจริงๆ เพียง 15% แต่อีก 85% จะเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวอีกระดับหนึ่ง ถ้าต้องการอยากจะได้ 85% ที่เข้ามาในบ้านผาหมอน จำเป็นต้องสร้างบ้านเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว 1 หลัง ที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกอยู่ในระดับหนึ่ง ไม่จำเป็นต้องถึงขนาดห้าดาวหรือสิบดาว แต่ให้อยู่ในระดับที่พอดี คือ มีน้ำอุ่น มีพื้นที่นั่งเล่น มีวิวสวยๆ โดยได้ร่วมกันให้คำจำกัดความว่าเป็น Private Home ภายใต้ชื่อ “Bamboo Pink House” ที่เป็นการจัดการร่วมกันระหว่างชุมชนกับบริษัทไทยแลนด์อองทูนมอนด์ของ

Mr.Ben ซึ่งทุกวันนี้ในบ้านผาหมอนมีนักท่องเที่ยวจองเข้ามาอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี และเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่สามารถจ่ายค่าที่พักในเมืองได้ในราคา 100 ดอลลาร์ แต่ถ้าเทียบกับบ้านพักที่ผาหมอนแล้ว นักท่องเที่ยวได้แสดงความคิดเห็นว่ามาถึงแล้วมีความภาคภูมิใจมากที่สุด และมีความดีใจที่ได้มาพักที่ผาหมอน

● ช่องทางการตลาด

กลุ่มพฤติกรรมนักท่องเที่ยวของบริษัทที่เข้ามาในไทย ส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวแบบครอบครัว เช่น กลุ่มครอบครัว กลุ่มฮันนีมูน เวลาที่กลุ่มนี้มาจะวางแผนเข้ามาเที่ยวในเมืองไทยไม่ต่ำกว่า 2 – 3 สัปดาห์ ซึ่งกลุ่มนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้ถือว่าเป็นกลุ่มใหญ่ พนักงานท่องเที่ยวของเข้ามากับบริษัท บริษัทจะดูว่าจะไปเที่ยวส่วนไหนก่อน กรุงเทพฯ แน่นอนว่าเป็นจุดศูนย์กลาง จากกรุงเทพฯ อาจจะลงไปได้ก่อน หรือว่าอาจจะขึ้นมาเหนือก่อนแล้วค่อยลงไปได้ บางกลุ่มอาจจะเริ่มที่กรุงเทพฯ อยู่ชยา สุโขทัย มาผาหมอน หรือแม้แต่หมู่บ้านหนองหล่มจากนั้นก็ตรงไปทะเล หรือบางครั้งก็ไปอีสาน นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่เข้ามาต้องการสัมผัสวัฒนธรรมความเป็นไทย ที่พักโรงแรมหรูๆ จะมีน้อย ส่วนใหญ่จึงไปโรงแรมเล็กๆ ที่จัดวัฒนธรรมทางเหนือเข้ามาผสมผสาน มาแล้วรู้สึกว่าได้มาเชียงใหม่ เช่นมาผาหมอนก็มาเจอวัฒนธรรมแบบคนดอย แบบคนปะกาเกอะญอ มองเห็นกลางทุ่ง ไปชุมชนก็เห็นวิถีชีวิตที่เป็นคนปะกาเกอะญอ ถึงแม้วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมจะไม่เหลืออยู่ แต่ก็ยังมีกลิ่นไอของคนชายขอบ ความเป็นคนปะกาเกอะญอที่เป็นคนไทยอยู่ สรุปก็เป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่สนใจความเป็นไทยเสียส่วนใหญ่ ในการทำงานที่สามารถเข้าถึงกลุ่มลูกค้าได้ คือ กลุ่มลูกค้าส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มที่มีค่านิยมที่พูดแต่ภาษาตนเองเป็นหลัก เช่น ฝรั่งเศส แคนาเดียน สวิตเซอร์แลนด์ แม้แต่ลูกค้าฝรั่งเศสและกลุ่มครอบครัวฝรั่งเศสที่ไปทำงานต่างประเทศ เช่น ในจีน ญี่ปุ่น ในการทำงานจะใช้ระบบออนไลน์ เปิดเว็บไซต์ ซึ่งใช้การบริหารจัดการในด้านติดต่อประสานงานผ่านระบบเว็บไซต์เป็นส่วนใหญ่

การเจริญเติบโตด้านการตลาดในระยะเวลา 4 ปี ที่เร็วมาก จะเป็นลักษณะปากต่อปาก ในระบบออนไลน์สามารถจะลิงค์เข้าไปได้เอง แล้วแต่นักท่องเที่ยวจะไปโพสต์เรื่องต่างๆ เช่น โฮมสเตย์ ชุมชน เมื่อพิมพ์เข้าไปใน google ก็เจอชื่อบริษัท แต่ช่องทางการตลาดที่ดีที่สุดคือปากต่อปาก ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มบาทลี หรือกลุ่มฝรั่งเศสที่กลับไปประเทศ กลุ่มนักท่องเที่ยวที่ต้องการมาเที่ยวเมืองไทย หรือเมื่อพิมพ์คำว่า “private group” “village” เข้าไปใน Google จะมีให้เลือกเว็บไซต์ รูปภาพ พอเลือกเข้าไปเจอ Thailand Autrement Tour operator ทำการท่องเที่ยวที่เมืองไทย ก็จะมีข้อมูลที่แสดงว่าในเมืองเป็นอย่างไร ในชนบทเป็นอย่างไร จากนั้นลูกค้าจะเลือกจะไปพักในเมือง หรือชนบท จะเป็นการโต้ตอบกันทางบริษัทก็จะตอบกลับไป ในที่สุดก็เกิดข้อตกลงระหว่างกัน ในส่วนของการเลือกลูกค้า จะมีคำถามอยู่ 3

คำถาม คือ 1. ถ้าเกิดมาบนดอยอยากจะเจอชาวเขาหรือไม่ 2. ต้องการปั่นจักรยานหรือไม่ 3. ต้องการเดินเขาหรือไม่ ถ้าเลือกเจอชาวเขา ปั่นจักรยาน เดินป่าก็มาบ้านผาหมอน แต่ถ้าไม่อยากเจอ 3 ข้อนี้ อยู่ในเมืองในส่วนของคนกำลังคนในการทำงานของบริษัท มีคนที่ทำงานอยู่ในออฟฟิศ 3 คน ทำเรื่องการจอง บัญชี นอกนั้นก็มีความฝรั่งเศส 4 คน แต่ถ้าในชุมชน อย่างผาหมอน หนองหล่มรวมแล้ว 7 คน (เป็นคนในชุมชน) แล้วก็จะมีหมู่บ้านชนเผ่าลาหู่ 1 คน การท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ทำตอนนี้มีบ้านผาหมอน บ้านผาหล่ม (ปกากะญอ) และชนเผ่าลาหู่ โดยคนที่ท้องถิ่นที่ทำงานให้บริษัทจะมีเงินเดือนให้เป็นค่าตอบแทน

6. วิธีการจัดการตลาดของโดยชุมชนบ้านผาหมอน

● การทำงานระหว่างบริษัทกับชุมชนบ้านผาหมอน

บริษัทเข้ามาส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ชุมชน ถ้าต้องการให้ลูกค้าเข้ามาพักแบบในระดับสบายๆ ทางบริษัทก็เสนอความรับผิดชอบ เช่น การตกแต่ง แต่ก็มีข้อตกลงว่า ถ้าเกิดมีการยกเลิกการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน ส่วนที่เคลื่อนย้ายได้จะเป็นของบริษัท ส่วนการทำงานที่เกิดขึ้นในชุมชน บริษัทไม่ต้องการเป็นเจ้าของ ดังนั้นคำว่า CBT ชุมชนต้องดูแลจัดการเอง ชุมชนตัดสินใจในการหาคนมาดูแลบ้านเอง ส่วนบริษัทจะไปสนับสนุนในส่วนของเงินเดือนให้กับคนที่ดูแลบ้าน และคนที่ดูแลบ้านก็เป็นจะพนักงานของบริษัท รวมไปถึงเรื่องการขอวีซ่า เนื่องจากการทำธุรกิจจะมีความซับซ้อนเกี่ยวโยงกันหลายเรื่อง มีการบูรณาการร่วมกันว่าบริษัทลงทุนเท่านี้ ชุมชนได้เท่านี้ ชุมชนจะมีส่วนร่วมอย่างไรบ้าง แต่มีจุดดีที่บริษัทไม่ได้ควบคุมรายได้ทั้งหมด เพราะอยู่บนเงื่อนไขของคำว่า ท่องเที่ยวโดยชุมชน ชุมชนไม่ต้องหาตลาด ซึ่งถ้าชุมชนหาตลาดเองอาจจะไม่ได้นักท่องเที่ยวในลักษณะนี้ ดังตัวอย่างรายละเอียดของการจัดการผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวโดยชุมชน บ้านผาหมอนในปี 2551 ที่มีการเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวจำนวน 70 ทริป นักท่องเที่ยว 222 คน มีการพักค้างคืน 139 คืน และ ในปี 2552 มีการเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวจำนวน 69 ทริป นักท่องเที่ยว 265 คน มีการพักค้างคืน 134 คืน โดยมีรายละเอียดดังตารางที่ 7 และ 8

ตารางที่ 7 การจัดการผลประโยชน์ของการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านผาหมอนในปี 2551 และ 2552

ประเภทการบริการ	ปี พ.ศ. 2551		ปี พ.ศ. 2552	
	ค่าร้อยละ	จำนวนเงิน (บาท)	ค่าร้อยละ	จำนวนเงิน (บาท)
บ้านพัก	29	183,600	30	196,500
อาหาร	27	173,400	27	179,200
เงินเดือนเจ้าหน้าที่	17	108,000	17	108,000
ไกด์ท้องถิ่น/ดนตรี	16	103,050	15	98,200
พาหนะ	8	50,400	7	45,500
การบริการในห้องพัก	3	19,050	3	19,800
บำรุงหมู่บ้าน	1	4,440	1	5,300
รวม	100	641,940	100	652,500

ตารางที่ 8 ผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวที่กระจายโดยตรงไปสู่ชุมชนบ้านผาหมอนในปี 2551 และ 2552

ประเภทการบริการ	ปี พ.ศ. 2551			ปี พ.ศ. 2552			หมายเหตุ
	ร้อยละ	ทั้งหมด	โดยตรง	ร้อยละ	ทั้งหมด	โดยตรง	
บ้านพัก	80	183,600	146,880	80	196,500	157,200	ร้อยละ 20 เป็นค่าทำความสะอาด/ค่าไฟฟ้าและค่าบำรุงรักษา
อาหาร	10	173,400	17,340	10	179,200	17,920	ร้อยละ 90 เป็นค่าวัตถุดิบในการทำอาหาร
เงินเดือนเจ้าหน้าที่	100	108,000	108,000	100	108,000	108,000	
ไกด์ท้องถิ่น/ดนตรี	100	103,050	103,050	100	98,200	98,200	
พาหนะ	70	50,400	35,280	70	45,500	31,850	ร้อยละ 30 เป็นค่าน้ำมันและบำรุงรักษา
การบริการในห้องพัก	50	19,050	9,525	50	19,800	9,900	ร้อยละ 50 เป็นค่าก่อสร้างและบำรุงรักษา
บำรุงหมู่บ้าน	100	4,440	4,440	100	5,300	5,300	
รวม		641,940	424,515		652,500	428,370	ร้อยละ 66 หมู่บ้านจะได้รับประโยชน์โดยตรง

- **ตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับความสามารถในการเติบโต**

การตลาดท่องเที่ยวของบ้านผาหมอน ในปีที่สองของการจัดการท่องเที่ยวบ้านผาหมอนไม่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้พอ จึงได้ขยายเครือข่ายมาทำที่บ้านหนองหล่ม ก็สามารถกระจายนักท่องเที่ยวได้ แม้แต่ในช่วงสถานการณ์การเมืองไทยที่เกิดขึ้นในช่วงเดือนเมษายน – พฤษภาคม 2553 ก็ยังมีนักท่องเที่ยวคงที่และเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากบริษัทได้พูดคุยกับนักท่องเที่ยวอย่างใกล้ชิด ทำให้นักท่องเที่ยวได้ทราบข้อมูลความเป็นจริงระหว่างในเมืองและในพื้นที่ แต่บางส่วนของนักท่องเที่ยวเห็นภาพความรุนแรงจากสื่อต่างๆ ก็จะมีการยกเลิกประมาณ 2 ทริป ซึ่งนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะดูข้อมูลความเป็นจริงคนในพื้นที่มากกว่า ในขณะที่เดียวกันกลุ่มผู้บริโภครู้จักอยู่ทางยุโรป ก็กลับมามองตนเองว่าการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นมีผลต่อกลุ่มที่บริการการท่องเที่ยวหรือไม่ กลุ่มนี้มีมากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่ม CBT การตลาดเพิ่มขึ้น เนื่องจากคนยุโรปมองว่าการท่องเที่ยวที่ขาดความรับผิดชอบจะก่อให้เกิดผลกระทบต่อคน และสิ่งแวดล้อม ในพื้นที่หรือไม่ กลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีมุมมองใหม่ๆ ต้องการที่จะเรียนรู้มากขึ้น หมายความว่า ถ้ามาเมืองไทยหรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นักท่องเที่ยวมองว่าไปเที่ยวชนบทจะได้ความรู้ เกิดการแลกเปลี่ยนมากขึ้น ถ้าอยู่ในเมืองหรือในโรงแรม ก็จะมีมุมมองต่อการพูดคุยกับคนน้อยลง และการท่องเที่ยว CBT ทำให้นักท่องเที่ยวรู้สึกว่ามีควมรับผิดชอบต่อส่วนรวมมากขึ้น คิดถึงองค์ประกอบของสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม มากขึ้น ทำให้นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้ต้องการเรียนรู้มากขึ้น

7. ปัจจัยสำคัญในการสร้างพันธมิตรทางการตลาดระหว่าง บริษัทกับชุมชน

- **ความต้องการของชุมชน** มาเป็นอันดับหนึ่ง เช่น กิจกรรม อาหาร ถ้าเป็นความต้องการของนักท่องเที่ยวชุมชนทำได้หรือไม่ กรณีเช่น ถ้ามีเด็กมาไม่ต้องการทานอาหารไทย/ปะกาเกอญอ ชุมชนทำอาหารยุโรปได้หรือไม่ ดังนั้นต้องให้เกิดความสมดุลกันระหว่างความต้องการ ความพึงพอใจของลูกค้าและความต้องการของชุมชน ถ้าเกิดว่านักท่องเที่ยวบอกว่าต้องทำสเต็ก ชุมชนก็จะไม่ทำ ชุมชนก็มีจุดยืนของตนเองว่าความสามารถของชุมชนมีแค่นี้ กิจกรรมที่ชุมชนสามารถทำได้กับนักท่องเที่ยวมีแค่นี้ นักท่องเที่ยวจะรับได้หรือไม่
- **การสื่อสารระหว่างกัน** ไม่ว่าคนไทยกับคนผาหมอน คนต่างชาติกับคนผาหมอน ต้องมีคนกลาง คือ คุณสุรสิทธิ์ เนื่องจากรู้อุปนิสัยของคนต่างชาติ รู้จักคนมาก สามารถไกล่เกลี่ยปัญหาได้ ในขณะเดียวกันความเข้มแข็งของชุมชนผาหมอนที่มีมากก็เป็นส่วนสำคัญของความสำเร็จ และการมีคนกลางในการสื่อสารระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชน เนื่องจากชุมชนพูดภาษาอังกฤษไม่ได้ แต่ชุมชนสามารถสื่อในเชิงของภาษาไทยได้ และบริษัทจัดให้มีไกด์มาแปลให้ ทำให้งานอยู่ในความสมดุลพอดีตรงที่มีไกด์

เป็นคนไทย ฟังภาษาปะกอกอะญอ แปลได้บ้างไม่ได้บ้างก็ทำงานราบรื่น ถ้ามององค์ประกอบความรู้ของชุมชนมีอยู่แล้ว การที่จะสื่อสารให้รับรู้ไม่ว่าคนไทยหรือคนพื้นที่สูง คนท้องถิ่นจะถ่ายทอดออกมาเป็นภาษาที่เข้าใจกันได้ยังไง จึงจำเป็นต้องมีคนกลางมาช่วยแปล

- **การเคารพสิทธิชุมชน** เป็นสิ่งที่ทำให้การท่องเที่ยวประสบความสำเร็จ และเป็นสิ่งที่สำคัญมาก ถ้ามองถึงการพัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยวที่ผาหมอน คือ มีการพูดคุยกันตลอด เวลาเกิดปัญหาก็จะไม่ทิ้งไว้นาน ชุมชนและบริษัทจะมีการคุยกันว่าปัญหาเกิดแบบนี้ จะต้องแก้ไขอย่างไร เช่น ถ้าไกด์ไม่ดี นักท่องเที่ยวมีการร้องเรียน ชุมชนก็ไม่ได้ละเลย สิ่งสำคัญคือว่า นักท่องเที่ยวต้องเคารพความเป็นชุมชน และบริษัทต้องเคารพว่าความต้องการของชุมชนมีอยู่ในระดับใด ถ้าทำเกินมากกว่านี้ก็ทำไม่ได้ ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้บริษัทกับชุมชนทำงานด้วยกันได้ประสบความสำเร็จ
- **ความจริงใจในระหว่างการทำงาน** เช่น ในช่วงของการทำวิจัย Mr.Ben รู้สึกว่าคุณสุรสิทธิ์ มีความจริงใจสามารถทำงานอย่างมีความจริงใจ สามารถทำงานด้วยกันต่อไปได้ และการลงทุนร่วมกันระหว่างบริษัทกับชุมชน ในการจัดการการท่องเที่ยวบ้านผาหมอน บริษัทมีการลงทุนมากกว่าที่ชุมชนลงทุน บริษัทลงทุนไม่ต่ำกว่า 4 แสน ส่วนชุมชนลงทุนไม่ต่ำกว่า 1 แสนบาท รวมแล้วบ้านพักรับรองนักท่องเที่ยวที่สร้างขึ้นใช้เงินลงทุนไปประมาณ 5 – 6 แสนบาท ดังนั้นการลงทุนที่ไม่ต่ำกว่าครึ่งล้านบาทนี้ คุณภาพต้องออกมาตามที่ได้วางไว้ ก็คือความจริงใจที่ได้เรียนรู้ ที่ได้สัมผัส และความจริงใจทำให้เกิดความไว้วางใจกันระหว่างชุมชนกับบริษัท
- **การบริหารจัดการระหว่างชุมชนกับบริษัท** ในส่วนหนึ่งคุณสุรสิทธิ์ ได้พัฒนารูปแบบการจองในระบบภาษาไทย ส่วน Mr.Ben จะทำในส่วนของบริษัท และปฏิทินการจอง ว่าใน 2 เดือน 5 เดือน 6 เดือนใครบ้างที่เข้ามาจอง ใครที่คอนเฟิร์มแล้ว ชุมชนก็จะทราบ ในส่วนของการบริหารจัดการชุมชน จะมีผู้จัดการชุมชน อายุการทำงานอยู่ที่ 2 ปี แต่ถ้าผลงานดีก็ทำต่อ หรือถ้าไม่อยากทำแล้วก็ให้คนอื่นทำต่อ ในส่วนการจองก็จะมีข้อมูลว่ามากี่คน ชายหญิงเท่าไร สนใจเรื่องอะไร ก็จะมีการระบุมารับเงินค่าใช้จ่ายได้เช่น ไกด์ คนทำอาหาร จึงสามารถจัดการได้ว่าใครมีหน้าที่ทำอะไร สามารถแบ่งหน้าที่ไปได้

โดยสรุปแล้วนัยความหมายของ “พันธมิตรทางการตลาด” ของชุมชน คือ การเป็นหุ้นส่วนในทางธุรกิจการจัดการท่องเที่ยวที่ต้องยอมรับและเคารพในสิทธิของชุมชน ในขณะเดียวกันก็สามารถเป็นได้ทั้งเพื่อนร่วมคิด และผู้ให้โอกาสแก่คนในชุมชนด้วยเช่นกัน โดยยึดหลักการสำคัญในการพิจารณาคัดเลือกพันธมิตรทางการตลาด ดังนี้ 1) การปฏิบัติตามเงื่อนไข ข้อตกลง ภายใต้การยอมรับและเคารพสิทธิของ

ชุมชน 2) การเป็นเพื่อนร่วมทาง และ เป็นมิตรที่ดีด้านธุรกิจ 3) ความพึงพอใจในเป้าหมายของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน รวมทั้งการจัดสรรผลประโยชน์ที่ลงตัว

สำหรับประเด็นความต้องการในการพัฒนาด้านการตลาดของชุมชนที่ให้ความสำคัญคือ การพัฒนาโปรแกรมทัวร์ กิจกรรมการท่องเที่ยวให้มีความหลากหลาย และมีคุณภาพมากขึ้น นอกจากนี้ชุมชนมีความเห็นต่อการพัฒนาเพื่อขยายโอกาสทางการท่องเที่ยว มีสิ่งที่ต้องคำนึงใน 4 ประการ ตามลำดับความสำคัญ ได้แก่

1. ความสามารถในการรองรับทางด้านสังคมวัฒนธรรมของชุมชน และความยั่งยืนทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. แนวความคิดของบริษัททัวร์ หรือ Agency กับการยอมรับในเงื่อนไขข้อตกลงของชุมชน
3. ความพร้อมของคน หรือบุคลากรในชุมชนกับการจัดการ
4. เงินทุน หรืองบประมาณ

8. กระบวนการ/กลไกการจัดการการตลาดโดยชุมชน

● กฎระเบียบการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านผาหมอน

1. ผู้ประกอบการกิจการการท่องเที่ยวทุกชนิด ทุกประเภท สถาบันการศึกษา หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ และ นักท่องเที่ยวทั่วไป หากจะมาท่องเที่ยวหรือจะมาทำเพื่อการศึกษา ต้องติดต่อหรือผ่านคณะกรรมการการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านผาหมอนก่อน
2. ผู้ประกอบการกิจการการท่องเที่ยวทุกชนิด ทุกประเภท สถาบันการศึกษา หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ เวลาเดินป่าหรือเดินตามเส้นทางศึกษาธรรมชาติ และเส้นทางศึกษาวิถีชีวิตชุมชน ต้องมีนักสื่อความหมายท้องถิ่นนำไปด้วยเสมอ ห้ามไปเองโดยเด็ดขาด
3. สถาบันการศึกษา นักศึกษาภายในประเทศและต่างประเทศ หน่วยงานของรัฐ ที่ทำการศึกษา และงานวิจัยทุกประเภทภายในบริเวณชุมชน เมื่อทำการศึกษาและวิจัยบรรลุตามเป้าหมายแล้ว ต้องคืนข้อมูลให้กับชุมชน โดยไม่มีเงื่อนไขใดๆ ทั้งสิ้น
4. ผู้ประกอบการกิจการการท่องเที่ยวทุกชนิด ทุกประเภท ห้ามเรียกค่าคอมมิชชั่นจากผู้ประกอบการภายในชุมชน หรือทำการข่มขู่ด้วยวาจาอันจะได้มาด้วยความไม่ชอบธรรม
5. นักท่องเที่ยวที่มาโดยไม่ได้จองไว้ล่วงหน้า ต้องทำการติดต่อผ่านศูนย์ข้อมูลการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ตั้งอยู่ใน ชุมชนก่อน
6. การแต่งกายของนักท่องเที่ยวต้องมิดชิด และสุภาพ เวลาอยู่ในชุมชน

7. ห้ามนำสิ่งมีนเมา การพนัน สื่อลามก สิ่งเสพติดทุกชนิดเข้ามาในชุมชน
8. ห้ามส่งเสียงดังเกินเวลา 10.00 น. (สี่ทุ่ม)
9. หักขยะในที่ที่จัดไว้ให้ ห้ามทิ้งเรี่ยราดไม่เป็นที่เป็นทาง
10. ห้ามนักท่องเที่ยวชาย-หญิง ประพฤติตนเชิงชู้สาวในชุมชน
11. ห้ามนักท่องเที่ยวชาย-หญิง พักด้วยกันในบ้านพักแบบ “โฮมสเตย์”
12. ผู้ประกอบการภายนอกและภายในชุมชน ห้ามขายชุดประจำเผ่าโดยเฉพา “สื้อหญิงสาวเขกวา” โดยเด็ดขาด แต่ยกเว้นสามารถที่จะทำเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนได้ต้องอายุต่ำกว่า 10 ปีลงมา
13. นักท่องเที่ยวทุกคนต้องบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน เป็นจำนวนเงิน 20 บาท/ครั้ง/คน
14. นักท่องเที่ยวไม่ลบหลู่หรือใช้วาจาไม่สุภาพตามสถานที่ประกอบศาสนพิธี
15. ห้ามมั่วสุมเทศ์กำหนดกิจกรรมเอง นอกเหนือจากที่การท่องเที่ยวโดยชุมชนกำหนด
16. ห้ามนักท่องเที่ยวก่อเรื่องทะเลาะวิวาทโดยเด็ดขาด

● **กฎระเบียบบทลงโทษว่าด้วยผู้ประกอบการภายนอก บุคคลทั่วไป**

บทลงโทษข้อที่ 1, 2, 3, 5, 8 กล่าวตักเตือนด้วยวาจา 1 ครั้ง หากไม่ปฏิบัติตามข้อบังคับ และไม่ยอมรับคำตักเตือน ต้องโทษปรับ 500 – 1,000 บาท และให้ออกจากชุมชนทันที

บทลงโทษข้อที่ 4 ผู้กระทำความผิดโดยเจตนาจงใจละเมิดข้อบังคับต้องลงโทษปรับทันที 500 – 1,000 บาท และต้องออกจากชุมชนทันที หลังจากนั้นห้ามทำกิจกรรมใดๆ เกี่ยวกับธุรกิจกับชุมชนโดยเด็ดขาด

บทลงโทษข้อที่ 7, 16 ผู้กระทำความผิดต้องโทษปรับตามกฎระเบียบตำบลทันที 2,000 – 2,500 บาท และส่งดำเนินคดีตามกฎหมายต่อไป

บทลงโทษข้อที่ 10, 11, 12, 14, 15 กล่าวตักเตือนด้วยวาจา หากไม่รับฟังและปฏิบัติตามข้อบังคับให้ออกจากพื้นที่ชุมชนทันที

บทลงโทษข้อที่ 13 กล่าวตักเตือนด้วยวาจา หากไม่รับฟังและปฏิบัติตามข้อบังคับให้ออกจากพื้นที่โดยทันที

● **กฎระเบียบผู้ประกอบการภายในชุมชน**

1. สมาชิกการท่องเที่ยวโดยชุมชน ต้องยอมรับและปฏิบัติตามกฎระเบียบ ข้อบังคับของการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างเคร่งครัด

2. การประกอบกิจการใดๆ หรือเข้ามาเป็นสมาชิกการท่องเที่ยวโดยชุมชน ต้องผ่านการพิจารณาของคณะกรรมการการท่องเที่ยวโดยชุมชนก่อน
3. ผู้ประกอบกิจการชุมชนและผู้ประกอบกิจกรรมภายนอก ห้ามมิให้เรียกค่าคอมมิชชั่นระหว่างกันโดยเด็ดขาด เพื่อความเป็นธรรมแก่นักท่องเที่ยว
4. ห้ามค้าขายสิ่งที่มีผิดกฎหมายทุกชนิด ให้แก่นักท่องเที่ยวโดยเด็ดขาด
5. ห้ามบังคับหรือทำกิจกรรมต่างๆ ในเชิงบังคับให้นักท่องเที่ยวซื้อของโดยเด็ดขาด

- **บทลงโทษผู้ประกอบการในชุมชน**

บทลงโทษข้อที่ 1 เดือนด้วยวาจา 1 ครั้ง หากไม่รับฟังครั้งต่อไป ต้องขับออกจากสมาชิกการท่องเที่ยว

บทลงโทษข้อที่ 2 ไม่มีบทลงโทษ

บทลงโทษข้อที่ 3 ต้องโทษปรับ 500 – 1,000 และตัดออกจากการเป็นสมาชิก

บทลงโทษข้อที่ 4 ใช้กฎตำบล ตามที่ได้ร่างไว้

บทลงโทษข้อที่ 5 เดือนด้วยวาจา 1 ครั้ง หากไม่ปฏิบัติต้องโทษปรับ 200 - 500 บาท

- **กฎระเบียบนักท่องเที่ยวท้องถิ่น**

1. นักสื่อความหมายท้องถิ่นต้องผ่านการฝึกอบรมจากหน่วยงานของรัฐ
2. นักสื่อความหมายท้องถิ่นต้องไม่เสพสิ่งเสพติดและสิ่งมีนเมาทุกชนิด
3. นักสื่อความหมายท้องถิ่นห้ามประพฤติตนกับนักท่องเที่ยวในเชิงชู้สาว อันนำไปสู่ความเสื่อมเสียต่อวัฒนธรรม ประเพณีชุมชน
4. นักสื่อความหมายท้องถิ่นห้ามทำการหลอกลวงนักท่องเที่ยว
5. นักสื่อความหมายท้องถิ่นต้องดูแลความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว และต้องแจ้งรายละเอียดเกี่ยวกับกิจกรรมนั้นๆ ทุกครั้งแก่นักท่องเที่ยว
6. เวลาเดินป่าห้ามนำของป่าทุกชนิดออกจากป่า หากนำออกมาจะมีความผิดตามกฎหมายอุทยานฯ

- **บทลงโทษนักท่องเที่ยวท้องถิ่น**

บทลงโทษข้อที่ 1 หากไม่ผ่านการฝึกอบรมจากหน่วยงานของรัฐ และกระทำการโดยพลการอัน

ก่อให้เกิดความเสียหายต่อชุมชน ทางชุมชนจะไม่รับผิดชอบอะไรทั้งสิ้น / และต้องได้รับโทษกฎหมาย

บทลงโทษข้อที่ 2 หากเสพสิ่งเสพติด และสิ่งมีนเมา ต้องตัดออกจากนักร้องความหมายท้องถิ่นโดยทันที

บทลงโทษข้อที่ 3 การกระทำการใดๆ โดยฝ่ายผู้เสียหายมิได้อนุญาต ผู้กระทำผิดต้องออกจากนักร้องความหมายท้องถิ่นโดยทันที และต้องโทษถึงกฎหมายล่งละเมิดทางเพศ

บทลงโทษข้อที่ 4, 6 ต้องออกจากนักร้องความหมายท้องถิ่น และรับโทษตามกฎหมาย

บทลงโทษข้อที่ 5 หากไม่มีการชี้แจงให้นักท่องเที่ยว ตกเดือนด้วยวาจา 1 ครั้ง หากไม่ปฏิบัติตามต้องลงโทษโดยการตัดออกจากนักร้องความหมายท้องถิ่นทันที

- **กฎระเบียบผู้ประกอบการในชุมชนเกี่ยวกับการจัดการรายได้**

1. สมาชิกผู้ประกอบการท่องเที่ยวโดยชุมชนประเภทโฮมสเตย์ บ้านพักนักท่องเที่ยว กางเต็นท์ นักร้องความหมายท้องถิ่น รายได้ทั้งหมดที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวที่กำหนดไว้เป็นหลัก ที่มีได้จากรายได้พิเศษนอกเหนือจากทางการท่องเที่ยวโดยชุมชนกำหนดต้องหักเข้าสู่กองกลางเป็นจำนวนเงิน 10% ของรายได้หลักจริง

2. สมาชิกผู้ประกอบการท่องเที่ยวโดยชุมชนประเภท อาหาร ของที่ระลึก การบันเทิง การแสดง รายได้ทั้งหมดที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวที่กำหนดไว้เป็นหลัก ที่มีได้จากรายได้พิเศษนอกเหนือจากทางการท่องเที่ยวโดยชุมชนกำหนด ต้องหักเข้าสู่กองกลางเป็นจำนวนเงิน 5% ของรายได้หลักจริง

- **บทลงโทษผู้ประกอบการชุมชนการจัดการรายได้**

บทลงโทษข้อที่ 1 ผู้ประกอบการทั้ง 4 ประเภท หากไม่ปฏิบัติตามกฎท่องเที่ยวต้องโทษปรับเพิ่มขึ้นจาก 10% เป็น 100%

บทลงโทษข้อที่ 2 ผู้ประกอบการทั้ง 4 ประเภท หากไม่ปฏิบัติตามกฎท่องเที่ยวต้องโทษปรับเพิ่มขึ้นจาก 5% เป็น 100%

9. การตลาดเพื่อกำหนดโปรแกรมท่องเที่ยวโดยชุมชน

“ชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณี และวิถีชีวิตการเกษตร” เป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนขับเคลื่อนไปได้อย่างราบรื่น การกำหนดโปรแกรมทัวร์ของชุมชนบ้านผาหมอนได้มองความเคลื่อนไหวของชุมชนเป็นหลักว่า

แต่ละช่วงนั้นชุมชนมีกิจกรรมดำเนินไปอย่างไรบ้าง ซึ่งในตลอดระยะเวลาหนึ่งปีของชุมชน ชุมชนมีกิจกรรมดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ไม่ยึดเป็นแนวทางเป็นโปรแกรมแบบตายตัวได้ เพราะด้วยวิถีชีวิตตามฉบับของชุมชน กิจกรรมชุมชนเกิดขึ้นนั้น เกิดขึ้นโดยธรรมชาติตามวิถีชุมชนที่ดำเนินมายาวนานแล้ว โดยมีรายละเอียด ดังนี้

เดือนมกราคม ถึง เดือนเมษายน เป็นช่วงที่ชุมชนได้พักผ่อนจากการเสร็จภารกิจทางการเกษตรหลังฤดูเก็บเกี่ยว แต่มีกิจกรรมที่สำคัญที่ชุมชนต้องทำอย่างต่อเนื่องหลังจากนี้คือ **การทำบุญเรียกขวัญข้าวใหม่** ซึ่งเป็นการทำบุญขวัญข้าวเพื่อที่จะนำมารับประทาน เป็นพิธีกรรมที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน เป็นกิจกรรมทางพิธีกรรมเชิงกึ่งลักษณะแบบครอบครัว เป็นการขอบคุณข้าวปลาอาหารที่ได้ให้ผลผลิตออกมา เพื่อให้มีอาหารบริโภคอย่างพอเพียง ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาและตลอดไป **การผูกข้อมือส่งท้ายเก่าต้อนรับปีใหม่แบบวัฒนธรรมปกากะญอ** เป็นประจำทุกปีหลังฤดูเก็บเกี่ยวเสร็จสมบูรณ์ที่ชุมชนปกากะญอมีกิจกรรมผ่อนคลายความเครียดตลอดระยะเวลาที่ทำการเกษตรมา เป็นวิถีชีวิตที่ต้องการให้ชุมชนมีความสามัคคี รักใคร่กัน แม้แต่ชุมชนอื่นๆ สามารถที่จะมาร่วมกิจกรรมผูกข้อมือปีใหม่นี้ได้ และรวมถึงบุคคลภายนอกด้วย กิจกรรมนี้จะอยู่ช่วงปลายเดือนมกราคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ **การแต่งงาน** นับได้ว่าช่วงเดือนปลายเดือนมกราคม ถึง เดือนกุมภาพันธ์ ของทุกปี จะเป็นฤดูการแต่งงานของชาวปกากะญอ เพราะถือว่าช่วงนี้เป็นวันเดือนปีที่ดี ชุมชนส่วนใหญ่ของชาวปกากะญอจะมีพิธีแต่งงานให้กับลูกหลานชาวปกากะญอ แต่เราเองไม่สามารถที่จะกำหนดเป็นโปรแกรมตายตัวได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวันเวลาของการมาเที่ยวของนักท่องเที่ยวเช่นกัน พอมาช่วงปลายเดือนเมษายนเข้าสู่เดือนพฤษภาคม เป็นช่วงที่คนในชุมชนต้องเตรียมเมล็ดพันธุ์พืชต่างๆ รวมถึงเมล็ดกล้าข้าวด้วย และเริ่มตระเตรียมพื้นที่สำหรับการเริ่มต้นการเกษตรแบบฉบับของชุมชนปกากะญอ บ้านผาหมอนและชุมชนอื่นๆ ใน “แคว้นมีกะสี”

เดือนพฤษภาคม ถึง เดือนกรกฎาคม เป็นช่วงฤดูทำการเกษตรแบบนาขั้นบันไดที่มีพื้นที่สวยที่สุดในเมืองไทย อีกแห่งหนึ่งที่นักท่องเที่ยวหาชมได้ยาก โดยส่วนมากไม่มีใครรู้จักการทำนาขั้นบันไดที่อยู่บริเวณดอยอินทนนท์แห่งนี้ ด้วยเป็นเพราะทางชุมชนมิได้เปิดแหล่งท่องเที่ยวและมีได้มีการประชาสัมพันธ์ ด้วยวัฒนธรรมแบบปกากะญอนั้นที่มีความแตกต่างกลุ่มชนเผ่าอื่นๆ ก่อนที่จะทำนาและการนำน้ำเข้ามายังที่ทำการเกษตร ในช่วงนี้ **“พิธีการเลี้ยงเจ้าที่แม่น้ำขุนเขา”** ก็เริ่มขึ้นพร้อมๆ กับการเตรียมแหล่งเพาะกล้าต้นข้าวนาดำ เป็นพิธีกรรมทางศาสนาพื้นบ้านแบบดั้งเดิม เป็นการขอพรจากเจ้าฟ้า เจ้าดิน เจ้าที่ป่าต้นน้ำและขุนเขาเพื่อดลบันดาลให้มี จากนั้นก็จะเป็นขั้นตอนการเข้าสู่ฤดูการทำนาแบบเต็มตัว วัฒนธรรมที่น่าชื่นชมคือชาวปกากะญอส่วนใหญ่ที่นี้ยังคงรักษาวัฒนธรรมแบบलगแบ เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันมีอยู่อย่างเหนียวแน่น เป็นการช่วยกันแบบไม่เอาค่าแรง เป็นการลงทุนทางสังคมที่สามารถให้คนในชุมชนเกาะกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่น พอมาปลายมิถุนายนถึงต้นเดือนกรกฎาคม ขั้นตอนการทำนาขั้นบันไดเป็นสิ้นสุดไปอีกขั้นหนึ่ง

เดือนสิงหาคม ถึง เดือนตุลาคม เป็นช่วงที่ผลผลิตกำลังเติบโตโดยเฉพาะนาขั้นบันไดจะเขียวขจีทั่วท้องนา บริเวณบดอยในร่องหุบเขาพื้นดอยอิทนนท์ ซึ่งเป็นสีสนที่สวยงามมากสำหรับผู้ที่ชอบความเขียวขจี ก่อนที่ต้นข้าวจะเข้าสู่แตกเป็นหน่อสาวและกำลังปักดำพร้อมที่จะออกเป็นเมล็ดรวงข้าว ในช่วงเวลานี้ชาวปกากะญอที่นี่จะมีพิธีกรรมอีกพิธีหนึ่งคือเป็น **“พิธีกรรมเลี้ยงเจ้าที่นา”** เป็นการขอบคุณเจ้าป่าต้นน้ำและเจ้าขุนเขา เจ้าฟ้า เจ้าดิน ที่ให้ผลผลิตออกมาอย่างสมบูรณ์ และยังมีพิธีอีกอย่างหนึ่งที่ควบคู่การพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าที่นาคือ **“พิธีผูกข้อมือบอกลาฤดูฝนและเตรียมตัวเข้าสู่ฤดูหนาว”** เป็นการส่งสัญญาณว่าผลผลิตนั้นใกล้ที่จะเก็บเกี่ยวแล้ว ทั้งนี้เป็นการกระตุ้นให้ทุกคนตระเตรียมความพร้อมที่จะเก็บเกี่ยวผลผลิตที่จะเกิดขึ้น พิธีกรรมนี้จะเกิดพร้อมๆ กัน เป็นพิธีกรรมแบบต่อเนื่อง เป็นอีกโปรแกรมหนึ่งที่เราสามารถเสนอให้กับนักท่องเที่ยวที่มาเวลาช่วงพิธีกรรมดังกล่าว

ปลายเดือนตุลาคม ถึง กลางเดือนธันวาคม ถือว่าเป็นช่วงที่เป็นฤดูเก็บเกี่ยวเต็มตัว ที่นี้จุดที่น่าสนใจคือการเก็บเกี่ยวข้าว มีการลงแขกช่วยกันเกี่ยวข้าว ในท้องทุ่งที่มีแต่สีทองเหลืองอร่ามสวยงามมาก นักท่องเที่ยวสามารถเข้าร่วมกับกิจกรรมการเกี่ยวได้อย่างที่โดยมิได้มีพิธีกรรมอะไรมาเกินไปกิจกรรม กลางเดือนพฤศจิกายนเป็นช่วงที่การเก็บเกี่ยวผลผลิตใกล้ที่จะเริ่มเบาบางลง จนมาถึงต้นเดือนธันวาคมใช้เวลาอีกประมาณ 1 อาทิตย์ งานทุกอย่างที่เกี่ยวกับการเก็บเกี่ยวเป็นอันว่าเสร็จสมบูรณ์ และในอีกไม่นานทุกอย่างก็เข้าสู่ชีวิตตามปกติที่ได้เริ่มมาตลอดทั้งปีอีกครั้ง

10. การจัดองค์กรทางการตลาดและการบริหาร

- **ผู้จัดการ** ผู้จัดการในที่นี้คือ เป็นบุคคลผู้บริหารงานสำคัญทั่วไป ที่บุคคลอื่นๆ ในการบริหารงานไม่สามารถกระทำได้ ผู้จัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นที่ยอมรับและให้ความนับถือในชุมชนระดับหนึ่ง หน้าที่รับผิดชอบของผู้จัดการนั้น มีหน้าที่หลักในการบริหาร ดังนี้

1. สามารถเป็นผู้ชี้ขาดปัญหาที่เกิดขึ้น ผู้จัดการคือเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดและยึดการตัดสินใจของผู้จัดการเป็นอันสิ้นสุด
2. บทบาทหน้ารับผิดชอบที่ขึ้นตรงกับผู้จัดการ เช่น นักสื่อความหมายท้องถิ่น การบริการขนส่งนักท่องเที่ยว ที่พักแบบโฮมสเตย์ ที่พักนักท่องเที่ยวเฉพาะแบบส่วนตัว ผู้ดูแลบ้านพักนักท่องเที่ยว ทั้งหมดต้องขึ้นอยู่กับหน้าที่รับผิดชอบของผู้จัดการทั้งสิ้น ในส่วนต่างๆ ที่กล่าวมาตามข้อ 2 นี้ ต้องยึดถือและปฏิบัติตามผู้จัดการทั้งหมด และถือว่าการตัดสินใจของผู้จัดการเป็นอันสิ้นสุด
3. ผู้จัดการเป็นผู้วางระบบในการแบ่งหน้าที่ผู้หน้าที่รับผิดชอบส่วนต่างๆ เพื่อการกระจายงานได้อย่างทั่วถึง และผู้รับผิดชอบต้องปฏิบัติตามคำสั่งของผู้จัดการเพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้

- **ผู้ช่วยผู้จัดการ ผู้ช่วยผู้จัดการ** มีหน้าที่ช่วยดูแลการบริหารงานของผู้จัดการ ในบางครั้งที่ผู้จัดการไม่สามารถทำได้ทั่วทันเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ผู้ช่วยผู้จัดการคือเป็นบุคคลที่สามารถทำหน้าที่รับผิดชอบแทนผู้จัดการได้หากผู้จัดการ ไม่สามารถทำงานได้ตามสภาวะแบบปกติ

- **เลขานุการ** มีหน้าที่เหมือนฝ่ายบุคคล ที่ต้องทำหน้าที่ในการบันทึกเรื่องราวต่างๆ เวลามีการประชุมหน้าที่อีกอย่างหนึ่งของเลขานุการคือการประสานงานกับส่วนต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับงานภายในองค์กร และองค์กรส่วนต่างๆ ที่เป็นองค์กรภายนอก เช่น หน่วยงานราชการ ฯลฯ

- **การเงินการบัญชี** ฝ่ายบัญชีเป็นฝ่ายบริหารการเงินที่ต้องรู้เรื่องเงินเข้าออก รายละเอียดค่าใช้จ่ายต่างๆ แต่ทุกครั้งที่มีเงินเข้าออกฝ่ายการเงินต้องแจ้งให้ผู้จัดการรับทราบเสมอ ทั้งนี้เพื่อเป็นการป้องกันเรื่องทุจริตมิให้เกิดขึ้นในองค์กรและสร้างความเชื่อมั่นต่อเพื่อนสมาชิก

- **คณะกรรมการ คณะกรรมการ** มีหน้าที่ให้คำแนะนำต่อที่ประชุม และหาแนวทางร่วมกันในการเสนอข้อคิดเพื่อการพัฒนางานองค์กร และทุกครั้งหากเกิดเรื่องที่ต้องครุ่นคิดผัดผ่อน ฝ่ายคณะกรรมการต้องเข้าร่วมประชุมรับฟังเสนอข้อชี้แนะให้กับองค์กรเสมอทุกครั้งไป เสมือนคณะกรรมการทั้งหลายเป็นกระจกส่องเงาให้กับองค์กรในการบริหารงาน

- **ประชาสัมพันธ์** ฝ่ายประชาสัมพันธ์มีความสำคัญต่อการให้ข้อมูลนักท่องเที่ยวและบุคคลทั่วไปที่มาท่องเที่ยว และการประชาสัมพันธ์ให้ภายนอกรู้จักการท่องเที่ยวของชุมชน การประชาสัมพันธ์ต้องมีประสิทธิภาพ และให้ข้อมูลเป็นจริงแก่นักท่องเที่ยว โดยเฉพาะพื้นที่ชุมชนบ้านผาหมอนแต่ละช่วงของฤดูกาลต่างๆ มีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง และชุมชนเองต้องการที่จะบอกความจริงแก่นักท่องเที่ยวเกี่ยวกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริง เราไม่ต้องการให้ใครมาบอกแก่นักท่องเที่ยวว่าสามารถทำอะไร ได้ทุกอย่าง หรือสามารถที่เห็นสิ่งที่เราลงโฆษณาได้ตลอดเวลา ที่ผ่านมามีการท่องเที่ยวหลายพื้นที่ กลุ่มผู้ประกอบการมักบอกสิ่งที่ไม่เป็นจริงตามโปรแกรมที่ได้เสนอให้นักท่องเที่ยว ในที่สุดผลสุดท้ายชุมชนได้รับการตำหนิเกิดเป็นรอยด่างที่ไม่ดีต่อชุมชนนั้นๆ ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความเบื่อหน่ายไม่อยากที่จะมาอีก และเกิดผลกระทบของการท่องเที่ยวโดยรวมของประเทศ สิ่งชุมชนมีหน่วยงานประชาสัมพันธ์ของชุมชนเอง จุดประสงค์หลักคือการป้องกันการให้ข้อมูลที่ผิดๆ ที่เกิดผลกระทบต่อการท่องเที่ยวของชุมชน ข้อมูลที่เป็นจริงจึงเป็นสิ่งที่สำคัญต่อชุมชนและนักท่องเที่ยวทั้งสองฝ่าย

- **รายละเอียดการหักรายได้เข้าสู่กองกลางการท่องเที่ยวโดยชุมชน ดังนี้**

1. บ้านพักประเภทโฮมสเตย์ 10% ของรายได้
2. การบริการที่พักประเภทกางเต็นท์ 10% ของรายได้

3. นักสื่อความหมายท้องถิ่น 10% ของรายได้

- รายละเอียดการหักรายได้จากศูนย์บริการและบ้านพักนักท่องเที่ยวโดยชุมชนส่วนกลาง ที่ต้องแบ่งและจัดการรายได้ ดังต่อไปนี้
 1. หักเข้ากองกลาง 10% จากรายได้
 2. การบำรุงและปรับปรุงสถานที่ส่วนกลาง 15% จากรายได้
 3. ค่าใช้จ่ายอื่นๆ 10% จากรายได้
 4. รายได้ที่เหลือ 65% ที่เหลือต้องแบ่งให้สมาชิกเท่า ๆ กันตามจำนวนสมาชิกที่มีอยู่ใน
- รายละเอียดรายได้ที่ต้องแบ่งและจัดการรายได้หักเข้าสู่กองกลาง 5 % ของรายได้ โดยมีผู้ประกอบการ ดังต่อไปนี้
 1. ผู้ประกอบการด้านอาหารและเครื่องดื่ม
 2. ผู้ประกอบการของที่ระลึก
 3. กิจกรรมด้านบันเทิง

11. ผลกระทบจากการจัดการตลาดการท่องเที่ยว

● ผลด้านบวก

เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามา ได้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ใหม่ๆ ภาษา รายได้ที่ได้จากการเข้ามาท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว ได้แสดงให้เห็นถึงจุดเด่นของชุมชน วัฒนธรรมของชุมชนให้นักท่องเที่ยวได้รู้จัก ได้สัมผัสได้เห็นวิถีชีวิตของชาวบ้าน มีรายได้เสริมจากการท่องเที่ยว ชุมชนมีเงินกองกลางที่ใช้ในการพัฒนาหมู่บ้านเพิ่มขึ้น ซึ่งการจัดการเงินกองกลางนี้จะมีคณะกรรมการในการจัดการเพื่อใช้ในการบริหารงานภายในหมู่บ้าน โดยการเลือกผู้จัดการ เลือกคนที่มีความซื่อสัตย์ มีความขยัน คิดดี โดยมีวาระการทำงาน 2 ปี โดยมีรายได้ 15% จากรายได้ที่หักค่าใช้จ่ายแล้ว การขยายตัวของการจัดการท่องเที่ยวที่มีการสร้างเครือข่ายเพิ่มเติมไปสู่บ้านหนองหล่มที่อยู่ใกล้เคียงถูกพัฒนาให้สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้เพิ่มขึ้น

● ผลด้านลบ

อาจจะกระทบด้านวัฒนธรรมบ้าง ปัญหาด้านมลภาวะขยะที่เพิ่มขึ้นจากการเข้ามาของนักท่องเที่ยว สภาพสิ่งแวดล้อมที่อาจจะเสียหายที่เกิดจากการเดินป่าของนักท่องเที่ยว

12. ปัญหา อุปสรรคและแนวทาง การแก้ไข รวมทั้งแนวโน้ม

ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องของความเข้าใจในระหว่างจัดการท่องเที่ยว บางส่วนเกิดจากความไม่เข้าใจของไกด์ที่ติดตามกลุ่มท่องเที่ยวต่างประเทศ มีความไม่เข้าใจในวิถีของชุมชน มีความเคยชินในการดูแลนักท่องเที่ยว แต่ก็ยังเป็นปัญหาที่ไม่รุนแรง มีการสื่อสารกับบริษัทในการทำความเข้าใจกับไกด์ที่จะมาอยู่กับกลุ่มนักท่องเที่ยวให้เข้าใจวิถีของชุมชน ระเบียบปฏิบัติของชุมชน อย่างไรก็ตาม การที่ชุมชนบ้านผาหมอนเลือกที่จะทำการตลาดของการท่องเที่ยวโดยการหาพันธมิตรทางการตลาดเข้ามาร่วมทำงาน โดยบริษัทที่เข้ามาร่วมมีความเข้าใจในเงื่อนไขของชุมชน เข้าใจหลักการของการท่องเที่ยวโดยชุมชน รวมถึงมีความเคารพสิทธิของชุมชน ความสัมพันธ์เป็นลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน มีการดำเนินงานในลักษณะการร่วมทุนกันระหว่างบริษัทและชุมชน มีการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นธรรม รวมทั้งมีการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างทันท่วงทีเมื่อเกิดปัญหาขึ้น แต่บนความสัมพันธ์ดังกล่าวต่างก็มีจุดยืนที่ชัดเจนทั้งชุมชนและบริษัทในการดำเนินการตลาดร่วมกัน จึงเป็นกรณีศึกษาที่ชัดเจนในการที่ชุมชนและบริษัทมีการทำงานร่วมกัน นำความถนัดและความชำนาญที่แตกต่างกันมาร่วมกันทำงานบนการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ทั้งสองฝ่ายพอใจ จากการศึกษาพบว่า แนวโน้มในอนาคต การพัฒนาที่พึงให้สามารถรองรับนักท่องเที่ยวเพียงพอ อาจจะมีการสร้างปฏิทินท่องเที่ยว การสร้างกิจกรรมในการท่องเที่ยวให้มีมากขึ้น หรือหารูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับพื้นที่และทุนของชุมชนที่มีอยู่ โดยคิดว่าทุนของชุมชนที่น่าจะพัฒนาควรจะเริ่มจากพื้นฐานทุนทางสิ่งแวดล้อมของชุมชนกับการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นให้มีความยั่งยืน คือเป็นการสร้างการท่องเที่ยวที่ทำให้เกิดความยั่งยืน

ตอนที่ 4 ผลการศึกษาการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคนของชุมชน ⁸

ผลการศึกษานี้ ได้ทำการศึกษาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในฐานะที่เป็นกระบวนการและเครื่องมือในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีความเข้มแข็งในการจัดการท่องเที่ยวด้วยตัวเอง ทั้งนี้พบว่า การจัดการท่องเที่ยวของแต่ละชุมชนต่างมีจุดเริ่มต้นที่ต่างกันและได้ผ่านประสบการณ์การเรียนรู้ทั้งที่สำเร็จ กำลังจะสำเร็จ หรืออาจล้มเหลวและลุกขึ้นมาใหม่ สิ่งที่ทำให้ชุมชนเหล่านี้ไม่หยุดนิ่งและมีความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา เกิดจากกลไกที่สำคัญ 2 ส่วน คือ

⁸ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ จิตศักดิ์ พุฒจรรย์, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ทิพย์สุดา พุฒจรรย์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร และนุชนารถ สิงห์ภูติ นักวิจัย สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน และผู้แทนเยาวชนชุมชนลีเล็ด อ.พุนพิน จ.สุราษฎร์ธานี.

1. **กลไกภายในของชุมชน** ที่มีผู้นำทางความคิดและมีบทบาทนำในการดึงชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการทำท่องเที่ยว วัฒนธรรมที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันทำให้ชาวบ้านมีจิตใจที่พร้อมจะทำงานช่วยเหลือกัน และการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้าน ทำให้สามารถดำรงชีวิตประจำวันปกติโดยไม่ทำให้เกิดภาวะคับข้องใจหรือต้องมีการปรุงแต่งแต่อย่างไร

2. **กลไกภายนอกของชุมชน** กระแสการท่องเที่ยวทางเลือกได้ทำให้นักท่องเที่ยวต้องการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนมากขึ้น และความพยายามของสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัยที่ได้นำโอกาสของการสร้างนักวิจัยท้องถิ่นที่อยู่ในชุมชนท่องเที่ยวต่างๆ ได้เป็นตัวกลางในการประสานความร่วมมือในการเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนร่วมกันอยู่เสมอ

อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวโดยชุมชนในชุมชนปัจจุบันมีการพัฒนามากขึ้น สามารถวิเคราะห์ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงได้ ดังนี้

1. **ลักษณะการเปลี่ยนแปลง** จากเดิมชุมชนมีแหล่งท่องเที่ยว ที่มีคนเข้าไปเที่ยว และได้เปลี่ยนแปลงเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีระบบการจัดโดยคนในชุมชน และจากเดิมเป็นการท่องเที่ยวแบบตัวใครตัวมัน เพราะแหล่งท่องเที่ยวไม่มีเจ้าของจะเข้าจะออกได้เสรี และได้เปลี่ยนแปลงเป็นการท่องเที่ยวแบบมาเยี่ยมเยือน มาพบปะได้พูดคุยกัน

2. **หน้าที่ในชุมชน** จากเดิมการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีหน้าที่สร้างรายได้เสริมแก่คนในชุมชน และได้เปลี่ยนแปลงเป็นการท่องเที่ยวเพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน และมีความพยายามให้เกิดผลต่อการพัฒนาชุมชน ในรูปแบบการจัดสวัสดิการชุมชน การปันผลประโยชน์เพื่อกิจกรรมสาธารณะ เป็นต้น

3. **ลักษณะองค์กรชุมชน** จากเดิมการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีแหล่งและกิจกรรมท่องเที่ยวเปิดเสรีเฉพาะในชุมชนนั้นๆ ปัจจุบันมีการสร้างองค์กรท่องเที่ยวเพื่อกำหนดรูปแบบกิจกรรมและจัดการแหล่งท่องเที่ยวตลอดจนพัฒนาสู่การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนขึ้น ทำให้มีแหล่งและกิจกรรมท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับชุมชนอื่นๆ มากขึ้น

4. **ประเภทการจัดการท่องเที่ยว** จากเดิมการท่องเที่ยวโดยชุมชนมักเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แต่ปัจจุบันเป็นการท่องเที่ยวโดยชุมชนสามารถจัดการตามทุนของชุมชน จึงมีการท่องเที่ยวทั้งเชิงนิเวศ เชิงเกษตร เชิงวัฒนธรรม ซึ่งมีความหลากหลายมากขึ้น

5. **สถานภาพและบทบาท** จากเดิมชาวบ้านมีสถานภาพของการเป็นเจ้าของบ้าน ที่ไม่ต้องเตรียมการใดๆ ปล่อยให้คนเข้ามาเที่ยวแล้วออกไปโดยอิสระ แต่ปัจจุบันชาวบ้านมีสถานภาพของการเป็น

นักจัดการ นักอนุรักษ์ และนักประชาสัมพันธ์ และผู้ต้อนรับนักท่องเที่ยว จึงมีการเรียนรู้ที่จะแสดงออก บทบาทที่หลากหลายเพื่อสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวและสมาชิกในชุมชน

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เกิดความเข้าใจในกลไกการท่องเที่ยวมากขึ้น จึงได้ทำการศึกษาและถอดบทเรียนการท่องเที่ยวโดยชุมชนลีเล็ด จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งเป็นชุมชนหนึ่งที่ชุมชนได้มีความพยายามในการจัดการท่องเที่ยวของตนเอง และมีเป้าหมายการพัฒนาที่ชัดเจน คือ **ไม่ได้มุ่งเน้นการทำท่องเที่ยว แต่ทำการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในชุมชน โดยการทำท่องเที่ยวเป็นเพียงผลผลิตเท่านั้น** ซึ่งการศึกษานี้มีกรอบแนวคิดในการศึกษาเพื่อศึกษาความเป็นมาของการจัดตั้งกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชน ความเป็นอยู่ในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน และการวิเคราะห์ความเป็นไปในความท้าทายและอนาคตของการท่องเที่ยวโดยชุมชนลีเล็ด ผลการศึกษานี้สามารถเป็นแบบอย่างที่ดี (Best Practice) ให้แก่ชุมชนต่างๆ ได้เรียนรู้และนำประสบการณ์การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมากกว่า 6 ปี จนปัจจุบันกลายเป็นชุมชนที่มีชื่อเสียงด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งหนึ่งของประเทศไทย มาเป็นแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของตนเองต่อไป

1. สถานการณ์ท่องเที่ยวในพื้นที่

จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นจังหวัดใหญ่ในภาคใต้ที่มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเดินทางมาเยือนตลอดทั้งปี เนื่องจากมีสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย แหล่งท่องเที่ยวมีทั้งทางบกและทางทะเล ได้แก่ เกาะสมุย เกาะพะงัน เกาะเต่า เกาะนางยวน และอุทยานแห่งชาติเขาสม โดยรูปแบบการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่มีนักลงทุนเข้ามาจัดการพื้นที่ สร้างรีสอร์ทและโรงแรมตลอดจนร้านค้าและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ แก่นักท่องเที่ยว จึงสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศเข้าไปอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวค่อยๆ ขยายตัวทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ อีกภาคส่วนของจังหวัดได้มีกลุ่มคนไหลเข้าสู่ชุมชนลีเล็ดซึ่งเป็นหนึ่งใน 18 ชุมชนที่มีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ในรูปแบบการศึกษาดูงานที่มีจุดเด่นของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้การเข้าไปของกลุ่มคนในชุมชนได้สร้างรายได้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาดูงาน และได้พัฒนาสู่การจัดการท่องเที่ยวควบคู่กับการศึกษาดูงานเพื่อให้โอกาสแก่กลุ่มเป้าหมายที่หลากหลายทั้งที่ต้องการมาศึกษาดูงานเพียงอย่างเดียว และต้องการท่องเที่ยวไปด้วย

2. บริบทชุมชนและผลกระทบจากการท่องเที่ยว

● สภาพทั่วไปของชุมชน

ชุมชนลีเล็ดเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีพื้นที่ประมาณ 17,266 ไร่ มีประชากร 3,881 คน ประกอบด้วย 8 หมู่บ้าน คือ บ้านบางใหญ่ฝั่งขวา บ้านคลองราง บ้านบางใหญ่ฝั่งซ้าย บ้านบางบุตร บ้านบางปลา บ้านบางโนบ้าน บ้านคลองกอ และบ้านบางทิง

สภาพทั่วไปของตำบลลีเล็ดจะเป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำไหลผ่าน และบางส่วนอยู่ติดกับทะเล มีน้ำเค็มท่วมถึง เป็นพื้นที่ที่มีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ประชากรที่อาศัยบริเวณที่ราบต่ำประกอบอาชีพทำสวนมะพร้าว ส่วนผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ติดกับทะเลทำอาชีพประมงพื้นบ้าน และมีบางส่วนทำนา

ลักษณะของภูมิอากาศจะมี 2 ฤดู คือ ฤดูร้อนและฤดูฝน เป็นเพราะได้รับอิทธิพลจากมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ และมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งทำให้ฤดูร้อนและฤดูฝนมีระยะเวลาที่ใกล้เคียงกัน

ตำบลลีเล็ดมีวัด 5 วัด ได้แก่ วัดบางใหญ่ วัดบางปลา วัดบางบุตร วัดคลองกอ และวัดตรีธาราราม มีโรงเรียนระดับชั้นประถมศึกษา 3 โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนวัดบางปลา โรงเรียนวัดตรีธาราราม และโรงเรียนบ้านคลองราง

ในอดีตแต่ละหมู่บ้านจะใช้เส้นทางน้ำในการคมนาคม ปัจจุบันมีถนนตัดใหม่เกิดขึ้นหลายสาย เชื่อมโยงอำเภอต่างๆ ทำให้การตั้งบ้านเรือนจากเดิมอยู่ริมแม่น้ำลำคลองได้เคลื่อนย้ายมาสร้างติดถนนและใกล้ถนน

● ผลกระทบจากการท่องเที่ยว

ปัจจุบันชุมชนลีเล็ดมีการเพิ่มขึ้นของพื้นที่ป่าชายเลน เดิมพื้นที่ป่าชายเลนของลีเล็ดมีทั้งผืนป่าดั้งเดิม และผืนป่าเกิดใหม่ โดยผืนป่าดั้งเดิมจะมีความหลากหลายของพรรณไม้ ได้แก่ โกงกางใบเล็ก แสม ตะบูน พังกา ลำพู ต้นจากตาตุ่มทะเล ฝาดดอกขาว ประทล ฯลฯ ส่วนผืนป่าเกิดใหม่จะเป็นต้นลำพูเป็นส่วนใหญ่ มีการปลูกต้นจากเสริมโดยชุมชน เพราะต้นจากถือว่าเป็นพืชเศรษฐกิจของชุมชน หลังจากดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชนตั้งแต่ปี 2548 จนถึงปี 2550 ได้มีการสำรวจพื้นที่ป่าชายเลนโดยการกำหนดพิกัดดาวเทียมพบว่า ตำบลลีเล็ดมีพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้นจำนวน 2,733 ไร่ ซึ่งเป็นต้นลำพูทั้งหมด ปัจจุบันบริเวณที่เป็นผืนป่าดั้งเดิม กลับมีต้นลำพูที่เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก

3. การก่อเกิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนลีเล็ด

การท่องเที่ยวโดยชุมชนของลีเล็ด มีลักษณะของการจัดตั้งกลุ่มเพื่อจัดการการท่องเที่ยวของตนเอง โดยตั้งเป็น “กลุ่มชุมชนลีเล็ดนำเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์” เริ่มต้นจากการมีโครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง (CHARM) เข้ามาในพื้นที่ตำบลลีเล็ด ในปี 2547 เพื่อดำเนินการเกี่ยวกับทรัพยากรชายฝั่ง หลังจากที่โครงการนี้เข้ามาดำเนินงานในระยะหนึ่ง ได้นำแนวคิดในการที่จะใช้ “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” มาเป็นเครื่องมือในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ต่อมาโครงการชาร์มได้ให้โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ (REST) เข้ามาเป็นครูและพี่เลี้ยงในการดำเนินงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งมีกระบวนการอบรมชาวบ้านเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน ศึกษาของดีชุมชน พัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยการฝึกอบรมทักษะในด้านต่างๆ การไปศึกษาดูงานพื้นที่ที่มีดำเนินการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมาก่อน ทัวร์นำร่อง การพัฒนากลุ่มองค์กร ปี 2548 เริ่มต้นรับนักท่องเที่ยว โดยกลุ่มแรกที่เข้ามาเป็นนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ และกลุ่มศึกษาดูงาน การก่อตั้งกลุ่มชุมชนลีเล็ดนำเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์นั้น มีวัตถุประสงค์ 4 ประการ คือ

1. เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชน
3. เพื่อสร้างรายได้เสริม
4. เพื่อประชาสัมพันธ์ลีเล็ดให้เป็นที่รู้จักแก่คนภายนอก

4. CBT กับการพัฒนาชุมชนสู่การพัฒนาคนในชุมชนลีเล็ด

ในอดีตชุมชนลีเล็ดไม่ต่างจากชุมชนอื่นๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสการพัฒนาที่มุ่งใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเปลือง มีการใช้ป่าชายเลน สัตว์น้ำจำนวนมากเพื่อสร้างรายได้อย่างต่อเนื่องโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นตามมา ในขณะเดียวกันชุมชนได้รับผลกระทบจากการโรงงานอุตสาหกรรม ยิ่งทวีความรุนแรงต่อการเป็นสาเหตุให้ทรัพยากรต่างๆ เริ่มลดลงและมีแนวโน้มลดลงอย่างไม่สิ้นสุด เมื่อเจอวิกฤตและรับผลกระทบจากประสบการณ์ตรงของกลุ่มชาวบ้านที่เป็นชาวประมงและชาวสวนกลไกภายในชุมชนจึงมีการทบทวนตนเองและได้เปลี่ยนแปลงความคิดมาสู่การร่วมกันอนุรักษ์ ฟื้นฟู ดูแล และใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสม ความร่วมมือของคนในชุมชนได้ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ กลับมาความอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง โดยได้ผ่านโครงการรณรงค์ให้ชาวประมงหันมาใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านในการจับปลา โครงการแนวเขตอนุรักษ์ป่าชายเลน โครงการเขตอนุรักษ์พิเศษ และโครงการอนุรักษ์อื่นๆ ซึ่งมีส่วนสำคัญให้ชุมชนลีเล็ดมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ สามารถพัฒนาให้เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญของชุมชน

หลังจากการทำท่องเที่ยวโดยชุมชนมาระยะหนึ่ง ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงซึ่งเป็นผลดีต่อการพัฒนาชุมชนลีเล็ดอย่างชัดเจน ดังนี้

- **ชุมชนน่ายู่** ชาวบ้านให้ความร่วมมือในการรักษาความสะอาดในลำคลอง ความสำเร็จในการทำแนวเขตเพื่ออนุรักษ์ชายฝั่ง มีความกระตือรือร้นและให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์มากขึ้น ทำให้ชุมชนมีบรรยากาศและทัศนียภาพสวยงามและสะอาด มีระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์
- **ชุมชนแห่งการเรียนรู้** ผ่านกระบวนการจัดการกลุ่มหรือองค์กรชุมชน สมาชิกเรียนรู้ที่จะแสดงออกถึงการให้เกียรติซึ่งกันและกัน มีเวทีที่ทำให้คนได้มีโอกาสแสดงและฝึกหัด พัฒนาตนเอง สร้างความภาคภูมิใจในตนเอง ส่วนหนึ่งได้ผ่านการนำเสนอ แนะนำชุมชน และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลซึ่งกันและกันระหว่างนักท่องเที่ยวและผู้ให้ข้อมูล ซึ่งในอดีตบทบาทหน้าที่นี้เป็นของผู้นำที่เป็นทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือนายก อบต. แต่เมื่อมีกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชน สมาชิกในกลุ่มสามารถบอกเล่าเรื่องราวการทำงานของสมาชิกและบทบาทของกลุ่มท่องเที่ยวต่อการพัฒนาชุมชนได้ด้วยตนเอง
- **ชุมชนเข้มแข็ง** จากการที่มีองค์กรชุมชนท่องเที่ยวและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่เข้มแข็ง คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเต็มที่ สามารถรักษาสภาพชุมชนชนบท ที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติ และปัจจุบันได้กลายเป็นชุมชนที่มีชื่อเสียง ทำให้คนในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในชุมชนของตน และพร้อมที่จะประคับประคองชุมชนให้มีสภาพเหมือนที่เป็นอยู่ต่อไป
- **ชุมชนอุดมสมบูรณ์** มีการนำทรัพยากรของชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยไม่ลืมหูลืมตาให้คงอยู่และยั่งยืน ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อตัวทรัพยากร สิ่งแวดล้อม และผู้คนในชุมชน เช่น การที่ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากไม้ในป่าขายเล่นได้ ไม่ว่าจะเป็นต้นลำพู ปอทะเล หรือแม้แต่ต้นจาก ที่ถือได้ว่าเป็นพืชเศรษฐกิจของชุมชน แต่จะต้องมีวิธีการที่ถูกต้อง คือ การตัดต้นไม้ให้ตัดได้เฉพาะกิ่งก้าน ห้ามตัดจนเหลือแต่โคน ส่วนต้นจาก ถ้าบริเวณใดมีการตัดเพื่อนำใบไปเย็บจากมุงหลังคา ก็จะไม่มีการตัดเพื่อเอายอดไปทำใบยาสูบ เมื่อมีการตัดนำเอาใบไปใช้ประโยชน์แล้ว ชุมชนก็ยังมีการปลูกเสริมและทดแทนในส่วนที่นำไปใช้ประโยชน์ หรือแม้แต่การจับสัตว์น้ำของประมงพื้นบ้าน ถ้าจับได้ตัวเล็ก ก็จะมีการปล่อยกลับคืนไป เพื่อรอให้สัตว์น้ำเหล่านั้นเติบโตมีขนาดที่เหมาะสม นอกจากนั้น ทางชุมชนยังมีการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำอยู่ตลอด และยังมีเขตอนุรักษ์พิเศษที่ชุมชนสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ไม่ให้เข้ามาทำประมงทุกประเภท

ผลจากการพัฒนาชุมชนได้ส่งผลให้เกิดการพัฒนาคนในชุมชนลีเล็ด ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการที่สมาชิกในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการสร้างชุมชนให้น่าอยู่ เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ ชุมชนเข้มแข็งและชุมชนอุดมสมบูรณ์ และเมื่อสภาพชุมชนมีการพัฒนามากขึ้นได้สร้างโอกาสให้คนในชุมชนได้พัฒนาตนเองมากยิ่งขึ้น

5. การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนลีเล็ด

● การบริหารจัดการกลุ่ม

ปัจจุบันกลุ่มชุมชนลีเล็ดนำเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์ มีสมาชิกทั้งหมด 36 คน แบ่งสมาชิกเป็นฝ่ายต่างๆ ได้แก่ บ้านพัก เรือ รถ ผู้นำเที่ยวท้องถิ่น ฝ่ายติดต่อประสานงาน ดังนี้

ประธาน	นายประเสริฐ ชัยจุกรณ์
รองประธาน	นายสุชาติ มากมี
	นายกองค์การบริหารส่วนตำบลลีเล็ด
ฝ่ายการเงิน	นางสาวอำภวรรณ เทพพิพิธ
ฝ่ายติดต่อประสานงาน/บัญชี	นางสาวทัศนีย์ หิตอนันต์
ฝ่ายบัญชี	นายสมยศ ทับทิมเพียร
หัวหน้าฝ่ายบ้านพัก	นางเพียร เครือรัตน์
หัวหน้าฝ่ายเรือ	นายวันชัย กลิ่นคล้าย
หัวหน้าฝ่ายรถ	นายพรศักดิ์ ธนบัตร
หัวหน้าฝ่ายผู้นำเที่ยวท้องถิ่น	นายขจร อ่วมทองดี
เลขานุการกลุ่ม	นายเจนณรงค์ เพ็งสมมุติ

มีเงินทุนเริ่มต้นได้มาจากเงินค่าสมัครสมาชิกคนละ 150 บาท และเงินรายได้ที่ได้จากการทำทัวร์นำร่องที่สมาชิกทุกคนเต็มใจมอบให้กับกลุ่ม ปัจจุบันมีการจัดการรายรับและรายจ่าย ดังนี้

- **รายได้ของสมาชิก** มาจากการทำงานในแต่ละครั้ง สมาชิกคนใดมาทำหน้าที่ของตัวเองเมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามา จึงจะมีรายได้ (ไม่มีสมาชิกคนใดมีเงินเดือนประจำ) ซึ่งการมาปฏิบัติงานของสมาชิกในแต่ละครั้ง จะเป็นไปตามลำดับที่มีระบบการหมุนเวียนแบบเดินตามเข็มนาฬิกา
- **ค่าใช้จ่ายส่วนกลาง** เป็นค่าบริหารจัดการกลุ่ม (ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าโทรศัพท์ เครื่องดื่ม ชา กาแฟ ฯ) อุปกรณ์สำนักงาน การตลาด ฯลฯ โดยใช้เงินจากการนำเงิน 10% มาจากรายได้ของสมาชิกที่รับนักท่องเที่ยวในแต่ละครั้ง

- **กองทุนสิ่งแวดล้อม** มาจากนักท่องเที่ยวที่ต้องจ่ายคนละ 100 บาท เงินจากส่วนนี้ทางกลุ่มนำมาใช้ปีละ 50% ของจำนวนเงินที่ได้รับจากนักท่องเที่ยวในแต่ละปี โดยจะแบ่งเป็นอัตราส่วนในการนำไปใช้ ดังนี้
 - 40% นำมาใช้เกี่ยวกับชุมชน การสนับสนุนโรงเรียน ชุมชนทั้ง 8 หมู่บ้าน และวัด
 - 20% นำมาใช้เกี่ยวกับการอนุรักษ์และการจัดการสิ่งแวดล้อม
 - 20% นำมาใช้เกี่ยวกับการตั้งกองทุนกู้ยืมสำหรับสมาชิกกลุ่มชุมชนลีเล็ดนำเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์
 - 20% นำมาใช้เกี่ยวกับสวัสดิการของสมาชิกกลุ่มชุมชนลีเล็ดนำเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์

● ข้อตกลงร่วมของสมาชิก

กลุ่มชุมชนลีเล็ดนำเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์ ได้กำหนดข้อตกลงร่วมของสมาชิกในการปฏิบัติอย่างเคร่งครัด โดยได้มีการสร้างความเข้าใจเพื่อให้เห็นความสำคัญในแต่ละเรื่อง นำไปสู่การจัดระบบการจัดการท่องเที่ยวที่มีมาตรฐานที่ดีและสร้างความประทับใจแก่ผู้มาเที่ยวในชุมชน ดังนี้

- **บ้านพัก** บ้านต้องสะอาด เป็นสัดส่วน ห้องน้ำต้องมีกระดาดชำระ และถังขยะ อาหารต้องทำเอง มีไม่ต่ำกว่า 3 อย่าง ต้องเป็นอาหารทะเล 1 อย่าง มีผลไม้หรือขนมหวาน เครื่องนอนต้องซักใหม่ทุกครั้งที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามา หากมาค้างคืนเกิน 1 คืน ให้เปลี่ยนเครื่องนอนหลังจากคืนที่ 2 และต้องมีมุ้ง พัดลม และน้ำดื่มไว้ในห้องนอน
- **เรือ** ต้องสะอาด มีท่อนเก็บเสียง ในเรือจะต้องมีมิด มิดพรวด ต้องมาถึงกลุ่มท่องเที่ยวก่อนเวลานักท่องเที่ยวมาอย่างน้อยครึ่งชั่วโมง และต้องทำงานร่วมกันกับผู้นำเที่ยวท้องถิ่นอย่างราบรื่น
- **รถ** ต้องสะอาด มีเสื้อสำหรับปูให้นักท่องเที่ยวนั่งข้างหลัง และขับรถด้วยความระมัดระวัง
- **ผู้นำเที่ยวท้องถิ่น** ต้องทำหน้าที่ของตนจนถึงเวลาส่งนักท่องเที่ยวเข้าบ้านพัก หลังจากกิจกรรมสุดท้ายเสร็จสิ้น และต้องทำงานร่วมกันกับคนขับเรืออย่างราบรื่น ในขณะที่นำเที่ยวทางเรือ

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีการกำหนดโครงสร้างการบริหารงาน และมีการแบ่งบทบาทหน้าที่การทำงานแต่ละฝ่ายอย่างชัดเจน และสมาชิกแต่ละฝ่ายตระหนักและมีความรับผิดชอบในการปฏิบัติงานในหน้าที่ของตนเองอย่างเต็มความสามารถ มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แสดงออกของการเป็นเจ้าบ้านที่ดี เคารพต่อกฎระเบียบของกลุ่มและชุมชนที่วางไว้ ให้เกียรตินักท่องเที่ยว คอยดูแลเสมือนเป็นญาติ และให้ความร่วมมือในการประชุมกลุ่มชุมชนลีเล็ดนำเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์อย่างสม่ำเสมอ เพื่อรับทราบข้อมูลและการประเมินผลร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ

● กิจกรรมท่องเที่ยว

กลุ่มชุมชนลีเล็ดนำเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์ มีการผ่านกระบวนการวิเคราะห์ศักยภาพของตนเองและค้นหาทุนที่สำคัญเพื่อพัฒนาสู่การกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสม จากสภาพพื้นที่ที่เป็นชุมชนติดคลองและใกล้ทะเล มีทรัพยากรป่าชายเลนพื้นที่ขนาดใหญ่และอุดมสมบูรณ์ มีวิถีชีวิตชาวประมงและชาวสวน ส่งผลให้มีการกำหนดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศในการล่องเรือชมธรรมชาติระบบนิเวศป่าชายเลน และลำคลองต่างๆ การประกอบกิจกรรมร่วมกับชาวบ้านตามวิถีชีวิตท้องถิ่น เช่น ร่วมออกหาปลา ถีบกระดานจับปู ชมศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น ลิเกป่า มโนราห์ เยี่ยมชมกลุ่มอาชีพเสริมในชุมชน เช่น กลุ่มใบจาก กลุ่มกะปิ เรียนรู้วิถีจักรทึงห้อย จัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาสำหรับโรงเรียน กิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การปลูกป่าชายเลน และมีกิจกรรมการเข้าพักค้างคืนร่วมกับชุมชนในรูปแบบโฮมสเตย์ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มุ่งหวังให้ผู้เข้าพักได้เรียนรู้วิถีชีวิตที่เป็นจริงร่วมกับเจ้าบ้านที่เป็นคนในชุมชน กิจกรรมการท่องเที่ยวทั้งหมดได้สะท้อนถึงการใช้ทุนที่มีมาเป็นฐานในการเข้าถึงด้วยการเข้าไปท่องเที่ยว โดยไม่ได้มีการปรุงแต่งและสร้างสิ่งใหม่แต่อย่างใด ถือได้ว่าเป็นการดำเนินการที่สามารถใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์คุ้มค่าและสามารถปรับเปลี่ยนทรัพยากรสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มและสร้างรายได้แก่ชุมชน

● กฎระเบียบของชุมชนสำหรับการปฏิบัติตัวของนักท่องเที่ยว

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนนอกจากองค์กรชุมชนจะตระหนักและให้ความสำคัญต่อคุณภาพการให้บริการ สร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว ส่วนหนึ่งคือการคำนึงถึงผลกระทบจากกลุ่มนักท่องเที่ยวที่อาจไม่เข้าใจเป้าหมายของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน จึงมีการกำหนดกฎระเบียบของชุมชนสำหรับนักท่องเที่ยวให้ปฏิบัติ เพื่อแสดงถึงการเคารพวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของท้องถิ่น นักท่องเที่ยวจึงต้องแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่สุภาพ เรียบร้อย ผู้หญิงห้ามใส่เสื้อโชว์ไหล่ และห้ามสวมใส่กางเกงที่สั้นเหนือเข่า ปฏิบัติตามขนบธรรมเนียม ประเพณีของชุมชน ห้ามเล่นการพนัน ห้ามดื่มสุราและใช้สารเสพติดทุกชนิดในชุมชน ห้ามมีเรื่องชู้สาว ห้ามทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และห้ามส่งเสียงดังในยามวิกาล การดำเนินการส่วนนี้ได้ส่งผลให้การจัดการท่องเที่ยวในกลุ่มผู้เข้ามาเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ในขณะเดียวกันบางส่วนที่ไม่อาจยอมรับกฎเกณฑ์ดังกล่าวได้แสดงถึงความไม่ประทับใจและไม่ประสงค์เข้ามาในพื้นที่ ส่วนนี้ถือเป็นแบบอย่างที่ดีของการสร้างกลไกการคัดกรองบุคลิภาพของนักท่องเที่ยวที่พึงประสงค์

6. การวิเคราะห์ศักยภาพการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน

จากการลงพื้นที่สำรวจหาศักยภาพการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนตำบลลีเล็ด โดยใช้เครื่องมือวิเคราะห์ศักยภาพการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism Potential Spectrum : EPS)

(จิตศักดิ์ พุฒจร 2546) พบว่า ชุมชนลีเล็ดมีศักยภาพในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอยู่ในระดับสูงมาก โดยเฉพาะการสร้างการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนต่างๆ และจากภายในชุมชนเอง ในขณะที่ชุมชนสามารถจัดการกิจกรรม การเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา และจัดการทรัพยากรที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว อยู่ในระดับสูง ซึ่งเมื่อเทียบกับสภาพพื้นที่ทรัพยากรที่ชุมชนมีอยู่นั้นถือว่า สามารถจัดการโดยรวมได้ดีมาก โดยสามารถอธิบายในรายละเอียดได้ ดังต่อไปนี้

- **ความมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและความดึงดูดใจ** ชุมชนลีเล็ดมีเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัวทางด้านนิเวศวิทยาป่าชายเลน บริเวณปากอ่าวบ้านดอนลักษณะเด่นแปลกตาทางด้านกายภาพ และภูมิลักษณะที่เกิดจากปรากฏการณ์ทางด้านธรณีวิทยาปากแม่น้ำตาปี รวมถึงความมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวทางด้านวัฒนธรรมของพื้นที่ ซึ่งมีลักษณะเป็นชุมชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ธรรมชาติ และยังคงรักษาวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมของพื้นที่ไว้เป็นอย่างดี มีความโดดเด่น มีคุณค่าทางธรรมชาติ แต่ก็ยังสามารถพบเห็นลักษณะในรูปแบบเดียวกันในสถานที่อื่นได้บ้าง

- **ความอุดมสมบูรณ์ของชีวภาพและพันธุ์พืช** ในป่าชายเลนชุมชนลีเล็ดมีสังคมพืช มีความอุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายชนิดของพันธุ์พืชสูง ถูกบุกรุกบกรวนน้อยคงสภาพความเป็นผืนป่าดั้งเดิม พันธุ์ไม้ขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติ มีร่องรอยการถูกทำลายบ้าง ส่วนหนึ่งของพื้นที่มีการสูญเสียสภาพเดิมไปบ้าง สิ่งที่น่าสนใจคือการพลิกฟื้นของป่าชายเลน จากความเสื่อมโทรมกลับมามีความอุดมสมบูรณ์ของสังคมพืชอยู่ในระดับสูง

- **ความหลากหลายทางชีวภาพของสัตว์ป่า และสัตว์น้ำในท้องถิ่น** ในป่าชายเลนชุมชนลีเล็ดมีความหลากหลายและความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์ป่าและสัตว์น้ำในท้องถิ่น มีโอกาสสูงที่จะพบเห็นสัตว์ป่า และร่องรอยทั้งขนาดเล็กของสัตว์ป่าพื้นถิ่น เช่น ลิง นก ผีเสื้อ แมลง และสัตว์ทะเล 20 ชนิด ขึ้นไป

- **ความเปราะบางด้านสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ** ระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมในชุมชนลีเล็ดมีระดับความอ่อนไหวต่อความเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาหรือกิจกรรมในรูปแบบต่างๆ ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศความหลากหลายทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมท้องถิ่นบ้าง แต่ก็สามารถฟื้นกลับคืนสภาพธรรมชาติได้หากให้เวลาพักตัวพอสมควร

- **สภาพภูมิอากาศที่เหมาะสมต่อการท่องเที่ยว** ในพื้นที่ชุมชนลีเล็ด และแหล่งท่องเที่ยวโดยรอบ อุณหภูมิอยู่ในระดับปกติ 25 - 30°C อุณหภูมิในช่วงวันไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก กระแสลมพัดโชย

ประมาณระดับ 3 ตามมาตราของโบฟอร์ต (ความเร็วลม 12.9 - 19.3 กม./ชม โดยสังเกต ใบไม้แกว่งไปมา ธงบนยอดเสาถูกลมพัดให้เหวี่ยงตรง) ปริมาณน้ำฝนตกค่อนข้างมาก คือ ราว 1,000 - 2,000 มม. ต่อปี

- **สภาพของพื้นดิน พืชคลุมดิน และบริเวณโดยรอบ** เมื่อพิจารณาจากความลาดชันของพื้นที่ชุมชนลีเล็ด ชนิดของเนื้อดิน การพังทลายของดิน ความหลากหลายของชนิดพืชคลุมดิน และความหนาแน่นของพืชคลุมดินโดยรอบพื้นที่ ความลาดชันน้อยกว่า 3% แต่มีระยะลาดมากกว่า 30 ม. เนื้อดินเป็น sand, heavy sand, gravelly loam พื้นดินที่มีการพังทลายปานกลาง พบชนิดพืชคลุมดินหลากหลาย และมีความหนาแน่นค่อนข้างดี (ประมาณ 60%-80%) และชนิดพืชมีความหลากหลายดี

- **สภาพทัศนียภาพและความสวยงามของทรัพยากรการท่องเที่ยว** ทั้งภายในชุมชนลีเล็ดและพื้นที่ท่องเที่ยวโดยรอบ ทัศนียภาพ มีสุนทรียภาพความงาม ก่อให้เกิดความประทับใจ อภิรมย์ ในระดับดี มีความสะอาด สวยงาม พื้นที่เหมาะต่อการพักผ่อนและประกอบกิจกรรม สภาพภูมิทัศน์ค่อนข้างสวยงาม แต่อาจจะไม่โดดเด่นมากนัก แต่ก็ก่อให้เกิดความประทับใจ สบายตาพอควร

- **สภาพพื้นที่มีความสัมพันธ์เหมาะสมกับกิจกรรม** ศักยภาพของพื้นที่ชุมชนลีเล็ดในการประกอบกิจกรรม มีความสัมพันธ์เหมาะสมกับกิจกรรมที่ชุมชนกำหนดไว้เป็นอย่างดี เอื้ออำนวยต่อการรองรับการขยายตัวได้ในอนาคต

- **ศักยภาพในการเข้าถึง** ชุมชนลีเล็ด อยู่ห่างไกลจากถนนสายหลัก คุณภาพของเส้นทางมีความสะดวกและปลอดภัย สภาพเส้นทางสะดวกพอสมควรสำหรับการเดินทาง ถนนมีหลุมแต่ใช้ได้ทุกฤดูกาล มีป้ายบอกทางเป็นบางช่วง เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในพื้นที่ในระดับหนึ่ง มีบริการรถ/เรือสาธารณะบางเวลาเท่านั้น

- **ศักยภาพของพื้นที่ในการพัฒนาในอนาคต** ขนาดของพื้นที่โดยรอบชุมชน สามารถพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานที่จำเป็นได้เพียงพอ และเอื้ออำนวยต่อการรองรับการขยายตัวของการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวได้ในอนาคต ขนาดของพื้นที่ในการประกอบกิจกรรมมีอยู่มากเพียงพอ ตลอดจนมีโอกาสมากในการรองรับการขยายตัวได้ในอนาคต

- **ทรัพยากรมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม** (เกี่ยวเนื่องกับระบบนิเวศ) ทรัพยากรในแหล่งท่องเที่ยวโดยรอบชุมชนลีเล็ด มีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกับระบบนิเวศในพื้นที่ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมมีคุณค่า เป็นส่วนหนึ่งของทรัพยากรในแหล่งท่องเที่ยวซึ่งมีความเกี่ยวเนื่อง หรือมีความสัมพันธ์โดยตรงกับระบบนิเวศในชุมชน

- **ความกลมกลืนและความเหมาะสมของสิ่งอำนวยความสะดวกกับสภาพแวดล้อม** ในพื้นที่ชุมชนลีเล็ด มีการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานไว้เพียงพอต่อการรองรับนักท่องเที่ยว มีการวางแผนจัดการด้านสิ่งอำนวยความสะดวกตามความเหมาะสมได้รับการออกแบบให้กลมกลืนกับสิ่งแวดล้อม สามารถส่งเสริมคุณค่าให้กับแหล่งท่องเที่ยวได้ดีพอสมควรและมีส่วนช่วยป้องกันการเสื่อมโทรมของทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมที่มาจากการท่องเที่ยว

- **การจัดการขยะ** โดยรอบชุมชนมีระบบการบริหารจัดการขยะและสิ่งปฏิกูลต่างๆ มีอุปกรณ์รองรับขยะแต่ยังพบขยะบริเวณสองข้างทางสัญจรอยู่ไม่มากนัก ยังไม่พบการออกแบบภาชนะรองรับขยะกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม และมีระบบกำจัดขยะที่ถูกต้องวิธี

- **การจัดการคุณภาพเสียง** ชุมชนลีเล็ดมีมาตรการในการป้องกันและควบคุมระดับเสียงรบกวนจากเรือให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม เพื่อมิให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวมีมาตรการในการจัดการควบคุมเสียงรบกวนในแหล่งท่องเที่ยวบ้างพอสมควร แต่ยังคงขาดความชัดเจนและเป็นรูปธรรม จึงก่อให้เกิดเสียงรบกวนบ้างหรือมีเสียงดังเป็นครั้งคราวซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว ระดับเสียงอยู่ที่ 55 – 70 Db

- **การจัดการคุณภาพน้ำ** มีมาตรการในการบริหารจัดการคุณภาพน้ำใช้และน้ำทิ้งที่มีประสิทธิภาพ น้ำใช้มีคุณภาพดี น้ำมีตะกอนเพียงเล็กน้อย มีมาตรการควบคุมสารเคมีหรือสารก่อนปล่อยลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ

- **การจัดการด้านความปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สิน** มีมาตรการในการควบคุมดูแลรักษาความปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว มีการจัดการด้านความปลอดภัยอยู่ในระดับดีมาก มีการจัดแผนงานและอุปกรณ์เครื่องมือต่างๆ ตลอดจนชุมชนมีความพร้อมได้รับการอบรมด้านความปลอดภัยมาเป็นอย่างดี เพื่อรองรับหรือแก้ไขสถานการณ์ในกรณีเกิดเหตุฉุกเฉิน มีการลงทะเบียนประวัตินักท่องเที่ยว มีการติดตั้งป้ายเตือนภัย – แนะนำและการประชาสัมพันธ์ด้านความปลอดภัยอย่างเหมาะสม เพียงพอ สามารถสร้างความรู้สึกลปลอดภัย และมั่นใจในชีวิตหรือทรัพย์สินต่อนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างมาก

- **เหมาะสมต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Zoning)** มีรูปแบบการจัดแบ่งเขตพื้นที่ออกเป็นเขตต่างๆ ชัดเจนพอสมควร ให้ความสำคัญต่อระบบนิเวศ และมีกิจกรรมที่ยอมรับได้เพื่อให้เกิดความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพของทรัพยากรท่องเที่ยวและการใช้ประโยชน์พื้นที่ อีกทั้งสามารถควบคุมผลกระทบด้านลบที่อาจจะเกิดขึ้นต่อพื้นที่ได้ดีพอสมควร

- **ความคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่ (Carrying Capacity)** ชุมชนลีเล็ดมีมาตรการที่เข้มแข็งจริงจังในการกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยว และกิจกรรมที่เหมาะสมสัมพันธ์กับขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยว และสิ่งอำนวยความสะดวก ส่งผลให้การควบคุมผลกระทบด้านลบที่อาจเกิดขึ้นกับพื้นที่ ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพมาก

- **มาตรการในการเฝ้าระวังและป้องกันผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม** ชุมชนลีเล็ดมีการกำหนดมาตรการ แผนงาน ในการดูแลเฝ้าระวังและป้องกันผลกระทบ ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีการตรวจสอบทรัพยากรในแหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่ จัดทำรายการชนิดและประชากรของทรัพยากรดังกล่าว และกำหนดมาตรการป้องกันการถูกทำลายของทรัพยากรอย่างเหมาะสม

- **การดำเนินการตามแผนแม่บทและ/หรือแผนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ** มีการจัดทำแผนแม่บทเพื่อรองรับการขยายตัวของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่จะเกิดขึ้น และใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป มีการดำเนินการทางด้านสิ่งแวดล้อม หรือการดำเนินการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีการนำมาปฏิบัติอย่างจริงจังและยึดถือเป็นแผนแม่บทร่วมกัน

- **คุณภาพในการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว** มีการจัดการด้านการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวอำนวยความสะดวกในด้านต่างๆ เพื่อสร้างความรู้สึที่ดีต่อการได้มาเยือนของนักท่องเที่ยวไว้เป็นอย่างดี มีการจัดส่วนงานรับผิดชอบชัดเจน การประสานงานสามารถทำได้อย่างรวดเร็ว มีการให้บริการด้านข้อมูลข่าวสาร และบริการพื้นฐานที่จำเป็นอื่นๆ ที่เหมาะสมเพียงพอ ทุกส่วนงานมีใจรักในการบริการ สามารถสร้างความรู้สึที่ดีและประทับใจให้กับนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

- **ประโยชน์และความคุ้มค่าในการเรียนรู้** กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนลีเล็ดสามารถที่จะสร้างความรู้สึพึงพอใจคุ้มค่าในคุณค่าเชิงการท่องเที่ยวและคุณค่าเชิงวิชาการได้เป็นอย่างมาก และสามารถตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้อย่างครบถ้วน

- **รูปแบบ เนื้อหา ความรู้และ วิธีการสื่อความหมายที่เหมาะสม** กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนลีเล็ดมีการจัดการด้านการสื่อความหมาย ทั้งแบบการสื่อความหมายโดยใช้คน และการนำเสนอ มีความประณีตพอสมควร การสื่อความหมายมีความน่าสนใจดี จึงก่อให้เกิดความเข้าใจต่อนักท่องเที่ยวในระดับหนึ่ง มีโปรแกรมการสื่อความหมายที่หลากหลายมากขึ้น เช่น มีคู่มือศึกษา, มีการจัดปฐมนิเทศก่อน, มีการจัดป้ายสื่อความหมาย หรือมีมีคฤหาสน์ท้องถิ่น มีการออกแบบโปรแกรมการสื่อความหมายที่สอดคล้องกับประสบการณ์ของนักท่องเที่ยว เอื้ออำนวยต่อกระบวนการเรียนรู้ได้มากขึ้น

- **ความหลากหลายของกิจกรรมในพื้นที่ (กิจกรรมเชิงนิเวศ)** กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยชุมชน ลีเล็ดมีความหลากหลาย ซึ่งมีความเหมาะสมสอดคล้องกับศักยภาพของพื้นที่นั้นและมีความเป็นไปได้ ในการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้หลายประเภท เพื่อให้นักท่องเที่ยวมีโอกาสเลือกประกอบกิจกรรมตามความสนใจ ซึ่งเอื้อโอกาสให้นักท่องเที่ยวสามารถประกอบกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้หลายประเภท เช่น การเดินศึกษาธรรมชาติ การดูนก การศึกษาพรรณไม้ชายเลน การศึกษาวิถีชีวิตของคนในชุมชน การศึกษากลุ่มอาชีพต่างๆ เป็นต้น

- **กิจกรรมมีความเหมาะสม หรือเอื้ออำนวยต่อกระบวนการสร้างจิตสำนึกแก่นักท่องเที่ยว** รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนลีเล็ด เป็นกิจกรรมที่เอื้ออำนวยต่อกระบวนการสร้างจิตสำนึกแก่นักท่องเที่ยวเป็นอย่างยิ่ง ตลอดจนรูปแบบกิจกรรมมีความเหมาะสม สอดคล้องกับศักยภาพ และสิ่งแวดล้อมของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นๆ อีกทั้งกิจกรรมยังมีจุดประสงค์เพื่อส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกเป็นสำคัญ

- **กิจกรรมเอื้ออำนวย หรือเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน** กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยชุมชนลีเล็ด เอื้ออำนวยและเสริมสร้างให้สมาชิกในชุมชนมีการพัฒนาทางด้านความคิดและเข้ามามีบทบาท โดยมีส่วนร่วมต่อกระบวนการการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนในพื้นที่ และพื้นที่ใกล้เคียงได้เป็นอย่างดี

- **ผลประโยชน์ต่อชุมชนด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม** ชุมชนลีเล็ดได้รับประโยชน์อย่างยิ่งจากการจัดการพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งมีส่วนช่วยส่งเสริมความสามารถในการควบคุม ดูแล และป้องกันผลกระทบด้านลบหรือความเสื่อมโทรมของทรัพยากรการท่องเที่ยวในชุมชน อีกทั้งยังช่วยส่งเสริมให้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมระบบนิเวศ วิถีชีวิต วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้รับการสืบทอด และอนุรักษ์ไว้อย่างถูกวิธีเพื่อดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์และคุณค่าด้านสิ่งแวดล้อมตลอดจนวัฒนธรรมอันดีของชุมชน

- **ผลประโยชน์ต่อชุมชนด้านเศรษฐกิจและการกระจายรายได้** ประชาชนในท้องถิ่นได้รับประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจและโอกาสที่ดี อันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่โอกาสทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นอยู่ในระดับสูง มีโอกาสที่ประชาชนท้องถิ่นจะสามารถทำงานหรือหารายได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมทั้งสาธารณูปโภคต่างๆ อันมีผลอย่างยิ่งทำให้ชุมชนลีเล็ดมีความเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้

- **โอกาสในการสนับสนุนการพัฒนาและการมีส่วนร่วมจากภาครัฐ** ชุมชนลีเล็ดพึ่งพาตนเองในการพัฒนา จนเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง และมีเงินทุนในการส่งเสริมและการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนของตน อีกทั้งยังได้รับโอกาสในการสนับสนุนจากองค์กรอื่นๆ อย่างเต็มที่อีกด้วย
- **ความเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น** คนในชุมชนลีเล็ดส่วนใหญ่ให้การยอมรับในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อที่จะรองรับนักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวชม ศึกษาขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนวัฒนธรรมวิถีชีวิตของชุมชน เป็นโอกาสที่คนในชุมชนจะได้มีส่วนร่วมในกระบวนการคิด - ตัดสินใจ และร่วมกำหนดนโยบายตลอดจนแผนแม่บท การพัฒนาการท่องเที่ยวในอนาคตของชุมชนของตน
- **ความตระหนักต่อผลกระทบสิ่งแวดล้อมของธุรกิจ** ชุมชน องค์กรชุมชนในพื้นที่ และนักท่องเที่ยว ทุกฝ่ายมีความตระหนักและความเข้าใจร่วมกันเป็นอย่างดี ตอบทบาท หน้าที่ และผลกระทบที่ตนอาจกระทำขึ้นทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจของตนที่จะมีต่อ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมชุมชน จึงทำให้ทุกฝ่ายมีความระมัดระวัง และคำนึงถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นเป็นสำคัญ

7. การจัดการท่องเที่ยวชุมชนกับกลุ่มผู้อาวุโสในชุมชนลีเล็ด

“กลุ่มคนในชุมชนลีเล็ด” ที่เกี่ยวเนื่องกับ การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนลีเล็ดที่มีความสนใจและเห็นประโยชน์ร่วมกันในการดำเนินกิจกรรมให้การท่องเที่ยวของลีเล็ดมีชื่อเสียงจนกลายเป็นชุมชนที่น่าเข้ามาศึกษาดูงานและเรียนรู้ ช่วงเวลาที่ผ่านมาส่งผลให้สมาชิกได้มีกิจกรรมร่วมกันและมีโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน ซึ่งบทบาทนำมักเป็นกลุ่มวัยหนุ่มสาวและวัยกลางคนที่มียุทธศาสตร์ชัดเจน เป็นทั้งผู้นำ ผู้ประสานงาน ผู้อำนวยความสะดวก และผู้ปฏิบัติการต่างๆ แต่มีกลุ่มคนส่วนหนึ่งที่ถือว่ามียุทธศาสตร์สำคัญต่อการทำให้การท่องเที่ยวลีเล็ดมีความอบอุ่นและสร้างความผูกพันกับพื้นที่โดยไม่รู้ตัว คือ **กลุ่มผู้อาวุโสที่ทำโฮมสเตย์**

จากการที่คณะผู้ศึกษาได้มีโอกาสเข้าไปศึกษาดูงานในพื้นที่ชุมชนลีเล็ด และได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนทุกรูปแบบ ความประทับใจที่ทำให้อยากกลับไปอีกครั้งคือความอบอุ่นที่ได้รับจากผู้อาวุโสที่คอยต้อนรับและเอาใจใส่ให้ได้ **กินอิ่ม นอนอุ่น ผืนดิน** ผ่านกิจกรรมโฮมสเตย์ จากการศึกษาพบว่า กลุ่มผู้ทำโฮมสเตย์ มีจำนวน 12 หลังคาเรือน เป็นกลุ่มผู้อาวุโสผู้หญิงที่มีใจอยากทำงานนี้อย่างเต็มที่ ได้มีโอกาสพูดคุยกับกลุ่มคนเหล่านี้ต่างให้ข้อมูลตรงกันว่า **“อยากทำ สนุกดีจะได้ ไม่เหงา ชอบทำอาหารแล้วมีคนชมว่าอร่อย” “ทำโฮมสเตย์ทำให้ได้พัฒนาบ้านให้สะอาด น่าอยู่” และ “เวลามีแขกเข้ามาพักเหนื่อยบ้าง แต่ก็สนุกดี มีคนแปลกใหม่มาเรื่อยๆ”**

จากการศึกษาด้วยการสังเกตการจัดการอาหารกลางวัน ซึ่งกลุ่มผู้อาวุโสจะทำอาหารและนำอาหารมารวมกันที่กลุ่มชุมชนลีเล็ดนำเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์ นำอาหารที่ใส่ขันโตมาจากแต่ละบ้านมาจัดวางรวมกัน

เพื่อให้นักท่องเที่ยวรับประทานอาหารแบบบุฟเฟต์ อาหารจึงมีความหลากหลาย ซึ่งเป็นทั้งอาหารท้องถิ่นและอาหารทั่วไป และจะมีมากขึ้นขึ้นอยู่กับจำนวนบ้านที่นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้เข้าพัก ผู้อาวุโสจะยื่นคอยอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว เกิดบรรยากาศการเชิญชวนทานอาหารของตน และการขอให้ลองชิมอาหารของแต่ละบ้านอย่างเป็นกันเอง บรรยากาศเช่นนี้สะท้อนมุมมองบางประการ คือ

1. ความจริงที่ปรากฏ กลุ่มผู้ให้ ได้เตรียมอาหารที่ดีที่สุดมาให้กลุ่มผู้รับ และคอยดูว่าอาหารจะเหลือนักน้อยเพื่อประเมินความอร่อย ในขณะที่กลุ่มผู้รับ ได้รับประทานอาหารที่แปลกใหม่ หลากหลาย และได้ประสบการณ์แปลกใหม่ในรูปแบบการกิน แต่เป็นรูปแบบเก่าตามวิถีชีวิตของชุมชน ทำให้เกิดรอยยิ้มของความสุขและความประทับใจร่วมกัน

2. ความจริงที่ซ่อนเร้น กลุ่มผู้ให้ ได้มีกิจกรรมที่ต้องเคลื่อนไหว ทั้งต้องคิด ต้องบริการ ได้ส่งผลดีต่อสุขภาพจิตและสุขภาพกาย กลุ่มผู้รับ ได้แสดงพฤติกรรมที่อ่อนโยนต่อผู้สูงวัย และทำให้เกิดถึงพ่อแม่ญาติพี่น้องของตนเองที่อยู่ห่างไกลกัน

สิ่งที่เกิดขึ้นจากกลุ่มผู้อาวุโสในชุมชนลีเล็ด คือ ผลพลอยได้หนึ่ง (Output Impact) ที่เกิดขึ้นจากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนลีเล็ดที่สำคัญอย่างยิ่ง การท่องเที่ยวโดยชุมชนนอกจากจะสร้างรายได้เสริมให้แก่สมาชิกกลุ่มท่องเที่ยว ยังเป็นการสร้างโอกาสให้แก่ผู้สูงอายุให้ได้ทำกิจกรรมร่วมกัน ได้ใช้ความสามารถตามวิถีชีวิตของตน ได้แก่ การเป็นเจ้าบ้านที่อบอุ่น การทำอาหารท้องถิ่น และการดูแลเอาใจใส่ สิ่งเหล่านี้ล้วนมีส่วนสร้างคุณค่าในตนของผู้สูงอายุ และมีส่วนสร้างเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่ผู้สูงอายุในชุมชน

8. ปัญหาอุปสรรคและ การแก้ไข

จากการศึกษาพบว่าการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนลีเล็ดมีปัญหาบางส่วนที่ยังไม่สามารถแก้ไขได้ ซึ่งเป็นปัญหาที่ได้พยายามทำการแก้ไขมาตามลำดับ ดังนี้

- **ปัญหาภายใน** ปัญหาหลักที่พบ คือการประสานงานที่มีความผิดพลาดในส่วนที่บ้านพัก ได้แก่ ความไม่แน่นอนของกำหนดการและจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้าพัก การจัดลำดับการเข้าพักที่มีข้อตกลงในการเวียนตามลำดับกลุ่มและตามความพร้อมของลำดับนั้น ส่วนนี้ไม่มีความชัดเจนทำให้สมาชิกเกิดข้อสงสัยในการจัดลำดับที่อาจไม่ถูกต้อง ปัญหาที่ได้สะท้อนมาที่ผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงไม่กล้าสะท้อนและแสดงความคิดเห็นต่อที่ประชุมประจำเดือน มีความรู้สึกเกรงใจ ในความเสียสละของผู้ประสานงาน ทำให้สมาชิกกลุ่มที่พักบางส่วนเลือกที่จะไม่รับนักท่องเที่ยวหากการประสานงานมีความไม่ชัดเจน การแก้ไขปัญหา พบว่า ปัญหาอยู่ที่การสื่อสารของทั้งสองฝ่าย การจัดการระบบการสื่อสารจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สามารถสร้างความเข้าใจแก่ทั้งสองฝ่าย แม้จะมีรูปแบบการสื่อสารระหว่างกันผ่านการประชุมกลุ่มประจำเดือน ด้วยข้อจำกัดของกลุ่มที่พักที่

เป็นผู้สูงอายุ ที่มีฐานคิดว่าเป็นผู้มีการศึกษาน้อยและมีความเกรงใจผู้อื่น และด้วยบุคลิกภาพของผู้ประสานงานที่มีความเป็นคนเก่งและคล่องแคล่ว ทำให้ผู้อาวุโสไม่กล้าสะท้อนความคิดเห็นของตน ดังนั้นควรมีการปรับรูปแบบการพูดคุยเฉพาะกลุ่มแบบไม่เป็นทางการที่ให้อาสาได้สะท้อนความรู้สึกและความคิดเห็นอย่างเต็มที่ เพื่อหาทางออกในการกำหนดรูปแบบการสื่อสารระหว่างกันให้ดียิ่งขึ้น

- **ปัญหภายนอก** ปัญหาในด้านการติดต่อประสานงานกับนักท่องเที่ยว เช่น การยืนยันการจองที่พักของนักท่องเที่ยวยังไม่มี บางครั้งนักท่องเที่ยวมาไม่ครบตามจำนวนที่แจ้งไว้ แต่ไม่มีการบอกล่วงหน้า ซึ่งทำให้บ้านพักที่จัดเตรียมอาหารไว้ตามจำนวนนักท่องเที่ยวสูญเสียรายได้ ส่วนนี้เป็นปัจจัยที่ผู้ประสานงานได้พยายามมีระบบการจัดการด้วยการโทรสอบถามความแน่นอนวันเข้าพักและออกจากที่พัก จำนวนคนเข้าพัก แยกชายหญิง กิจกรรมท่องเที่ยวที่สนใจ หากมีความชัดเจนจึงแจ้งไปยังกลุ่มที่พัก แต่บางกรณีมีเหตุจำเป็นให้ผู้เข้าพักมีการเปลี่ยนแปลงไม่เข้าพัก เปลี่ยนแปลงจำนวนวันและจำนวนคน ทำให้ผู้ประสานงานต้องรีบแจ้งแก่กลุ่มที่พัก อย่างไรก็ตาม ปัญหานี้อาจพอจัดการได้ด้วยการประสานงานให้ชัดเจนก่อนแจ้งให้กลุ่มที่พักเตรียมการ แต่หากกรณียกเลิกโดยไม่แจ้งล่วงหน้าอย่างกะทันหัน ในส่วนนี้อาจแก้ไขด้วยการให้มีคำมัดจำการเข้าพักล่วงหน้าผ่านการโอนเงินเข้าบัญชีธนาคารของกลุ่มท่องเที่ยว เพื่อเป็นการประกันความเสี่ยง และสามารถช่วยยืนยันความแน่นอนในระดับหนึ่งได้ หากมีการโอนเงินเข้าบัญชีแล้วไม่แจ้งล่วงหน้าหรือยกเลิกการพักสามารถนำเงินส่วนนี้ไปชดเชยค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากการเตรียมการของสมาชิกกลุ่มที่พักได้

9. ประเด็นท้าทาย/แนวโน้มในอนาคต

การท่องเที่ยวโดยชุมชนลีเล็ด ถือได้ว่าเป็นชุมชนหนึ่งที่มีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มีความโดดเด่นด้านนิเวศ และมีความโดดเด่นในการทำงานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลักมากกว่ามุ่งทำเพื่อการท่องเที่ยว โดยสมาชิกการจัดการทรัพยากรชายฝั่งลีเล็ด ต่างก็เป็นสมาชิกกลุ่มชุมชนลีเล็ดนำเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์ **ทำให้เกิดกลไกการอนุรักษ์สามารถควบคุมกลไกการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี** และที่สำคัญได้ค้นพบศักยภาพของผู้นำ สมาชิกและผู้อาวุโสในชุมชนที่ใช้ความรู้ความสามารถของตนเองร่วมการขับเคลื่อนกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน แม้การจัดการท่องเที่ยวของชุมชนลีเล็ดจะมีความเข้มแข็งและสามารถเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ชุมชนอื่นที่กำลังพัฒนาการท่องเที่ยว และคิดจะเริ่มทำการท่องเที่ยวในชุมชนของตนเอง ความท้าทายที่ชุมชนลีเล็ดต้องจัดการต่อไป มีดังนี้

- **การรักษาจุดยืนภาพลักษณ์การท่องเที่ยวโดยชุมชนไม่ให้ไหลไปตามกระแสของชื่อเสียง และการเข้ามาเคลื่อนไหวของกลุ่มคนภายนอก** ปัจจุบันชุมชนลีเล็ดมีชื่อเสียงในการเป็นชุมชนที่มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ประสบความสำเร็จ และได้ส่งผลให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีชื่อเสียงในการเป็นชุมชน

ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีสื่อมวลชนต่างๆ เข้ามาถ่ายทำและนำเสนออย่างแพร่หลาย จึงกลายเป็นชุมชนที่มีคนจำนวนมากให้ความสนใจในการเข้าไปศึกษาดูงานและเข้าไปท่องเที่ยว ภาพที่ปรากฏและอาจนำมาเป็นตัวอย่างสะท้อนถึงความเสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของตนเองได้ชัดเจน ยกตัวอย่างกรณีที่บ้านพัก Homestay บางหลังมีการสร้างบ้านขึ้นมาใหม่ มีความสะดวกสบายแก่นักท่องเที่ยว และมักถูกให้นำเสนอผ่านสื่อโทรทัศน์บ่อยครั้ง อาจด้วยเจตนาของผู้นำเสนอต้องการให้นักท่องเที่ยวได้เห็นถึงความพร้อมของที่พักร ซึ่งส่วนนี้ในมุมมองและกรอบทางความคิดของผู้ศึกษา ทำให้เกิดความรู้สึกของการปรุงแต่งและขาดศิลปะของการนำเสนอบ้านพักไม้เก่าๆ อยู่กลางสวนที่เป็นวิถีชาวบ้านที่มีความอบอุ่น หากกระแสนอกต้องการพักบ้านที่สะดวกสบาย อนาคตบ้านต่างๆ ควรต้องปรับปรุงและสร้างใหม่หรือไม่

- การขยายผลด้วยการเพิ่มสมาชิกให้มากขึ้นเพื่อการรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน เมื่อคนในชุมชนได้รับการพัฒนามากขึ้นจึงนำโอกาสที่ได้รับการพัฒนาต่างๆ มาขยายผลโดยเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ มากขึ้น จึงเกิดการขยายโอกาสการพัฒนาบุคลากรในชุมชนมากขึ้น ส่งผลทำให้คนในชุมชนเกิดการพัฒนาระบบการทางความคิด ในแนวทางการศึกษาตลอดชีวิต ที่เกิดในชีวิตจริง เกิดการผสมผสานประสบการณ์ของตนเข้าหากลุ่มผนวกกับองค์ความรู้จากภายนอก เช่น เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนภาคใต้ สถาบันการศึกษา นักวิชาการ องค์กรพัฒนาต่างๆ แม้กระทั่งผู้สูงวัยยังรู้สึกว่าคุณค่าของตัวเองยังมีค่าต่อสังคม เกิดความกระตือรือร้น ภูมิใจในการร่วมอนุรักษ์ท้องถิ่น และได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาต่างๆ ไปสู่รุ่นหลังๆ เพื่อสร้างภาวะความเป็นผู้นำให้รุ่นต่อไป

ตอนที่ 5 ผลการศึกษาการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมชุมชน⁹

ผลการศึกษาในครั้งนี้ ได้ทำการศึกษากระบวนการจัดการ และปัจจัยสู่ความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ด้วยการศึกษากลุ่มชุมชนบ้านภู ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นชุมชนเล็กๆ ที่ตั้งอยู่ท่ามกลางขุนเขาและมีวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ในแบบฉบับของตัวเองมาเป็นกรณีศึกษา โดยชุมชนนี้ที่ได้รับการสนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย องค์กรบริหารส่วนจังหวัด

⁹ ดร.ปวีรรัต สมนึก คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และ นายทัพไท ชูมนาเสียว ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดอุบลราชธานี.

มุกดาหาร และมหาวิทยาลัยศิลปากร ที่รวมพลังช่วยผลักดันให้เกิดการพัฒนา รูปแบบการจัดการท่องเที่ยว โดยชุมชนบ้านภูที่เน้นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมภูไทขึ้น ในปี พ.ศ. 2549 โดยไม่ได้ผ่านงานวิจัย เพื่อท้องถิ่น ภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ทั้งนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงการก่อเกิด กระบวนการดำเนินงานร่วมกัน และปัจจัยสู่ความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน รวมทั้งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน เพื่อเป็นตัวอย่างให้กับชุมชนอื่นๆ ในด้านการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อยกระดับการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งผลการศึกษาสามารถพิจารณาได้ ดังนี้

1. สถานการณ์การท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดมุกดาหาร

การเดินทางท่องเที่ยวในภาพรวมของจังหวัดมุกดาหาร มีอัตราการเติบโตในทิศทางที่ดีขึ้น คิดเป็นร้อยละ 12.22 โดยเฉพาะผู้เยี่ยมเยือนชาวไทยมีอัตราการเติบโตเพิ่มขึ้น ร้อยละ 12.80 และเป็นชาวต่างชาติมีการเติบโตไม่ค่อนสูงนัก คิดเป็นร้อยละ 2.37 จำนวนนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย และชาวต่างชาติเพิ่มขึ้น ร้อยละ 15.29 จะเห็นได้ว่ามีสัดส่วนของนักท่องเที่ยวต่างชาติ ร้อยละ 67.65 เมื่อดูจากแหล่งท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวนิยมเดินทางท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะนิยมการจับจ่ายซื้อของที่ตลาดอินโดจีน เมื่อดูจากค่าใช้จ่ายที่ใช้จะเป็นการซื้อสินค้าและของที่ระลึกในมีสัดส่วนที่สูงถึงร้อยละ 48.42 หอแก้วมุกดาหารแหล่งท่องเที่ยว Unseen ภูผาเทิบ และแก่งกะเบา ตามลำดับ จากแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ เหล่านี้ เป็นปัจจัยบวกที่ช่วยให้มีการเพิ่มขึ้นของนักท่องเที่ยว และในระหว่างปีทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ได้มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อกระตุ้นให้มีการเดินทางเพิ่มขึ้น อาทิ การร่วมจัดกิจกรรมงานปีใหม่ ไทย – ลาว แคมป์ดาวนส์สองแผ่นดิน การจัดเทศกาลเที่ยวป่าหิน Unseen มุกดาหาร เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวช่วงฤดูฝน การจัดเทศกาลแข่งเรือยาว มิตรภาพไทย – ลาว จ.มุกดาหาร รวมทั้งภาครัฐมีการจัดประชุมอบรม/สัมมนา อย่างต่อเนื่องทั้ง ชาวไทยและนักท่องเที่ยวชาวลาวจากแขวงสะหวันนะเขต ได้มีการพักแรมในพื้นที่ด้วย สำหรับปัจจัยลบที่ส่งผลกระทบจะเป็นผลมาจากราคาน้ำมันที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง พร้อมกับดัชนีความเชื่อมั่นผู้บริโภคลดลง และการนำเสนอข่าวของสื่อมวลชนที่นำเสนอภาพน้ำท่วมในพื้นที่ ทำให้เกิดความไม่มั่นใจในการเดินทางเข้าพื้นที่ แต่อย่างไรก็ตามจากปัจจัยต่างๆ ไม่ส่งผลต่อการเดินทางท่องเที่ยว ยังคงมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะนิยมเดินทางโดยใช้รถยนต์ส่วนตัว และพักในโรงแรมหรือ เกสท์เฮาส์ หรือ บังกะโล หรือรีสอร์ท มีสัดส่วนร้อยละ 66.44 รองลงมาเป็นบ้านญาติ/บ้านเพื่อน ร้อยละ 31.91 นักท่องเที่ยวมีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อวันประมาณ 818.61 บาท เพิ่มขึ้นร้อยละ 12.09 คิดเป็นรายได้ประมาณ 557.42 ล้านบาท ส่วนนักท่องเที่ยวมีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อวันประมาณ 800.80 เพิ่มขึ้นร้อยละ 5.86 ก่อให้เกิดรายได้หมุนเวียนในแหล่งท่องเที่ยว 502.29 ล้านบาท ดังนั้น ผู้เยี่ยมเยือนมีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยประมาณ 810.44 เพิ่มขึ้นร้อยละ 7.94 เมื่อรวมรายได้ทั้งหมดที่เกิดจากการท่องเที่ยวภายในประเทศ จำนวนทั้งสิ้น 1,059.71 ล้านบาท

เพิ่มสูงขึ้นถึงร้อยละ 57.66 โดยเกิดจากผู้เยี่ยมเยือนชาวไทยถึง 1,001.75 ล้านบาท และชาวต่างชาติเพียง 57.96 ล้านบาท

สำหรับสถานการณ์การพักแรม พบว่ามีจำนวนที่พักทั้งสิ้น 17 แห่ง เพิ่มขึ้นร้อยละ 41.67 โดยเพิ่มในโรงแรมที่มีราคาต่ำกว่า 500 บาท จำนวนห้องพักทั้งสิ้น 1,104 ห้อง เพิ่มขึ้น 27.04 มีอัตราการเข้าพักเฉลี่ยร้อยละ 42.70 ลดลงร้อยละ 3.49 โดยนักท่องเที่ยวมีระยะเวลาพำนัเฉลี่ยคือ 1.70 วัน สำหรับชาวต่างชาติที่เดินทางเข้าพักในพื้นที่สามารถแยกเป็นรายสัญชาติ ได้แก่ ลาว ญี่ปุ่น อังกฤษ อเมริกา ฝรั่งเศส เป็นต้น (จังหวัดมุกดาหาร, 2550)

2. บริบทของชุมชนและผลกระทบของการท่องเที่ยว

“...สัมผัสวิถีชีวิตย้อนยุคกลางเขาคีรีนคร ตีม้าวัฒนธรรมไทและศิลปหัตถกรรมผ้าหมักโคลนของแท้ ชามโขงเที่ยวสะพานนาครีเขต ตลาดอินโดจีน...”

จากคำขวัญการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านภูข้างต้นแสดงให้เห็นว่า บ้านภูตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านเป้า อำเภอนองสูง จังหวัดมุกดาหาร เดิมเป็นส่วนหนึ่งของเมืองหนองสูง ซึ่งเมืองหนองสูงตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ในราว พ.ศ. 2378 ประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวภูไท อพยพมาจากเมืองคำอ้อเขียวและเมืองวัง ซึ่งอยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง แขวงสิบสองจุไทย โดยรัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ท้าวสีหนาม เมืองคำอ้อ เป็นเจ้าเมืองหนองสูง นามว่าพระไกรสรราช เมืองหนองสูงครอบคลุมเขตอำเภอนาแก จังหวัดนครพนมด้วย โดยขึ้นกับเมืองมุกดาหาร เมื่อปี พ.ศ. 2442 ชาวเมืองหนองสูงบางส่วนได้อพยพย้ายถิ่นฐานเนื่องจากสาเหตุหลายประการ เช่น หลังน้ำท่วมทุกปี จะเกิดโรคระบาดรุนแรง ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า โรคห้า (โรคท้องร่วง) พื้นที่ทำกินน้อยลง และในปีนั้นปรากฏว่า ได้มีเสือมากินม้าของชาวบ้าน ซึ่งเชื่อกันว่าเสือตัวไหนได้กินมาแล้วต่อไปก็จะกินคน ทำให้เกิดความกลัว ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งประมาณ 20 ครอบครัว โดยการนำของ เจ้าสุโพธิ์สมบัติ เจ้ามหาสงคราม เจ้ามหาเสนา และเจ้ากิตติราช อพยพมาทางใต้ข้ามภูเขาลงมาตั้งถิ่นฐานอยู่บนฝั่งขวาของห้วยกระเบน ซึ่งเจ้าเมืองนนท์ได้มาอยู่ก่อนแล้ว เนื่องจากเจ้าเมืองนนท์เป็นคนมีวิชาอาคมแก่กล้า จึงมีคนกล่าวหาว่าเป็นผีปอบ เจ้าเมืองนนท์กับชาวบ้านอีกส่วนหนึ่ง จึงพากันย้ายมาอยู่ที่นาผักระย้า เรียกชื่อว่าบ้านหลุบภู โดยให้ เจ้าสุโพธิ์สมบัติ เป็นหัวหน้าหมู่บ้าน แต่เนื่องจากที่ตรงนั้นเป็นหุบเขา ทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมทุกปี เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2445 จึงได้พากันย้ายถิ่นฐานมาตั้งที่เนินเขาซึ่งเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านในปัจจุบัน ต่อมาเมื่อทางราชการได้สำรวจเขตบ้านแดนเมือง หมู่บ้าน “บ้านหลุบภู” จึงตั้งชื่อเป็น “บ้านภู” โดยตัดคำว่าหลุบออก และได้ชื่อว่า “บ้านภู” มาจนถึงปัจจุบัน โดยสภาพของหมู่บ้านตั้งอยู่บนเนินเขาเตี้ยๆ ล้อมรอบด้วยภูเขาสลับซับซ้อน ในอดีตเทือกเขาเหล่านี้เต็มไปด้วยป่าไม้ พืชพันธุ์ธรรมชาติ และสัตว์ป่านานาชนิด แต่ในปัจจุบันได้ลดน้อยลงเนื่องจากการขยายตัวของประชากรในชุมชน ทำให้ความต้องการที่ทำกินเพิ่ม

มากขึ้น ระหว่างหมู่บ้านกับภูเขาเป็นที่ราบลุ่มเชิงเขา เหมาะแก่การเพาะปลูก ทำไร่ ทำนา มีลำห้วยที่เป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรอยู่ จำนวน 3 สาย สภาพภูมิอากาศมี 3 ฤดู อากาศจะร้อนมากในฤดูร้อน และจะหนาวมากในฤดูหนาว พื้นที่ของหมู่บ้านทั้งหมด 3,849 ไร่ โดยมีอาณาเขต ดังนี้

ทิศเหนือ	จรดภูจ้อก้อบ้านป่าเม็ก ต.หนองสูง อ.หนองสูง จ.มุกดาหาร
ทิศใต้	จรดบ้านเป่า หมู่ 3 และ หมู่ 5 ต.บ้านเป่า อ.หนองสูง จ.มุกดาหาร
ทิศตะวันออก	จรดภูถ้ำเม่น ภูผาแดง บ้านนาหนองแคน ต.หนองสูง อ.หนองสูง
ทิศตะวันตก	จรดภูหินเหล็กไฟ ภูผาขาว (ภูเขียว) บ้านหนองแซ่ หนองคำ ต.บึงงาม อ.เมยวดี จ. ร้อยเอ็ด

ปัจจุบันชุมชนบ้านภู มีแหล่งถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในชุมชน รุ่นต่อรุ่นเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน กลุ่มอาชีพและกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากความต้องการที่แท้จริงของคนในชุมชน ทั้งเรื่องของการประกอบอาชีพ การดำรงอยู่ของวิถีชุมชน ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม และประเพณี เช่นเดียวกับศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านภู ที่คนในชุมชนมีความคาดหวังให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนในด้านต่างๆ ที่หลากหลาย ชุมชนบ้านภู ตั้งอยู่บนเนินเขาเตี้ยๆ ล้อมรอบด้วยภูเขาสลับซับซ้อน ห่างจากตัวจังหวัดมุกดาหาร ระยะทาง 57 กิโลเมตร ห่างจากตัวอำเภอหนองสูง 7 กิโลเมตร มีเส้นทางไปยังตัวจังหวัดได้ 2 เส้นทางคือ จากถนนหลวงแผ่นดินหมายเลข 2370 ไปทางอำเภอนิคมน้ำลำร้อย และไปทางอำเภอหนองสูง เข้าสู่ถนนสาย 2042 มุกดาหาร-กุฉินารายณ์ เป็นถนนลาดยางตลอดเส้นทาง ถนนเส้นทางหลักในหมู่บ้านเป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก มี 15 เส้นทาง ระยะทาง 3 กิโลเมตร มีลำห้วย 3 สาย ความยาว 8 กิโลเมตร บ่อบาดาลสาธารณะ 5 บ่อ ใช้ได้ 4 บ่อ ประปาหมู่บ้าน 3 แห่ง จำนวนครัวเรือนที่ใช้ 100 ครัวเรือน โทรศัพท์เคลื่อนที่ 280 เครื่อง พื้นที่ดินสาธารณะ 3 แห่ง ได้แก่

1. ศูนย์วัฒนธรรม ใช้ประโยชน์สร้างศาลาอเนกประสงค์ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก บ้านภูไทจำลอง
2. ศูนย์แสดงผลผลิตภัณฑ์ชุมชน ใช้ประโยชน์แสดงและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของชุมชน
3. ศูนย์เรียนรู้ชุมชนต้นแบบ สมบูรณ์แบบ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นแหล่งถ่ายทอดความรู้ของชุมชน

การปกครองในชุมชน แบ่งออกเป็นคุ้ม จำนวน 9 คุ้ม จากอดีตจนถึงปัจจุบัน มีผู้ใหญ่บ้านจำนวน 9 คน ประชากรตามทะเบียนราษฎร 573 คน 133 ครัวเรือน ประชากรที่อยู่จริง 350 คน ชาย 171 คน หญิง 179 คน จำนวน 115 ครัวเรือน ลักษณะทางสังคม มีวัด 2 แห่ง คือ วัดศรีนันทาราม และวัดพุทธศิริ โรงเรียน 2 แห่ง คือ โรงเรียนบ้านภู (ประถม) และโรงเรียนพลังราษฎร์พิทยาสรรพ์ (มัธยม) ที่พักสงฆ์ 1 แห่ง ศูนย์เด็กก่อนเกณฑ์ 1 แห่ง

- **ทรัพยากรชุมชน**

ดิน เป็นดินร่วนปนทราย เนื่องจากแต่ก่อนเป็นป่าทึบ พื้นดินจึงเกิดความอุดมสมบูรณ์ เพราะการทับถมของใบไม้ใบหญ้า หล่นทับถมเป็นเวลานาน เหมาะสำหรับการเพาะปลูก

แหล่งน้ำ ชุมชนบ้านภูมิลำห้วยไหลผ่าน 3 สาย ได้แก่ ห้วยกระเบียน ห้วยทราย และห้วยถ้ำบึง แต่ละสายห้วยมีการกั้นทำนบกั้นน้ำไว้ใช้เป็นระยะๆ แต่ก็มีน้ำไม่เพียงพอต่อการทำเกษตรตลอดในฤดูร้อนได้ นอกจากนี้ยังมีแหล่งน้ำ 2 สาย ได้กลายสภาพเป็นหนองน้ำกลางทุ่งนา เนื่องจากความตื้นเขิน ได้แก่ ห้วยผักส้ม และ ห้วยดาน

- **ทรัพยากรธรรมชาติและสถานที่ท่องเที่ยว**

ส่วนใหญ่ทรัพยากรธรรมชาติและสถานที่ท่องเที่ยวบ้านภู เป็นภูเขา ถ้ำ ลำห้วย ทั้งที่เป็นสถานที่ทางธรรมชาติและสถานที่สร้างขึ้น เช่น วัดพุทธศิริ ภูจ้อก้อ ถ้ำโงตง ถ้ำช้างสี ผาฮ่อม ลานข่อยดาน และวังน้ำเฮ้อ เป็นต้น บนเขามีจุดชมวิวสองทิวธรรมหลายแห่ง โดยเฉพาะบนยอดภูจ้อก้อหินซ้อนดั่งนับเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สวยงาม

ป่าไม้ พื้นที่ป่าไม้ของบ้านภู มีความอุดมสมบูรณ์ มีทรัพยากรหลากหลายชนิด และมีความแตกต่างกัน ดังนี้ บนภูจ้อก้อ ภูหินเหล็กไฟ ภูถ้ำเม่น ภูผาแดง เป็นป่าเต็งรัง มีไม้จิก เต็งรัง ไม้ประดู่ไม้ตะเคียน ไม้ไผ่หลายชนิดตามไหล่ผาเป็นไม้ไผ่ป่า ไผ่ไร่ ไผ่รวก ไผ่โก้ และไผ่เปาะ (ไผ่เปาะลำแก่ใช้ทำฝาบ้าน ลำอ่อนใช้ทำข้าวหลาม) บนภูผาขาว ป่าไม้เป็นลักษณะป่าดงดิบ ป่าทึบ มีไม้สำคัญอยู่หลายชนิด เช่น ไม้พะยุง ยางนา ตะเคียนทอง มะค่าโมง มะค่าแต้ ประเภทไผ่มีเฉพาะไผ่โก้ ไผ่ป่า และไผ่ไร่

รูปภาพที่ 17 แผนที่ชุมชนบ้านภูโดยสังเขป

- ผลกระทบจากการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านภู

1. ปัญหาในระยะแรกที่ชุมชนพบเจอหลังจากการเปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ เมื่อนักท่องเที่ยวที่เข้ามาพักหลายคืนปัญหาด้านการนำเสนอข้อมูลยังติดขัด และด้านอาหารการกินยังไม่เพียงพอแก่นักท่องเที่ยว

2. ไม่มีสิ่งดึงดูดความสนใจของผู้คนหรือนักท่องเที่ยวเข้ามาพัก

3. หมู่บ้านก็ยังไม่เป็นที่รู้จักของสังคม จึงส่งผลให้ไม่มีใครเข้ามาพัก หลังจากนั้น การทำโฮมสเตย์ของหมู่บ้านหยุดไปโดยอัตโนมัติ

4. สำหรับผลกระทบเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนในมิติทางวัฒนธรรม ที่สร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับชาติพันธุ์ การเชื่อมโยงกับชาติพันธุ์เดียวกันในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่ต่างกัน เช่น อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม อำเภอพรรณานิคม และอำเภวาริชภูมิจังหวัดสกลนคร อำเภอกุฉินารายณ์ และอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ อำเภอเสนางนคร และอำเภอขามุนี จังหวัดอำนาจเจริญ ก็ไม่ได้รับผลกระทบแต่อย่างใด โดยได้รับการยอมรับการมีตัวตนของคนภูไทจากสาธารณชนทั่วไปว่า มีเอกลักษณ์ในด้านประเพณีและวัฒนธรรมที่เป็นแบบฉบับที่น่าสนใจ

5. ผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนถึงคน 4 รุ่น จากการผลักดันให้เกิดการท่องเที่ยวที่จัดการโดยชุมชนเองแล้ว ผลที่เกิดขึ้นมองจากภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเกือบทั้งหมดเป็นด้านบวกมากกว่าด้านลบในทุกมิติ พอจะสรุปเป็นภาพรวมได้ ดังนี้

- ทำให้เกิดความใกล้ชิดและผสมผสานความร่วมมือระหว่างคนทั้ง 4 รุ่น
- ทำให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากมุมมองของคนต่างวัยกันมากขึ้น
- กิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนล้วนผ่านมติประชาคมจากคนทั้ง 4 รุ่น มาแล้ว
- ทำให้งานบางประเภทที่คนรุ่นหนึ่งไม่ถนัด ก็จะให้รุ่นต่อๆ มา ที่เข้าใจมากกว่ามืบทบา
- ที่เห็นได้ชัดคือ คนรุ่นปู่ตายาย มีโอกาสทำกิจกรรมร่วมกับรุ่นหลานๆ คนแก่ไม่เหงาแล้ว
- เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างที่มีกิจกรรมร่วมกันในชุมชน
- เป็นการผสมผสานความเหมือนที่แตกต่างได้อย่างลงตัว และเหมาะสมในทุกช่วงวัย
- ทำให้มีการรับรู้บทบาทหน้าที่ของคนแต่ละวัยมากขึ้นโดยธรรมชาติสามัญสำนึก
- จากเสียงสะท้อนของคนรุ่นต่อๆ มาที่ไปทำมาหากินที่อื่น บอกไว้ว่า ถ้าเป็นไปได้ “...อยากกลับมาอยู่บ้าน เพราะบ้านน่าอยู่...”

3. พัฒนาการของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู

ก่อนปี พ.ศ. 2541 ชาวบ้านภูมีภูมิปัญญาของตนเองตามวิถีชีวิตของชาวผู้ไท เช่น มีการเล่นดนตรี มีรูปแบบการหาอยู่หากิน มีอาหารที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง

ปี พ.ศ. 2542 มีการจัดทำโครงการกินข้าว เขาเหือนในบ้านแฝด

ปี พ.ศ. 2546 อาจารย์ถวัล ฝิวซ่า ได้มีแนวคิดและเริ่มทำโฮมสเตย์ในหมู่บ้าน แต่ปรากฏว่าผล การทำโฮมสเตย์ล้มเหลว เพราะว่ามีสิ่งดึงดูดความสนใจของผู้คนหรือนักท่องเที่ยวเข้ามาพัก นอกจากนี้ หมู่บ้านก็ยังไม่เป็นที่รู้จักของสังคม จึงส่งผลให้ไม่มีใครเข้ามาพัก หลังจากนั้นการทำโฮมสเตย์ของหมู่บ้าน หยุดไปโดยอัตโนมัติ

ปี พ.ศ. 2547 – 2548 อาจารย์และนักศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร เข้ามาทำการวิจัยเกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมของชาวภูไทบ้านภู ส่งผลให้ชาวบ้านภูมีการตื่นตัวเห็นความสำคัญของประเพณี และวัฒนธรรมของตนเองที่ปฏิบัติกันมา อาจารย์ถวัลย์ ฝิวซ่า ที่มีความคิดว่าจะต้องพัฒนาบ้านภูเป็นแหล่งท่องเที่ยวให้ได้ จุดนี้จึงถือได้ว่าเป็นการจุดประกายการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของบ้านภู ซึ่งชาวบ้านก็ได้ นำเอาแนวคิดนี้เข้าสู่การประชาคมหมู่บ้าน มีทั้งเสียงสนับสนุนและเสียงการคัดค้านที่คิดว่าจะมีใครเข้ามาพัก หรือมาท่องเที่ยวในชุมชน

ปีพ.ศ. 2549 ได้รับรางวัลหมู่บ้านอาสาพัฒนาตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) กรมการพัฒนาชุมชนเขต 3 ได้จัดการประกวดคัดเลือก “หมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุข” เพื่อเข้ารับรางวัลพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ผลปรากฏว่า บ้านภูได้รับรางวัลชนะเลิศลำดับที่ 1 ของเขต 3 ต่อจากนั้นยังได้รับการพิจารณาให้เป็นหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงจากศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการ พัฒนาชุมชน เขตที่ 3 มีการเข้ามาถ่ายทำรายการโทรทัศน์ ฟุ้งแสงตะวัน จึงทำให้ชุมชนบ้านภูแห่งนี้เป็นที่รู้จักจากภายนอกมากยิ่งขึ้น ทำให้มีหลายหน่วยงานเข้ามาศึกษาดูงานในชุมชน มีการเข้ามาจับจ่ายซื้อของ มีการเข้ามารับประทานอาหารเช้าในชุมชน แต่ชุมชนยังไม่ได้มีการบริหารจัดการในรูปแบบของโฮมสเตย์ คือไม่มีการคิดค่าบริการ มีแต่ชาวบ้านเลี้ยงแขกผู้ที่เข้ามาเยือน เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงมีแนวคิดของการบริหารจัดการเกี่ยวกับการหารายได้เข้าสู่ชุมชนขึ้นมา มีแนวคิดที่จะรื้อฟื้นการทำโฮมสเตย์บ้านภูขึ้นมาใหม่ โดยใช้ศักยภาพของชุมชนในด้านที่เป็นหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงในการดึงดูดความสนใจจากหน่วยงานต่างๆ

หลังจากนั้นชุมชนบ้านภู ได้มีโอกาสต้อนรับคณะผ้าป่าจากกรุงเทพมหานครที่มาทอดถวาย ณ วัดบ้านภู ทำให้ชาวชุมชนบ้านภูได้ประสบการณ์ในการต้อนรับ ประกอบกับได้ลงพื้นที่ศึกษาดูงานที่หมู่บ้านโคกก่อ จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ทำการท่องเที่ยวในรูปแบบของโฮมสเตย์ ชุมชนบ้านภูจึงนำประสบการณ์ที่ได้มาประยุกต์ใช้เป็นการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านภู โดยจัดให้มีการเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงของหมู่บ้าน

ช่วงปลายปีพ.ศ. 2549 การท่องเที่ยวโดยชุมชนหมู่บ้านโฮมสเตย์บ้านภู ได้เปิดให้บริการครั้งแรกเมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน 2549 ซึ่งคณะแรกที่เข้ามาโดยได้รับความช่วยเหลือจากศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการ พัฒนาชุมชน เขตที่ 3 ได้นำคณะพัฒนาชุมชนจำนวน 9 รุ่น รุ่นละประมาณ 100 คนมาอบรมสัมมนา แลกเปลี่ยนความรู้ในหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ พักหมู่บ้านโฮมสเตย์บ้านภูรุ่นละ 2 วัน 1 คืน ซึ่งถือเป็นครั้งแรกของชุมชนที่มีการบริหารจัดการในรูปแบบของโฮมสเตย์

ในปีพ.ศ. 2550 - 2551 ชุมชนบ้านภูได้ส่งบ้านจำนวน 30 หลังเข้าประกวดหมู่บ้านโฮมสเตย์ และผ่านการประเมินจำนวน 29 หลัง จากที่มีบ้านที่พร้อมให้บริการนักท่องเที่ยวทั้งหมด 61 หลัง และมีการเข้ามาถ่ายทำรายการโทรทัศน์หลายรายการ เช่น รายการรอยยิ้มของแผ่นดิน รายการเปิดบ้าน อบต. ซึ่งได้ส่งผลให้ชุมชนบ้านภูเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น และได้มีคณะเข้ามาศึกษาดูงานมากที่สุด คือ คณะผู้มาศึกษาดูงานจากเทศบาลเมืองหนองปรือ จังหวัดชลบุรี คือ มีจำนวนทั้งสิ้น 300 คน

ปีพ.ศ. 2552 ชุมชนบ้านภูได้รับรางวัลหมู่บ้าน OTOP เพื่อการท่องเที่ยวจากทางกรมการพัฒนาชุมชนจังหวัดมุกดาหาร และมีการเข้ามาถ่ายทำรายการเปิดโลก OTOP ส่งผลให้การท่องเที่ยวโดยชุมชน

บ้านภูมิชื่อเสียงขึ้นไปในระดับประเทศ และทางการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูได้มีการบันทึกข้อตกลง (MOU) กับบริษัททัวร์ 2 บริษัท แต่ไม่ประสบความสำเร็จ

ปีพ.ศ. 2553 การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู มีศักยภาพที่พร้อมให้บริการกับนักท่องเที่ยว มีชื่อเสียงในระดับภาคและระดับประเทศ มีหน่วยงานทั้งทางภาครัฐ และนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนเป็นจำนวนมาก และทางประธานกรรมการหมู่บ้านโฮมสเตย์ คือ อาจารย์ถวัลย์ ผิวขำ ยังมีแนวคิดที่น่าสนใจ คือต้องการที่จะสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มีแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนสร้างเครือข่ายร่วมกัน สามารถเชื่อมโยงให้สามารถจัดทำเป็นการท่องเที่ยวในโปรแกรมของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

4. กระบวนการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู

การจัดการทรัพยากรกับจำนวนนักท่องเที่ยว ในการจัดการท่องเที่ยวของบ้านภู ได้มีการจัดกิจกรรมแหล่งเรียนรู้ชุมชนออกเป็น 6 ฐาน ได้แก่ ฐานลดรายจ่าย ฐานเพิ่มรายได้ ฐานประหยัดคอตอม ฐานเรียนรู้ ฐานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ฐานเอื้ออาทร ซึ่งการบริหารจัดการคือ ให้นักท่องเที่ยวแบ่งกลุ่มเข้าไปศึกษาในแต่ละฐาน ซึ่งจำนวนที่เหมาะสมที่สุดคือ ประมาณฐานละ 50 คน หากมีจำนวนนักท่องเที่ยวที่มากเกินไปก็จะมีการแบ่งกลุ่มออกเป็น 16 กลุ่มและมีการหมุนเวียนเข้าฐานเป็น 2 รอบ และสำหรับในส่วนของที่พัก จะมีบ้านที่เปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าพักได้ทั้งสิ้น 61 หลังซึ่งจะสามารถพักได้หลังละประมาณ 3 - 6 คน หากมีจำนวนนักท่องเที่ยวที่มากเกินไปขีดความสามารถก็จะมีบ้านไว้คอยให้บริการเสริมและส่งให้นักท่องเที่ยวเข้าพักกับเครือข่าย แต่ความไม่เพียงพอของที่พัคนั้นยังไม่เคยมีมาก่อน

การท่องเที่ยวกับการบริหารความขัดแย้งของชุมชน เนื่องจากการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูนั้น ได้ยึดชุมชนเป็นที่ตั้ง ดังนั้นการเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของคนในชุมชนจึงเป็นไปตามความสมัครใจความขัดแย้งจึงมีน้อย “สำหรับชาวบ้านภู เวลาประชุมกันจะมีการโต้เถียงกันธรรมดา แต่เมื่อเสร็จแล้วก็ไม่มีปัญหา” ชาวบ้านภูกล่าว

การบริหารจัดการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านภูนั้น ชุมชนบ้านภูมีกลุ่มบริหารจัดการการท่องเที่ยว ซึ่งคนที่มาบริหารจัดการท่องเที่ยวนั้น ส่วนมากจะใช้โครงสร้างของกรรมการหมู่บ้านเข้ามาบริหารจัดการ และแบ่งบทบาทหน้าที่การบริหารจัดการตามความเหมาะสม (คณะกรรมการบริหารจัดการมีทั้งหมด 12 คน) ทั้งนี้ในการบริหารจัดการนั้นคณะกรรมการบริหารจัดการจะมีวาระการบริหารจัดการ 4 ปี ซึ่งเมื่อครบ 4 ปี ชุมชนก็จะมีการประชุมเพื่อลงมติคัดเลือกคณะกรรมการบริหารจัดการใหม่อีกครั้ง เว้นแต่ว่าคณะกรรมการนั้นๆ บริหารไม่ดี เช่น การจัดการท่องเที่ยวไม่ราบรื่นเท่าที่ควร การบริหารผิดพลาด ไม่เป็นไปตามแผนที่วาง

เอาไว้ ก็จะมีการประชุมเพื่อหาทางแก้ไข หรือลงมติกันใหม่อีกครั้งหนึ่ง หรือ ลดวาระการบริหารจัดการลงเหลือ 2 ปี เป็นต้น

ลักษณะโครงสร้างการบริหารการท่องเที่ยว สามารถแบ่งออกได้ทั้งหมด 6 ฝ่าย ดังนี้

1. ฝ่ายแม่ครัว มีหน้าที่ทำอาหารต้อนรับแขก หรือ นักท่องเที่ยวที่มาเยือน มีทั้งหมดอยู่ 2 กลุ่มๆ ละ 10 คน ซึ่งในการปฏิบัติงาน กลุ่มแม่ครัวทั้ง 2 กลุ่ม จะหมุนเวียนกันทำอาหาร
2. ฝ่ายปฎิคม มีหน้าที่จัดการต้อนรับ คือ จัดสถานที่ เสริฟน้ำ มีสมาชิกอยู่ 10 คน
3. ฝ่ายการเงินและบัญชี มีหน้าที่บริหารจัดการเงิน และทำหน้าที่ตรวจเช็คสมาชิกในชุมชนที่เข้ามาว่ามีใครบ้าง เพื่อจะได้บริหารจัดการค่าแรงให้กับคนในชุมชนที่เข้าร่วมอย่างยุติธรรม
4. ฝ่ายดนตรี มีหน้าที่เล่นดนตรี (ดนตรีของวัฒนธรรมภูไท) เพื่อเผยแพร่ และสร้างความบันเทิงให้กับนักท่องเที่ยว และคนที่เข้ามาศึกษาดูงาน
5. ฝ่ายการแสดง มีหน้าที่ทำการแสดง เช่น รำภูไท เพื่อให้เห็นถึงกับวัฒนธรรมภูไท มีสมาชิกทั้งหมด 22 คน แบ่งเป็น แม่บ้าน 20 คน และเยาวชน 10 คน
6. ฝ่ายบริหารจัดการ มีหน้าที่ดูแล ประสานงาน วางแผน เตรียมงานการท่องเที่ยว มีสมาชิกทั้งหมด 12 คน

● ขั้นตอนการบริหารจัดการท่องเที่ยว

เมื่อมีกลุ่มนักท่องเที่ยว หรือ กลุ่มที่มาศึกษาดูงานติดต่อเข้ามาว่าจะเข้ามาศึกษาดูงานนั้น ทางผู้ประสานงานก็ต้องชี้แจงข้อปฏิบัติให้กับผู้ที่มาท่องเที่ยว หรือ ศึกษาดูงานฟัง ถึงขั้นตอนการเตรียมความพร้อมในการมาศึกษาดูงาน เช่น ต้องเตรียมผ้าเช็ดตัวมาเอง เป็นต้น นอกจากนี้คณะกรรมการก็จะต้องมีการประชุมวางแผนการทำงาน การเตรียมงานว่าต้องมีการจัดเตรียมอย่างไรบ้าง หรือ ถ้าคนที่มาศึกษาดูงานมีการพักค้างคืนด้วย ก็จะต้องมีการจัดคนที่มาศึกษาดูงานให้กับบ้านที่รับเป็นโฮมสเตย์ อย่างเหมาะสม (จัดตามศักยภาพของแต่ละครัวเรือนว่าจะสามารถรับได้กี่คน ซึ่งศักยภาพนั้นดูจาก จำนวนที่นอน จำนวนห้องน้ำ ทั้งนี้โควตาจะอยู่ที่ 3 คน/หลังคาเรือน หากบ้านหลังใดมีห้องน้ำ 2 ห้องและมีความพร้อมในเรื่องต่างๆ เช่น บ้านสะอาดน่าอยู่ ห้องน้ำสะอาด ห้องครัวสะอาด ก็สามารถรับนักท่องเที่ยวได้ 5 - 6 คน เป็นต้น) เมื่อมีการเตรียมการเรียบร้อยแล้ว ทางคณะกรรมการก็จะประชาสัมพันธ์ให้กับสมาชิกในชุมชนได้รับทราบ เพื่อจะได้เตรียมการตนเองให้พร้อมที่จะเข้าร่วมช่วยงานได้

ในการเข้ามาช่วยงานการท่องเที่ยวของชุมชนนั้น คนในชุมชนจะเข้ามาทำหน้าที่ในฝ่ายต่างๆ ตามความเหมาะสม และความสนใจของตนเองที่จะเข้ามา ซึ่งคนส่วนมากในหมู่บ้านจะเข้ามามีส่วนร่วมในการ

บริหารจัดการทองเที่ยวเกือบ 100 เปอร์เซนต์ (เฉลี่ยครัวเรือนละ 1 คน) โดยเมื่อเข้ามาร่วมก็จะมีการลงชื่อกับฝ่ายบัญชีว่ามาเข้าร่วมการจัดการทองเที่ยว ในฝ่ายต่างๆ ทั้งนี้ในการลงชื่อดังกล่าวนั้น เพื่อให้สะดวกต่อการบริหารจัดการเงิน

การจัดการทองเที่ยวในแต่ละครั้งเมื่อจัดเสร็จแล้ว คนในชุมชน คณะกรรมการ และคนที่เข้าร่วมในการจัดการทองเที่ยวนั้น จะมาประชุมร่วมกันทุกครั้งเพื่อสรุปผลการจัดการทองเที่ยวว่ามีปัญหาอุปสรรคอะไรเกี่ยวกับการจัดการทองเที่ยวหรือไม่ อย่างไร หรือการจัดการทองเที่ยวประสบผลสำเร็จอย่างไร ในการประชุมสรุปผลการทองเที่ยวดังกล่าว ถ้าประสบปัญหา ก็จะมีการหาทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน ทั้งนี้ในการจัดการทองเที่ยวแต่ละครั้งนั้นขั้นตอนสุดท้ายในการจัดการทองเที่ยว คือ การสุ่มถามนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวหรือมาศึกษาดูงานนั้น ว่าการทองเที่ยวนั้นดีอย่างไร และไม่ดียังไร ซึ่งเป็นการคุยในรูปแบบสบายๆ นอกจากนี้แล้วแต่ละบ้านที่เป็นโฮมสเตย์นั้นก็จะมีการจัดสมุดไว้ในแต่ละบ้าน เพื่อให้คนที่เข้าพักในบ้านนั้นๆ ได้เขียนเกี่ยวกับการมาศึกษาดูงาน และเขียนบันทึกการมาทองเที่ยวดังกล่าว เสร็จแล้วคณะกรรมการก็จะตามไปอ่านนั้น เพื่อที่จะนำข้อเสนอแนะ หรือ คำติชมมาปรับปรุงการทองเที่ยวของชุมชนให้ดีขึ้น

● การบริหารจัดการเงิน

รายได้ที่เกิดจากการทองเที่ยวในแต่ละครั้ง จะแบ่งให้กับคนที่มาช่วยงานตามความเหมาะสม โดยจะแบ่งให้ตามแรงที่ทำ ซึ่งในการมาทำแต่ละครั้งนั้น ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าต้องมีการลงชื่อทุกครั้ง เพื่อให้ฝ่ายการเงินและบัญชีสามารถตรวจสอบได้ว่าการจัดการทองเที่ยวแต่ละครั้งนั้นจะต้องแบ่งรายได้หรือผลประโยชน์ที่เกิดจากการทองเที่ยวให้กับใครบ้าง (คนที่มาช่วยงาน) โดยจะมีการแบ่งรายได้ทุกครั้งหลังเสร็จสิ้นการจัดการทองเที่ยวในแต่ละครั้ง นอกจากนี้ในการแบ่งปันรายได้นั้น นอกจากจะแบ่งให้กับคนในชุมชนที่มาช่วยงานแล้ว ก็มีการแบ่งรายได้ดังกล่าวเข้าวัด ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และกลุ่มการทองเที่ยวเอง ซึ่งในการหักแต่ละครั้งก็จะดูตามความเหมาะสม และมติของชุมชน ดังที่นายไพฑูรย์ วิเศษศรี ผู้ใหญ่บ้านที่ 1 กล่าวว่า การหักเงินเข้าส่วนกลางจะกระทำต่อเมื่อ ค่าใช้จ่ายในส่วนต่างๆ เช่น ผลตอบแทนชาวบ้าน ค่าอาหาร ทำการหักแล้วมียอดเงินคงเหลือจึงจะนำเงินจำนวนนั้นเข้าส่วนกลาง และการจ่ายค่าที่พักนักท่องเที่ยวจะจ่ายกับผู้นำของกลุ่ม โดยการรับเงินจะต้องมีชาวบ้านร่วมอยู่ด้วยไม่ต่ำกว่า 3 คน ซึ่งนักท่องเที่ยวจะไม่ได้จ่ายให้กับบ้านที่พักโดยตรง แต่กรรมการและชาวบ้านจะเป็นคนจัดสรรปันส่วนกันเองตามความเหมาะสม

การบริหารจัดการภายใน การจัดการจะยึดชุมชนเป็นหลักโดยที่จะมีการจัดสรรรายได้ที่รับมาให้กับทุกคนที่เข้าร่วมกิจกรรม โดยที่เด็กที่เรียนอยู่ในระดับประถมศึกษาจะได้รับในอัตราครึ่งหนึ่งของผู้ใหญ่ และจะมีการแบ่งหน้าที่และการจัดสรรรายรับตามหน้าที่ออกเป็น ดังนี้ คืองานต้อนรับ 1 แรง งานให้ความรู้

ในแต่ละฐาน 1 แรง งานแสดง 1 แรง งานสู่ขวัญ 1 แรง งานสถานที่ 1 แรง งานพาแลง 1 แรง และนักดนตรีคนละ 4 แรง ซึ่งทางคณะกรรมการจะแบ่งกำไรสุทธิทั้งหมดให้กับผู้ที่มาตามทีแต่ละคนได้ทำหน้าที่ “... บางครั้งแบ่งแล้วบางคนได้เงินแค่ 4 บาทเขาก็ก็นั่งรับด้วยความภูมิใจ...” (อาจารย์ถวัลย์ ผิวขำ, สัมภาษณ์. 31 กรกฎาคม 2553)

● การบริหารจัดการคน

การบริหารจัดการคนในที่นี้จะแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ **การบริหารจัดการนักท่องเที่ยว** และ **การบริหารคนในชุมชน** ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ **(1) การบริหารจัดการคนในชุมชน** ชุมชนบ้านภูเป็นชุมชนที่มีทุนเดิมของคนในชุมชนอยู่แล้ว กล่าวคือ ชุมชนบ้านภูนั้นเป็นชุมชนที่มีความสามัคคีปรองดองกันระหว่างคนในชุมชนอยู่ คนในชุมชนจะให้ความร่วมมือ และมีส่วนร่วมในการที่จะพัฒนาหมู่บ้านทุกครั้ง อย่างพร้อมเพรียง ดังนั้นในการบริหารจัดการคน สำหรับการท่องเที่ยวจึงไม่เป็นอุปสรรคใด ทั้งนี้ในการบริหารจัดการคนในชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวนั้น ชุมชนมีการปฏิบัติเฉพาะช่วงแรกเท่านั้น คือ ช่วงที่หมู่บ้านจัดการท่องเที่ยวขึ้นในตอนปีแรก คือ มีการประชาสัมพันธ์ให้คนในหมู่บ้าน วิทยุรู้ ปฏิบัติตัวให้เหมาะสม ไม่ส่งเสียงดัง ไม่สูบบุหรี่ ไม่ทะเลาะวิวาท เป็นต้น ซึ่งด้วยทุนเดิมของคนในชุมชนที่มีศักยภาพอยู่แล้ว และด้วยวัฒนธรรมของชุมชนที่มีการปฏิบัติมาแต่ช้านาน ส่งผลให้การบริหารจัดการคนไม่มีปัญหาใดๆ ทั้งนี้เมื่อมีกลุ่มคนเข้ามาท่องเที่ยวคนในชุมชนจะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวอย่างสม่ำเสมอ “...เมื่อคนในชุมชนรู้ว่าจะมีกลุ่มคนมาศึกษาดูงาน คนในชุมชนจะรู้โดยอัตโนมัติว่าตนเองต้องมีการเตรียมความพร้อมอย่างไรบ้าง เพื่อที่จะมาช่วยงาน โดยไม่ต้องให้ผู้ผู้นำหรือคณะกรรมการต้องบอก...” นอกจากนี้ในการบริหารงานต่างนั้น คณะกรรมการ และคนในชุมชน จะบริหารโดยยึดหลักการบริหารให้เป็นไปตามมติของคนในชุมชน และในการจะทำอะไรภายในชุมชนคนในชุมชนต้องมีการลงมติกันก่อนทุกครั้ง ซึ่งชุมชนจะยึดหลักที่ว่า “ความขัดแย้งเป็นบ่อเกิดของความสามัคคี” เป็นต้น **(2.) การบริหารจัดการนักท่องเที่ยว** สำหรับการบริหารจัดการนักท่องเที่ยว นั้น เมื่อมีคนติดต่อเข้ามาจะมาศึกษาดูงานนั้น ทางคณะกรรมการฝ่ายประสานงานก็จะมีการชี้แจงเกี่ยวกับการเตรียมการก่อนมาศึกษาดูงาน เช่น ผู้ที่มาศึกษาดูงานต้องเตรียมผ้าเช็ดตัวมาเอง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการชี้แจงกฎข้อห้ามเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวของผู้ที่มาศึกษาดูงาน หรือผู้ที่มาท่องเที่ยว ว่าไม่ให้ปฏิบัติตัว ดังนี้

- ห้ามส่งเสียงดังหลัง 22.00 – 05.00 น.
- ห้ามพูดคำหยาบ
- ห้ามลบลู่สิ่งศักดิ์ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ
- ห้ามทำในสิ่งที่เป็นการล่วงเกินผู้หญิงในหมู่บ้าน เช่น การจับมือ

- ร่วม/ชม กิจกรรมที่ชุมชนจัด
- แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในวิถีชีวิตเชิงสร้างสรรค์
- ไม่เล่นการพนัน
- ไม่ดื่มสุราและยาเสพติด

● การบริหารความเสี่ยง

ความต้องการของชุมชนคือ ต้องการให้ทางการเข้ามาสนับสนุนในด้านงบประมาณ เพื่อที่จะมีต้นทุนในการจัดทำสินค้ามาคอยรองรับความต้องการของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาโดยมีหลักการ คือ “หมด-เติม คือมีผ้าทั้งสิ้น 10 ชิ้น หากนักท่องเที่ยวซื้อไป 1 ชิ้นก็ต้องทำเพิ่มขึ้นอีก 1 ชิ้นให้ครบ 10 เหมือนเดิม แต่ต้นทุนที่จะทำให้มี 10 ชิ้นไว้ยังไม่มี

● การบริหารจัดการความขัดแย้ง

การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูมิตุ๋นตัวอย่างของการบริหารจัดการความขัดแย้ง เช่น กรณีการเช็คชื่อผู้เข้าร่วมกิจกรรม (เพื่อการแบ่งปันรายได้) ผู้ร่วมกิจกรรมจะได้รับค่าแรงเต็มตามจำนวนก็ต่อเมื่อ มีส่วนร่วมทุกกิจกรรม คือ ตั้งแต่ร่วมขบวนกลองตุ้มต้อนรับร่วมเดินศึกษาฐานเรียนรู้ตามแต่ละคณะจะระบุจากทั้งหมด 6 ฐาน ร่วมกิจกรรมภาคกลางคืนจนถึงร่วมส่งแขกขึ้นรถกลับบ้านในส่วนสุดท้าย ทุกรายการนี้จะมีเจ้าหน้าที่เช็คชื่อตามหมายเลขตัวเอง จากนั้นจึงนำมาเป็นข้อมูลในการแบ่งรายได้ที่หักค่าใช้จ่ายแล้วทั้งหมดให้กับผู้เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวมากบ้างน้อยบ้างตามจำนวนนักท่องเที่ยวแต่ละคณะแต่ละโปรแกรมการนำเที่ยวไป

ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ เจ้าหน้าที่เช็คชื่อตกหล่นในบางรายการ โดยผู้เข้าร่วมกิจกรรมยืนยันว่าได้มีส่วนในกิจกรรมนั้นๆ จึงต้องตามสอบถามคนโน้นคนนี้เพื่อให้ทราบแน่ชัดว่าเป็นจริงอย่างไร

กรณีไม่เข้าใจหน้าที่ตัวเองชัดเจนของฝ่ายปฎิคม ให้เสรีพออย่างเดียวหรือให้ล้างเก็บด้วย กรณีแม่ครัวจะให้ทำอาหารอย่างเดียวหรือให้ล้างเก็บด้วย เป็นต้น

- สำหรับวิธีการจัดการทำได้ดังนี้ : ทุกกรณีปัญหาที่กล่าวมา เน้นการประชุมทำความเข้าใจในทันที เมื่อเกิดปัญหาขึ้นมา คินนันหลังเสร็จกิจกรรมจะมีการเรียกประชุมประชาคมทันที เพื่อไม่ให้เนิ่นนานไปจะหาข้อสรุปในทันทีทุกครั้ง แต่ทุกฝ่ายต้องยอมรับกติกา ทุกครั้งจะต้องยอมรับถือเป็นประชามติในที่ประชุมร่วมกัน จึงจะถือได้ว่ากรณีนั้นๆ สิ้นสุด

- ในประเด็นของการจัดการผลประโยชน์ สามารถทำได้ดังนี้ : คณะทัวร์ 50 คน คนละ 500 บาท (หรืออย่างน้อยกว่าตามรายการ เช่น ไม่มีขบวนกลองตุ้ม/คล้องพวงมาลัยต้อนรับ, จากศึกษา 6 ฐานเรียนรู้ เหลือ 3 ฐานไม่มีการพักค้างคืน เป็นต้น ก็ลดลงหรือเพิ่มขึ้นตามรายละเอียดแล้วแต่กรณี) เป็นเงิน 25,000 บาท หักค่าใช้จ่ายสมมติ 16,000 บาท เหลือ 9,000 บาท มีพี่น้องร่วมกิจกรรม 400 คน หาดำวย 9,000 บาท จะได้เท่ากับคนละ 22.50 สตางค์ ต่อโปรแกรมการท่องเที่ยวทุกๆ เป็นต้น

ฉะนั้น การจัดการผลประโยชน์หรือค่าตอบแทนส่วนนี้ จะนำไปตามจำนวนนักท่องเที่ยวซึ่งระบุตัวเลขที่แน่นอนไม่ได้ มากหรือน้อยมีการจัดแบ่งตามแต่ละคณะ และตามจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม หลังจากหักค่าใช้จ่ายแล้ว และมีการแจ้งให้ทราบผ่านเสียงตามสายของหมู่บ้านด้วย

5. ภาพรวมของนักท่องเที่ยวและผู้เข้ามาเยี่ยมเยือนชุมชนบ้านภู

ข้อมูลนักท่องเที่ยว/คณะผู้ศึกษาดูงาน ซึ่งได้ใช้ศูนย์เรียนรู้ชุมชนและพักโฮมสเตย์บ้านภูในรอบสองปีล่าสุดมีรายละเอียด ดังนี้

รูปภาพที่ 18 ภาพของนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวชุมชนบ้านภู

ตารางที่ 9 ข้อมูลนักท่องเที่ยวและรายได้ของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูในปี พ.ศ. 2551

เดือน	จำนวน คณะ	จำนวนนักท่องเที่ยว		รายได้ (บาท)		จำนวน นักท่องเที่ยว (คน)	รายได้ (บาท)
		ไทย	ต่างชาติ	ชาวไทย	ต่างชาติ		
มกราคม	2	60	-	9,000	-	60	9,000
กุมภาพันธ์	7	550	-	108,500	-	550	108,500
มีนาคม	6	572	-	134,200	-	572	134,200
เมษายน	7	545	-	327,000	-	545	327,000
พฤษภาคม	9	855	-	373,500	-	855	373,500
มิถุนายน	7	1,477	-	671,550	-	1,477	671,550
กรกฎาคม	8	424	-	50,880	-	424	50,880
สิงหาคม	8	655	-	85,150	-	655	85,150
กันยายน	6	372	-	48,360	-	372	48,360
ตุลาคม	4	284	-	36,920	-	284	36,920
พฤศจิกายน	-	11	23	1,400	3,450	34	4,850
ธันวาคม	1	45	-	6,750	-	45	6,750
รวม	65	5,850	23	1,853,210	3,450	5,850	1,856,660

หมายเหตุ : รายได้ทั้งหมดยังไม่หักค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน

ตารางที่ 10 ข้อมูลนักท่องเที่ยวและรายได้ของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูในปี พ.ศ. 2552

เดือน	จำนวน คณะ	จำนวนนักท่องเที่ยว		รายได้		จำนวน นักท่องเที่ยว (คน)	รายได้ (บาท)
		ไทย	ต่างชาติ	ชาวไทย	ต่างชาติ		
มกราคม	8	774	-	345,800	-	774	345,800
กุมภาพันธ์	7	397	-	215,100	-	397	215,100
มีนาคม	12	1,023	8	279,200	6,000	20	285,200
เมษายน	7	422	-	66,100	-	422	66,100
พฤษภาคม	7	661	12	111,900	15,000	673	126,900
มิถุนายน	8	464	-	102,750	-	464	102,750
กรกฎาคม	4	220	-	35,220	-	220	35,220
สิงหาคม	3	148	-	30,000	-	148	30,000
กันยายน	6	363	-	88,000	-	363	88,000
ตุลาคม	2	101	-	44,000	-	101	44,000
พฤศจิกายน	3	150	-	55,150	-	150	55,150
ธันวาคม	6	410	-	169,200	-	410	169,200
รวม	73	5,133	20	1,542,420	21,000	5,153	1,563,420

หมายเหตุ : รายได้ทั้งหมดยังไม่หักค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน

นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะมาในรูปแบบของการเข้ามาศึกษาดูงานเป็นหลัก โดยจะมาจากหน่วยงานของรัฐที่จัดการสัมมนา หรือการศึกษาดูงานเป็นหลัก หากคิดเป็นสัดส่วนแล้วการมาศึกษาดูงานเหล่านี้จะอยู่ที่ประมาณ ร้อยละ 95 ของนักท่องเที่ยวทั้งหมด ส่วนที่เหลือ คือนักท่องเที่ยวที่เข้ามาแวะรับประทานอาหารหรือเข้ามาจับจ่ายซื้อของที่ชุมชนจำหน่าย เป็นต้น

นักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชนบ้านภูนี้ ส่วนใหญ่เป็นชาวไทย และเป็นของภาคอีสานเป็นส่วนใหญ่ คิดเป็นประมาณร้อยละ 70 และนักท่องเที่ยวที่มาจากภาคกลางประมาณร้อยละ 20 และภาคอื่นๆ เช่น ภาคเหนือ ภาคใต้และชาวต่างชาติประมาณร้อยละ 10 ของนักท่องเที่ยวทั้งหมด

พฤติกรรมนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชน เนื่องจากการเข้ามาของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชนบ้านภูนี้ จะเข้ามาในรูปแบบขอการศึกษาดูงานและการสัมมนาจากหน่วยงานของรัฐเป็นหลัก พฤติกรรม

การท่องเที่ยวจึงจะเป็นไปในรูปแบบของการเข้ามารับประทานอาหาร การเรียนรู้จากชุมชน และการเข้ามาพักแรมเป็นหลัก จะมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นสามารถจำแนกความสนใจของนักท่องเที่ยวได้ ดังนี้

1. ผู้นำชุมชนท้องถิ่น กลุ่มอาชีพต่างๆ ของชุมชน ผ่านทางภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน นักศึกษาไทย นักศึกษาต่างชาติ (ลาว, เวียดนาม, สิงคโปร์, เขมร, จีน, พม่า เป็นต้น) สนใจเกี่ยวกับประเด็น วิถีชีวิตความเป็นอยู่ การปกครอง และวัฒนธรรมในชุมชน
2. หน่วยงานราชการ (พัฒนาชุมชน) สนใจเกี่ยวกับประเด็น การปกครอง การบริหารจัดการชุมชน การบริหารจัดการท่องเที่ยว
3. นักท่องเที่ยวต่างชาติ (เนเธอร์แลนด์, อังกฤษ, สหรัฐอเมริกา) วิถีชีวิตวัฒนธรรมในชุมชน และทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

นักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชนจะมาในฤดูกาลใด การเข้ามาของนักท่องเที่ยวบางครั้งจะต้องดูความพร้อมของทางชุมชนด้วย เพราะการบริหารจัดการโฮมสเตย์บ้านภูนั้นจะเน้นที่ชุมชนเป็นหลัก ช่วงที่เหมาะสมที่มีย่านักท่องเที่ยวเข้ามามากที่สุดคือ ช่วงเดือนตุลาคมถึงเดือนมีนาคม เพราะช่วงนี้คือช่วงที่ชาวบ้านว่างเว้นจากการทำการเกษตร ทางชุมชนจึงมีความพร้อมในการจัดการต้อนรับนักท่องเที่ยวได้ดีที่สุด (นายสว่าง สีสี เจริญกิจ/กรรมการหมู่บ้านโฮมสเตย์บ้านภู. สัมภาษณ์. 31 กรกฎาคม 2553.)

ศักยภาพของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยว นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวแบบครอบครัว หรือกลุ่มเพื่อที่เข้ามาจะมีกำลังซื้อที่สูง โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวที่มาจากทางภาคกลาง ที่เข้ามาสนใจในผลิตภัณฑ์ที่ทางบ้านภูจัดจำหน่าย โดยนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้จะซื้อของฝากติดไม้ติดมือไป เพราะราคาถูกกว่าการผ่านพ่อค้าคนกลาง “เขาบอกว่าถูกกว่าในกรุงเทพฯ” ชาวบ้านภูได้บอกกับทีมงาน ส่วนนักท่องเที่ยวหลัก คือนักท่องเที่ยวที่มาสัมมนา จะมีกำลังซื้อที่ต่ำลงมาจากกลุ่มแรกที่ได้กล่าวมาแล้ว

นักท่องเที่ยวต่างชาติเข้ามาในชุมชน นักท่องเที่ยวจากต่างชาติเข้ามาในชุมชนมีจำนวนน้อย ซึ่งจะมาตามบริษัททัวร์ที่เข้ามาแวะพักรับประทานอาหาร หรือเข้ามาพัก หรือไม่ก็มีย่านักท่องเที่ยวต่างชาติที่ปั่นจักรยานเพื่อท่องเที่ยวชมธรรมชาติเข้ามาพัก โดยการต้อนรับจะทำเหมือนกับคนไทยและภายในชุมชนก็จะมีตัวแทนที่สามารถสื่อสารกับชาวต่างชาติที่ใช้ภาษาอังกฤษได้ ซึ่งการจัดการต้อนรับนั้นจะทำเหมือนกับนักท่องเที่ยวภายในประเทศทุกประการ และราคาการเข้าพักและการจัดกิจกรรมต่างๆ ไม่ได้มีความแตกต่างจากนักท่องเที่ยวไทย

การเผยแพร่ข้อมูล จะมีการเผยแพร่ทางเว็บไซต์ banphu.net การทำ VCD เผยแพร่ การทำแผ่นพับ การเสนอตามเวทีต่างๆ การประชาสัมพันธ์ของหน่วยงานราชการ และการบอกเล่าของนักท่องเที่ยว

ปฏิกิริยาของนักท่องเที่ยวหลังจากที่ได้เข้ามาในชุมชน “...เมื่อเขาได้เปรียบเทียบกับที่อื่นๆ ที่เขาได้สัมผัสมา ที่บ้านภูบริการได้อย่างดีมาก...” (นายวิรัช ไตรยวงศ์ ชาวบ้านภู. สัมภาษณ์. 31 กรกฎาคม 2553)

6. กระบวนการ/กลไกของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูกับการฟื้นฟูวัฒนธรรม

“...อนุรักษ์วัฒนธรรม สัมผัสวิถีชีวิต ใกล้ชิดธรรมชาติ จัดการโดยชุมชนคนบ้านเฮา...” โดยมีเป้าหมายของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อประชาสัมพันธ์ชุมชนพร้อมกับการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของชุมชนไปด้วย ซึ่งพัฒนาการของการท่องเที่ยวโดยชุมชนเริ่มมาจากต้นทุนทางสังคมของชุมชนที่ได้มีประสบการณ์ในการต้อนรับคณะผ้าป่าสามัคคีจากที่ต่างๆ ทุกๆ ปี กอปรด้วยการส่งเสริมจากกรมการพัฒนาชุมชนที่ช่วยผลักดันให้เกิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนขึ้นมา และพลังความสามัคคีของคนในชุมชน ทำให้เกิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในแบบฉบับของบ้านภูขึ้นมาเป็นเวลาประมาณ 5 ปีแล้ว

การจัดการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านภู เป็นการจัดการท่องเที่ยวโดยการนำศักยภาพที่ชุมชนมีอยู่มาเสนอให้กับชุมชนหรือประชาชนในที่อื่นๆ ได้ศึกษาเรียนรู้ ซึ่งรูปแบบการท่องเที่ยวสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบ คือ (1) ท่องเที่ยวแบบมาศึกษาดูงาน ไม่ได้ค้างคืน และ (2) ท่องเที่ยวแบบเต็มรูปแบบ คือ มาศึกษาดูงานและพักค้างคืนที่โฮมสเตย์เพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรมของคนในหมู่บ้าน เน้น 4 อ. คือ อาหาร อากาศ อารมณ์ อัธยาศัย โดยมีการฟื้นฟูวัฒนธรรมผ่านฐานการเรียนรู้ ดังนี้

1. ฐานเพิ่มรายได้

ชาวบ้านภูมีความรัก สามัคคี ต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน รวมทั้งมีความพยายามในการพัฒนาอาชีพของตนอย่างสม่ำเสมอ สามารถร่วมกันตั้งกลุ่มอาชีพและส่งผลให้มีอาชีพเสริม เพิ่มรายได้ เป็นการอนุรักษ์ ฟื้นฟู สืบทอดวิถีทำอยู่ ทำกินจากบรรพบุรุษปู่ย่าตายาย ถ่ายทอดสู่ลูกหลาน จำนวนหลายกลุ่ม เช่น

- (1) กลุ่มทอผ้าฝ้ายคี่รีนคร ผลิตจำหน่ายผ้าผืนพื้นสีธรรมชาติ ใช้เส้นใยของฝ้ายพื้นเมือง และเส้นใยฝ้ายจากโรงงาน ทั้งมีการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปพร้อมใช้เป็นผ้าหมักโคลนหลากหลายชนิด ผ้าคลุมไหล่ ผ้าพันคอ ผ้าปูโต๊ะ เสื้อผ้าสำเร็จรูปต่างๆ
- (2) กลุ่มทอผ้าฝ้ายลายขิด ใช้เส้นใยฝ้ายพื้นเมืองทอผ้าผืนสีเข้ ทอผ้าลายขิดผลิตแปรรูปเป็นผ้าสบู่ ผ้าปูโต๊ะ และหลากหลายผลิตภัณฑ์
- (3) กลุ่มแปรรูปผ้าฝ้าย ทำการตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูป แปรรูปผ้าฝ้ายเป็นของใช้ ผลิตตุ๊กตาผ้า เช็ดมือ ผ้าพันคอ ยินดีตัดเย็บเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มที่เกี่ยวกับฝ้ายทุกชนิด

- (4) กลุ่มอาชีพทอผ้าไหม ใช้เส้นไหมพื้นเมือง เส้นไหมจากโรงงานทอเป็นผ้าพื้น ผ้าลายหมี่ไหมแก้วมุกดา หมี่ไหมพื้นเมือง และคิดค้นประยุกต์ลายหมี่ ทอผืนขึ้นจำหน่ายขายส่งและขายปลีก

2. ฐานเรียนรู้

ฐานการเรียนรู้ เป็นศูนย์ข้อมูลหมู่บ้านที่ทำการรวบรวมประวัติความเป็นมาของชุมชนในด้านต่างๆ ไว้ สถานที่ตั้งอยู่ที่ 133 หมู่ที่ 1 ตำบล บ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัด มุกดาหาร ชื่อเจ้าบ้าน นายสุนทร ปัทม ชุมชนได้ใช้สถานที่แห่งนี้เป็นฐานเรียนรู้ เมื่อ เดือน กันยายน พ.ศ. 2549 มาจนถึงปัจจุบัน มีคณะศึกษาดูงานจากทุกภาคได้มาใช้บริการเพื่อศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กิจกรรมการศึกษาในฐานมี ดังนี้

- (1) ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการสืบค้นบุคคลในชุมชนท้องถิ่นที่มีภูมิรู้ มีความสามารถพิเศษเฉพาะตนเกี่ยวกับการปฏิบัติกิจกรรมช่วยเหลือสังคมให้อยู่เย็นเป็นสุข ด้วยวิธีที่แตกต่างกันออกไป ตามความสนใจและใส่ใจของแต่ละภูมิปัญญา เพื่อนำมาสู่การถ่ายทอดให้ลูกหลานได้สืบสานต่อ มีอยู่ด้วยกันหลายคนหลายด้าน เช่น คนเก่งจักสาน งานเด่นทอผ้า หมอยา หมอมนต์ คนเป็นหมอธรรม หมอลำ ฼ญา การแสดงศิลปวัฒนธรรม การหาอยู่หากิน การค้นคว้าเทคโนโลยีต่างๆ เป็นต้น
- (2) พืชพันธุ์ท้องถิ่น เป็นการนำสิ่งของเก่าแก่ เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ได้แก่ สิ่งของเกี่ยวกับการสร้างเครื่องนุ่งห่ม เครื่องมือหาอยู่หากิน เครื่องใช้เกี่ยวกับอาหารการกิน เครื่องใช้ด้านการเกษตร ผลิตภัณฑ์ชุมชน ตลอดจนสิ่งธรรมชาติอื่นๆ ที่ทำได้ตามท้องถิ่นมารวบรวมเพื่อเป็นการศึกษาเรียนรู้ เช่น กะล่อ เชือกหนัง เคาะควาย กะเบนขวยข้าว น้ำเต้าป๋ง เป็นต้น
- (3) การละเล่นพื้นเมือง ได้แก่ การเล่นสะบ้า เล่นหมากเก็บ เล่นลูกข่าง ร้อง ลำ ฼ญาการแสดงของภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

3. ฐานการอนุรักษ์

ชาวบ้านภู มีการอนุรักษ์วิถีวัฒนธรรมของตนเองให้คงความเป็นเอกลักษณ์ และได้รับการสืบทอดต่อไปโดยผ่านกิจกรรม ดังนี้

- (1) การอนุรักษ์วิถีวัฒนธรรมภูไทบ้านภู มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นหลายอย่างที่มี การสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น เช่น การแต่งกาย ความเสียสละ ความสามัคคี การนับถือผู้เฒ่าผู้แก่

ความขยันขันแข็ง และการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ทำให้ชาวบ้านภูได้รับการยกย่องจากผู้ที่มาพบเห็นอยู่เสมอๆ นับเป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชนต้นแบบที่ดีแก่ท้องถิ่นอื่นๆ ได้

- (2) การอนุรักษ์บุญประเพณีตามฮีตสิบสอง เช่น บุญปีใหม่ บุญกองข้าว งานสงกรานต์ บุญผะเหวด งานเลี้ยงปู่ตา เป็นต้น
- (3) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิถีชุมชน ชมสืมเก่า วัดเก่าแก่ กลุ่มงานอาชีพตาม แนวเศรษฐกิจพอเพียงภูไทบ้านภู
- (4) การอนุรักษ์พิธีบายศรีสู่ขวัญ อาหารพาแลง แกงกระบั้ง แสดงวิถีชีวิตภูไทบ้านภู / นันทนาการ
- (5) การอนุรักษ์สินค้าพื้นเมือง ผ้าไหมเลิศหุ ชุดภูไทงามแท้ และผลิตภัณฑ์ของชาวภูไทที่หลากหลาย

7. เงื่อนไข/กลไกการจัดการในการฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนบ้านภู

กลไกในการจัดการฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนบ้านภู พบว่า มีการดำเนินการ ดังนี้

1. ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนบ้านภูได้นำต้นทุนทางสังคมที่มีการพัฒนาสร้างศักยภาพในการประชุม อภิปราย แสดงความคิดเห็น มีการเก็บข้อมูลชุมชน และร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา แนวทางการแก้ปัญหา สนองความต้องการ จัดทำเป็นแผนชุมชน ซึ่งมีหลายหน่วยงานได้มีส่วนส่งเสริมสนับสนุนตลอดมา ในปัจจุบันได้ใช้ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านภูเป็นแหล่งความรู้ของชุมชนท้องถิ่น เลือกลงคณะกรรมการศูนย์เรียนรู้ดำเนินกิจกรรมอย่างเป็นระบบ ใช้เป็นที่ประชุม เสวนา แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด จัดเป็นแหล่งคลังสมองชุมชน ซึ่งได้รับความร่วมมือจากผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกจากนี้ชุมชนบ้านภูยังใช้การสืบค้นบุคคลในชุมชนท้องถิ่นที่มีภูมิรู้ มีความสามารถพิเศษเฉพาะตนเกี่ยวกับการปฏิบัติกิจกรรมช่วยเหลือสังคมให้อยู่เย็นเป็นสุข ด้วยวิธีที่แตกต่างกันออกไป ตามความสนใจและใส่ใจของแต่ละภูมิปัญญา เพื่อนำมาสู่การถ่ายทอดให้ลูกหลานได้สืบสานต่อ มีอยู่ด้วยกันหลายคนหลายด้าน เช่น คนเก่งจักสาน งานเด่นทอผ้า หมอยาหมอมนต์ คนเป็นหมอธรรม หมอลำผญา การแสดงศิลปวัฒนธรรม การหาอยู่หากิน การค้นคว้าเทคโนโลยีต่างๆ เป็นต้น

2. ด้านการส่งเสริมอาชีพด้านศิลปะและวัฒนธรรม ชุมชนบ้านภูได้นำเอาองค์ความรู้จากคลังสมองและภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยมีการเรียนรู้ สืบทอด พัฒนา ต่อยอด และเผยแพร่อย่างต่อเนื่อง วิถีของชาวบ้านภูมีความรัก สามัคคี ต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน รวมทั้งมีความพยายามในการพัฒนาอาชีพของตนเองอย่างสม่ำเสมอ สามารถร่วมกันตั้งกลุ่มอาชีพและส่งผลให้มีอาชีพเสริม เพิ่มรายได้ เป็นการอนุรักษ์ ฟื้นฟู สืบทอดวิถีทำอยู่ ทำกินจากบรรพบุรุษปู่ย่าตายาย ถ่ายทอดสู่ลูกหลาน จำนวนหลายกลุ่ม เช่น

- (1) กลุ่มทอผ้าฝ้ายศรีนคร ผลิตจำหน่ายผ้าผืนพื้นสีธรรมชาติ ใช้เส้นใยของฝ้ายพื้นเมือง และเส้นใยฝ้ายจากโรงงาน ทั้งมีการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปพร้อมใช้เป็นผ้าหมักโคลนหลากหลายชนิด ผ้าคลุมไหล่ ผ้าพันคอ ผ้าปูโต๊ะ เสื้อผ้าสำเร็จรูปต่างๆ
- (2) กลุ่มทอผ้าฝ้ายลายขิด ใช้เส้นใยฝ้ายพื้นเมืองทอผ้าผืนสีเข้ ทอผ้าลายขิด ผลิตแปรรูปเป็นผ้าสไบ ผ้าปูโต๊ะ และหลากหลายผลิตภัณฑ์
- (3) กลุ่มแปรรูปผ้าฝ้าย ทำการตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูป แปรรูปผ้าฝ้ายเป็นของใช้ผลิตภัณฑ์ผ้าเช็ดมือ ผ้าพันคอ ยินดีตัดเย็บเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มที่เกี่ยวกับฝ้ายทุกชนิด
- (4) กลุ่มอาชีพทอผ้าไหม ใช้เส้นใยไหมพื้นเมือง เส้นใยไหมจากโรงงานทอเป็นผ้าพื้น ผ้าลายหมี่ไหมแก้วมุกดา หมี่ไหมพื้นเมืองและคิดค้นประยุกต์ลายหมี่ ทอผืนขึ้นจำหน่ายชายส่งและขายปลีก
- (5) กลุ่มทำขนมจีน (ข้าวปุ้น) ทำเส้นขนมจีนจากแป้งข้าวเจ้าพื้นเมืองเส้นเหนียว นุ่ม อร่อยรับทำน้ำยาหลายตำรับ พร้อมให้บริการทั้งในและนอกชุมชน
- (6) กลุ่มวิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์บ้านภู นอกจากทำนาใช้ปุ๋ยอินทรีย์ เพิ่มผลผลิตข้าวต่อไร่แล้ว ยังรวบรวมแปรรูปข้าวปลอดสาร ข้าวอินทรีย์ ทำเป็นข้าวอก ข้าวฮาง ข้าวกล้องงอกผง และน้ำข้าวกล้องงอก ทำข้าวให้เป็นยา เพื่อรักษาสุขภาพ
- (7) กลุ่มสายใยรัก ช่วยชุมชน สังคมในหลายรูปแบบ รวบรวมคัดแยกขยะ ทำขนมกล้วยฉาบ ผลิตข้าวกล้องด้วยไม้มุนแบบพื้นเมือง เพื่อบริโภคและไว้จำหน่าย

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มอื่นๆ ที่เป็นวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ กลุ่มผู้เลี้ยงโคพื้นเมือง กลุ่มผู้เลี้ยงโคแม่พันธุ์ กลุ่มผู้เลี้ยงโคขุน กลุ่มจักสานในหมู่บ้านผู้สูงอายุ กลุ่มเพาะเห็ด และกลุ่มการท่องเที่ยวโฮมสเตย์ โดยทั้งหมดทั้งมวลนี้เป็นการสร้างงาน สร้างอาชีพ หารายได้จุนเจือครอบครัว ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ และให้ลูกหลานได้เห็นเป็นการซึมซับ นำสู่การเรียนรู้และการ สืบทอด ต่อยอด เผยแพร่ต่อไป ซึ่งชาวบ้านภูได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากหลายหน่วยงานของรัฐ พัฒนาชุมชน เกษตร วัฒนธรรม การท่องเที่ยวสถาบันทางการศึกษา และหน่วยงานของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ เป็นที่ปรึกษาได้ให้ความร่วมมือทั้งในด้านการผลิต และในด้านการตลาดด้วยดีตลอดมา โดยรายได้ประชากรเฉลี่ยต่อคนต่อปี ประมาณ 42,719 บาท

3. การพัฒนาด้านคุณธรรม จริยธรรม พ.ศ. 2551 วัดศรีนันทาราม บ้านภูได้รับการประเมินเป็นวัดส่งเสริมสุขภาพดีเด่น จากการที่มีการกระตุ้นจากภายนอกอยู่เสมอจึงทำให้ชาวบ้านภู มีความตื่นตัวเกิดความตระหนักรักชุมชนท้องถิ่นยิ่งขึ้น มีการรวมกลุ่มคนผู้สนใจแต่ละกลุ่มแต่ละด้านที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม จริยธรรม ให้ได้มีโอกาสจัดกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน ชมรมผู้สูงอายุปฏิบัติกิจกรรมการออกกำลังกายด้วยการรำไม้พลอง กิจกรรมนำลูกหลานเข้าวัดไหว้พระทุกวันธรรมสวนะ ผู้ชายรวมกลุ่มกันจักสานซึ่งเป็นงาน

ฝีมือที่ทุกคนได้ปฏิบัติสืบมาเป็นเวลาช้านาน ส่วนผู้หญิงใช้เวลาที่มีค่าในแต่ละวันทอผ้า สร้างเครื่องนุ่งห่ม กลุ่มดนตรีพื้นเมืองมีการฝึกซ้อม สอน ฝึกการเล่น การฟ้อนประกอบลายถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น บ้าน วัด โรงเรียนประสานการเรียนรู้สู่การปฏิบัติกิจกรรมในคุณธรรม จริยธรรม ร่วมกัน ชาวบ้านทุกคนรอบคร้วมีการใส่บาตรพระภิกษุที่ออกบิณฑบาตในทุกเช้า ได้สร้างอานิสงส์การบรรพชาสามเณรในภาคฤดูร้อนเป็นประจำทุกปี

4. ด้านที่เกี่ยวข้องกับการจัดการชุมชนท่องเที่ยว ชุมชนบ้านภูไม่ได้คิดเรื่องการพัฒนาการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว แต่มีมิติอื่นๆ ด้วย อาทิเช่น

- (1) การพัฒนาด้านการเกษตรกรรม โดยมีการก่อสร้าง ปรับปรุง บำรุงรักษาดินน ขุดสระ ก่อสร้างฝายน้ำล้น ปรับปรุง ซ่อมแซมแหล่งกักเก็บน้ำติดตั้ง หรือขยายเขตบริการไฟฟ้าเพื่อการเกษตร ส่งเสริมสนับสนุนการเกษตรอุตสาหกรรมเพื่อการผลิต
- (2) การส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงและจัดความยากจน โดยมีการส่งเสริมอาชีพให้แก่ประชาชน ส่งเสริมผลิตภัณฑ์สินค้า OTOP
- (3) การพัฒนาด้านการศึกษา โดยมีการขยายโอกาสให้ประชาชนมีโอกาสเพิ่มพูนความรู้และทักษะการเรียนรู้ สร้างจิตสำนึกเพิ่มทักษะการเรียนรู้/เพิ่มทักษะการเรียนรู้ให้กับเด็ก/นักเรียน/เยาวชนและผู้ใหญ่ สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น
- (4) การพัฒนาด้านสาธารณูปโภค โดยมีการจัดหา/จัดให้มีการบริการคมนาคมและโทรคมนาคม และสาธารณูปโภคจัดหา/จัดให้มีไฟส่องทาง น้ำอุปโภคบริโภคให้เพียงพอ บริการด้านอนามัย ให้ทั่วถึง บริการกระจายข่าวให้ทั่วถึง (เสียงตามสาย) และ
- (5) การพัฒนาด้านชุมชนเข้มแข็ง โดยมีการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น สร้างจิตสำนึกให้ประชาชนมีส่วนร่วมกิจกรรมชุมชน พัฒนาศักยภาพของหมู่บ้าน/ชุมชนให้มีความพร้อมในการพัฒนาหมู่บ้านและชุมชน เสริมสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองและการบริหารนรงค์ต่อต้านยาเสพติด จัดกิจกรรมร่วมกันในชุมชน เนื่องในโอกาสต่างๆ จัดหาอาชีพเสริมและจัดหางานให้ประชาชน สงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาส การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การบริหารและจัดการสิ่งแวดล้อม

8. ภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมผ่านทางผู้มาเยือน

การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างการค้าขายกับเจ้าของบ้านของนักท่องเที่ยว ได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ถ้ามหาคราวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของกันและกัน ความเหมือนและความต่างของการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นของตนเอง ผลที่ตามมาคือได้เกิดเป็นเครือข่ายทางวัฒนธรรม ทางสังคม

มีการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน เช่น ชาวชุมชนตะพง จังหวัดระยอง ในหน้าผลไม้จะทำคะฉั้วผลไม้มาฝากชาวบ้านทุกปี ชาวบ้านภูก็จะมีข้าวหอมมะลิให้ตอบแทนกลับไป เรียกว่า ผลไม้แลกข้าว แลกเปลี่ยนผลิตภัณฑ์ที่โดดเด่นของชุมชนนั้นๆ มีการผูกแขนเป็นเสี้ยว (ญาติสนิท/เพื่อนสนิท) ระวังครอบครัว ติดต่อกัน การดอวยพรให้กันและกันในวันเทศกาลต่างๆ โดยนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่บอกว่า พักโรงแรมจะไม่มีโอกาสได้พูดคุยกับเจ้าของโรงแรม แต่พักที่บ้านพี่น้องกันเองจะได้พูดคุยแลกเปลี่ยนอะไรหลายๆ อย่างกับเจ้าของบ้านโดยตรง

นอกจากนี้จะเห็นได้ว่า ในการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมที่สร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับชาวบ้านที่เปลี่ยนมิติของวัฒนธรรม ในลักษณะการแสดงเป็นวัฒนธรรมในวิถีและสร้างความภูมิใจให้กับชาวบ้าน ดังจะเห็นได้จากบันทึกการพักบ้านโฮมสเตย์ของนักท่องเที่ยวโดยที่ข้อความส่วนใหญ่จะบอกว่า “...รู้สึกประทับใจ ดีใจที่ได้มา รู้สึกคุ้มค่ากับการเดินทาง ไม่เสียเที่ยวที่ได้มา นึกถึงเพื่อนที่ไม่ได้มาด้วย กลับไปบ้านหากมีโอกาสจะชวนเพื่อนมาอีกครั้ง อยากเป็นเชยภูไท/เป็นสะใภ้บ้านภู หรือคำสั้นๆ ง่ายๆ ว่า เยี่ยมๆ สุดยอดเด้อ เป็นต้น...”

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชุมชนที่มาจาก CBT ที่เป็นรูปธรรม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- **การฟื้นฟูผ้า :** ได้มีการผสมผสานระหว่างลายที่มีอยู่เดิมกับลายที่คิดขึ้นมาใหม่ โดยอาศัยการสังเกตด้านเอกลักษณ์ของท้องถิ่น สภาพแวดล้อม เช่น ลายแก้วมุกดา ลายดอกตูม ลายดอกฝ้าย ลายแม่น้ำโขง และลายพญานาค ซึ่งบางลายก็เป็นการประยุกต์เพื่อให้ดูทันสมัย หรือถูกใจผู้ซื้อมากขึ้น เพราะกลุ่มผู้ซื้อมาจากหลายภูมิภาคและหลากหลายวัฒนธรรม

- **เทคนิคการทอ หรือการแปรรูป :** ยังคงเป็นงานฝีมือล้วนๆ ไม่เน้นเครื่องจักร โดยเฉพาะเสื้อต้องเย็บมือเท่านั้น เน้นคุณภาพมากกว่าปริมาณ คงมีเพียงการออกแบบผสมผสานลวดลายเท่านั้นที่ต้องอาศัยเทคโนโลยีจากคอมพิวเตอร์ โดยความร่วมมือกับลูกหลานคนรุ่นใหม่ที่เป็นงานด้านนี้ จึงสอดคล้องกับประเด็นต่อไป นอกจากเสื้อเย็บมือแล้วยังมีการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์หลายรูปแบบ เช่น ผ้าพันคอ ผ้าคลุมไหล่ ผ้าเช็ดมือ ดอกไม้ประดับที่ทำจากเศษผ้าที่เหลือ และอื่นๆ ตามสมควร

- **การถ่ายทอดกับคนรุ่นใหม่ :** นอกเหนือจากการให้ลูกหลานที่รู้เรื่องเทคโนโลยีเข้ามามีส่วนร่วมด้านการออกแบบผสมลายแล้ว ยังให้เขาได้มีโอกาสเรียนรู้จากหลักสูตรท้องถิ่นที่มีการเรียนการสอนในโรงเรียนโดยชุมชนได้จัดส่งวิทยากรภูมิปัญญาท้องถิ่นไปช่วยสอนในโรงเรียนประจำท้องถิ่นใกล้บ้าน ทั้งในระดับประถมและมัธยมด้วย นอกจากนี้ในครอบครัวเขาก็สามารถเรียนรู้จากการช่วยผู้ปกครองที่บ้าน ตัดบั้งเย็บบั้ง หรือเป็นธุระในเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการตัดเย็บบั้ง

- **ชุมชนได้ประสานความร่วมมือไปยังสถานศึกษาใกล้บ้าน** : ในการรณรงค์ให้นักเรียนใส่เสื้อผ้าประจำท่งทุกวันพฤหัสบดี ซึ่งรวมไปถึงครูผู้สอนด้วย และในช่วงงานเทศกาลสำคัญๆ ของชุมชนชาวบ้านทั่วไปก็มักจะสวมใส่ชุดเสื้อผ้าของท้องถิ่นเป็นปกติประจำอยู่แล้ว ยิ่งถ้าเป็นงานที่ต้องต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองก็ยิ่งให้ความสำคัญเป็นลำดับต้นๆ

- **วัฒนธรรมการกินอาหาร** : จริงๆ แล้วการกินแบบขันโตกเป็นวัฒนธรรมปกติของลาวอีสานกับลาวเหนือ จะสังเกตจากภาษาพูดที่มีสำเนียงคล้ายคลึงกันมาก เพราะฉะนั้น การกินอาหารแบบขันโตกก็เป็นลักษณะเดียวกัน เพียงแต่เรียกไม่เหมือนกันเฉยๆ ภาษาภูไท เรียกขันโตก ว่า “กะโตก” ก็คือถาดรองนั่นเอง แต่เดิมการกินก็จะปูสื่อกวางกะตอกนั้งกับพื้น ผู้ชายขัดสมาธิ ผู้หญิงก็พับเพียบตามถนัด แต่ในระยะหลังเพื่อความผ่อนคลายทางอิริยาบถ การหยิบจับอาหารสะดวกสบายยิ่งขึ้น จึงมีการเสริมชั้นรองกะตอกขึ้นมาเพิ่มเติม เลยดูว่าเหมือนกับเป็นของทางเหนือไป ที่จริงก็เป็น “แบบกะโตก” อันเดียวกันนั่นเอง

- **ลักษณะบ้านเรือน** : แต่เดิมชุมชนบ้านภู มีบ้านเรือนแบบคนภูไทแท้ๆ อยู่หลายหลัง เป็นแบบบ้านยกใต้ถุนพื้นสูง ชั้นบนมีระเบียงสำหรับนั่งรับลมหน้าบ้าน ใต้ถุนสูงเพื่อประโยชน์ในการใช้สอยสำหรับวางแคร่ไม้นอนนั่งเล่นสบายใจ ปัจจุบันคงเหลือประมาณ 4 - 5 เพราะส่วนใหญ่ปรับปรุงต่อเติมหรือประยุกต์แบบบ้านของเดิมเข้ากับแบบใหม่เพื่อให้แข็งแรง และเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมปัจจุบัน

9. ศักยภาพการจัดการวัฒนธรรมบ้านภู

จากการศึกษาชุมชนบ้านภูมีศักยภาพทางด้านวัฒนธรรม ดังนี้

1. **วัฒนธรรมการแต่งกาย** ผู้ชายนุ่งผ้าม่วง โสร่ง กางเกง ผู้หญิงนุ่งผ้าซิ่น ผู้ชายกับผู้หญิงตัดเสื้อคนละแบบกัน และไม่ใส่เสื้อผ้าวร่วมกัน

2. **วัฒนธรรมการทำมาหากิน** ผู้ชายทำงานนอกบ้าน เก่งในเรื่องของการจักสาน กลางวันชอบออกทุ่งนาดูแลสัตว์เลี้ยง ได้แก่ โค สุกร ไก่ และทำงานสวน ผู้หญิงเป็นแม่บ้าน ทำงานบ้านทุกอย่าง ส่วนใหญ่เก่งในเรื่องการทอผ้า มักตั้งกี่ทอผ้าไม้ในบ้านเกือบทุกหลังคาเรือน

3. **วัฒนธรรมทางภาษา** ชุมชนบ้านภู มีภาษาเป็นของตนเอง คือ ภาษาผู้ไทย คนเผ่าภูไทมีอยู่ค่อนข้างมากในจังหวัดมุกดาหาร มีอยู่เกือบทุกอำเภอ ที่มีมากได้แก่ อำเภอหนองสูง อำเภอดำชะอี อำเภอโนนคำสร้อย อำเภอดงหลวง ภาษาผู้ไทยเป็นภาษาที่เรียนรู้ได้เร็วกว่าภาษาอื่นๆ เช่น ข่า โซ่ และมีเพียงภาษาพูด ภาษาเขียนไม่มี ต้องอาศัยอักษรไทยในการเขียน

4. ประเพณีชุมชนภูไทบ้านภู

ชาวภูไทถือถือประเพณีตามฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ในชุมชนเผ่าผู้ไทยเป็นหลัก ประเพณีทุกอย่างเกี่ยวข้องกับศาสนา โดยคองสิบสี่ คอง มาจากคำว่า ครรลอง แปลว่า แนวทางการดำเนินชีวิต เพื่อให้เป็นสิริมงคลต่อชีวิตตนเอง และครอบครัว มีอยู่ 14 แนวทาง คือ มี 3 ฝ่าย (ฝ่าย ขรวาส, บรรพชิต และผู้ปกครอง) ส่วนฮีตสิบสอง เป็นประเพณีการทำบุญประจำเดือนเป็นส่วนใหญ่

5. ลานวัฒนธรรม

บ้านภู เปิดตัวเป็นหมู่บ้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมแบบโฮมสเตย์ มีหน่วยงานของรัฐและเอกชนทุกภาคส่วนให้ความสนใจส่งเสริม สนับสนุน โดยการนำชาวบ้าน ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้านเข้าเยี่ยมชม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในวิถีชุมชนคนบ้านภู ทั้งที่มาวันเดียวกลับ และพักค้างคืนแบบโฮมสเตย์ ในการต้อนรับคณะนักท่องเที่ยวที่เข้ามาอนโฮมสเตย์นั้น ชาวบ้านภูทุกคนจะแต่งกายชุดผู้ไทย คือ ผู้ชายจะนุ่งผ้าโสร่งและสวมเสื้อผ้าฝ้ายเย็บมือ ใช้ผ้าสไบหรือผ้าขาวม้ามัดเอว ส่วนผู้หญิงจะนุ่งผ้าซิ่นทิว สวมเสื้อผ้าฝ้ายย้อมครามแขนยาวทรงกระบอก ขอบตะเข็บคอเสื้อ แขนเสื้อ และชายเสื้อสีแดง ห่มด้วยผ้าสไบลายขิดสีแดงพาดเฉียงไหล่ซ้าย ประมวลยผมด้วยดอกฝ้ายประดิษฐ์ ยืนแถวต้อนรับคล้องพวงมาลัยให้แก่คณะนักท่องเที่ยวที่ใช้บริการโฮมสเตย์ พร้อมกับจัดขบวนแห่กลองตุ้ม มีกิจกรรมการแสดงวิถีชีวิตการหาอยู่หากิน การฟ้อนประกอบลายตามจังหวะเสียงกลองตุ้ม นำไปสู่ศูนย์เรียนรู้ชุมชนได้ชมซื้อหาสิ่งของเครื่องใช้ ผลิตภัณฑ์ชุมชนที่หลากหลายในบริเวณลานวัฒนธรรม ภาคกลางคืนจะทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ กินข้าวพาสองแกล่งกระบั้งเสริมความเป็นสิริมงคลแก่ผู้มาเยือน พร้อมกับการแสดงดนตรีพื้นเมืองของกลุ่มภูผาขาวสาวภูผาแดงซึ่งมีการฟ้อนประกอบหลายรายการ เป็นการรวมคนในชุมชนจำนวน 4 รุ่น มาร่วมกันสืบทอด ต่อยอด และเผยแพร่วัฒนธรรม เป็นการสร้างความตระหนักรู้ท้องถิ่น ปลุกจิตสำนึก ชิมช้พัฒนาธรรมสู่ลูกหลาน เป็นการหาதுไม่ได้ง่าย ๆ ในประเทศนี้ ที่ทำการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนพื้นฐานให้ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

รูปภาพที่ 19 การแต่งกายของชาวภูไทบ้านภูที่เป็นเอกลักษณ์

10. ผลกระทบที่เกิดขึ้นหลังจากการดำเนินการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

● ปัจจัยในการดำเนินงานที่นำไปสู่ความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู

1. ความต้องการและความสามัคคีของคนในชุมชนมาเป็นอันดับหนึ่ง

จะเห็นได้จากสมาชิกทุกครัวเรือนให้ความสำคัญกับเรื่องการเป็นเจ้าบ้านที่ดี ในการต้อนรับผู้มาเยือนโดยจะเน้นถึงความสามารถและทักษะของแต่ละบุคคลในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยไม่เกี่ยงงอน โดยเฉพาะความสะอาดของบ้านพักโฮมสเตย์และถนนหนทางภายในชุมชนได้รับการทำความสะอาดอยู่เป็นประจำอย่างสม่ำเสมอ พร้อมทั้งจะให้บริการอย่างพร้อมสรรพ

2. การมีจิตสำนึกรักและภูมิใจในบ้านเกิดมาเป็นอันดับที่สอง

จะเห็นได้จากการที่ชุมชนบ้านภู มีความรักและภูมิใจในชุมชนที่มีเอกลักษณ์ในแบบฉบับของตนเองที่เป็นชาวภูไท มีวัฒนธรรมและความเป็นอยู่อย่างเรียบง่ายและมีจิตใจโอบอ้อมอารี และต้องการให้บ้านเกิดของตนเป็นที่รู้จักจากผู้คนต่างวัฒนธรรม จึงมีจิตใจรักที่ให้บริการกับผู้มาเยือนอย่างฉันทมิตร

11. ปัญหา/อุปสรรค ตลอดจนแนวทางการแก้ไข และประเด็นท้าทาย/แนวโน้มในอนาคต

จากการศึกษาพบว่า ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูในปัจจุบัน พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่มาจะเป็นคณะศึกษาดูงานจากหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนเป็นส่วนใหญ่ อาทิ เช่น จากองค์การบริหารส่วนตำบลต่างๆ คณะครู-อาจารย์จากสถาบันการศึกษาต่างๆ ชุมชนชาวบ้านที่สนใจในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นต้น ซึ่งไม่ใช่นักท่องเที่ยวโดยทั่วไปที่เดินทางมาเอง หรือเดินทางมาโดยผ่านบริษัทนำเที่ยว ดังนั้น กลุ่มการจัดการท่องเที่ยวบ้านภู จึงอยากจะมีการทำการตลาดผ่านบริษัทนำเที่ยว เพื่อนำนักท่องเที่ยวมาเที่ยวยังชุมชนบ้านภูต่อไป แต่ปรากฏว่ายังไม่ได้ได้รับความสนใจจากบริษัทนำเที่ยวเท่าที่ควรนัก อาจจะเป็นเพราะว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนยังไม่ได้รับมาตรฐานด้านที่พักเท่าที่ควร โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่ค่อนข้างเป็นห่วงในเรื่องสุขอนามัยเป็นสำคัญ แนวทางการแก้ไขก็อยากให้มีการรวมกลุ่มพันธมิตรหรือเครือข่ายทางการท่องเที่ยวชุมชนอื่น หรือให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องหาพันธมิตรทางตลาดเพิ่ม

นอกจากนี้ ปัญหาในเรื่องที่พักโฮมสเตย์ไม่เพียงพอต่อนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเป็นคณะใหญ่เป็นบางครั้งเท่านั้น ทำให้เกิดความไม่สะดวกในการพักผ่อน แต่ปัญหาส่วนนี้ นับว่าเป็นปัญหาเล็กน้อย แนวทางการแก้ไขก็จัดให้นักท่องเที่ยวได้พักอยู่ด้วยกันในจำนวนที่มากขึ้นกว่าเดิม

ส่วนปัญหาเรื่องการจัดการท่องเที่ยวแบบชุมชนในลักษณะที่เน้นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอยู่ในอำเภอเดียวกันถึง 3 ชุมชน ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบ้านหนองสูง การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบ้านป่า

และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบ้านภู ทำให้นักท่องเที่ยวมีทางเลือกที่หลากหลาย และเกิดการแย่งลูกค้ากันได้ เนื่องจากว่า มีแหล่งท่องเที่ยวที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน แนวทางการแก้ไขก็ควรมีการกระจายนักท่องเที่ยวให้แต่ละชุมชน โดยอาจจะต้องมีข้อตกลงในการหมุนเวียนรับนักท่องเที่ยวในแต่ละครั้ง โดยไม่ตั้งสงครามตัดราคากันเอง

ทางด้านแนวโน้มการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู นั้นพบว่า มีแนวโน้มไปในทางที่ดี ทั้งในด้านจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาอย่างต่อเนื่อง การได้รับความนิยมนักท่องเที่ยวทั่วไป โดยเฉพาะจากภูมิภาคอื่นที่เล็งเห็นความต้องการที่จะมาสัมผัสวิถีชีวิตท่ามกลางขุนเขาและวัฒนธรรมภูไท ที่มีเอกลักษณ์และเรียบง่าย คล้ายๆ กับชาวไทยภูเขาที่ได้รับความนิยมในทางภาคเหนือ สำหรับประเด็นที่ทำนายเห็นว่า ทำอย่างไรการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู ถึงจะยืนหยัดต่อไปได้อย่างยั่งยืน หากขาดแกนนำที่เสียสละที่เป็นทั้งปราชญ์ชาวบ้านและศูนย์รวมทางจิตใจของชาวบ้าน ดังนั้น ประเด็นที่ชวนคิดคือว่า จะต้องมีการสร้างทายาทสืบทอดการดำเนินงานในรุ่นต่อไป โดยให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสืบทอดวัฒนธรรมชาวภูไทให้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของนักท่องเที่ยวต่อไป

ส่วนที่ 5

กรณีศึกษาต่างประเทศ

ในการวิจัยครั้งนี้ นอกจากการมองภาพรวมและกรณีศึกษาในประเทศไทยแล้ว ทีมวิจัยได้เชิญหน่วยงานที่ทำงานเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนร่วมแลกเปลี่ยนและนำเสนอบทความสถานการณ์ท่องเที่ยวโดยชุมชนของประเทศตน ซึ่งมีประเทศต่างๆ ส่งบทความและนำเสนอ 5 ประเทศ ประกอบด้วย

- 1) กัมพูชา : Community Based Tourism Entrepreneurship and Market Access
โดย Ms.Sopheha SOK,
Tourism Coordinator of USAID-Cambodia MSME
- 2) อินโดนีเซีย : Making the dream closer to reality
โดย Mr. Ary Senjaya Suhandi,
Executive Director Indonesian Ecotourism Network (Indecon)

- 3) ลาว : Alleviating Poverty and Protecting Cultural and Natural Heritage through
Community Based Ecotourism in Luang Namtha
โดย Mr. Steven Schipani,
Social Sector Specialist, Southeast Asia Department , ADB
- 4) เนปาล : Capacity Building and Human Resource Development Initiatives
A paradigm shift for Community Based Tourism Development in Nepal
โดย Dr.Rabi Jung Pandey,
Director, Nepalese Tourism Research and Service Center
- 5) ศรีลังกา : Community tourism as a strategy for poverty alleviation
โดย Mr.Harshana Hagodagamege
Community Tourism Coordinator, Sewalanka Foundations

ซึ่งรายละเอียดของผลการศึกษา สามารถพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

กรณีศึกษาประเทศกัมพูชา :

Community Based Tourism Entrepreneurship and Market Access

โดย Ms.Sopheha SOK

การท่องเที่ยวประเทศกัมพูชา

ประเทศกัมพูชาเป็นประเทศที่อุดมไปด้วยทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ซึ่งทำให้ประเทศกัมพูชามีศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยว ทรัพยากรที่มีอยู่ เช่น ป่าไม้ เทือกเขา น้ำตก ทะเลสาบ แม่น้ำ สัตว์ป่า นก และสัตว์ป่าหายากหลายสายพันธุ์ เป็นต้น นอกจากนี้ กัมพูชายังมีวัดวาอารามต่างๆ มากมายอยู่ทั่วประเทศ มีประวัติศาสตร์ และขนบธรรมเนียมที่น่าสนใจของผู้คน ซึ่งวัดวาอารามต่างๆ ถือได้ว่าสร้างชื่อเสียงทางด้านวัฒนธรรมให้กัมพูชาเป็นที่รู้จักของชาวโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “นครวัด” มรดกโลกที่ยิ่งใหญ่แห่งอารยธรรมขอม ได้ดึงดูดนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติให้หลั่งไหลเข้ามาในประเทศกัมพูชา และนับวันจะมีจำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นๆ ทุกปี ถือได้ว่าการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่นำเงินตราเข้าประเทศ

และทำให้เกิดการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ ในปี 2008 อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวทำรายได้ GDP ให้กับประเทศกัมพูชาถึง 12.5%

รัฐบาลกัมพูชาได้ประกาศให้มีการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยเน้นทางด้านธรรมชาติและวัฒนธรรม ในโอกาสนี้ กัมพูชาได้มีโอกาสรู้จักกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งถือเป็นการท่องเที่ยวแนวใหม่ด้วย มีองค์กรพัฒนาเอกชนจากประเทศเนเธอร์แลนด์ (SNV) ได้เข้ามาทำงานร่วมกับกระทรวงการท่องเที่ยวกัมพูชา ในการที่จะพัฒนากลยุทธ์และนโยบายเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้เกิดขึ้นในประเทศกัมพูชา นอกจากนี้ องค์กรหลายๆ ที่ที่ทำงานด้านการอนุรักษ์และสิ่งแวดล้อม ได้รวมเอาการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมหนึ่งซึ่งจะช่วยให้ชุมชนสามารถพัฒนาตนเอง และรวมทั้งการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยมีองค์กรวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมของประเทศกัมพูชา (MSME) ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจาก USAID ทำหน้าที่ให้ความช่วยเหลือในด้านเทคนิค และมีกระทรวงการท่องเที่ยวกัมพูชาให้การสนับสนุนด้านการตลาดและประชาสัมพันธ์ ในการที่จะประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวกัมพูชาให้เป็นกิจกรรมที่กระจายรายได้สู่ชุมชน และลดปัญหาความยากจน

ไม่กี่ปีที่ผ่านมา กัมพูชาได้ปรับปรุงสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ในประเทศเพื่อรองรับการท่องเที่ยวและเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันกับประเทศเพื่อนบ้านในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ไม่เพียงแต่ในเมืองใหญ่ๆ ที่ได้รับการปรับปรุง เมืองเล็กๆ อื่นๆ ก็ได้รับการดูแลเอาใจใส่เช่นกัน

การท่องเที่ยวโดยชุมชนในประเทศกัมพูชา

การท่องเที่ยวโดยชุมชนในประเทศกัมพูชาได้รับการพัฒนามาเป็นเวลากว่าสิบปีแล้ว แต่ก็ยังไม่ได้รับการจัดการที่ดี การท่องเที่ยวโดยชุมชนหลายหมู่บ้านในกัมพูชายังอยู่ภายใต้การดูแลขององค์กรพัฒนาเอกชนจากต่างประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่ทำงานเกี่ยวกับการปกป้องรักษาสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ธรรมชาติ การจัดการการท่องเที่ยวยังไม่ได้มาจากความต้องการของคนในชุมชนเอง สมาชิกในชุมชนยังไม่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของและยังคงพึ่งพาเงินบริจาคอยู่มาก การท่องเที่ยวโดยชุมชนในกัมพูชาถือเป็นเครื่องมือหนึ่งในการอนุรักษ์วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการพัฒนาชุมชน เนื่องจากพื้นที่ของหมู่บ้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนส่วนมากตั้งอยู่ในเขตอนุรักษ์

สาเหตุที่องค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามาพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ให้เป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากว่า ในสมัยก่อนกัมพูชามีทรัพยากรธรรมชาติจำนวนมาก ผู้คนอพยพเข้ามาอยู่ใกล้กับแหล่งทรัพยากรเพื่ออาศัยทรัพยากรเหล่านั้นในการดำรงชีวิต นอกจากนี้ ยังมีผู้คนจำนวนหนึ่งจากพื้นที่อื่น อพยพเข้ามาทำมาหากินในพื้นที่ด้วย กิจกรรมการดำรงชีพ เช่น การล่าสัตว์ป่า หรือการ

ตัดไม้เพื่อส่งออกให้ประเทศเพื่อนบ้าน กลายเป็นกิจกรรมที่เป็นอันตรายต่อทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้น การแนะนำ การท่องเที่ยวโดยชุมชนให้คนในพื้นที่ได้รู้จัก จึงเป็นการช่วยให้ชุมชนปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนให้ตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรที่ตนมีอยู่และใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน การทำการท่องเที่ยวโดยชุมชนในหลายๆ พื้นที่ก็มีที่มาจากปัญหาข้างต้นคล้ายๆ กัน ซึ่งในการเริ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนในขั้นแรก ชาวบ้านก็ยังไม่มีความเข้าใจว่าทำไมจึงต้องอนุรักษ์ทรัพยากรเอาไว้ให้ลูกหลานในอนาคต พวกเขายังมีความเคยชินกับวิถีชีวิตที่ทำลายทรัพยากรเพื่อแลกกับเงินในการดำรงชีวิต แต่ในท้ายที่สุด พวกชาวบ้านก็เริ่มหันมาสนใจแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมากขึ้นและเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการพัฒนา แรงจูงใจที่ทำให้เข้าร่วมคือผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจที่จะได้รับ ส่วนความคิดที่จะอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนั้นเป็นสาเหตุรองลงไป พวกเขาคิดว่า ท้องของพวกเขาต้องอิ่มก่อน จึงจะมีแรงที่จะลุกขึ้นมาอนุรักษ์รักษาทรัพยากรของพวกเขาให้ยั่งยืน

ภายใต้บริบทของการท่องเที่ยวประเทศกัมพูชา การท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) หรือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน (CBET) คือการท่องเที่ยวที่จัดการโดยชุมชน โดยความร่วมมือกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของคนชุมชนให้ดีขึ้น และเกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรม เจ้าบ้านและผู้มาเยือนได้มีปฏิสัมพันธ์กันและได้รับความรู้ ซึ่งหลักการของการท่องเที่ยวโดยชุมชนในประเทศกัมพูชามี ดังนี้

1. ชุมชนมีอำนาจและมีความเป็นเจ้าของในทรัพยากรและการจัดการทรัพยากร
2. มีภาคีและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
3. มีกฎหมายรองรับ
4. มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและได้รับความเคารพจากเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน
5. มีกลไกการจัดสรรผลประโยชน์ที่ยุติธรรม
6. เชื่อมต่อเศรษฐกิจท้องถิ่นและภูมิภาค
7. เคารพในวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น
8. บำรุงและดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ
9. เพิ่มพูนประสบการณ์ให้แก่นักท่องเที่ยวผ่านการปฏิสัมพันธ์ระหว่างเจ้าบ้านและแขกผู้มาเยือน
10. ทำงานหาเงินให้สามารถเลี้ยงตัวเองได้

ในด้านการตลาด การเข้าถึงตลาดของการท่องเที่ยวโดยชุมชนยังทำได้ไม่ดีเท่าที่ควร เนื่องจากชาวบ้านไม่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของและไม่มีความรู้เรื่องการตลาด หน้าที่ในการบริหารจัดการและทำการตลาดยังอยู่ภายใต้การดูแลขององค์กรพัฒนาเอกชน นอกจากนี้ บริษัททัวร์ในประเทศที่มีกว่า 180 แห่ง ยังไม่รู้จัก

ว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนคืออะไร เพราะขาดการประชาสัมพันธ์ให้ความรู้ ทำให้บริษัทไม่เห็นความสำคัญที่จะเผยแพร่ผลิตภัณฑ์นี้ออกสู่ตลาด ส่วนบริษัทที่นำนักท่องเที่ยวมาที่หมู่บ้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนก็ไม่ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการการทำโปรแกรมตั้งแต่เริ่มแรก ทำให้การพัฒนาผลิตภัณฑ์ไม่ตรงกับความต้องการของตลาด ทำให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนไม่เป็นที่สนใจในที่สุด

ตัวอย่างการท่องเที่ยวโดยชุมชนในประเทศกัมพูชา

“ชุมชน Banteay Chhmar” ตั้งอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศ เริ่มทำการท่องเที่ยวโดยชุมชนตั้งแต่ปี 2007 มีแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจคือ วัดที่สร้างในสมัยศตวรรษที่ 12 ชาวบ้านในหมู่บ้านไม่เห็นถึงความสำคัญในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ ทำให้ Agir Pour Le Cambodge (APLC) เข้ามาช่วยเหลือโดยการอบรมให้ความรู้ทางด้านการจัดการการท่องเที่ยวและบริการ เพื่อสร้างความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนและก่อให้เกิดการอนุรักษ์ในที่สุด หลังจาก APLC หหมดหน้าที่ ก็มีหน่วยงานอื่นเข้ามาสานต่อให้ความช่วยเหลือในการพัฒนาหมู่บ้านต่อไป ได้แก่ Global Heritage Fund (GHF) และ MSME

ปัจจุบันมีผู้อยู่อาศัยที่ชุมชน Banteay Chhmar จำนวนทั้งสิ้น 3,430 ครัวเรือน มี 1,278 ครอบครัวยที่สนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชน 74 ครอบครัวยได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวโดยตรง (อาหาร, โฮมสเตย์, มัคคุเทศก์, คณะกรรมการ, ฯลฯ) และอีก 1,204 ครอบครัวยที่เหลือได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวโดยอ้อมผ่านการพัฒนาเพื่อรองรับการท่องเที่ยว หมู่บ้านแห่งนี้มีความเข้มแข็งมาก สมาชิกในชุมชนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีและต้องการที่จะเนหมู่บ้านของพวกเขาพัฒนาและเป็นที่รู้จัก นอกจากนี้สมาชิกในหมู่บ้านยังมีความกระตือรือร้นที่จะพัฒนาตนในด้านการบริการการท่องเที่ยว พวกเขาไม่ค่อยได้พึ่งพิงเงินบริจาคมานัก ส่วนในด้านการตลาด สมาชิกชุมชนก็พยายามพัฒนาตนเองโดยการเรียนรู้เรื่องการตลาดอย่างเต็มที่ โดยทุกวันนี้พวกเขาทำงานร่วมกับบริษัททัวร์ทั้งหมด 11 บริษัท และมีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในหมู่บ้านอย่างสม่ำเสมอ ส่วนความท้าทายของการทำการท่องเที่ยวโดยชุมชนของหมู่บ้านนี้คือ ถนนทางเข้าหมู่บ้านที่ไม่ค่อยจะดีนัก โดยเฉพาะในฤดูฝนที่รถบัสไม่สามารถเข้ามาได้ นอกจากนี้ การเดินทางมาหมู่บ้านใช้เวลายาวนาน ประมาณ 5 - 6 ชม. จากเสียมเรียบ และ 8 - 10 ชม. จากพนมเปญ นอกจากนี้ยังมีปัญหาอื่นๆ ที่ต้องจัดการ เช่น เรื่องความสะอาด การจัดการขยะ และการขาดแคลนน้ำ

กรณีศึกษาประเทศอินโดนีเซีย :

Making the dream closer to reality

โดย Mr.Ary Senjaya Suhandi

การท่องเที่ยวประเทศอินโดนีเซีย

ประเทศอินโดนีเซียเป็นประเทศหมู่เกาะที่ใหญ่ที่สุด ประกอบไปด้วยเกาะน้อยใหญ่ทั้งสิ้น 17,508 เกาะ มีเกาะใหญ่ห้าเกาะ ได้แก่ ซุมบาวา สุมาตรา กาลีมันตัน ปาปัว และสุลาเวสี ประเทศอินโดนีเซียตั้งอยู่ที่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีพื้นที่ 5,150 ตร.กม. ตั้งอยู่ระหว่างทวีปออสเตรเลียและเอเชีย และเป็นตัวแบ่งชั้นระหว่างมหาสมุทรแปซิฟิกและมหาสมุทรอินเดียที่เส้นศูนย์สูตร จากสภาพภูมิประเทศดังกล่าว ทำให้ประเทศอินโดนีเซียมีวัฒนธรรม สังคม การเมือง และเศรษฐกิจที่หลากหลาย มีชนพื้นเมืองอาศัยอยู่มากกว่า 250 กลุ่ม และมีภาษาท้องถิ่นต่าง ๆ มากถึง 350 ภาษา โดยมีภาษาอินโดนีเซีย เป็นภาษาราชการ นอกจากนี้ประเทศอินโดนีเซียยังจัดได้ว่าเป็นประเทศที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง นอกจากนี้ พื้นที่ป่าในประเทศอินโดนีเซียยังมีขนาด 10% ของพื้นที่ป่าทั้งหมดบนโลก มีแนวปะการังเป็นพื้นที่ทั้งสิ้น 50.875 ตร.กม. คิดเป็น 18% ของพื้นที่แนวปะการังทั้งหมดของโลก และด้วยทรัพยากรดังกล่าวที่มีอยู่อย่างมากมายมหาศาล ทำให้อินโดนีเซียกลายเป็นศูนย์กลางการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์และเศรษฐกิจของโลก และยังมีศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวด้วย

รัฐบาลอินโดนีเซีย เล็งเห็นถึงศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวของประเทศ จึงมีนโยบายที่จะสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวให้เป็นไปอย่างยั่งยืน ทั้งนี้เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ตลอดจนเพิ่มการพัฒนาทางเศรษฐกิจโดยการขยายการจ้างงานในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้เป็นตัวอย่างที่ดีของการท่องเที่ยวที่ชุมชนมีส่วนร่วม และเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานในการปกป้องรักษาธรรมชาติและวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ถูกนำมาใช้เพื่อเป้าหมายในการให้อำนาจชุมชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว และทรัพยากรทางธรรมชาติ และเพื่อให้ความรู้สาธารณะและนักท่องเที่ยวในเรื่องความรับผิดชอบต่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและมรดกทางวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวโดยชุมชนในอินโดนีเซีย

การท่องเที่ยวโดยชุมชนในอินโดนีเซียเริ่มขึ้นเมื่อปลายทศวรรษที่ 1970 เพื่อรองรับการท่องเที่ยวที่เติบโตอย่างรวดเร็ว ในเวลานั้นชุมชนยังไม่มีแผนการบริหารจัดการที่ดี ถ้ามีนักท่องเที่ยวเข้ามา ชุมชนก็

ต้อนรับ กิจกรรมดำเนินไปด้วยแรงขับเคลื่อนด้านเศรษฐกิจ โดยปราศจากความตระหนักรู้ถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชนที่จะตามมา ดังนั้นในปี 1995 รัฐบาลอินโดนีเซียจึงมีความพยายามที่จะให้มีการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างจริงจัง โดยได้คิดโปรแกรมพิเศษขึ้นมา มีชื่อว่า “Pariwisata Inti Rakyat (PIR)” และให้นิยามว่า คือ “การท่องเที่ยวจากประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน” ส่วนคำว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) ในบริบทของประเทศอินโดนีเซีย คือ “การท่องเที่ยวที่มีเจ้าของ มีการบริหาร และมีการดำเนินการ โดยชุมชนเพื่อสนับสนุนการอนุรักษ์ธรรมชาติและวัฒนธรรม”

ในปี 1998 พบว่า มีการบุกรุกพื้นที่ตัดไม้ทำลายป่า วางระเบิดเพื่อจับสัตว์น้ำ และปล่อยสารพิษ ไซยาไนด์มากขึ้น เนื่องจากภาวะวิกฤติเศรษฐกิจและการเมือง ภาวะวิกฤติดังกล่าวส่งผลให้จำนวนคนยากจนในอินโดนีเซียเพิ่มมากขึ้น จากเหตุการณ์นี้ การท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการลดปัญหาความยากจนโดยองค์กรพัฒนาเอกชนรวมถึงรัฐบาลด้วย นอกจากนี้ การท่องเที่ยวโดยชุมชนยังถูกใช้เพื่อการปกป้องการทำลายสิ่งแวดล้อมและสนับสนุนความยั่งยืนให้เกิดขึ้นโดยชุมชน ในการนี้ องค์กร Indecon และภาคีต่างๆ ได้รณรงค์ให้ทุกคนเห็นถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชนในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ธรรมชาติและวัฒนธรรม ตลอดจนเป็นสิ่งที่ส่งเสริมให้เกิดการจ้างงาน และสร้างรายได้ให้กับชุมชน

ตัวอย่างการท่องเที่ยวโดยชุมชนในอินโดนีเซีย

Indecon และภาคี ทำงานพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในอินโดนีเซีย โดยมีพื้นที่รับผิดชอบ อาทิ เช่น

- ชุมชน Tangkahan ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติทางตอนเหนือของเกาะสุมาตรา ชุมชนนี้ได้เปลี่ยนแปลงจากชุมชนที่เข้าไปตัดไม้ทำลายป่า กลายเป็นชุมชนอนุรักษ์และเป็นผู้ประกอบการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- ชุมชน Candiredjo เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้กับมรดกโลกทางวัฒนธรรม “บูโรพุทโธ” ชุมชนนี้ประสบความสำเร็จในการเป็นผู้ให้บริการที่พักโฮมสเตย์และกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งทำรายได้ให้กับชุมชนเพิ่มขึ้น
- ชุมชนท้องถิ่นในอุทยานแห่งชาติ Seram ที่มี 12 ครอบครัวได้เปลี่ยนตัวเองจากผู้บุกรุกและทำลายป่า มาเป็นไกด์สำหรับกลุ่มท่องเที่ยวดูนก โดยความช่วยเหลือจากองค์กรพัฒนาชุมชน “มูลนิธิ Wallacea” นอกจากนี้ ทั้ง 12 ครอบครัวนี้ยังกลายเป็มนักอนุรักษ์ด้วยของชุมชนอีกด้วย

กรณีศึกษาประเทศสาธารณรัฐประชาชนลาว :

Alleviating Poverty and Protecting Cultural and Natural Heritage through
Community Based Ecotourism in Luang Namtha

โดย Mr. Steven Schipani

การท่องเที่ยวประเทศลาว (หลวงน้ำทา)

หลวงน้ำทา เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีพื้นที่ 9,325 ตารางกิโลเมตร พื้นที่ 85% เป็นภูเขาที่มีความสูงตั้งแต่ 800 – 2,000 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล สภาพภูมิอากาศ เริ่มต้นฤดูฝนตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงตุลาคม และอากาศจะเริ่มแห้งและเย็นลงตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงกุมภาพันธ์ และมีฤดูร้อนในเดือนมีนาคมและเมษายน อุณหภูมิทั่วไปอยู่ที่ประมาณ 25 องศาเซลเซียส แต่ในฤดูหนาวอุณหภูมิอาจอยู่ที่ศูนย์องศาในคืนอันหนาวเย็น

พื้นที่ 140 กิโลเมตร ของหลวงน้ำทาดติดต่อกับสาธารณรัฐประชาชนจีน ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ติดกับสหภาพพม่าและแม่น้ำโขง หลวงน้ำทาประกอบด้วย 380 หมู่บ้าน มีประชากรประมาณ 145,310 คน โดย 78% ของประชากรเป็นคนชนบท ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม แปรรูปไม้ ทำเหมือง ลิกไนต์และทองแดง งานหัตถกรรม การขนส่ง และการท่องเที่ยว รายได้ส่วนมากมาจากผลผลิตทางการเกษตร

หลวงน้ำทา มีทรัพยากรทางธรรมชาติที่สวยงาม ทั้งเทือกเขา หุบเขา ป่าไม้ ถ้ำ และแม่น้ำ รวมถึงมีทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่หลากหลายและน่าสนใจ เนื่องจากหลวงน้ำทาเป็นที่อยู่อาศัยของชนกลุ่มน้อยต่างๆ มากกว่า 20 กลุ่ม อาทิเช่น อาข่า ขมุ ไทลื้อ ไทดำ/แดง/ขาว ม้ง ลาหู่ ไทญวน เย้า เป็นต้น

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในหลวงน้ำทาประกอบไปด้วย เดินป่า ล่องแม่น้ำ เทียวถ้ำ เดินป่าชมน้ำตก ขี่จักรยานภูเขา ทวีร์วัฒนธรรม และพักผ่อนโฮมสเตย์ในหมู่บ้าน มีจำนวนบริษัททัวร์ที่ขายโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งสิ้น 39 แห่ง นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่มาท่องเที่ยวในหลวงน้ำทาเป็นนักท่องเที่ยวประเภทแบกเป้ มีอายุน้อย และใช้เวลาในการท่องเที่ยวมากกว่า 20 วัน นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มาจากประเทศสหราชอาณาจักร แคนาดา เนเธอร์แลนด์ ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา นักท่องเที่ยวต่างชาติส่วนมากมักจะไปท่องเที่ยวที่อุทยานแห่งชาติน้ำฮ่า เดินป่า และแวะชมหมู่บ้านชนกลุ่มน้อย กิจกรรมการท่องเที่ยวอื่นๆ ที่นักท่องเที่ยวสนใจ เช่น เทียน้ำตกและถ้ำ พายเรือคายัค ขี่จักรยานขึ้นภูเขา และดูนก

เพื่อที่จะปกป้องหลวงน้ำทาจากการถูกทำลายทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมที่เกิดจากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว รัฐบาลท้องถิ่นได้ออกกฎในการทำกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีการกำหนดขนาดของกลุ่มนักท่องเที่ยว การเรียกใช้บริการจากมัคคุเทศก์ที่ได้รับการฝึกอบรม การห้ามซื้อขายของเก่าและของป่า การอนุรักษ์ป่าในพื้นที่การท่องเที่ยวและการเก็บภาษีและรายได้ ซึ่งกฎดังกล่าวนี้ได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมในหลวงน้ำทา นอกจากนี้ รัฐบาลยังส่งเสริมให้ประชาชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและดูแลรักษาทรัพยากรในถิ่นที่อยู่ของตนอีกด้วย

“การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน – ชุมชนต้นแบบน้ำฮา”

จากการที่ประเทศลาวมีนักท่องเที่ยวต่างชาติหลั่งไหลเข้ามาเที่ยวในประเทศจำนวนมาก โดยเฉพาะในเขตภาคเหนือของประเทศ นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นวัยรุ่นที่รักการผจญภัย พวกเขาท่องเที่ยวไปในดินแดนที่ห่างไกล โดยเฉพาะในหมู่บ้านของชนกลุ่มน้อยต่างๆ ซึ่งไม่ได้มีการเตรียมความพร้อมในการต้อนรับนักท่องเที่ยวที่จะเข้ามาในพื้นที่ของตนเลย จากการเจริญเติบโตของจำนวนนักท่องเที่ยวที่รวดเร็วนี้ การท่องเที่ยวอาจนำมาซึ่งปัญหาสังคมต่างๆ ดังนั้น ในปี 1996 รัฐบาลลาวจึงได้ประกาศว่า จะต้องสร้างต้นแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชนขึ้นมา เพื่อสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ลดผลกระทบด้านไม่ดีต่อสิ่งแวดล้อม และก่อให้เกิดการอนุรักษ์รักษามรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมให้ดำรงอยู่สืบไป โดยได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากองค์การยูเนสโกในการทำโครงการต้นแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชนนี้ ร่วมกับรัฐบาลนิวซีแลนด์และบริษัทที่ปรึกษาด้านการท่องเที่ยวจากนิวซีแลนด์

ต้นแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชนน้ำฮา มีขั้นตอนในการทำงานขั้นแรก เริ่มตั้งแต่การอบรมวิธีการมีส่วนร่วมโดยเป็นการเรียนรู้แบบ “ทำไปเรียนไป” จากนั้นมีการพัฒนาแบบสอบถามที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนา มีการทำวิจัยการตลาด สัมมนาการกำหนดนโยบาย การให้ความรู้เรื่องการตระหนักในผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวให้กับชุมชนต่างๆ การสำรวจเพื่อออกแบบเส้นทางท่องเที่ยว และการทำทัวร์นำร่อง

ขั้นตอนต่อไปจากนี้คือการทำการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้เป็นจริง โดยมีขั้นตอนการเตรียมการ คือ อบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่น อบรมการให้บริการนักท่องเที่ยวแก่ชาวบ้านในชุมชน ก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกและสาธารณูปโภคเพื่อรองรับการท่องเที่ยว ตั้งกฎเกณฑ์ข้อแนะนำต่างๆ ให้คนในชุมชนและนักท่องเที่ยวปฏิบัติตาม ประชาสัมพันธ์ข้อมูลการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้กับบริษัททัวร์ในประเทศ จัดตั้งกองทุนเพื่อการพัฒนาหมู่บ้าน จัดตั้งกองทุนเพื่อการพัฒนาและประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว ตั้งกฎการอนุญาตเข้าพื้นที่ในเขตอนุรักษ์ ก่อตั้งกลุ่มการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน สร้างกลไกการจัดสรรผลประโยชน์ที่ได้จากกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรม ทำการตลาดและการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวให้กับบุคคลภายนอก แสวงหาความร่วมมือกับภาคเอกชนและองค์กรภาคีอื่นๆ และสุดท้ายสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนโดยไม่แบ่ง

ชาติพันธุ์และเพศ และหลังจากเริ่มมีการท่องเที่ยวเกิดขึ้นในชุมชนแล้ว การสังเกตการณ์และประเมินผลก็เป็นขั้นตอนสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้นต่อไป

ต้นแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชนน้ำฮ่า นี้ได้รับการขยายต่อไปใช้กับชุมชนอื่นๆ ทั่วประเทศ จากเดิมที่มีมีคฤหบดีท้องถิ่นเพียง 16 คน ที่ให้บริการนักท่องเที่ยวในชุมชนน้ำฮ่าในปี 2001 ปัจจุบันนี้มีการให้บริการมีคฤหบดีท้องถิ่นแก่นักท่องเที่ยวใน 9 จังหวัด มีบริษัททัวร์มากมายผลิตโปรแกรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนในหลายแขวงทั่วประเทศ ได้แก่ สะหวันนะเขต หลวงพระบาง จำปาศักดิ์ คำม่วน เชียงขวาง พงสาลี อุดมไซ และหัวพัน โดยได้รับการสนับสนุนทางการเงินในการขยายต้นแบบไปใช้ในที่ต่างๆ จาก NZAID, UNESCO, the Lao National Tourism Administration, the Asian Development Bank, SNV, GTZ, the EU, DED และสถาบันจากทั้งในและต่างประเทศอีกหลายแห่ง

การที่ต้นแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชนน้ำฮ่า ได้รับการขยายผลต่อไปยังพื้นที่ต่างๆ มากมายเนื่องจากมีความร่วมมือในการทำงานจากหลายภาคส่วนที่ให้ความสนใจและให้การสนับสนุนเป็นอย่างดี จากทั้งภาครัฐและเอกชน ทุกฝ่ายต่างร่วมมือร่วมใจกันพัฒนาต้นแบบที่สามารถใช้ได้จริง และมีการศึกษาข้อมูลก่อนที่จะมีการนำไปใช้ต่อ ซึ่งการทำหน้าที่ของทีมงานโครงการต้นแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชนน้ำฮ่า ที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์การยูเนสโก รัฐบาลนิวซีแลนด์ และรัฐบาลลาว ในครั้งนี้ เป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้โครงการนี้ประสบความสำเร็จ

กรณีศึกษาประเทศเนปาล :

Capacity Building and Human Resource Development Initiatives

A paradigm shift for Community Based Tourism Development in Nepal

โดย Dr.Rabi Jung Pandey

การท่องเที่ยวประเทศเนปาล

ประเทศเนปาล ตั้งอยู่ในแถบแนวเทือกเขาหิมาลัย เป็นที่ตั้งของยอดเขาที่สูงที่สุดในโลก “เอเวอเรสต์” และเมืองมรดกโลก “การูมาณฑุ” ประเทศเนปาลได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่มีภูมิทัศน์สวยงาม อากาศดี ตลอดปี และผู้คนมีไมตรี นอกจากนี้ นักผจญภัยยังกล่าวขวัญถึงเนปาลว่าเป็นประเทศที่ดีที่สุดในโลกสำหรับการท่องเที่ยวแบบผจญภัย

หลังจากที่มีผู้พิชิตยอดเขาเอเวอเรสต์สำเร็จเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 1953 ประเทศเนปาลก็ได้รับความสนใจจากชาวโลก และได้เปิดตัวเป็นประเทศจุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวนับตั้งแต่นั้น ถึงแม้ว่าเนปาลจะมีปัญหาการเมืองภายในที่ยังไม่แน่นอน แต่อัตราการเจริญเติบโตของการท่องเที่ยวก็ยังคงเพิ่มขึ้น เนื่องจากเนปาลมีธรรมชาติที่สวยงาม และมีมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า การอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน ก็ได้ถูกนำมาใช้เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว การท่องเที่ยวยังนำผลดีมาสู่แหล่งท่องเที่ยวที่เพิ่งเปิดใหม่ด้วย

หน่วยงานที่รับผิดชอบและสนับสนุนการท่องเที่ยวเนปาล มีทั้งรัฐบาล องค์การพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจ รวมถึง คณะกรรมการการท่องเที่ยวเนปาล (NTB) ที่ได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อเดือนธันวาคม 1998 ทำหน้าที่ในการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวต่างๆ เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวและการตลาด

การท่องเที่ยวโดยชุมชนในเนปาล

การริเริ่มโครงการ “Tourism for Rural Poverty Alleviation Programme (TRPAP)” – ต้นแบบของโปรแกรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน TRAPAP ได้ถูกคิดขึ้น ตั้งแต่ปี 2001 เพื่อสนับสนุนนโยบายของรัฐบาลเนปาลในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และสิ่งแวดล้อมเพื่อบรรเทาความยากจนในพื้นที่ชนบทผ่านการท่องเที่ยวโดยชุมชน ชุมชนต้นแบบเริ่มแรกมีทั้งหมด 48 ชุมชน โดยเน้นความสนใจในเรื่องการลดความเหลื่อมล้ำของสตรีเพศ และช่วยเหลือคนวรรณะต่ำและชนเผ่าต่างๆ ที่มีคุณภาพชีวิตต่ำกว่าเส้นความยากจน

นอกจากนี้ โครงการนี้ยังหวังว่าจะเป็นกลไกที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนผ่านการเป็นเจ้าของกิจการของคนในพื้นที่ และคนท้องถิ่นเองมีส่วนในการตัดสินใจ และการบริหารจัดการกิจกรรมต่างๆ

โปรแกรม TRPAP ให้ความสนใจในสี่ส่วนใหญ่ๆ ดังต่อไปนี้

- การเคลื่อนไหวทางสังคมและอำนาจของคนท้องถิ่น – ให้อำนาจคนในพื้นที่เป็นคนบริหารจัดการและพัฒนาการท่องเที่ยวด้วยตนเอง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญของโปรแกรมนี้นอกจากนี้ โปรแกรมจะทำให้แน่ใจได้ว่า กรอบการพัฒนาจะเปลี่ยนจากการตัดสินใจแบบบนลงล่างจากผู้มีอำนาจจากภายนอก เป็นการตัดสินใจจากล่างขึ้นบนจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น
- การกระจายระบบปฏิบัติการสู่ท้องถิ่น – คณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในระดับรากหญ้า (STDCs) ได้ถูกจัดตั้งขึ้น เพื่อให้ทุกภาคส่วนได้เข้าใจถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม การประกอบธุรกิจ และการได้รับผลประโยชน์จากธุรกิจท่องเที่ยว โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมในอุตสาหกรรม และเพื่อให้คนในชุมชนได้รับผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างเท่าเทียมจากการพัฒนาการท่องเที่ยว โปรแกรมได้มีการจัดตั้ง กองทุนการท่องเที่ยว

โดยชุมชนอย่างยั่งยืน (STVF) และกองทุนการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (STDF) โดยกองทุนทั้งสองนี้จะจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวก เพื่อการลงทุนในการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน และมีการเชื่อมโยงในหลายๆระดับด้วย

- การเชื่อมโยงเบื้องหลังกับเบื้องหน้า – STDCs ได้ทำการเชื่อมโยงกลุ่มปฏิบัติการ (FGs) และภาคเอกชนเข้าด้วยกัน โดยคาดหวังว่ากลุ่มปฏิบัติการจะมาเป็นผู้นำในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน การเชื่อมโยงด้านหลังได้แก่ การสร้างความเข้มแข็งให้กับกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งรวมถึงการวางแผนธุรกิจในระดับท้องถิ่น และการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาศักยภาพ ส่วนการเชื่อมโยงในด้านหน้าได้ถูกทำให้แข็งแกร่งด้วยการให้การสนับสนุนจาก STDCs การพัฒนาและการดำเนินกิจกรรมทางการตลาดสำหรับภาคเอกชนในระดับชาติ
- การบริโภคอย่างยั่งยืนและการเชื่อมโยงตลาด - STDCs ได้พยายามเชื่อมโยงผลิตภัณฑ์ใหม่ที่ได้รับการพัฒนาแล้วกับตลาดภายนอก โดยให้ความสนใจกับหน่วยงานที่เน้น “การท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบต่อสังคม” รวมถึงเครือข่ายการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนประเทศเนปาล ผู้ประกอบการทัวร์และนักข่าว ให้พวกเขาได้รู้จักกับผลิตภัณฑ์ใหม่ นอกจากนี้ คณะกรรมการการท่องเที่ยวเนปาล (NTB) ยังมีหน้าที่ในการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวใหม่ๆ ที่ถูกพัฒนาโดย TRPAP ให้กับตลาดในเอเชีย ยุโรป และอเมริกา และตัว TRPAP เองยังได้มีส่วนร่วมในการออกงานเทศกาลท่องเที่ยวในระดับนานาชาติด้วย

การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในประเทศเนปาล

การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในเนปาลจะเน้นไปที่การฝึกอบรม โดยมีหัวข้อการฝึกอบรม 6 หมวด ดังนี้

- อบรมมัคคุเทศก์
- อบรมการบริหารจัดการการท่องเที่ยวและการบริการ
- อบรมการบริการที่พักอาศัยและอาหาร
- อบรมการวางแผน การพัฒนา และการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว
- อบรมการแปลความหมายการท่องเที่ยว การประชาสัมพันธ์ และการตลาด
- อบรมการพัฒนาความเป็นผู้นำและผู้ประกอบการ

โดยทั่วไปแล้ว การจัดการฝึกอบรมจะต้องออกแบบให้ตรงกับความต้องการของผู้ประกอบการท่องเที่ยวท้องถิ่น ผลตอบรับของผู้เข้าร่วมในการฝึกอบรมแต่ละครั้งจะเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำมาออกแบบการฝึกอบรมในครั้งต่อไป นอกจากนี้ การฝึกอบรมควรมีการจัดอย่างต่อเนื่องในพื้นที่ CBT

การฝึกอบรมควรได้รับการสนับสนุนจากคณะกรรมการการท่องเที่ยวเนปาล (NBT) ในระยะยาว ถึงแม้ว่าจะไม่มีโครงการ TRPAP แล้ว ต้นแบบการฝึกอบรมที่ดีที่ TRPAP ได้สร้างไว้ก็ควรได้รับการดำเนินการอย่างต่อเนื่องภายใต้การสนับสนุนจาก NBT และสถาบันการศึกษาทางการท่องเที่ยวในเนปาล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ควรให้การสนับสนุนพื้นที่ท่องเที่ยว CBT อย่างจริงจังและต่อเนื่อง เพื่อยกระดับคุณภาพการท่องเที่ยว CBT ในเนปาล

กรณีศึกษาประเทศศรีลังกา :

Community tourism as a strategy for poverty alleviation

โดย Mr.Harshana Hagodagamege

การท่องเที่ยวประเทศศรีลังกา

ประเทศศรีลังกา เป็นเกาะในมหาสมุทรอินเดีย ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย มีพื้นที่ 65,610 ตารางกิโลเมตร และมีความหลากหลายที่น่าสนใจ ศรีลังกามีจำนวนประชากร 2.1 ล้านคน ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ รองลงมา คือ ฮินดู คิดเป็น 15% นับถือศาสนาคริสต์ 8% และนับถือศาสนาอิสลาม 7% ศรีลังกามีประชากรที่รู้หนังสือถึง 92.3% ซึ่งถือว่ามากเป็นอันดับต้นๆ ของเอเชีย มีภาษาสิงหลเป็นภาษาพื้นเมือง ใช้ภาษาทมิฬเป็นภาษาทางการ และใช้ภาษาอังกฤษในการติดต่อทางธุรกิจ ป้ายสัญลักษณ์ต่างๆ ในประเทศศรีลังกาจะมีทั้งหมดสามภาษา คือ สิงหล ทมิฬ และอังกฤษ

หลังจากสงครามกลางเมืองในประเทศได้ผ่านพ้นไป ศรีลังกากลายเป็นจุดมุ่งหมายปลายทางที่นักท่องเที่ยวอยากไปมากที่สุดแห่งหนึ่งของโลก รัฐบาลศรีลังกาเข้ามาสนับสนุนในการวางแผนส่งเสริมการท่องเที่ยวให้กับแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ภายในประเทศ นักท่องเที่ยวกลุ่มใหญ่ที่สุด คือ นักท่องเที่ยวจากยุโรป ตะวันตก ตามมาด้วยนักท่องเที่ยวจากเอเชีย และอเมริกาเหนือ

ศรีลังกา ประสบกับภาวะปัญหาเศรษฐกิจในช่วงระยะเวลาหนึ่ง แต่แล้วเศรษฐกิจก็ฟื้นตัวขึ้นมาได้ใน ปี 2007 การขาดความยากจนให้พ้นออกไปจากประเทศ เป็นสิ่งที่รัฐบาลต้องทำ เพราะ 20% ของประชาชน

มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน และในสามทศวรรษที่ผ่านมา การท่องเที่ยวถือได้ว่าเป็นอุตสาหกรรมที่สำคัญ อุตสาหกรรมหนึ่งของประเทศ ในเจ็ดเดือนแรกของปี 2005 จำนวนนักท่องเที่ยวต่างชาติที่เข้ามาในประเทศไทย ศรีลังกา มีจำนวนมากมายมหาศาลหากเปรียบเทียบกับปี 2002 ซึ่งจำนวนที่เพิ่มขึ้นคิดเป็น 24.4%

การท่องเที่ยวโดยชุมชนในประเทศไทยศรีลังกา

“โครงการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อช่วยเหลือและบรรเทาความยากจน” การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะสามารถแก้ไขปัญหาความยากจนได้ ดังนั้นจึงเกิดโครงการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อช่วยเหลือและบรรเทาความยากจนขึ้น โดยได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนในการคิดกิจกรรมขึ้นมาที่นักท่องเที่ยวสามารถเข้าร่วมได้ และเป็นกิจกรรมที่เป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชนอยู่แล้ว เช่น การจับปลา การเตรียมอาหารจากปลาที่จับได้ และรับประทานอาหารร่วมกัน เป็นต้น

ในปัจจุบัน มีบริษัทผู้ประกอบการทัวร์มากมายในโคลอมโบ เมืองหลวงของศรีลังกา บริษัททัวร์เหล่านี้ได้รับผลประโยชน์จากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ประเทศศรีลังกาก็ได้รับประโยชน์จากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน แต่ทว่า ผลประโยชน์เหล่านี้กลับไม่กระจายไปสู่ชุมชนในชนบทแม้แต่หน่อย เหตุการณ์นี้ก่อให้เกิดช่องว่างที่ขยายใหญ่ระหว่างเมืองหลวงโคลอมโบ และเมืองอื่นๆ บนเกาะศรีลังกาแห่งนี้ เพื่อป้องกันรอยร้าวของรายได้ที่เข้าสู่ธุรกิจการบิน โรงแรม และบริษัทต่างชาติอื่นๆ แทนที่จะเป็นชุมชนชนบท กิจกรรมการท่องเที่ยวควรได้รับการบริหารจัดการโดยคนในท้องถิ่น

ในขณะนี้ ความต้องการของนักท่องเที่ยวที่แสวงหาการพักผ่อนแบบได้ประสบการณ์กำลังเป็นโอกาสที่ดีสำหรับการท่องเที่ยวโดยชุมชน รวมถึงการให้ความสำคัญกับความสะอาด สิ่งแวดล้อมที่ดี และการปกป้องรักษาโลกและทรัพยากรธรรมชาติ ความสำคัญเหล่านี้ทำให้นักท่องเที่ยวเลือกที่จะท่องเที่ยวในแบบอนุรักษ์มากขึ้น หากวิเคราะห์สถานการณ์การท่องเที่ยวโดยชุมชนในศรีลังกาปัจจุบันนี้ ก็จะมีจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ดังนี้

- จุดแข็ง – กิจกรรมที่นักท่องเที่ยวทำร่วมกับชาวบ้านจะเป็นประสบการณ์ที่ไม่มีวันลืม, การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม
- จุดอ่อน – สถานการณ์ทางการเมืองที่ไม่สงบในศรีลังกา, การเลือกที่จะพักในที่พักแบบเก่าๆ เช่น โรงแรม รีสอร์ท, ขาดแคลนสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวที่ได้มาตรฐาน, ความไม่รู้ไม่เข้าใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
- โอกาส – 10 % จากรายได้จะถูกแบ่งให้แก่ชุมชน, ความต้องการของตลาดในการท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ที่มีมากขึ้น, พฤติกรรมการท่องเที่ยวที่เปลี่ยนไปเนื่องจากกระแสการอนุรักษ์

สิ่งแวดล้อม, ความตระหนักในเรื่องสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะเรื่องความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตสายพันธุ์ต่างๆกับระบบนิเวศ, การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นหนึ่งในห้าของการท่องเที่ยวที่เป็นเทรนด์ของโลก, การท่องเที่ยวเชิงนิเวศกำลังจะเปลี่ยนจากการท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่มมาเป็นการท่องเที่ยวกระแสหลัก

- อุปสรรค – มีบริษัทท่องเที่ยวของชาวต่างชาติในศรีลังกาที่จัดทัวร์ในลักษณะเดียวกัน, การเปลี่ยนแปลงของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากการท่องเที่ยวในตลาดเฉพาะกลุ่มมาเป็นการท่องเที่ยวกระแสหลัก, สงครามในประเทศ, ผลกระทบด้านลบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อสิ่งแวดล้อม, การกระจายตัวของประชากร, สถานที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่อยู่ทั่วโลก, การเจริญเติบโตของการท่องเที่ยวใกล้บ้านราคาประหยัด

ยังมีตลาดสำหรับการท่องเที่ยวโดยชุมชนในศรีลังกา แต่ติดปัญหาเรื่องความปลอดภัยของประเทศที่ยังต้องรอให้การเมืองนิ่งก่อน จากสถิติ ประมาณ 20% ของตลาดท่องเที่ยวทั้งหมด คือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ 36% ของนักท่องเที่ยวที่สนใจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีความตั้งใจที่จะจ่ายเงินมากกว่าเดิม 10% กับการมาเที่ยวพักผ่อน หากรู้ว่าชุมชนจะได้ประโยชน์จากกิจกรรมการท่องเที่ยว และเงินเหล่านี้จะไม่ตกอยู่กับองค์กรใหญ่ๆ ดังนั้นจึงถือได้ว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการท่องเที่ยวที่ส่งผลประโยชน์ในการช่วยบรรเทาความยากจนในประเทศศรีลังกาได้

ความร่วมมือกับประเทศต่างๆ ในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน

โครงการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อช่วยเหลือและบรรเทาความยากจนได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชน บริษัททัวร์จากต่างประเทศ ได้แก่ ประเทศอังกฤษ ออสเตรเลีย เอเชีย และเยอรมัน นอกจากนี้ประเทศอื่นๆ ที่ต้องการพัฒนาการท่องเที่ยวของตนโดยใช้แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ก็สามารถใช้โครงการนี้เป็นแบบอย่างในการพัฒนาได้

ตัวอย่างการท่องเที่ยวโดยชุมชนในประเทศศรีลังกา

Sewalanka Foundation เป็นมูลนิธิที่สนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในประเทศศรีลังกา มูลนิธิทำงานร่วมกับชุมชนมายาวนานถึง 14 ปี ช่วยเหลือชุมชนชนบทให้สามารถพัฒนาชุมชนตามพื้นฐานความต้องการของคนในชุมชน มูลนิธิ Sewalanka มีความมุ่งหมายที่จะทำให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นที่รู้จักในฐานะการท่องเที่ยวที่มีความยั่งยืน เพราะประโยชน์ที่ได้จากการท่องเที่ยวที่มีชุมชนและธรรมชาติเป็นฐาน จะตกอยู่กับชุมชน สิ่งแวดล้อม และนักท่องเที่ยวอย่างแท้จริง

มูลนิธิ Sewalanka เริ่มต้นงานโครงการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในปี 2002 โดยโปรแกรมท่องเที่ยวแรกจัดขึ้นที่ Potuvil lagoon และรายได้จากทริปนี้ได้ถูกแบ่งให้กับสมาคมชาวประมง Hidayapuram นอกจากนี้ มูลนิธิยังได้พัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่อื่นๆ ได้แก่ หมู่บ้านอนูรักษ์ Sinharaja โฮมสเตย์ และกลุ่มแม่บ้านหัตถกรรมหมู่บ้าน Unawatuna และสมาคมมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ชุมชน Arugam Bay

มูลนิธิ Sewalanka มีเครือข่ายองค์กรจากภาคส่วนต่างๆ ที่ทำงานร่วมกัน ได้แก่ คณะกรรมการการท่องเที่ยวศรีลังกา มูลนิธิการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ SAVE (Scientific, Academic, Volunteer and Educational Travellers) ECOT (Ecumenical Coalition on Tourism) ธนาคาร HSBC สมาคมมัคคุเทศก์ ICEI และ YMCA

ผลงานที่ผ่านมาของมูลนิธิในการทำงานพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน อาทิเช่น

- ชุมชน Potuvil Lagoon มีการฟื้นฟูพื้นที่ป่าชายเลน ฝึกอบรมสมาชิกในชุมชนเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การปรับปรุงเรือประมงเพื่อใช้ในการท่องเที่ยว และทำงานร่วมมือกับสมาคมมัคคุเทศก์ท่องเที่ยวเชิงนิเวศในปี 2005
- ชุมชน Sinharaja มีกิจกรรมสังเกตการณ์ชีวภาพกับเด็กนักเรียนในหมู่บ้าน ช่วยเหลือสมาชิกชุมชนที่สนใจจะทำโฮมสเตย์ อบรมเรื่องการให้บริการและความสะอาดเพื่อเตรียมความพร้อมในการต้อนรับนักท่องเที่ยว และมีการจัดทัวร์ศึกษาดูงานให้แก่กลุ่มต่างๆ
- ชุมชน Unawatuna มีการจัดโครงการฟื้นฟูชายหาดหลังเหตุการณ์สึนามิ จัดอบรมการทำงานหัตถกรรมให้กับกลุ่มสตรีพร้อมจัดหาอุปกรณ์ให้ เริ่มจัดตั้งโฮมสเตย์ จัดทัวร์ศึกษาดูงานที่ประเทศไทยให้สมาชิกกลุ่ม และเปิดศูนย์การศึกษาเรียนรู้ชุมชน
- ชุมชน Arugam Bay มีการจัดอบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่นด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ก่อตั้งศูนย์การเรียนรู้เรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CTC) จัดอบรมความรู้เรื่องขีดความสามารถของการท่องเที่ยวโดยชุมชน จัดทำเว็บไซต์เพื่อประชาสัมพันธ์ชุมชน www.ecotourismarugambay.org จัดทัวร์ศึกษาดูงานที่ประเทศอินเดีย และให้บริการการฝึกอบรมพร้อมทั้งการสนับสนุนในด้านอื่นๆ

ส่วนที่ 6

การสัมมนา “การยกระดับ CBT สู่ความเป็นวิชาการ ประสบการณ์จากประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน”

นำเสนอประเด็นการศึกษาเอกสารและสรุปประสบการณ์

“การท่องเที่ยวโดยชุมชน ความเป็นวิชาการว่าด้วยการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น”

โดย ดร.สินธุ์ สโรบล

ทำอย่างไร CBT จึงจะเป็นวิชาการ

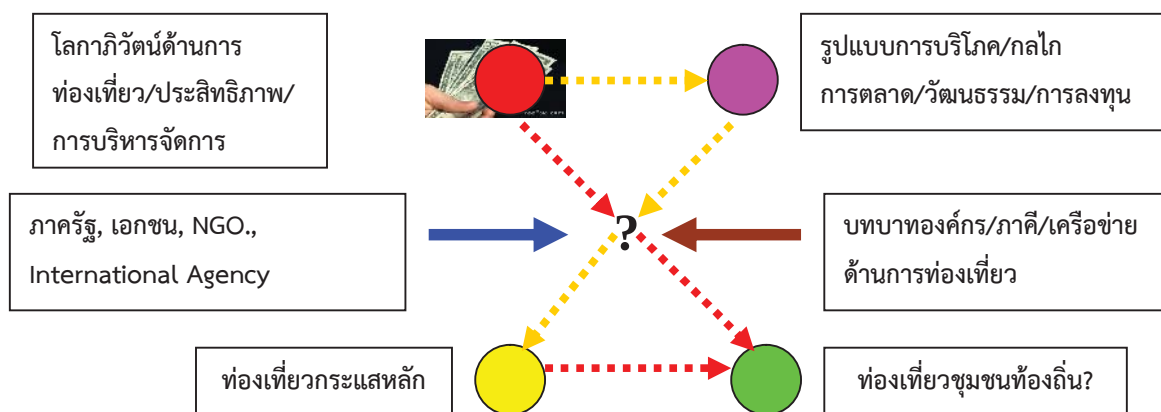
1. ต้องมีกรอบแนวคิด (Academic Conceptual Framework) และ ข้อโต้แย้งทางทฤษฎี (Argument v.s. Synthesis)
2. ต้องมี “คน” (Academic/Managers/ key persons ในสถาบันต่างๆ) ที่คอยกำกับให้งานเป็นไปตามกรอบคิดทางวิชาการผ่านการประชุม (Conference) สัมมนา (Seminar) การประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop), และผ่านชุมชนและหมู่บ้าน
3. ต้องมีความยืดหยุ่น (Flexibility) ภายใต้กรอบคิดทางวิชาการ

งานวิชาการ คืองานที่มีกรอบคิด อาจมีรูปแบบเป็นโครงการวิจัย หรือโครงการพัฒนา ทั้งนี้โครงการเหล่านี้ ควรได้ตั้งคำถามต่อตนเองในประเด็นเหล่านี้ด้วย

- 1) Innovation → คำถามวิจัย/พัฒนา นั้น ได้เคยมีผู้ทำมาแล้วหรือไม่
- 2) Credibility → งานที่จะดำเนินการนี้ มีวิธีวิทยาที่เหมาะสมหรือไม่ เช่น ทฤษฎีเบื้องหลัง, วิธีหาข้อมูล, วิเคราะห์ข้อมูล, ฯลฯ
- 3) Utilization → งานดังกล่าวนี้ มีการแปลผลงานวิจัยให้เกิดประโยชน์หรือไม่ ข้อมูลที่มีนั้นนำไปสู่การปฏิบัติหรือไม่ (Actionable information) สิ่งที่ได้สามารถเชื่อมโยงไปสู่ทฤษฎีหรือไม่ (Concept vs. Theory) จากประเด็นเฉพาะนำไปสู่ความเป็นหลักเกณฑ์โดยทั่วไปได้หรือไม่ (Argument to Generalization)

การทบทวนงานทางวิชาการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ควรทบทวนในประเด็นต่อไปนี้

- แนวโน้มการท่องเที่ยวโลก/การท่องเที่ยวโดยชุมชน
- การท่องเที่ยวในบริบทของ Agenda 21
- การท่องเที่ยวโดยชุมชนและการพัฒนาที่ยั่งยืน
- การท่องเที่ยวโดยชุมชนในกระแสโลกาภิวัตน์
- การท่องเที่ยวโดยชุมชนในฐานะเครื่องมือและกลไกการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น
- ความสำเร็จและประเด็นที่ท้าทายต่องานวิจัยและงานพัฒนา

รูปภาพที่ 20 โลกาภิวัตน์ด้านการท่องเที่ยวและอำนาจการจัดการโดยชุมชนท้องถิ่นท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงและการปรับตัว

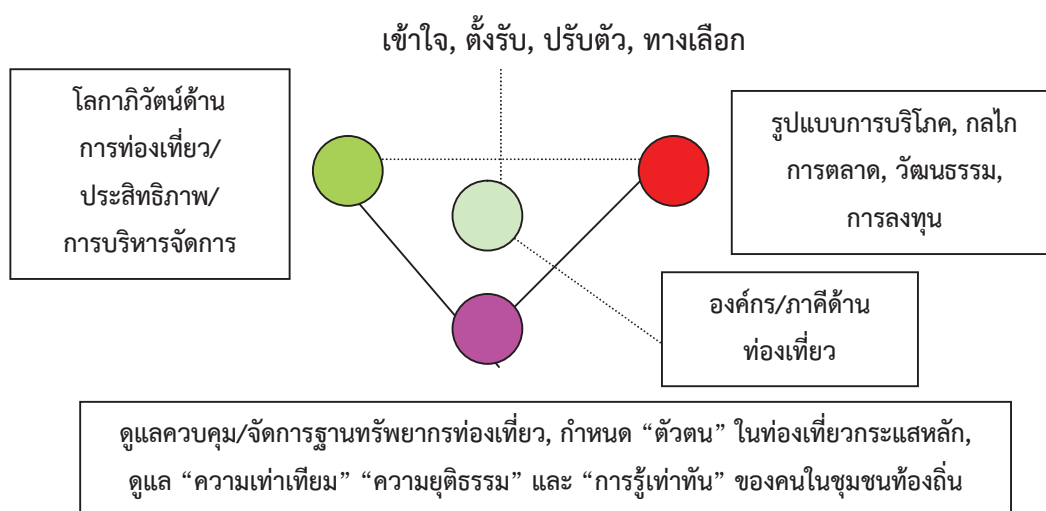
CBT vs. การพัฒนาที่ยั่งยืน : คำตอบอยู่ที่ชุมชน

- การพึ่งตัวเองด้านเศรษฐกิจของชุมชนท่องเที่ยว
- กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการตัดสินใจ
- พลังอำนาจในการเข้าไปจัดการและต่อรอง
- การกำหนดบทบาทและตัวตนในระบบการท่องเที่ยวกระแสหลัก
- ความยั่งยืนของระบบนิเวศน์ชุมชน
- ความสามารถของชุมชนในการควบคุมและจัดการ

- ผลประโยชน์กับความสามารถตอบสนองปัจเจกบุคคล
- ความเข้มแข็งของวัฒนธรรมชุมชน
- จุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

CBT vs. ความสำเร็จของการพัฒนา

- การเพิ่มพลังอำนาจของชุมชนและการเป็นต้นทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนา
- การอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน
- การปรับปรุงวิถีชีวิตและมาตรฐานการครองชีพ
- การพัฒนาระบบเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่น
- การพัฒนาธุรกิจการค้าของชุมชนท้องถิ่น และ
- การจัดสรรผลประโยชน์ร่วมของชุมชน

รูปภาพที่ 21 วาทะกรรมว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงด้านการท่องเที่ยวและผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่น

บนกระแสการเปลี่ยนแปลงของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

- อนาคตที่ชัดเจน (A Clear Enough Future)
- อนาคตที่เป็นไปได้ในหลากหลายทางเลือก (Alternative Futures)
- อนาคตที่มองเห็นได้อย่างคร่าวๆ (A Range of Futures)
- อนาคตที่ไร้ความชัดเจน (True Ambiguity)

นำเสนอกรณีศึกษาชุมชนท่องเที่ยวประเทศไทย 5 กรณีศึกษา

กรณีศึกษา : “ชุมชนห้วยแร่ จังหวัดตราด” การท่องเที่ยวโดยชุมชน กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน

นำเสนอโดย ดร.อรุณศรี อื้อศรีวงศ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, ดร.ปริยพันธ์ ลิทธิจินดาร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี และ คุณประพัฒน์ ฤทธิเดช ชุมชนห้วยแร่

ตำบลห้วยแร่ เป็นพื้นที่หนึ่งของอำเภอเมือง จังหวัดตราด เป็นพื้นที่มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ทั้งบนบกและในน้ำ ระบบนิเวศของบ้านห้วยแร่ คือ ระบบนิเวศแบบ 3 น้ำ (น้ำเค็ม, น้ำจืด และน้ำกร่อย) ชุมชนทำเรื่องท่องเที่ยว โดยใช้ ชื่อโครงการ “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านห้วยแร่” (Community-based Eco-tourism and Experience – CBETE) การท่องเที่ยวที่นี่ไม่ได้มีการสนับสนุนจากหน่วยงาน แต่เป็นการคิดเองทำเองของชุมชน โดยเป็นการรวมกลุ่มจากกลุ่มต่างๆ ภายในชุมชน 3 กลุ่มเพื่อมาทำการท่องเที่ยวร่วมกัน การพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวพัฒนามากว่า 5 ปีแล้ว โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านห้วยแร่ เป็นการพัฒนาโดยใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือในการค้นหาสิ่งที่ต้องพัฒนา และมีการสร้างตัวชี้วัดเพื่อตรวจทาน CBT จุดมุ่งหมายที่สำคัญคือการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวที่ให้ผลสูงสุดเป็นกระบวนการพัฒนาในลักษณะ ทำไป ปรับไป พัฒนาไป

ชุมชนห้วยแร่ มีสัญลักษณ์ซึ่งสื่อให้เห็นการท่องเที่ยวของชุมชน โดยแสดงถึงวิถีชีวิตและสัญลักษณ์ของชุมชน เช่น รูปคลอง ต้นครุฑ และนก เป็นต้น รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลห้วยแร่ ไม่มีระบบโครงสร้างของประธาน มีเพียงแต่เลขานุการที่ทำหน้าที่คอยติดต่อประสานงาน และใช้เวทีประชาคม ในการตัดสินใจร่วมกัน กลุ่มท่องเที่ยวมีการกำหนดวันรับนักท่องเที่ยว

เพราะชุมชนทำท่องเที่ยวเพื่อเป็นรายได้เสริม มีการทำฐานข้อมูลชุมชนและปรับปรุงข้อมูลให้ทันสมัยอยู่เสมอ รวมถึงมีการวางกติการ่วมกัน เช่น นักท่องเที่ยวจะต้องติดต่อชุมชนล่วงหน้า 5 วันและโอนเงินเข้าบัญชีกลุ่ม 50% ของค่าใช้จ่าย

จุดขายของบ้านห้วยแร่ คือ ฐานทรัพยากรของชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยว เป็นการส่งเสริมการเรียนรู้และรายได้เสริม นักท่องเที่ยวและการท่องเที่ยวจะต้องร่วมกันดูแลรักษาสีเขียวของชุมชน

ผลิตภัณฑ์ของชุมชน ได้แก่ มังคุด และผลิตภัณฑ์จากมังคุด เช่น น้ำมังคุด สบู่เปลือกมังคุด เป็นต้น (แบบปลอดภัยเคมี)

นियามการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชุมชนบ้านห้วยแร่ คือ การท่องเที่ยวของบ้านห้วยแร่ เป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบมีส่วนร่วม คือ การมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวของชุมชน ไม่ได้เป็นเจ้าของคนเดียว มีการตัดสินใจร่วมกันและลงมือปฏิบัติร่วมกัน มีหลายภาคส่วนเข้ามาร่วมกันในการดำรงรักษาฐานทรัพยากร โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนา

ห้วยแร่ใช้การวิจัยเป็นเครื่องมือของการค้นหาสิ่งที่ต้องพัฒนา ซึ่งในระยะเวลาตลอด 5 ปี ที่ผ่านมา สิ่งที่เกิดขึ้นกับชุมชน คือ มีการฟื้นฟูวัฒนธรรมกลองยาว การถ่ายทอด สืบทอดวัฒนธรรม วิถีชีวิต ปรากฏภูมิปัญญาท้องถิ่น การดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เกิดและพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน การสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิตชุมชน

กรณีศึกษา : “ชุมชนบ้านภู จังหวัดมุกดาหาร” การท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการฟื้นฟูวัฒนธรรม

นำเสนอโดย ดร.ปวีรพรต สมนึก คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และ นายไพโรจน์ วิเศษศรี ชุมชนบ้านภู

“สัมผัสวิถีชีวิตย้อนยุคกลางเขาคีรีนคร ต้มตำวัฒนธรรมภูไทและศิลปหัตถกรรมผ้าหมักโคลนของแท้ ชามโขงเที่ยวสะพานนาเขต ตลาดอินโดจีน ”

การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู เกิดจากพลังของชุมชน โดยมีหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐและนักวิชาการที่เข้าไปทำงานวิจัยในเรื่องวัฒนธรรมชาวภูไท ทำให้ชุมชนเกิดความตื่นตัวในเรื่องของการรักษาและฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นของตนเองไว้ การท่องเที่ยวของบ้านภู มีพัฒนาการอย่างค่อยเป็นค่อยไป ค่อยๆ เจริญเติบโต โดยมีกลุ่มเป้าหมายหลัก คือ กลุ่มศึกษาดูงาน (อพท., อบต., สถาบันการศึกษา) เน้นการฟื้นฟูวัฒนธรรม วิถีชีวิต เป็นศูนย์เรียนรู้เอกลักษณ์ของชาวภูไท โดยเฉพาะการแต่งกายที่ในวันพฤหัสบดี ทางโรงเรียนจะต้องให้นักเรียนและครูแต่งกายด้วยชุดภูไท

พัฒนาการของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู เริ่มจากประธานกลุ่มที่พักโฮมสเตย์ (Home Stay) ที่มีความคิดริเริ่มอยากทำโฮมสเตย์ ในปี 2546 แต่ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากไม่มีการทำการตลาด ไม่มีคนเข้าพัก จึงทำให้ต้องหยุดไป จนมาในปี พ.ศ. 2547 - 2548 มีคณะอาจารย์และนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยศิลปากรเข้ามาทำวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมของชาวภูไทบ้านภู จากจุดนี้ ถือได้ว่าเป็นการจุดประกายการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของบ้านภู ซึ่งชาวบ้านก็ได้นำเอาแนวคิดนี้เข้าสู่การประชุมหมู่บ้าน มีทั้งเสียงสนับสนุนและเสียงการคัดค้าน ต่อมาในปี 2549 ได้รับรางวัลหมู่บ้านอาสาพัฒนาตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หลังจากนั้นก็มีสื่อเข้ามาถ่ายทำรายการ ทำให้บ้านภูเริ่มเป็นที่รู้จักและมีคนเข้ามาในชุมชน จึงมีแนวคิดของการบริหารจัดการเกี่ยวกับการหารายได้เข้าสู่ชุมชนขึ้นมา โดยรื้อฟื้นการทำโฮมสเตย์บ้านภูขึ้นมาใหม่ โดยใช้ศักยภาพของชุมชนในด้านที่เป็นหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงในการดึงดูดความสนใจจากหน่วยงานต่างๆ

ปี 2552 ชุมชนบ้านภูได้รับรางวัลหมู่บ้าน OTOP เพื่อการท่องเที่ยวจากทางกรมการพัฒนาชุมชน จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งสินค้าชุมชนของบ้านภูที่เป็นรู้จัก คือ การแปรรูปผ้าไหมและผ้าฝ้าย โดยเฉพาะผ้าฝ้ายที่มีการเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าโดยการนำไปหมักโคลน

ในปีพ.ศ. 2553 การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู มีศักยภาพที่พร้อมให้บริการกับนักท่องเที่ยว มีชื่อเสียงในระดับภาคและระดับประเทศ มีหน่วยงานทั้งทางภาครัฐ และนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนเป็นจำนวนมาก การดำเนินงาน 5 ปีที่ผ่านมาของชุมชน ชุมชนมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นคณะศึกษาดูงานทั้งจากทางราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถาบันการศึกษา เข้ามาศึกษาเรียนรู้การจัดการชุมชน โดยชุมชนได้มีการจัดฐานการเรียนรู้ต่างๆ โดยมีวิทยากรประจำฐานการเรียนรู้เป็นผู้ให้ข้อมูลและสาคิต รวมทั้งกระบวนการในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เช่น ในฐานรายได้ จะมีการให้ข้อมูลความรู้ในเรื่องของการเพิ่มมูลค่าเพิ่มของสินค้า การสาธิตการทำผ้าหมักโคลน โดยการนำผ้าฝ้ายที่มีการผลิตขึ้นในชุมชน มาหมักด้วยวิธีการธรรมชาติ ซึ่งเป็นการสร้างความน่าสนใจให้สินค้า และเพิ่มมูลค่าในการขายได้

โครงสร้างการบริหารงานท่องเที่ยวของบ้านภู จะแบ่งเป็นฝ่ายต่างๆ ดังนี้ ฝ่ายแม่ครัว ฝ่ายปฏึกม ฝ่ายการเงินและบัญชี ฝ่ายดนตรี ฝ่ายการแสดง ฝ่ายบริหารจัดการ

ในการจัดการท่องเที่ยวของบ้านภู ได้มีการจัดกิจกรรมแหล่งเรียนรู้ชุมชนออกเป็น 6 ฐานการเรียนรู้ด้วยกัน คือ ฐานลดรายจ่าย (ปุ๋ยชีวภาพ) ฐานเพิ่มรายได้ (ผ้าไหม, ผ้าฝ้ายหมักโคลน) ฐานประหยัด (กลุ่มออมทรัพย์) ฐานเรียนรู้ (ปราชญ์, ภูมิปัญญา, วัฒนธรรม) จัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ฐานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (อาหารปลอดสารพิษ) ฐานเอื้ออาทร (การช่วยเหลือตั้งแต่เกิด - ตาย)

ชุมชนบ้านภูกับการฟื้นฟูวัฒนธรรม มีกลไกในการจัดการฟื้นฟูวัฒนธรรม ดังนี้

1. ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการจัดเป็นแหล่งคลังสมองชุมชน ซึ่งได้รับความร่วมมือจากผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. ด้านการส่งเสริมอาชีพด้านศิลปะและวัฒนธรรม มีการนำเอาองค์ความรู้จากคลังสมองและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเรียนรู้ สืบทอด พัฒนา ต่อยอด และเผยแพร่อย่างต่อเนื่อง
3. การพัฒนาด้านคุณธรรม จริยธรรม มีการรวมกลุ่มคนผู้สนใจแต่ละกลุ่มแต่ละด้านที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม จริยธรรม ให้ได้มีโอกาสจัดกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน เช่น ชมรมผู้สูงอายุปฏิบัติกิจกรรมการออกกำลังกายด้วยการรำไม้พลอง กิจกรรมนำลูกหลานเข้าวัดไหว้พระทุกวันธรรมสวนะ

ปัจจัยสู่ความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู ได้แก่ ความสามัคคีของคนในชุมชน และการมีจิตสำนึกรักและภูมิใจในบ้านเกิด คือ สมาชิกทุกครัวเรือนให้ความสำคัญกับเรื่องการเป็นเจ้าบ้านที่ดี ในการต้อนรับผู้มาเยือน โดยจะเน้นถึงความสามารถและทักษะของแต่ละบุคคลในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยไม่เกี่ยงงอน นอกจากนี้ ชุมชนบ้านภูมีความรักและภูมิใจในชุมชนที่มีเอกลักษณ์ในแบบฉบับของตนเองที่เป็นชาวภูไท

กรณีศึกษา : “บ้านแม่กำปอง จ.เชียงใหม่” การท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการส่งเสริมเศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพชีวิต

นำเสนอโดย ดร.จิตติ ฐิติจำเริญพร มหาวิทยาลัยพายัพ, ผศ.ดร.ชุลีรัตน์ จันทร์เชื้อ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลย์สงคราม และ คุณพรหมมินทร์ พวงมาลา บ้านแม่กำปอง

บ้านแม่กำปอง อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 1,300 เมตร พื้นที่ 70% ของหมู่บ้านเป็นป่าเขา จึงทำให้อากาศในหมู่บ้านเย็นสบายตลอดปี ผู้คนในชุมชนเป็นคนเมืองและนับถือศาสนาพุทธทั้งหมด ก่อนจะมีการพัฒนาทำท่องเที่ยว แม่กำปองถือได้ว่าเป็นหมู่บ้านที่มีความทึ่รกันดาร ประชากรประกอบอาชีพปลูกเหมี้ยง (ใบชา) เป็นอาชีพหลัก และเข้าป่าล่าสัตว์หาของป่าอยู่บ้าง ในขณะนั้นผู้นำชุมชนได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการท่องเที่ยว ซึ่งน่าจะเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนได้ หลังจากได้เริ่มจัดการท่องเที่ยว ระบบสาธารณูปโภคในชุมชนได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้น ชุมชนเริ่มมีการจัดตั้งสหกรณ์ไฟฟ้าพลังน้ำขึ้น การท่องเที่ยวถือเป็นกิจกรรมหนึ่งของสหกรณ์และรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวถูกนำไปจัดสวัสดิการให้กับคนในชุมชน

บ้านแม่กำปองมีทรัพยากรที่เป็นแหล่งทุนของพื้นที่ทางธรรมชาติ ที่ทำให้ชุมชนมีรายได้ เช่น การปลูกใบเหมี้ยง ที่มีกระบวนการในการแปรรูปไปเป็นสินค้าชุมชน (หมอนใบชา) และยังสามารถใช้ประโยชน์จาก

แหล่งน้ำธรรมชาติ ได้แก่ น้ำตกแม่กำปอง นำไปสู่การใช้พลังงานเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้า สำหรับการอุปโภคในครัวเรือน

การท่องเที่ยวของบ้านแม่กำปอง เกิดจากการที่ผู้นำเล็งเห็นปัญหาของชุมชน จึงคิดจะพัฒนาให้เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว แต่ภาคเหนือการจะทำหมู่บ้านท่องเที่ยวยาก ก็ได้พยายามหาข้อมูลเพื่อทำท่องเที่ยว ซึ่งในการพัฒนาหมู่บ้านใช้เวลา 3 – 4 เดือน ทำท่องเที่ยวได้ประมาณ 2 ปี เห็นถึงปัญหา คือ บางคนเข้าใจ บางคนไม่เข้าใจ มีกลุ่ม 2 – 3 กลุ่ม ผลกระทบที่ได้รับจากนักท่องเที่ยว เช่น ปัญหาขยะ ทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลาย คณะกรรมการชุมชนจึงแสวงหาหนทางแก้ไขปัญหาและการบริหารจัดการท่องเที่ยว โดยได้ใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในการพัฒนาแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

ปัจจุบัน การท่องเที่ยวของหมู่บ้านใกล้จะครบ 10 ปี แล้ว (ในเดือนธันวาคม 2554) ชุมชนสามารถบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้เป็นอย่างดี โดยการกำหนดพื้นที่สำหรับทำกิจกรรมท่องเที่ยวต่างๆ เช่น เส้นทางเดินป่า เส้นทางเดินท่องเที่ยวในชุมชน มีระบบการทำงานที่เหมาะสมและเป็นธรรมแก่สมาชิกในชุมชน มีการกระจายรายได้อย่างทั่วถึงและยุติธรรม ผลกำไรกระจายสู่ชุมชนอย่างแท้จริง ชาวบ้านร่วมกันเป็นผู้ดำเนินการท่องเที่ยวได้อย่างเหมาะสม ไม่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม ด้วยการทำงานที่เคารพกัน การไว้วางใจกัน จึงนำไปสู่การแก้ปัญหา (ประชาคม) และตัดสินใจร่วมกัน

ชุมชนบ้านแม่กำปองได้รับรางวัลต่างๆ มากมาย ทั้งในระดับประเทศและต่างประเทศ โดยรางวัลล่าสุด ได้แก่ Asian Home stay Standard, PATA Awards, และโครงการ อ้อยสอนหลาน เป็นต้น ชุมชนมีแนวทางในการป้องกันนักท่องเที่ยวที่ไม่ดี/นักท่องเที่ยวที่ละเมิดกฎ หรือนักท่องเที่ยวที่ทำตัวมีปัญหา โดยการสร้างภูมิคุ้มกันแก่คนในชุมชน ได้แก่ การวางกฎระเบียบ การสร้างความเข้าใจกับคนในชุมชน นักท่องเที่ยวต่างชาติต้องมีบริษัททัวร์ดูแล ส่วนนักท่องเที่ยวคนไทยที่เป็นหน่วยงานจะต้องมีการจองล่วงหน้า เพื่อให้ทราบว่า ใครเป็นใคร

แนวโน้มน้ำและความท้าทายของชุมชนแม่กำปอง

- การบริหารจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (CBT Sustainable Management)
- การพัฒนาบุคลากรเพื่อการบริหารจัดการ
- การทำนุบำรุงศิลปะ และประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น (อ้อยสอนหลาน)

กรณีศึกษา : “ชุมชนลีเล็ด จ.สุราษฎร์ธานี” การท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการพัฒนาคน

นำเสนอโดย ผศ.จิตศักดิ์ พุมจร มหาวิทยาลัยศิลปากร และ คุณประเสริฐ ชัยจุกรณ์ ชุมชนลีเล็ด

ลีเล็ด เป็นตำบลหนึ่งของอำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีพื้นที่ประมาณ 17,266 ไร่ มีประชากรทั้งสิ้น 3,881 คน ประกอบไปด้วยหมู่บ้านจำนวน 8 หมู่บ้าน สภาพทั่วไปของตำบลลีเล็ดจะเป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำไหลผ่าน และบางส่วนอยู่ติดกับทะเล มีน้ำเค็มท่วมถึง เป็นพื้นที่ที่มีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์

กลุ่มชุมชนลีเล็ดนำเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์ เริ่มต้นขึ้นด้วยการที่โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง (CHARM) ได้เข้ามาในพื้นที่ตำบลลีเล็ด ในปี 2547 เพื่อดำเนินการเกี่ยวกับทรัพยากรชายฝั่ง ทั้งนี้เป็นเพราะลีเล็ดมีพื้นที่ที่อยู่ติดกับป่าชายเลน หลังจากที่โครงการชาร์มเข้ามาดำเนินงานได้ช่วงระยะหนึ่ง ได้นำแนวคิดในการที่จะใช้ “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” มาเป็นเครื่องมือในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง โดยได้ให้ โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ (REST) เข้ามาเป็นครูและพี่เลี้ยงในการดำเนินงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน

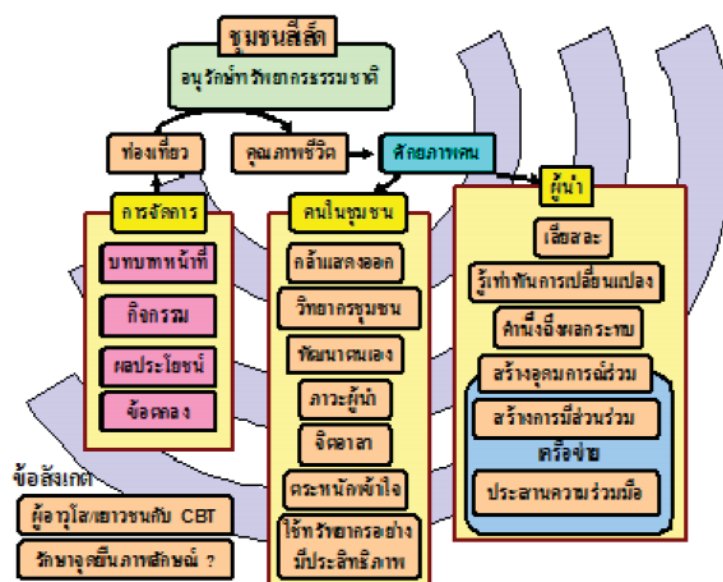
ก่อนที่ชุมชนจะดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้น ชุมชนประสบกับปัญหาวิกฤตน้ำ คือ น้ำในแม่น้ำลำคลองไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ ทรัพยากรสัตว์น้ำลดน้อยลง สาเหตุเนื่องมาจากการที่ในชุมชนมีการทำนา กุ้งอย่างแพร่หลาย และไม่มีระบบ วิธีการจัดการน้ำเสียจากนากุ้งก่อนปล่อยลงสู่แม่น้ำ จากเหตุการณ์นี้ ทำให้ผู้นำเกิดความคิดว่า จะทำอย่างไรให้ทรัพยากรของชุมชนเป็นเช่นในอดีต ดังนั้นในปี 2545 จึงมีการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์สัตว์น้ำ และกลุ่มดูแลป่าชายเลนขึ้นมา เพื่อร่วมกันทำงาน ประจวบเหมาะแก่กับในปี 2547 ได้มีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อเป็นเครื่องมือในการจัดการทรัพยากร แต่นอกเหนือจากการที่ใช้ การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือในการจัดการทรัพยากรแล้ว ยังเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนอีกด้วย

หลังจากดำเนินการท่องเที่ยวมาได้ระยะหนึ่ง ผลที่เกิดขึ้นและเห็นได้ชัดเจนในเรื่องของทรัพยากร คือ ก่อนปี 2549 มีพื้นที่ป่าชายเลนทั้งหมด 5,155 ไร่ แต่ในปี 2550 ได้ทำการสำรวจพื้นที่ร่วมกับเจ้าหน้าที่ชายฝั่ง ทำให้ทราบว่าพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้นอีก 2,733 ไร่ ทำให้ชุมชนลีเล็ดมีพื้นที่ป่าชายเลนทั้งหมด 7,818 ไร่ ซึ่งเป็นพื้นที่เกือบครึ่งหนึ่งของพื้นที่ตำบลลีเล็ด ส่วนผลที่เกิดขึ้นเกี่ยวทรัพยากรคน คือ การได้รับการพัฒนาทั้งสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยว คนในชุมชน กลุ่มต่างๆ ผ่านการฝึกอบรม ผ่านประสบการณ์การทำงานอย่างมีส่วนร่วมตั้งแต่โครงสร้างจนถึงเยาวชน คนที่เคยทำลาย กลายเป็นผู้อนุรักษ์ (มาเป็นอาสาสมัครในการจัดการทรัพยากร) ถ้าเป็นในส่วนของสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยว สิ่งที่ได้รับการพัฒนา คือ ผู้นำเที่ยวท้องถิ่นมีทักษะในการพูดสื่อสาร แม่บ้านกลุ่มบ้านพักโฮมสเตย์สามารถถ่ายทอดข้อมูลชุมชนให้กับนักท่องเที่ยว กลุ่มอาชีพสามารถที่จะนำเสนอเรื่องราว กระบวนการ ขั้นตอนเกี่ยวกับการผลิตสินค้าให้กับนักท่องเที่ยวได้อย่างมั่นใจ คณะลีเล็ด

พร้อมที่จะแสดงให้นักท่องเที่ยวได้ชม และมีความยินดีมากที่จะถ่ายทอดศิลปะการแสดงให้กับเยาวชนรุ่นหลังได้สืบทอด ด้วยการเป็นวิทยากรให้กับเด็กในโรงเรียนได้เรียนรู้ มีการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ เพื่อที่จะเป็นส่วนหนึ่งในการดูแลรักษาทรัพยากรของชุมชนให้อยู่อย่างยั่งยืน เช่น กลุ่มอาสาสมัครอนุรักษ์สัตว์น้ำ, ร.ส.ท.ป., ร.ส.ท.ช.

กิจกรรมท่องเที่ยวของชุมชนลีเล็ด

- ล่องเรือชมธรรมชาติระบบนิเวศป่าชายเลนและลำคลองต่างๆ
- กิจกรรมร่วมกับชาวบ้านตามวิถีชีวิต เช่น ร่วมออกหาปลา ถีบกระดาน จับปู
- ชมศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น ลิเกป่า มโนราห์
- เยี่ยมชมกลุ่มอาชีพเสริมในชุมชน เช่น กลุ่มใบจาก กลุ่มกะปิ
- เรียนรู้วิถีจักรหึ่งห้อย
- เข้าพักค้างคืนร่วมกับชุมชนในรูปแบบโฮมสเตย์
- จัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาสำหรับโรงเรียน
- การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การปลูกป่าชายเลน

รูปภาพที่ 22 Model ของชุมชนลีเล็ด (สรุปโดย ผศ.จิตศักดิ์ พุฒจร)

- บทบาทหน้าที่ไม่ทับซ้อน แต่เกื้อหนุนกัน มีผลประโยชน์ร่วมกัน และมีข้อตกลงร่วมกันอย่างชัดเจน
- การพัฒนาศักยภาพคน ทำให้กล้าแสดงออก กล้าพูด การเป็นวิทยากรชุมชน ตระหนัก เข้าใจ กลไกการท่องเที่ยว สร้างอุดมการณ์ร่วมกัน สร้างการมีส่วนร่วม (เครือข่าย – ประสานความร่วมมือ)

กรณีศึกษา : “บ้านผาหมอน จ.เชียงใหม่” การท่องเที่ยวโดยชุมชนกับพันธมิตรทางการตลาด

นำเสนอโดย ผศ.พีรชัย กุลชัย สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง คุณธนันชัย มุ่งจิต คุนย่ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.แม่ฮ่องสอน และคุณสุรสิทธิ์ คลใจไพรวัลย์

ชุมชนบ้านผาหมอน เริ่มต้นแนวคิดเรื่องของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เนื่องจากปัญหาที่ได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว ที่ไม่เคารพและคำนึงถึงความปลอดภัยของผู้คนในชุมชน จึงทำให้ชาวบ้านมาประชุมร่วมกัน เพื่อหาแนวทางวิธีแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวที่เข้ามาถึงหมู่บ้าน โดยจะต้องให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ชุมชนจึงเริ่มสนใจการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน จึงได้เริ่มกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวผ่านการทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งนำไปสู่การสังเคราะห์หัตถ์ชุมชน โดยเป็นการมองว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน และ CBR จะเดินไปด้วยกันได้ได้อย่างไร

กระบวนการ CBR ทำให้ชุมชนพยายามสร้างระบบการบริหารจัดการท่องเที่ยว และการจัดการด้านการตลาดที่เหมาะสมกับความสามารถของบุคลากรในชุมชน สอดคล้องกับพื้นฐานของชุมชนที่มีอยู่ให้มากที่สุด รวมทั้งชุมชนรู้จักการคัดเลือกนักท่องเที่ยว และภาคีที่เหมาะสม แนวคิดของ CBR ทำให้ชุมชนมีเป้าหมายด้านการทำการท่องเที่ยวที่ชัดเจน และ บริษัททัวร์ที่เข้ามาเป็นภาคีกับชุมชน จะต้องอาศัยความต้องการของชุมชนเป็นที่ตั้ง

การทำงานกับบริษัททัวร์ ชุมชนสามารถร่วมงานกันได้ เพียงแต่บริษัททัวร์จะต้องมีการพูดคุยกับชุมชนรับและเคารพกฎ กติกา ของชุมชนได้ ซึ่งแนวคิดแบบนี้ สอดประสานกันได้ดีกับแนวคิดของคุณ Ben จากบริษัท Thailand Autrement ที่มองว่า การท่องเที่ยวส่วนใหญ่รายได้กระจุกตัวอยู่ที่ผู้ประกอบการ ไม่กระจายไปสู่ชุมชน รวมทั้งการกระจุกตัวในบางพื้นที่ ทำอย่างไรจึงจะกระจายการท่องเที่ยวไปสู่พื้นที่อื่นๆ ซึ่งเป็นหนทางไปสู่ความยั่งยืนได้ จึงได้ตัดสินใจในการทำท่องเที่ยวในรูปแบบ การท่องเที่ยวโดยชุมชน ให้ชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจในการรับนักท่องเที่ยว

ซึ่งจากแนวคิดที่สอดคล้องกันได้ ทำให้บ้านผาหมอนกับบริษัท Thailand Autrement ตกผลเป็นพันธมิตรทางการตลาดร่วมกัน โดยเริ่มต้นด้วยการศึกษารูปแบบของที่พักร่วมกัน จากการที่จะพักแบบโฮมสเตย์

ก็ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบบ้านพักเป็นการสร้างที่พักของชุมชน เพื่อตอบสนองนักท่องเที่ยว และไม่ขัดต่อประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน เพราะถ้าเป็นวัฒนธรรมของชาวปกาเกอะญอ แยกมาบ้าน ถ้าเป็นชาย หญิง ห้ามนอนร่วมบ้านกัน (นักท่องเที่ยวที่เป็นสามี ภรรยาต้องแยกกันนอน ไม่สามารถนอนรวมกันได้) ส่วนเรื่องการตลาด จะเอาความต้องการของชุมชนเป็นที่ตั้ง การสื่อสารระหว่างกัน เคารพสิทธิชุมชน ความจริงใจ ในระหว่างการทำงาน การบริหารจัดการระหว่างชุมชนกับบริษัททัวร์

นำเสนอกรณีศึกษาประเทศเพื่อนบ้าน 5 กรณีศึกษา

กรณีศึกษา : ประเทศกัมพูชา; Community Based Tourism Entrepreneurship and Market Access

นำเสนอโดย Ms.Sopheha SOK, Tourism ผู้ประสานงานUSAID-Cambodia MSME

CBT ในกัมพูชามีมาเป็นสิบปีแล้ว แต่ไม่ประสบความสำเร็จ ส่วนใหญ่ NGO เข้าไปริเริ่มในชุมชน ใช้ CBT เป็นเครื่องมือในการรักษาสีงแวดล้อม ต้องการหยุดยั้งการล่าสัตว์และตัดไม้ทำลายป่า ในด้านการตลาด กรณีศึกษาคือ ทางตะวันออกและใต้ ของกัมพูชา ชาวบ้านยังคงไม่ค่อยเข้าใจ คงต้องนิยามกันต่อไป เพื่อให้ความเข้าใจเรื่อง CBT ตรงกัน

นักท่องเที่ยวที่มากัมพูชา สนใจ นครวัด วัฒนธรรม วิถีชีวิต แม่น้ำ ต้นไม้ ป่า ธรรมชาติ สิ่งสำคัญของ CBT ต้องอยู่ที่ชุมชน ต้องมีความร่วมมือ ชัดเจนในบทบาท ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างๆ

● หลักการของ CBT ในกัมพูชา มี 10 ข้อ

1. ชุมชนมีอำนาจ เป็นเจ้าของ
2. มีภาคี ที่เรียนรู้ส่งเสริมซึ่งกันและกัน และทันสมัยต่อสถานการณ์
3. การได้รับการรับรองจาก กฎหมาย จากผู้ที่เกี่ยวข้อง
4. การบรรลุถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
5. การปันผลประโยชน์ที่ยุติธรรม
6. การขยายเกี่ยวพันกับเศรษฐกิจในพื้นที่

7. รับวัฒนธรรม วิถีชีวิต
8. บำรุงรักษาธรรมชาติ
9. เพิ่มพูนประสบการณ์ให้แก่ผู้มาเยือน
10. การทำงานได้เงินที่สามารถดูแลได้

การมีโฮมสเตย์เป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับเจ้าบ้าน แต่เราต้องสร้างสิ่งที่จะให้แขกผู้มาเยือนได้เรียนรู้ด้วย โครงรูป กิจกรรม คล้ายกับประเทศไทย ท้องป่า ล่องเรือ ทานอาหาร ชีจกรยาน โอกาสของ CBT จะต้องมีความหลากหลายและมีเสน่ห์ ภาพพจน์ต้องดีกว่า เขมรแดง การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อสนับสนุนด้านการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวที่มีจำนวนมากขึ้น การกระจายรายได้ต้องมากขึ้น สร้างทางเลือกในการดำรงชีวิตของคนในพื้นที่

แม้ว่าการริเริ่มมาจาก NGO แต่อย่างไรก็ตามผลสุดท้ายต้องเป็นของชุมชนที่เป็นเจ้าของและจัดการ CBT นำไปสู่มิติของการเรียนรู้ของชุมชน ชาวบ้านเมื่อก่อนไม่ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

● ความท้าทายของ CBT ได้แก่

1. ปัญหาของการขาดทรัพยากรมนุษย์
2. ขาดการเป็นเจ้าของ
3. ขาดทักษะในการบริหารธุรกิจ การทำการตลาด
4. ไม่มีโอกาสได้ร่วมกับเอกชนตั้งแต่แรก
5. บทบาท ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียไม่ชัดเจน
6. ขาดเทคโนโลยีในพื้นที่ ห่างไกล
7. การคมนาคมมีจำนวนจำกัด และ แพง
8. ไม่มีการแบ่งปันข้อมูลที่ดีและทันสมัย
9. ขาดเครือข่ายที่จะทำงานร่วมกัน
10. การสร้างเขื่อน ทำเหมืองแร่ เรื่องการกว้านซื้อที่ดิน

กรณีศึกษา : ประเทศอินโดนีเซีย ; Making the dream closer to reality

นำเสนอโดย Mr.Ary Senjaya Suhandi, ผู้อำนวยการบริหาร Indonesian Ecotourism Network (INDECON) ทำงานด้าน ECO tourism และ CBT มาตั้งแต่ 1987 เป็นที่ยอมรับว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญ ปัจจุบันเป็นประธานเครือข่าย CBT อินโดนีเซีย

ทำอะไร ที่จะทำให้ความฝันนั้นกลายเป็นความจริง บางครั้งหลายชุมชนคิดว่าการท่องเที่ยวเป็นเรื่องใหม่ แต่บางชุมชนอาจมีนักวิจัย NGO ผู้ประสานงาน ชุมชนไม่มีภูมิหลังในการต้อนรับการท่องเที่ยว จึงเป็นเรื่องใหม่ พวกนักประสานงานจึงนำการท่องเที่ยวเข้ามา กว่าฝันจะเป็นจริงต้องการเวลา แต่จะต้องมีจุดประสงค์ที่ชัดเจน แล้วหาวิธีการในการทำฝันให้เป็นจริง และทำอย่างไรจึงจะพัฒนาศักยภาพเพื่อทำฝันให้เป็นจริง ไม่ใช่แค่การฝึกอบรมวันเดียว

สิ่งที่ท้าทายคือ จะทำอย่างไรให้ชุมชนดำเนินต่อไปได้ เครือข่าย เริ่มปี 2538 เราพบว่าการท่องเที่ยวดำเนินต่อไปได้ และทำให้ชุมชนนั้นยั่งยืน ตัวอย่าง ชุมชนในสุมาตรา ทุกๆ ปี เครือข่ายจะมีการประชุมร่วมกัน ทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อแลกเปลี่ยนกัน

CBT ในทศวรรษที่ผ่านมา เพิ่งเริ่มพูดถึง การท่องเที่ยวที่รับผิดชอบต่อชุมชนและท้องถิ่น คำว่า “การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน” ฟังดูดี แต่จะทำอย่างไรให้มันเป็นความจริงมาได้ การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน เป็นส่วนเล็กๆ ของการท่องเที่ยวทั้งหมด ส่วนที่เหลือคือการท่องเที่ยวที่ไม่ยั่งยืนหรือเปล่า สำหรับเรา CBT คือการท่องเที่ยวที่จัดการโดยชุมชนและพยายามรักษาระบบนิเวศรอบๆ ชุมชน เพราะโดยปกติการท่องเที่ยวมักเริ่มในพื้นที่สวยๆ ชุมชนไม่ได้เตรียมตัว กระแสหลัก แต่ไม่ได้สนใจชุมชนเลย หรือที่เรียกว่า Nature Tourism

● ความท้าทายของการท่องเที่ยวในอินโดนีเซีย

1. หายนะจากภูมิอากาศ หายนะจากธรรมชาติ เนื่องจากภูมิอากาศ/ประเทศที่เปลี่ยนแปลง
2. การทำงานร่วมกันยากเพราะประเทศอินโดนีเซีย มีเกาะ 2,000 เกาะ ลำบากในการเดินทาง และการสื่อสาร
3. ความกดดันทางการตลาด
4. คนจำนวนมากเข้ามา แต่น้อยคนที่สนใจเรื่องอากาศ
5. คนที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยวมีหลายส่วน

ทำอย่างไรถึงจะให้โอกาสชุมชนได้กำหนดทิศทางการท่องเที่ยวเองได้ รัฐบาลไม่ได้วางแผนระยะยาว ชุมชนต้องนึกถึงความยั่งยืนด้วยไม่ใช่แค่การทำการตลาดเท่านั้น ผลกระทบด้านสังคมการวางแผนร่วมกัน

ต้องคำนึงถึงการกระจายผลประโยชน์ และรัฐจะเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างไร ตัวอย่าง ที่หมู่เกาะแห่งหนึ่ง มี 13 กลุ่ม ทำงานด้วยกัน มีหลายภาษา วางแผน เก็บข้อมูล รวบรวม คูย มีร้อยประเด็น สื่อสารต่อคนอื่นๆ ได้อย่างไร เช่น สื่อสารโดยใช้วิทยุ ทำจดหมายข่าว

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จะเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างไร เช่นกิจกรรมขี่จักรยาน – เพื่อให้นักท่องเที่ยว รบกวณขายหาดน้อยลง รบกวณธรรมชาติน้อยที่สุด และจักรยานกระจายผลประโยชน์สู่ชุมชนแท้จริง

กรณีศึกษา : ประเทศลาว; Alleviating Poverty and Protecting Cultural and Natural Heritage through Community Based Ecotourism in Luang Namtha

นำเสนอโดย Mr. Steven Schipani ธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย

ประเด็น เรื่อง การแก้ไขปัญหาความยากจน โดยใช้ CBT ในโครงการบ้านน้ำทา เป้าหมายหลักของการท่องเที่ยว คือ การพัฒนาเศรษฐกิจ ธรรมชาติและตลาดต่างประเทศ กลุ่มเป้าหมายหลัก คือ คนไทย กิจกรรมการเดินป่า (เขตป่าสงวน) โฮมสเตย์ ชีวีเรือ เทียวตามหมู่บ้าน รูปแบบ CBT หากไม่ผ่านบริษัททัวร์จะเป็นเรื่องที่ยาก ตลาดต่างประเทศ มีสัญญาระหว่างบริษัทและชุมชน กำหนดจำนวนนักท่องเที่ยว ข้อกำหนดร่วมกัน การเปิดการท่องเที่ยว ต้องเตรียมชุมชน มีขบวนการ เหมือนกระดาษาขาว แหล่งท่องเที่ยวยังไม่ได้มีการพัฒนา ประสานงานกับผู้ที่เกี่ยวข้อง สร้างระบบติดตามผลกระทบ ขบวนการแก้ไขปัญหา การท่องเที่ยวเป็นรายได้เสริมยังไม่ได้เป็นรายได้หลัก เช่น หลวงน้ำทา หลวงพระบาง

● ผลลัพธ์และผลกระทบ

1. หากไม่ได้เตรียมชุมชน เกิดผลกระทบ
2. การจัดสรร การวางแผนที่ดี ปรับระบบการท่องเที่ยว มีพัฒนาการ

● สรุปบทเรียน

1. วางแผนร่วมกันหลายฝ่ายและปฏิบัติตามแผนนั้นๆ
2. เริ่มจากน้อยไปหาใหญ่ เรียนรู้จากการทำ
3. ทำเป็นรูปแบบ แล้วขยายแลกเปลี่ยนประสบการณ์ จัดเวที
4. สร้างสิ่งอำนวยความสะดวก
5. อนุรักษ์ทรัพยากร และพัฒนา

6. เข้าใจการตลาด ตอบสนองความต้องการของตลาดได้ รู้จักนักท่องเที่ยว
7. เชื่อสัจจะกับตนเอง นักท่องเที่ยวจะได้ไม่ผิดหวัง
8. การร่วมมือและประสานงานร่วมกัน

● ข้อเสนอแนะ

- ทศวรรษหน้า การท่องเที่ยวในระดับแม่น้ำโขงจะมีการเปลี่ยนแปลง เราพร้อมหรือเปล่า สัดส่วนทางการตลาดจะมีความแตกต่างกัน จีน-กลุ่มรัสเซีย จะเพิ่มมากขึ้น เราจะเอาตลาดเก่าหรือตลาดใหม่
- การเดินทางสะดวกขึ้น ทั้งจากไทย ลาว เวียดนาม มีการทำสนธิสัญญาร่วมกัน เรื่องการขยายเส้นทาง

● ความท้าทาย

- การจัดการด้านผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม
- การรักษาวัฒนธรรม มรดก
- การให้คนเป็นคนจัดการ

กรณีศึกษา : ประเทศเนปาล; Capacity Building and Human Resource Development Initiatives A paradigm shift for Community Based Tourism Development in Nepal

นำเสนอโดย Dr.Rabi Jung Pandey, ผู้อำนวยการ, Nepal Tourism Research and Service Center

ประเทศเล็กๆ หลากหลาย สวยงาม หลายเผ่า หลายภาษา แตกต่างด้านวัฒนธรรมในแต่ละเขต เรามีภูเขาเอเวอเรสต์ สูงที่สุดในโลก มีเทศกาลตลอดทั้งปี ประเทศที่ดีที่สุดในโลกในการผจญภัย เดินเขา นักท่องเที่ยวไทย นิยมไปเนปาล รายได้หลักมาจากคนที่มาเดินภูเขา นักท่องเที่ยวใช้เวลาประมาณ 10 วันและเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เดือนที่นิยมมากที่สุดสำหรับนักท่องเที่ยว คือ ตุลาคม

ปี 2496 เนปาลเริ่มทำ CBT ด้วยการท่องเที่ยวแบบผจญภัย – ดีที่สุดในโลก แต่เริ่มแรกยังไม่ได้มี CBT เริ่มด้วยการสร้างที่พัก (หมู่บ้านแรกที่ทำ กลายเป็นหมู่บ้านที่รวยที่สุด) จากนั้นรัฐบาลเริ่มส่งเสริมและมีการวางแผนการท่องเที่ยว

ปี 2528 การท่องเที่ยวเป็นนโยบายแห่งชาติ CBT ในเขตท้องถิ่น เริ่ม CBT ทั่วประเทศ ความท้าทายคือการกระจาย ไม่ได้กระจุกตัวแต่ที่เอเวอร์เรสต์ รัฐบาลส่งเสริมโฮมสเตย์ ตั้งโฮมสเตย์ในเขตต่างๆ เชื่อว่าช่วยลดความยากจน ในอีก 15 ปีข้างหน้า

การส่งเสริมด้านการขาย มีหลายองค์กรเข้าช่วยเหลือคนท้องถิ่นเพื่อให้คนตื่นตัว รัฐบาลได้ตั้งโครงการพิเศษ “การท่องเที่ยวเพื่อขจัดความยากจนในระดงท้องถิ่น”

ไม่ว่าจะเป็นในเขตภูเขาสูง เขตเนินเขา เขตที่ราบ ทำอย่างไรการท่องเที่ยวจะบรรลุการขจัดความยากจนได้ ทำอย่างไรให้ยั่งยืน ให้มีการสนับสนุนสตรี และรักษาสีงแวดล้อม

- การสร้างพลังให้แก่ชุมชน
- รูปแบบปฏิบัติที่ไม่ได้มาจากส่วนกลาง
- ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
- ชุมชนเข้าถึงระดับต่างๆ เช่น อำเภอ
- หลายประเทศกทท เพิ่มรายได้ และพัฒนาเศรษฐกิจ ทำอย่างไรจึงจะเชื่อมต่อตลาดได้ ดังนั้นจึงต้องเริ่มในระดับเล็กเสมอ สนับสนุนการให้ทุนในการสร้างธุรกิจ

● การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน

- สร้างองค์กรชุมชน โดยต้องมีส่วนร่วม สอนความสัมพันธ์ เรื่องการท่องเที่ยวและสภาพแวดล้อม เริ่มตั้งแต่องค์กรท้องถิ่น ถึงองค์กรขนาดใหญ่ เพื่อให้คนในชุมชนดำเนินการได้อย่างประสบความสำเร็จ วางพื้นฐานในระดับเล็กๆ สร้างสถาบันเพื่อกระจายอำนาจการตัดสินใจและการปฏิบัติ รวมถึงสร้างสายสัมพันธ์ชุมชนในระดับต่างๆ “สร้างจากข้างล่าง” คนตัดสินใจคือคนท้องถิ่น เพื่อให้เขามีความภูมิใจในตนเอง
- การเชื่อมต่อการตลาด ทำงานวิจัย การท่องเที่ยวผ่านสื่อต่างๆ เชิญบริษัททัวร์ ทำสื่อต่างๆ ให้มาเที่ยวชุมชน
- โครงการนำร่องสร้างโมเดลการท่องเที่ยว เพื่อให้มาศึกษาเรียนรู้ได้

● แนวทางปฏิบัติเพื่อการอบรม

- การอบรมไกด์ 2 อาทิตย์
- อบรมอาหาร
- อบรมที่พัก การเสริมต่างๆ เช่น ทำความสะอาดบ้าน

- การวางแผนการจัดการสถานที่ แหล่งท่องเที่ยว พัฒนาอย่างไร
- การอบรมเรื่องต่างๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เช่น การเลี้ยงสัตว์ การสร้างประสิทธิภาพในการจัดการ การจัดการขยะ
- คู่มือที่ผลิตสำหรับโครงการนำร่องครั้งนี้
- การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ดีที่สุด นักท่องเที่ยวต้องเหมาะสม ผลตอบรับจากผู้เข้าร่วม (นำร่อง) การจัดอบรมที่ต่อเนื่อง กระจายโปรแกรมสำหรับท้องถิ่นต่างๆ ที่มี CBT ทำอยู่ การประสานกับหน่วยงานต่างๆ มีภาคีต่างๆ ถึงระดับชาติ มีฝ่ายวิชาการเพื่อสร้างคู่มือ การฝึกอบรม

กรณีศึกษา : ประเทศศรีลังกา; Community tourism as a strategy for poverty alleviation

นำเสนอโดย Mr.Hashana Hagodagamrege, Community Tourism Coordinator, Sewalanka Foundations

CBT เป็นกลยุทธ์ ในการแก้ไขปัญหาความยากจน 32 โครงการในศรีลังกา ร่วมมือในประเทศและต่างประเทศ ตัวอย่าง โครงการศรีลังกา “ไข่มุกแห่งมหาสมุทรอินเดีย” พื้นที่ 65,600 ตารางกิโลเมตร ประชากรส่วนใหญ่เป็นสิงหล มีความหลากหลายและน่าสนใจ แต่ประเทศประสบปัญหาสงครามกลางเมืองหลายสิบปี ซึ่งในปีนี้รัฐบาลเป็นฝ่ายชนะ

ประสบการณ์ของมูลนิธิเสวลังกา เพื่อช่วยเพิ่มขีดความสามารถในชนบท สร้างประชาธิปไตย แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น การจัดโปรแกรมต่างๆ ให้แก่ชุมชน เช่น การประมง ผลผลิตภัณฑ์พื้นเมือง ทำอย่างไรให้ CBT มีความยั่งยืน รักษาสิ่งแวดล้อม และสร้างความพอใจแก่นักท่องเที่ยว ชุมชนมีบทบาทในการตัดสินใจด้วยตัวเอง

เริ่มปี 2004 ที่หมู่บ้านชาวประมงทำโปรแกรม จักสาน สร้างไกด์ ฝึกอบรมกลุ่มสตรี (งานฝีมือ) มูลนิธิ ช่วยเหลือในการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มขีดความสามารถให้แก่ชาวบ้าน สนองตอบความต้องการของชุมชน

หลังจากสิ้นปี 2004 มีการแตกความคิดหลากหลายด้านการท่องเที่ยว โครงการระยะสั้น และระยะยาว โดยชุมชนตัดสินใจเอง การสร้างเครือข่ายทางสังคม (คล้ายไทยนำเสนอ) ปี 2006 มีการเคลื่อนไหวด้านการท่องเที่ยวมากขึ้น วิธีการของมูลนิธิ คือการเลือกสรรคนที่เหมาะสมเข้ามาทำหน้าที่ต่างๆ หน่วยงานภาคีต่างๆ เช่น การท่องเที่ยวศรีลังกา กลุ่มโรงแรม สมาคมต่างๆ YMCA กลุ่มธนาคาร NGOs กลุ่มภาคเอกชน กลุ่มภาครัฐ องค์การระหว่างประเทศ โดยต้องรับผิดชอบซึ่งกันและกัน – การสร้างเครือข่ายภาคี ในลักษณะหุ้นส่วน

งานที่ทำมาแล้ว เช่น การฟื้นฟูป่าชายเลน ฝึกอบรมชุมชนเรื่องข้อมูลและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ปรับปรุงเรือประมงมาเป็นเรือเพื่อการท่องเที่ยว และในปี 2007 ทำงานร่วมกัน สมาคมไกด์ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เช่น โครงการสิงหรา การจัดการปัญหาชายฝั่งหลังซันามิ อบรมกลุ่มสตรี โครงการโฮมสเตย์ การจัดกลุ่มทัวร์ไปเยือนประเทศไทย การทำศูนย์เรียนรู้ เป็นแหล่งข้อมูลเรียนรู้แลกเปลี่ยน

โครงการ Arugam Bay เพิ่มขีดความสามารถในการอบรม เพิ่มความรู้ด้านภาษา ร่วมมือกับเสวลังกา กับ 32 แห่งทั่วประเทศ อนาคต เพื่อสร้างความเข้มแข็งกลุ่มต่างๆ และใช้ CBT ในการสร้างสันติภาพให้แก่ประเทศ เชื่อว่าศรีลังกามีศักยภาพในการพัฒนา แต่ประชาชนยังคงเข้าใจผิดในเรื่องการท่องเที่ยว CBT เชื่อว่า CBT มีหลายส่วนเข้ามาเกี่ยวข้อง คือความท้าทายและต้องคิดให้ดีๆ ว่าจะร่วมมือกับใคร

กล่าวสรุปภาพรวมการท่องเที่ยวโดยชุมชนของประเทศเพื่อนบ้าน

โดย Mr. Peter Richards

สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน

โดยสรุป ภาพรวมการท่องเที่ยวโดยชุมชนของประเทศเพื่อนบ้าน มีสิ่งที่น่าสนใจ คือ พันธมิตรเครือข่ายที่กำลังทำเรื่องเดียวกัน เป็นประเทศเพื่อนบ้าน และมีหลายเรื่องที่ใกล้เคียงกัน เช่น

- 1) ชุมชนมีเป้าหมายที่ชัดเจน การทำงานร่วมกับองค์กรพี่เลี้ยงชุมชนต้องพร้อมรองรับ
- 2) ความเป็นเจ้าของ
- 3) ความเป็นเครือข่ายๆ
- 4) ความเป็นภาคี
- 5) การเตรียมความพร้อม ทั้งภาคสนามและวิชาการ
- 6) ความสำคัญของการสื่อสาร
- 7) ความสำคัญของการติดตาม ประเมินผล บันทึกผล
- 8) ความสำคัญของตลาด เจาะกลุ่มเป้าหมาย (นักท่องเที่ยว)
- 9) นักท่องเที่ยวในอนาคต จะเป็นกลุ่มประเทศเพื่อนบ้านมากขึ้น

นำเสนอประสบการณ์การทำงาน

“การท่องเที่ยวโดยชุมชนในกระแสโลกาภิวัตน์ และ ห่วงโซ่อุปทานของการท่องเที่ยว”
ช่องว่างและความท้าทาย ภายใต้แนวคิดเรื่อง การท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT)

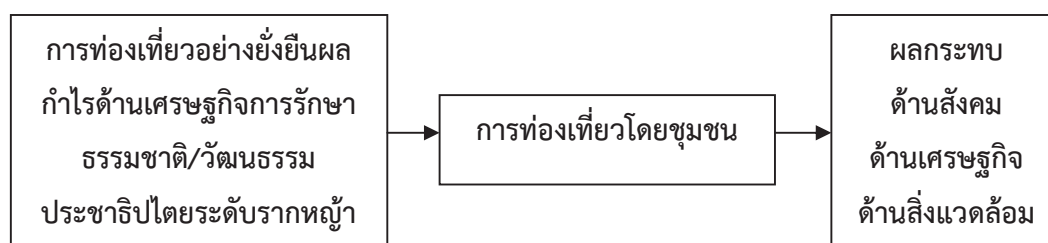
โดย... Ms. Nicole Hausler

ที่ปรึกษาด้านการท่องเที่ยว

● ความเข้าใจพื้นฐานของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน หมายถึง รูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับคนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวและการจัดการ ผลประโยชน์หลักของกำไรถูกนำไปใช้สำหรับเศรษฐกิจของชุมชนสมาชิกในชุมชน หรือแม้แต่คนที่ไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวของชุมชน ได้รับผลประโยชน์ด้วยกัน ผ่านกองทุนชุมชน ผลกระทบด้านต่างๆ เป็นต้น

คำนิยาม – แนวคิดที่ถูกปลูกฝังในภูมิภาค

รูปภาพที่ 23 โครงสร้างของคำนิยาม-แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ปลูกฝังในภูมิภาค

คำนิยาม ของ การท่องเที่ยวโดยชุมชน

- ผู้เชี่ยวชาญชาวตะวันตกส่วนใหญ่ไม่เข้าใจในนิยามของความเป็นท้องถิ่นของภูมิภาคนี้
- การมุ่งสู่ “ผลกำไรด้านเศรษฐกิจ” มากเกินไป ในการพูดคุยในระดับเวทีนานาชาติ
- NGOs ท้องถิ่นและบริษัททัวร์ส่วนใหญ่ยังคงไม่เข้าใจความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

- ชุมชนท้องถิ่นส่วนใหญ่ ยังคงไม่เข้าใจความหมายของวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกคน ควรให้คำนิยาม และพูดคุยเกี่ยวกับวิสัยทัศน์และกำหนดก่อนเริ่มโครงการท่องเที่ยวโดยชุมชน

● การสื่อสาร สำคัญใน CBT:

- การมีส่วนร่วม
- เพศ
- การสร้างพลัง
- การส่งเสริมศักยภาพ

ประเด็นที่ไม่ได้ถูกยกมาเมื่อก่อนได้แก่

- แผนธุรกิจ
- การบริหาร
- กลยุทธ์ทางการตลาด
- การพัฒนาผลิตภัณฑ์
- ความร่วมมือกับหน่วยงานเอกชน
- ช่องทางการสื่อสาร

สิ่งท้าทาย – ด้านการสื่อสาร ได้แก่ ชุมชนจะมีการจัดการกับระบบของธุรกิจท่องเที่ยวที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบันได้อย่างไร เช่น การตอบรับหรือการยืนยันการจองอย่างทันที่ การส่งรายละเอียดโปรแกรมท่องเที่ยวเพื่อให้แก่บริษัททัวร์ที่สนใจ การจัดการกรณีฉุกเฉินรูปแบบต่างๆ การติดต่อกับผู้ที่มีโอกาสจะเป็นลูกค้าของชุมชนในอนาคต เป็นต้น

● การตลาดและการพัฒนาผลิตภัณฑ์

การตลาดและการพัฒนาผลิตภัณฑ์ รวมถึงความคาดหวังของสมาชิกชุมชน จากกรณีศึกษาในประเทศโบลิเวีย พบว่า มีกว่า 60 องค์กรที่จดทะเบียนในลักษณะของ CBT PROJECTS เช่น ลักษณะรูปแบบของ Eco-Lodge (ซึ่งไม่ได้มีโฮมสเตย์บรรจุอยู่ในโปรแกรม) ลักษณะของการส่งเสริมแนวคิดพื้นฐานเรื่อง CBT จากองค์กรพัฒนาเอกชนต่างประเทศและในประเทศ การจัดการท่องเที่ยวในบริเวณใกล้หรืออยู่ในเขตอนุรักษ์

การเสนอเรื่องผลิตภัณฑ์ด้าน “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” การพัฒนาผลิตภัณฑ์ช่วงระยะเวลาสั้นๆ เพียงแค่ 3 - 12 เดือน กลุ่มเป้าหมายคือกลุ่มนักท่องเที่ยวต่างชาติที่สนใจด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นต้น

สิ่งที่ก่อให้เกิดผลกระทบ ได้แก่

- โครงการ CBT ต่างๆ กำลังมองไปที่กลุ่มตลาดกลุ่มเดียวกัน
- กลุ่มนักท่องเที่ยวกลุ่มเดียวกัน
- นักท่องเที่ยวปัจจุบันที่สนใจเรื่องนี้ก็มีจำนวนน้อยมาก เมื่อเทียบกับความต้องการของชุมชน
- คุณภาพที่ไม่สม่ำเสมอของการอำนวยความสะดวกและบริการ (ไม่มีจิตบริการ)
- ความไม่เข้าใจเรื่องอุตสาหกรรมด้านธุรกิจการท่องเที่ยว
- เป้าหมายของ CBT ยังไม่ได้กำหนดและพูดคุยกันภายในชุมชนอย่างชัดเจน
- การตลาดที่ล้มเหลวมาจากกลุ่ม NGOs ที่มีพื้นฐานด้านงานสิ่งแวดล้อมมาก่อน

● การจัดสรรรายได้

การจัดสรรรายได้ จะกล่าวไปพร้อมกับแรงขับเคลื่อน และ ารควบคุมด้านความสัมพันธ์

● แรงขับเคลื่อนและการควบคุมด้านความสัมพันธ์

จากการศึกษาผลงานวิจัยจากประเทศไทย กรณีศึกษาบ้านปลายโพรงพาง จ.สมุทรสงคราม พบว่า

- ผู้นำของ CBT ในชุมชน คือ ผู้นำของชุมชน
- ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและชาวบ้าน สามารถอธิบายว่าเป็นอำนาจและความสัมพันธ์แบบย่อยแล้วแต่การเมือง
- ผู้จัดการของกลุ่มท่องเที่ยว คือ ลูกชายของผู้นำชุมชน ซึ่งมีหน้าที่หลักในการแจกจ่ายนักท่องเที่ยวที่เข้ามาไปยังบ้านพักโฮมสเตย์ต่างๆ ในชุมชน ติดต่อเรือเพื่อส่งผ่านนักท่องเที่ยว และการจอง
- สมาชิกจำนวนไม่มากที่ได้รับผลประโยชน์จำนวนมากซึ่งไม่ยุติธรรม
- ครอบครัวที่รวยที่สุดมีรายได้ 76% และครอบครัวที่ได้น้อยที่สุดคือ 26%
- กว่า 80% ของคนในชุมชน ไม่ได้มีส่วนร่วมในเรื่องท่องเที่ยวและพวกเขาไม่ได้มีผลกำไรจากกิจกรรมท่องเที่ยว

จากกรณีศึกษาสามารถสรุปได้ว่า ผู้นำชุมชน เป็นบุคคลที่มีอิทธิพลมากที่สุดในชุมชน และมีส่วนในการจัดกลุ่มทางสังคมของคนในชุมชน ทำให้เกิดระบบเศรษฐกิจที่ไม่เท่าเทียมกันและเขายังเป็นผู้ที่ได้รับผลประโยชน์มากที่สุดจากการท่องเที่ยว

● องค์การด้านวัฒนธรรมและวัฒนธรรมชุมชน

กล่าวโดยสรุปได้ว่า องค์การด้านวัฒนธรรมทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิด วิถีชีวิต โครงสร้างองค์กร สัญลักษณ์ ภาษา เรื่องราวและมิติต่างๆ พลังและการควบคุมอำนาจขององค์กรชุมชนต่างๆ ก็เหมือนเช่นเดียวกับภาคธุรกิจ โดยที่ชุมชนนั้นๆ จะมีฐานอยู่บนความซับซ้อนทางด้านระบบทางสังคมที่เต็มไปด้วยกลยุทธ์ด้านวิถีชีวิต ซึ่งอาจทำให้เกิดการไม่ลงรอยกันกับความเป็นองค์กรอื่นๆ ของภาคการท่องเที่ยว บริษัททัวร์ไม่ใช่คนทำงานของชุมชน นั้นหมายถึง บริษัทใดที่มองว่า การท่องเที่ยวและการต้อนรับว่าเป็นการบริการอย่างหนึ่งและอุตสาหกรรมของการให้ความบันเทิง

● ทักษะและข้อเสนอแนะ

- กรณีศึกษาเรื่อง CBT ในประเทศไทยควรแปลเป็นภาษาอังกฤษให้มากกว่านี้ รวมถึงการเผยแพร่สู่สาธารณะให้มากขึ้น
- การพูดคุยซึ่งกันและกันในระดับนานาชาติ เกี่ยวกับความหมายเรื่อง ผลกำไร การมีส่วนร่วม การเสริมพลัง องค์การระดับรากหญ้าในบริบททางวัฒนธรรม
- ควรมีงานวิจัยที่เกี่ยวกับด้านความท้าทายและช่องว่างขององค์การด้านวัฒนธรรมและชุมชน วัฒนธรรมใน CBT กิจกรรมท่องเที่ยว หรือห่วงโซ่อุปทาน ให้มากกว่านี้
- การพูดคุยเรื่อง การบูรณาการ CBT หรือ องค์ประกอบของ CBT ในห่วงโซ่อุปทานของการท่องเที่ยว กระแสหลักให้เพิ่มมากขึ้น
- การแลกเปลี่ยนระหว่าง ภาคเหนือและภาคใต้ ให้มากขึ้นเกี่ยวกับประสบการณ์ที่เป็นรูปธรรมและผลลัพธ์ของงานวิจัย

โดย...นิพัทธ์พงษ์ ขวณชื่น

เจ้าของ TKT Ecotour TrekkingThai.Com และ TKT Adventure Shop

กรรมการประชาสัมพันธ์ TEATA รองประธานฝ่ายหาทุนชมรมนักนิยมนิยมธรรมชาติ

ทีมงานโครงการ CSR-MAP (EU) คณะกรรมการ Tourism Awards 2010 นักสื่อความหมายธรรมชาติ

ช่วยทำเส้นทางนาคาย เกมสธรรมชาติประสพการณ์ 13 ปี-ทัวร์เดินป่า ศึกษาธรรมชาติ) -พักโฮมสเตย์+

กิจกรรมชุมชน Awards : รางวัลเว็บ 2550 กิณี 2551 ลูกโลกสีเขียว 2552 มาตรฐานนำเที่ยว

2551/2553

● พฤติกรรมนักท่องเที่ยวคนไทย

จะเที่ยวในช่วงวันหยุดนักขัตฤกษ์ (13 วันต่อปี) สำหรับผู้ที่ทำงานเอกชน ส่วนนักท่องเที่ยวที่เดินทางท่องเที่ยวเป็นครอบครัว มักจะเที่ยวในช่วงเวลาปิดเทอม

● กิจกรรมท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับพฤติกรรมและถูกใจนักท่องเที่ยวไทย

- จะต้องเป็นการนำเสนอความตื่นเต้น เร้าใจ สนุกสนาน การไปเที่ยวในสถานที่ที่แตกต่างจากที่ตนเป็นอยู่ เช่น ภาคใต้ชอบไปเที่ยวภาคเหนือ เช่นเดียวกันภาคเหนือก็ชอบไปเที่ยวภาคใต้
- ที่พักจะต้องสะอาด ปลอดภัย
- ห้องน้ำที่ดี สะอาด ถูกสุขอนามัย (ไม่มีสัตว์แปลกปลอม จำพวก ตุ๊กแก งูเขียว)
- อาหารสะอาดถูกหลักอนามัย คำนึงกับราคาและมีปริมาณเพียงพอ
- มีจุดชมวิวและจุดถ่ายภาพที่สวยงาม
- มีกิจกรรมการท่องเที่ยวและกิจกรรมเสริม นอกเหนือจากกิจกรรมท่องเที่ยวหลัก เช่น ตักบาตรตอนเช้า
- มีกิจกรรมท่องเที่ยวพิเศษในพื้นที่ (ทำเป็นพื้นที่หนึ่งเดียว, พื้นที่แรก)
- หาดูต่าง สร้างจุดขาย ไม่ซ้ำใคร มีเอกลักษณ์
- แก้ปัญหาการเดินทางไม่สะดวกให้นักท่องเที่ยว
- สะดวกในการจอง มีเว็บไซต์ ติดต่อสะดวก มีรูปจริงให้ดูก่อน
- มีทางเลือกให้เขาได้เลือกเพื่อให้เหมาะสมกับกลุ่มของเขา (เช่น กลุ่มที่ชอบเล่นดนตรี ร้องเพลงยามดึก มีสถานที่ไหนที่ใช้เสียงได้บ้าง ?)
- บริการประทับใจ กลับมาใหม่ ใช้จ่าย บอกต่อ เล่าผ่านเว็บ ผูกพัน ช่วยเหลือ

โดย...คุณปีเตอร์ ริชาร์ด

สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน

● แนวโน้มเกี่ยวกับตลาดของ CBT

- นักท่องเที่ยวอยากสัมผัสวิถีชีวิต สิ่งที่เป็นตัวตนของชุมชนจริง
- สนใจและอยากดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม
- มองหาบริษัททัวร์ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม ชีวิต และสิ่งแวดล้อม
- นักท่องเที่ยวจากยุโรปกำลังมองหาและอยากรู้ว่าสิ่งไหนคือการท่องเที่ยวที่เป็นสีเขียว เพราะพวกเขาพยายามอย่างยิ่งที่จะไม่เข้าไปทำลายสิ่งแวดล้อม และถ้าการท่องเที่ยวที่เป็นสีเขียวจริงๆ เขายินดีที่จะจ่าย

● การตลาดที่เหมาะสมกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน

จากการศึกษารูปแบบการตลาดของการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้น ทำให้ทราบว่า จะต้องมียุทธศาสตร์ร่วมกันที่เกิดความพึงพอใจของทั้ง 2 ฝ่าย คือ ชุมชนพอใจ และบริษัททัวร์พอใจ นั่นหมายความว่า จะต้องเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ให้ประโยชน์กับชุมชนและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งจะประสบความสำเร็จก็ต่อเมื่อขายได้และมีนักท่องเที่ยวเข้าเยือนชุมชน CBT

● ปัจจัยที่จะทำให้การตลาดของ CBT สำเร็จ

- บริษัททัวร์ที่เป็นพันธมิตร จะต้องเป็นบริษัททัวร์ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม ชีวิตและสิ่งแวดล้อม
- มีการจองทัวร์ที่ดี
- ชุมชนต้องมีการปรับกิจกรรมให้เหมาะสมกับตลาด เช่น ถ้ากลุ่มเป้าหมายเป็นอาสาสมัคร ก็ต้องมีกิจกรรมการพัฒนาให้มาทำ
- บริษัททัวร์พร้อมที่จะลองอะไรใหม่ และพร้อมที่จะปรับตัว มีการให้ข้อมูลกันและกันอย่างต่อเนื่อง (บริษัททัวร์และชุมชน)

● ขั้นตอน 10 ขั้น ของการเป็นพันธมิตรทางการตลาด

- 1) ชุมชนและบริษัททัวร์ ควรจะให้ข้อมูลซึ่งกันและกัน ถึงความต้องการของแต่ละฝ่าย กลุ่มนักท่องเที่ยวเป้าหมาย ฯลฯ ร่วมกันทำความเข้าใจก่อนที่จะตกลงทำสัญญากัน

- 2) ร่วมกันออกแบบ หรือปรับกิจกรรมท่องเที่ยวและระยะเวลาให้เป็นที่พึงพอใจกันทั้งสองฝ่าย
- 3) มีความชัดเจนในเรื่องของสินค้าและราคา
- 4) ร่วมกันปรึกษาหารือถึงข้อมูลของชุมชนที่บริษัททัวร์ต้องการ รวมไปถึงกฎ กติกาของชุมชนที่นักท่องเที่ยวสามารถทำได้และทำไม่ได้ เพื่อที่จะนำข้อมูลเหล่านั้นไปประกอบเป็นคู่มือสำหรับให้นักท่องเที่ยว
- 5) บริษัททัวร์ทำการขาย โดยจะประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อที่เหมาะสมกับตลาดกลุ่มเป้าหมาย
- 6) บริษัททัวร์จะต้องทำการฝึกอบรม ให้ความรู้เกี่ยวกับ CBT เพื่อสร้างความเข้าใจแก่พนักงานขาย
- 7) มีการติดต่อประสานงานกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อรับทราบความเคลื่อนไหวร่วมกัน
- 8) ฝึกอบรมมัคคุเทศก์ของบริษัททัวร์ให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับ CBT
- 9) บริษัททัวร์รวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามของนักท่องเที่ยว เพื่อสรุปบทเรียนร่วมกับชุมชนและวางแผนในการทำงานร่วมกันต่อไป
- 10) CBT ส่งสรุปผลข้อมูลคุณภาพของโครงการ

● สิ่งที่ทำหาย

- การฝึกอบรมชุมชนให้รู้จักการเจรจาต่อรองและทำงานร่วมกับบริษัททัวร์
- สนับสนุนให้บริษัททัวร์ทำการตลาด CBT ในเชิงรุก
- เรียนรู้วิธีที่จะทำการตลาดแบบเพิ่มมูลค่าที่ดีที่สุดอย่างไร
- การหาพันธมิตรที่เหมาะสมที่สุดในภาพรวมของห่วงโซ่อุปทาน การแข่งขัน และการตัดราคา
- สร้างความมั่นใจในมาตรฐานของ CBT
- การจัดการ CBT กับการทำการตลาดที่หลอกลวง
- รัฐบาลควบคุมการสนับสนุนอย่างมีประสิทธิภาพ
- การสำรวจ ค้นหา ธุรกิจการให้บริการแก่ลูกค้าในยุคของเครือข่ายสังคมออนไลน์
- การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ ทำให้นักท่องเที่ยวที่เป็นนักท่องเที่ยวต่อการเดินทางด้วยเครื่องบิน

ประเด็นความท้าทาย และความคิดเห็น โดยนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิ

ศ.ดร.อารี วิบูลย์พงศ์

คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

● “CBR เครื่องมือ CBT เพื่อความยั่งยืน”

โจทย์ 3 ข้อ

1. วิธีวิทยา (Research Methodology)
2. การเชื่อมโยงการจัดการ CBT เป็นเครื่องมือการจัดการฐานทรัพยากร
3. กระบวนการนำเสนองานวิจัยประเด็น CBT สู่ความเป็นเวทีวิชาการ

● วิธีวิทยาเพื่อยกระดับงานวิจัย : เชิงวิธีการ

จาก ดร.สินธุ์ : ถ้า CBT จะยั่งยืนนั้น CBR ควรประกอบด้วย

- กรอบคิดทางวิชาการ และข้อโต้แย้งทางทฤษฎี
- มีความคิดสร้างสรรค์ (Innovation) กับคำถามวิจัย
- วิธีวิทยาที่น่าเชื่อถือ
- มีการนำไปใช้จริง
- มีการเชื่อมโยงแนวคิดสู่หลักเกณฑ์ (Concept /Argument to generalization)

● เป้าหมายของ CBT

- CBT เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ และพัฒนาคน
- CBT เป็นเครื่องมือการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม
- CBT เป็นเครื่องมือในการฟื้นฟูวัฒนธรรม
- CBT เป็นเครื่องมือสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
- CBT เป็นเครื่องมือสร้างความอยู่เย็นเป็นสุขของสังคม (รวมดัชนี 21 ตัว)
- CBT เป็นเครื่องมือสะสมทุน 4 ประการ (ทุนทรัพย์ ทุนสังคม ทุนปัญญา และทุนทรัพยากรฯ)

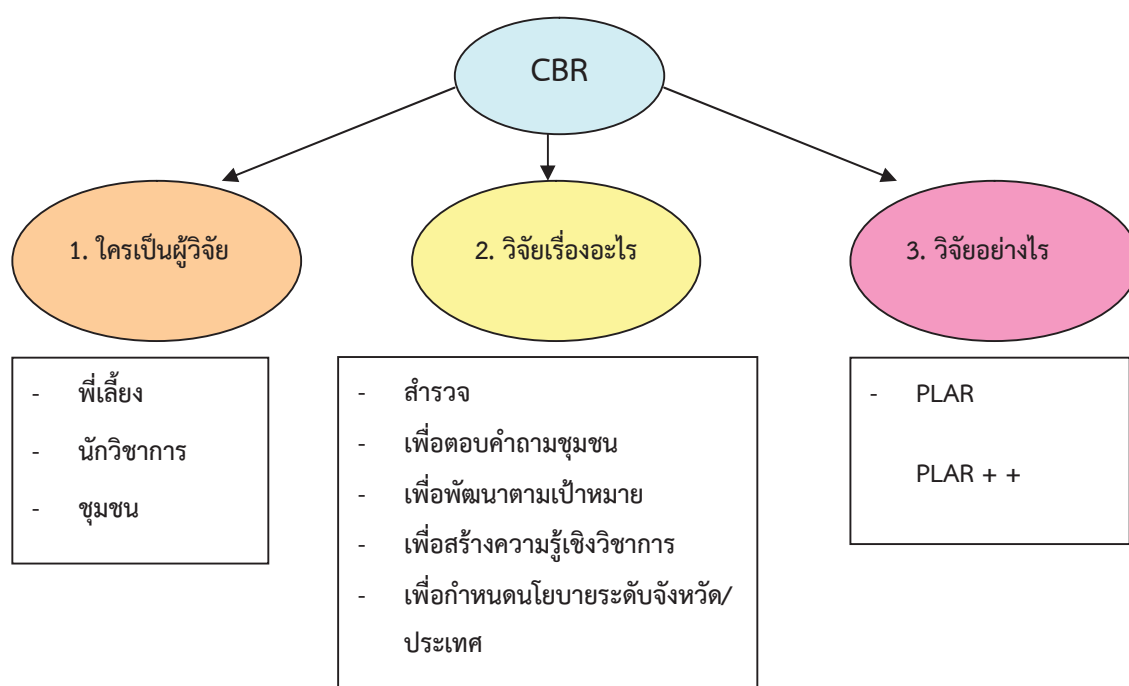
- CBT ของไทยตั้งอยู่บนฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

● **คุณลักษณะสำคัญของ CBT**

- การดำเนินการโดยชุมชนเพื่อชุมชน
- ชุมชนเป็นเจ้าของ
- การกระจายผลประโยชน์อย่างยุติธรรม
- พัฒนาการตลาด และสร้างเครือข่าย

“เหล่านี้นล้วนเป็นที่มาของโจทย์วิจัยได้ทั้งสิ้น”

วิธีวิทยาสำหรับ CBT ควรเป็นอย่างไร วิธีการต้องตอบคำถาม 3 ด้าน

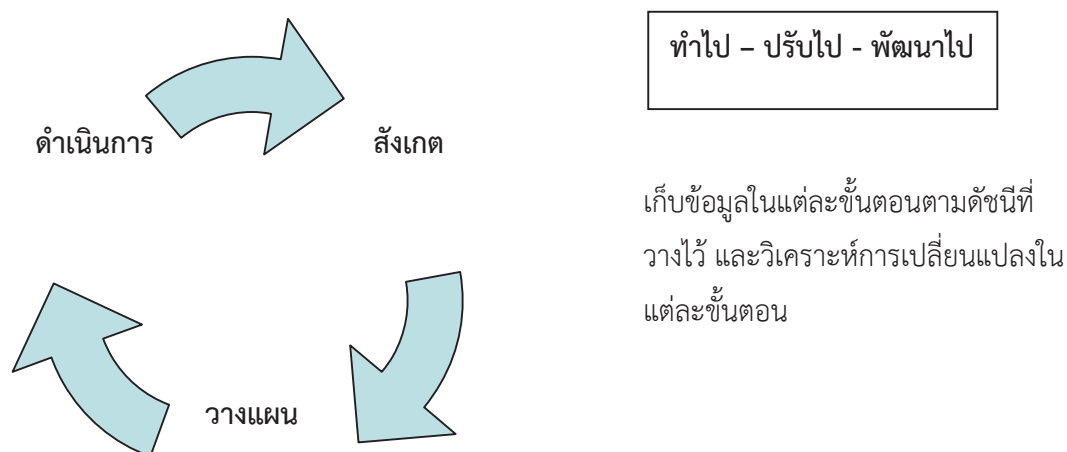
(1) + (2) + (3) -----> ผลงานวิชาการที่มีความหมาย

รูปภาพที่ 24 วิธีวิทยาสำหรับ CBT ควรเป็นอย่างไร

● ตัวอย่าง CBT เพื่อการจัดการทรัพยากรฯ โดยชุมชน

- CBR ดำเนินการโดยชุมชนด้วยกระบวนการ PLAR
- คำถาม ที่ท่านต้องการคำตอบคืออะไร?
 เช่น (1) CBT ส่งผลต่อการฟื้นฟูทรัพยากรฯ อย่างยั่งยืน หรือไม่ และเพียงไร
 (2) รูปแบบการจัดการที่เหมาะสมในบริบทของชุมชน
- กรอบคิด สำหรับข้อ 1 การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากร
- ขั้นตอน
 - สร้างดัชนีชี้วัด
 - ทำดัชนีชี้วัดสำรวจ (Base line survey) ทรัพยากร
 - ประเมินผลหลังดำเนินการ ตามตัวดัชนี
 - พิสูจน์ว่า CBT นำมาสู่ความสำเร็จอย่างไร โดยการประเมินผลกระทบเชิง เหตุและผล
- CBR ดำเนินการโดยพี่เลี้ยง (สำหรับคำถามข้อ 2)
 - ช่วยสร้างดัชนีที่เหมาะสมร่วมกับชุมชน
 - ประเมินผลเชิงปริมาณ ด้วยการทดสอบทางสถิติ เพื่อเห็นผลการเปลี่ยนแปลง
- ดำเนินการโดยนักวิชาการ (Meta Analysis) สำหรับข้อ 1
 - ยกระดับจากชุมชน เน้นนโยบายระดับจังหวัด - ชาติ
 - วิจัยเปรียบเทียบระหว่างชุมชน โดยพิจารณา บริบทที่แตกต่าง CBT ที่มีการจัดการที่แตกต่าง ผลได้ที่แตกต่าง ปัจจัยแห่งความสำเร็จร่วมกัน
 - วิเคราะห์ ระดับมหภาค (Macro) เช่นงานของ ต่างชาติ
 - สร้าง/ขยาย องค์ความรู้ประเทศไทย
 - สร้างองค์ความรู้สู่โลก เมื่อไทยมีความก้าวหน้าใน CBT

● กระบวนการเรียนรู้ PLAR กับการถอดบทเรียน

รูปภาพที่ 25 กระบวนการเรียนรู้ PLAR กับการถอดบทเรียน

● ความท้าทายของ CBR เพื่อ CBT

- พร้อมหรือไม่ ที่ชุมชนจะตอบคำถามคุณนิพัทธ์พงศ์ (อยากได้นักท่องเที่ยวแบบไหน? มีคนอยากเที่ยวแบบนี้ไหม? จะเข้าถึงเขาได้อย่างไร?)
- พร้อมหรือไม่ที่ชุมชนจะร่วมตอบคำถามของคุณ Peter
 - นำไปใช้จัดการห่วงโซ่อุปทาน โดยรู้ความต้องการ (อุปสงค์ – Demand Side) อย่างละเอียด
- ฐานที่ต้องทำเพื่อตอบสนองความต้องการเหล่านั้น (อุปทาน - Supply Side)
 - ต้องทำทั้ง Supply – Demand มาร่วมในการตัดสินใจว่าจะเลือกให้ปริมาณแก่ใคร

ดร.อุทัย ดุลยเกษม

มหาวิทยาลัยศิลปากร

การวิจัยหมายถึง กระบวนการในการแสวงหาความรู้วิธีหนึ่ง งานวิจัยจะเกิดขึ้นได้ ต้องเริ่มต้นจากความอยากรู้ของผู้ทำวิจัยเป็นเรื่องแรก แต่ความอยากรู้ของคนเราไม่จำเป็นต้องทำวิจัยเสมอไป เราอาจจะหาความรู้ด้วยวิธีการอย่างอื่นหลายๆ วิธี เช่น การลงมือทำ การสอบถามจากผู้รู้และเราพอใจในคำตอบนั้นเราก็ไม่จำเป็นต้องทำวิจัย หรือการศึกษาจากผลงานวิจัยที่ทำไปแล้วและได้คำตอบที่ใช้ได้ก็ไม่จำเป็นต้องทำวิจัย

เพราะฉะนั้นเราจะทำวิจัยก็ต่อเมื่อเราใช้วิธีการอื่นแล้วยังไม่ได้คำตอบที่น่าพอใจ จึงต้องใช้วิธีการทำวิจัยในการหาความรู้

การวิจัยมีโครงสร้างที่สำคัญ 2 ส่วน คือ

1. โจทย์หรือคำถามการวิจัย
2. วิธีวิทยาการวิจัย (วิธีการ/เทคนิค เพื่อให้ได้คำตอบ)

ทั้ง 2 ส่วนประกอบนี้ สิ่งที่สำคัญที่สุดของการทำวิจัยคือ โจทย์หรือคำถามการวิจัย ส่วนที่สองหรือวิธีวิทยาเป็นตัวตาม ซึ่งมีคนเข้าใจคลาดเคลื่อนอยู่มาก ในมหาวิทยาลัยเกือบทุกแห่งให้ความสำคัญในการสอนวิธีวิทยาการวิจัยโดยไม่รู้ว่าโจทย์คืออะไร ทำให้บัณฑิตหลายๆ คนทำวิจัยไม่ได้หลังจบการศึกษา เพราะฉะนั้นตัวโจทย์เป็นตัวกำหนดวิธีวิทยา ยกตัวอย่าง ถ้าเปรียบโจทย์การวิจัยเป็นเส้นขนมจีน และให้น้ำพริก น้ำยา และแกงเขียวหวานเป็นวิธีวิทยา ก็จะมีจุดอ่อนจุดแข็งบางอย่างที่สามารถไปด้วยกันได้ แต่ถ้าเราเปลี่ยนโจทย์ คือจากเส้นขนมจีนเป็นเส้นสปาเก็ตตี้ วิธีวิทยาแบบน้ำพริก น้ำยา แกงเขียวหวานก็อาจจะใช้ไม่ได้

สิ่งที่ต้องคำนึงถึงในการวิจัยประเด็นการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ

- วิจัยอย่างไรที่มีส่วนเกื้อกูลในการทำให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนให้มีความยั่งยืน
- โจทย์คำถามวิจัยที่มีปัจจัยเงื่อนไขในความสำเร็จนั้น การตอบโจทย์ในลักษณะนี้จะต้องหาข้อมูลที่มีน้ำหนักมากพอจึงจะสามารถสรุปได้ว่ามีปัจจัยอะไรบ้าง และเมื่อได้คำตอบแล้วต้องโยงให้เห็นว่า ปัจจัยเหล่านี้มีส่วนในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ยั่งยืนอย่างไร เพราะโจทย์ใหญ่ของการทำวิจัยคือการทำวิจัยเพื่อไปพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ถ้าเราเชื่อว่ากระบวนการวิจัย จะเป็นเครื่องมือในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบ CBT ให้ยั่งยืนได้ เราควรจะทำวิจัยด้วยสิ่งเหล่านี้อยู่ในใจ ประเด็นที่ต้องพิจารณา เพื่อจะทำให้บรรลุเป้าหมาย คือ กระบวนการทำวิจัยต้องเป็นกระบวนการวิจัยที่ช่วยให้ผู้ทำวิจัย (สมาชิกในชุมชน) จำนวนมากพอเกิดการเรียนรู้ในเรื่องของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ว่าชุมชนมีศักยภาพอะไรบ้าง มีข้อจำกัดอย่างไรบ้าง และมีการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรท้องถิ่น ถ้าชุมชนไม่เกิดกระบวนการเหล่านี้ก็จะเกิดความยั่งยืนได้ยาก และการพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวกระบวนการวิจัยต้องสามารถทำให้เห็นเรื่องเหล่านี้ด้วย และสิ่งสำคัญคือจะต้องเรียนรู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น เรื่องการตลาด เรื่องการบริหารจัดการ การประชาสัมพันธ์ การสร้างเครือข่าย เป็นต้น และที่สำคัญที่สุดสมาชิกชุมชนส่วนใหญ่ต้องเรียนรู้และตระหนักถึงเป้าหมายในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ว่าทำไปเพื่ออะไร ต้องมีความชัดเจน และเห็นพ้องต้องกัน มิฉะนั้นอาจจะทำให้ความเข้มแข็งของชุมชนอ่อนลง กระบวนการวิจัยที่เป็นเครื่องมือในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน จะต้องทำให้เห็นเรื่องนี้และเราจะต้อง

ทำให้ชาวบ้านที่เข้าร่วมกระบวนการวิจัยเห็นถึงความเสี่ยงต่างๆ ที่เกิดขึ้นและรู้ถึงวิธีการที่จะบริหารจัดการความเสี่ยงเหล่านี้ได้ด้วย ถ้ากระบวนการวิจัยไม่ช่วยหรือช่วยเพียงบางด้าน ก็ไม่สามารถเป็นเครื่องมือในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืนได้อย่างแท้จริง เพราะกระบวนการวิจัยไม่สามารถทำให้คนจัดการท่องเที่ยวแบบ CBT ให้เรียนรู้อย่างเท่าทันกับความเสี่ยงซับซ้อนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืนได้

ถ้าอยากจะทำให้งานวิจัยให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน อยู่ที่ผลของการวิจัย คือการนำเอาความรู้ที่เกิดจากการวิจัยมาใช้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน และถ้าหากคนในชุมชนไม่เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับงานวิจัย ก็จะทำให้การนำผลการวิจัยไปใช้เกิดขึ้นได้ยาก และถ้าจะรอคนที่จะนำเอางานวิจัยของนักวิชาการไปใช้ในการพัฒนาเป็นสิ่งที่ยากกว่า เพราะงานวิจัยในเมืองไทยส่วนใหญ่ผลงานวิจัยที่ถูกนำไปใช้มีจำนวนไม่มาก กระบวนการวิจัยที่นำเอาคนในชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการก็จะสามารถนำไปใช้ได้เลยโดยไม่ต้องรอว่าจะมีผู้นำผลงานวิจัยไปใช้

จากประเด็นความท้าทาย และความคิดเห็น โดยนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิ ทั้ง 2 ท่านข้างต้นนั้น ประมวลสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการตอบข้อความเห็นของทั้ง 2 ท่าน คือ

- รู้ทัศนคติและอุปนิสัยของผู้บริโภค (Consumers' Attitude & Behavior)
- รู้จักตลาด (Target Market)
- นำมาสู่การออกแบบ 4P หรือ 7P/8P (ซึ่งประเทศศรีลังกาทำเรื่องนี้ด้วย)
- นักวิชาการพร้อมหรือไม่ ที่จะตอบคำถามว่า ที่ใดควรจะทำ CBT
- นักวิชาการพร้อมหรือไม่ที่จะตอบคำถามว่า การบริหารจัดการทรัพยากรอย่างไร จึงจะเกิดความสมดุล รักษาภูมิคุ้มกันให้แก่ชุมชน

สรุปข้อถกเถียงจากเวทีเชื่อมโยงสู่ CBT กับการเป็นวิชาการ

โดย ดร.สินธุ์ สโรบล

พ.ศ. 2543 ก็พบคำถามคล้ายๆ กันที่ว่า คำว่า Participation เป็นการมีส่วนร่วมขนาดไหน นักวิชาการได้ค้นหาตัวชี้วัดการมีส่วนร่วม พบว่ามีวิธีการในการวัดการมีส่วนร่วมซึ่งไม่เหมือนกัน เพราะฉะนั้นผู้ที่ตัดสินใจในเรื่องการมีส่วนร่วมที่สำคัญที่สุดก็คือชาวบ้าน แต่ว่าจุดเริ่มต้นของการที่คนมาคุยกันถ้ามองในเรื่องของดีกรีถือว่าอ่อน และประเด็นที่ฟังมาตลอดทั้ง 2 วันยังไม่ได้คำตอบว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็น

วิชาการหรือไม่ ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิทั้งสองท่านก็ยังไม่ฟันธง จึงอยากจะฟันธงว่าไม่ต้องสงสัยว่า CBT เป็นวิชาการหรือไม่ เหตุผลคือ แนวคิดหรือการดำเนินเรื่องเป็นแนวคิดที่มาจาก จาก Local Agenda 21 มีการพูดคุยเรื่องของการท่องเที่ยวในทศวรรษหน้า การท่องเที่ยวของสังคมไทยในอนาคต ปีนั้นเป็นปีที่เรียกว่า International Year of Ecotourism มีการพูดถึงท่องเที่ยวทางเลือก จุดนั้นเป็นจุดที่ทำให้คิดเรื่องของงาน CBT ขึ้นมา เพราะจากการอ่านงานของต่างประเทศพบว่า CBT เป็นแนวโน้มของอนาคต

แนวคิดในเรื่องของการให้อำนาจ (Empowerment) ใน Local Agenda 21 ได้กล่าวว่าจะไม่มีทางประสบความสำเร็จได้เลยถ้าไม่ เกิด Empowerment ขึ้นกับชุมชน

งาน CBT ที่เป็นวิชาการเรียกว่า Interdisciplinary Approach ไม่ใช่หมายความว่าเราพูดถึงเรื่อง การมีส่วนร่วม (Participation) การทำการวิเคราะห์จุดอ่อนจุดแข็ง (SWOT Analysis) หรือการทำการตลาด แล้วจะจบลง สิ่งที่ชาวบ้านทำ CBT มาจากศาสตร์หลายศาสตร์มารวมกัน เพราะฉะนั้น CBT ศาสตร์เดียวตอบไม่ได้

จากการศึกษา CBT ที่เป็นวิชาการพบว่ามีงานในรูปของเว็บไซต์ (Journal Website) และหนังสือคู่มือ (Text book) มีไม่ต่ำกว่า 100 รายงาน แสดงให้เห็นว่านักวิชาการทั่วโลกจับตามองงานท่องเที่ยวโดยชุมชนอยู่ว่า จะสามารถไปตามเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้หรือไม่ จากการค้นหามหาวิทยาลัยที่มีการสอนในเรื่องของ CBT พบว่า มีที่เยรูซาเล็ม กรีนบริดจ์ มหาวิทยาลัยฮาวาย สหรัฐอเมริกา มหาวิทยาลัยคาร์ลารี มหาวิทยาลัยบริติชโคลัมเบีย ประเทศแคนาดา มหาวิทยาลัยฮ่องกง ฮ่องกงเป็นประเทศที่ไม่มีทรัพยากรอย่างในประเทศไทย แต่ฮ่องกงกำลังพูดในเรื่องของอีคอมเมิร์ซ (Ecommerce CBT) ในการหาช่องทางให้กับ CBT นอกจากนี้ยังมีองค์กรระหว่างประเทศต่างๆ ที่อาศัยงานจากนักวิชาการมาขับเคลื่อนงาน CBT ในภูมิภาคนี้ อาทิ หน่วยงาน SNV จากเนเธอร์แลนด์ ADB หรือธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย และ SDC จากสวิตเซอร์แลนด์ เข้าไปทำงานในประเทศเพื่อนบ้าน

สุดท้ายงานวิชาการได้ถามว่าสิ่งเหล่านี้เป็นทฤษฎีหรือเปล่า CBT เป็นการสร้างทฤษฎีหรือไม่ CBT เป็นการสร้างทฤษฎีแบบ Grounded Theory เป็นการทำทฤษฎีในแง่ของการสรุปจากสิ่งที่เห็น (Induction) ในสังคมไทยมีความพยายามในการสร้างทฤษฎีความเข้มแข็งของชุมชน ทฤษฎีนี้ถูกสร้างโดย รศ.ดร.นภา พรตะวัน โดยเขียนจากข้อมูลทั่วประเทศ ได้รับการสนับสนุนจาก สกว. โดยเขียนงานชิ้นหนึ่งขึ้นมาเรียกว่า ทฤษฎีฐานราก ว่าด้วยความเข้มแข็งของชุมชน เป็น Grounded Theory ส่วนตัวสรุปว่า ไม่มีข้อสงสัยว่า CBT จะเป็นวิชาการหรือไม่ แต่ CBT เป็นทฤษฎีแบบล่างขึ้นบน เพราะฉะนั้น Grounded Theory จะเป็นตัวบอก ซึ่งเป็นทฤษฎีชายขอบ (Marginal Theory) ที่ไม่ใช่ทฤษฎีหลัก ทฤษฎีหลักของการ

ท่องเที่ยวคือการท่องเที่ยวกระแสหลัก (Mass Tourism) เชื่อว่าอีก 20 ปี ข้างหน้า ทฤษฎี CBT จะเข้าไปสู่ในวงกลม เป็นทฤษฎีฐานราก เป็นทฤษฎีหลักในการทำงานจึงขอสรุปว่า CBT เป็นงานวิชาการ

ส่วนที่ 7

การประชุมทางวิชาการ “การท่องเที่ยวโดยชุมชนท่ามกลางโลกไร้พรมแดน”

ปาฐกถาพิเศษ “การท่องเที่ยวโดยชุมชน จาก Localization สู่ Globalization
จะหยั่งยึสู่ความยั่งยืนได้อย่างไร”

โดย คุณภราเดช พยัฆวิเชียร

ชุมชนเป็นหน่วยทางสังคมที่เล็กที่สุดและจะยั่งยืนได้อย่างไร โดยอาศัยการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือ หรือกระบวนการ เพื่อไปให้ถึงเป้าหมาย หากจะกล่าวถึงบริบทของคำว่า โลกาภิวัตน์ กับ ชุมชนภิวัตน์ นั้นมีรากศัพท์ มาจากคำว่า “โลก” บวกกับคำว่า “อภีวัตน์” หมายถึง การเข้าถึงในระดับโลก

โลกาภิวัตน์ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 หมายถึง "การแพร่กระจายไปทั่วโลก การที่ประชาคมโลกไม่ว่าจะอยู่ ณ จุดใด สามารถรับรู้ สัมพันธ์ หรือรับผลกระทบจากสิ่งที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วกว้างขวาง ซึ่งเนื่องมาจากการพัฒนาระบบสารสนเทศเป็นต้น"

โลกาภิวัตน์ เป็นคำศัพท์เฉพาะที่บัญญัติขึ้นเพื่อตอบสนองปรากฏการณ์ของสังคมโลกที่เหตุการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในส่วนหนึ่งของโลก

จากความหมายของ “โลกาภิวัตน์” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เป็นคำนิยามในเชิงกว้าง และเป็นหลักการ แต่หากเราได้ศึกษากระบวนการการเป็นโลกาภิวัตน์แล้ว มันเป็นเรื่องที่น่ากลัวมาก เพราะคำว่า “โลกาภิวัตน์” ที่ใช้กันอยู่ในบริบทนี้ (อ้างมาจาก Collins กระบวนการ Globalization) คือ การสร้างมาตรการอย่างเป็นระบบ ให้ประเทศหรือกลุ่มเศรษฐกิจต่างๆ ลดเงื่อนไขในการปกป้องตนเอง เงื่อนไขในการกีดกัน หรือที่เรียกว่า การเคลื่อนย้ายทุนมนุษย์ ทุนเงิน ทุนทรัพยากร รวมไปถึงทุนอำนาจ จะต้องไม่ให้มีการกีดกันการดำเนินการต่างๆ จะต้องจะต้องเปิดเวทีที่กว้าง คือ ให้มาต่อยกันในเวทีได้อย่างเสรีโดยไม่จำกัด น้ำหนัก คนตัวเล็กก็ไปต่อยกับคนตัวโต นี่คือนั่นที่ Globalization หมายถึง

จากการตั้งกฎเกณฑ์ทางการค้า การลงทุนในระดับชาติ มืองค์การการค้าโลก (WTO : World Trade Organization) ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับข้อตกลงทางการค้าระหว่างชาติ เป็นเวทีสำหรับการเจรจาต่อรอง ตกลงและจัดข้อขัดแย้งในเงื่อนไขและกฎเกณฑ์ทางการค้าและการบริการระหว่างประเทศสมาชิก WTO เป็นพหุสนธิสัญญา ถ้ากระบวนการผลักดันของ WTO ไม่สำเร็จ จะมีเรื่องของเขตการค้าเสรี (Free Trade Area : FTA) เพราะมีลักษณะที่เป็นตลาดร่วม (Single Market) ซึ่งไม่มีกำแพงภาษีระหว่างประเทศสมาชิก ในสหภาพศุลกากรเก็บภาษีศุลกากรอัตราเดียวกัน (Common Level) กับทุกประเทศนอกกลุ่ม สหภาพศุลกากรจึงทำให้ประเทศในกลุ่มมีสภาพเป็นเสมือนประเทศเดียวกันหรือตลาดเดียวกัน จะเห็นว่า FTA มีกระบวนการที่ง่ายกว่า เพราะจับคู่ชกกัน เป็นทวิภาคี ถือเป็นระบบที่มีการสร้างขึ้น เป็นการผลักดันจริงจากกลุ่มธุรกิจ กลุ่มทุนข้ามชาติ ในประเทศที่พัฒนาแล้ว

ยกตัวอย่าง กลุ่ม G7 ได้นำแนวคิดข้างต้นมาเป็นเครื่องมือผลักดันให้เกิดประโยชน์ โดยมีแนวความคิดว่า ทำอย่างไรจึงจะเกิดกำไรสูงสุด? กับแนวคิดที่ว่า ทำอย่างไรจึงจะเกิดกลุ่มธุรกิจที่จะเข้าไปรวมตัวหรือข้ามชาติ หรือเข้าไปครอบครอง (take over)? คือ การเข้าไปรวมตัวกัน

Globalization เป็นกระแสนิยมหรือวัตถุนิยมที่ค่อนข้างรุนแรงมาก จากในอดีตคนเราอยู่กันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย กลายมาเป็นโลกของการแข่งขัน การเผชิญหน้า การเป็นคู่ต่อสู้กันเองทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นระหว่างประเทศ ระหว่างภาค ระหว่างชุมชน หรือแม้กระทั่งในระดับปัจเจกชน เพียงเพราะต้องการสิ่งที่คุณเราอยากได้ เกิดการแข่งขันต่อสู้กัน ซึ่งส่งผลกระทบต่อต้นทุนทางสังคม สิ่งแวดล้อม และความไม่เท่าเทียมกันในสังคมโลก ข้อดีของกระแสโลกาภิวัตน์ที่เราพอมองเห็นก็คือ กฎเกณฑ์การค้า การลงทุน การโอนสิทธิ์ในการดูแลของรัฐ ซึ่งเป็นเรื่องของสวัสดิการให้ไปอยู่ในมือของภาคเอกชน (privatization) หรือแม้กระทั่งการเข้ามาในรูปแบบของความช่วยเหลือ หรือสิ่งที่รุนแรงที่สุดคือ การเข้ามาของกระแสอำนาจ

ยกตัวอย่าง ที่ ลิเบีย ทำไม่กลุ่มอำนาจเข้าไปที่ลิเบีย ขณะเดียวกันก็ไม่เข้าไปยุ่งที่บาเรห์ หรือ กรณียของอิรัก เป็นต้น จะเห็นว่ามันไม่ใช่เรื่องของโลกาภิวัตน์ในการนิยามศัพท์ระดับกว้าง แต่มันเป็นเรื่องของการเปิดพรมแดนโดยที่สามารถแข่งกันได้โดยไม่มีกติกา ซึ่งจริงๆ แล้วมีกติกา แต่ไม่มีการคุม ná หนัก คุมกฎเกณฑ์จุดนี้เองเป็นภัยคุกคามที่เราต้องตระหนักปัญหาเหล่านี้ให้มาก เมื่อเราเข้าก้าวสู่กระแสโลกาภิวัตน์ เพราะมันเหมือนกระแสน้ำที่มีทั้งคุณทั้งโทษ

กระแสน้ำโลกาภิวัตน์ในมิติที่กำลังพูดถึง เปรียบเสมือนกับน้ำป่าที่ไหลบ่าเข้าท่วมและพัดพาทุกอย่างกระจ่าย ไม่ใช่ใช้น้ำที่เรานำมาใช้ประโยชน์หรือยังชีพได้ แต่มันเป็นน้ำป่าที่เป็นโทษมหันต์ ฉะนั้นผลที่เกิดขึ้นจะปลดทอนอำนาจในการดูแลปกครองกันเองในรูปแบบประชาธิปไตยของประเทศต่างๆ โดยการเข้ามาในรูปแบบของวิธีคิด การดำเนินการของแต่ละประเทศ จึงเป็นสิ่งที่น่ากลัว แต่ในขณะเดียวกันก็มีอีกกระแสหนึ่ง

ที่ค้านออกมา ซึ่งกระแสนี้อาจจะเป็นพันธมิตรของเราได้ ดังนั้นเรารู้จักโลกาภิวัตน์แล้ว เราต้องรู้วิธีป้องกัน และอยู่ร่วมกับมันได้อย่างไร

อีกกระแสหนึ่งที่เราน่าจะเป็นพันธมิตรกับมันได้อย่างดี คือ กระแส Internationalization แปลตามความหมายคือ ความร่วมมือระหว่างประเทศ เป็นกระแสทางเลือกที่เราต้องทำให้เจอและต้องขยายทิศทางการต่อสู้ของเราไปสู่ทิศทางนี้ **Internationalization** คือ การถ่ายทอดความคิด เทคโนโลยี ข้อมูล วัฒนธรรม สินค้า และทุน โดยเป้าหมายสุดท้ายไม่ได้อยู่ที่ความร่ำรวย หรือการรอกงามของคนกลุ่มหนึ่งกลุ่มใด แต่เป้าหมายสุดท้ายคือ ปกป้อง และสร้างเสริมสังคมท้องถิ่นทั่วโลก ไม่ได้เน้นการแข่งขัน แต่เน้นการร่วมมือเพื่อประโยชน์อย่างดีที่สุด ไม่ได้อยู่ที่ใครได้ใครเสีย แต่ทุกคนได้กับได้ อย่างยั่งยืน ยกตัวอย่าง WTO ที่มีกลุ่มประเทศเล็กๆ กำลังพัฒนา หรือพัฒนาน้อยมารวมตัวกัน

อีกหนึ่งคำที่เราต้องรู้จัก คือ ชุมชนภีวทัศน์ หรือ Localization หมายถึง ตั้งแต่ระดับเล็กที่สุด คือ การท่องเที่ยวโดยชุมชน ไปถึงระดับภาค ระดับประเทศ หรือกลุ่มประเทศ ที่มีความผูกพัน มีอัตลักษณ์ชัดเจนในตัวของมันเอง ชุมชนต่างๆ เหล่านี้มีความสามารถที่จะควบคุมระบบเศรษฐกิจสังคมของตัวเองได้ คือระบบเศรษฐกิจในทางสังคม และส่งผลยึดโยงกับชุมชน ซึ่งทั้งระบบต้องไปด้วยกัน และต้องลดปัญหาความยากจน ลดความไม่เท่าเทียมกัน และต้องยกระดับคุณภาพชีวิต โครงสร้างทางสังคม ตลอดจนโครงสร้างทางสิ่งแวดล้อม ต้องได้รับการดูแลและปกป้อง ดังนั้น หัวใจของ Localization คือ ความมั่นคงในทุกๆ ด้านของชุมชนว่าจะอยู่ได้อย่างไร โดยยังคงอัตลักษณ์ของตัวเอง ขณะเดียวกันก็เชื่อมไปสู่สากลได้ กระบวนการนี้ไม่ได้ปิดกั้นข่าวสาร เทคโนโลยี การค้า กฎหมาย แต่เปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีการพัฒนาความสามารถอย่างหลากหลายตามแต่ละชุมชนนั้นๆ และหากชุมชนจะเปิดตัว ต้องหาความเชื่อมต่อให้ได้ เพื่อรักษาความเข้มแข็งของชุมชนไว้

ในการมองคำว่า Internationalization นั้นมี 7 แนวทางที่ต้องทำเพื่อต่อสู้กับกระแสโลกาภิวัตน์ คือ

- 1) ต้องมีมาตรการ และเปิดโอกาสให้แต่ละชุมชนมีมาตรการป้องกันตัวเอง รักษาอัตลักษณ์ของตนเองได้ตามสภาพภูมิสังคม สภาพวิถีของสังคมนั้น
- 2) กระบวนการแลกเปลี่ยนการค้าต้องใช้เงินตราท้องถิ่น
- 3) ต้องมีนโยบายภาษี เพื่อการรักษาสิ่งแวดล้อม และรักษาความเข้มแข็งของสังคม และนำส่วนนี้ไปพัฒนาการบริหารจัดการของท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์
- 4) การค้าขาย ต้องเป็นกิจกรรมที่ ค่าที่โหนขายที่นั่น แล้วค่อยขยายเป็นบริบท ไม่ใช่ผลิตเพื่อส่งออกอย่างเดียว

- 5) ต้องมีการพึ่งพาตนเองภายในประเทศ ภายในภูมิภาค ขจัดการผูกขาดภายใน และให้มีการแข่งขันกัน เช่น ถ้ามีการผูกขาดกันในระดับเล็ก ก็จะเป็นโลกาภิวัตน์ในระดับเล็ก ต้องจัดการผูกขาดไปให้ได้และให้มีการแข่งขันกัน
- 6) มีประชาธิปไตยทางการเมือง และมีระบบเศรษฐกิจที่เป็นธรรม
- 7) ทุกอย่างเป็นไปเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน

ก่อนที่จะกล่าวถึง “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” เราต้องรู้จักการท่องเที่ยวในกระแสโลกาภิวัตน์ เพราะเปรียบได้กับกระแสน้ำสายใหญ่ ที่เราจำเป็นต้องรู้ ซึ่งอาจจะมีกระแสของการร่วมมือระหว่างประเทศด้วย อะไรคือสิ่งที่เราต้องรับรู้?

ตัวเลขการท่องเที่ยวในปีที่ผ่านมา 935 ล้านคน โดยมีเป้าที่ตั้งไว้พันล้านคน แต่มีปัญหาทางเศรษฐกิจ ในปี 2020 ตั้งเป้าไว้ 1.6 พันล้านคน อัตราการเจริญเติบโตของการท่องเที่ยวในระดับโลกอยู่ที่ 10.1% แต่ถ้าดูในภูมิภาคของเราจะโตเร็วกว่าบริบทโลกอยู่ที่ร้อยละ 65 ภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก มีสัดส่วนการท่องเที่ยวอยู่ที่ 25% รองจากยุโรป กระแสการท่องเที่ยวที่แรงมากในภูมิภาคนี้คือ BRIC (Brazil, Russia, India, China) โดยมี อินเดียและจีนอยู่ในภูมิภาคของเรา หลายคนคงเคยได้ยินกลุ่มประเทศ G7 ซึ่งเป็นประเทศพัฒนาแล้ว มีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจโลก มีค่า GDP รวมกันกว่า 60% แต่ในอนาคตกลุ่มประเทศ E7 (BRIC + 3 ได้แก่ เม็กซิโก อินโดนีเซีย และตุรกี) ภายใน 20 ปี กลุ่มเศรษฐกิจจะเติบโตในกลุ่มนี้ ดังนั้นปริมาณการท่องเที่ยวจะเพิ่มขึ้นอย่างมาก ตัวเลขดังกล่าวเป็นตัวเลखระหว่างประเทศ ส่วนตัวเลขในประเทศนั้นมีความสำคัญมากกว่าและมีบริบทมากกว่า สำหรับการท่องเที่ยวกลุ่มยุโรปถึงเพดานแล้ว แต่กลุ่มเอเชียและลาตินยังมีการเจริญเติบโตอยู่ เงินตราที่หมุนเวียนอยู่ในการท่องเที่ยวระหว่างประเทศสูงถึง 2 ล้านล้านเหรียญสหรัฐ ต่อปี ดังนั้นจะมีเงินหมุนเวียนในแต่ละวันถึง 5 พันล้านเหรียญสหรัฐ

กระแสโลกาภิวัตน์ ที่ผ่านมามีผลกระทบต่อโครงสร้างการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก ทั้งอุปสงค์และอุปทาน ทำให้การท่องเที่ยวเปลี่ยนแปลงไป บริบทที่เปลี่ยนไปสามารถสรุปได้ 7 ข้อ ดังนี้

- 1) **โครงสร้างประชากรและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม** เป็นด้านที่ชัดเจนที่สุดที่เป็นตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลง ผู้สูงอายุมีจำนวนมากขึ้น ได้แก่กลุ่ม Baby Boomers มีอายุระหว่าง 46 – 64 ปี นอกจากนี้ในยุคปัจจุบัน ผู้หญิงทำงานมากขึ้น คนโสดมีมากขึ้น แต่งงานช้าลง แต่งงานแล้วยังไม่มีลูก สิ่งเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างประชากรทั้งสิ้น
- 2) **เทคโนโลยีทางการเดินทางและขนส่ง** เช่น เครื่องบินมี 2 ชั้น เรือสำราญที่มีราคาถูกลง รถไฟความเร็วสูง เป็นต้น เทคโนโลยีสารสนเทศและอินเทอร์เน็ต ที่มีการรับและแลกเปลี่ยนข้อมูลสองทาง ซึ่งกระบวนการเริ่มต้นมาจากจีพีเอส กล้องถ่ายรูป และโทรศัพท์ ซึ่งรวมอยู่ใน

เครื่องมือเดียวและพกพาไปไหนได้ทุกที่ เกิดความคิดเรื่อง Local Based Service เราสามารถได้รับข้อมูลข่าวสารที่ไหนก็ได้ในโลก และเชื่อมต่อกับคนได้ทั่วโลก เราไม่สามารถปฏิเสธสิ่งเหล่านี้ได้ แต่จะอย่างไรให้สามารถสร้างฐานข้อมูลชุมชนและนำเข้าไปอยู่ในเทคโนโลยีสารสนเทศนี้ได้

3) การเมืองและการค้า FTA

- 4) **ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม** เป็นสิ่งสำคัญที่ต้องใส่ใจ ทั้งเรื่องของการขาดแคลน แ่งชิง การกระจายอย่างไม่เป็นธรรม ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมถือเป็นต้นทุนใหญ่ของการท่องเที่ยว เป็นเรื่องของพลังงาน เป็นต้นทุนในการประกอบการ นั้นหมายถึงการดำรงชีวิต

ปรากฏการณ์ Climate Change เป็นภัยคุกคามของโลก ที่สำคัญคือ มีผลกระทบในภาคเกษตร หากประเทศไม่มีอาหารกิน จะทำให้เกิดการจลาจล นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อภาคการท่องเที่ยว เพราะกิจกรรมการท่องเที่ยวขึ้นอยู่กับฤดูกาล อาจเกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาวะอากาศที่เปลี่ยนไป

- 5) **ภัยคุกคาม** เช่น โรคภัยไข้เจ็บ โรคซาร์ส (SARS) การก่อการร้าย
- 6) **ปัญหาเศรษฐกิจ**
- 7) **การเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว**

การเปลี่ยนแปลงของการท่องเที่ยวทั้ง 7 ข้อ จะทำให้เกิดการสร้างทัศนคติใหม่ต่อผู้ซื้อและผู้ขาย เกิดเทรนด์หรืออุปสงค์ทางการท่องเที่ยว ดังนี้

- 1) ในอนาคตผู้คนรักความแตกต่าง กล้าลอง กล้าเรียนรู้มากขึ้น เกิดกระแส Slow Tourism หรือการท่องเที่ยวแบบตี๋มด้า ไม่ใช่ชิงฉาบทัวร์หรือทัวร์แดกด้วน เกิดจากโครงสร้างทางสังคมที่เปลี่ยนไป
- 2) ความคล่องตัวในการเดินทางมีมากขึ้น การทำงานไม่ต้องเข้าตามเวลาออฟฟิศ มีการทำงานแบบที่บ้าน แบบสัญญา แบบพาร์ทไทม์ หรือ การพูดคุยสื่อสารทางโทรศัพท์อยู่คนละประเทศกับเรา เป็นต้น ความคล่องตัวในการเดินทาง เกิดจากการมีข้อมูลในการเดินทางที่มีมากขึ้น
- 3) การเติบโตของฐานคนเที่ยวที่มากขึ้น โอกาสในการท่องเที่ยวของคนมีมากขึ้นและขยายไปยังกลุ่มคนต่างๆ มากขึ้น การท่องเที่ยวมีจำนวนครั้งมากขึ้น แต่ระยะเวลาการท่องเที่ยวจะสั้นลง ค่าใช้จ่ายการท่องเที่ยวมีมากขึ้นแต่จะระมัดระวังค่าใช้จ่าย เนื่องจากข้อมูลข่าวสารที่ได้รับ และมีการรับข้อมูลข่าวสารทางการท่องเที่ยวในเชิงลึก
- 4) ความตระหนักในการรักษาสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เช่น เรื่องคาร์บอนฟุตพริ้นท์

การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะยั่งยืนได้อย่างไร? ท่ามกลางกระแสโลกไร้พรมแดน CBT เป็นการท่องเที่ยวที่เปราะบางที่สุดและเล็กที่สุดของการท่องเที่ยวระดับชุมชน แต่ในความเป็นจริง จะถูกกดดันน้อยลง มีการปรับตัวที่ง่าย หากเราต้องเข้าใจในบริบทของการท่องเที่ยวโดยชุมชน สิ่งจำเป็นที่จะต้องเอามาใช้ในบริบท คือ แนวทาง เศรษฐกิจพอเพียงของในหลวง โดยนำมาเป็นวิถีปฏิบัติ ที่มีหัวใจสำคัญ คือ ใช้ ปัญญาเป็นตัวกระตุ้น มีจรรยาบรรณเป็นตัวกำกับ ซึ่งแตกต่างกับโลกาภิวัตน์ที่ใช้กิเลสตัณหาความอยากได้เป็นตัวกระตุ้น ดังนั้นแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงจะโตอย่างไรก็ได้ แต่ยั่งยืน กระแสโลกาภิวัตน์เปรียบเหมือนกระแสน้ำใหญ่ เราจะต้านทานอย่างไร แตกต่างจากแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเหมือนฝายกั้นเขื่อนที่คอยต้านทานเมื่อกระแสน้ำมามากและเก็บกักน้ำให้ดินชุ่มชื้นยามไร่น้ำ

อย่างไรก็ตาม เราไม่สามารถหลีกเลี่ยงกระแสโลกาภิวัตน์ได้ แต่เราจะมีวิธีการอย่างไรที่จะรับมือและอยู่กับมันให้ได้ สามารถสรุปได้ 3 แนวทาง ดังนี้

- 1) รู้เขารู้เรา จะต้องรู้จักกับมัน รวมถึงอันตรายที่มันนำมา
- 2) หาทางบรรเทาป้องกัน หามาตรการ สร้างความเข้มแข็ง
- 3) การปรับตัว กระแสใดๆ ก็ตาม ไม่มีอะไรอยู่คงทนถาวร ล้วนเป็นพลวัตร เราต้องเปลี่ยนแปลง ค่อยเป็นค่อยไป โดยอาศัยรากฐานที่เข้มแข็งที่เราเคยมีอยู่เดิม เปลี่ยนเพื่อให้ดีขึ้น และหาโอกาสในการเปลี่ยนแปลงนั้นให้เกิดประโยชน์

โดยภาพรวมแล้ว ในท่ามกลางกระแสโลกนี้ เราต้องปรับตัวโดยการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยนำเสนอยุทธศาสตร์ ดังนี้

1) **ยุทธศาสตร์ทางด้านสังคม** จากคำจำกัดความที่น่าคิด คำว่า Globalization = Cultural Sanitization คือ กระบวนการที่หัวใจหลักคือการล้างวัฒนธรรม การทำให้เป็นหนึ่งเดียว และอยู่ในเวทีที่ปลาใหญ่กินปลาเล็กได้ ส่วนคำว่า Localization = Cultural Adaptation คือ การรักษาแล้วค่อยปรับตัว ต้นทุนทางวัฒนธรรม คือ หัวใจหลักในการที่จะรักษาชุมชนท้องถิ่นไว้ได้ วิธีการคือ ต้องรู้จักตัวเองให้มากขึ้น ต้องสร้างให้ชุมชนท้องถิ่นรู้จักตัวเอง เกิดความภาคภูมิใจในตัวเอง และเมื่อสืบค้นศึกษาตัวเองแล้ว ต้องหาจุดที่จะยึดโยงตัวเองเข้ากับสังคมให้ได้ วัฒนธรรมนั้นมีหลากหลาย แต่ต้องหาให้เจอว่า ถ้าสิ่งนี้หายไปเราจะถูกล้างจากนั้น หาโอกาสจากมันโดยการหาโอกาส แล้วแปลงคุณค่าทางสังคมวัฒนธรรมให้เป็นมูลค่า โดยนำเสนอในรูปแบบการท่องเที่ยวได้ ซึ่งจะอยู่ได้อย่างยั่งยืน

2) **ยุทธศาสตร์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม** ต้องยึดโยงกับภาคการผลิตทางการเกษตรและประมง เพราะมันคือ หัวใจสำคัญ โดยใช้กระบวนการคุ้มครองรักษา ซึ่งเป็นต้นทุนทางธรรมชาติ และสร้างมูลค่าเพิ่มทางการท่องเที่ยวให้ได้ การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะมองแค่มิติทางด้านสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมเพียง

อย่างเดียวไม่ได้ แต่ต้องมองถึงกระบวนการรักษาสสิ่งแวดล้อม การประหยัดพลังงาน ลดการผลิตของเสีย การปล่อยก๊าซเรือนกระจก การเปลี่ยนแปลงสภาวะอากาศ

3) **การเข้าสู่ระบบมาตรฐาน** เป็นกติกาของระบบโลกาภิวัตน์ ซึ่งเป็นเครื่องมือการกีดกันที่ไม่ใช่ทางการค้า แต่โดยอาศัยสิ่งแวดล้อมและสิทธิมนุษยชนเป็นตัวกีดกัน ดังนั้นเราจะต้องทำการทอ้งเที่ยวโดยชุมชนให้เข้าสู่ระบบมาตรฐานให้ได้ และสากลยอมรับ ซึ่งจะเกิดผล คือ ทำให้เราสามารถรักษาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมได้ และเกิดการพัฒนาคมนของเรา

4) **ยุทธศาสตร์ด้านเศรษฐกิจและการตลาด** ด้านเศรษฐกิจ คือต้องใช้การทอ้งเที่ยวเป็นเครื่องมือในการเสริมรายได้ของภาคการผลิตเดิม คือการเกษตรและการประมง เป็นรายได้เสริม เป็นหัวใจสำคัญ ไม่ใช่ใช้ชุมชนเป็นเครื่องมือ และใช้การทอ้งเที่ยวแก้ปัญหาความยากจน

ด้านการตลาด หรืออุปสงค์ทางด้านการทอ้งเที่ยว หากจะทำสินค้าการทอ้งเที่ยวโดยชุมชนเมื่อก่อนระบบทำมาค้าขายแค่ขายที่สินค้าต้นทุนทั้งด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม คือขายให้ได้ราคาต่ำสุดและผลิตให้มากที่สุด ในช่วงหลังเริ่มมีมิติการบริการ คือ สินค้าต้นทุนบวกคุณภาพ ซึ่งสามารถเพิ่มมูลค่าได้นอกจากนี้ มิติที่มากกว่านั้น คือ สินค้าต้นทุนบวกบริการบวกประสบการณ์ (ประทับใจ ความทันสมัย มีส่วนร่วม ถวิลหา) เช่น การกินกาแฟ อินเลิฟ ที่ปาย จะสร้างมูลค่า เพิ่มคุณค่าให้กับสินค้านอกเหนือจากการบริการ คือการสร้างประสบการณ์นั่นเอง ดังนั้นชุมชนต้องปรับตัวให้ได้ โดยใช้ความแตกต่างที่เราอยู่และไม่เหมือนใคร ภาษาอังกฤษเรียก Comparative advantage เช่น แม่ละนามืออย่างนั้น แม่กำปองมืออย่างนี้ ซึ่งเที่ยวสองอย่างไม่เหมือนกัน ถ้ามีเงินเท่านั้นถึงจะไปแม่ละนาได้ แต่ถ้ามีเงินเท่านั้นถึงจะไปแม่กำปองได้ จุดตรงนี้เรียกว่าเกิด Competitive advantage คือการสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันที่ดีขึ้น ทำให้ได้เปรียบ แต่ปัจจุบันนี้สิ่งที่เราอยู่และแตกต่างจากคนอื่นมันไม่เพียงพอแล้ว เราต้องสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันให้ดีกว่าคนอื่น และทำอะไรได้มากกว่าคนอื่นหรือมีอะไรน่าสนใจกว่าคนอื่น เรียกว่า ข้อได้เปรียบจากการปรับตัวอย่างรวดเร็ว หรือ Adaptive advantage ถ้าเราปรับตัวไม่ทัน การทอ้งเที่ยวมันจะหายไปหมด ดังนั้นอะไรก็ได้ที่เป็นสินค้ารูปธรรมต้องเปลี่ยนเป็นนามธรรมให้มากขึ้น โดยเน้นประสบการณ์

ที่อธิบายข้างต้นเป็นการตลาดในแง่ของกระบวนการผลิตสินค้า ส่วนตัวตลาดจริงๆ ต้องมีการ Matching เพราะการทอ้งเที่ยวโดยชุมชนไม่สามารถทำตลาดเปิดได้ เราเป็น selective market คือ ตลาดทางเลือก คือ การทอ้งเที่ยวเมืองไทย 77 ล้านคน ไม่มาหมู่บ้านเราทั้งหมดหรอก ต้องหาให้เจอ ประเภทคนที่มาสม่ำเสมอ และมีความเข้าใจในการทอ้งเที่ยวชุมชน เราต้องใช้กระบวนการความร่วมมือระหว่างประเทศ มาช่วย หากกลุ่มพวก responsible tour การทอ้งเที่ยวอย่างรับผิดชอบ voluntour การทอ้งเที่ยวอาสาสมัคร educational tour การทอ้งเที่ยวเพื่อการศึกษาเรียนรู้ เราต้องชัดเจนกับเป้าหมายเหล่านี้

5) ยุทธศาสตร์การเมือง นโยบาย คือ ตัวขับเคลื่อน ทั้งในระดับส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น เราต้องเข้าใจโครงสร้างทางการเมืองทั้งการบริหารและการปกครอง ถ้าเราติดต่อกับหน่วยงานที่ไม่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยตรงต้อง approach โดยไม่ใช้การท่องเที่ยวนำ เพราะอาจไม่ได้รับความสำคัญ การท่องเที่ยวถูกมองเป็นเรื่องเหลวไหลเป็นกระแสหลัก แต่ให้บอกว่าการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือที่ตอบโจทย์หน่วยงาน เช่น ถ้าติดต่อกับทหาร ต้องบอกว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือสร้างความมั่นคงให้กับประเทศ ถ้าติดต่อกับพัฒนาชุมชน ให้บอกว่าการท่องเที่ยวจะไปสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ถ้าติดต่อกับรัฐบาลต้องบอกว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะไปแก้ไขปัญหาความยากจน สร้างฐานชุมชนให้เข้มแข็ง ดังนั้นการท่องเที่ยวจะกลายเป็นเครื่องมือ เมื่อพัฒนามาถึงจุดหนึ่ง เราต้องสร้าง position paper หรือเอกสารที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการผลักดัน ยกตัวอย่างการต่อสู้ที่เข้มแข็ง คือ ในส่วนของสาธารณสุข พวกหมอชาวบ้าน ซึ่งมีการสร้างองค์ความรู้เอกสารที่เป็นที่ยอมรับในวงวิชาการ เกิดการผลักดันเข้าสู่นโยบายระดับชาติ สิ่งต่อมา คือ การสร้างกระแสของชุมชนกวีวัฒน์และความร่วมมือระหว่างประเทศ ทำอย่างไรจะผลักดันให้ ททท. สนับสนุนสื่อหรือรายการทีวีที่สนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างชัดเจน สร้างกระแสทั้งออฟไลน์ และออนไลน์ เราต้องสร้างระบบไม่ให้กระจกระบาย โดยได้รับความร่วมมือจากนักวิชาการ และสถาบันการศึกษา กระแสการท่องเที่ยวจากล่างขึ้นบนไม่น่าสนใจเท่ากับการท่องเที่ยวกระแสหลัก แต่เราชี้ให้เห็นได้ว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นฐานเสียงให้กับการเมือง และสร้างความมั่นคงเข้มแข็งให้กับชุมชน

สำหรับหน่วยงานโดยตรง กระทรวงท่องเที่ยวต้องชี้ให้เห็นว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการท่องเที่ยวทางเลือกแห่งใหม่ที่ต้องมีนโยบายในการสนับสนุน ต้องชี้ให้กระทรวงเห็นให้ได้ จากสถิตินักท่องเที่ยวต่างประเทศที่มาประเทศไทยเพิ่มขึ้นเป็นเท่าตัวจาก 7 ล้าน เป็น 14 ล้าน แต่แหล่งท่องเที่ยวหลักกลับกระจุกตัวอยู่แค่ 6 จังหวัดหลักเท่านั้น ควรมีการกระจายแหล่งท่องเที่ยว กระจายงาน กระจายโอกาส กระจายรายได้ และต้องสร้างตัวชี้วัดขึ้นมา ซึ่งความจริงแล้วสิ่งเหล่านี้มีในนโยบายแต่ยังไม่มีตัวชี้วัด ดังนั้นต้องชี้ให้กระทรวงการท่องเที่ยวเห็นว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนสำคัญ ส่วน ททท.เอง ยังไม่ยอมรับว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นเป็นกระแสในตัวของมันเอง แต่ ททท. ทำการท่องเที่ยวกลายเป็น Corporate image แบบว่าฉันทักทำ ทั้งที่ความจริงการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นสินค้าที่สำคัญ ยกตัวอย่าง ททท. ให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนไปงานที่เบอร์ลิน แล้วมันจะเกิดประโยชน์อะไร เพราะงานนี้เป็นงานการท่องเที่ยวกระแสหลัก ทำไม่มาไปงานการท่องเที่ยวที่เป็น Responsible Tourism ที่เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง ดังนั้นต้องมีหน่วยงานที่รับผิดชอบการท่องเที่ยวแบบนี้โดยตรง

ดังนั้น ยุทธศาสตร์รวมทั้งหมดที่กล่าวถึงต้องมีการทำงานแบบไตรภาคี คือ รัฐ เอกชน ประชาชน ท้องถิ่น เข้าไปบูรณาการตั้งแต่ขั้นตอนทำแผน ทำโครงการอย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นการยากสำหรับภาคชุมชนที่จะมาถึงจุดนี้ ดังนั้นต้องอาศัยเครื่องมือ คือ สถาบันการศึกษา หรือเอ็นจีโอ โดยใช้งานวิจัยสนับสนุน เข้ามา

ช่วยเหลือภาคประชาชน ในส่วนของสถาบันการศึกษานั้น สถาบันการศึกษายังไม่มีการร่วมมือเป็นพันธมิตรอย่างต่อเนื่อง ซึ่งไม่ใช่มาทำงานกับชุมชนแค่ทำเลื่อนตำแหน่ง ได้ ผศ. หรือ รศ. ยกตัวอย่าง การทำโครงการสามารถทำได้ทันทีโดยไม่ต้องรออนุมัติงบประมาณ เพราะเรามีฐานทรัพยากรที่เข้มแข็งอยู่แล้วทั้งทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ทำให้รัฐลงทุนบิงฉวกแล้วเจ๊ง แต่ยังสร้างหอมังกรต่อ แต่ทำไมตลาดสามชุกถึงทำได้เลยและอยู่มาได้ เป็นต้น

ดังนั้น ในการทำงานของชุมชน จะต้องประกอบไปด้วยกระบวนการ ดังนี้

- 1) สร้างเครือข่าย เพื่อสร้างอำนาจการต่อรองให้เกิดขึ้น เราเป็นหน่วยที่เล็กที่สุด เราสู้ไม่ไหว เครือข่ายไม่จำเป็นต้องเป็นเครือข่ายทางกายภาพ แต่เป็นทางโลกออนไลน์ก็ได้
- 2) สร้างพันธมิตร ที่จะช่วยให้เกิดการพัฒนาสินค้าและการพัฒนาธุรกิจการตลาด เช่น พันธมิตรกับภาคธุรกิจ โรงแรม ระหว่างประเทศ ทำสภาวะ วิน-วิน ให้เกิดขึ้น หรือ ใช้เทคนิคซีเอสอาร์จากผู้ประกอบการเอกชนที่ถูกบังคับโดยกติกาโลกให้ต้องทำซีเอสอาร์ คิดว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นฐานอย่างดีให้กับกิจกรรมจากกลุ่มบริษัทต่างๆ เช่น กลุ่มพลังงานที่มีเม็ดเงินมาก เป็นต้น
- 3) พัฒนาองค์ความรู้ (รู้ตัวเอง รู้โลกาภิวัตน์ รู้ไอที) และขีดความสามารถในการจัดการองค์ความรู้ สร้างการฝึกอบรม เข้าสู่กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นต่างๆ

สุดท้าย มีความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องมีแผน ซึ่งเป็นการสร้างหรือระบุความต้องการของท้องถิ่น และต้องหาจุดวิกฤตในแต่ละเรื่องให้เจอ จากนั้น ต้องสร้างตัวชี้วัดให้กับทุกๆ เรื่อง สามารถวัดได้เมื่อเกิดจุดวิกฤต เพื่อบอกในสิ่งที่เราอยากได้ และสิ่งที่เราไม่อยากจะบอกอย่างชัดเจน เราต้องพัฒนาตัวเองจากปลาฉิวปลาสร้อยมาเป็นกระแสน้ำ แล้วเราจะยั่งยืน

มุมมองของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
โดย ดร.บัญชา แก้วส่อง ผอ.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น
กล่าวสรุป

การท่องเที่ยวมีหลายมิติหลายมุม กระบวนการวิจัยเป็นเพียงแง่มุมหนึ่ง ไม่ใช่ทุกด้านของการท่องเที่ยว การวิจัยหนุนเรื่องการค้าความรู้ให้ชุมชนยืนอยู่ท่ามกลางโลกไร้พรมแดน “ยิ่งจัดการท่องเที่ยว

ยังเกิดปัญหา” เป็นหัวใจสำคัญ ที่งานวิจัยจะเข้าไปสนับสนุนให้ท้องถิ่นเกิดปัญหา การท่องเที่ยวต้องสร้างชาวบ้าน ไม่ใช่ทำลายท้องถิ่น

การวิจัยประเด็นการท่องเที่ยวโดยชุมชน ยังสามารถทำโจทย์วิจัยได้อีกมาก และประเทศไทยก็มีความร่วมมือที่ดีกับภูมิภาคอาเซียน ในสามเรื่องหลัก คือ การเมืองความมั่นคง เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเรื่องที่อาเซียนให้ความสำคัญ ดังนั้น การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะเป็นทางเลือกหนึ่งที่สำคัญ แม้อาจไม่ใช่ทางเลือกหลักของการท่องเที่ยวในปัจจุบัน งานวิจัยสร้างคน ความรู้ และรูปธรรมจริงในพื้นที่ ซึ่งเป็นกระบวนการในการพัฒนาประเทศตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนเป็นเจ้าของเรื่องในการผลักดันการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในชุมชน ดังนั้นงานวิจัยจะเป็นเครื่องมือที่ชุมชนจะได้รู้จักตัวเองมากขึ้นอย่างแท้จริงทุกแห่งทุกมุม และในท้ายที่สุดการขับเคลื่อนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงประเทศชาติ จากฐานข้างล่าง ซึ่งจะเป็น Localization ที่แท้จริง

เสวนา “การท่องเที่ยวโดยชุมชน จากรากหญ้าถึงนโยบาย”

วงเสวนาในครั้งนี้ เป็นการเสวนาร่วมกันของคนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน จากบทบาทของชุมชน ภาคี ผู้ประกอบการ สถาบันการศึกษา และส่วนราชการระดับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมีผู้ร่วมเสวนา ได้แก่ (1) คุณพรหมินทร์ พวงมาลา เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนภาคเหนือ (2) คุณยุหนาลงสมัน กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนบ้านบ่อเจ็ดลูก จ.สตูล (3) คุณดวงกมล จันสุริยวงศ์ ที่ปรึกษาสมาคมไทยท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และผจญภัย (TEATA) (4) คุณสุรสิทธิ์ ปล่องบรรจรร นายกองค้การบริหารส่วนตำบลลิเล็ด จ.สุราษฎร์ธานี (5) คุณกุลปราโมทย์ วรรณเลิศ ผู้อำนวยการกองส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยว ททท. และ (6) ผศ.จิตตศักดิ์ พุฒจรรยา คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร ดำเนินรายการโดย ดร.สินธุ์ สโรบล กรรมการมูลนิธิสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน และอาจารย์ประจำวิทยาลัยบริหารศาสตรมหาวิทยาลัยแม่โจ้

ประเด็นในการเสวนา คือ การมองเรื่องของการท่องเที่ยวโดยชุมชนในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงและกระบวนการโลกไร้พรมแดนที่เกิดขึ้น แต่ละภาคส่วนได้รับประโยชน์อย่างไร? และจะวางตัวอย่างไร? รวมทั้งฉายภาพ Scenario ในปัจจุบัน และหากพูดถึง AEC (Asian Economic Community) ในปี 2015 เราจะปรับตัวได้อย่างไร? สุดท้ายแล้วถ้าเราพัฒนาการท่องเที่ยวเข้าสู่ตลาดแล้ว อนาคตจะเป็นอย่างไรต่อไป?

คุณยุหน่า หลงสมัน กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนบ้านบ่อเจ็ดลูก จ.สตูล

มองเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่าเป็นสิ่งที่ชุมชนคิด สิ่งที่ชุมชนปักธง ซึ่งมีธรรมนูญของชุมชนทั้งหมด 5 ข้อ คือ

- 1) **ทรัพยากรต้องอยู่คู่กับชุมชนตลอดไปและมีการส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น** ยกตัวอย่างในเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง การทำแนวเขต การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ ส่วนเยาวชนก็มาเรียนรู้เรื่องการปลูกจากเริ่มจากสิ่งเล็กๆ เหล่านี้และขยายไปสู่เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่ต่อไป
- 2) **การสร้างการเรียนรู้ในชุมชนผ่านกระบวนการวิจัย** จากกระบวนการเหล่านี้ สามารถทำให้คนจากภายนอกและภายในชุมชนได้เรียนรู้การจัดการการท่องเที่ยว และนำไปสู่ความยั่งยืน มีการขยายผลไปสู่ชุมชนต่างๆ รวมถึงสถาบันการศึกษา
- 3) **วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาจะต้องอยู่คู่กับชุมชน** การทำการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะต้องทำให้สิ่งเหล่านี้อยู่คู่กับชุมชนอย่างยั่งยืน ที่สำคัญต้องสร้างเครื่องมือที่จะทำให้คนในชุมชนมีความสามัคคี มีพลัง มีจิตสำนึกที่จะรักษาไว้ซึ่งความดี ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาต่อไป
- 4) **การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นรายได้เสริม** ถ้าการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการท่องเที่ยวหลักอนาคตอาจจะวิกฤติ รายได้จากการท่องเที่ยวควรเป็นแค่อาชีพเสริม
- 5) **การพัฒนาหัวใจคน** ถ้าจะทำการท่องเที่ยวให้ยั่งยืนต้องพัฒนาหัวใจของคน เราไม่จำเป็นต้องสถาปนาตัวเองให้เหนือกว่าคนอื่น ถ้าเราลดตัวเองลงมาให้เท่ากับคนอื่น ความดีก็จะเกิด

คุณสุรสิทธิ์ ปล่องบรรจรร นายกองค้การบริหารส่วนตำบลลิเล็ด จ.สุราษฎร์ธานี

เราใช้ CBT เป็นเครื่องมือในการพัฒนาการจัดการชายฝั่งของชุมชนลิเล็ด ไม่เพียงแต่พัฒนาชุมชนแต่ยังพัฒนาโลกด้วย เพราะว่าป่าชายเลนของชุมชนลิเล็ดช่วยเพิ่มปริมาณออกซิเจนให้กับโลก และยังขยายออกไปอีก 2 - 3 พันไร่ มีสัตว์น้ำเหล่านี้ กุ้ง หอย ปู ปลา ที่ผลิตจากการท่องเที่ยวโดยชุมชนถูกส่งออกไปขายยังต่างประเทศ ซึ่งเป็นผลจากที่ชาวบ้านอนุรักษ์และร่วมกันปลูกป่า สิ่งเหล่านี้เป็นจุดแข็งที่เชื่อมต่อไปถึงเรื่องของโลกได้ เรากำลังบอกโลกว่า CBT ไม่ใช่แค่การมาท่องเที่ยว แต่บนพื้นฐานลึกๆ ยังมีกลุ่มชาวบ้านที่ร่วมกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

หากพูดถึงการรวมตัวเป็นอาเซียน สิ่งที่ชุมชนต้องพัฒนา คือ ภาษา ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญในการติดต่อสื่อสาร และสามารถทำการตลาดได้อย่างรู้เท่าทัน นอกจากนี้ต้องตั้งรับ และป้องกันปัญหาที่จะเกิดจากการท่องเที่ยว

คุณพรหมินทร์ พวงมาลา เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนภาคเหนือ

“เครือข่าย” เป็นการร่วมมือและรวมตัวกันเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ช่วยป้องกันการเปลี่ยนแปลงหลายๆ อย่างให้กับสมาชิก แต่เครือข่ายจะเข้มแข็งต้องเริ่มจากคนในชุมชน การรวมกลุ่มในชุมชน เป็นเครือข่ายระดับชุมชน หากเข้มแข็งสามารถพัฒนากันเป็นเครือข่ายระดับจังหวัด ระดับภูมิภาค และระดับประเทศ ต่อไปในอนาคต

ได้เริ่มทำงานด้านเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนระดับจังหวัด และได้เริ่มขยายไปสู่ระดับภาคตั้งแต่ ปี 2545 ปัจจุบันเครือข่ายฯ จังหวัดเชียงใหม่ มีกิจกรรมที่ต่อเนื่องในการพบปะกันในกลุ่มสมาชิก ซึ่งจะช่วยเหลือสมาชิกในกลุ่มที่ทำการท่องเที่ยวด้วยกัน ช่วยเหลือแบบพี่ช่วยน้อง ช่วยกันคิดและแก้ปัญหาที่จะเป็นผลกระทบด้านบวกและลบ เพื่อช่วยกันพัฒนาชุมชนให้ก้าวไปอย่างยั่งยืน

การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นกิจกรรมที่รัฐบาลควรนำเข้าสู่ระดับนโยบาย การท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ประโยชน์ตั้งแต่ คน กลุ่ม องค์กรต่างๆ รวมไปถึงการบริหารจัดการตนเอง ชุมชน ทรัพยากร ผลประโยชน์ และรายได้ ทำให้คนเกิดการพัฒนาหมู่บ้านเป็นศูนย์เรียนรู้ในหลายๆ เรื่อง ซึ่งถือเป็นความพยายามในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนด้วยชุมชน

คุณดวงกมล จันสุริยวงศ์ ที่ปรึกษาสมาคมไทยท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และผจญภัย (TEATA)

TEATA มีโอกาสได้ทำงานร่วมกับ CBT-I 2 โครงการ ได้แก่ (1) โครงการ CBT SPRING เป็นโครงการที่เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างบริษัททัวร์ไทย ชุมชน และบริษัททัวร์ในอังกฤษ ข้อค้นพบคือ บริษัททัวร์อังกฤษ มีบริษัทแลนด์ที่เมืองไทย นั้นเป็นปัญหาหนึ่งที่จะทำอย่างไรจะทำให้บริษัททัวร์อังกฤษทำงานร่วมกับเราได้ (2) โครงการ CSR MAP เป็นการทำงานของบริษัททัวร์จากต่างประเทศที่ยังไม่มีบริษัทแลนด์ในเมืองไทยมาทำงานร่วมกันกับบริษัททัวร์ไทย เพื่อสร้างเส้นทางสีเขียวที่รวมการท่องเที่ยวโดยชุมชนด้วย หลังจากที่ได้จัดทริปทดลอง ผลตอบรับที่ได้ คือ เสน่ห์ของการท่องเที่ยวสีเขียว ก็คือชุมชน ซึ่งทุกคนบอกว่าคนไทยมีจิตใจที่ดีงามและมีวิถีชีวิตที่สวยงาม คนต่างชาติอยากรู้จักคนไทย

ถ้ามองในมุมของทัวร์โอเพอเรเตอร์ ชุมชนเป็นสินค้าการท่องเที่ยว การทำทัวร์วิถีชีวิตชุมชน หากทำงานร่วมกันแค่เพียงชุมชนกับบริษัททัวร์ จะไม่ยั่งยืน จำเป็นต้องมีองค์กรอื่นเข้ามาช่วยสนับสนุนอย่างเช่นสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่ช่วยสร้างให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ชุมชนเกิดการพัฒนากลายเป็นระบบและเกิดความยั่งยืนในที่สุด การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเสน่ห์และมีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการส่งเสริมต่อไป

คุณกุลปราโมทย์ วรรณเลิศ ผู้อำนวยการกองส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยว ททท.

ปัจจุบันนักท่องเที่ยวมีรูปแบบการท่องเที่ยวที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นการท่องเที่ยวในเชิงการหาประสบการณ์มากขึ้น ไม่ใช่เพียงมาเพื่อพักผ่อน การท่องเที่ยวโดยชุมชนเข้ามาตอบโจทย์พฤติกรรมการท่องเที่ยวที่เปลี่ยนไป ซึ่งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ททท. ได้ทำการวิจัยพบว่า นักท่องเที่ยวมีความประทับใจในความเป็นคนไทย การต้อนรับและบริการที่มีอัธยาศัยไมตรี ถือได้ว่าเป็นจุดแข็งของการท่องเที่ยว ส่วนการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้สะท้อนภาพลักษณ์ความเป็นไทย ที่สามารถนำเสนอให้นักท่องเที่ยวได้ และแนวโน้มของการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีการขยายตัวมากขึ้น ททท. ได้มองเห็นศักยภาพ ณ จุดนี้ จึงใช้เครื่องมือทางการตลาดมาสร้างมาตรฐานและกระบวนการให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนได้รับการยอมรับ เช่น รางวัล Tourism Awards เพื่อส่งเสริมให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นที่รู้จัก และเมื่อปี 2550 มีการจัดประกวดแหล่งท่องเที่ยวชุมชน ทำให้เราได้แหล่งท่องเที่ยวชุมชนที่ได้มาตรฐาน มีคุณภาพ มีความพร้อมที่จะต้อนรับนักท่องเที่ยวทั้งไทยและเทศ และเป็นที่ยอมรับของนักท่องเที่ยว

ส่วนในเรื่องการประชาสัมพันธ์และสื่ออื่น ในระดับนโยบายเรามีการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และเกิดการเรียนรู้ ในกองส่งเสริมสินค้าการท่องเที่ยว มีการคิดสรรแหล่งท่องเที่ยวที่มีความพร้อมที่จะต้อนรับนักท่องเที่ยวทั้งไทยและเทศ เพื่อส่งข้อมูลให้กับฝ่ายการตลาดและสื่อสารการตลาด ในการทำประชาสัมพันธ์ให้เข้ากับกลุ่มเป้าหมายต่อไป ททท. พยายามสร้างการรับรู้ต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ไม่เหมือนการท่องเที่ยวโดยทั่วไปให้กับคนไทย คือ การสร้างแคมเปญ “ท่องเที่ยวหัวใจใหม่ เมืองไทยยั่งยืน” ซึ่งจะทำให้คนไทยเข้าใจการท่องเที่ยวรูปแบบนี้ต้องทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป นอกจากนี้ ททท. ยังทำงานเชื่อมต่อกับองค์กรที่จัดมาตรฐานของการท่องเที่ยว ในส่วนการเชื่อมต่อกับต่างประเทศ จะเป็นสื่อภาพยนตร์ในเรื่องของ Slow Travel รวมถึงการเผยแพร่ใน Youtube ซึ่งจะทำให้เกิดกระแสในการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ในอนาคต ทรัพยากรการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่ายิ่ง และแตกต่างจากประเทศอื่นๆ ททท. ได้ตั้งเป้าหมายไว้ว่าเราจะเป็น Tourism Capital of Asia และจะก้าวขึ้นมาเป็น Hub ทางการท่องเที่ยวของภูมิภาค หากเราเริ่มต้นได้ก่อน และเรามีองค์กรที่จะทำงานที่พร้อมและเข้มแข็ง จะทำให้เราเป็นผู้นำทางด้านนี้ ททท. มีนโยบายที่จะมุ่งในเรื่องความสมดุลในมิติเศรษฐกิจ คือ รายได้ที่จะเข้าสู่ชุมชน มิติในเรื่องสังคม คือ การสร้างความสมดุลในชุมชนในด้านการจัดการการท่องเที่ยวไม่ให้ล้มหายตายจาก และมีสิ่งแวดล้อมที่ต้องมีการจัดการไม่ให้ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมและถูกทำลาย ททท. กำลังทำงานเพื่อส่งเสริมสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ และ ททท. ก็ต้องการให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนทำงานอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอด้วยเช่นกัน เพื่อให้เกิดความยั่งยืน

ผศ.จิตตศักดิ์ พุฒจรัส คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร

นักศึกษาไทยมองว่าการท่องเที่ยว คือ ความสะดวกสบาย อาจารย์สอนเด็กให้เดินตามกรอบที่ตนเองต้องการ และตอบข้อสอบได้ ผลปรากฏว่าเด็กไม่สามารถทำงานร่วมกับชุมชนได้ หรือเข้าไปทำงานในองค์กรที่ส่งนักท่องเที่ยวเข้าไปชุมชนได้ นี่คือความจริงของการศึกษาไทย ดังนั้นเราควรจะเปิดโอกาสให้เด็กได้ออกไปเรียนรู้จากข้างนอก เริ่มตั้งแต่ชุมชนซึ่งเป็นรากฐาน คือการไปเรียนรู้ชุมชนตั้งแต่รากจนถึงปลายทางว่าชุมชนขายทัวร์ได้อย่างไร โดยให้เด็กได้เรียนรู้ตั้งแต่กระบวนการเริ่มต้น อยากให้มองว่าชุมชนมีอะไรน่าเที่ยวที่นอกเหนือไปจากวิวสวย ซึ่งมันเป็นสิ่งที่ไม่ใช่แค่ตามองเห็น นั่นคือระบบการจัดการชุมชนให้สามารถอยู่รอดได้

มีคำอีกคำหนึ่งในวงวิชาการ คือ การประกันคุณภาพ และตัวชี้วัด อยากจะชี้ให้สถาบันการศึกษาได้เห็น ว่า ถึงแม้จะมีชุมชนที่ไม่ต้อนรับนักวิจัย แต่ก็มีอีกบางส่วนที่ต้อนรับนักวิจัย ดังนั้น สถาบันการศึกษาจะต้องทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงที่แสนดี ชวนชุมชนคิดและมอง ไม่ใช่เพียงเข้าไปเก็บข้อมูลแล้วหายไป งานวิจัยจะต้องทำให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ และนักวิจัยสามารถนำไปเป็นตัวประกันคุณภาพได้ ซึ่งจะเกิดประโยชน์ทั้งสองฝ่าย

การปรับหลักสูตรอย่างไรเพื่อให้เป็นตัวชี้วัดอีกตัวหนึ่ง เราต้องพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนมอง CBT จากงานวิจัยเดิมๆ มาเป็นสื่อการสอนได้อย่างไร โดยมีชุมชนเป็นเสมือนห้องทดลองของนักศึกษา เมื่อเด็กได้เรียนรู้ ก็เกิดการพัฒนา ไม่ใช่แค่มาเที่ยวและได้เงิน นักศึกษาจะต้องมีบทบาทผลักดัน คือ ระบบการเรียนการสอนมีส่วนในการผลักดันให้ชุมชนร่วมคิดร่วมทำไปด้วยกัน อาศัยเด็กเป็นตัวฝึกฝนชุมชน และในขณะเดียวกันนักศึกษาก็ได้โจทย์ไปทำรายงานของตน หรือทำสื่อเช่นสารคดี เป็นต้น เด็กในสมัยนี้ความภูมิใจไม่ใช่รางวัล แต่เป็นจำนวนคนที่เข้ามาดูผลงานของเขาที่เขาสร้างขึ้น เช่นการทำสื่อเผยแพร่ลงใน Youtube ดังนั้นสถาบันการศึกษาต้องปรับวิธีคิดให้สอดคล้องกับพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปของนักศึกษา การรวมตัวกันปรับเปลี่ยนของสถาบันอาจจะไปกระทั่งในระดับนโยบาย ทำให้ CBT ได้รับการยอมรับมากขึ้นในระดับนโยบายของชาติ

สรุป และประเด็นที่ฝากไว้

- คุณยุหน่า หลงสมัน (ชุมชนบ่อเจ็ดลูก จ.สตูล) : ชุมชนเข้มแข็ง และพัฒนาตนเองได้โดยไม่ต้องพึ่งรัฐบาล ไม่เยอะ แต่ดูแลคนในชุมชนได้ เน้นการจัดสวัสดิการชุมชน การท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม
- คุณสุรสิทธิ์ ปล่องบรรจกร (ชุมชนลีเล็ด จ.สุราษฎร์ธานี) : CBT คือ การพัฒนาประเทศ 3 องค์กรที่ต้องสนับสนุนอย่างเต็มที่ คือ รัฐบาล เอกชน และชุมชน CBT ให้อะไรกับคุณมากกว่าที่คิด (งศศึกษา

อย่างลึกซึ้ง) หากอยากพัฒนาประเทศ ต้องพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน อยากให้แผน 11 พุดถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน

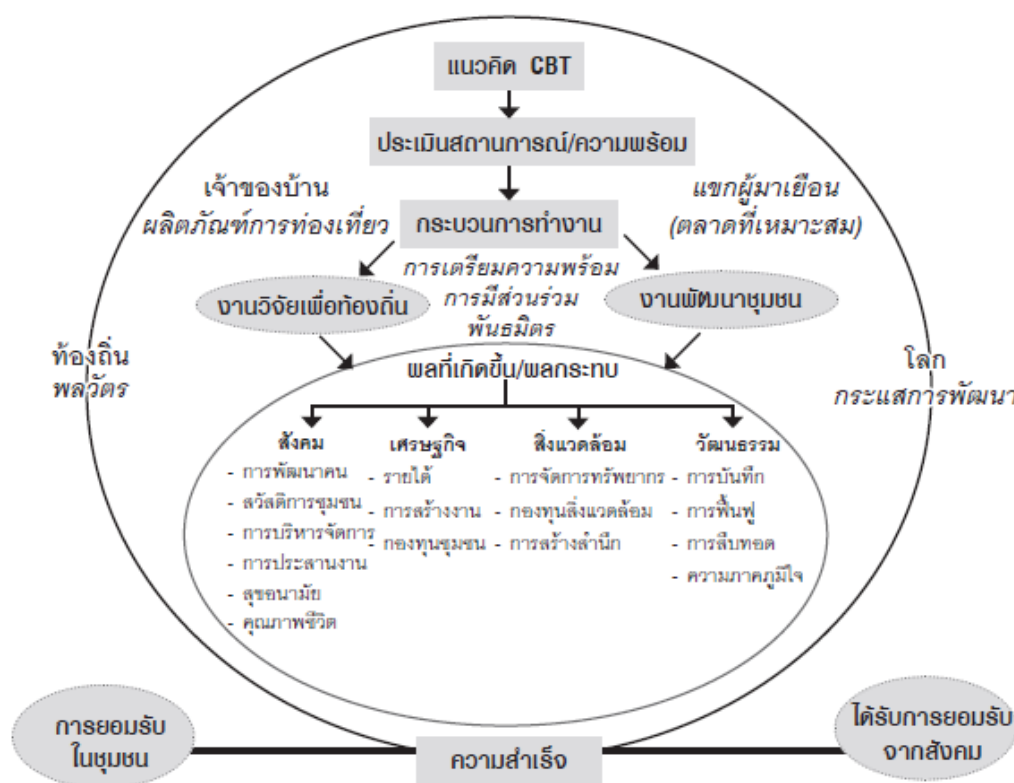
- คุณพรหมินทร์ พวงมาลา (ชุมชนแม่กำปอง จ.เชียงใหม่) : การท่องเที่ยวโดยชุมชนกำลังจะเข้มแข็ง เพราะกำลังจะกลายเป็นสมาคมการท่องเที่ยวโดยชุมชนภาคเหนือ สมาคมจะทำให้เกิดความเข้มแข็ง และรองรับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น และในอนาคตการท่องเที่ยวโดยชุมชนอาจก้าวไปสู่เครือข่ายระดับประเทศ
- คุณดวงกมล จันสุริยวงศ์ (สมาคม TEATA) : การทำพิธีท้าวเส้นทางท่องเที่ยวสีเขียวร่วมกันระหว่าง CBT-I ททท. และที่ดำ ประสบความสำเร็จและได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีในเวทีงาน TTM เมื่อเดือนมิถุนายน 2554 ที่ผ่านมา สิ่งประทับใจบริษัททัวร์มากที่สุด คือ การท่องเที่ยวโดยชุมชน ต่อไปการร่วมมือกับบริษัททัวร์จะมีมากขึ้น สิ่งที่ดีดำจะทำร่วมกับ CBT-I คือ การขาย และการพัฒนาชุมชนอื่นที่คิดว่าจะขายได้ (สร้าง Network)
- คุณกุลปราโมทย์ วรรณเลิศ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย) : รักษาคุณภาพมาตรฐานไว้เพื่อการแข่งขันในอนาคต คือ การเปิดเสรีอาเซียน การสร้างเครือข่ายการตลาด ดูว่ามีใครบ้างที่มีส่วนเกี่ยวข้อง การยึดจุดแข็งของตัวเองชุมชนเอาไว้ ให้รักษาอัตลักษณ์ของตนเองไว้อย่างเหนียวแน่นและนำเสนอออกมาเป็นเรื่องราวเพื่อเป็นจุดขายทางการท่องเที่ยว และผลพลอยได้คือการขยายวันพักของนักท่องเที่ยว
- ผศ.จิตตศักดิ์ พุฒจรรย์ (มหาวิทยาลัยศิลปากร) : หน้าที่นักวิชาการ วิจัยร่วมกับชุมชนและผลักดันเป็นนโยบายไปสู่นักศึกษา และเอาเรื่องราวการตลาดใหม่ๆ มาสู่ชุมชน นักวิจัยต้องเป็นผู้ถ่ายทอดให้กับทั้งฝ่ายชุมชนและนักเรียน

ส่วนที่ 8

ข้อค้นพบจากงานวิจัย

จากงานวิจัยชิ้นนี้ เป็นการประมวลความรู้จากคนทำงาน ทั้งนักพัฒนา ผู้ประสานงานวิจัยในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน และอาจารย์ที่สอนเรื่องการท่องเที่ยวในมหาวิทยาลัยและมีงานวิจัยภาคสนามเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน ข้อค้นพบสำคัญของการศึกษาครั้งนี้ พบว่า

1. แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาที่ยั่งยืน และเป็นที่ยอมรับในกระแสสากล ว่าเป็นทางเลือกของการท่องเที่ยวที่สร้างการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ท้องถิ่นได้รับประโยชน์ และนักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์และมีส่วนร่วมในการสนับสนุนการพัฒนาท้องถิ่น
2. กระบวนการทำงานเพื่อเตรียมความพร้อมชุมชนในการดำเนินการเรื่องการท่องเที่ยวต้องใช้ทั้งงานวิจัยและพัฒนา โดยที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและสร้างความรู้เป็นเจ้าของในการวิจัยและพัฒนานั้น
3. ผลที่เกิดขึ้นจากการที่ชุมชนเข้ามาดำเนินการเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นผลกระทบเชิงบวกและเกิดประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน ยกกระดับคุณภาพชีวิตคนในท้องถิ่น
4. ความเป็นวิชาการว่าด้วยการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือการนำองค์ความรู้ ด้านแนวคิด กระบวนการทำงาน ผลที่เกิดขึ้น การติดตามประเมินผลที่มีตัวชี้วัดที่ชัดเจน มีการเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบที่สามารถชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลง เจื่อนไขปัจจัยแวดล้อมที่ส่งเสริมและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว และนำองค์ความรู้ดังกล่าวไปขยายผลผ่านการสรุปบทเรียน สังเคราะห์ออกเป็นชุดความรู้ทั้งด้าน กระบวนการทำงาน หลักสูตรการฝึกอบรม หลักสูตรการเรียนการสอน รวมทั้งการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น มุมมองกับภาคที่เกี่ยวข้องทั้งรัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และมีการนำแนวคิดนี้ไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องหรือเท่าทันกับกระแสสังคม และมีการปรับตัวอย่างเป็นพลวัตรของชุมชน
5. ความสำเร็จในการดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชน ควรมองทั้งระบบ ทั้งการที่การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ในความหมายของความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของบ้านกับผู้มาเยือน (Host & Guest Relationship) และการเชื่อมโยงกับภาคที่เกี่ยวข้องในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว รวมทั้งการยกระดับแนวคิดเรื่องนี้สู่ระดับนโยบายและนำไปสู่การเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาและนำองค์ความรู้กลับสู่การให้บริการแก่สังคม จึงจะเป็นวิชาการที่รับใช้สังคมและแก้ปัญหการพัฒนาได้

รูปภาพที่ 26 ข้อค้นพบและองค์ความรู้จากการวิจัย

1. แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน

แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาที่ยั่งยืน และเป็นที่ยอมรับในกระแสสากล ว่าเป็นทางเลือกของการท่องเที่ยวที่สร้างการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ท้องถิ่นได้รับประโยชน์ และนักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์และมีส่วนร่วมในการสนับสนุนการพัฒนาท้องถิ่น

ระยะเวลาของการพัฒนาแนวคิดและกระบวนการทำงานเรื่อง CBT ยาวนานกว่า 10 ปี ทำให้พอที่จะเห็นพัฒนาการจากจุดเริ่มต้น พัฒนา และถดถอย การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับชุมชน ในระยะเริ่มต้นของแนวความคิดนี้ ชุมชนที่เริ่มทำเป็นชุมชนที่กำลังเผชิญปัญหาการแย่งชิงทรัพยากร การเป็นชุมชนชายขอบที่ขาดการเหลียวแลหรือยอมรับสิทธิความเป็นพลเมืองในกรณีชุมชนชาวเขา ทำให้ชุมชนมี “สาร” ที่ต้องการสื่อกับคนภายนอก โดยไม่ต้องมีการอบรมเรื่องมีคุณค่าแก่ชีวิตท้องถิ่นเลยด้วยซ้ำ เพราะชาวบ้านอยากคุย อยากเล่าเรื่อง อยากให้นักท่องเที่ยวเห็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อชีวิตของชุมชนและไม่อยากให้ถูกทำลายหรือสูญหายไป หรือใช้การท่องเที่ยวเป็นช่องทางสร้างความเข้าใจที่

ถูกต้องเรื่องคนอยู่กับป่า ไม่ว่าจะเป็นชุมชนในลักษณะไหน คงไม่ใช่ว่าเครื่องมือนี้ทำได้กับชุมชนทุกแห่ง ทำให้ที่ตั้งและทุนทางสังคมของชุมชนก็เป็นปัจจัยสำคัญในการนำพาให้ CBT ประสบความสำเร็จ

ต้องยอมรับว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นกิจกรรมที่นำเสนอในช่องทางของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ไม่ใช่เรื่องการศึกษาทางเลือก หรือการพัฒนาชุมชน (ถึงแม้ว่าจะนำไปอธิบายในบริบทนั้นได้ก็ตาม) เมื่อ CBT เป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวอย่างหนึ่งที่แตกต่างจากคำว่า “สินค้า” หรือ “ผลิตภัณฑ์” ทางการท่องเที่ยวอื่นๆ ทั่วไป การเตรียมความพร้อมชุมชนทั้งเรื่องความรู้-ความเข้าใจและทักษะที่จะทำให้การท่องเที่ยวรับใช้ชุมชนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนและชุมชน และให้ชุมชนได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว โดยบทบาทของการเป็นเจ้าของไม่ใช่ลูกจ้าง ภายใต้แนวคิดนี้จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการเตรียมความพร้อมชุมชน

การท่องเที่ยวประกอบด้วยกลุ่มคนสองฝ่าย คือ เจ้าของบ้าน (Host) กับผู้มาเยือน (Guest) จากงานวิจัยและประสบการณ์พบว่า กลุ่มนักท่องเที่ยวที่สนใจเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น อยากสัมผัสความจริงไม่ใช่การปรุงแต่งหรือการจัดแสดง และต้องการให้การท่องเที่ยวของตนส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด ในขณะเดียวกันก็หวังว่าเงินที่จ่ายในการท่องเที่ยวได้เข้าไปมีส่วนในการสร้างเสริมเศรษฐกิจชุมชนหรือสนับสนุนการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น

การขับเคลื่อนเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน สอดคล้องกับนโยบายการส่งเสริมเศรษฐกิจระดับรากหญ้า จะเห็นได้ว่าการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน การส่งเสริมกิจการเพื่อสังคม หรือตอนนี้ก็เริ่มมีเรื่องเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ขึ้นมา CBT สามารถสร้างกิจกรรมหรือรายได้ที่เกี่ยวข้องได้ เพียงแต่ชุมชนสามารถวิเคราะห์จุดเด่น เอกลักษณ์ ความแตกต่างของตนกับชุมชนอื่น หรือการมองที่คุณค่าก่อนและสร้างมูลค่าตามหลัง ซึ่งแต่ละชุมชนมีบริบทการจัดการรายได้แตกต่างกัน ซึ่งหากเป็นชุมชน CBT ที่มีความชัดเจนในแนวคิดการทำงาน เรื่องการกระจายรายได้ การจัดสรรรายได้สู่สมาชิก กลุ่ม และชุมชน รวมทั้งการทำงานแบบมีส่วนร่วม โปร่งใส ตรวจสอบได้ เป็นหัวใจสำคัญของการบริหารงานแบบ CBT การต่อยอดหรือการส่งเสริมเรื่องการจัดการธุรกิจชุมชนจะช่วยชุมชนได้มากในการวางระบบ แต่ข้อสำคัญคือ การมองอย่างบูรณาการกับมิติอื่นๆ เช่น สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม การมองโอกาสทางเศรษฐกิจ การช่วงชิงโอกาส และผลตอบแทนทางเศรษฐกิจอาจสร้างความทุกข์ (เพราะแทบจะไม่มีเวลาพักผ่อน) แทนที่จะสร้างสุขก็เป็นได้ อาทิ การปฏิเสธไม่รับคำสั่งซื้อจำนวนมากของกลุ่มมัลดีเยียม บ้านคีรีวง หรือการไม่ลงทุนซื้อเตาอบใบชา หรือการรับคำสั่งซื้อมากเกินไปของบ้านแม่กำปอง หรือวันธรรมดาทำงาน เสาร์ - อาทิตย์ขายของในกรณีตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง ทำให้บางครอบครัวแทบไม่มีวันหยุดพักผ่อน เป็นต้น

จากการที่ CBT เป็นส่วนหนึ่งของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว คงต้องเรียนรู้วิธีคิดแบบทุนนิยม (บางด้าน) ซึ่งมองว่าการแบ่งงานกันทำตามความสามารถจะช่วยให้ธุรกิจดำเนินไปได้

เช่นเดียวกันกับเรื่องการตลาดของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทำอย่างไรจึงจะเข้าถึงนักท่องเที่ยวที่สนใจเรื่อง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และจะจัดการให้เขามาเที่ยวชุมชนได้อย่างไร หากเป็นต่างชาติต่างภาษาทั้งชุมชน และนักท่องเที่ยวจะสื่อสารกันได้อย่างไร การมีพันธมิตรทางธุรกิจจะช่วยกันทำให้เกิดความร่วมมือ ความช่วยเหลือ และผลประโยชน์ร่วมในลักษณะต่างฝ่ายต่างได้ประโยชน์ได้ อย่างไรก็ตาม ผู้ประกอบการคือนัก ธุรกิจ แต่ก็ต้องยอมรับว่าในปัจจุบันเราก็มักธุรกิจเพื่อสังคมด้วยเช่นกัน การมีเป้าหมายเรื่องกำไรสูงสุด เพียงอย่างเดียวเช่นผู้ประกอบการกระแสหลัก คงไม่ใช่สำหรับผู้ประกอบการที่สนใจสนับสนุนการท่องเที่ยว โดยชุมชน ดังนั้น การพิจารณาในการเลือกผู้ประกอบการท่องเที่ยวที่จะทำงานด้วยจึงจำเป็น รวมทั้งการตั้งหลักเพื่อให้ทั้งสองฝ่ายเรียนรู้และทำความเข้าใจในภูมิหลังและความคาดหวังในความร่วมมือจึงเป็นสิ่งที่สำคัญ

2. กระบวนการทำงาน

กระบวนการทำงานเพื่อเตรียมความพร้อมชุมชนในการดำเนินการเรื่องการท่องเที่ยว ต้องใช้ทั้ง งานวิจัยและพัฒนา โดยที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและสร้างความรู้เป็นเจ้าของในการวิจัยและพัฒนานั้น

การท่องเที่ยวเป็นดาบสองคมเป็นทั้งโอกาสและความเสี่ยง หากไม่มีการเตรียมความพร้อมที่ดี (Preparation) หรือขาดการทำงานแบบมีส่วนร่วม (Participation) รวมทั้งการทำงานอย่างเป็นขั้นตอนมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างเป็นกระบวนการ (Process) แล้ว การเปลี่ยนแปลงจากผู้ถูกท่องเที่ยวเป็นผู้ดำเนินการท่องเที่ยวด้วยตนเอง ก็จะไม่ต่างอะไรจากการท่องเที่ยวที่เคยเกิดขึ้นในอดีต

การเตรียมความพร้อมชุมชน สำคัญคือการศึกษาศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชน รวมทั้งการพัฒนาขีดความสามารถของคนทำงาน กลุ่มท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยว และบริการท่องเที่ยวให้สามารถรองรับ การท่องเที่ยวได้โดยไม่เกินขีดความสามารถในการรองรับของชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชนอาจเกิดขึ้นมาจากการต้องการของชุมชน แต่การดำเนินงานเพื่อเตรียมความพร้อมชุมชนมักจะมีหน่วยงาน อาทิ สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน หรือหน่วยงานของรัฐเป็นผู้เลี้ยง เครื่องมือที่ใช้หากเป็นนักวิชาการก็อาจจะใช้งานวิจัยเป็นจุดตั้งหลัก และหากเป็นหน่วยงานก็จะวางเป้าหมายที่คาดว่าจะได้รับและใช้งานพัฒนาเป็นตัวขับเคลื่อน โดยที่ทั้งการใช้งานวิจัยหรืองานพัฒนาในการทำงาน สิ่งที่สองเครื่องมือจำเป็นต้องมี คือ กลุ่มแกนนำที่จะทำงานอย่างมีส่วนร่วมเป็นทีมในการทำงาน เพื่อให้การเตรียมความพร้อมเป็นการตอบปัญหาและความต้องการของชาวบ้านไม่ใช่ นักวิชาการหรือนักพัฒนาจากภายนอก การเตรียมความพร้อมเป็นเพียงจุดเริ่มต้นแต่การเรียนรู้ท่ามกลางการทำงาน การมี นักท่องเที่ยวเข้ามาอย่างต่อเนื่อง เป็นแบบฝึกหัดอย่างดีสำหรับชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน มีการดำเนินการอย่างกว้างขวางในทั่วทุกภาคของประเทศ จากการสำรวจของสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชนในปี 2552 พบว่ามีชุมชนจำนวน 118 แห่ง เป็นแหล่งท่องเที่ยว บางชุมชนก็เรียกตนเองว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชน แต่ยังไม่ใช้การท่องเที่ยวโดยชุมชนแท้จริง บางชุมชนยังคงเป็นเพียงผู้ถูกท่องเที่ยว หน่วยงานบางแห่งให้การสนับสนุนแต่ขาดการทำงานอย่างต่อเนื่อง บางแห่งมีการเตรียมความพร้อมชุมชนแล้วแต่ขาดนักท่องเที่ยวเข้ามาอย่างต่อเนื่อง จากฐานข้อมูลดังกล่าวได้มีการประเมินความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว พบว่า มีประมาณ 30 % ของชุมชนที่มีการทำเรื่องการท่องเที่ยวที่มีความเข้มแข็งและมีการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง (ตารางที่ 3 ภาพรวมการท่องเที่ยวโดยชุมชน)

● องค์ประกอบ 4 ด้านของความสำเร็จในการทำการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม

- ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และมีวิถีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน
- ชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

องค์กรชุมชน

- ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน
- มีปราชญ์ หรือผู้มีความรู้ และทักษะในเรื่องต่างๆ หลากหลาย
- ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

การจัดการ

- มีกฎ-กติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว
- มีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยว และสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้
- มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม
- มีกองทุนของชุมชนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

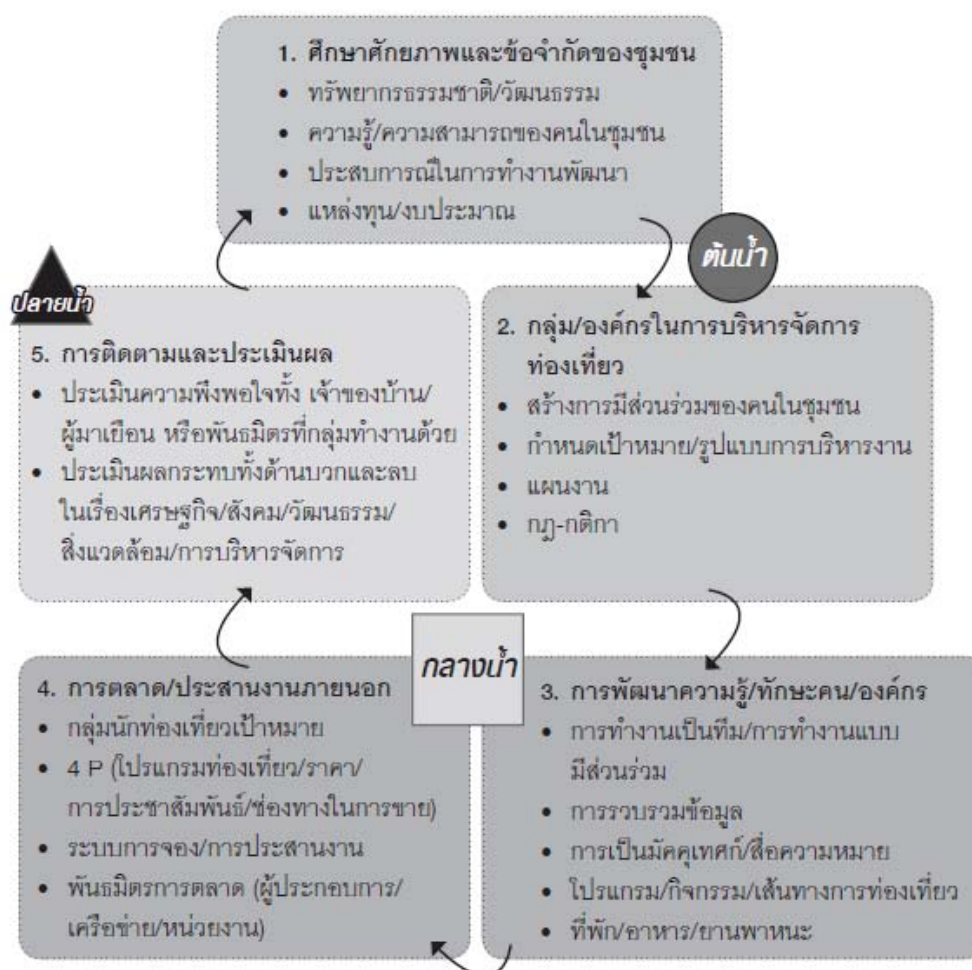
การเรียนรู้

- ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการรับรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง

- มีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน
- สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

แต่ละองค์ประกอบต่างยึดโยงและสัมพันธ์กัน ที่จะทำให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนยั่งยืนและมีเสน่ห์ กล่าวคือ หาก**ฐานทรัพยากรธรรมชาติ**อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านสามารถทำการผลิตได้ และมีอาหารหรือรายได้โดยไม่ต้องพึ่งพาการท่องเที่ยว ดังนั้น มีการท่องเที่ยวหรือไม่มีการท่องเที่ยวชาวบ้านก็สามารถดำเนินชีวิตไปได้อย่างปกติ **องค์กรชุมชน**เป็นเป้าหมายในการพัฒนาการท่องเที่ยวให้ขับเคลื่อนไปได้ด้วยการมีส่วนร่วม และสมาชิกในชุมชนเห็นประโยชน์ของ CBT ต่อชุมชน ส่วน**การจัดการ**เป็นกลไกที่จะทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่น แสดงให้เห็นถึงการจัดการผลประโยชน์ที่เป็นธรรม สำหรับการ**เรียนรู้**คือเสน่ห์ที่ทำให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนแตกต่างจากการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น เพราะเป็นการเรียนรู้ที่มาจากเจ้าของถิ่นภูมิใจนำเสนอ สร้างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้ผู้มาเยือนได้รับประสบการณ์ตรงโดยการลงมือทำ และด้วยอัธยาศัยไมตรีของคนในชุมชน

- กระบวนการในการเตรียมความพร้อมชุมชน

รูปภาพที่ 27 กระบวนการในการเตรียมความพร้อมชุมชน

• กระบวนการเตรียมความพร้อมชุมชนด้วยกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Based Research - CBR)

ก่อนที่การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะแพร่หลาย งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการสร้างองค์ความรู้ในเรื่องรูปแบบที่เหมาะสมสำหรับการท่องเที่ยวโดยชุมชน กระบวนการ CBR ได้สร้างระบบคิดการตั้งคำถาม การทำงานและการตัดสินใจบนฐานข้อมูล โดยที่ผู้ใช้ความรู้นั้นคือชาวบ้านเอง โดยเรียกกระบวนการดังกล่าวว่า

● ดันน้ำ □ กลางน้ำ ▲ ปลายน้ำ

● วิเคราะห์พื้นที่/ประเด็น พัฒนาโจทย์วิจัย (โจทย์ของชุมชน/เห็นคนทำงานวิจัย/ทำความเข้าใจ CBR)

□ วิเคราะห์ผู้เกี่ยวข้องและบทบาท ออกแบบงานวิจัย หาข้อมูลความรู้ พัฒนาศักยภาพ และปฏิบัติการ

▲ สรุปบทเรียน เขียนรายงาน ประสานพันธมิตร ยกกระดาน และขยายผล

รูปภาพที่ 28 กระบวนการเตรียมความพร้อมชุมชนด้วยกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

3. ผลที่เกิดขึ้น

ผลที่เกิดขึ้นจากการที่ชุมชนเข้ามามีส่วนดำเนินการเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นผลกระทบเชิงบวก และเกิดประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน ยกกระดับคุณภาพชีวิตคนในท้องถิ่น

กรณีศึกษา 5 หมู่บ้าน : หมู่บ้านต้นแบบของการท่องเที่ยวโดยชุมชนทั่วประเทศไทย

1) การท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) มีส่วนสนับสนุนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน

“ความอยู่รอดของชุมชนขึ้นอยู่กับฐานทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนท้องถิ่นมีความเชื่อมโยงผูกพันกับทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า”

การท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ทั้งการสร้างภาคภูมิใจให้กับชุมชนในการเผยแพร่ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากร สื่อสารปัญหาความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรให้คนภายนอกได้รับทราบ สร้างสรรค์กิจกรรมการท่องเที่ยวให้

ผู้มาเยือนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ จัดสรรรายได้จากการท่องเที่ยวสนับสนุนกิจกรรมการพัฒนาชุมชน สร้างความร่วมมือของหน่วยงานในการทำงานเป็นพันธมิตรร่วมกับชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

กรณีศึกษา ห้วยแร่ จ.ตราด : แต่เดิม ลำคลองห้วยแร่จะมีกองขยะลอยอยู่เสมอและต้นไม้สองฝากฝั่งได้ถูกโค่นถางให้โล่งเตียน เมื่อต้องการจะให้มีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตามลำคลองก็เริ่มตระหนักถึงการรักษาความสะอาด จึงร่วมกันกำจัดขยะจนลำคลองใสสะอาดและเกิดการเห็นคุณค่าของต้นไม้ริมฝั่งคลองที่สามารถช่วยรักษาริมตลิ่ง (ริมฝั่งคลอง) และรักษาความสวยงามตามธรรมชาติเอาไว้ ไม่เพียงแต่ชุมชนห้วยแร่เท่านั้นที่สามารถฟื้นป่าริมคลองห้วยแร่ สัตว์น้ำน้อยใหญ่กลับมาอุดมดังเดิม แต่การท่องเที่ยวโดยชุมชนห้วยแร่ยังเป็นสะพานทอดยาวจากการฟื้นป่าออกไปสู่ป่าชายเลน และขยายพื้นที่การฟื้นฟูเพื่อการอนุรักษ์ไปยังอ่าวตราดเพื่อหล่อเลี้ยงชีวิตคนเมืองตราดให้เข้มแข็งและสมบูรณ์สืบถึงลูกหลานต่อไป

2) การท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) มีส่วนสนับสนุนการพัฒนาวัฒนธรรมท้องถิ่น

“วิถีชีวิตและวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่บอกถึงอัตลักษณ์ความเป็นชุมชน ความเข้มแข็งของชุมชนจะทำให้ชุมชนสามารถปรับตัวอยู่ในสังคมปัจจุบัน โดยที่ยังคงอนุรักษ์วัฒนธรรมและปรับประยุกต์ให้สอดคล้องกับยุคสมัย มีการสืบทอดสู่คนรุ่นหลังได้อย่างต่อเนื่อง”

การท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นเครื่องมือในการสร้างความภาคภูมิใจให้กับชาวบ้านในการนำเสนอ “ของดี” ชุมชนให้คนภายนอกได้รับรู้ ทำให้เกิดการสืบค้น ถ่ายทอด และฟื้นฟูวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น ชุมชนมีการบริหารจัดการและร่วมกันกำหนดว่าวิถีชีวิตและวัฒนธรรมอะไรบ้างที่ชุมชนพร้อมในการนำเสนอและสร้างการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน ตลอดจนมีแนวทางปฏิบัติตัวสำหรับนักท่องเที่ยว

การที่มีนักท่องเที่ยวสนใจแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมคนท้องถิ่น เป็นตัวกระตุ้นอีกทางหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจ และมีชีวิตชีวาในการนำเสนอข้อมูล สามารถสร้างการมีส่วนร่วมให้กับนักท่องเที่ยวในกิจกรรมทางวัฒนธรรมของตน สร้างความประทับใจให้แก่ผู้มาเยือน และทำให้เยาวชนคนรุ่นหลังเห็นคุณค่าของชุมชนตนเอง

กรณีศึกษา บ้านภู จ.มุกดาหาร : มีการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง อาทิ ให้เด็กนักเรียนและชุมชนแต่งกายชุดผู้ไทสัปดาห์ละ 1 ครั้ง โครงการแต่งชุดภูไทร่วมกิจกรรมท้องถิ่นทุกครั้ง (พ่อบ้านแม่บ้านแต่งชุดภูไททุกวันพฤหัสบดี) การส่งเสริมการเรียนรู้ด้านบายศรีสู่ขวัญ

การเล่นท้องถิ่นของเด็กในชุมชน (มะข่าง, สะบ้าฯลฯ) การอนุรักษ์ภาษาท้องถิ่น (ภาษาไทย)
การจัดกิจกรรมผู้เฒ่าเล่าเรื่องเก่าให้หลานฟัง

3) การท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) มีส่วนสนับสนุนการพัฒนาคน

“ความภาคภูมิใจในความเป็นท้องถิ่น หรือชาติพันธุ์ของตน ความร่วมมือและความสามัคคี
ของคนในชุมชน การมีพื้นที่ทางสังคมได้รับการยอมรับจากคนภายนอก เป็นหัวใจสำคัญของการ
ดำรงไว้ซึ่งความเป็นชุมชน”

การท่องเที่ยวโดยชุมชน ช่วยให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วม และกำหนดบทบาทของชุมชนต่อ
การท่องเที่ยว มีกระบวนการในการจัดการความรู้ภายในชุมชน มีการพัฒนาทักษะและเพิ่มเติม
ความรู้ใหม่ให้กับสมาชิกในชุมชนในการบริหารจัดการท่องเที่ยว สร้างความมั่นใจในการพูดคุย
แลกเปลี่ยนกับคนภายนอก มีความเชื่อมั่นให้คนในชุมชนในการนำเสนอ “ปัญหาและความ
ต้องการ” กับหน่วยงานภายนอก นำเสนอประสบการณ์และความสำเร็จในการพัฒนากับคนและ
หน่วยงานที่มาศึกษา-ดูงาน นอกจากเป็นการพัฒนา “คนใน” แล้วยังให้การศึกษากับ “คนนอก”
ด้วย

กรณีศึกษา ชุมชนลีเล็ด จ.สุราษฎร์ธานี : ลีเล็ด เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ ผ่านกระบวนการ
จัดการกลุ่มหรือองค์กรชุมชน สมาชิกเรียนรู้ที่จะแสดงออกถึงการให้เกียรติซึ่งกันและกัน มีเวทีที่ทำ
ให้คนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น และพัฒนาตนเองเรื่องการพูดและการทำงานร่วมกันในระบบกลุ่ม
ในอดีตผู้ให้ข้อมูลเป็นบทบาทของผู้นำที่เป็นทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือนายก อบต. แต่เมื่อ
มีกลุ่มท่องเที่ยว สมาชิกในกลุ่มสามารถบอกเล่าเรื่องราวการทำงานของสมาชิกและบทบาทของกลุ่ม
ท่องเที่ยวต่อการพัฒนาชุมชนได้ด้วยตนเอง คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเต็มที่ สามารถรักษาสภาพชุมชนชนบท ที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติ
และปัจจุบันได้กลายเป็นชุมชนที่มีชื่อเสียง ทำให้คนในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในชุมชนของตน
และพร้อมที่จะประคับประคองชุมชนให้มีสภาพเหมือนที่เป็นอยู่ต่อไป

4) การท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) มีส่วนสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชนและคุณภาพชีวิตคนท้องถิ่น

“การท่องเที่ยวเป็นการดึงคนจากภายนอกมาเรียนรู้ชุมชน แรงจูงใจที่ทำให้นักท่องเที่ยว
เข้ามาในชุมชนคือ วิถีชีวิตที่แตกต่าง และวัฒนธรรมดั้งเดิม จุดดึงดูดคือวิถีที่เรียบง่ายและมีการ
ดำรงชีวิตที่อิงแอบแนบชิดกับธรรมชาติ การท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงเป็นเพียงรายได้เสริม ที่สามารถ

นำรายได้นั้นไปปรับปรุงที่อยู่อาศัย การอบรมทรัพยากรไว้ใช้ยามขาดแคลน เจ็บป่วย หรือเป็นทุนการศึกษาให้กับลูกหลาน โดยที่ชาวบ้านยังคงดำเนินวิถีดั้งเดิม หรือสร้างทางเลือกเรื่องรายได้ให้กับบางครอบครัว ในการสร้างอาชีพเสริมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว สร้างงานให้กับคนในชุมชน นอกจากนี้การท่องเที่ยวโดยชุมชน ยังเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเรื่องความสะอาดและสุขอนามัย เมื่อชุมชนเริ่มเป็นที่รู้จักก็จะมีหน่วยงานลงไปสนับสนุนเรื่องอุปโภคบริโภค”

การที่การท่องเที่ยวเป็นเพียงรายได้เสริม ทำให้ชาวบ้านไม่คิดพึ่งพารายได้หลักจากการท่องเที่ยว และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างปกติต่อเนื่องไม่ว่าจะมีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวหรือไม่ก็ตาม

แม่กำปอง จ.เชียงใหม่ : รายได้ที่เข้ากองทุนหมู่บ้าน จะถูกจัดสรรออกเป็น 5 ส่วน คือ

1. เข้าสหกรณ์ไฟฟ้าพลังน้ำ 30% (ปันผลเมื่อสิ้นปีให้กับสมาชิกสหกรณ์) 2. พัฒนาหมู่บ้าน 20%
3. ผู้จัดการ 25% 4.สวัสดิการชุมชน 15% 5. เบี้ยประชุมคณะกรรมการ 10% สำหรับครอบครัวที่เป็นสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวโฮมสเตย์จะได้รับต่อครัวเรือนเมื่อหักค่าใช้จ่ายจากนักท่องเที่ยวตามเกณฑ์จัดสรรของสหกรณ์ฯ แล้ว ประมาณครอบครัวละ 250 บาทต่อนักท่องเที่ยว 1 คน หากสมาชิกชุมชนที่ไม่ได้จัดบ้านพักอาศัยของตนเป็นที่พักโฮมสเตย์สำหรับนักท่องเที่ยว จะได้ประโยชน์ทางอ้อมในเรื่องการพัฒนาหมู่บ้าน การที่ชุมชนเป็นที่รู้จัก และหากเป็นสมาชิกสหกรณ์ไฟฟ้าฯ (ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นสมาชิกทั้งชุมชน) ก็จะได้ปันผลตอนสิ้นปี

5) การท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) ในการทำงานกับพันธมิตรทางการตลาด

“การทำงานการตลาดต้องการความรู้ทักษะและเครือข่ายเฉพาะด้าน ซึ่งเป็นการยากสำหรับชุมชนที่จะสามารถเข้าถึงตลาดด้วยตนเองได้ การทำงานร่วมกับบริษัทนำเที่ยวที่มีแนวคิดด้านการท่องเที่ยวที่รับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม จะช่วยเพิ่มโอกาสให้ชุมชนสามารถเข้าถึงกลุ่มนักท่องเที่ยวที่สนใจการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้”

กระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างบริษัทนำเที่ยวและชุมชนอย่างให้เกิดประโยชน์ซึ่งกันและกัน มีการเตรียมความพร้อมทั้งด้านชุมชนและนักท่องเที่ยว มีข้อตกลงทางผลประโยชน์ที่ชัดเจน มีการติดตามประเมินผลความพึงพอใจของทุกฝ่ายอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และปรับตัวให้สอดคล้องกับความคาดหวังของแต่ละฝ่ายที่อยู่บนฐานของความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม

กรณีบ้านผาหมอน จ.เชียงใหม่ : ชุมชนกับบริษัทมีการสื่อสารกันตลอด เวลาเกิดปัญหาจะแก้ไขทันที ชุมชนและบริษัทต้องคุยกันว่าปัญหาเกิดแบบนี้ จะต้องแก้ไขอย่างไร เช่น ถ้าไกด์ไม่ได้ นักท่องเที่ยวมีการร้องเรียน ชุมชนก็ไม่ได้ละเลย สิ่งสำคัญคือว่า นักท่องเที่ยวต้องเคารพความเป็น

ชุมชน และบริษัทต้องเคารพความต้องการและขีดความสามารถของชุมชน การเป็นหุ้นส่วนในทางธุรกิจก็สามารถเป็นได้ทั้งเพื่อนร่วมคิด และผู้ให้โอกาสแก่คนในชุมชนด้วยเช่นกัน มีการปฏิบัติตามเงื่อนไข ข้อตกลง ภายใต้การยอมรับและเคารพสิทธิของชุมชน ยอมรับในเป้าหมายของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน รวมทั้งการจัดสรรผลประโยชน์ที่ลงตัวและสร้างความพึงพอใจแก่ทั้งสองฝ่าย

4. ความเป็นวิชาการว่าด้วยการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ความเป็นวิชาการว่าด้วยการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือการนำองค์ความรู้ ด้านแนวคิด กระบวนการทำงาน ผลที่เกิดขึ้น การติดตามประเมินผลที่มีตัวชี้วัดที่ชัดเจน มีการเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบที่สามารถชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลง เงื่อนไขปัจจัยแวดล้อมที่ส่งเสริมและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว และนำองค์ความรู้ดังกล่าวไปขยายผลผ่านการสรุปบทเรียน สังเคราะห์ออกเป็นชุดความรู้ทั้งด้านกระบวนการทำงาน หลักสูตรการฝึกอบรม หลักสูตรการเรียนการสอน รวมทั้งการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น มุมมองกับภาคีที่เกี่ยวข้องทั้งรัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และมีการนำแนวคิดนี้ไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องหรือเท่าทันกับกระแสสังคม และมีการปรับตัวอย่างเป็นพลวัตรของชุมชน

จากหลักคิดดังกล่าว ทำให้เห็นอย่างชัดเจนถึงข้ออ่อนของการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกรณีศึกษาในเบื้องต้นที่อาจไม่ครอบคลุมทุกด้าน และขาดข้อมูลเชิงปริมาณเข้ามาสนับสนุน อย่างไรก็ตาม ข้อมูลที่ทีมงานวิจัยเก็บรวบรวม ได้สะท้อนถึงการพัฒนาและผลกระทบในมิติต่างๆ พอสมควร ดังแสดงในตารางที่ 11 เปรียบเทียบบริบทการพัฒนาการท่องเที่ยว 5 หมู่บ้านกรณีศึกษา และ ตารางที่ 12 เปรียบเทียบผลที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว 5 หมู่บ้านกรณีศึกษา

ตารางที่ 11 เปรียบเทียบบริบทการพัฒนาการท่องเที่ยว 5 หมู่บ้านกรณีศึกษา

	แม่กำปอง ภาคเหนือ	ผาหมอน ภาคเหนือ	บ้านภู ภาคอีสาน	ห้วยแร้ง ภาคกลาง	ลีเล็ด ภาคใต้
ขนาดของหมู่บ้าน จำนวนประชากร	- 135 หลังคาเรือน - ประชากร 418 คน	- 142 หลังคาเรือน - ประชากร 605 คน	- 115 หลังคาเรือน - ประชากร 350 คน	- 2,394 หลังคาเรือน - ประชากร 6,914 คน	- 1,402 หลังคาเรือน - ประชากร 3,881 คน
ลักษณะภูมิประเทศ	- ร้อยละ 98 เป็นเขต ภูเขา สูงจาก ระดับน้ำทะเล 1,300 เมตร	- ตั้งอยู่บนดอยอิน ทนนท์ และในเขต อุทยานแห่งชาติดอย อินทนนท์	- ที่ราบลุ่มเชิงเขา เหมาะ แก่การเพาะปลูก ทำไร่ ทำนา มีลำห้วยที่เป็น แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร	- เป็นพื้นที่ราบลุ่มเชิง เขา มีลำคลองห้วย แร้งเป็นแนวยาวไหล ลงแม่น้ำตรวด	- เป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำ ไหลผ่าน และบางส่วน อยู่ติดกับทะเล มี น้ำเค็มท่วมถึง
ทรัพยากรธรรมชาติ ที่นำมาใช้ในการท่องเที่ยว	- เมี่ยง (ใบชา) กาแฟ - ป่า พรรณพืชท้องถิ่น และสมุนไพร สัตว์ป่า - น้ำตก	- การทำนาขั้นบันได - ป่า - ภูมิปัญญาการดุนก	- ภูเขา - ถ้ำ - ลำห้วย	- คลองห้วยแร้ง - สัตว์น้ำ - สวนผลไม้	- ป่าชายเลน - สัตว์ป่าและสัตว์น้ำ
ทรัพยากรทาง วัฒนธรรม ที่มาใช้ในการ การท่องเที่ยว	- การแสดงและดนตรี พื้นเมือง - ภูมิปัญญาท้องถิ่น	- วัฒนธรรมชนเผ่าปกา เกอะญอ - หัตถกรรมพื้นบ้าน	- วัฒนธรรมภูไทบ้านภู - การละเล่นพื้นเมือง - บุญประเพณีตามฮีตสิบ สอง	- ภูมิปัญญาการทำยา รักษาโรค - การแสดงเพลง พื้นบ้าน	- กิจกรรมตามวิถีชีวิต ท้องถิ่น เช่น กลุ่มใบ จาก กลุ่มกะปิ เป็นต้น
การบริหารจัดการ ท่องเที่ยว	- กลุ่มท่องเที่ยวเชิง อนุรักษ์บ้านแม่กำปอง - มีการบริหารจัดการ แบบระบบสหกรณ์	- กลุ่มท่องเที่ยวโดย ชุมชนบ้านผาหมอน - กฏระเบียบการ ท่องเที่ยวโดยชุมชน	- ใช้โครงสร้างของ กรรมการหมู่บ้านเข้ามา บริหารจัดการ	- กลุ่มท่องเที่ยวเชิง นิเวศห้วยแร้ง	- กลุ่มชุมชนลีเล็ดนำ เที่ยวเพื่อการอนุรักษ์

	แม่กำปอง ภาคเหนือ	ผาหมอน ภาคเหนือ	บ้านภู ภาคอีสาน	ห้วยแร่ ภาคกลาง	ลีเล็ด ภาคใต้
ปี พ.ศ. ที่เริ่มทำ CBT	- พ.ศ. 2545	- พ.ศ. 2547	- พ.ศ. 2547	- พ.ศ. 2548	- พ.ศ. 2548
จำนวน นทท. ปีล่าสุด (2552 หรือ 2553)	- ปี 2553 = 2,309 คน	- ปี 2552 = 265 คน	- ปี 2552 = 5,153 คน	- ปี 2552 = 1,400 คน - ปี 2553 = 1,200 คน	- ปี 2553 = 995 คน
หน่วยงานสนับสนุน เป็นพี่เลี้ยง	- สกว. สำนักงานภาค ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น	- สกว. สำนักงานภาค ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น	- มหาวิทยาลัยศิลปากร - กรมการพัฒนาชุมชน - อบจ. มุกดาหาร	- ผศ. ดร. อรุณศรี อ้อ ศรีวงศ์	- โครงการท่องเที่ยว เพื่อชีวิตและธรรมชาติ
กระบวนการที่ใช้ใน การเตรียมความพร้อม ชุมชน	- กระบวนการวิจัยเพื่อ ท้องถิ่น - งานวิจัยแบบมีส่วนร่วม และมีคณะกรรมการปฏิบัติ โดยคนในชุมชน	- กระบวนการวิจัยเพื่อ ท้องถิ่น - งานวิจัยแบบมีส่วนร่วม และมีคณะกรรมการปฏิบัติ โดยคนในชุมชน	- กระบวนการดำเนินงาน ร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อการฟื้นฟูวัฒนธรรม ท้องถิ่นและพัฒนา โฮมสเตย์	- ใช้เวทีพูดคุยในการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ - ใช้ฐานงานวิจัย ปฏิบัติการแบบมี ส่วนร่วม	- กระบวนการทำงาน แบบมีส่วนร่วม โดยมี การฝึกทักษะด้านการ บริการและบริหาร การศึกษาดูงาน
รางวัลที่ได้รับ (ระบุ พ.ศ.)	- พ.ศ. 2549 ได้รับ มาตรฐานการ ท่องเที่ยว - พ.ศ. 2550 ได้รับ รางวัลชุมชนดีเด่น ด้านการท่องเที่ยว ททท. - พ.ศ. 2553 รับรางวัล	- -	- พ.ศ. 2549 ได้รับรางวัล หมู่บ้านอาสาพัฒนา ตามแนวปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง สวช. - พ.ศ. 2552 ได้รับรางวัล หมู่บ้าน OTOP เพื่อ การท่องเที่ยว	- พ.ศ. 2549 รางวัล ชนะเลิศหมู่บ้าน OTOP Village Champion (OVC) - พ.ศ. 2550 รางวัล ชุมชนดีเด่นทางด้าน การท่องเที่ยว ททท. - พ.ศ. 2551 ได้รับ รางวัลกนิรี	- พ.ศ. ได้รับมาตรฐาน โฮมสเตย์ - พ.ศ. 2550 ได้รับ รางวัลชุมชนดีเด่น ด้านการท่องเที่ยว จาก ททท. - พ.ศ. 2551 ได้รับ รางวัลกนิรี

	แม่กำปอง ภาคเหนือ	ผาหมอน ภาคเหนือ	บ้านญ ภาคอีสาน	ห้วยแร่ ภาคกลาง	สี่เส็ด ภาคใต้
	Gold Award ประเภท Cultural จากPATA			กินรี จาก ททท.	

ตารางที่ 12 เปรียบเทียบผลที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว 5 หมู่บ้านกรณีศึกษา

ชุมชน	ทรัพยากรธรรมชาติ	วัฒนธรรม	เศรษฐกิจ	พัฒนาคน	การตลาด
แม่กำปอง	- ทำแนวกันไฟป่าทุกปี - กฎระเบียบการนำทรัพยากรจากป่ามาใช้	- พื้นที่ปลูกแสดงทางวัฒนธรรม และประเพณีพิธีกรรมดั้งเดิม	- รายได้จากการท่องเที่ยว ปี 2553 = 1,316,966 บาท	- นักสื่อความหมาย - นักแสดงดนตรีและการแสดงพื้นเมือง	- งานร่วมกับบริษัททัวร์ อาทิ Exotismo Flight of the Gibbons
ผาหมอน	- ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปกป้องดูแลป่าชุมชน	- การฟื้นฟูวัฒนธรรม และประเพณีดั้งเดิมของชุมชน	- รายได้จากการท่องเที่ยว ปี 2552 = 652,500 บาท	- เป็นนักสื่อความหมาย - การพัฒนาด้านการบริหารจัดการกลุ่ม	- Thailand Autrement Tour Operator
บ้านภู	- การทำเกษตรอินทรีย์	- ตั้งกลุ่มอาชีพเพื่ออนุรักษ์ ฟื้นฟู และสืบทอดวิธีการทอผ้า	- รายได้จากการท่องเที่ยว ปี 2552 = 1,563,420 บาท	- การทำงานแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชน - การถ่ายทอดความรู้จากผู้รู้สู่คนรุ่นใหม่	- ต้องการทำงานร่วมกับบริษัทนำเที่ยว และหน่วยงานราชการในการเป็นแหล่งเรียนรู้ดูงาน
ห้วยแร่	- อนุรักษ์และขยายพันธุ์ต้นศรีษะ การอนุรักษ์พันธุ์ปลาตลอดเท้า (fish spa) ที่อาศัยอยู่ใต้ต้นศรีษะ - การฟื้นฟูวัฒนธรรมข้าว	- การฟื้นฟูวัฒนธรรม กลองยาวที่หายไปนานกว่า 40 ปี - การฟื้นฟูเพลงพื้นบ้าน “เพลงรำพา”	- การท่องเที่ยวเปิดโอกาสให้กลุ่มอาชีพอื่นๆได้มี การพัฒนาและมีการประสานพลังเชื่อมโยงกลุ่มต่างๆมากขึ้น	- การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สู่ศูนย์การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและการปฏิบัติการ	- ให้ข้อมูลในเว็บไซต์ของ ททท.
สีเส็ด	- พื้นที่ป่าชายเลน มีเนื้อที่ป่าเพิ่มขึ้น 2,733 ไร่ - กองทุนสิ่งแวดล้อม	- การฟื้นฟูลิลีเปา	- รายได้จากการท่องเที่ยว ปี 2553 = 442,621 บาท - มีกองทุนพัฒนาชุมชน	- การบริหารจัดการกลุ่ม - ผู้อาวุโสมีส่วนร่วมจัดการที่พัก	- ต้องการสนับสนุนจากองค์กรอื่นๆที่เกี่ยวข้อง

5. ความสำเร็จในการดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ความสำเร็จในการดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชน ความมองทั้งระบบ ทั้งการที่การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ในความหมายของความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของบ้านกับผู้มาเยือน (Host & Guest Relationship) และการเชื่อมโยงกับภาคีที่เกี่ยวข้องในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว รวมทั้งการยกระดับแนวคิดเรื่องนี้สู่ระดับนโยบาย และนำไปสู่การเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา และนำองค์ความรู้กลับสู่การให้บริการแก่สังคม จึงจะเป็นวิชาการที่รับใช้สังคมและแก้ปัญหาการพัฒนาได้

จากการทบทวนเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ทำให้เห็นกรอบคิดในการวิเคราะห์ “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” ในฐานะที่เป็นการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งซึ่งตอบโจทย์การพัฒนาที่ยั่งยืนและการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน จากการวิจัยทำให้เห็นชุดความคิดเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทั้งเรื่องแนวคิด กระบวนการทำงาน และการทำงานร่วมกับภาคีที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนผลกระทบที่เกิดขึ้น สามารถสรุปเป็นแนวคิด และกระบวนการทำงานได้ ดังนี้

● แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนคืออะไร

การท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ เครื่องมือในการพัฒนาชุมชน ที่มีการบริหารจัดการโดยชุมชนอย่างมีส่วนร่วม เพื่อกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ประเพณี วิถีชีวิต และวัฒนธรรม

การนิยามโดยผู้นำชาวบ้านที่ทำเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน จำนวน 60 คนจาก 30 ชุมชนทั่วประเทศ มาประชุมร่วมกันเพื่อสร้างมาตรฐาน CBT โดยที่ประชาชนมีส่วนร่วม และในเวทีนั้นได้มีการระดมความคิดเพื่อให้ชุมชนที่ทำเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้นิยาม “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” ด้วยตนเอง (5 สิงหาคม 2552)

● กระบวนการทำงาน

การท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องมีการเตรียมความพร้อมที่ดี (Preparation) หรือการทำงานแบบมีส่วนร่วม (Participation) รวมทั้งการทำงานอย่างเป็นขั้นตอนมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างเป็นกระบวนการ (Process) ทั้งฝ่ายชุมชน ได้แก่ การศึกษาศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชน รวมทั้งการพัฒนาขีดความสามารถของคนทำงาน กลุ่มท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยว และบริการท่องเที่ยวให้สามารถรองรับการท่องเที่ยวได้โดยไม่เกินขีดความสามารถในการรองรับของชุมชน และการตลาด ได้แก่ การพิจารณาแนวคิดเรื่องการตลาดที่เหมาะสม และการทำงานกับผู้ประกอบการท่องเที่ยวในลักษณะพันธมิตรทางธุรกิจ

การท่องเที่ยวโดยชุมชนอาจเกิดขึ้นมาจากความต้องการของชุมชน แต่การดำเนินงานเพื่อเตรียมความพร้อมชุมชนมักจะมีหน่วยงาน อาทิ สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน หรือหน่วยงานของรัฐเป็นพี่เลี้ยง เครื่องมือที่ใช้หากเป็นนักวิชาการก็อาจจะใช้งานวิจัยเป็นจุดตั้งหลัก และหากเป็นหน่วยงานก็จะวางเป้าหมายที่คาดว่าจะได้รับและใช้งานพัฒนาเป็นตัวขับเคลื่อน โดยที่ทั้งการใช้งานวิจัยหรืองานพัฒนาในการทำงาน สิ่งที่ยังสองเครื่องมือจำเป็นต้องมี คือ กลุ่มแกนนำที่จะทำงานอย่างมีส่วนร่วมเป็นทีมในการทำงาน เพื่อให้การเตรียมความพร้อมเป็นการตอบปัญหาและความต้องการของชาวบ้าน ไม่ใช่ให้นักวิชาการหรือนักพัฒนาจากภายนอก การเตรียมความพร้อมเป็นเพียงจุดเริ่มต้นแต่การเรียนรู้ท่ามกลางการทำงาน การมีนักท่องเที่ยวเข้ามาอย่างต่อเนื่อง เป็นแบบฝึกหัดอย่างดีสำหรับชุมชน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นและการวิจัยที่คนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่เตรียมความคิดและสร้างกระบวนการตัดสินใจบนฐานความรู้ และสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ สร้างคนและการกำหนดทิศทางการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน แม้ว่าชุมชนจะสามารถบริหารจัดการการท่องเที่ยวด้วยตนเอง แต่จากกรณีศึกษาทั้ง 5 กรณีศึกษา พบว่า พี่เลี้ยงที่ทำงานโดยใช้กระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมและประสานภาคีต่างๆ มาหนุนเสริมทั้งด้านวิชาการ การตลาด รวมทั้งการหนุนเสริมในลักษณะเรียนรู้และสรุปบทเรียนเป็นระยะๆ เป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความมั่นใจและให้ชุมชนทำงานได้อย่างเข้มแข็ง

บทที่ 5

บทสรุปและอภิปราย (Conclusions)

การเดินทางท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตของผู้คนมาแต่ไหนแต่ไร อาจจะเป็นการพักผ่อนหย่อนใจ การผจญภัย หรือการทำบุญ แต่เมื่อการท่องเที่ยวกลายเป็นอุตสาหกรรม มีกลไกการจัดการเพื่อนำพาผู้คนจากที่หนึ่งไปอีกที่หนึ่ง พร้อมบริการที่เอื้ออำนวยความสะดวกสบาย มีการกระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยว และสร้างให้เกิดความต้องการในการใช้จ่ายในสินค้าฟุ่มเฟือยต่างๆ ให้กลายเป็นส่วนประกอบหนึ่งในการเดินทางเรียกว่า เป็นการส่งเสริมการบริโภคสมบูรณแบบ

การท่องเที่ยวมีการเติบโตขึ้นเรื่อยๆ ทั้งจำนวนนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ และอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง มีการพัฒนาสาธารณูปโภค สิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับ มีการจ้างงาน สร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่สิ่งที่เติบโตควบคู่การกับการท่องเที่ยวและนำมาซึ่งคำถามว่า “คนท้องถิ่นได้ประโยชน์อะไร และการท่องเที่ยวได้สร้างผลกระทบอะไรบ้างกับชุมชนท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม”

นอกจากทรัพยากรธรรมชาติถูกแย่งชิง วัฒนธรรมถูกบิดเบือน สังคมล่มสลาย เกิดการเปลี่ยนอาชีพและย้ายถิ่นฐาน เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยและประเทศต่างๆ ทั่วโลก อาจจะได้มีสาเหตุมาจากการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่าการท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดสถานการณ์ดังกล่าว นอกจากนี้การท่องเที่ยวยังรุกคืบเข้าไปในหมู่บ้าน ชุมชนกลายเป็นผู้ถูกท่องเที่ยว การที่ชุมชนลุกขึ้นมาจัดการท่องเที่ยว จึงเป็นการพลิกกลับและตั้งหลักกับการท่องเที่ยว ใหม่ที่ชุมชนมีบทบาทในฐานะเจ้าของผู้กำหนดทิศทางการท่องเที่ยว ไม่ใช่ลูกจ้างหรือผู้ถูกท่องเที่ยว และไม่ใช้การเปลี่ยนอำนาจการจัดการเท่านั้น แต่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนและชุมชน ให้คนท้องถิ่นได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยว

5.1 ความคิดที่แตกต่าง...บนความหวังใยและทำลาย

ท่ามกลางกระแสการรุกคืบของระบบทุนนิยมสู่สังคมไทย ผ่านการบริโภคและการมองเรื่องมูลค่ามากกว่ามูลค่า การเปิดหมู่บ้านท่องเที่ยวให้เป็นที่รู้จักสร้างความกังวลใจและความหวังใยต่อการถูกครอบงำจากระบบทุนนิยม ทั้งในเรื่องค่านิยมของคนในชุมชนโดยเฉพาะเยาวชน การทำงานที่ต้องพึ่งพาตลาดนักท่องเที่ยว ตลอดจนจนเป็นการบุกเบิกเปิดหมู่บ้านให้เป็นที่รู้จักเป็นการเปิดทางให้นายทุนเข้ามาแสวงหา

ประโยชน์ในการซื้อที่ดินเพื่อประกอบกิจการค้า ซึ่งจะก่อให้เกิดการแข่งขันทางธุรกิจ การแย่งชิงทรัพยากร สร้างความขัดแย้งทางสังคม

หลายคนไม่เชื่อว่าการท่องเที่ยวแบบ CBT เป็นความต้องการของนักท่องเที่ยว หรือหากจะมีก็จะ เป็นกลุ่มที่เฉพาะมาก โดยธรรมชาติของนักท่องเที่ยวต้องการพักผ่อน สนุกสนาน และการบริการ ซึ่งการ ท่องเที่ยวโดยชุมชนคาดหวังการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ต้องการให้นักท่องเที่ยวรับรู้เรื่องความผูกพันระหว่าง ชุมชนกับสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ตลอดจนมีระเบียบข้อปฏิบัติ อาทิ ห้ามดื่มสุรา ห้ามส่งเสียงดัง ห้ามเล่น การพนัน ฯลฯ อาจทำให้นักท่องเที่ยวรู้สึกอึดอัดเหมือนมาเข้าค่ายมากกว่ามาพักผ่อน ในทางกลับกัน สิ่งอำนวยความสะดวกหรือบริการในแบบฉบับชาวบ้าน อาจถูกมองว่าขาดความสะดวกสบายและยังไม่มี คุณภาพ จากพฤติกรรมและความคาดหวังดังกล่าว การเรียนรู้ระหว่างเจ้าของบ้านกับแขกผู้มาเยือนอันเป็น หัวใจของการท่องเที่ยวแบบ CBT อาจต้องลดความเข้มข้นลงหากต้องการได้นักท่องเที่ยวกลุ่มที่กว้างมากขึ้น

ขบวนการขับเคลื่อนเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนเปรียบเสมือนการเดินทางที่มีทางแยกให้ต้องประ คับประครองการทำงานให้สามารถดำรงหลักการทำงานไว้ได้ ซึ่งต้องยอมรับการทำงานเพื่อสร้างชุมชน ท้องถิ่นให้เข้มแข็งในการใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนา เป็นการผสมผสานระหว่างแนวทาง วัฒนธรรมชุมชนกับทุนสู่ทุน ซึ่งสร้างความแปลกแยกและข้อสงสัยให้กับทั้งกลุ่มนักกิจกรรมทางสังคมที่ ต่อต้านโลกาภิวัตน์ และกลุ่มผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว กลุ่มแรกก็มองว่าการทำเรื่อง CBT เป็นการ นำทุนนิยมเข้าสู่ชุมชนเป็นการชักศึกเข้าบ้าน ส่วนฝ่ายผู้ประกอบการก็มองว่า CBT ดูเป็นสังคมนิยมที่ขาด ความประนีประนอมและเอาแต่ใจตัวเอง

ท่ามกลางการพัฒนาเพื่อสร้าง Positioning ของ CBT ให้เกิดความชัดเจนทั้งเป้าหมาย และระบบ การจัดการ การให้บริการ และกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เหมาะสม กระแสการส่งเสริมเรื่อง CBT ก็เข้ามาอย่างไม่ ทันทตั้งตัว ทั้งการส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวชุมชน สร้างเครือข่าย CBT และการประชาสัมพันธ์ให้คนไปเที่ยว ในลักษณะต่างฝ่ายต่างทำ ขาดการบูรณาการและวางแผนงานในระยะยาว ทำให้การส่งเสริมขาดทิศทางที่ ชัดเจน บุคคลากรที่เข้าไปส่งเสริมยังขาดความรู้-ความเข้าใจ การท่องเที่ยวโดยชุมชนที่พยายามจะเป็นการ สร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับชุมชนในการจัดการตัวเอง กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชนที่หน่วยงานเข้ามา แสวงหาผลงาน หรือสนับสนุน CBT เพียงเพราะเป็นกระแสและนโยบายจากส่วนกลาง

5.2 บทเรียน ประสบการณ์ และข้อค้นพบ

ระยะเวลาของการพัฒนาแนวคิดและกระบวนการทำงานเรื่อง CBT ยาวนานกว่า 10 ปี ทำให้ พอที่จะเห็นพัฒนาการจากจุดเริ่มต้น พัฒนา และถดถอย การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือสร้างพื้นที่

ทางสังคมให้กับชุมชน ในระยะเริ่มต้นของแนวความคิดนี้ ชุมชนที่เริ่มทำเป็นชุมชนที่กำลังเผชิญปัญหาการแย่งชิงทรัพยากร การเป็นชุมชนชายขอบที่ขาดการเหลียวแลหรือยอมรับสิทธิความเป็นพลเมืองในกรณีชุมชนชาวเขา ทำให้ชุมชนมี “สาร” ที่ต้องการสื่อกับคนภายนอก โดยไม่ต้องมีการอบรมเรื่องมีคฤหัสถ์ท้องถิ่นเลยด้วยซ้ำ เพราะชาวบ้านอยากคุย อยากเล่าเรื่อง อยากให้นักท่องเที่ยวเห็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อชีวิตของชุมชน และไม่อยากให้ถูกทำลายหรือสูญหายไป หรือใช้การท่องเที่ยวเป็นช่องทางสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเรื่องคนอยู่กับป่า ไม่ว่าจะเป็นชุมชนในลักษณะไหน คงไม่ใช่ว่าเครื่องมือนี้ทำได้กับชุมชนทุกแห่งเท่าที่ที่ตั้งและทุนทางสังคมของชุมชนก็เป็นปัจจัยสำคัญในการนำพาให้ CBT ประสบความสำเร็จ

การท่องเที่ยวประกอบด้วยกลุ่มคนสองฝ่ายคือเจ้าของบ้าน (Host) กับผู้มาเยือน (Guest) จากงานวิจัยและประสบการณ์พบว่า กลุ่มนักท่องเที่ยวที่สนใจเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น อยากสัมผัสความจริงไม่ใช่การปรุงแต่งหรือการจัดแสดง และต้องการให้การท่องเที่ยวของตนส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด ในขณะเดียวกันก็หวังว่าเงินที่จ่ายในการท่องเที่ยวได้เข้าไปมีส่วนในการสร้างเสริมเศรษฐกิจชุมชนหรือสนับสนุนการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น

การขับเคลื่อนเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน สอดคล้องกับนโยบายการส่งเสริมเศรษฐกิจระดับรากหญ้า จะเห็นได้ว่าการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน การส่งเสริมกิจการเพื่อสังคม หรือตอนนี้ก็เริ่มมีเรื่องเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ขึ้นมา CBT สามารถสร้างกิจกรรมหรือรายได้ที่เกี่ยวข้องได้ เพียงแต่ชุมชนสามารถวิเคราะห์จุดเด่น เกล็ดลักษณะ ความแตกต่างของตนกับชุมชนอื่น หรือการมองที่คุณค่าก่อนและสร้างมูลค่าตามหลัง ซึ่งแต่ละชุมชนมีบริบทการจัดการรายได้แตกต่างกัน ซึ่งหากเป็นชุมชน CBT ที่มีความชัดเจนในแนวคิดการทำงาน เรื่องการกระจายรายได้ การจัดสรรรายได้สู่สมาชิก กลุ่ม และชุมชน รวมทั้งการทำงานแบบมีส่วนร่วม โปร่งใส ตรวจสอบได้ เป็นหัวใจสำคัญของการบริหารงานแบบ CBT การต่อยอดหรือการส่งเสริมเรื่องการจัดการธุรกิจชุมชนจะช่วยชุมชนได้มากในการวางระบบ แต่ข้อสำคัญคือการมองอย่างบูรณาการกับมิติอื่นๆ เช่น สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม การมองโอกาสทางเศรษฐกิจ การช่วงชิงโอกาส และผลตอบแทนทางเศรษฐกิจอาจสร้างความทุกข์ (เพราะแทบจะไม่มีเวลาพักผ่อน) แทนที่จะสร้างสุขก็เป็นได้

จากการที่ CBT เป็นส่วนหนึ่งของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว คงต้องเรียนรู้วิธีคิดแบบทุนนิยม (บางด้าน) ซึ่งมองว่าการแบ่งงานกันทำตามความสามารถจะช่วยให้ธุรกิจดำเนินไปได้ เช่นเดียวกันกับเรื่องการตลาดของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทำอย่างไรจึงจะเข้าถึงนักท่องเที่ยวที่สนใจเรื่องการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และจะจัดการให้เขามาเที่ยวชุมชนได้อย่างไร หากเป็นต่างชาติต่างภาษาทั้งชุมชนและนักท่องเที่ยวจะสื่อสารกันได้อย่างไร การมีพันธมิตรทางธุรกิจจะช่วยให้เกิดความร่วมมือ ความช่วยเหลือ และผลประโยชน์ร่วมในลักษณะต่างฝ่ายต่างได้ประโยชน์ได้ อย่างไรก็ตาม ผู้ประกอบการคือนัก

ธุรกิจ แต่ก็ต้องยอมรับว่าในปัจจุบันเราก็มีนักธุรกิจเพื่อสังคมด้วยเช่นกัน การมีเป้าหมายเรื่องกำไรสูงสุดเพียงอย่างเดียว เช่นผู้ประกอบการกระแสหลักคงไม่ใช่สำหรับผู้ประกอบการที่สนใจสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชน ดังนั้น การพิจารณาในการเลือกผู้ประกอบการท่องเที่ยวที่จะทำงานด้วยจึงจำเป็น รวมทั้งการตั้งหลักเพื่อให้ทั้งสองฝ่ายเรียนรู้และทำความเข้าใจในภูมิหลังและความคาดหวังในความร่วมมือจึงเป็นสิ่งที่สำคัญ

5.3 องค์ความรู้สู่การพัฒนา

จากการวิจัย สามารถสรุปแนวคิดและแนวทางการทำงานเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นองค์ความรู้ที่สามารถนำไปเป็นแนวทางปฏิบัติได้ หรือเป็นจุดตั้งต้นในการแลกเปลี่ยนความคิด-มุมมอง เพื่อให้การใช้ CBT เป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนและชุมชนรวมทั้งแก้ปัญหาสังคมได้รับการตรวจสอบ และนำไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5.4 CBT Model

ชุมชนท้องถิ่นไม่ได้อยู่นิ่งหรืออยู่อย่างโดดเดี่ยว หากแต่อยู่ท่ามกลางกระแสการพัฒนาของโลก การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นสะพานเชื่อมระหว่างเจ้าของบ้านกับแขกผู้มาเยือน ในซีกอุตสาหกรรมมองว่าชุมชนที่ทำเรื่องท่องเที่ยวเป็นสินค้า/ผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว ในซีกชุมชนมองว่านักท่องเที่ยวที่สนใจท่องเที่ยวชุมชน คือ กลุ่มเฉพาะหรือกลุ่มตลาดที่เหมาะสม

จากแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนและชุมชน ไม่ใช่จะทำให้ได้ทุกที่ทุกแห่ง แต่ต้องผ่านการวิเคราะห์และประเมินสถานการณ์และความพร้อม จากนั้นจึงมีกระบวนการทำงานเตรียมความพร้อม สร้างการมีส่วนร่วม และการทำงานในลักษณะความร่วมมือกับภาคีที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจจะใช้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นหรือกระบวนการทำงานพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมก็ได้ เมื่อมองว่า CBT เป็นเครื่องมือในการพัฒนาก็ควรมีการประเมินผลกระทบด้วยว่า จากการทำงานก่อให้เกิดผลอย่างไรบ้างกับคนและชุมชนทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ส่วนความสำเร็จสามารถประเมินได้จากทั้งคนในและคนนอก หากคนในมีความสุข ให้การยอมรับก็ถือว่าเป็นงานที่สำเร็จ ในส่วนภายนอกเห็นคุณค่า มาชื่นชม หนุนาน ได้รับความประทับใจ ให้รางวัลยกย่องก็เป็นสิ่งที่ช่วยในการรับรองความสำเร็จนั้นอย่างมีความน่าเชื่อถือมากขึ้น

5.5 องค์ประกอบของความสำเร็จในการทำการท่องเที่ยวโดยชุมชน

องค์ประกอบที่สำคัญที่เป็นทุนทางสังคมของชุมชนในการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ประสบผลสำเร็จ ได้แก่ 1) ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และมีวิธีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากร ธรรมชาติอย่างยั่งยืน มีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น 2) องค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง มีระบบสังคมที่เข้าใจกัน ชาวบ้านรู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา 3) ชุมชนมีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยว และสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้ มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม 4) กิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการรับรู้และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง ซึ่งในแต่ละองค์ประกอบต่างยึดโยงและสัมพันธ์กัน ที่จะทำให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนยั่งยืนและมีเสน่ห์ กล่าวคือ หากฐานทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านสามารถทำการผลิตได้ และมีอาหารหรือรายได้โดยไม่ต้องพึ่งพาการท่องเที่ยว ดังนั้น มีการท่องเที่ยวหรือไม่มีการท่องเที่ยวชาวบ้านก็สามารถดำเนินชีวิตไปได้อย่างปกติ องค์กรชุมชนเป็นเป้าหมายในการพัฒนาการท่องเที่ยวให้ขับเคลื่อนไปได้ด้วยการมีส่วนร่วม และสมาชิกในชุมชนเห็นประโยชน์ของ CBT ต่อชุมชน ส่วนการจัดการเป็นกลไกที่จะทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่น แสดงให้เห็นถึงการจัดการผลประโยชน์ที่เป็นธรรม สำหรับการเรียนรู้ คือ เสน่ห์ที่ทำให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนแตกต่างจากการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น เพราะเป็นการเรียนรู้ที่มาจากเจ้าของถิ่นภูมิใจนาเสนอ สร้างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ให้ผู้มาเยือนได้รับประสบการณ์ตรงโดยการลงมือทำและด้วยอัธยาศัยไมตรีของคนในชุมชน

5.6 กระบวนการในการเตรียมความพร้อมชุมชน

ก่อนที่การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะแพร่หลาย งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการสร้างองค์ความรู้ในเรื่องรูปแบบที่เหมาะสมสำหรับการท่องเที่ยวโดยชุมชน กระบวนการ CBR ได้สร้างระบบคิด การตั้งคำถาม การทำงานและการตัดสินใจบนฐานข้อมูล โดยที่ผู้ใช้ความรู้ นั้น คือ ชาวบ้านเอง โดยทำอย่างเป็นขั้นเป็นตอนมีกระบวนการ สรุปเป็นขั้นตอนใหญ่ๆ ได้แก่ 1) การวิเคราะห์พื้นที่/ประเด็น พัฒนาโจทย์วิจัย 2) วิเคราะห์ผู้เกี่ยวข้องและบทบาท ออกแบบงานวิจัย หาข้อมูลความรู้ พัฒนาศักยภาพ และปฏิบัติการ 3) สรุปบทเรียน เขียนรายงาน ประสานพันธมิตร ยกย่อง และขยายผล

บางชุมชนอาจไม่ได้เริ่มต้นจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น แต่เมื่อถอดกระบวนการทำงานในการเตรียมความพร้อมชุมชนแล้วนั้นจะมีความใกล้เคียงกันมาก กล่าวคือ 1) ศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชน 2) สร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และจัดตั้งองค์กรขึ้นมาบริหารจัดการ 3) พัฒนาความรู้/ทักษะของคนในชุมชน 4) การประชาสัมพันธ์และการตลาด 5) การติดตามและประเมินผล

การท่องเที่ยวโดยชุมชนอาจเกิดขึ้นมาจากการต้องการของชุมชน แต่การดำเนินงานเพื่อเตรียมความพร้อมชุมชนมักจะมีหน่วยงาน อาทิ สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน หรือหน่วยงานของรัฐเป็นผู้เลี้ยง เครื่องมือที่ใช้หากเป็นนักวิชาการก็อาจจะใช้งานวิจัยเป็นจุดตั้งหลัก และหากเป็นหน่วยงานก็จะวางเป้าหมายที่คาดว่าจะได้รับและใช้งานพัฒนาเป็นตัวขับเคลื่อน โดยที่ทั้งการใช้งานวิจัยหรืองานพัฒนาในการทำงาน สิ่งที่ทั้งสองเครื่องมือจำเป็นต้องมี คือ กลุ่มแกนนำที่จะทำงานอย่างมีส่วนร่วมเป็นทีมในการทำงาน เพื่อให้การเตรียมความพร้อมเป็นการตอบปัญหาและความต้องการของชาวบ้าน ไม่ใช่ให้นักวิชาการหรือนักพัฒนาจากภายนอก การเตรียมความพร้อมเป็นเพียงจุดเริ่มต้นแต่การเรียนรู้ท่ามกลางการทำงาน การมีนักท่องเที่ยวเข้ามาอย่างต่อเนื่อง เป็นแบบฝึกหัดอย่างดีสำหรับชุมชน

การท่องเที่ยวเป็นดาบสองคมเป็นทั้งโอกาสและความเสี่ยง หากไม่มีการเตรียมความพร้อมที่ดี (Preparation) หรือขาดการทำงานแบบมีส่วนร่วม (Participation) รวมทั้งการทำงานอย่างเป็นขั้นตอน มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างเป็นกระบวนการ (Process) แล้ว การเปลี่ยนบทบาทจากผู้ถูกท่องเที่ยวเป็นผู้ดำเนินการท่องเที่ยวด้วยตนเอง ก็จะไม่ต่างอะไรจากการท่องเที่ยวที่เคยเกิดขึ้นในอดีต

การเตรียมความพร้อมชุมชน สำคัญ คือ การศึกษาศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชน รวมทั้งการพัฒนาขีดความสามารถของคนทำงาน กลุ่มท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยว และบริการท่องเที่ยวให้สามารถรองรับการท่องเที่ยวได้โดยไม่เกินขีดความสามารถในการรองรับของชุมชน

5.7 การท่องเที่ยวโดยชุมชน ต้องการวิชาการในการขึ้นนำสังคม

การท่องเที่ยวโดยชุมชน มีการดำเนินการอย่างกว้างขวางในทั่วทุกภาคของประเทศ จากการสำรวจของสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชนในปี 2552 พบว่ามีชุมชนจำนวน 118 แห่ง เป็นแหล่งท่องเที่ยว บางชุมชนก็เรียกตนเองว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชน แต่ยังไม่ใช้การท่องเที่ยวโดยชุมชนแท้จริง บางชุมชนยังคงเป็นเพียงผู้ถูกท่องเที่ยว หน่วยงานบางแห่งให้การสนับสนุนแต่ขาดการทำงานอย่างต่อเนื่อง บางแห่งมีการเตรียมความพร้อมชุมชนแล้วแต่ขาดนักท่องเที่ยวเข้ามาอย่างต่อเนื่อง จากฐานข้อมูลดังกล่าว ได้มีการประเมินความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว จากการวิจัยในครั้งนี้ พบว่า มีประมาณ 30 % ของชุมชนที่มีการทำเรื่องการท่องเที่ยวที่มีความเข้มแข็งและมีการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง

จากกระแสการตื่นตัวเรื่องการท่องเที่ยวเพื่อสัมผัสชีวิตชนบท และการท่องเที่ยวโดยชุมชนกลายเป็นภาพลักษณ์การท่องเที่ยวที่ตอบโจทย์เรื่องคนท้องถิ่นได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยว ทำให้มีการส่งเสริมเรื่องนี้กันมาก แต่ขาดการมองเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างจริงจังในแง่มุมต่างๆ ทั้งผลกระทบต่อสังคมและชุมชนท้องถิ่น ขาดองค์ความรู้ที่ได้รับการยอมรับในการขึ้นนำทิศทางการพัฒนา สถาบันการศึกษาบางแห่งได้

บรรจุเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนแล้วแต่ยังไม่แพร่หลาย หน่วยงานบางแห่งถือเป็นนโยบายในการส่งเสริมแต่ขาดความเชี่ยวชาญในการทำงาน

การกลับไปทบทวน ศึกษา สรุปเป็นองค์ความรู้ที่มาจากการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องและก่อให้เกิดผลกระทบในหลายๆ ด้าน ถือว่าเป็นแนวทางในการสถาปนาความรู้ที่มาจากชุมชนนักปฏิบัติ ให้เกิดเป็นองค์ความรู้เพื่อการแลกเปลี่ยนแ่งคิดมุมมอง สร้างการแลกเปลี่ยนถกเถียง และหากสังคมมีความต้องการความรู้ที่จริง ก็เป็นบทบาทของสถาบันการศึกษาที่ต้องไปคิดค้นและพัฒนาหลักสูตรออกมาปรับใช้และให้บริการสังคม และถ้าเห็นว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนนำสู่การแก้ปัญหาของชาติได้ การนำองค์ความรู้ไปเชื่อมต่อกับนโยบายก็จะทำให้เป็นนโยบายที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชาติบ้านเมืองสืบไป

ความพยายามในการผลักดัน CBT สู่ความเป็นวิชาการ ก็เพื่อให้ชุมชนใหม่ๆ ไม่ต้องลองผิดลองถูกในการทำงาน ข้อมูลจากการสำรวจตรวจสอบจะนำกลับมาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นข้อบกพร่องหรือข้อควรระมัดระวัง อันจะได้สร้างภูมิคุ้มกัน สร้างมาตรการในการรองรับ หรือสร้างคนให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้น

5.8 การท่องเที่ยวโดยชุมชนกับนโยบายสาธารณะ

การพัฒนาที่ยั่งยืนโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน และการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนได้บรรจุเป็นแนวนโยบายของรัฐบาล หลังจากความตื่นตัวเรื่องประชาธิปไตยในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาและการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่ประเทศไทยขานรับกระแสสากลและนำมาเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ ทำให้เห็นแนวทางที่จะขับเคลื่อนเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้เป็นนโยบายสาธารณะมากขึ้น ซึ่งผลของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน และการที่มีชุมชนมากกว่าร้อยละห้าที่ทำงานเรื่องนี้อย่างเป็นรูปธรรมมีความต่อเนื่อง เห็นผลกระทบด้านบวกทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม น่าจะทำให้ผู้กำหนดนโยบายท่องเที่ยวที่เคยสนใจแต่ผู้ประกอบการ มองเฉพาะรายได้จากการท่องเที่ยว ต้องหันมาให้ความสำคัญกับชุมชนท้องถิ่น ที่เป็นส่วนสำคัญในการดูแลรักษามรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่เป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญที่รัฐใช้เพื่อการท่องเที่ยวมากขึ้น

งานวิจัยชิ้นนี้ มีข้อมูลที่บ่งชี้ได้อย่างเป็นรูปธรรมว่า ชุมชนสามารถจัดการท่องเที่ยวได้ และปลายทางของการท่องเที่ยวมิใช่ความสนุกสนานเพลิดเพลิน แต่ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างมากต่อการพัฒนาชนบท สร้างเสริมเศรษฐกิจชุมชน ก่อให้เกิดสวัสดิการทางสังคมของชุมชนเอง สร้างความภาคภูมิใจแก่คนท้องถิ่น เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตาม การส่งเสริมการท่องเที่ยวในระดับชุมชนเป็นเรื่องละเอียดอ่อน มิใช่เพียงแค่การเปลี่ยนมือจากผู้ประกอบการภายนอกมาเป็นคนในชุมชน แต่ต้อง

จัดปรับกระบวนการพัฒนา มีการวางแผนการทำงานที่มองการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม มีการเตรียมความพร้อมทั้งด้านแหล่งท่องเที่ยวชุมชน และตลาดที่เหมาะสม รวมทั้งการทำงานแบบภาคีความร่วมมือและพันธมิตรทางธุรกิจดังเช่นกรณีศึกษาต่างๆ ที่อยู่ในรายงานชิ้นนี้ จะทำให้การพัฒนายั่งยืนอยู่บนฐานการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนอย่างแท้จริง

5.9 แนวทางการทำงานกับหน่วยงานต่างๆ

1) **หน่วยงานภาครัฐ** : จากงานวิจัยพบว่า หน่วยงานภาครัฐยังทำงานตามนโยบาย ขาดความต่อเนื่อง และบุคลากรที่รับผิดชอบยังขาดความรู้และทักษะในการทำงานเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งหากชุมชนมีความพร้อม การเสนอปัญหาและความต้องการก็จะได้รับการสานต่อ แต่หากทั้งชุมชนและหน่วยงานปฏิบัติการขาดความพร้อม กิจกรรมและงบประมาณต่างๆ ที่เกิดขึ้นก็กลายเป็นงานเฉพาะกิจ

อีกปัญหาหนึ่ง คือ การทำงานซ้ำซ้อนกันระหว่างหน่วยงานต่างๆ อาทิ ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด พัฒนาชุมชน วัฒนธรรมจังหวัด อุตสาหกรรมจังหวัด พัฒนาฝีมือแรงงาน เกษตรอำเภอ ฯลฯ ยังไม่นับรวมองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา และหน่วยงานพัฒนาเอกชน ซึ่งชี้ให้เห็นว่ามีทรัพยากรจำนวนมากที่จะเข้าไปสนับสนุนชุมชน แต่ยังขาดการจัดระบบ และทำงานในเชิงบูรณาการอย่างแท้จริง

แนวทางการทำงาน

- ก. มีหน่วยงานรับผิดชอบที่ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานเชื่อมโยงความร่วมมือ และติดตามการทำงานอย่างต่อเนื่อง วางแผนงานร่วม แบ่งบทบาท สื่อสารย้อนกลับ สรุบทบทเรียนการทำงาน เปิดช่องทางการสื่อสารให้ผู้แทนชุมชนได้เข้ามาเสนอปัญหา/ความต้องการ และมีส่วนร่วมในการวางแผนและติดตามงาน
- ข. พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้-ทักษะในงานที่จะ ไปทำงานอย่างแท้จริง หรือวิเคราะห์สถานการณ์ได้ และประสานงานขอความร่วมมือจากผู้เชี่ยวชาญเข้าไปหนุนเสริมได้
- ค. มีงบประมาณ แผนงานและผู้รับผิดชอบอย่างต่อเนื่อง

2) **สถาบันการศึกษา** : จากนโยบายของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ซึ่งสนับสนุนให้มหาวิทยาลัยให้บริการชุมชนและส่งเสริมให้อาจารย์ทำงานวิจัยชุมชนมากขึ้น ประกอบกับกระแสเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้รับความสนใจจากชุมชนและหน่วยงานต่างๆ ทำให้เกิดงานวิจัย การให้บริการการฝึกอบรม ตลอดจนการต่อยอดงานท่องเที่ยวชุมชนกับกระแสการพัฒนาอื่น อาทิ เศรษฐกิจพอเพียง Green

Product หลักสูตรท้องถิ่น เป็นต้น ทำให้แหล่งความรู้และประสบการณ์ เป็นเรื่องที่สถาบันการศึกษาให้ความสำคัญ รวมทั้งงานวิจัยชุมชนด้วยเช่นกัน

แนวทางการทำงาน

- ก. จัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำวิจัยชุมชน และการนำงานวิจัยไปใช้ประโยชน์เพื่อท้องถิ่น
- ข. เสริมสร้างทักษะการทำงานกับชาวบ้าน และการสร้างการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการทำงานวิจัย
- ค. สร้างเครือข่ายนักวิจัยชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์การทำงานวิจัย

3) **ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว** : จากความต้องการของนักท่องเที่ยวที่แสวงหาประสบการณ์จากการท่องเที่ยว ที่มากกว่าแค่การถ่ายรูปแต่อยากมีส่วนร่วมโดยลงมือทำ รวมทั้งแนวคิดเรื่องธุรกิจที่รับผิดชอบต่อสังคม ทำให้บริษัทนำเที่ยวให้ความสนใจในการขายโปรแกรม CBT มากขึ้น เพียงแต่ยังขาดมั่นใจในเรื่องคุณภาพและการรักษาระดับมาตรฐานการบริการให้ได้อย่างต่อเนื่อง

แนวทางการทำงาน

- ก. จัดทำระบบฐานข้อมูล การตรวจสอบคุณภาพการทำงานของชุมชน CBT อย่างต่อเนื่อง ซึ่งอาจต้องผลักดันให้เครือข่ายการท่องเที่ยวเข้ามาดำเนินการเรื่องนี้ โดยที่ภาครัฐเข้ามาสนับสนุนและภาคเอกชนเข้ามาให้ความคิดเห็นในฐานะผู้ใช้บริการ
- ข. พัฒนาและยกระดับการทำงานของชุมชน CBT ทั้งเรื่องแนวคิดการทำงาน การสร้างสรรค์โปรแกรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนแต่ละแห่ง การทำงานร่วมกับผู้ประกอบการท่องเที่ยวในลักษณะพันธมิตรทางธุรกิจ
- ค. การประชาสัมพันธ์และการให้การศึกษาแก่นักท่องเที่ยว ให้เห็นคุณค่าของการท่องเที่ยวแบบ CBT ว่าแตกต่างจากการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นอย่างไร และสร้างแบรนด์ให้ CBT เป็นการท่องเที่ยวในระดับที่มีความอ่อนไหว ต้องใส่ใจดูแลทั้งชุมชนและนักท่องเที่ยวให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นการท่องเที่ยวในระดับพรีเมียม ไม่ใช่ท่องเที่ยวราคาถูก หรือท่องเที่ยวแบบแห่กันไป

5.10 แนวทางการขยายผลงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นบนฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนสู่ชุมชนอื่น

หากชุมชนที่มีต้นทุนการทำงานด้านการพัฒนาชุมชน การสร้างองค์กรชุมชนให้เข้มแข็งมาก่อน มีความสนใจในการทำงานเรื่อง CBT การเรียนรู้ผ่านการศึกษาดูงานในชุมชน CBT หรือเชิญชาวบ้านผู้มีประสบการณ์ไปแลกเปลี่ยน ชุมชนก็สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ แต่หากจะไปให้ถึงเรื่องการตลาดก็อาจต้องปรึกษาผู้เชี่ยวชาญ

ส่วนชุมชนที่สนใจแต่ขาดประสบการณ์ ผู้ที่สามารถเป็นพี่เลี้ยงอาจเป็นหน่วยงานหรือสถาบันการศึกษา โดยสามารถนำ Model จากงานวิจัยนี้ไปปรับใช้กับบริบทของตนได้ ซึ่งไม่ใช่การคัดลอกแบบไปทำงาน แต่ต้องเข้าใจสถานการณ์งานพื้นที่ เข้าใจงาน CBT และมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มองทะลุจาก Product สู่ Market บทเรียนที่สำคัญของการส่งเสริม CBT ในหมู่บ้าน คือนักส่งเสริมขาดวิสัยทัศน์ด้านการท่องเที่ยว จึงทำให้มีชุมชนท่องเที่ยวมากมายแต่ขาดนักท่องเที่ยวไปเที่ยวชุมชน

การทำงานในระยะต่อไปของการขยายพื้นที่ CBT อาจจะต้องมองในเชิงยุทธศาสตร์ให้มากขึ้น กล่าวคือ การเลือกพื้นที่ในทำเลที่เหมาะสม การคาดการณ์แนวโน้มการตลาด การทำงานร่วมกับเครือข่าย และการชวนผู้ประกอบการที่สนใจเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้น การเจาะตลาดกลุ่มเป้าหมายที่เหมาะสม ตลอดจนการควบคุมปริมาณนักท่องเที่ยวให้พอดีกับขีดความสามารถในการรองรับของชุมชน

นอกจากนี้ขอบเขตของ CBT ที่เคยอยู่แค่หมู่บ้าน อาจเป็น CBT ในระดับตำบล หรือบางหมู่บ้านอาจเข้ามามีส่วนร่วมในการได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว อาทิ การแสดง การขายสินค้า หรือของที่ระลึก เพื่อขยายเครือข่ายของ CBT สู่คนท้องถิ่นกลุ่มที่อาจไม่ได้ทำท่องเที่ยวโดยตรงให้ได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวบ้าง

การขยายผล อาจทำได้ทั้งผ่านเครือข่าย CBT และผ่านสถาบันการศึกษา ส่วนหน่วยงานที่เริ่มภารกิจนี้ใหม่ๆ อาจขอให้ทาง CBT-I เป็นพี่เลี้ยงหรือที่ปรึกษาก็ได้

บรรณานุกรม

- ทีมโครงการ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค, “คู่มือการบริหารงานและการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เล่มที่ 1”, 2545.
- ลลิตา กิตติประสาร. “การอ่านงานวิชาการ” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาการอ่านภาษาไทย หน่วยที่ 8 - 15. หน้า 435 - 487. พิมพ์ ครั้งที่ 2. ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2537.
- สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน. **การท่องเที่ยวโดยชุมชน**. ค้นเมื่อวันที่ 31 มกราคม 2554, <http://www.cbt-i.org/travel.php>
- สินธุ์ สโรบล และคณะ โครงการประสานงานวิจัยและพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค . “การท่องเที่ยวโดยชุมชน : แนวคิดและประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ”. พิมพ์ครั้งที่ 1. เชียงใหม่ : วนิดา เพรส, กรกฎาคม 2546.
- Boissevan, J (ed). **Coping with tourist, European Reactions to Mass Tourism**. Oxford: Berghen Books, 1996, pp. 1-26.
- Dingle, P.A.J.M., **Practical green business**. Insight, 1995, C35-45.
- Goodwin, H. and Santilli, R. **Community-Based Tourism: a success?** GTZ: ICRT **Occasional**. 2009, paper 11.
- Harrison, D and Schipani, S. **Lao tourism and poverty alleviation: community-based tourism and the private sector**. Current Issues in Tourism 10 (2 and 3), 2007, 194 - 230.
- Hatton, M. **Community-based Tourism in the Asia-Pacific**, Toronto: Canada Tourism Commission, Asia-Pacific Economic Cooperation and Canadian International Development Agency, 1999.
- Hinch, T. and Butler, R. **Indigenous tourism: a common ground for discussion**. in R. Butler and T. Hinch (eds) **Tourism and Indigenous Peoples**, London : International Thomson Business Press, 1996, pp. 3-19.
- Hotel Catering and Institutional Management Association. **Environmental issues**. Technical Brief No 13. London: HCIMA, 1991.

- Mckercher B. **Some foundation truths about tourism: understanding tourism's social and environmental impacts.** *Journal of Sustainable Tourism* 1 (1), 1993, 6 - 16.
- Mowforth, M and Munt, **Tourism and Sustainability: New Tourism in the Third World.** London: Routledge, 1998.
- Murphy, Community driven tourism planning. **Tourism Management** 9. 2, P.E. 1988, 69-104.
- Prentice, Community-driven tourism planning and residents' preferences. **Tourism Management** 14. R 1993, 218-27.
- Simmons, D (1994) Community participation in tourism planning. **Tourism Management** 15. 2, D 1994, 98-108.
- Taylor et al. Geography/globalization, in R. Johnston, P. Taylor and M. Watts (eds). **Geographies of Global Change: Remapping the world.** Oxford: Blackwell, 2002, pp 1-17.
- Telfer, D. J. and Sharpley, **Tourism and Development in the Developing World.** London: Routledge. R 2008, pp 122 -133.
- Timothy D.J. **Tourism and Community Development issues.** in Sharpley R. and Telfer D.J (ed.) **Tourism and Development.** Canada: Channel View. 2004, P.149.
- United Nation Department of Economics and Social Affairs. **International Council on Local Environmental Initiatives.** New York, 1999.
- World Travel and Tourism Council. **WTTC Policy: Environmental Principle.** Brussels: WTTC, 1991.

<http://www.etc-corporate.org/>

<http://www.ecotrans.org/>

<http://www.mekongtourism.org/>

<http://mekongtourismforum.org/>

<http://www.unwto.org/>

<http://www.wto-osaka.org/>

<http://mangroveactionproject.org/issues/tourism/community-based-tourism-cbt/thailand>

<http://www.cbt-i.org/main.php>

ภาคผนวก ก

ฐานข้อมูลชุมชน CBT และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในประเทศไทย

ชุมชน CBT และ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ภาคเหนือ

ลำดับ	จังหวัด	ชื่อชุมชน	ความพิเศษ/น่าสนใจ	ระดับความเข้มข้น			หน่วยงาน		
				1	2	3	พี่เลี้ยง	พันธมิตร	ความร่วมมือ
1	กำแพงเพชร	แก่งเกาะใหญ่	อุทยานแห่งชาติ		✓		CBT-I		
2	เชียงใหม่	จะบูนี่	ลาหู่ ยังคงวิถีดั้งเดิม	✓			มูลนิธิพัฒนาชุมชนในเขตภูเขา, CBT-I	บ.เนเจอร์ไฟก๊ส	อบต. แม่สลองนอก, IUCN, ทหาร
3		โป่งน้ำร้อน	วิถีชีวิตชนเผ่า/ป่า			✓	CBT-I		
4		ร่มฟ้าไทย				✓	CBT-I		
5		ยะฟู		✓			มูลนิธิกระเจกเงา		
6		อาผ้า		✓			สมาคมอาผ้า, มูลนิธิกระเจกเงา		
7		แสนใจพัฒนา	อาผ้า/แนวดออาผ้า	✓			สมาคมอาผ้า		
8		ห้วยขี้เหล็ก	อาผ้า ยังคงวิถีดั้งเดิม	✓			CBT-I	บ.ภูเพียง, สมาคมอาผ้า	
9		จะค้อ	ลาหู่ ยังคงวิถีดั้งเดิม		✓				
10		ดอยปุย	ม้ง, Mass Tour		✓		CBT-I		โครงการหลวง
11	เชียงใหม่	ถ้ำ(เชียงดาว)	คนเมือง, หางของป่า		✓		CBT-I	กลุ่มรักษ์ดอยหลวง	
12		ถ้ำ(หนองเป็ก)	คนเมือง, น้ำพุตะเคียน			✓	งานวิจัยเดิมสกว.		
13		นาเลา	ลาหู่, ถูท่งเตี้ย			✓	CBT-I	กลุ่มรักษ์ดอยหลวง	
14		ผาแตก	กะเหรี่ยง		✓		CBT-I		โครงการหลวง

ลำดับ	จังหวัด	ชื่อชุมชน	ความพิเศษ/น่าสนใจ	ระดับความเข้มข้น			หน่วยงาน		
				1	2	3	พี่เลี้ยง	พันธมิตร	ความร่วมมือ
15	เชียงใหม่	ผาหมอน	กะเหรี่ยง, รีสอร์ทชุมชน	✓			CBT-I	Thailande Autrement	
16		แม่กลางหลวง	กะเหรี่ยง, รีสอร์ทชุมชน	✓			CBT-I		อช.อินทนนท์
17		แม่กำปอง	พลังงานทางเลือก, Flight the Gibbon	✓			CBT-I	Exotissimo, Tour East, Khiri Travel, Asian Trails, Trans Travel	
18		เวียงแหง	ไทใหญ่		✓		CBT-I		
19		หัวทุ่ง	ป่าไม้เศรษฐกิจ		✓		CBT-I	บ.ทัวร์ Intrepid	
20		เก๋าคี	ล้อมรอบด้วยรีสอร์ท			✓	CBT-I		
21		โป่งนก	ชุมชนกับการจัดการป่า, แหล่งต้นน้ำ			✓	CBT-I		
22		ห้วยน้ำริน	ชนเผ่าม้ง		✓				
23		บ้านโป่ง	เกษตร/เทคโนโลยี	✓			ม.แม่ใจ		
24		ยางหลวง-แม่แจ่ม			✓				
25		ผานกกก		✓					
26		เครือข่ายสันกำแพง	เครือข่ายระดับอำเภอ		✓				ม.พายัพ
27		กุดช้าง			✓				ม.แม่ใจ

ลำดับ	จังหวัด	ชื่อชุมชน	ความพิเศษ/น่าสนใจ	ระดับความเข้มข้น			หน่วยงาน		
				1	2	3	พี่เลี้ยง	พันธมิตร	ความร่วมมือ
28	เชียงใหม่	ป่าสนวัดจันทน์	กะเหรี่ยง, ป่าสน			✓	เทคโนโลยีราชมงคล เชียงใหม่		โครงการหลวง
29		แม่สาใหม่	ม้ง, การจัดการป่าชุมชน				ม.แม่ใจ		
30		สบวิน	ชีช้าง, ล่องแพ, OTOP		✓		ม.แม่ใจ		อบจ.
31	พะเยา	ร่องไฮ			✓		CBT-I		
32		เวียงบัว	แหล่งโบราณคดี		✓		CBT-I		
33		ภูลังกา, น้ำตะ	ชนเผ่า, ดำนาภูเขา		✓		โครงการหลวง		
34		แม่กา		✓					
35	เพชรบูรณ์	หนองแม่นา	แมงกะพรุน, เดินป่า, พายเรือลำน้ำเข็ก	✓			CBT-I, ม.พิบูลย์สงคราม		พัฒนาสังคม/อพท.
36		สนสวาย	พื้นที่ประวัติศาสตร์ จุดชมวิวกาตะเคียนโง๊ะ ทุ่งทานตะวัน แหล่งทางธรรมชาติ			✓	CBT-I, ม.พิบูลย์สงคราม		พัฒนาสังคม/อพท.
37		มาตุลี	การแข่งขันเรือบนภูเขา			✓	CBT-I, ม.พิบูลย์สงคราม		พัฒนาสังคม/อพท.
38		ภูทับเบิก	พื้นที่ปลูกกะหล่ำที่ใหญ่ที่สุด จุดชมวิวกาสะหนาดตลอดปี วัฒนธรรมม้ง			✓	CBT-I, ม.พิบูลย์สงคราม	สนง.จังหวัด, ททท.	พัฒนาสังคม/อพท.
39		พัฒนาวพงษ์	ป่าชุมชน, เนินเขาเหลืออง, พีชพรรณจากป่า			✓			

ลำดับ	จังหวัด	ชื่อชุมชน	ความพิเศษน่าสนใจ	ระดับความเข้มแข็ง			หน่วยงาน		
				1	2	3	พี่เลี้ยง	พันธมิตร	ความร่วมมือ
40	พิษณุโลก	ภูหินร่องกล้า	วัฒนธรรมม้ง การปลูกกะหล่ำ ประวัติศาสตร์การสู้รบ, ดอก ซากุระ			✓		อุทยานฯ ภูหินร่อง กล้า, ศูนย์ สงครามห้วยขา	
41		บ้านแก่งทุ่ง	การจัดการต้นน้ำ			✓			
42		บ่อเกลือพันปี	วิถีชีวิตดั้งเดิมเกลือโบราณ, ประวัติศาสตร์ชุมชน						
43		บ้านห้วยน้ำอุ่น	เห็นโคกทะเลสาบหนองเขาเจ็ดยอด ชายแดน			✓			
44		บ้านน้ำจวง	สหภาพเกษตร, น้ำตก, ชุมชน, Homestay, วิถีชีวิตชนกลุ่มน้อย			✓			
45	แม่ฮ่องสอน	จำโป๋	ลาหู่ดำ, ถ้ำผีแมน	✓			CBT-I, PRLC	บ.ท้าวเม็งใต้	
46		แม่ละนา	ไทใหญ่, ถ้ำที่ยาวในเอเชีย	✓			CBT-I, PRLC	บ.ท้าวเม็งใต้	
47		ผาเจริญ	ลาหู่แดง, เกษตรอินทรีย์			✓	CBT-I, Node มส.	บ.ท้าวเม็งใต้	
48		เครือข่ายลุ่มน้ำ ของ	จีนยูนนาน, ล่องแก่ง		✓		CBT-I, Node มส.		
49		รักไทย	จีนยูนนาน, อาหาร, ชายแดน		✓		CBT-I, Node มส.		
50		น้ำฮูหายใจ	กะเหรี่ยง, ถ้ำ	✓			CBT-I, PRLC	บ.ท้าวเม็งใต้	
51		สันติชล	จีนยูนนาน, อาหาร, ที่พัก	✓					
52		ห้วยกุ่ม	กะเหรี่ยง, ลำน้ำ, เดินเท้า	✓			CBT-I, PRLC	บ.ท้าวเม็งใต้	
53		ห้วยตองก้อ	กะเหรี่ยง, ป่าชุมชน	✓			CBT-I, PRLC	บ.ท้าวเม็งใต้	

ลำดับ	จังหวัด	ชื่อชุมชน	ความพิเศษ/น่าสนใจ	ระดับความเข้มข้น			หน่วยงาน		
				1	2	3	พี่เลี้ยง	พันธมิตร	ความร่วมมือ
54		ห้วยอี	กะเหรี่ยง, ดอยสูง, ไร่หมุนเวียน	✓			CBT-I, PRLC	บ.ทัวร์เมิงใต้	
55		บ้านท่าตาฝั่ง	การจัดการทรัพยากร/น.สาละวิน			✓			
56		ห้วยทรายขาว	การจัดการป่าชุมชน		✓				ม.ฟาร์อีสเทิร์น
57	น่าน	หาดผาชน	ริมแม่น้ำน่าน, รักษาพันธุ์ปลา		✓		รักษามือเมืองน่าน		
58		ไทลื้อดอญมูล	ไทลื้อ		✓				ม.เกษตร(วนศาสตร์)
59	ลำพูน	ทาป่าเปา	คนเมือง, รักษาป่า		✓		ม.ฟาร์อีสเทิร์น	ธกส.	
60	ลำปาง	สามขา	ปลดหนี้, รักษาป่า	✓			Node แสสนญา		
61	ตาก	อุ้มยอม	ลาหู่ดำ, เติ่นป่า		✓		ศูนย์ส่งเสริม ชาวเขา		
62	สุโขทัย	บ้านทุ่งหลวง	บ้านหม้อ วิถีชีวิต			✓			

ชุมชน CBT และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ภาคกลาง

ลำดับ	จังหวัด	ชื่อชุมชน	ความพิเศษ/น่าสนใจ	ระดับความเข้มข้น			หน่วยงาน		
				1	2	3	พี่เลี้ยง	พันธมิตร	ความร่วมมือ
1	กรุงเทพฯ	หนองจอก	ทฤษฎีใหม่-เศรษฐกิจพอเพียง		✓			ท่องเที่ยวกทม.	
2	จันทบุรี	เขาบายศรี	สวนผลไม้โบราณ/เทคโนโลยีพื้นบ้าน		✓		มรภ.รำไพพรรณี		ป่าไม้/อุทยาน, สอนง.เกษตรอำเภอ, อบต., เทศบาล, สภาวัฒนธรรม., ทท.กีฬา, ภูเก็ต, โรงแรม, รีสอร์ท
3		ตะปอน	สวนชีวภาพ		✓				
4		ทับไทร/สอยดาวเหนือ	เดินป่าเขาสอยดาว/สวนผลไม้		✓				
5		ทุ่งเพล	ป่าเขา/วัด		✓				
6		เกาะसान				✓			
7		ท่าฉลอม				✓			
8		แหลมสิงห์				✓			
9		เพี้ยะต	พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น		✓				
10	ฉะเชิงเทรา	คลองสวน	ตลาดเก่า		✓			ลาดกระบัง/เทศบาล	
11	ตราด	ห้วยแร้ง	การอนุรักษ์ทรัพยากร	✓			ททท/พช/Node	สภาองค์กรชุมชน	
12		สลักคอก (เกาะช้าง)		✓					อปท., ทท.กีฬา
13		น้ำเชี่ยว			✓				
14		บางพระ	ชุมชนริมน้ำ		✓				

ลำดับ	จังหวัด	ชื่อชุมชน	ความพิเศษ/น่าสนใจ	ระดับความเข้มข้น			หน่วยงาน	
				1	2	3	พี่เลี้ยง	พันธมิตร
15	นครนายก	หินตั้ง	ล่องแก่ง/ท่องเที่ยวเชิงเขื่อน		✓			ท่องเที่ยวจว./ทท.
16		ปากพลี	ไทพวน			✓		ท่องเที่ยวจว./ทท./อปต.
17	นครปฐม	คลองมหาสวัสดิ์	เชิงเกษตร		✓			เกษตรจังหวัด
18	ประจวบคีรีขันธ์	ห้วยสัตว์ใหญ่	ป่า		✓			ม.ศิลปากร
19	ปราจีนบุรี	บุพราหมณ์	เดินป่าช.ทับลาน		✓			อช/ทท.จว.
20		ไม้เค็ก	ท่องเที่ยวเชิงเกษตร/ไม่ประดับ		✓			ท่องเที่ยวจว./ทท.
21	เพชรบุรี	พุทไธสง	ป่า/เขื่อนแก่งกระจาน		✓		ม.ศิลปากร	กบ เทรคกิ้ง
22		ถ้ำรงค์	วิถีคนทำตาล/เกษตร		✓		อปต.	
23	ระยอง	หนองตะพาน	ท่องเที่ยวเชิงเกษตร/สวนผลไม้		✓			เกษตรจังหวัด/ทท.
24		ตะพง	ท่องเที่ยวเชิงเกษตร/สวนผลไม้		✓			เกษตรจังหวัด/ทท.
25		บางบุตร	ท่องเที่ยวเชิงเกษตร/สวนผลไม้		✓			เกษตรจังหวัด/ทท.
26		บ้านฉาง	ท่องเที่ยวเชิงเกษตร/สวนผลไม้		✓			เกษตรจังหวัด/ทท.
27	สมุทรปราการ	บางน้ำผึ้ง	วิถีชีวิตชาวสวน	✓			อปต.	
28	สมุทรสงคราม	ท่าคา	วิถีชีวิตชาวสวน/ตลาดน้ำ		✓			Wild Thailand
29		ปลายโพรงพาง/อัมพวา	มีลักษณะพิเศษ * คุยต่อ					
30	สุพรรณบุรี	สามชุก	ตลาดเก่า		✓			
31	อุทัยธานี	คลองตะเคียน				✓		
32	อ่างทอง	บางเจ้าฉ่า	วิถีชีวิตชาวนา	✓				
33	สระแก้ว	คลองทราย	ละลุ/เศรษฐกิจพอเพียง		✓			

ลำดับ	จังหวัด	ชื่อชุมชน	ความพิเศษ/น่าสนใจ	ระดับความเข้มข้น			หน่วยงาน		
				1	2	3	พี่เลี้ยง	พันธมิตร	ความร่วมมือ
34		คลองนางชิง	ป่าในเมือง(เทศบาล)			✓			
35	กาญจนบุรี	ห้วยสะพาน	ป่าชุมชน		✓				
36	สิงห์บุรี	ท่าข้าม	สุขภาพ		✓				

ชุมชน CBT และ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ลำดับ	จังหวัด	ชื่อชุมชน	ความพิเศษ/น่าสนใจ	ระดับความเข้มข้น			หน่วยงาน		
				1	2	3	พี่เลี้ยง	พันธมิตร	ความร่วมมือ
1	กาฬสินธุ์	โคกโก่ง	วัฒนธรรมภูไท	✓					
		บ้านโพน	ภูไท						
		ม่วงไข่(เขาวง)	ภูไท						
2	ขอนแก่น	หนองกุงเงิน	อ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์		✓			ม.ขอนแก่น	
3	นครราชสีมา	ชัยไพรทอง	ทรัพยากรธรรมชาติ		✓				
4		ปู่ไทร	ทรัพยากรธรรมชาติ	✓					
5		บ้านธารปราสาท	แหล่งโบราณคดี	✓					
		หนองไผ่งาม	ของเล่นพื้นบ้าน						
6	มหาสารคาม	บ้านแพง	เสือก		✓				
7	บุรีรัมย์	หนองหงษ์	ปราสาท						
8		บ้านตะคร้อ	วัฒนธรรมผ้าเชมร						

ลำดับ	จังหวัด	ชื่อชุมชน	ความพิเศษน่าสนใจ	ระดับความเข้มข้น			หน่วยงาน		
				1	2	3	พี่เลี้ยง	พันธมิตร	ความร่วมมือ
9	อุดร	คำชะโนด							
10	มุกดาหาร	หนองหล่ม	วิถีชีวิตริมน้ำโขง		✓				
11	ร้อยเอ็ด	ภูกัลยา	ภูขอม	✓			Node ทุ่งกุลาร		
12		พระธาตุศรีแก้ว							
13	ขอนแก่น	หนองทุ่ม	ปวต./ทรัพยากร/เกษตร-ข้าว พื้นบ้าน						
14	อำนาจเจริญ	ปลาค้าว	หมอลำพื้นบ้าน		✓				
15	ชัยภูมิ	เทพสถิตย์							
16		มอหินขาว							
17		วัดป่าสุโต							
18	อุบลราชธานี	ชะคม	ป่าชุมชน วิถีชีวิตชาวบ้าน	✓			Node อุบลฯ, ม.อุบลฯ, Node วิชาการ	อบต. อบจ. กรมอุทยาน กรมป่าไม้	
19		หนองซาด	บ้านสีพันบ้าน		✓				
20		ค้อใต้	เครื่องมือจับปลาพื้นบ้าน		✓				
21		ปะอ่าว	หัตถกรรมพื้นบ้านเครื่อง ทองเหลือง		✓		Node อุบลฯ, ม.อุบลฯ, Node วิชาการ		

ลำดับ	จังหวัด	ชื่อชุมชน	ความพิเศษน่าสนใจ	ระดับความเข้มข้น			หน่วยงาน		
				1	2	3	พี่เลี้ยง	พันธมิตร	ความร่วมมือ
22	อุบลราชธานี	ผาชัน	การท่องเที่ยวตามลำน้ำโขง		✓			เขตพื้นที่อนุรักษ์ที่ 9, กรมอุทยาน, กรมป่าไม้, อบต., อำเภอ, อบจ., ททท.	
23		ลาดเจริญ	บ้านริมโขงวิถีชีวิต		✓				
24		บัวเหิง	การท่องเที่ยวเชิงเกษตร			✓		เขตพื้นที่อนุรักษ์ที่ 9 กรมอุทยาน เกษตรอำเภอ	
25		ภูกระแต	เกาะกลางน้ำเขื่อนสิรินธร			✓		อบต.	
26		ทำลำ้ง							
27		ห้วยหมาก	ทรัพยากรธรรมชาติดอกกระเจียวยักษ์			✓		เขตพื้นที่อนุรักษ์ที่ 9, กรมอุทยาน, กรมป่าไม้, อบต., อบจ.	

ชุมชน CBT และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ภาคใต้

ลำดับ	จังหวัด	ชื่อชุมชน	ความพิเศษ/น่าสนใจ	ระดับความเข้มข้น			หน่วยงาน		
				1	2	3	พี่เลี้ยง	พันธมิตร	ความร่วมมือ
1	ชุมพร	เกาะพิทักษ์	วิถีประมง	✓			หน่วยจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ	ม.แม่ใจ (ชุมพร)	
2		คลองเรือ	ป่าต้นน้ำ	✓					
3	ตรัง	หยงสตาร์	วิถีประมง โฮมสเตย์		✓				
4		บ้านในทอน	วิถีชีวิตมุสลิม		✓				
5		เกาะลิบง	วิถีประมง		✓				
6		เกาะสุกร	วิถีประมง โฮมสเตย์		✓		Node ตรัง		
7	นครศรีธรรมราช	ศรีวง	การจัดการชุมชน	✓					
8		กรูชิง	ส่องแก่ง เติมน้ำ		✓				
9	นครศรีธรรมราช	ช้างกลาง	โฮมสเตย์		✓				
10		พรหมโลก	เดินป่า น้ำตา		✓		CBT-I		
	พังงา	เกาะยาวน้อย	วิถีประมง โฮมสเตย์	✓					
11		ทุ่งนางดำ	วิถีชีวิตมุสลิม		✓			Andaman Discovery	
12		คลองนาคา	ฟลัมฟลัมธาร		✓		Node พังงา		
13		เครือข่าย CBT จ. พังงา 14 ชุมชน			✓		เกษตรจังหวัด		
14	พัทลุง	ตะโหนด	การจัดการชุมชน		✓			ททท.หาดใหญ่	
15		สินแพรทอง	การจัดการชุมชน/แหล่งดูนกกลุ่มอาชีพ	✓					

ลำดับ	จังหวัด	ชื่อชุมชน	ความพิเศษ/น่าสนใจ	ระดับความเข้มข้น			หน่วยงาน		
				1	2	3	พี่เลี้ยง	พันธมิตร	ความร่วมมือ
16	ระนอง	ทะเลนอก	วิถีชีวิตมุสลิม		✓		North Andaman Community Tourism		
17		หาดส้มแป้น	โฮมสเตย์		✓		สทก. ระนอง		
18	สงขลา	โหนดนาเล	วิถีชีวิตชุมชน ส่องแก่ง			✓	ททท.		
19		ถ้ำศรีเกษร			✓		ททท.		
20	สตูล	บ่อเจ็ดลูก	วิถีประมง	✓			Node สตูล	สทก.สตูล	
21		ภูผาเพชร	เดินป่า ส่องแก่ง		✓		Node ตรัง		
22		ทุ่งสะโงะ	วิถีประมง		✓		สทก.สตูล		
23	สตูล	ตันหยงโป	วิถีประมง วนาการัง	✓			SAN กองทุนฟื้นฟู เกษตรกร		
24		เขาพญาบังสา	วิถีชีวิตชุมชนชาวนา			✓	Node สตูล		
25		โคกพยอม	การจัดการป่า การจัดการชุมชน	✓			Node สตูล	สทก.สตูล ดาหลา	
26	สุราษฎร์ธานี	ถ้ำผิง	การจัดการป่า เดินป่า	✓				สทก.จว.	
27		สี่เล็ด	การจัดการป่าชายเลน	✓			CBT-I		
28	กระบี่	นาดีน	โฮมสเตย์ วิถีมุสลิม		✓				

หมายเหตุ :

ระดับความเข้มข้นของชุมชน

ระดับ 1 เป้าหมายชัด ระบบบริหารจัดการชัด บุคลากรชัด มีการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง (เข้มแข็ง)

ระดับ 2 เป้าหมายชัด มีระบบบริหารจัดการ มีบุคลากร ขาดการจัดการอย่างต่อเนื่อง หรือมีทัวร์เข้ามาต่อเนื่อง แต่การบริหารจัดการยังไม่เข้มแข็ง หรือขาดการมีส่วนร่วม (ต้องการหนุนเสริม)

ระดับ 3 เพิ่งเริ่ม ค้นหาศักยภาพ กำหนดเป้าหมายและเตรียมความพร้อม หรือว่ามีการท่องเที่ยวเข้าไปมากแล้ว แต่ต้องปรับแนวคิด/ทัศนคติและการจัดการให้ชุมชนมีส่วนร่วมมากขึ้น (เพิ่งเริ่มต้น/ซ่อมแซม)

ระดับบทบาทของหน่วยงาน

1) หน่วยงาน/บุคคลที่ทำงานใกล้ชิดกับชุมชน เป็นที่ปรึกษาและทำงานต่อเนื่องกับชุมชน (พี่เลี้ยง)

2) หน่วยงาน/บุคคลที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับชุมชน หรือเข้าช่วยเหลือชุมชนเมื่อภาวะวิกฤต และค่อนข้างมีความต่อเนื่องในการลงไปคลุกคลีกับชุมชน (พันธมิตร)

หน่วยงาน/บุคคลที่ทำงานร่วมกันเป็นครั้งคราวหากต้องการความช่วยเหลือหรือคำแนะนำ

ภาคผนวก ข

ฐานข้อมูลชุมชน CBT และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในต่างประเทศ

Table of information of CBT communities

Questions	Laos	Cambodia	Sri Lanka	Nepal
Approximately how many CBT projects are there in your country?	Mekong Tourism Development Project - ADB Funded - LNTA Technical Support GMS Sustainable Tourism Development Project ADB Funded - LNTA Technical Support see www.stdplaos.com Nam Ha Ecotourism Project - New-Zealand Funding - UNESCO Technical Support Xe Pian Ecotourism Project - French Funded, WWF Technical Support Ecotourism Support in Phou khao Khouay, Phongsali, Oudomxay and Xieng Khouang - DED German Volunteer Service Ecotourism Support in Nam et Phou Loei National Protected Area - Wildlife Conservation Society Fighting Poverty at the plain of Jars (Xieng Khouang) project - New-Zealand Funding - UNESCO Technical Support	There are probably 40 CBET projects in Cambodia. But the projects that are operating regularly are only 20. The others are in progress, getting stuck due to the budget constraint, while the rest are newly established.	According to our information, there are 27 CBT projects in Sri Lanka	Tourism for Rural poverty Alleviation Programme (TRPAP) was the largest CBT project (pilot) ever runs in Nepal since September 2001 to June 2007. This project was run in 48 Village Development Committees of six districts such as Taplejung, Rasuwa, Solukhumbu, Chitwan, Rupandehi and Dolpa. This being a pilot project, it had covered all mountain. Hills and flat plain regions of the country. However, Annapurna Conservation Area Project (ACAP) is the longest run (from 1986 to till date) CBT project in 57 Village Development Committees of five district such as Kaski, Lamjung, Manang, Mustang and Myagdi.
Which organisations are the key facilitators of CBT		CCBEN is the key facilitator as CCBEN is the network organization in CBT development. However, CCBEN does not involve	NGOs: Sri Lanka Ecotourism Foundation; (Mr,Palitha Gurusingha, chairmen , Sri	Ministry of Tourism and Civil Aviation (MOTCA), UNDP, DFID, SNV Nepal, Department of National Parks and Wildlife

Questions	Laos	Cambodia	Sri Lanka	Nepal
			Walawe Naeed Ecotourism Foundation, Ambalanthota; Mr . Sirisoma. (coordinator) Rakawa Turtle Conservation Mr. Thushara. (coordinator) Project; Ranpathvillla Ecotourism Project; Ulpotha; Mr.Gamini Warnakula. (ccordenator.) Sinharaja Conservation Project, Kalawana; (Mr. Sunil coordinator) Community-Based Ecoguide Association (CEGA), Arugam Bay. (Mohomed Faizer, Chairmen of CEGA) Universities: Tourism Diploma Course at University of Colombo; (Dr. Suranga de Silva, Coordinator, Program	

Questions	Laos	Cambodia	Sri Lanka	Nepal
			Suranga3@yahoo.com Tourism Management Course at Sabaragamuwa University Mr.Iraj Rathnayaka. Senior lecturer. iraj@sab.ac.lk State Agen cies: Dept. of Wildlife Conservation, Dept. of Forest Conservation, Coast Conservation Dept, Dept. of Aquatic Reseources, Sri Lanka Tourist Development Authority, Provincial Councils, Pradeshiya Shabha, Central Environmental Authority, etc.	
What are the most important issues which CBT is being	Poverty alleviation, Livelihood development, Cultural and natural heritage conservation	CBT is being use as mechanism to reduce poverty of local community by providing them with	- Absence of industry-specific policies and lack of supportive mechanisms	Poverty alleviation, Environmental and cultural conservation, Women empowerment,

Questions	Laos	Cambodia	Sri Lanka	Nepal
harnessed to address in your country?		alternative livelihood while encouraging them to contribute to conservation of their natural and cultural resources.	- Time and cost involved in community participation - Issues of land use planning, ownership and tenure - Slow response due to institutional/bureaucratic constraints - Lack of participation - Issues relating to existing tourism development - Issues in collaboration and partnerships - Concerns of locals regarding the present impacts of tourism	Community leadership/participation, Decentralization of tourism development activities, Increasing the overall length of stay and expenditure pattern of the tourists.
Which of these issues have the most tangible, successful case studies?	poverty alleviation, livelihood development, cultural and natural heritage conservation see http://www.unescobkk.org/culture/our-projects/sustainable-cultural-tourism-and-ecotourism/impact/new-impact-publications/luang-namtha/	Natural resource conservation is the most successful case study on this issue. Best practice of CBT development in Cambodia is Chambok and Yeak Loam CBET.	There has been a big focus on improving collaboration and institutional structures and increasing government support. · The Ministry of Tourism has appointed a committee for CBT development. They have also identified location for future CBT initiatives (ex. Polgasovita, Avisavella) · Sewalanka has been facilitating the development of a community tourism network which has increased coordination	Almost all of them have the most tangible, and successful case studies. In the case of Poverty alleviation – many community members are involved in tourism enterprises and in remunerative jobs, In the case of Environmental and Cultural conservation – in all communities they have been benefitting with micro hydro project, solar power, biogas, monasteries and temples restoration and

Questions	Laos	Cambodia	Sri Lanka	Nepal
			and exchange between different initiatives The Sri Lanka Ecotourism Foundation is developing an Asia-Pacific regional network for community tourism development.	preservation, ethnic culture and tradition preservation, As a community organization member - Women have been empowered holding positions in key decision making position, well trained under many vocational training programs, Community has empowered to run tourism related activities such as running guest house, hot spring, handicraft center etc. Opening up of new tourism areas have decentralized the tourism activities in these areas, These community based activities have increased the overall length of stay and expenditure pattern of the tourists in all areas.
Source	Steven Schipani Senior Advisor Lao National Tourism Administration	YORTH Bunny CCBEN Coordinator	Dr Amanda Kiesel Program Director Sewalanka Foundation	Rabi Jung Pandey Director, Nepalese Tourism Research and Service Center (NTRSC)

ภาคผนวก ค

โครงการคัดเลือก

ชุมชนตัวอย่าง ต้นแบบและกรณีศึกษา :

การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน

Best Practices, Lesson Learned and Case study :

Sustainable Community Based Tourism

โครงการคัดเลือก

ชุมชนตัวอย่าง ต้นแบบและกรณีศึกษา: การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน

Best Practices, Lesson Learned and Case study: Sustainable Community Based Tourism

ความเป็นมา

การท่องเที่ยวโดยชุมชน(Community Based Tourism) จัดว่าเป็นการท่องเที่ยวทางเลือก (Alternative Tourism) โดยเป็นการท่องเที่ยวเน้นความสนใจของนักท่องเที่ยว (Focused/ Niche Tourism) ซึ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชนก็เป็นการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ ที่ทำให้พฤติกรรมนักท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการท่องเที่ยวจากท่องเที่ยวกระแสหลัก (Mass Tourism) เป็นการท่องเที่ยวเฉพาะตามความสนใจของนักท่องเที่ยว (Alternative Tourism) ทำให้กระแสนักท่องเที่ยวเปลี่ยนแปลงจากการท่องเที่ยวในรูปแบบปกติทั่วไป ในเส้นทางท่องเที่ยวหรือกิจกรรมการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ เมื่อมีการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism: CBT) จึงเป็นการท่องเที่ยวทางเลือกของนักท่องเที่ยว และ CBT เป็นเครื่องมือสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว ในขณะเดียวกันในภาพรวมของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวโดยชุมชนได้เข้าไปมีบทบาทในการสร้างคุณภาพใหม่ของการท่องเที่ยวให้มีความหมายมากกว่าการพักผ่อน ความสนุกสนาน และความบันเทิง หากได้เปิดมิติของการท่องเที่ยวเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเคารพคนในท้องถิ่น (ที่มา: สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน)

เมื่อพฤติกรรมนักท่องเที่ยวเปลี่ยนแปลง มีรูปแบบการท่องเที่ยวแบบใหม่และเลือกแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งกิจกรรมที่เกี่ยวข้องการท่องเที่ยว เป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น อาจมีผลกระทบต่อการท่องเที่ยวในรูปแบบใหม่ที่เพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวมาเยือนในแหล่งท่องเที่ยวเหล่านั้น และก็จะกลายเป็นการท่องเที่ยวเช่นเดียวกับการท่องเที่ยวกระแสหลักที่เน้นเชิงปริมาณมากกว่าเชิงคุณภาพ ชุมชนที่เป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวเป็นผู้มีส่วนได้เสียในการท่องเที่ยวในชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ จึงจำเป็นต้องมีระบบบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจึงจะทำให้การท่องเที่ยวไม่กระทบวิถีชีวิตปกติของชุมชน และยังคงเน้นความเป็นชุมชนท่องเที่ยวที่เน้นการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามรูปแบบดั้งเดิมที่เป็นทางเลือกของนักท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่มที่ไม่ได้ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวทุกประเภทหรือการท่องเที่ยวกระแสหลัก

ดังนั้นโครงการคัดเลือก “ชุมชนตัวอย่าง ต้นแบบและกรณีศึกษาการท่องเที่ยวโดยชุมชน” จึงเป็นโครงการที่ตอบสนองการพัฒนาการท่องเที่ยวทางเลือกที่มีคุณภาพ และเป็นรูปแบบการท่องเที่ยว

ที่ชุมชนสามารถบริหารจัดการด้วยตนเอง โดยนำการท่องเที่ยวมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา วิถีชีวิต สุขภาพ และเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งจะทำให้เกิดคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน จากฐานคิดและกระบวนการเรียนรู้ทั้งที่เกิดจากกระบวนการวิจัยท้องถิ่น และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ที่ได้ถอดบทเรียนเป็นกรณีศึกษาสำหรับชุมชนที่สนใจพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยใช้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือพัฒนาได้มีความเข้าใจอย่างถูกต้องในหลักการของการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่แท้จริง และส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ทันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก

วัตถุประสงค์ของโครงการ

1. เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชนที่จัดการท่องเที่ยว ที่ใช้แนวคิดและกระบวนการวิจัยเป็นฐานพัฒนาชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว และนำมาซึ่งการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมของชุมชน
2. เพื่อส่งเสริมกระบวนการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เป็นแบบอย่างการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม และเป็นต้นแบบเพื่อการศึกษา (กรณีศึกษา) เน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการบริหารจัดการท่องเที่ยวชุมชน
3. เพื่อกระตุ้นการพัฒนาองค์ความรู้ท้องถิ่นจากฐานงานวิจัยท้องถิ่นเชื่อมโยงการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน และคัดเลือกชุมชนที่มีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ถอดบทเรียนและเป็นตัวอย่างกรณีศึกษา (Lesson Learned & Case Study) สำหรับชุมชนที่ต้องการพัฒนาตนเองโดยรูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชน
4. เพื่อคัดเลือกชุมชนตัวอย่างที่เป็นต้นแบบจัดการท่องเที่ยวตามเกณฑ์และคำนิยาม การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Best Practice; Community Based Tourism)

กลุ่มเป้าหมาย

1. ชุมชนท่องเที่ยวที่ผ่านกระบวนการวิจัยท้องถิ่นระดับพื้นที่ และชุมชนท่องเที่ยวที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาตนเองในรูปแบบอื่นไม่ได้เน้นกระบวนการวิจัย จำนวน 5 ชุมชน
2. ชุมชนท่องเที่ยวที่เป็นภาคีจากประเทศเพื่อนบ้าน จำนวน 5 ประเทศ

ระยะเวลาดำเนินงานของโครงการ

เดือนกุมภาพันธ์ – เดือน พฤษภาคม 2553 (เอกสารแนบ; แผนงานโครงการ)

กำหนดเวลาส่งผลงานเข้าร่วมคัดเลือก

ภายในเดือนเมษายน 2553 (ผ่านกระบวนการคัดเลือกของชุมชนและพี่เลี้ยงวิจัย)

หน่วยงานที่รับผิดชอบโครงการ

สถาบันการท่งเทียวโดยชุมชน และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายงานวิจัยท้องถิ่น

รางวัลและเกียรติคุณยกย่องที่จะได้รับ

1. ใบประกาศเกียรติคุณสำหรับชุมชนตัวอย่าง ต้นแบบและกรณีศึกษา ฯ
2. เกียรติบัตรสำหรับผู้นำเสนอผลงานชุมชนตัวอย่างในที่ประชุมเครือข่ายวิชาการ
3. การประชาสัมพันธ์และการส่งเสริมการตลาดท่องเที่ยวชุมชน (Publications & Marketing promotion) ผ่านระบบฐานข้อมูลของสถาบันการท่งเทียวโดยชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
4. เอกสารสิ่งพิมพ์กรณีศึกษาการท่งเทียวโดยชุมชนอย่างยั่งยืนภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

แนวปฏิบัติเพื่อเข้าร่วมโครงการคัดเลือกชุมชนตัวอย่าง ต้นแบบและกรณีศึกษาการท่งเทียวโดยชุมชน

ขั้นตอนการดำเนินการ

1. ประกาศแนวปฏิบัติเพื่อการคัดเลือกชุมชนต้นแบบ ตัวอย่างและกรณีศึกษาการท่งเทียวโดยชุมชน
2. ชุมชนที่สนใจกรอกเอกสารใบสมัครโครงการ ฯ ตามเกณฑ์ที่ประกาศ
3. ส่งใบสมัครเข้าร่วมโครงการที่ศูนย์ประสานงานวิจัยท้องถิ่นในแต่ละภาค
4. ศูนย์ประสานงานวิจัยท้องถิ่น ฯ รวบรวมใบสมัคร และนำเสนอสถาบันการท่งเทียวโดยชุมชน
5. คณะกรรมการ ฯ พิจารณาคัดเลือกและคัดเลือกขึ้นต้นจากใบสมัครเข้าร่วมโครงการ
6. คณะกรรมการ ฯ สรุปผลการคัดเลือกขึ้นต้น เพื่อเตรียมลงพื้นที่เก็บข้อมูลเพิ่มเติม
7. คณะกรรมการ ฯ ลงพื้นที่เพื่อศึกษาข้อมูลชุมชนตามเกณฑ์และประเด็นพิจารณาผลงาน
8. คณะกรรมการ ฯ สรุปผลการคัดเลือกขึ้นต้นและการลงพื้นที่ศึกษาเพิ่มเติม

9. คณะกรรมการฯ คัดเลือกชุมชนที่ผ่านเกณฑ์ เพื่อการนำเสนอผลงานในที่ประชุมเครือข่ายวิชาการ
10. คณะกรรมการฯ กำหนดขั้นตอนพิจารณาและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องเพื่อพิจารณาการตัดสินรางวัล “ชุมชนตัวอย่าง ด้านแบบและกรณีศึกษาการท่องเที่ยวโดยชุมชน”

ประเภทผลงานและประเด็นที่นำเสนอ (Theme & Paper presentation)

1. CBT กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ ความมั่นคงทางอาหารและการใช้ที่ดิน
2. CBT กับการพัฒนาคนและชุมชนในด้านความรู้และทักษะ
3. CBT กับการส่งเสริมความเข้มแข็งในการพัฒนาเยาวชน ผู้หญิง ผู้อาวุโสและชนเผ่า
4. CBT กับการอนุรักษ์และสนับสนุนวัฒนธรรมของท้องถิ่น
5. CBT กับการสนับสนุนส่งเสริมเศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพชีวิตชุมชนท้องถิ่น
6. CBT ในการทำงานร่วมกับพันธมิตรทางการตลาดเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน
7. CBT ในการพัฒนาส่งเสริมสุขอนามัยและความปลอดภัยของคนในชุมชน
8. CBT กับการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

เกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกและตัดสิน

ชุมชนท่องเที่ยวที่ประสงค์จะเข้าร่วมโครงการให้พิจารณาคุณสมบัติของชุมชนตามที่ระบุไว้ต่อไปนี้อย่างละเอียดคือชุมชนที่เข้าร่วมโครงการควรเป็นชุมชนที่ได้จัดการท่องเที่ยวในรูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชน ดังที่ได้มีการอธิบายความหมายและองค์ประกอบของการท่องเที่ยวดังกล่าวไว้ดังนี้

การท่องเที่ยวโดยชุมชน Community - Based Tourism)

หมายถึง การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชนและชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ ผู้มาเยือน (โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, 2540)

องค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (ที่มา : สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน)

องค์ประกอบหลักของ CBT มีอยู่ 4 ด้าน กล่าวคือ 1) ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม 2) องค์การชุมชน 3) การจัดการ 4) การเรียนรู้ ประเด็นสำคัญของแต่ละองค์ประกอบของ CBT ได้แก่

ด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม

- ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และมีวิธีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน
- ชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

ด้านองค์กรชุมชน

- ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน
- ประชาชน หรือผู้มีความรู้ และทักษะในเรื่องต่าง ๆ หลากหลาย
- ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

ด้านการจัดการ

- มีกฎ-กติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว
- มีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยว และสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้
- มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม
- มีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

ด้านการเรียนรู้

- ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการเรียนรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง
- มีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน
- สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

หลักการของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนมีหลักการ ดังนี้

1. ชุมชนเป็นเจ้าของ
2. ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและตัดสินใจ
3. ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง
4. ยกระดับคุณภาพชีวิต
5. มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม
6. คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น

7. ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม
8. เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
9. เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่กันท้องถิ่น
10. มีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน

คณะกรรมการพิจารณาคัดเลือก ประกอบไปด้วย

1. คณะกรรมการคัดเลือกระดับภูมิภาค

- 1.1 ผู้แทนชุมชนที่ผ่านการคัดเลือกขั้นต้น (Pre-CBT Checklist)
- 1.2 ผู้แทนสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน
- 1.3 ผู้แทนสำนักงานท่องเที่ยวและการกีฬาจังหวัด
- 1.4 ผู้แทนสำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาค
- 1.5 ผู้ทรงคุณวุฒิทางวิชาการด้านการท่องเที่ยว อย่างน้อย 2-3 ท่าน
- 1.6 ผู้แทนสำนักงานประสานงานการวิจัยท้องถิ่นระดับภาค (Node)
- 1.7 นักวิจัยโครงการวิจัย “ยกระดับงานวิจัยท้องถิ่นสู่ความเป็นวิชาการ” อย่างน้อย 2 ท่าน

2. คณะกรรมการคัดเลือกระดับประเทศ

- 2.1 ผู้แทนสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น
- 2.2 ผู้แทนสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน
- 2.3 ผู้แทนสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและการกีฬา
- 2.4 ผู้แทนการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
- 2.5 ผู้แทนหน่วยงานภาคีด้านการท่องเที่ยวภาคเอกชน
- 2.6 ผู้แทนผู้ทรงคุณวุฒิทางวิชาการด้านการท่องเที่ยวที่ได้เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการ ระดับภาค
- 2.7 ผู้แทนคณะผู้วิจัยโครงการวิจัย “ยกระดับงานวิจัยท้องถิ่นสู่ความเป็นวิชาการ”

วิธีการคัดเลือก

1. ชุมชนท่องเที่ยวที่สนใจส่งใบสมัครและกรอกข้อมูลรายละเอียดให้ครบถ้วน ตามเกณฑ์การคัดเลือกที่กำหนด และนำส่งสำนักงานประสานงานการวิจัยท้องถิ่น สกว.ภาคในพื้นที่ของท่าน หรือส่งตรงถึงสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน
2. พิจารณาคัดเลือกชุมชนต้นแบบ โดยคณะกรรมการระดับภูมิภาค

3. คัดเลือกชุมชนตัวอย่าง ต้นแบบและกรณีศึกษาการท่องเที่ยวโดยชุมชน จากการพิจารณาขั้นตอนที่สอง โดยมีคณะกรรมการลงพื้นที่เพื่อพิจารณาและคัดสรรชุมชนตัวอย่างในสถานการณ์จริง และเตรียมการนำเสนอผลงานในเวทีเครือข่ายระดับภูมิภาค
4. ชุมชนตัวอย่างที่ผ่านการคัดเลือกในระดับภาค เตรียมนำเสนอผลงานในเวทีเครือข่ายวิชาการระดับประเทศ

การคัดเลือกจากใบสมัคร

1. ชุมชน CBT สมัครเข้าร่วมโครงการ
2. คณะกรรมการระดับเครือข่ายระดับจังหวัดหรือระดับภาคคัดเลือกขั้นต้น เพื่อส่งเข้าร่วมโครงการ

การคัดเลือกจากการนำเสนอในเวทีเครือข่ายวิจัยระดับภาค

1. ตัวแทนชุมชนคัดเลือกและคณะกรรมการระดับภูมิภาคพิจารณาขั้นต้น และเตรียมนำเสนอผลงานในที่ประชุมเครือข่ายวิชาการระดับภูมิภาค
2. คณะกรรมการระดับภูมิภาคสรุปผลการพิจารณาส่งให้คณะกรรมการระดับประเทศ เพื่อเตรียมเอกสารประกอบการประชุม

วิธีการคัดเลือกจากการนำเสนอ (Paper Presentation)

1. คณะกรรมการพิจารณาผลงานประกอบไปด้วย นักวิชาการ หน่วยงานราชการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยกำหนดให้มีตัวแทนหน่วยงานละ 1 คน ร่วมเป็นคณะกรรมการพิจารณาจากเกณฑ์ข้อ 1 และเชิญเข้าร่วมระดมความคิดเห็นเพื่อการคัดเลือกจากชุมชนและผู้ทรงคุณวุฒิทางวิชาการ ระดับภาค
2. ผลการพิจารณาคัดเลือกจะนำเสนอในที่ประชุมเครือข่ายวิชาการ เพื่อเพิ่มเติมความเห็นทางวิชาการจากที่ประชุม ฯ

การคัดเลือกชุมชนต้นแบบ ตัวอย่างและกรณีศึกษา เพื่อนำเสนอผลงานในที่ประชุมเครือข่ายวิชาการระดับชาติ

1. การนำเสนอผลงานรูปแบบโปสเตอร์

- เฉพาะผลงานที่ผ่านการพิจารณาขั้นต้นทุกชุมชน

2. การนำเสนอผลงานรูปแบบเวทีสนทนา (Panel Discussion)

- เฉพาะผลงานที่ผ่านการพิจารณาขั้นต้น และผลการพิจารณาของผู้ทรงคุณวุฒิ ที่นำเสนอผลงานในที่ประชุมวิชาการเครือข่ายวิชาการระดับภูมิภาค

หมายเหตุ

✿ ผลการพิจารณาคัดเลือกชุมชนตัวอย่าง ต้นแบบและกรณีศึกษาการท่องเที่ยวโดยชุมชน กรณีมีข้อโต้แย้งใดๆ โดยคณะกรรมการคัดเลือกจะเป็นผู้ตัดสินชี้ขาดในทุกกรณี ตามเกณฑ์พิจารณาที่กำหนดไว้ในแนวปฏิบัตินี้เท่านั้น

✿ ผลงานที่ได้รับรางวัลในแต่ละประเภทจะได้ส่งเคราะห์เชิงวิชาการและตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานในวารสาร หรือสื่อสิ่งพิมพ์ทางวิชาการที่ได้รับการยอมรับในระดับประเทศและนานาชาติ

ใบสมัครเข้าร่วม

โครงการคัดเลือก “ชุมชนตัวอย่าง ต้นแบบและกรณีศึกษาการท่องเที่ยวโดยชุมชน”

ชื่อชุมชน _____

ที่อยู่ _____

_____ รหัสไปรษณีย์ _____

ชื่อผู้แทนชุมชน _____ หมายเลขโทรศัพท์ที่ติดต่อ _____

โปรดกรอกข้อมูลตามความเป็นจริงให้ครบถ้วน

1. การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน (โปรดทำเครื่องหมาย ☒ ในหัวข้อที่เลือก)
 - ☐ การท่องเที่ยวโดยชุมชนจากฐานงานวิจัยท้องถิ่น
 - ☐ การท่องเที่ยวโดยชุมชนจากฐานงานพัฒนารูปแบบอื่น โปรดระบุ.....

2. ประเภทผลงานและประเด็นที่น่าสนใจ (Theme & Paper presentation) **ดูรายละเอียดจากแนวปฏิบัติ**
 - ☐ CBT กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ ความมั่นคงทางอาหารและการใช้ที่ดิน
 - ☐ CBT กับการพัฒนาคนและชุมชนในด้านความรู้และทักษะ
 - ☐ CBT กับ การส่งเสริมความเข้มแข็งในการพัฒนาเยาวชน ผู้หญิง ผู้อาวุโสและชนเผ่า
 - ☐ CBT กับ การอนุรักษ์และสนับสนุนวัฒนธรรมของท้องถิ่น
 - ☐ CBT กับ การสนับสนุนส่งเสริมเศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพชีวิตชุมชนท้องถิ่น
 - ☐ CBT ในการทำงานร่วมกับพันธมิตรทางการตลาดเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน
 - ☐ CBT ในการพัฒนาส่งเสริมสุขอนามัยและความปลอดภัยของคนในชุมชน
 - ☐ CBT กับ การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

3. คุณสมบัติขั้นต้นเพื่อเข้าร่วมพิจารณา (โปรดทำเครื่องหมาย ☒ ในหัวข้อที่เลือก)
 - ☐ ชุมชนเป็นเจ้าของ
 - ☐ ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและตัดสินใจ
 - ☐ ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง
 - ☐ ยกระดับคุณภาพชีวิต
 - ☐ มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม
 - ☐ คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น

- ☐ ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม
- ☐ เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
- ☐ เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่กันทั้งถิ่น
- ☐ มีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน

4. ชุมชนท่องเที่ยวของท่าน **มีจุดเด่นหรือมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นอะไร** เป็นที่รู้จักของ
นักท่องเที่ยว (โปรดระบุ).....
.....
.....

ลงชื่อ.....ผู้แทนชุมชนท่องเที่ยว
()

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ลงชื่อ.....ผู้รับรองข้อมูล
()

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

หมายเหตุ

ผู้รับรองข้อมูล หมายถึง พี่เลี้ยงวิจัย หรือผู้แทนหน่วยงานราชการ ในกรณีที่ผู้นำเสนอผลงานเพื่อการ
คัดเลือกในกรณีไม่ได้ใช้กระบวนการวิจัยท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน